

Viljana, nahkoina, kapakalana

Suvianna Seppälä

Viljana, nahkoina, kapakalana

Talonpoikien maksamat kruununverot
Suomessa vuosina 1539–1609

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
HELSINKI

Bibliotheca Historica 125

Taitto Maija Räisänen

ISBN 978-952-222-145-2

ISSN 1238-3503

Hakapaino Oy, Helsinki 2009

www.finlit.fi/kirjat

ESIPUHE

”Verot verta joivat vai joivatko” -projekti Suomen Akatemian rahoittamana oli se, mistä kaikki lähti liikkeelle. Olin tutkinut pro gradu-työssäni varsinaissuomalaisen talonpoikien 1500-luvun verotusta ja veronmaksun maantieteellisiä vaihteluja, ja tutkimukseni osui yhteen Suomen historian tutkimushankkeen kanssa. Mahdollisuus talonpoikaiseen näkökulmaan vei mukanaan taloushistoriasta ja kartografiasta kiinnostuneen maisterin. Idean isänä ja priimus moottorina toimi professori Jussi T. Lappalainen, joka tarjosi aiheeksi koko Suomen 1500-luvun verotuksen. Vielä pitkään projektin päättymisen jälkeen hän on jaksanut olla innostava ja uusia ideoita esiin tuova oppi-isä. Maisteriseminaarista lähtien olen saanut tukea ja ohjeistusta eteenpäin. Sydämellinen kiitos Sinulle Jussi! Ilman sinun peräänantamattomaa ja aktiivista kannustusta tämä tutkimus saattaisi muhia vieläkin tietokoneen kovalevyllä.

Haluan kiittää erityisen lämpimästi toista väitöskirjatyöni ohjaajaa Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhosta. Olet ohjannut asiantuntevasti ja sopivan vaativasti tutkimustani eteenpäin. Sinun tukesi ja asiantuntevat neuvosi tutkimustyön loppuvaiheessa ovat olleet aivan erityisen olennaisia. Monta karikkoa olen välttänyt ohjeillasi. Lämmin kiitos tutkimustyön viimeistelyvaiheen tuesta myös dosentti Kari Teräkselle. Kokeneen tutkijan neuvot käsikirjoitusvaiheesta itse kirjaksi ovat olleet todella tarpeellisia.

Väitöskirjatyöni esitarkastajat tekivät suuren työn lukiessaan ja kommentoidessaan tarkasti käsikirjoitusta. Sain arvokasta palautetta ja tästä nöyrät kiitokset dosentti Anna-Maria Vilkunalle ja dosentti Ulla Heinolle. Jo etukäteen kiitos Annamarialle myös suostumuksesta toimia työni vastaväittäjänä. Lähes esitarkastajan omaisen työn teki myös dosentti Anu Lahtinen antaessaan hyödyllisiä ja erittäin asiantuntevia kommentteja käsikirjoitukseeni. Kiitos Sinulle Anu! Kiitos kuuluu myös lisensiaatintutkimuksen tarkastajalle professori Erkki Lehtiselle, joka antoi hyviä ohjeita aikoinaan työni jatkokäsittelyyn.

Minulla on ollut ilo työskennellä mukavien työtovereiden kanssa. Tutkimusassistenttina kanssani aloitti Kaj Ojala ja myöhemmin lähimmäksi työtoveriksi hankkeeseen tuli Terhi Kivistö. Terhin tutkimus keskiajan verotuksesta Turun linnaläänissä on mahdollistanut erittäin hedelmälliset yhteiset keskustelut. Kiitos teille molemmille. Verotushistoriahankkeen verkosto oli monitieteinen ja se kattoi ajallisesti koko verotuksen historian keskiajalta tähän päivään. Tarkoitus oli luoda yhteyksiä aihepiiriin tutkijoihin muissa Pohjoismaissa. Nämä molemmat tavoitteet täyttyivät. Vuonna 2006 julkaisimme yhteispohjoismaisen antologian: Skatternas långa historia. Hankkeen jäsenistä haluan kiittää erityisesti muiden ohella professori Ilkka Nummela, dosentti Christer Kuvajaa, OTL Sami Myöhästä ja dosentti Leon Jesperseniä Tanskan kansallisarkistosta. Tulevaisuuden tavoite kirjoittaa koko Suomen verotuksen historia on edelleen varsin realistisella pohjalla.

Ilman työyhteisöä tutkija olisi varsin yksinäinen susi. Minulla on ollut tukenani Turun yliopiston historian laitos ja erityisesti Suomen historian oppiaine. Erityisesti työtäni ovat kommentoineet tutkijaseminaarissa Ali Pylkkänen, Veikko Laak-

so, Kari Alifrosti, Jari Niemelä ja Mika Kallioinen. Kiitos myös Suomen historian professori Timo Myllyntaukselle kannustuksesta työn eri vaiheissa. Haluan kiittää myös kaikkia tutkijoitamme ja muita työtovereita. Kiitos ennen kaikkea Lyyli, Jarkko, Hannu, Seija, Pentti, Taina, Heli, Elise, Tiina, Riikka, Veli-Pekka ja toimistosih-teerimme Paula Renfors. Keskiajan arkeologit, mm. dosentti Kari Uotila ja dosentti Georg Haggrén, ovat kommentoineet työtäni keskiaikaseminaareissa ja antaneet apua, kun sitä olen pyytänyt. Monitieteellisyys on sekä Suomen 1500-luvun että verotuksen tutkimuksessa aivan oleellinen asia.

Leipää tutkijan pöytään on tuonut historian laitoksen assistenttuuri, joskin tutkimuksen teko hallinnollisten tehtävien lomassa on ollut haastavaa. Olen saanut taloudellista tukea myös Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolta, Turun Yliopistosäätiöltä, Alfred Kordelinin säätiöltä ja Suomen Kulttuurirahastolta. Näistä apurahoista lämmin kiitos kaikille tahoille.

Tutkimus on vaatinut lukuisia päiviä arkistoissa sekä Kansallis- että maakunta-arkistossa. Erityisesti haluan kiittää Turun maakunta-arkiston henkilökuntaa asiantuntevasta ja lämminhenkisestä palvelusta. Aninkaistenkadulle on ollut aina mukava poiketa näiden vuosien ajan.

Kiitan lämpimästi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa siitä, että saan julkaista tutkimukseni Bibliotheca Historica-sarjassa. Kustantajan edustajien Rauno Endénin ja Eeva Inkisen tuki ja taittaja Maija Räisäsen asiantuntemus ovat auttaneet tutkimuksen viimeistelyssä. Englanninkielisen tiivistelmän ovat laatineet Tiina Ahonen ja Sanna Mustonen. Lämmin kiitos oivaltavasta käännöksestä. Kiitokset myös Elina Heikkoselle avusta asiasanaluettelon laadinnassa.

Viimeisenä, vaan ei vähäisempänä, haluan kiittää kaikkia sukulaisiani, ystäviäni ja läheisiä. Sekä äitini Tuulikki että appivanhempani Anni ja Sakari Määttä ovat jaksaneet aina kannustaa eteenpäin. Sisarukseni Minna ja Sanna ja Juho ovat olleet tukena silloin, kun sitä on tarvittu. Isä-Eeroa eivät kiitokset enää tavoita, mutta uskoisin hänen olleen historiaharrastajana mielissään tyttärensä tutkimuksesta. Ulla Brusila-Relas on jaksanut ystävänä kannustaa ja tarjota aina tauko- ja majoipaikkaa Helsingin reissuilla.

Taustavaikuttajista eniten henkistä tukea olen saanut puolisoiltani Jorma Määttäältä. Hän ei ole vain kannustanut, vaan myös kommentoinut käsikirjoitusta lukuisia kertoja ja luonut uskoa, vaikka projekti onkin venynyt varsin pitkäksi. Itsekin tutkijana hän on ymmärtänyt pitkäksi venähtäneet päivät. Myös karttojen puhtaaksi piirtämisessä Jorman apu on ollut korvaamaton. Väitöskirjatutkimus on keskeytynyt muutamaankin otteeseen perhepoliittisilla vapailla. Se on sitä elämää, joka kantaa tutkijaakin vaikeina aikoina eteenpäin. Haluan kiittää kärsivällisyydestä Lauria, Jaakkoa, Aapoa ja Jormaa ja omistaa tämän kirjan heille.

Liedon Vanhalinnassa
31.5.2009

Suvianna Seppälä

SISÄLLYS

JOHDANTO	9
Verotus osana 1500-luvun yhteiskuntaa	9
1500-luvun verotus aikaisemmassa tutkimuksessa	11
Aiheen rajaus ja kysymyksenasettelu	14
Lähteet ja metodi	20
Veronkantojärjestelmän pääpiirteet ja termistö	25
Kruunun tulot ja menot	30
KUSTAA VAASAN AJAN MUUTOKSET	34
Keskiajan verotus	34
Veronkannon tehostuminen	36
Nimismiehen rooli ja tehtävät	40
Kirkon omaisuus ja verotulot osaksi kruunun taloutta	41
Miten talonpojan verorasitus muuttui?	41
VERONKANTOYKSIKÖT SAVUISTA VERONAHKIOIHIN	46
Maaomaisuus verotuksen pääperusteena	46
Tilaverot – Ruokakunta ja eränkävijä veronmaksajina	63
Kollektiiviverojen luonne ja merkitys	74
Nimismiehen vero eri maakunnissa	84
VEROTUOTTEET	89
Rahan merkitys veronkannossa	89
Ruokaparselioiden tärkeys kruunun taloudessa	96
Pellon ja kaskan kulta	100
Leipäviljan ja kauran merkitys verotuksessa	100
Ohraista olutta ja humalasalikoita	112
Kuitukasvit hamppu ja pellava	115
Karjatalous toissijaisena elinkeinona	117
Veroheinä kruunun karjanhoidon edellytyksenä	117
Karjavarallisuus ja karjaverot	123
Voi vero-, kauppa- ja vientitavarana	127
Lihaa hovin pöytään	132
Vesistöjen tuotto: kalat, hylkeennahat ja traani	136
Kuivatut, suolatut ja hapattetut kalat	136
Ylimääräiset ja sopimukseen perustuvat kala- ja hyljeverot	142
Pohjanmaan järvi- ja jokikalastus	146
Kala veroparselina 1600-luvun alussa	149
Hylkeenpyynti	154
Metsien hyödyntäminen turkiksista tervaan	157
Riistaeläimet	158
Puutavara haloista sysipuihin	164

Maaperän tuotteet	173
Työvelvollisuudet osana veronmaksua	176
Päivätyöt, linnanrakennus ja kyydit	176
Verotavaroiden kuljetus	182
Teiden ja siltojen kunnossapito	183
Päivätyöt kuninkaankartanoissa	184
Työvelvollisuus kasvaa	187
Tuontitavara suola veroparselina	191
VEROTUKSEN UUDISTUKSIA 1600-LUVUN ALUSSA	193
Parseliuudistuksesta maantarkastuksiin – Kaarle IX:n veropolitiikka	193
Uudistuksen vaikutukset eri maakunnissa	198
Vuotuisen veron suuruus eri pitäjissä	203
VEROTUS KÄYTÄNNÖSSÄ	208
Veronkantoajat	208
Vaihtoparselit kirjavoittivat verokuormaa	209
Talonpoikien suhtautuminen päivätöihin	216
Kansa vastaan virkavalta	218
APUVEROJEN MUKANAAN TUOMAT MUUTOKSET	221
Sodankäynti lisäsi kruunun tulotarvetta	221
Varallisuuden verotus	224
Miten apuverojen suuruus määräytyi?	225
Apuverojen merkitys kokonaisveronkannossa vuonna 1609	227
TULOKSET JA POHDINTAA	232
LÄHDELUETTELO	238
LUETTELO LIITTEISTÄ JA KARTOISTA	250
LIITETAULUKOT JA -KARTTA	252
SUMMARY	295
ASIASANAHAKEMISTO	301

JOHDANTO

VEROTUS OSANA 1500-LUVUN YHTEISKUNTAA

Vanhan viisauden mukaan elämässä on varmaa vain verotus ja kuolema. Säännöllisen verotuksen ja verottajan kanssa suomalaiset ovat olleet tekemisissä aina katolisen kirkon kymmenys- ja sopimusveroista lähtien. Suomen verotukselle on ollut tyypillistä, että erilaisten maantieteellisten olosuhteiden ja hajanaisen hallintojärjestelmän takia verotus ja veronkantojärjestelmä kehittyivät eri puolilla Suomea erilaisiksi. Merkittävä piirre Suomen verotuksessa oli useiden vuosisatojen ajan luontaistuotteilla maksaminen. Vielä 1900-luvun alussa noin neljäsosa veroista maksettiin luontaistuotteina.¹

Suomen historiassa periodijako keskiajan ja uuden ajan välille on useimmiten ajoitettu Kustaa Vaasan valtaannousuun 1520-luvulle. Kustaa Vaasa uudisti hallintoa monin tavoin kuninkuutensa aikana vuosina 1523–1560 ja keskitti valtaa kuninkaalle. Myös verotushistoriassa on tehty ero keskiajan verotuksen ja uuden ajan verotuksen välille. Viimeisen vuosikymmenen aikana on kuitenkin esitetty muitakin aikarajauksia. Esimerkiksi Jouko Vahtola on Suomen historian yleisesityksessä käyttänyt keskiajan ja uuden ajan vedenjakajana 1570-lukua. Tällöin varsinkin valtakunnan itäisessä osassa Suomessa alkoi pitkien sotien kausi. Ruotsin nousu suurvallaksi ei tapahtunut nopeasti, vaan se vaati sodankäyntiä eli verta, hikeä ja sota-väkeä sekä yhä raskaampia veroja yhtäjaksoisesti lähes 120 vuoden ajan. Vahtolan mukaan Suomi kesti tämän, sillä taustalla oli yli vuosisatainen asutuksen ja talouden kehittymisen kausi.²

Keskiajan päättymistä voidaan tarkastella sekä taloudellisista, poliittisista että kulttuurisista lähtökohdista käsin. Tässä tutkimuksessa pohditaan koko Suomen mittakaavassa, kuinka hyvin perinteinen aikarajaus nimenomaan verotuksen näkökulmasta katsottuna pitää paikkansa. Tarkoittaako Kustaa Vaasan aika veronmaksun suhteen todellista muutosta keski- ja uuden ajan suhteen, vai voidaanko aikarajaa kenties siirtää myöhemmäksi?

Yleisesti ottaen 1500-lukua ja erityisesti Kustaa Vaasan aikaa voidaan pitää muutoksen aikana. Tällöin valta keskittyi entistä enemmän yhden ruhtinaan käsiin. Suomi oli osa Ruotsia, mutta mistään kahden valtion liittymästä ei ollut kyse, vaan Suomen maakunnat olivat osa Ruotsin hallintoa. Selkeämpää olisi käyttää termiä Ruotsin ”kruunu” tai ”esivalta”, johon kuului joukko läänejä Pohjanlahden itäpuolelta. Ruotsin hallitsijat käyttivät tuosta alueesta 1580-luvulta lähtien nimitystä Suomen suuriruhtinaskunta. Tähän kokonaisuuteen luettiin kiinteästi Turun, Kokemäenkartanon, Hämeen ja Raaseporin läänit, kuin myös itäiset Viipurin, Por-

---

1 Rasila 1982, 112.

2 Vahtola 2003, 100–116.

voon, Kymenkartanon ja Savon läänit. Pohjanmaata pidettiin yleensä osana Norrbottenia³, vaikka kirkollisesti se kuuluikin Turun hiippakuntaan ja myös Ahvenanmaa mainittiin monesti muusta Suomesta erikseen. Ruotsin valtakunnan niin sanottuun keskusalueeseen kuului Suomesta lähinnä Turun linnalääni. Muu alue oli enemmän tai vähemmän syrjäseutua.

Ruotsi oli 1500-luvulla selkeästi agraarinen valtio. Kaiken taloudellisen toiminnan perusta oli maatalous, johon luetaan perinteisessä, suppeassa mielessä kasvinviljely ja karjatalous. Laajasti tarkasteluna maatalouskäsitteen alle voidaan lukea myös metsästys, kalastus, hylkeenpyynti sekä metsätalous, joiden merkitys vaihteli luonnonmaantieteellisestä alueesta riippuen. Agraarisuus ja talonpoikaisuus korostuivat 1500-luvun talouselämässä ja kaupunkien merkitys oli vielä vähäinen. Vaikka Kustaa Vaasa pyrki siirtämään kaupankäynnin kaupunkeihin, ei pyrkimys toteutunut, vaan rannikkoseutujen talonpoikaispurjehdus jatkui vilkkaana koko 1500-luvun.⁴

Kaupankäynnin rakenne muuttui 1500-luvun aikana jonkin verran. Voin, nahkojen ja vuotien vienti väheni ja metallituotteiden osuus kasvoi. 1600-luvun alussa Ruotsi nousi merkittäväksi rauta- ja kuparituotteiden viejäksi. Vuoriteollisuuden kehitys oli Ruotsin suurvaltakauden eräs merkittävä taustatekijä.⁵ Koko valtakunnan tasolla merkittäviä tuontituotteita olivat ulkomaiset viinit ja tekstiilit, mutta tavalliselle talonpojalle tuontituotteista tärkein oli säilöntäaine, suola.

Koko valtakunnassa ei ollut arvioiden mukaan edes miljoonaa asukasta. Ruotsissa on arvioitu olleen 600 000 asukasta, kun taas Suomen alueen väkiluvun on arvioitu 1570-luvulla olleen yhteensä noin 300 000. Pääosa tästä väestöstä asui Suomessa lähes 34 000 tilalla, ja asutuksen painopiste oli edelleen uudisasutuksesta huolimatta Lounais- ja Länsi-Suomessa.⁶ Väkilukuarviot perustuvat osittain myös vuonna 1571 kannettuun hopeaveroon ja sen yhteydessä tehtyihin kantoluetteloihin veroa maksavien talojen mukaan.⁷ Suomen väkiluku ei juuri noussut seuraavien vuosikymmenten aikana. 1610-luvulla Suomessa on arvioitu olleen todennäköisesti 350 000 asukasta, ja tähän on laskettu mukaan myös Käkisalmen läänin osuus.⁸ Sodat, taudit ja nälkävuodet verottivat väkeä, mutta jossain määrin myös siirtolaisuus. Veroja lähdettiin pakoon niin Ruotsin läntisiin maakuntiin kuin itään, Käkisalmen lääneihin.⁹ Suomi oli 1500-luvun puolivälissä vielä leimallisesti maataomistavien talonpoikien alue. Noin 95 prosenttia taloista kuului itsenäisille talonpojille. Suurmaanomistajia oli vähän, ja aatelisto oli sangen vähälukuinen.¹⁰ Hengellisen rälssin papiston muodostivat lähinnä hieman yli sadan maalaisseura-

3 Fagerlund 2000,13.

4 Karonen 1999, 139–142.

5 Karonen 1999, 138–145.

6 Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot, 1973; Kaukiainen 1980, 37–41.

7 Magnusson 2002, 45–47; Karonen, 1999, 33–34; Suomen historian kartasto 2007, 88–89.

8 Sundqvist S 1931, passim. Väkilukuarvioinnin tukena on käytetty niin vuoden 1610 maakirjatietoja kuin Älvsborgin toisten lunnaiden kantoluetteloista vuosina 1613–1619.

9 Karonen 1999, 33–35; Villstrand 2000, 139–140; Lähteenmäki 2002, 71–77; 98–106.

10 Aateliston asumakartanoita eli säteritiloja oli noin 250 ja näiden alaisuudessa olleita lampuotitiloja noin 720.

kunnan kirkkoherrat. Suomen keskiaikaisissa kuudessa kaupungissa¹¹ on arvioitu asuneen vain noin 6000–7000 henkilöä, josta porvarissäätyyn kuului vain murto-osa.¹²

1500-LUVUN VEROTUS AIKAISEMMASSA TUTKIMUKSESSA

Suomen 1500-luvun verotus- eli kameraalihistoriaa on tutkittu aikaisemmin varsin paljon, ja voudintilejä on hyödynnetty muun muassa asutus- ja autioitumistutkimuksissa. Vaasa-kauden verotusta on tutkittu määrällisesti eniten autonomian ajan lopussa ja 1950–70-luvuilla.¹³ Aikaisemman tutkimuksen antama kuva itse 1500-luvun veroparseleista eli niistä luontaistuotteista, joilla vero maksettiin, on kuitenkin varsin pintapuolinen. Perustutkimusta veroparseleista koko maan kattavasti ei ole aikaisemmin tehty, vaikka nimenomaan moninaisten verotuotteiden esiintymisen lähteissä tekee aikakauden talouden ja sen rakenteiden tutkimuksesta mielenkiintoisen.¹⁴ Verotuotteet tulevat monessa varhaisessa tutkimuksessa esille, mutta lähinnä luettelomaisesti. Niiden merkitystä veronmaksajan eli talonpojan ja veronsaajan kruunun kannalta ei ole tarkasteltu riittävästi.

Aikaisempi tutkimus antaa myös puutteellisen kuvan siitä, mitä eri veronkantoyksiköitä käytettiin missäkin maakunnassa minäkin aikoina ja miksi. Aikaisemmassa tutkimuksessa painopiste on ollut ennen kaikkea yrityksessä selvittää verorasitusta kvantitatiivisesti sekä siinä, miten verotus organisoitiin. Apuveroja, niiden taustaa ja apuveroparseleita sen sijaan on tutkittu sangen vähän.¹⁵ Yleisesityksessä Suomen taloushistoria I (1980) käsitellään verotuksen merkitystä talouselämään melko vähän, vaikka verot ovat aina olleet merkittävin osa valtion tuloja.¹⁶ Kattava perustutkimus verotuksesta eri maakuntia ja pitäjiä vertaillen puuttuu, ja näin olen myös kokonaiskuva Suomen verotuksesta.¹⁷

Joidenkin linnaläänien ja pitäjien osalta uuden ajan alun verotusta on tutkittu sangen kattavasti, mutta vertailu esimerkiksi naapuripitäjiin tai -maakuntiin puuttuu tai se on pintapuolista.¹⁸ Muutamista maakunnista, muun muassa Uudelta-

11 Suomen keskiajalla perustetut ja/tai syntyneet kaupungit olivat Turku, Viipuri, Porvoo, Ulvila, Rauma ja Naantali. Kustaa Vaasan aikana perustettiin Tammisaari ja Helsinki.

12 Kallioinen 2000, 68–72, 90.

13 Lappalainen 1990, 167–168; Lappalainen 1999, 7–8.

14 Mäkelä-Alitalo 2003, 190.

15 Orrman 1986, Mäkelä 1979, Österberg 1977. Kaikkien väitöskirjatyöt liittyvät pohjoismaiseen autiotilatutkimukseen.

16 Åström (Suomen taloushistoria I 1980, 314) toteaa, että ”Ällistytävän vähän huomiota on kiinnitetty Suomen taloudellisiin ja sotilaallisiin suorituksiin Ruotsin valtakunnan yhteydessä”. Keski-aikaista verotusta käsitellään ao. teoksessa kolmella sivulla, 1500-luvun verotuloja taas neljällä sivulla.

17 Myöskään Ruotsissa ei ole tehty verotuksen historian yleisesitystä, mutta verotusta ovat tutkineet keskiajan ja 1500-luvun osalta mm. Dovring 1951, Hammarström 1956, Oden 1955, 1967 ja Österberg 1977.

18 Verotusta ovat tarkastelleet mm. Pirinen 1982 (Savon historia), Luukko 1945, 1950, 1954b, 1957 (Pohjanmaan ja Hämeen historiat), Virrankoski 1973 (Pohjois-Pohjanmaan historia), Renvall

maalta ja Karjalasta puuttuu vielä aikakautta käsittävä maakuntahistoria.¹⁹ Yleisesityksissä Suomen 1500-luvun verotus on helposti yleistetty niin, että se kuvaa verojärjestelmää vain yhden maakunnan, esimerkiksi hyvin tutkitun Varsinais-Suomen näkökulmasta käsin.²⁰ Pitäjänhistorioissa esiintyy myös väärin mielikuviin perustuvia väitteitä verotuksen luonteesta.²¹

Jos Kustaa Vaasan verouudistusta onkin tutkittu, niin 1600-luvun alun veropar-seliuudistus on jäänyt varsin vähälle huomiolle. Kaarle IX:n hallitsijakauden alussa toteutuneessa uudistuksessa erilaisten kannettujen verotuotteiden määrää supistet-tiin huomattavasti ja kantoperusteita pyrittiin yhdenmukaistamaan. Ennen kaik-kea puuttuu tutkimus siitä, miten veronkanto muuttui kvalitatiivisesti veroparse-lien suhteen sekä myös kvantitatiivisesti. Nousiko talonpojan vuotuisen veron rasi-tus ja jos nousi, niin kuinka suuri oli ero vanhaan verosysteemiin verrattuna? Toi-saalta vuotuisen veron rasitusta ja sen muutosta on vaikea tutkia, ellei tiedetä, mikä on talonpojan konkreettinen tulopohja eli käytävissä olevat tulot, joihin verora-situsta eri aikoina tulisi verrata. Lähdeaineistoa tarkasteltaessa tehtävä on haastava. Todellisia koko maataloudesta saatuja tuloja ei pystytä tarkkaan laskemaan, mutta on esitetty varovaisia arvioita, että vilja- ja voituotannosta maksettiin veroa noin 20–33 prosenttia koko tuotannosta.²² Keski-Eurooppaan verrattuna 1500-luvun verorasitus tuntuu kohtuulliselta, sillä esimerkiksi Ranskassa veronmaksaja joutui luovuttamaan jopa 40–50 prosenttia tuloistaan verona hallitsijalle.²³

Vanhemmat kameralistit ovat perinteisesti käsitelleet 1500-luvun verotustee-maa kruunun ja voudin näkökulmasta käsin. Talonpoikaa on pidetty tutkimukses-sa passiivisena objektina ja verottamisen kohteena, ei subjektina. Yksittäinen talon-poika, hänen verorasituksensa ja mahdollisuutensa vaikuttaa verotuksen lopputu-lokseen ovat jääneet huomiotta muutamaa tutkimusta lukuun ottamatta.²⁴ Monet verotuksen yleisesitykset tarjoavat tutkijalle hyvän lähtökohdan, mutta niihin tulee suhtautua kriittisesti. Vanhemmasta verotushistoriasta voi mainita esimerkiksi Väi-nö VOIONMAAN ”Suomalaisia keskiajan tutkimuksia – Veroja, laitoksia ja virkamie-hiä”, joka tosin on kirjoitettu ilman kunnollista perehtymistä keskiaikaisiin lähteisiin. Varsin perusteellisesti 1600-luvun moninaisia apuveroja on tutkinut kamera-listisen koulukunnan edustaja K. R. MELANDER.²⁵ Monissa 1500-luvun tutkimuk-

1949 (Varsinais-Suomen historia), Suvanto 1973, (Satakunnan historia) ja Laakso 1982 (Kokemäenkartanon läänin verouudistukset). Olen käyttänyt mm. seuraavia pitäjänhistorioita: Heino 1987, Kuisma 1990, Oja 1944, Ramsay 1924, Rantanen-Kuvaja 1994, Virrankoski 1956, Ylönen 1957, 1976.

19 Viipurin läänin historiasarja on tekeillä ja kirjassa Viipurin läänin historia II, Viipurin linnaläänin synty (Korpela 2004) valotetaan läänin verotuksellista kehitystä keskiajalla.

20 Pohjolan-Pirhonen 1960, 388–389; Fagerlund 2000.

21 Ramsay (1924, 150) väittää Espoon pitäjän historiassa 1500-luvun verotuksen osalta, että ”syrjäisillä alueilla, kuten esimerkiksi Savossa, jossa maanviljelys oli heikosti kehittynyt, veroparseleina käytettiin etupäässä eläinten nahkoja”. Tosiasiassa Savon merkittävin veroparseli oli ohra.

22 Orrman 1986, 161–162; Mäkelä 1979, 191.

23 Webber & Wildawsky 1986, 262–263.

24 Laakso 1982, Orrman 1986, Mäkelä 1979, Nummela 1989 ja 1993.

25 Voionmaa 1912, Melander 1896, Suomen ynnä Käkisalmen läänin ja Inkerin veroista vuosilta 1617–1634.

sisä viitataan vuonna 1571 kannettuun hopeaveroon, jonka maksamiseen osallistuivat kaikki säädyt aatelista lukuun ottamatta. Verotuotolla lunastettiin tanskalaisilta takaisin Pohjoismaisessa sodassa (1563–1570) menetetty Älvsborgin linna. Hopeaveroon liittyvä tiliaineisto antaa erinomaisen mahdollisuuden vertailla ennen kaikkea talonpoikien varallisuutta, sillä sen kantoperusteena oli karja- ja metallivarallisuus.²⁶

Varsinais-Suomen veroperusteita ja verorasituksen arviointia on tutkinut muun muassa Pentti RENVALL. Aihepiirin laajuuden vuoksi itse parseleita käsitellään teoksessa kuitenkin vain pintapuolisesti ja lähinnä liitetaulukoissa. Maantieteellisistä eroista Renvall mainitsee saaristosta kerätyn verona ”karjan ja viljan sijasta meren antimia”. Hän myös arvioi ilman perusteellista tutkimusta keskiaikaisen verotuksen ”alkukantaiseksi ja tehottomaksi” ja päätelee näin verotuksen muuttuneen Kustaa Vaasan uudistusten myötä käänteentekevästi.²⁷

1500-luvun linna- ja kartanotalouden tutkimus avaa näköalan aikakauden talouden rakenteisiin. Anna-Maria VILKUNAN väitöskirja ”Hämeen linnan taloudesta” (1998) antaa merkittävää tietoa luontaistuotteiden ja toisaalta rahan asemasta osana verotuloja keskiajan ja uuden ajan taitteessa. Terhi KIVISTÖN Turun linnaläänin verotusta käsittelevä tutkimus tuo puolestaan uutta tietoa keskiajan verotuskäytännöistä, sillä tilien ja lakitekstien ohella Kivistö on tutkinut kirjemateriaalin välittämää tietoa veronmaksusta ja siihen liittyvistä muutoksista vuosisatojen varrella. Apuverojen hyväksyttävistä ja verovalituksista välittyy kuva talonpojista, joilla oli mahdollisuus vaikuttaa veronmaksuun ja verojen sisältöön.²⁸

Kirkon verotusta eri maakunnissa on tutkinut varsin ansiokkaasti Kauko PIRINEN, joka on tuonut esiin sekä maakuntien erilaiset verokäytännöt että kirkkoreduktion taloudelliset vaikutukset itse kirkolle.²⁹ Väitöskirjassaan ”Kymmenysverotus Suomessa” (1962) hän ei ainoastaan tarkastele varsinaisia kanonisia kymmenyksiä, vaan myös Sisä-Suomessa käytössä olleita erilaisia sopimusosoikeuksia, jotka perustuivat kiinteisiin vuosittaisiin maksuihin.

Eljas ORRMAN (1986) ja Anneli MÄKELÄ (1979) ovat väitöskirjoissaan verranneet verotuksen raskautta ja osuutta autioitumiseen. Orrman on tutkinut asutuksen kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä Varsinais-Suomessa kolmen esimerkkiköpitäjän osalta, ja Mäkelä on tutkinut samaa teemaa vertaillen Hattulan kihlakuntaa ja Porvoon lääniä. Molemmat ovat käsitelleet tutkimuksissaan myös apuverojen osuutta kokonaisverotuksessa, sillä juuri niiden osuus vaihteli niin, että talonpojan verosumma ei ollut juuri minään peräkkäisenä vuonna täysin sama. Arvo M. SOININEN (1961) on tutkinut Pohjois-Savon asuttamiseen liittyneitä tekijöitä ja kruunun veropolitiikkaa Savossa ylipäänsä. Soininen pohtii ansiokkaasti Savon verotuksen syntytekijöitä, eli mistä ja miksi vaikutteet tulivat, ja mikä osuus verotuksella oli Pohjois-Savon ulkopuolelle suuntautuneeseen uudisasutukseen. Hän tekee myös verotuksen osalta joitakin vertailuja Savon naapurimaakuntaan Karjalaan,

26 Suomen historian lähteitä V: 1–8. Ks. myös Nummela 1989, Nummela 1990.

27 Renvall 1949, 107–109; Kivistö 1999, 135–138.

28 Kivistö 1999, 25–46; Kivistö 2000, 73–89; Kivistö 2006, 13–30.

29 Pirinen 1955. Pirinen 1962, käsittelee kirjassaan kymmenysveron lisäksi sopimuskyymenyksiä, piispan vanhoja veroja sekä ruokalisää. Vain lukkarinkapat jäävät tutkimuksen ulkopuolelle.

mikä on varhaisessa verohistoriatutkimuksessa varsin harvinaista. Asutus- ja autioitumistutkimus on jatkunut muun muassa Anssi MÄKISEN väitöstudiumissa Viipurin läänin asutuksesta 25-vuotisen sodan aikana.³⁰

Uuden ajan yleistä taloushistoriaa on tutkittu kohtuullisen paljon, varsinkin Ruotsissa. Janken MYRDALIN maataloushistorialliset ja agraariajan tutkimukset tarjoavat vertailukohdan ja laajempaa perspektiiviä tutkimusteemaan. Talonpoika oli verovelvollinen ja maksoi pitkälti samoja apuveroja yhtä lailla niin Ruotsissa kuin Suomessa. Vuotuiseen veroon liittyneet korotuspaineet tapahtuivat Ruotsissa samaan aikaan kuin Pohjanlahden itäpuolella. Myrdalin tutkimuksista välittyy kuva 1500-luvusta toisaalta jatkuvuuden, mutta toisaalta maataloudessa tapahtuneiden innovaatioiden vuosisatana.³¹ Birgitta ODENIN väitöskirja ”Rikets uppbörd och utgift” keskittyy koko valtakunnan tulojen ja menojen tarkasteluun lähinnä kruunun päättilikirjoihin tukeutuen. Odenin tutkimus nostaa Ruotsin ja Suomen verohallinnon hyvin esiin sekä erilaisten tulojen, lyhennysten että menojen näkökulmasta.³² Uusimmasta tutkimuksesta voi mainita esimerkiksi Mats HALLENBERGIN tutkimuksen paikallishallinnon roolista nuoremalla Vaasa-kaudella 1500-luvulla. Hallenberg nostaa keskiöön valtionhallinnon ja valtiontalouden kannalta ehkä yhden tärkeimmistä virkamiehistä voudin. Voudin tehtävänä oli taiteilla kuninkaan suosiossa, sillä voudit olivat Kustaa Vaasan hallitsijakaudesta lähtien suoraan tili-velvollisia kuninkaalle veronkantopiirinsä tuloista, rästeistä ja menoista. Erityisen mielenkiintoiseksi Hallenbergin tutkimuksen tekee se tosiseikka, että hän vertailee muun muassa paikallishallinnon käytännönjärjestelyjä, voudin säätytaustaa, palkkausta ja virkauraa käyttäen esimerkkinä kahta aluetta: Itä-Götanmaata ja Suomea.³³

AIHEEN RAJAUS JA KYSYMYKSENASETTELU

Tässä tutkimuksessa keskitytään ennen kaikkea vertailemaan, miten vuotuinen verotus vaihteli käytännön veronkannossa eri linnalääneissä 1500-luvulla. Pinta-alaltaan Suomeksi katsottu alue, Turun hiippakuntaan kuuluvat maakunnat, oli varsin iso, mutta harvemmin asuttu kuin nykyiseen Ruotsiin kuuluvat maakunnat. Tutkimuksen kohteena on kaiken kaikkiaan kymmenen lääniä. Jotta tutkimus heijastaisi mahdollisimman hyvin koko silloin käsitetyn Suomen veronalaista rahvasta ja sen verovelvollisuutta, on tutkimusalue (Kartta 1.) haluttu pitää näinkin laajana. Alue käsittää niin Kustaa Vaasan toiseksi vanhimman pojan Juhanan (myöhemmin Juhana III) herttuakunnan läänit Varsinais-Suomen, Satakunnan, Raaseporin ja Ahvenanmaan. Tutkimuksen kohteena ovat myös Hämeen lääni sekä itäiset läänit Savonlinnan, Porvoon, Kymenkartanon ja Viipurin läänit. Kymmenentenä lääninä vertailussa on mukana Korsholman lääni, joka käsitti Pohjanmaan aina eteläisen Mustasaaren pitäjältä pohjoiseen Kemin pitäjään. Kaikki tutkimusalueeseen kuuluvat hallintopitäjät on lueteltu vuoden 1609 tilanteen mukaisena liitteessä 21.

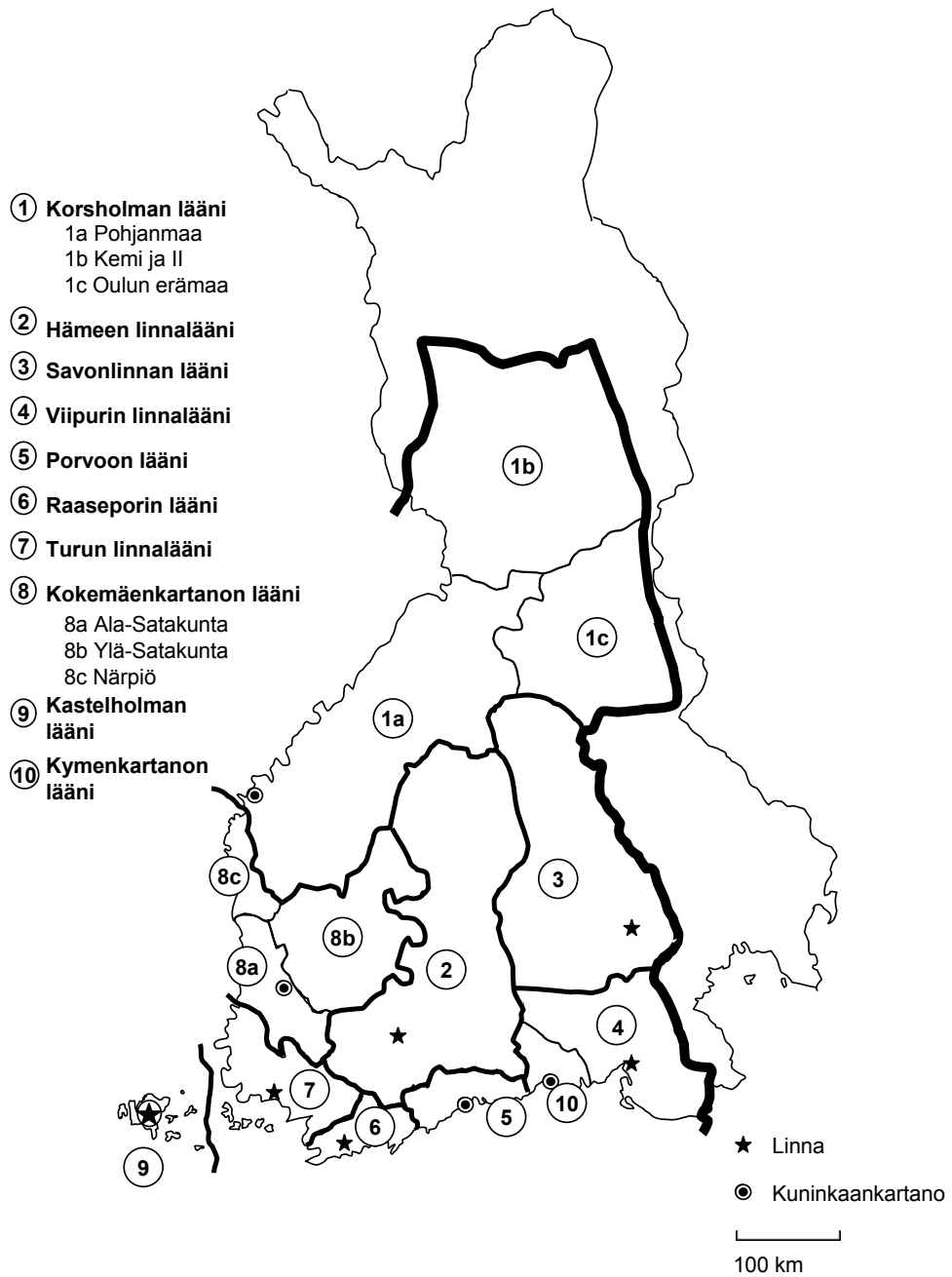
30 Mäkinen 2002.

31 Myrdal 1991, Myrdal 1999.

32 Oden 1955.

33 Hallenberg 2001.

Kartta 1. TUTKIMUSALUE

Tutkimuksen ulkopuolelle puolestaan jäävät Tornionjokilaakso ja Kemin Lappi, joiden katsottiin kuuluvan Länsipohjaan (Västerbotten). Pohjanmaa (Österbotten) taas kuului kirkollisesti Turun hiippakuntaan, ja alueen väestökin oli rannikkoa lukuun ottamatta suomenkielistä.³⁴ Sekä Ahvenanmaalla että Pohjanmaalla oli tavallaan oma erillinen asemansa, sillä puhuttaessa Suomeen kuuluneista maakuntien kokonaisuudesta käytetään aikakauden lähteissä usein ilmaisua: ”*Finland med Österbotten och Åland*”.³⁵ Suomen maakunnat ja niistä käytettyjen linnaläänien nimet on lueteltu alla siinä järjestyksessä, kuin ne on myös järjestetty veronkannosta muodostuneiden lähteiden, voutintilien, lähdesarjaan.

VARSINAIS-SUOMI	Turun linnalääni
SATAKUNTA	Kokemäenkartanon lääni
AHVENANMAA	Kastelholman (linna)lääni
LÄNSI-UUSIMAA	Raaseporin lääni
ITÄ-UUSIMAA	Porvoon lääni
KYMENKARTANO	Kymenkartanon lääni
HÄME	Hämeen linnalääni
POHJANMAA	Korsholman lääni
KARJALA	Viipurin linnalääni
SAVO	Savonlinnan lääni

Varsinais-Suomi eli Turun linnalääni, joka oli Suomen tiheimmin asuttuja maakuntia, jakautui 1540-luvun alussa kahteen voutikuntaan. Pohjoiseen voutikuntaan (Norra Finland) kuuluivat Vehmaan ja Maskun kihlakunnat. Eteläiseen voutikuntaan (Södra Finland) kuuluivat Piikkiön ja Halikon kihlakunnat. Pohjoisen ja Eteläisen ”Suomen” erotti toisistaan lähinnä Aurajoki.

Satakuntaan eli Kokemäenkartanon lääniin kuuluivat nykyään tunnetun Satakunnan maakunnan lisäksi suuri osa Pirkanmaata sekä Ruoveden uudisasutuspiitäjän myötä myös osa nykyistä Keski-Suomea. Nämä hämäläisten ja savolaisten asuttamat alueet muodostivat pitkälti Ylä-Satakunnan kihlakunnan, jonka länsipuolelle jäi Ala-Satakunta. Myös Pohjanmaahan alun perin kuulunut Närpiön piitäjä oli lähes koko 1500-luvun ajan hallinnollisesti osa Ala-Satakuntaa.³⁶

Uusimaa jakaantui kahteen hallinnolliseen lääniin, Länsi-Uudenmaan Raaseporin ja Itä-Uudenmaan Porvoon lääniin. Läntisen ja Itäisen Uudenmaan raja kulki Espoon ja Helsingin pitäjien välissä. Läänit lienee asutettu osittain eri aikaan, sillä veronkantojärjestelmät olivat hyvin erilaiset.³⁷ Raaseporin lääni oli aikoinaan 1350-luvulle asti kuulunut Turun linnan alaisuuteen.³⁸ Kustaa Vaasa hylkäsi ja jätti Raaseporin linnan autioksi 1550-luvulla ja siirsi hallinnon lähemmäs meren ran-

34 Karonen 1999, 26–28.

35 Ks. esim. ASKO III:7, 7.

36 Närpiö mainitaan hallinnollisesti osana Satakuntaa jo vuoden 1413 Erik Pommerilaisen verokirjassa.

37 Orrman 1990, 205–206, Tarkiainen 2008, 121–126.

38 Salminen 1993, 88.

taan vuonna 1546 perustettuun Tammisaaren kaupunkiin. Itäinen Uusimaa eli Porvoon lääni oli vielä keskiajan lopulla hallinnollisesti kihlakunta ja kuului Viipurin lääniin. Keskuspaikkana oli Porvoon kuninkaankartano.

Kymenkartanon lääni ei ollut varsinainen linnalääni, vaan pikemminkin voutikunta, joka perustettiin vuonna 1556 Karjalan ja Uudenmaan väliselle alueelle Kymijoen suuhun. Uusi voutikunta liittyi Kustaa Vaasan paikallishallintouudistuksiin. Hallinnolliseksi keskuspaikaksi tuli Kymijoen varrella sijainnut Kymenkartano, joka antoi nimen koko läänille. Tähän voutikuntaan siirrettiin Viipurin linnaläänistä Vehkalahti ja Virolahti sekä Porvoon linnaläänistä Pyhtää ja alun perin Hämeeseen kuulunut Elimäen neljänneskunta.³⁹ Kymenkartanon lääni säilytti hallinnollisen erityisaseman kartanovoutikunta-ajan jälkeenkin aina vuoteen 1634 saakka, kunnes se liitettiin Viipurin lääniin.⁴⁰

Häme eli Hämeen linnalääni oli jaettuna neljään kihlakuntaan: Hattulan, Sääksmäen, Hauhon sekä Hollolan eli Yliseen kihlakuntaan. Suuren osan 1500-lukua kaksi viimeksi mainittua kihlakuntaa (Hauhon kihlakunta ja Ylinen kihlakunta) toimivat yhtenä voutikuntana. Hämeeseen kuului hallinnollisesti myös lähinnä savolaisten asuttama Rautalammin uudispitäjä, joka käsitti suurimman osan nykyistä Keski-Suomea sekä myös Savoaa.

Karjala eli Viipurin linnalääni tarkoittaa tässä tutkimuksessa niitä pitäjiä, jotka 1500-luvulla luettiin Ruotsin valtakuntaan. Alueeseen kuului Pähkinäsaaren rauhahan rajan länsipuolinen Karjala.⁴¹ Käkisalmen Karjala liitettiin osaksi Ruotsin valtakuntaa vasta vuonna 1617, joten se alue on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Savo eli Savon linnalääni itsenäistyi lopullisesti Viipurin läänistä 1510-luvulla. Lääni jakaantui eteläiseen Suur-Savoon ja pohjoiseen Pien-Savoon, jotka toimivat useimmiten myös omina voutikuntinaan. Tavinsalmen pitäjä perustettiin vuonna 1548 maakunnan pohjoisosan uudisasutusalueelle.⁴²

Pohjanmaa eli Korsholman linnalääni käsitti tutkimusalueena Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan lisäksi myös Kainuun, joka tunnettiin 1500-luvulla Oulun erämaana (*Ole äremark*) sekä Kemin Lapin. Tornionjokilaakso taas oli pitkälti osa Länsipohjaa, joka luettiin Ruotsin maakuntien joukkoon. Eteläisen rannikkoalueen Närpiön pitäjä kuului aina vuoteen 1594 asti hallinnollisesti Kokemäenkartanon lääniin.

Ahvenanmaa eli Kastelholman linnalääni muodosti oman lääninsä ja lääni toimi koko 1500-luvun ajan yhtenä voutikuntana.

Käkisalmen lääni, joka liitettiin voittomaana Ruotsiin vasta Stolbovan rauhassa vuonna 1617, ei kuulu tutkimusalueeseen. Käkisalmen lääniin kuului suuri osa nykyistä Pohjois-Karjalaa, joten sen puolesta tutkimuksen kohteena oleva Suomi ei täysin vastaa nykyisten rajojen ”Suomea”. Vertailevaa tutkimusta siitä, oliko Käkisalmen läänissä käytössä ollut vuosittainen arvioverotus talonpojille mahdollisesti

39 Elimäki oli vain 7 koulun pitäjä, joten pienuutensa takia sitä kutsuttiin neljänneskunnaksi.

40 Rosen 1960, 170–173.

41 Korpela 2004, 102–110, 198–204.

42 Pirinen 1982, 137; Pirinen 1988, 348–351.

huonompi vai parempi ratkaisu kuin muun Suomen kiinteiksi muodostuneet maaveroyksiköt, on tehty vain vähän.⁴³

Tutkimus on rajattu perintötalonpoikien maksamiin vuotuisiin kruunun veroihin vuosina 1539–1609. Talonpoikaisryhmästä ulkopuolelle jäävät pääsääntöisesti lampuodit, eli kruunun, kirkon ja rälssin vuokratilajelijät, joiden osuuskin oli Suomen maakunnissa huomattavasti pienempi kuin Ruotsissa. Kruunun lampuotitiloja on jonkin verran tutkittu, mutta lähinnä vain omistajan, kruunun, näkökulmasta.⁴⁴

Ajallisesti tutkimuksen lähtökohta, 1530-luvun loppu, selittyy ennen kaikkea ajankohtaan liittyneellä hallintouudistuksella. Kustaa Vaasan verouudistuksista yksi tärkeimpiä oli säännöllisten voudintilien pitäminen kaikissa linnaläänissä. Maakirjat ja vuotuiset tilinpäätökset antavat taannehtivasti hyvän kuvan sekä siitä, minkälainen oli myöhäiskeskiaikainen verotus että siitä, miten se mahdollisesti kehittyi ja muuttui 1530–40-lukujen vaihteessa eri linnaläänissä. Rajauksen päätösvuosi liittyy Kaarle IX:n ajan veroparseliuudistukseen, joka toteutui linnaläänissä vuosien 1604–1609 välisenä aikana.⁴⁵ 1600-luvun verouudistuksella oli erittäin kauaskantoiset vaikutukset. Tällöin voimaan astunut uusi kruunun vuotuinen vero säilytti pääperiaatteensa aina 1840-luvulle asti, jolloin lopulta senaatin talousvaliokunnan puheenjohtajan Lars Gabriel von Haartmanin verouudistuksen yhteydessä eri verotuotteiden määrä supistettiin kaikissa maakunnissa viiteen. Verotuotteiksi jääneet parselit olivat uudistuksen jälkeen raha, leipävilja, kaura, voi ja tali.⁴⁶ Koko tutkittavana oleva 70 vuoden ajanjakso on merkittävä jakso Suomen talouden historiassa, sillä sen aikana kehittyi se maaverojärjestelmä, joka kesti yli 230 vuoden ajan aina Suomen autonomian aikaan asti.

Tutkimuksesta on lisäksi rajattu ulkopuolelle kaupunkien verotus. 1500-luvun tiliaineistoa on säilynyt lähinnä vain Viipurista, eikä kaupunkien verotus laajenna varsinaista parselitutkimusta, sillä vero kerättiin niissä pääasiassa rahana. Kaupungit vastasivat itse asukkaidensa verotuksesta, ja kaupunkien asukkailtaan keräämistä verotuloista tilitettiin vuosittain tietty summa kruunulle taksaverona.⁴⁷ Esimerkiksi vuonna 1540 Turun taksavero oli kaupungeista suurin, 600 markkaa, kun taas puolestaan Viipurista kruunu sai vain 90 markkaa ja Raumalta 200 markkaa.⁴⁸ Vastaavasti kuin talonpoikien verorasitus kasvoi 1570-luvulta lähtien, saivat myös porvarit maksettavakseen ylimääräisiä veroja. Talonpoikien ja pappien tapaan porvarit osallistuivat vuoden 1571 hopeaveron maksuun. Vero-osuus määräytyi varallisuuden: hopean, irtaimiston, tontin ja kauppatavaroiden mukaan.⁴⁹

Pääasiallisesti tutkimuksen keskiössä ja vertailussa on kruunun päävero, johon yhdistettiin 1540-luvun alussa vanhat paikallishallinnolliset nimismiehen ja nel-

43 Kuujo 1959; Katajala 1993.

44 Läntinen 1978 (passim.), Läntinen 1981 (passim.).

45 Pohjanmaan osalta verouudistus näkyy 1. kerran tileissä vasta vuonna 1609, muissa maakunnissa joitakin vuosia aikaisemmin.

46 Lappalainen 2005, 30–39; Lappalainen 2006, 153–155.

47 Taksavero kerättiin porvareilta heidän varallisuutensa perusteella mutta tarkemmat tiedot verosumman jakautumisesta ovat vähäisiä. Kerkkonen 1945, 45–48.

48 Kerkkonen 1945, 42–50; Kallioinen 2000, 78–85.

49 Kerkkonen 1945, 50–59.

jänneskuntamiesten verot. Jo aikaisemmissa tutkimuksissa tarkastelun kohteena olleet kirkon verot on rajattu varsinaisen tutkimuksen ulkopuolelle. Kirkon veroja on silti tarkasteltu yhteenvedonmaisesti, sillä kirkkoreduktio eli kirkon verojen peruutus nosti kruunun tuloja merkittävästi.⁵⁰

Ensimmäisenä pääkysymyksenä halutaan tutkia, *mitä veronkantoyksiköitä oli olemassa 1500-luvulla ja miten niiden käyttö ja periaatteet muuttuivat*. Koska vakituinen verotus syntyi keskiajan kuluessa eri maakunnissa eri aikoina erilaisin sopimuksin, kehittyi kuhunkin maakuntaan omaperäinen veronkantojärjestelmä eri veroyksiköineen. Myös kannetut verotuotteet eli -parselit sovittiin kunkin hallinnollisen alueen, linnaläänin tai pitäjän kanssa erikseen. Luvussa III tarkastellaan sitä, mikä oli veronkannon pääasiallinen perusta kussakin maakunnassa ja pitäjässä. Oliko se ensisijaisesti maaomaisuus, irtaimiston arvo, ruokakunnan täysi-ikäisten henkilöiden määrä vai jokin muu peruste? Muuttuivatko veroyksiköt siirryttäessä keskialjalta uuteen aikaan? Kattavan tutkimuksen ohella on syytä pohtia taustaa ja syitä erilaisille veronkantoyksiköille. Mitä yhtäläisyyksiä ja mitä erilaisuuksia oli eri linnaläänien välillä? Ja oliko taustalla yleistä kruunun verotusihannetta, johon pyrittiin?

Toinen pääkysymysryhmä, jota tutkitaan luvussa IV, liittyy *veroparseleihin eli niihin verotuotteisiin*, millä talonpoika maksoi veronsa kruunulle. Mitä parseleita kruunu veroina halusi mistäkin maakunnasta? Mitkä parselit olivat tärkeimpiä ja halutuimpia, ja mitkä taas olivat sellaisia, että niitä verotettiin vain tietyiltä alueilta? Olennaista on taas kysyä, miksi kruunu tarvitsi juuri haluamiaan verotuotteita. Vaikuttivatko 1500-luvun sodat verotukseen? Kuinka paljon keskiaikainen perintö siirtyi 1500-luvun verotukseen, ja onko nähtävissä, että maakuntien erilaiset taloudelliset ja maantieteelliset olosuhteet ja asutuksen ikä heijastuivat kannettuihin veroparseleihin?

Kolmas verojärjestelmän kannalta tärkeä tutkimuskohde on Kaarle IX:n aikana toteutunut veroparseliuudistus, jonka merkitystä analysoidaan luvussa V. Kruunun vuotuinen maavero sai 1600-luvun alussa lopulta sen muotonsa, joka oli voimassa aina 1840-luvulle asti.⁵¹ Muuttiko uudistus verotusta määrällisesti ja laadullisesti eri maakunnissa? Mikä oli eri veroparseleiden osuus koko verosummasta eri maakunnissa? Voidaanko katsoa veronkannon yhtenäistyneen eri maakunnissa? Tätä kysymystä tarkastellaan sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Vuotuisen veron osalta tutkitaan verotuksen rakennetta, veronkantoyksiköitä, verotuotteita ja niiden suhteellista osuutta kaikissa hallintopitäjissä.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu alueellisesti rajatun otannan, Maskun kihlakunnan, perusteella, että talonpojan oli mahdollista maksaa veronsa osittain korvaavilla parseleilla. Verotus ei ollut voudin yksipuolista sanelua, sillä talonpoika tuskin oli tietämätön verotuotteiden arvosta.⁵² Tässä tutkimuksessa tarkastelu laajennetaan vaihtoparselien osalta koko maahan. Kruunun normitetun ve-

50 Ks. esim. Pirinen, 1955, 41–51.

51 Lappalainen2005, 15–31.

52 Seppälä 1996, 94–99.

ronkannon lisäksi selvitetään luvussa VI lähdeaineiston sallimissa rajoissa, *mitä kruunu talonpojilta todellisuudessa sai*. Miten käytäntö erosi verotusohjeista eri vuosina, ja mikä oli veronmaksussa talonpoikien oma vaikutusmahdollisuus? Tili-
kirjojen vaihtoparseliluetteloihin on kirjattu sekä ne verotavarat, jotka maksettiin rahana että ne verotuotteet, jotka tarjottiin voudille rahamaksun sijaan. Luontais-
parseleista on lisäksi mainittu niiden arvo rahana.⁵³

Sitäkin on kysyttävä, olivatko vaaditut apuveroparselit erilaisia kuin pääverossa. Luvussa VII tarkastellaan sitä, mitä talonpojilta haluttiin apuveroina ja mihin eri tarkoituksiin? Talonpoikien 1540-luvun verorasitusta arvioitaessa vuotuinen vero oli pääasiallinen vero ja apuverot vain sitä täydentäviä veroja. Tilanne kuitenkin muuttui 1600-luvun alkuun tultaessa ja apuverojen määrä kasvoi. Yleisesti tiedetään, että apuverojen määrä ja niiden osuus kasvoi sota-ajan pitkittyessä.⁵⁴ Selvittämättä on kuitenkin maanlaajuisesti, kuinka suuri apuverojen osuus oli eri maakunnissa. Joutuivatko esimerkiksi Itä-Suomen talonpojat lähellä sotatoimialuetta maksamaan enemmän ja suurempia apuveroja?

LÄHTEET JA METODI

Pääasiallinen lähdeaineisto, voudintilit eli vanhempi tilikirjasarja, on säilynyt varsin hyvin kaikista tutkittavan alueen linnalääneistä. Lähderyhmänä voudintilit sisältävät maakunnittain alueensa tiliasiakirjoja vuosilta 1537–1634. Kaikkien maakuntien tiliasiakirjojen lisäksi tässä tutkimuksessa on käytetty soveltuvin osin yleisten asiakirjojen ryhmää varsinkin koko Suomea koskevien asiakirjojen osalta.⁵⁵ Birgitta Odenin mukaan parhaat ja yhtenäisimmät kihlakuntatilit ovat tallella Suomen lisäksi Kalmarin läänistä. Monista Ruotsin linnalääneistä tilit ovat puutteellisia ja joistakin ne uupuvat kokonaan 1500-luvun osalta.⁵⁶ Eniten tilimateriaalia puuttuu Suomen osalta Ahvenanmaalta, josta vuosilta 1570–1596 ovat säilyneet ainoastaan kymmenysluettelot. Syynä tähän oli se, että koko Kastelholman linnalääni oli läänitettyä Kustaa Vaasan kolmannelle puolisolle Katarina Stenbockille vuosina 1569–1603, eikä vouden tarvinnut pitää yhtä tarkkaa tilinpitoa kuin läänittämättömistä alueista.⁵⁷ Lähdeaineiston vajavaisuus ei kuitenkaan Ahvenanmaan osalta ole ratkaisevaa, sillä kruunun vuotuiset veronkanto-ohjeet eivät siinä ajassa ehtineet muuttua lainkaan.

Tutkimusaineisto on laaja, mutta toisaalta myös johdonmukainen. Tarkoituksena ei ole rekisteröidä jokaisen tilan veroja yksitellen, vaan lähinnä etsiä eroavaisuudet ja muutokset, ja pohtia muutosten syitä ja taustatekijöitä. Kirjurien yleisin käytäntö oli merkitä tiedot yhteissummina pitäjä tai kihlakunta kerrallaan. Talonpoi-

53 1500-luvun verotuotteiden hintoja ovat tutkineet mm. Orrman 1982 ja Nummela & Karonen 1993.

54 Ks. esim. Renvall 1949, Orrman 1986, Mäkelä 1979.

55 KA 1, 2, 3, 5, 6, 49, 76, 358, 359, 366.

56 Oden 1955, 67; Vilks 1998, 47–48.

57 Cardberg 1994, 102.

kaa ei kohdeltu lähteiden näkökulmasta katsottuna yksilöllisenä subjektina, vaan yhtenä osana kollektiivista rahvasta.⁵⁸

Veronkantoon liittyvä kirjanpito uudistettiin 1530–1540-luvuilla. Tavoitteena oli, että kruunu pystyi kontrolloimaan voutien veronkantoa ja kerättyjen verojen käyttöä aiempaa paremmin. Kunkin voutikunnan osalta laadittiin omat tilit, jotka vouti vei vuosittain Tukholman laskukamariin tarkistettavaksi. Tilikirjoja täytettiin yhtäläisten ohjeiden mukaan kaikkialla valtakunnassa. Kruunun vuotuinen vero ilmoitettiin ensin bruttosummana, johon oli usein merkitty myös pappien keräämät kymmenykset. Tästä summasta vähennettiin lyhennykset (*avkortningar*), joita olivat muun muassa verovapautukset, autiotilat, läänitykset ja lahjoitukset. Verovapauden sai automaattisesti esimerkiksi nimismies tai sotapalvelusta suorittava perämies, mutta myös tavallinen talonpoika esimerkiksi kruunun hyväksi tehdystä erityisestä palveluksesta. Lyhennyksiin merkittiin myös tilat, joita oli kohdannut jokin onnettomuus, esimerkiksi tulipalo tai isännän äkillinen kuolema.

Voudin laatiman verotilin rakenne:

Alueen hallinnollinen rakenne

Pitäjät, verokunnat, veroyksiköiden lukumäärä

(Lyhyt selvitys mitoista ja painoista)

Veronkantoperusteet ja kannetut veroparselit eli verotulojen bruttokertymä

Lyhennykset

Satunnaiset ja ylimääräiset verot

Esimerkiksi: kalastustulot, apuverot, sakot, kymmenysten kokonaiskertymä

Vaihtoparselit

Toteutunut verotus eli verotulojen nettokertymä

Menot, toimitukset

Rästit

Lyhennyksiä seurasi vuotuisen veron luettelo (*behållen årlig ränta*) niistä veromääristä, jotka voudin olisi pitänyt kantaa tilikauden aikana. Tätä luetteloa täydennettiin satunnaisilla ja ylimääräisillä veroilla kuten esimerkiksi sakoilla, kalastusveroilla ja paikallisilla apuveroilla. Kirjurin oli myös merkittävä, mitä vaadittavia verotuotteita oli korvattu muilla parseleilla tai rahalla (vaihtoparselit) ja kuinka suuren summan edestä.⁵⁹ Vasta näiden tietojen jälkeen seuraa toteutuneen verotuksen luettelo (*så är hans rätta uppörd..*), johon kirjattiin se verotuotto, joka jäi voutikunnasta todellisuudessa kruunun käyttöön. Verovuosi ei ollut sama kuin kalenterivuosi, vaan paremmin talonpojan luonnonkalenteriin sopiva. Verovuosi

58 Kollektiivisuus ei tarkoita kuitenkaan tasapäisyyttä. Talonpoikaisluokan väliset varallisuuserot olivat suuret ainakin vuoden 1571 hopeaveron ja v. 1600 ”50. penningin veron” perusteella. Ks. Nummela 1989, 1990.

59 Oden 1955, 68–69; Mäkinen 2002, 27–30.

alkoi sadonkorjuun päättymisestä Mikon päivästä (29.9.) ja päättyi seuraavan vuoden Mikon päivään. Vuodesta 1604 lähtien tilivuodeksi merkittiin ajanjakso juhannuksesta juhannukseen.⁶⁰

Vuotuisen verotilityksen lisäksi voudintileissä on tärkeitä asiakirjoja, jotka täydentävät tietoja 1500-luvun asutuksesta ja yhteiskuntaoloista. Näitä asiakirjoja olivat esimerkiksi maakirjat, johon talonpojat ja heidän maaverolukunsa merkittiin pitäjittäin ja kylittäin. Muita tulotositteita olivat muun muassa sakkoluettelot, kirkollisten verojen luettelot ja autiotilaluettelot. Kertaluontoisista veroluetteloista voisi mainita esimerkiksi varallisuutta kuvaavat vuoden 1571 hopeaveroluettelon sekä vuonna 1600 kannetun 50.penningin veron luettelon.⁶¹

Tutkimuksen lähtökohdaksi ei ole nostettu yksittäistä, esimerkiksi tietyn kylän, talonpoikaa, vaikka yksittäistä talonpoikaistaloakin pääsee tietystä määrin tutkimaan tilimateriaalin perusteella. Talonpoika esiintyy subjektina maakirjoissa, kymmenysluetteloissa, autiotila- ja satunnaisissa maantarkastusluetteloissa sekä erityisapuveroissa, joista esimerkkinä on ote voudintilistä (Kuva 1). Voutikunnan tilissä mainitaan kuitenkin maksetut verotuotteet joko pitäjittäin tai voutikunnittain. Toeutuneen veron luettelot ovat voutikuntakohtaisia, eikä niissä mainita erikseen niitä kyliä tai taloja, jotka maksoivat veronsa normista poikkeavalla tavalla. Voidaan selvittää lähinnä yleisesti ja keskiarvoluvuin, miten keskiverto talonpoika veronmaksutilanteessa käyttäytyi, mikä seikka sinänsä kertoo talonpojan mahdollisuuksista vaikuttaa verotukseensa.

Maakirja oli yksi voudin tärkeimpiä dokumentteja alueensa veronmaksajista – normi, minkä mukaan hän veroja kantoi. Siihen kirjattiin kaikki perintötalonpojat nimeltä mainittuna kylittäin tai verokunnittain eriteltyinä ja kunkin talonpojan maaveroluku.⁶² Maakirjojen informatiivisuus heikkeni 1500-luvun lopussa, kun niitä kopioitiin vuodesta toiseen samanlaisina. Maakirjoihin ei myöskään merkitty mahdollisia poikkeamia normitetuun veronmaksuun, vaan verovaihtoja käsiteltiin kollektiivisesti koko voudin veronkantopiirin osalta. Maakirja ei ollut maksettujen verotuotteiden luettelo, vaan siinä ilmoitettiin vain talonpojan maaveroluku. Mahdolliset verorästit ja omistussuhteiden muutokset sekä joskus myös autioituminen jäivät merkitsemättä maakirjoihin.

Maantarkastuspöytäkirjoja ja varallisuusveroaineistoa⁶³ tarkastellessa tulee pitää mielessä se tarkoitus, mitä varten ne laadittiin. Talonpojat ilmoittivat varallisuutensa sekä tilan käytettävissä olevat etuudet varmasti mahdollisuuksien mukaan alakanttiin välttyäkseen ankarammalta verolta. Vaikka kalastusmahdollisuudet olivat sängen hyvät, merkittiin asiantila maantarkastuspöytäkirjaan vain, jos saalista riitti runsaasti esimerkiksi myyntiin saakka. Tilimateriaali antaa talonpoikaistalouksista osittain todellista köyhemmän kuvan. Tarkastuspöytäkirjassa mainittiin monen talon osalta, että peltoalan ja niittyjen lisäksi muita etuuksia, tukki-

60 KA 4834; Almquist 1919–1922, 350.

61 Mäkinen 2002, 29–31; Walta 1994, 121–122. Katso tarkemmin luku: ”Varallisuuden verotus”

62 Katso esimerkiksi Varsinais-Suomen maakirja vuodelta 1540.

63 1560–1580- lukujen maantarkastuksista ks. tarkemmin esim. Varsinais-Suomi KA 1495, 1500, 1501, Savo KA 6331a. Varallisuusveroaineistosta tärkeimpiä ovat: vuoden 1571 hopeavero, vuoden 1600 50.penningin vero ja 1620–40- lukujen karja- ja kylöveroluettelot.

Rakennetta.		Erik Bertilsson.	
Bärings Invenantim.			til. utvädes
D. oxar	2. par.	Spannema	9 200
M. köv	4.	J. oxar	1 par.
Svin	1.	M. köv	7.
Eniga	1.	Stia	1.
A. ffär	6.	Eniga	1.
V. ffär	3.	A. ffär	10
		V. ffär	5
		A. Svin	1.
		V. Svin	3.
		Skift	1.
		Stod	1.

Löper 4 200
3 or. 6 gr.
fol. 13 1/2

Kuva 1: Monet apuverot määrättiin maksettavaksi rahana kuten esimerkiksi vuonna 1600 kannettu 50.penningin vero. Erik Bertilsson Maarian pitäjän Raunistulan kylästä on maksanut lähes 4½ markkaa rahaa apuveroa kylvö- ja karjavarallisuutensa perusteella. Omaisuutta hänelle oli kertynyt yhdeksän tynnyriä viljaa, vetohärkäpari, lehmä, mulli, hieho, 15 lammasta, 4 vuolta, 4 sikaa sekä ori- että tammahevonon. Lähde KA Voudintilit 1598:85.

metsää, laitumia ja kalavesiä (*wedhskog, mulbete, fiskewatten effter nödhortfte*) oli riittävästi omaan elämiseen.⁶⁴

Koska tutkimuksessa on kyse varsin pitkästä, 70 vuoden pituisesta, ajanjaksosta, on vaihtoparselien osalta tarkastelun kohteeksi valittu kolme esimerkkivuotta. Kruunun todellista verokertymää tarkastellaan kolmen esimerkkivuoden (1571, 1586, 1605) osalta. Tarkoitus on tarkastella, miten vuonna 1571 kannettu apuvero, hopeavero, vaikutti vuotuisen veron kertymään ja miten 1600-luvun veroparseliuudistus heijastui verotuksen toteutumiseen eri maakunnissa. Vuosi 1586 on otettu kolmanneksi sopivaksi tarkasteluvuodeksi näiden kahden edellisen vuoden välistä. Kunkin voutikunnan normitettua veroa on verrattu todelliseen toteutuneeseen veroon. Kylä- tai edes pitäjätasolle tässä tarkastelussa ei pääse, sillä vaihtoparseliluetelot ja toteutunut vero kirjattiin voutikunnittain yhteiseen summaluetteloon.

Liitetaulukoissa on pitkälti keskitytty esittämään 1540-luvun alun vuotuista verotusta tarkemmin noin 25 esimerkkipitäjän kautta. Koska hallintopitäjiä oli yli 100, on kaikista maakunnista valittu otoksena 2–3 pitäjää, joiden verotusta tutkitaan ja vertaillaan tarkemmin. Pitäjät on valittu niin, että ne edustavat mahdoli-

64 KA 1495, KA 1499, KA 1500–1501.

simman hyvin kaikkia luonnonmaantieteellisesti erilaisia alueita: rannikkoa, saaristoa, jokivarsia ja sisämaata sekä vanhaa peltoviljelyaluetta ja korpiseutuja. Verotuksen erilaisuutta eri maakunnissa halutaan tuoda esiin, oli sitten kyse rinta- maista tai uudisasutusalueista. Vain näin saadaan kattava kuva koko Suomen verotuksesta. Valitut pitäjät on rasteroitu liitekarttaan 27. Kartan avaimena toimii liite 21, jossa on lueteltuna kaikki tutkimusalueen hallintopitäjät niin, että pitäjäjako noudattelee mahdollisimman tarkasti 1600-luvun alun tilannetta.

1600-luvun alun veroparseliuudistus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella kvantitatiivisesti, kuinka raskas kruunun vuotuinen verotus oli 1600-luvun alussa. Hankalasti vertailtavista yhteisöllisistä veroista luopuminen mahdollistaa verorasituksen vertailun eri maakunnissa ja eri pitäjissä helpommin kuin vielä 1500-luvulla. Kun tiedetään, kuinka paljon kussakin pitäjässä oli maaveroyksiköitä ja kuinka paljon mitäkin verotuotetta maksettiin yhdeltä maaveroyksiköltä, voidaan vertailla kunkin pitäjän osalta *keskiarvotilan maksamaa vuotuista veroa* toisiinsa. Verotuotteille voudintileissä annettu markkamääräinen arvo mahdollistaa sen, että pystytään laskemaan eri verotuotteita yhteen. Näin pystytään myös vertaamaan, mikä oli rahan, viljan, voin ja esimerkiksi kalan osuus vuotuisesta verosta. Tämä 130 hallintopitäjässä maksettu vuotuinen vero ja eri verotuotteiden osuus on laskettu liitetaulukkoon 19.

Koko valtakuntaa käsitteleviä päätilikirjoja, jossa verotulot on esitetty alueittain, on käytetty kahdelta vuodelta 1573 ja 1582.⁶⁵ Näiden perusteella on mahdollista suhteuttaa verotulot osaksi koko kruunun budjettia ja tarkastella sitä, kuinka merkittävä talonpoikien veronmaksuvalmius todellisuudessa oli. Aineistossa olennaista on verotulojen erittely koko valtakunnasta kaikki silloiseen Ruotsin valtakuntaan kuuluneet maakunnat mukaan lukien. Parselien vertailua helpottaa se, että kaikkien luontaisparselien äyri- ja markkamääräiset veroarvot on ilmoitettu päätilikirjoissa.

Apuverojen määrä vaihteli vuodesta toiseen. Joinakin vuosina apuverot olivat erittäin raskaita, kun taas joinakin vuosina määrä oli varsin vähäinen. Yleisesti ottaen 1560-luvulta lähtien apuverojen määrä kasvoi.⁶⁶ Luvussa seitsemän tarkastellaan apuverojen osalta erityisesti sitä, minkälaiseksi verotus apuverojen osalta kehittyi 1600-luvulle tultaessa. Mitä apuveroja oli käytössä eri maakunnissa ajanjakson päättyessä vuonna 1609? Mitkä apuveroista olivat vakiintuneet lähes pysyviksi ja mitkä puolestaan olivat tilapäisiä?

Monen tutkijan kiinnostus verotushistoriaa kohtaan lienee lopahtanut siihen, että aikaisemmat tutkijat eivät ole pystyneet esittämään tuloksiaan kyllin lukijajäntävällisesti. Numeraalisen ja luettelomaisen aineiston tallentaminen tekstimuotoon ei kiehdo tutkijaa eikä varsinkaan tekstin lukijaa. Kaavamaiset tekstiasettelmat ja taulukotkaan eivät riitä havainnollistamaan verotuksen moninaisuutta tarpeeksi hyvin. Kun tutkimuksen kohteena on peräti kymmenen läänin käsittävä alue, ja kun linnaläänien ja pitäjien rajat erosivat melkoisesti nykyisistä rajoista, on aineis-

65 ASKO 4:Rhb1573, ASKO 7:Rhb 1582. Näissä päätilikirjoissa Suomi on käsitetty yhdeksi ”alueeksi”:

66 Ks. esim. Orrman 1982, 200–226, Mäkelä 1979, 185–192.

ton siirtäminen karttamuotoon välttämätöntä. Veronkantoyksiköitä käsitellessä olen käyttänyt uudelleen piirrettynä karttapohjana 1540-luvun linnaläänijakoa. Parselikoissa pohjakarttana on puolestaan vuoden 1635 pitäjäjako tarvittavin tarkennuksin.⁶⁷

Kartoilla pystytään tutkimuksessa esittämään selkeästi ja havainnollisesti sekä veronkantoyksiköissä että itse verotuotteissa tapahtuneet muutokset. Erityisesti karttojen avulla havainnollistetaan sitä, mitä eri nimityksiä käytettiin maaveroyksiköistä, tilayksiköistä ja yhteisöllisistä kollektiiviveroista. Vertailukohteena on sekä tutkitun ajanjakson alku 1540-luvun alussa että tutkimusajanjakson loppu, vuosi 1609. Maaveroyksiköiden osalta on tarkasteltu myös vuotta 1558, jolloin 1550-luvulla tapahtuneet muutokset ovat näkyvissä. Karttamuotoon on siirretty tiettyjen verotuotteiden esiintyvyys. Kartoissa tarkastellaan esimerkiksi sitä, missä pitäjissä tai maakunnissa kannettiin humalaa, hamppua, niintä, tervaa, riistaa ja puutavaraa.

1600-luvun alun veroparseliuudistus ja siitä kvantitatiivisesti kootun taulukon ”*Kruunun vuotuinen verotus pitäjittäin vuodesta 1609 lähtien*” tarjoama aineisto on myös pitkälti esitetty karttoina. Tarkastelen tutkimuksessa esimerkiksi sitä, mikä oli rahaveron, viljaveron, voiveron ja kalan osuus koko vuotuisesta verosta. Myös kruunulle tehtyjen päivätoiden ja heinäveron osuus kokonaisverosta näkyy asianomaisissa kartoissa.

VERONKANTOJÄRJESTELMÄN PÄÄPIIRTEET JA TERMISTÖ

Voudintilien tulkintaa helpottaa se, että tilit laadittiin yhtenäisten valtakunnallisten ohjeiden mukaan kaikissa lääneissä. Lisäksi Tukholman laskukamarin kirjurit lienevät kirjoittaneet puhtaaksi suurimman osan tiliaineistosta. Kymmenys- ja ruokalisäluetteloissa sen sijaan näkyy paikallinen väri, käsialatyylit ja kirkkoherran tulkinta esimerkiksi siitä, miten kirjattiin kymmenysviljan suuruutta kuvaava kappa-mitta (*c, k, cappa*).

Kruunun verotulot voidaan karkeasti jakaa vuotuisiin veroihin (*ordinarie ränta / årlig ränta*) sekä epävarmoihin veroihin (*owisse ränta*). Epävarmoja veroja olivat vuodesta toiseen vaihtelevat kalastusverot, lampuotien verot ja apuverot, mutta myös kaupunkien verotulot eli taksaverot, sakot ja mahdollisilta autiutiloilta maksetut verot. Epävarmat verot eivät olleet koskaan kahtena peräkkäisenä vuonna täysin samansuuruiset. Pelkästään sakkojen määrä vaihteli vuosittain.

Asetelmassa 1 on havainnollistettu se, minkälainen veronkantojärjestelmä oli 1500-luvulla ja minkälaiseksi se muotoutui 1600-luvun alussa.

67 Tutkimuksen kartat on piirretty uudelleen käyttäen apuna Suomen historiallisen kartaston karttoja no 21, Linnaläänit 1540-luvulla sekä karttoja no 18–20, Hallintopitäjät v.1635. Tutkimuksen teknisen toteutuksen avustajana on toiminut Jorma Määttä. Jutikkala 1949, Suomen historiallinen kartasto, s. 29–32.

ASETELMA 1. VERONKANTOJÄRJESTELMÄ

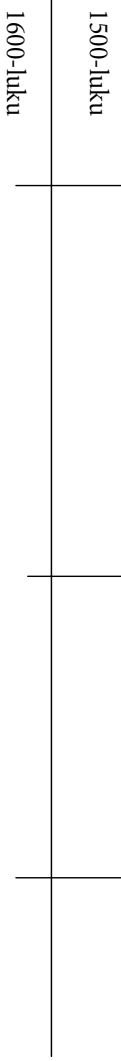
Owisse rännor

Ordinarie räkanta

VUOTUJINEN VERO		
PÄÄVERO		NIMIS- MIES- VERO
MAA- VERO	TILA- VERO	KOLLEK- TIIVI- VERO

KIRKON VEROT
 kymmenykset ruokalisä
 lehnäverovoi
 nokkaverovoi
 luttarinvaka
 sopimusosikauden mukaiset maksut

YLIMÄÄRÄISET VEROT
 KALASTUSVEROT
 TAKSAVEROT (kaupungit)
 LAMPUOTTEN VEROT
 ITSELLISVEROT
 AUTTIOTILOJEN VEROT
 SAKOT
 MUUT APUVEROT
 Esim. Hopeavero 1571

1500-luku

1600-luku

VUOTUJINEN VERO
 - maavero
 - tilakohmainen vero

vahteeli lääneträim /
 pitäjittäim

KYMMENYKSET
 kirkko 1/3, kruunu 2/3

kaikissa läänneissä
 pääsääntöisesti sama
 järjestelmä

APUVEROT

kaikissa läänneissä
 pääsääntöisesti samat
 mm. maareken vero
 talviaiot l. rakennuspu
 salpietarapu
 kariavero
 myyjyryuuh l. henktraha

Yleensä veroparselit on merkitty kantoluetteloihin vuodesta toiseen samassa järjestyksessä. Ensin kantoluetteloissa mainittiin raha ja toiseksi eri viljalajit. Näitä seurasivat liha, elävä karja ja kala, ja viimeisten parselien joukossa heinä, halot ja päivätyöt.⁶⁸ Jos kantoluettelossa oli mukana talonpojilta ostettuja tai vaihdettuja ulkomaisia verkakankaita, kirjattiin ne arvokkaina tuotteina heti rahasumman jälkeen. Toisaalta luettelon loppupuolelle lisättiin kotimaiset turkikset, nahat ja vuodat.

Tutkimuksen kohteena on suuri joukko erinimisiä veroja (esimerkiksi: lehmäverovoi, ketunnahkavero, naudanparannusmaltaat, kilttivero), joiden sisältö, merkitys tai tausta ei välttämättä selviä itse nimestä. Tileihin oli tapana liittää veroparselin eteen määre, joka kertoo esimerkiksi sen, miten parseli oli aiemmin maksettu (esimerkiksi jänisraha tai keittiömestarinraha) tai mitä tarkoitusta varten kulloinkin vero maksettiin (esimerkiksi verokuntamiehen ruokaruotsiohra). Vuonna 1542 ohraa kannettiin koko Suomessa peräti lähes 20 eri veronimikkeen mukaan.⁶⁹

Hallinnolliset yksiköt olivat suurimmasta pienimpään: linna- tai kuninkaankartanon lääni, kihlakunta tai voutikunta, nimismiespitäjä, verokunta. Voutikunnan rajat vaihtelivat eri vuosina riippuen siitä, kuinka monta pitäjää tai kihlakuntaa kuului voudin veronkantopiiriin. Pienimmillään voutikunta käsitti vain yhdestä kolmeen pitäjää (v. 1556–1562), suurimmillaan koko linnaläänin.⁷⁰

Suomeen oli jo varhaiskeskiajalla vakiintunut säätyjärjestelmä, joka koostui neljästä säädyistä. Säädyistä kaksi ylintä, maallinen rälssi eli aatelisto ja hengellinen rälssi eli papisto nauttivat privilegioina verovapautta. Aateliston verovapaus oli tosin sidottu määräykseen varustaa ratsusotilas kruunulle aina vuoteen 1569 asti, mutta tämän jälkeen aatelisprivilegiot myönnettiin perinnöllisiksi. Aateliston asema vahvistui Kustaa Vaasan poikien aikana, ja varsinkin aatelin maaomaisuus kasvoi. Osa talonpojista saattoi ruveta jopa vapaaehtoisesti aatelin alustalaisiksi eli lampuodeiksi pienempien verojen vuoksi.⁷¹

Papisto oli ollut yhteiskuntaryhmänä vielä keskiajalla varsin vaikutusvaltainen, mutta reformaation jälkeen varsinkin maalaispapiston asema huononi. Suurin osa kirkon verotuloista ei enää jäänyt pitäjiin. Myös kaupunkien porvaristolla oli omat privilegionsa eli oikeutensa, muun muassa yksinoikeus kaupan ja käsityön harjoittamiseen, mutta porvaristo kaupunkiyhteisönä maksoi vuotuista veroa kruunulle päinvastoin kuin aatelisto ja papisto.⁷²

Neljännän ja säätyhierarkiassa alimman säädyn muodosti yhteinen rahvas eli talonpojat. Ylipäänsä voisi sanoa, että Suomi oli harvinaisen talonpoikainen yhteiskunta. Väestöstä noin 98 prosenttia asui maaseudulla. Verotuksellisesti talonpoikien viljelemät tilat voidaan jakaa karkeasti kahteen päätyyppiin: perintöverotiloihin ja lampuotitiloihin. Verotalonpoika (*skattebond*) oli perintötilaa viljelevä talonpoika, joka hoiti ja viljeli omaa, suvussa kulkevaa tilaa, ja joka maksoi veronsa

68 Hammarström 1956, 287.

69 Voudintilit KA 5.

70 Esimerkiksi Raaseporin lääni toimi yleensä hallinnollisesti yhtenä voutikuntana, samoin Porvoon lääni.

71 Kallioinen 2001, 68–72; Fagerlund 2000, 109–111.

72 Kallioinen 2001, 70–71; Karonen 1999, 52–57.

kruunulle maantarkastuksissa saamansa veroluvun mukaan. Kustaa Vaasa omaksui feodaalisen maanomistuskäsityksen, joka periaatteessa muutti talonpojan oikeudellista asemaa. Verotuksen oikeutus lähti käsityksestä, että maa ja sen tuotto kuuluivat ”dominium directum” – oikeuden mukaan viime kädessä kuninkaalle. Talonpojalla oli tilaansa vain ”dominium utile” eli käyttöoikeus niin kauan kuin pystyi maksamaan veronsa. Toisaalta talonpoikaa koski myös kielto pitää tilalla vuokratilajilijöitä.⁷³

Lampuoti (*landbond, kronolandbo, kyrkolandbo*) oli kruunun, kirkon tai aatelmiehen vuokratilajilijä, jolla oli sovittujen ehtojen puitteissa oikeus asua tilalla ja käyttää tilan omaisuutta. Lampuoti maksoi veronsa eri perustein ja sopimuksin kuin verotalonpoika. Useimmat kruunun vuokratilajilijat olivat sopimusverolampuoteja (*stadgalandbonde*), jotka maksoivat joka vuosi tietyn määrän rahaveroa ja/tai muita tuotteita maanvuokrana. Vähemmistö oli niin sanottuja tuottoverolampuoteja, (*skiffeslandbonde tai affradslanbonde*), jotka puolestaan maksoivat veronsa sadon ja vuodentulon mukaan, esimerkiksi $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{2}$ vuoden tuotosta. Vuotuiseen tuottoon laskettiin myös nautakarjasta saatu voi ja lampaista keritty villa.⁷⁴ Kruununlampuotien velvollisuus oli tehdä isännilleen päivätöitä ja pitää inventaarikarjaa tiloillaan.⁷⁵ He maksoivat myös kruunun apuveroja, mutta useimmiten puolet pienemmän määrän kuin verotalonpojat.⁷⁶

Luonteenomaista Suomen talonpoikaiselle säädylle oli, että valtaosa oli omaa tilaansa viljeleviä ja oman perheensä elättäviä itsenäisiä talonpoikia. Suuret tilat olivat 1500-luvun alkupuoliskolla harvinaisia, ja kruunun oma maatalous oli vähäistä. Tosin tilanne muuttui jo Kustaa Vaasan aikana, ja 1550-luvun puolivälissä kruunusta tuli valtakunnan merkittävin maanviljelijä.⁷⁷ Ruotsissa – vanhan rälssin maassa – lampuoteja oli huomattavasti enemmän kuin Suomessa, ja Tanskassa maaomaisuus oli vieläkin enemmän aatelistolle keskittynyttä. Itsenäisiä talonpoikia oli Tanskassa 1500-luvulla vain noin 15–20 prosenttia suurimman osan ollessa vero- ja päivätyövelvollisia aatelisherralle. Suomessa suurin osa lampuotituloista sijaitsi Varsinais-Suomessa, ja sielläkin niitä oli vain alle 20 prosenttia kaikista tiloista. Vähiten lampuoteja oli Pohjanmaalla, Savossa ja Hämeessä.⁷⁸

Veronkantotuotteisiin liittyvä mittajärjestelmä oli keskiajalla ja 1500-luvulla varsin moninainen ja kerroksellinen. Eri maakunnissa ja kihlakunnissa mitattiin esimerkiksi viljaa ja nestemäisiä tavaroita erilaisilla mitoilla. (Liite 1. Käytetyt mitat) Myös heinän ja halkojen kuljetuksessa käytettiin eri yksiköitä. Halkoja mitattiin syleittäin ja kuormittain, ja heinää kannettiin kuormien lisäksi muun muassa aameina, parrmaksina, rukoina tai vetonuorina. Kaiken lisäksi sama yksikkö, esimerkiksi panni, tynnyri tai leiviskä, saattoi olla eri maakunnissa ja eri pitäjissä erikokoinen. Varsin yleistä oli, että maakuntien mitat olivat suurempia kuin Tuk-

73 Jutikkala 1958, 143–145, 148.

74 Mäkelä-Alitalo 2007, 78–79; Mäkinen 2002, 41–43.

75 Inventaarimaksu oli yksi leiviskä voita ja kaksi naulaa villaa vuodessa sekä teuraseläimiä tarpeen mukaan.

76 KLN X, Norborg, 1965; Oja 1944, 291–293; Läntinen 1978.

77 Lindegren 1985, 309; Vilkuva 2003, 246–247.

78 Hentilä – Krötzel – Pulma 2002, 72–73.

Taulukko 1. Maanomistussuhteet omistusluonteen mukaan (prosenttia kaikista tiloista)

Maanomistus Suomessa:					
	Perintömaa	Kruunu	Kirkko	Rälssi	yhteensä
	%	%	%	%	%
1530-luku	93,3	1,0	2,6	3,1	100
1500-l. loppu	90,0	2,2	–	7,8	100
Maanomistus Ruotsissa:					
	Perintömaa	Kruunu	Kirkko	Rälssi	yhteensä
	%	%	%	%	%
v. 1521	52,0	5,0	21,0	22,0	100
v. 1560	49,0	28,0	–	22,0	100

Lähteet: Orrman 1984, 68–83; Ågren 1997, 271–275.

holman mitat. Osa veroparseleista oli jo mittausluonteeltaankin varsin epämääräisiä, esimerkiksi heinä- tai halkokuorma sekä olkilyhde.⁷⁹

Veroparselit oli totuttu korvaamaan osittain rahalla. Suomen maakuntiin vakiintui keskiajalla Ruotsin rahajärjestelmä. 1540-luvulle mennessä rahayksiköksi vakiintui markka, joka jakaantui kahdeksaan äyriin (*öre*). Yksi äyri puolestaan jakautui 24 penninkiin. Myös penninki (*penning*) jakaantui kahtia, mutta ½ penninkiä eli ropo (*skärv*) ei ollut enää käytössä 1500-luvun veroluetteloissa. Turussa lyötiin rahaa aina vuoteen 1558 asti, jolloin Turun rahapaja suljettiin. Ennen Kustaa Vaasan aikaa markat tosin olivat vain laskuyksikköjä. Suurin leimattu raha keskiajalla oli aurtua (*örtug*). Yhteen äyriin laskettiin kolme aurtuaa. Käytössä oli jo 1300-luvulla myös penninki, joka rahayksikkönä oli varsin pieni. Taaleri, joka edusti pääasiassa kaupparahaa ja jota alettiin lyödä 1530-luvulla, oli käytössä ensisijassa ulkomaankauppaa varten. Yksi hopeataaleri (*daler*) vastasi 1500-luvulla neljää markkaa. Kuparia ruotsalaisissa rahoissa alettiin käyttää vasta 1620-luvulla.⁸⁰

RAHAJÄRJESTELMÄ:

Taaleri	=	4 markkaa
Markka	=	8 äyriä
Äyri	=	24 penninkiä, TAI Äyri = 3 aurtuaa
Penninki	=	2 ropoa

79 Olkilyhteitä mahtui yhteen kuormaan maakunnasta riippuen noin 20–30, eli lyhteen koon voi olettaa olleen niin iso nippu, kuin kantaja pystyi kerrallaan sylissä pitämään.

80 Talvio 1981, 10–12; Tiima, tiu ja tynnyri: Miten ennen mitattiin, 2005, 55–58.

Kaarle herttuan antaman vuoden 1602 voutisäännön myötä pyrittiin mittajärjestelmä yhdenmukaistamaan. Tulevan kuninkaan mukaan ”*maassa on käytettävä vain neljää vetomittaa: tynnyriä (31 kappa), panna (15,5 kappa), puolipanna, ja kappa*”⁸¹. Säännöstä huolimatta viljamat eivät heti yhdenmukaistuneet, vaan ohje astui voimaan vähitellen. Lisäksi tynnyrin kappaluvuksi vakiintui 32, vaikka voutien saamien ohjeiden mukaan tynnyrin olisi pitänyt vetää 31 kappa.⁸² Useimmista maakunnissa veroviljaa mitattiin nimenomaan tynnyreittäin, mutta Raaseporissa, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaan pohjoisessa voutikunnassa veromittana käytettiin vielä panna, joka siis vastasi 1600-luvulla ½ tynnyriä.

Tässä tutkimuksessa on lähdetty siitä oletuksesta, että tilitiedot ja kirjurien laskemat summat ovat pääpiirteissään todenmukaisia. Toki voutikunnan kirjurille tai tilien puhtaaksikirjoittajalle sattui varmasti toisinaan inhimillisiä laskuvirheitä. Esimerkiksi Varsinais-Suomen tileihin on kirjattu, että kahdeksan (8) kappaletta kynttilöitä vastasi painoltaan samaa kuin yksi leiviskä (8,5 kiloa) traania, hylkeenrasvaa tai talia.⁸³ Tässä tapauksessa herää epäily, että kirjurille on tullut laskuvirhe, koska monissa muissa yhteyksissä kynttiläleiviskään laskettiin 100 kappaletta kynttilöitä.⁸⁴ Pääsääntöisesti olen tarkastanut kirjurien tileihin laskemia yhteenlaskettuja summia kuitenkin vain, jos määrät ovat vaikuttaneet tilimateriaalin yhteyteen nähden aivan liian suurilta tai pieniltä.

KRUUNUN TULOT JA MENOT

Kruunun keräyttämät verotulot muodostivat kruunun talouden perustan 1500-luvulla. Kruunun tuloista ja menoista sekä Suomen että Ruotsin osalta saa kootusti tietoa muun muassa kahdesta säilyneestä kruunun päätilikirjasta (*Rikshufvudboken*) vuosilta 1573 ja 1582.⁸⁵

Vuonna 1582 kruunun talouden kokonaistilinpäätöksestä verojen osuus kaikista tuloista oli 77,5 prosenttia.⁸⁶ Tähän on laskettu mukaan niin vuotuiset kuin kaikki ylimääräiset verot ja kymmenysverot sekä kalastusverot. Epävarmoihin verotuloihin luettiin myös kruunun saamat sakkotulot. Muita tuloja kruunu sai kaupunkien tullimaksuista sekä kartanoiden mahdollisesta ylijäämätuotosta. Myös pienimuotoinen vuoriteollisuus toi kruunulle tuloja Ruotsin kuparikaivoksista sekä raakakuparina että erilaisina jalostettuina tuotteina. Suomen osuus kaikista verotuloista vuonna 1582 oli noin 25–30 prosenttia. Kun vuotuisen pääveron suhteellinen osuus laski vuodesta 1573 vuoteen 1582, piti asiaa paikata lisäämällä muun muassa kupari- ja rautateollisuutta.

81 HFH I, 260.

82 Halila 1988, 681. Tynnyrin tilavuus oli noin 165 litraa.

83 KA 1448:58v.

84 Ks. esim. Nummela&Karonen 1993, 67.

85 ASKO 4: Rhb 1573; ASKO 7: Rhb 1582; HH 12, Rhb 1573; Oden 1955 passim; Åström 1980, 314–317.

86 ASKO 7: Rhb 1582.

Suuri osa verotuloista – rahasta ja luontaistuotteista – kului linna- ja kartanotalouden ylläpitoon sekä virkamiesten ja muun kruunun väen kestäytymiseen, ylläpitoon ja palkkaukseen. Sodankäynnin menot olivat kaiken kaikkiaan noin neljäsosa kaikista menoista. Lähes 30 prosenttia menoista oli kruunun kannalta ongelmallisia lyhennyksiä, jotka johtuivat autoitumisen lisäksi erilaisista verohuojennuksista ja läänityksistä. Lyhennykset olivat kruunulta saamatta jääneitä verotuloja, ja niiden osuus kasvoi 1500-luvun lopussa ja 1600-luvulla, vaikka lyhennysten suhteellinen osuus vuonna 1582 väliaikaisesti pienenikin.

Menoerittely kertoo sen, että suuri osa verotuloista käytettiin sellaisenaan hovin, virkamiehistöön ja sotilaiden ruokahuoltoon tai palkka maksettiin suoraan elintarvikkeina. Rahatalous ei siis ollut 1500-luvulla ihanne, vaan oli järkevää kerätä verot pääasiassa luontaistuotteina, sillä sellaisina ne pitkälti kruunun taloudessa käytettiin. Myös veronmaksajan näkökulmasta veron maksu etupäässä parseleilla oli käytännöllistä ja oikeastaan välttämätöntä, sillä rahaa oli käytössä niukasti.

Osa arvokkaista ja kuljetuskelpoisista tuotteista myytiin ulkomaille. Kaupankäynti veroparseleilla oli ollut yksi Kustaa Vaasan talouspoliittisia oivalluksia.⁸⁷ Veropolitiikkaan kuului ajatus siitä, että kaikkea ei kuluteta kruunun omassa taloudessa, vaan ylijäämä pyrittiin myymään hyvään hintaan ulkomaille. Alueelliseen kasvuun tähtäävä valtio tarvitsi rahaa muun muassa kasvavan sodankäynnin tarpeisiin ja ulkomaisten sotilaiden palkkaamiseen. Verotuotteista ainakin kapahauki, voi, lohi, traani, terva, laudat, turkikset ja vuodat kelpasivat vientituotteiksi. Jonkin verran vietiin ulkomaille myös riistalintuja sekä pellavaa ja hamppua. Näistä voim merkitys oli rahallisesta arvostaan suurin, mutta sitäkin suurempi sotilasstrateginen merkitys oli kuparilla ja raudalla, joita kruunu sai jonkin verran myös veroparseleina Ruotsin vuoroiminta-alueilta.⁸⁸ Raha-arvoltaan suurin tuontituotteiden ryhmä, joihin vientituotteet pitkälti vaihdettiin, olivat erilaiset verkakankaat sekä silkki ja sametti. Strategisesti tärkeä tuote oli suola, sillä ilman sitä kruunun varastotalous ei olisi toiminut. Suolaa tarvittiin voim, lihan ja kalan säilömiseen.⁸⁹

Taulukko 2. Ruotsin kruunun tulot ja menot 1573

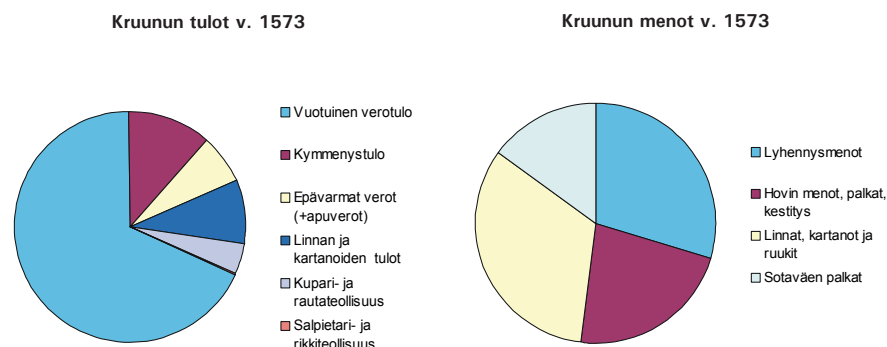
Tulolaji	taaleria	%	Menolaji	taaleria	%
Vuotuisten verojen tuotto	301500	68,1	Lyhennykset	177810	29,6
Kymmenystulo	51419	11,6	Hovin menot, palkat, kestitys	134131	22,3
Epävarmat verot (+apuverot)	30943	7,0	Linnat, kartanot, ruukit	199274	33,2
Linnan ja kartanoiden tulot	39236	8,9	Sotaväen palkat	89521	14,9
Kupari- ja rautateollisuus	17708	4,0			
Salpietari- ja rikkiteollisuus	1707	0,4			
Yhteensä	442 513	100	Yhteensä	600 736	100

Lähde: Historiska Handlingar XII, 2–140.

⁸⁷ Karonen 1999, 139; Oden 1966, 298–316.

⁸⁸ Oden 1966, 294–298, 317; HH 12: 4.

⁸⁹ Oden 1966, 276.

Kruunun budjetti kasvoi vuosi vuodelta. Sotaväen huoltoon ja palkkoihin tarvittiin rahaa, ruokaa, vaatteita ja muita varustuksia. Linnoituksia oli rakennettava ja korjattava, ja prinsessat tarvitsivat huomenlahjoja. Ylimääräisiä menoja, joihin vuotuinen vero ei enää riittänyt, oli kaiken aikaa. Palkkamenot kasvoivat, sillä kruunu oli entistä riippuvaisempi aateliston tekemistä palveluksista. Ulkoisen turvallisuuden ylläpitäminen palkkoineen ja huoltokustannuksineen nieli pääosan verotuloista 1570-luvulta lähtien. Menoja lisäsivät yllättävät tapahtumat: häät, kuninkaalliset matkat tai esimerkiksi Älvsborgin linnan takaisinlunastus Tanskalta. Toisaalta vakinaisen veron tuloja ilmestyi kruunun kassaan yhä vähemmän. Veron rästytyminen, autoituminen ja köyhtyminen vähensivät kokonaisverotulon määrää, ja aatelisille luovutetut läänitykset pienensivät kruunun omia verotuloja.

Tällöin vuotuiset verot eivät enää riittäneet, vaan oli turvauduttava yhä suurempaan määrään erilaisia apuveroja. Juhana III ratkaisi kruunun tulovajeongelman lähes kaikkiin muunlaisiin keinoin paitsi nostamalla vanhaa vuotuista veroa. Myös maanlaki esti vuotuisen veron korottamisen. Tarkoitus oli suuressa määrin saattaa myös aatelisto vuokraviljelijöineen maksumiehiksi.⁹⁰ Rälssilampuodit joutuivat osallistumaan ainakin osaan apuveroista, mikä puolestaan ei miellyttänyt aatelistoa. Apuverotkaan eivät pystyneet katkaisemaan talouskierrettä. Esimerkiksi vuonna 1573 kruunun tilinpäätös on taulukon 2 mukaan selvästi alijäämäinen. Kruunun menot olivat kyseenomaisena vuonna peräti 26 prosenttia suuremmat kuin tulot. Vuoteen 1582 mennessä tilannetta oli pystytty korjaamaan jonkun verran, alijäämää oli enää 22 prosenttia.⁹¹

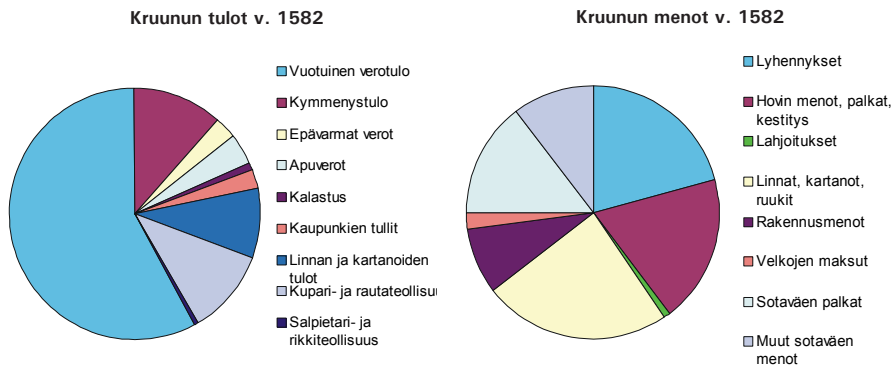
90 Nilsson 1952, 53; Larsson-Österberg 1985, 33.

91 Todistuskappaleita Suomen historiaan III:7, 1908, 3–176. Rhb 1582.

Taulukko 3. Ruotsin kruunun tulot ja menot 1582

Tulolaji	Taaleria	%	Menolaji	Taaleria	%
Vuotuinen verotulo	341296	58,0	Lyhennysmenot	157525	20,8
Kymmenystulo	68521	11,6	Hovin menot, palkat, kestitys	142853	18,8
Epävarmat verot	17008	2,9	Lahjoitukset	6811	0,9
Apuverot	23771,5	4,0	Linnat, kartanot ja ruukit	180618,5	23,8
Kalastus	5958	1,0	Rakennusmenot	63375	8,4
Kaupunkien tullit	14866	2,5	Velkojen maksut	16706	2,2
Linnan ja kartanoiden tulot	51916	8,8	Sotaväen palkat	113092,5	14,9
Kupari- ja rautateollisuus	63198	10,7	Muut sotaväen menot	77313	10,2
Salpietari- ja rikkiteollisuus	2266	0,4			
Yhteensä	588 800	100,0	Yhteensä	758 294	100,0

Lähde: Todistuskappaleita Suomen historiaan III:7, 1908, 3–176.

KUSTAA VAASAN AJAN MUUTOKSET

KESKIAJAN VEROTUS

Jo keskiajalla kruunu sai pääosan tuloistaan erilaisista veroista, joista vastasivat kaksi alemmaa säätyä eli porvaristo ja talonpojat. Maallinen rälssi eli aatelisto ja kirkollinen rälssi eli papisto olivat molemmat veroista vapautettuja.¹ Talonpoikaissäädyn luonnollisiin tehtäviin kuului veronmaksuvelvollisuus. Kuningas Kristofferin maanlaissa vuodelta 1442 on ajan verolaki kiteytettynä kuninkaankaaren viidennen lukuun:²

”Neljäs artikla on, että yhteisen kansan, joka vanhastaan on ollut ja vielä on verovelvollinen, tulee ja pitää suosiolla ja niskoittelematta antaa ja tehdä kuninkaalleen kaikki vuotuiset lailliset veronsa sekä kuljettaa ja viedä ne kuninkaan tahdon ja sen oman oikeuden mukaan.”

Toisaalta kuninkaan oli vannottava valassaan, että hän huolehtii linnoista sekä puolustaa maan rajoja verotulojen turvin. Kuninkaan tuli suojella alamaisia ja heidän tuli maksaa veroja tätä suojelua vastaan. Kuninkaan tuli elää kuninkaankartanoiden ja kruunun maatilojen tuotoilla sekä maakunnista saamallaan laillisilla vuotuisilla veroilla. Apuveroja kuningas saattoi anoa säädyiltä ainoastaan poikkeustapauksissa.³

1500-luvulla verotulot kulutettiin valtion yleisiin omiin menoihin: hallintokuluihin, linnojen ja kartanoiden ylläpitoon ja sotaväen palkkoihin. Käsitettä ”kruunun sosiaalipolitiikka” ei tunnettu, eikä kruunu jakanut tulonsiirtoja rahvaalle, vaan väestön huollosta, köyhien hoidosta ja kyläyhteisön monista muista tehtävistä huolehti ennen kaikkea kirkko ja koko pitäjän yhteisö. Talonpojat joutuivat verojen maksun lisäksi rakentamaan teitä ja siltoja, kunnostamaan kirkkoja ja pappiloita sekä huolehtimaan vaivaisista. Rahvas ei saanut mitään vastinetta tai privilegioita kruunulle maksamistaan veroista. Välillisesti talonpoika hyötyi veronmaksusta vain siinä mielessä, että kruunu rakennutti linnoja ja linnoituksia valtakuntansa ja asukkaittensa turvaksi, joskin näidenkin varustusten rakentaminen koitui suureksi osaksi talonpoikien rasitteeksi. Toisaalta sodankäynti toi uusia, pelättyjä velvollisuuksia. Kustaa Vaasa halusi värvätä sotaväen rungon kotimaisista talonpojista väen-

-
- 1 Jutikkala 1958, 143–145, 148. Myöhemmin aatelisto ja sen lampuodit joutuivat osallistumaan joihinkin apuveroihin, mm. Älvsborgin lunnaisiin.
  - 2 Kuningas Kristofferin maanlaki, 1978, 30; Talonpoikain laki, 2005, 16.
  - 3 KrML 1442, 1978, 28–29; Talonpoikain laki 2005, 14.

ottoperiaatteella. Ulkomaisten palkkasotilaiden käyttö olisi tullut hänen mukaansa liian kalliiksi. Riski joutua itse tai lähettää renki tai poika kruunun jalkaväkeen kasvoi entisestään 1560-luvulta lähtien Kustaa Vaasan poikien hallitsijakausilla.

Perusteellista tutkimusta koko Suomen alueen keskiajan verotuksesta eri linnalääneissä ei ole tehty varsinkaan alkuperäismateriaalin perusteella. Tämä selittyy osittain sillä, että tiliaineiston määrä on sängen vähäinen lukuun ottamatta keskeisimpiä linnaläänejä eli Varsinais-Suomea, Hämettä ja Viipuria.⁴ Kruunu sai varhaiskeskiajalla eli niin sanotulla kartanokaudella tulonsa lähinnä kuninkaankinkeistä, lahjaveroista sekä sakkotuloista. Kruunun harvat karjakartanot eivät juuri pystyneet tuottamaan ylijäämää. Linnanrakennuskaudella, 1280-luvulta lähtien, syntyivät moninaiset työvelvollisuudet ja rakennustarvikeverot. Kruunun keräämistä veroista tärkeitä edustivat myös ruokaruotsiverot, jotka tarkoittivat kuninkaan tai muun hoviherran ja hänen seurueensa, mutta toisinaan myös koko linnanväen kestitystä heidän matkoillaan maakunnassa. Myös apuveroista tuli keskeinen osa kruunun taloutta.⁵ Pitäjän kollektiivisena velvollisuutena oli ruokkia kruununväki.⁶ Kestitystä varten hankituista ruokaparseleista sekä rehusta muodostui vähitellen pysyvä vero, jota kutsuttiin nimellä kuninkaankinkerä. Tämä kinkerä muodosti yhdessä rahaveron kanssa kruunun pääveron viimeistään 1300-luvulla.⁷

Lähdeteknisesti Suomen keski- ja uuden ajan vaihde on selvä ja asettuu 1530-luvulle. Kustaa Vaasan hallitsijakaudella alettiin pitää maakirjoja ja veronkantoluetteloita säännöllisesti kaikissa Suomen maakunnissa. Toki tilejä pidettiin aikaisemminkin, mutta asiakirjoja ei ole juuri säilynyt muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.⁸ Eri maakuntien välinen vertailu onnistuu aikaisempia vuosia huomattavasti paremmin, sillä ensimmäiset kirjalliset voutintilit ovat säilyneet maakunnittain kattavasti juuri vuodelta 1539.⁹ Tilien olemassaolo ja säilyminen 1530-luvun lopulta lähtien avaa mahdollisuuksia tutkia ei ainoastaan uuden ajan, vaan myös jossain määrin taannehtivasti keskiajan veronkantotapoja.

Sekä talonpojalle että linnan voudille oli varmasti tärkeää, että verotus jatkui pääsääntöisesti vanhan tavan mukaan. Luku- ja kirjoitustaidottomien talonpoikaisten veronkerääjien oli helpompi kerätä vuotuiset ja säännölliset verot siten kuin aina ennenkin. Kun talonpoikien maksamia veroja ei säännöllisesti dokumentoitu, oli ainoana muistamisen tukena kylissä kiertävä veromiehen sauva. Tähän uuresauvaan¹⁰ oli tietyin tunnistettavin merkein kaiverrettu kukin tila ja kunkin talonpojan veroluku, jonka mukaan hän maksoi veronsa.¹¹ Jos verotusta muutettiin, jäivät vanhat veroyksiköt kuitenkin verotettavine parseleineen voimaan. Tästä on hyvänä esimerkkinä Kastelholman lääni eli Ahvenanmaa, jossa oli käytössä kol-

4 Voionmaa 1912, Kivistö 1999a

5 Kallioinen 2001, 49–51; Kivistö 2000, 76–82.

6 Sana pitäjä saattaa juontaa juurensa sanasta pidot. Pitäjä = uhriveroyhteisö. Oja, ”Sogn”, s. 383–384, KLNLM.

7 Voionmaa 1912, 48–49, 247–253.

8 Kivistö 1999b, 30–32.

9 KA 1. Poikkeuksena on Raaseporin lääni, josta ensimmäinen voudin tilitys on säilynyt vuodelta 1540, Voudintilit KA 2.

10 Myrdal 1999, 325, käyttää nimitystä *skattestav*, verokeppi.

11 Renvall 1949, 194–195.

me eri aikoina käyttöön otettua, maaverolukuun perustuvaa veronkantoyksikköä sekä vielä neljäs yksikkö manttaali, joka tarkoitti ”yhtä talonpoikaistilaa”. Olisi ollut monimutkaisempaa muuttaa vanhoja veroja uusien kaltaisiksi kuin jättää vanhat verot sellaisinaan voimaan.

Valtakunnan epäyhtenäisyys ja erilaiset läänitysmuodot vaikuttivat maakuntien erilaisiin verotuskäytäntöihin. Kuninkaankinkerit ja muut kestitysverot vaihtelivat linnaläänien eri pitäjissä ja jopa pitäjien sisällä eri verokunnissa. Asutuksen ikä ja maakunnan elinkeinot sekä talousmuodot näkyvät ainakin jossain määrin kerätyissä veroparseleissa ja siinä, mitä parseleita painotettiin. Mitä vanhempaa asutus-alueita, sitä enemmän verotus painottui viljaveroihin, kun taas nuoremmilla asutusalueilla veroja maksettiin enemmän karjasta saatuina tuotteina. Ne pitäjät puolestaan, jotka sijaitsivat runsaiden kalavesien ympärillä joko sisämaassa tai rannikolla, maksoivat suuren osan veroaan kaloina. Peräpohjolassa ja Savossa oli selvästi nähtävissä vielä turkistalouden rippeitä: osa vuotuista veroa maksettiin nahoilla. Suuri osa veroista varsinkin Hämeessä ja Itä-Suomessa oli kollektiivisia eli yhteisöllisiä. Kollektiiviverojen maksusta käytännössä päätettiin verokunnan sisällä. Se, miten esimerkiksi sopimuksella määrätty karjavero tai nuotalla pyydytyt hauret käytännössä kerättiin verokunnan sisällä, ei kuulunut linnanvoudille, vaan siitä päättivät talonpojat keskenään. Linnanherran pääintressinä oli saada sovittu veromäärä, ei huolehtia verotuksen oikeudenmukaisuudesta ja tasapuolisuudesta.

VERONKANNON TEHOSTUMINEN

Kruunun vallan luonne muuttui 1500-luvulla. Kustaa Vaasaa voidaan pitää Ruotsin ensimmäisenä modernina valtionjohtajana, joka onnistui jossain määrin kokoamaan hajanaiset ja epäyhtenäiset maakunnat yhden keskusvallan alle. Kustaa Vaasa keskitti vallan, rakensi ruhtinashovin ja alisti kirkon vallan kruunulle. Hän tukeutui vanhoihin vallankäytön elementteihin, mutta loi myös uusia. Vaasa-suvun ensimmäinen hallitsija otti mallia muun Euroopan ruhtinaskeskeisestä kansallisvaltioideaasta ja luterilaisuudesta.¹² Uusi perinnöllinen kuninkuus vaati edelleen säätyjen muodollisen suostunnan, mutta Kustaa Vaasa kutsui valtiopäivät jatkossa koolle lähinnä vahvistamaan asemaansa. Kokousten päätökset olivat luonteeltaan suosituksia, eivät tiukan juridisia.¹³ Vaasa-suvun asemaa Kustaa Vaasa pyrki vahvistamaan lahjoittamalla pojilleen herttuakuntia. Näistä ensimmäinen oli toiseksi vanhimman pojan Juhanan vuonna 1556 saama Suomen herttuakunta, johon kuului aluksi Varsinais-Suomi, Satakunta ja Ahvenanmaa, mutta myöhemmin myös Raaseporin lääni.¹⁴

Kuninkaan vallan kasvu perustui ratkaisevasti valtionalouden tehostumiseen, missä taas Kustaa Vaasalla oli merkittävä henkilökohtainen rooli. Hän pyrki alista-

12 Hentilä-Krötzl-Pulma 2002, 89–90; Karonen 1999, 47–49; Tiipponen 1994, 13. Lindegren (1985, 307) tosin väittää, että käsitys vallan keskuksista ja hallitsijan asemasta pysyi osittain hämäränä aina Kustaa Aadolfin hallitsija-aikaan saakka.

13 Karonen 1999, 48–49, 58–60

14 Hentilä-Krötzl-Pulma 2002, 91–92; Renvall 1949, 34–36.

maan maakunnat tiukkaan valvontaan ja hänellä oli sekä taloudellista että poliittista valtaa. Verotulojen kasvu tarjosi mahdollisuuden vahvistaa jalkaväkiarmeijaa ja laivastoa, ja valtion rooli oli talouspolitiikassa ylipäänsä keskeinen.¹⁵ Keskiajalla valtakunnan verotuloista oli tihkunut vain rippeitä Tukholmaan asti, eikä kenelläkään ollut täysin selkeää käsitystä, kuinka paljon verotuloja kertyi koko maassa. 1530-luvun lopussa verotiedot saatiin keskitetyksi keskushallinnon käyttöön.¹⁶ Tärkein keskushallinnon instituutio oli Verokamari, joka jakaantui kahteen osastoon tili- ja laskukamariin, ja joka toimi suoraan kuninkaan käskyvallan ja kontrollin alaisena.¹⁷

Kruunun taloudelliset resurssit kasvoivat vähitellen, kun talonpoikien maaverolukuja nostettiin vastaamaan todellista asutus- ja peltoalatilannetta. Ensimmäinen tunnettu kehoitus verotuksen uudelleenjärjestämiseksi on Kustaa Vaasan käskykirje Kokemäenkartanon läänin talonpojille 26.8.1538. Siinä kuningas kehottaa voudin toimittamaan verollepano, jotta sekä *”rikkaille että köyhille”* määrättäisiin todellinen savu- ja koukkumaan mukainen vero. Määräykseen vaikuttivat ennen kaikkea rahvaan lukuisat valitukset epäoikeudenmukaisesta verotuksesta. Kuningas ei antanut sen tarkempia ohjeita, vaan käski voudin toimittamaan verollepano yhdessä laamannin, kihlakunnantuomarin sekä *”joidenkin ymmärtäväisten talonpoikien”* kanssa. Vaikka rahvaan vaikutusmahdollisuudet olivat varsin pienet, oli sillä oikeus jo maanlainakin perusteella osallistua mahdollisiin uusiin verollepanoihin.¹⁸

Turun läänin talonpojille osoitetussa kirjeessä kuningas taas kirjoittaa vuoden 1540 alussa että *”on pantava toimeen rahvaan yleinen, kohtuullinen ja asiallinen verotus, jotta kukin maksaisi veroaan tilustensa ja maalukunsa mukaan.”*¹⁹ Siellä, missä maantarkastus toteutui, nousi myös kruunun verotulojen määrä. Lisätuloja Kustaa Vaasa sai tullimaksuista sekä uudisasutusalueiden verottamisesta. Suurin osa kirkon maallisesta omaisuudesta ja kirkolla siihen asti ollut itsenäinen verotusoikeus peruutettiin kruunulle.²⁰ Samoin nimismiesten taloudellinen itsemääräämisoikeus poistui, kun erilaiset kestitysverot peruutettiin kruunulle.

Kustaa Vaasan tehtäväksi jäi useissa maakunnissa vahvistaa jo keskiajalla muotoutunut verojärjestelmä. Hän ei tuonut paljonkaan uusia elementtejä veroparseleihin ja -yksiköihin tai vaihtanut niitä, vaan pyrki ensisijaisesti tehostamaan jo olemassa olevia verotusmuotoja. Kustaa Vaasan ansioina voidaan pitää ennen kaikkea sitä, että kruunusta tuli myös kirkon ja paikallishallinnon verojen vartija.²¹ Kruunun tulot kasvoivat toki pääveron uudistuksen myötä 1540–1550-luvuilla, mutta harkitsevana hallitsijana Kustaa Vaasa ei tehnyt liian radikaaleja ja hätiköityjä uudistuksia. Lisäksi keskusvallan ja kuninkaan uusi rooli oli kuitenkin vielä

15 Hallenberg 2001, 67–80.

16 Tätä aikaisempiakin tietoja on joidenkin läänien osalta. Mm. Eerik Pommerilaisen verokirjaan vuonna 1413 on kirjattu maakunnittain maksettu rahavero Turun, Raaseporin ja Kokemäenkartanon läänistä sekä myös Ahvenanmaalta ja Pohjanmaalta. BFH I, 305–306.

17 Hallenberg 2001, 69–73

18 GVI reg. XII, s. 86–87; Laakso 1982, 91.

19 Arv. Handl. VI, 189–190.

20 Larsson-Österberg 1985, 32; Magnusson 1996, 158–159.

21 Kirkon verotulot siirrettiin kruunun hallintaan vähitellen vuodesta 1547 lähtien.

niin heikko, että käskykirjeiden teho oli monesti vain joko paikallinen tai oleaton. Muutosten taustalla olikin monesti aktiivinen vouti.²²

Kruunun paikallishallinto koostui voutikunnista, joiden johdossa toimivat voudit. He kontrolloivat niin verotalonpoikien kuin kruunun ja kirkon lampuotien verojen maksua ja olivat suoraan tilivelvollisia kuninkaalle ja kruunun laskukamarille. Varmistaakseen verojen järjestelmällisen keräämisen ja kruunun säännölliset tulot Kustaa Vaasa siirsi veronkantovastuun linnanisänniltä kihlakunnanvoudeille. Usein sama vouti johti sekä kihlakuntaa että sen keskuspaikkaa kuninkaankartanoa. Joissakin maakunnissa oli useita kihlakuntia (esimerkiksi Varsinais-Suomi, Häme, Viipuri) ja joissakin lääni oli itsessään yksi voutikunta (esimerkiksi Raaseporin lääni, Porvoon lääni, Kastelholman lääni). Satakunnassa, Pohjanmaalla ja Savossa lääni jakaantui kahteen voutikuntaan. Kustaa Vaasa halusi, että tietyn paikallisen alueen eli voutikunnan tärkeät langat ovat yhden miehen käsissä. Voudin tehtävänä oli tuoda riita- ja rikosasiat käräjille ja varmistaa kruunun saatavat sakkotuloista. Voudin tuli myös valvoa alueella kulkevia kauppiaita ja muita kuljijoita. Hänellä oli kuin nykyajan poliisin valtuudet voutikuntansa alueella.²³

Voutien tuli pitää maakirjoja veronmaksajista ja ottaa vastaan veroparselit niin verokuntamiehiltä, nimismiehiltä kuin kirkkoherroilta. Uskollinen ja henkilökohtainen palvelussuhde tarkoitti myös sitä, että voudin tuli huolehtia voutikuntansa tulojen, vähennysten ja menojen tarkasta kirjanpidosta sekä esittää tilit kruunun laskukamarille kerran kahdessa vuodessa. Myös mahdolliset verorästit kuuluivat henkilökohtaisesti sille voudille, jonka aikana rästejä oli kertynyt.²⁴ Voudin ”oikeana kätenä” toimi kihlakunnankirjuri, jolla oli usein sekä paikallistuntemusta että kykyä pitää kirjaa kannetuista verotuotteista. Pääkirjurin ja alikirjurien lisäksi voudilla oli käytettävissä apuna keskimäärin 6-8 voudinmiestä tai -palvelijaa, jotka saivat täyden ylöspidon lisäksi palkaksi rahaa ja kangasta²⁵

Voutihallinnon uudelleen organisointia voi pitää Kustaa Vasan uudistusten yhtenä merkittävimmistä uudistuksista. Nimenomaan vouti toi keskeisen veroinformaation – tiedot verotuloista, lyhennyksistä ja verotoimituksista – keskushallinnolle. Kuninkaalle luotettava ja perusteellisesti verotiedot esittänyt vouti oli kultakin kalliimpi tiedonvälittäjä harvaan asutussa valtakunnassa. Talonpoika näki tilanteen monesti toisin, ja osasi pitää puoliaan. Valtiovalta ruumiillistui talonpojan silmissä hyvin usein voutiin. Vouti oli ”ahne ja julma” ja juuri hän sai usein tuntea rahvaan vihat niskassaan.²⁶

Voutien määrä nousi merkittävästi 1550-luvulla. Vuonna 1540 Suomessa toimi vain toistakymmentä voutikuntaa, kun taas vuonna 1560 aluehallinto oli laajentunut peräti 49 voutikuntaan.²⁷ Kustaa Vaasan yksi nerokkaita keksintöjä oli ajatus perustaa kruunun omistamia kuninkaankartanoita (*konungsgård*) vähintään joka

22 Hallenberg 2001, 101–105;

23 Oden 1955, 66–67; Hallenberg 2001, 97–105, 109–112, 117–119.

24 Renvall 1949, 138–146, Blomstedt 1921, 98; Kiuasmaa 1962, 32–43, 43–47.

25 Kiuasmaa 1962, 27–31. Pääkirjurin tehtävä oli tärkeä ja vastuu suuri, eikä palkka jäänyt juuri jälkeen voudin palkasta.

26 Mäkinen 2002, 27–29, 64–65; Kiuasmaa 1962, 420–432.

27 Hallenberg 2001, 67–74, 91.

toiseen tai kolmanteen pitäjään.²⁸ Kuninkaankartanon tarkoitus oli olla samalla verojenkeruutila, sotilaiden huollosta ja majoituksesta huolehtiva aluekeskus ja voudin asumakartano. Kustaa Vaasa tavoitteli kuninkaankartanosta myös niin sanottua mallitilaa ympäröivän alueen talonpojille. Näitä uusia kuninkaankartanoita perustettiin Suomessa eri maakuntiin eniten vuosien 1556–1559 välisenä aikana.²⁹ Samoin rakennettiin pienempiä karjanhoitoon ja viljanviljelyyn keskittyneitä karjakartanoita³⁰, joilla ei ollut niinkään merkittävää hallinnollista roolia esimerkiksi veronkannossa. Vaikka moni kartano sijaitsi varsin hyvällä paikalla ja oli tuottoisa, todettiin kartanojärjestelmä kokonaisuudessaan kalliiksi, tehottomaksi ja tappiolliseksi. Kustaa Vaasan kuoltua vuonna 1560 hänen poikansa Eerik ja Juhana eivät kiinnostuneet kehittämään kartanojärjestelmää, vaan järjestelmä mureni, ja pitkälti palattiin takaisin entisiin alueellisesti suuriin voutikuntiin.³¹

Kustaa Vaasa onnistui kuninkuudessaan pitkälti vahvan karismaattisen persoonansa avulla. Toisaalta valtakunnassa ei ollut määrällisesti vahvaa aatelistoa, joka olisi estänyt kruunun toimia. Kustaa Vaasan hallitsijakausi oli vielä pääsääntöisesti rauhallista aikaa. Valtakunnan laajentumiseen tähdänneet sodat olivat vielä edessäpäin. Talonpojissa ärtymystä aiheuttaneita apuveroja tarvitsi pyytää vielä verraten harvoin.

Kustaa Vaasa jätti itseoppineena ”ekonomina” jälkeensä hyvin hoidetun maan talouden, mutta hänen poikiensa aikana säästöt pitkälti hupenivat. Erik XIV:n ja Juhana III:n aikana valtakunta oli lähes kaiken aikaa sodassa. Pohjoismaista seitsemivuotista sotaa (1563–1570) seurasi 25-vuotinen sota Venäjää (1570–1595) vastaan. Ensin mainittu sota ei johtanut rajamuutoksiin, mutta tanskalaisten valloittama Ruotsin länsirannikolla sijainnut Älvsborgin linnoitus oli lunastettava takaisin 150 000 taalarin summalla.³² Erik ja Juhana eivät pystyneet isänsä tavoin välttämään aateliston painostusta, ja maallinen rälssi onnistuikin liittoutumaan vahvaksi vastustajaksi.³³ Aateliston valta kasvoi sitä mukaa, mitä enemmän kruunu tarvitsi siltä palveluksia 1500-luvun sotavuosina. Kruunu joutui monesti maksamaan palkan läänityksinä ja lahjoituksina³⁴, eivätkä suomalaiset rälssilampuodit joutuneet maksamaan yhtä paljon apuveroja kuin Ruotsin vastaavat lampuodit. Toisin sanoen kruunu menetti näinkin huomattavia summia.³⁵

28 Vilkuna 2003, 250–251. Katso tarkemmin luku ”Päivätyöt kuninkaankartanoissa”

29 Vilkuna 2003, 246–253.

30 Tällaisia karjakartanoita olivat esimerkiksi Koiviston kartano Porin kuninkaankartanon lähellä sekä Pinonäsin kartano Korsholman läänin Pietarsaaren pitäjässä.

31 Haggren 2008, 62–73; Pirinen 1982, 434–439.

32 Katso tarkemmin luku Rahaverot.

33 Tiuhonen 1994, 34.

34 Verojen läänittäminen tarkoitti tietyn alueen verotulojen luovuttamista määrääjäksi joko maksuksi kruunun saamasta lainasta (panttilääni) tai palkkioksi jonkin työtehtävän suorittamisesta (virikalääni). Yleensä läänitysten ulkopuolelle jäivät kirkon kymmenykset, jotka kirkkoherra keräsi omaksi palkakseen sekä sota-apuverot. Luukko 1950, 445–446.

35 Nilsson 1952, 48–51; Lindegren 1985, 320.

NIMISMIEHEN ROOLI JA TEHTÄVÄT

Nimismiesinstituutio luotiin Suomeen 1400-luvun alussa samoihin aikoihin kuin hallintopitäjät. Nimismies- eli hallintopitäjät (*länsmanssocken, skattsocken*) muodostettiin verotuksen järjestämiseksi ja ne olivat rajoiltaan lähes yhtenevät vanhojen kirkkopitäjien kanssa paitsi Varsinais-Suomessa, Hämeessä ja osin Savossa.³⁶ Nimismiesvirkojen perustaminen liittyy siis ensisijaisesti verojen keräämiseen ja kihlakunnankäräjien käytännön järjestämiseen. Lisäksi nimismiehen tuli järjestää tai organisoida kruununväen kestitys ja kyyditys.³⁷

Kussakin pitäjässä järjestettyjen kihlakunnankäräjien merkitys ja tehtäväkenttä oli keskiajalla ja 1500–1600-luvuilla hyvin suuri. Maanlain mukaan niitä oli järjestettävä neljät vuosittain. Ne olivat oikeudenkäytön ohella yhteisten asioiden hoidosta vastaavia kokouksia, joissa käsiteltiin varsinaisten riita- ja rikosasioiden ohella maanjakoasioita, teiden ja siltojen rakentamista ja kunnossapitoa, kyyditysten toteuttamista, yhteismetsien ja kalavesien hoitoa, päivätöiden jakamista ja pitäjän yhteisten rakennusten korjausta. Kruunun toimeksiantotehtäviä, joista kihlakunnantoumari vastasi, olivat muun muassa kruunun rakennuksista huolehtiminen, verollepanoasiat ja verohelpotusanomukset, kruunun päätösten kuuluttaminen, autiutiloille otettavien asukkaiden valinta ja valtiopäivämiesten valitseminen.³⁸ Kihlakunnantuomarit olivat aatelissäätymiä, mutta 12-jäsenisellä pitäjän talonpojista kootulla lautamiehistöllä oli käytännössä merkittävä rooli. Käräjillä istuva lautamiehistö (*nämnd*) tunsu nimittäin parhaiten paikalliset tavat, tilanteet ja ihmiset. Kruunu puuttui paikalliseen käräjälaitokseen ja oikeudenhoitoon mielellään, sillä 1/3 sakkotuloista, jotka maksettiin rahana, lankesi maanlain mukaan kruunulle.³⁹

Nimismies oli pitäjässään alun perin talonpoikaisen itsehallinnon luottamusmies. Hän toimi tavallaan talonpoikien yhdyssiteenä kruunun väkeen. Nimismiehen tehtävä ei ollut kantaa konkreettisesti kruunun veroa, vaan se oli erillisten verokuntamiesten vastuulla. Nimismies oli kuitenkin saanut luvan kerätä talonpojilta tarpeellisia ruokatarvikkeita käräjiä ja kinkereitä varten. Nämä lahjoitukset, joista talonpojat ja nimismies olivat keskenään sopineet, olivat vakiintuneet nimismiehenveroksi.⁴⁰

Keskiajalla nimismiestalo ei ollut automaattisesti verovapaa. Nimismies sai pitää palkkana ylijäämän keräämästään nimismiesverosta eli sen osuuden, mikä ei kulunut kestityksissä.⁴¹ Nimismiehen valinta osui monesti pitäjän vauraimpiin talonpoikiin. Omaa varallisuutta ja ruokavarastoja piti olla runsaasti, sillä kestityksiä saattoi tulla odottamattomina aikoina, ja talonpoikien verotavaroiden toimitus saattoi kestää kauan. Lisäksi talon tuli sijaita pääliikennereitin varrella sopivan etäisyyden päässä naapuripitäjien nimismiestaloista.⁴²

36 Ylikangas 1996, 19–20. Savossa nimismiesinstituutio lienee syntynyt vasta 1500-luvun alusta.

37 Voionmaa 1912, 336–339; Renvall 1949, 171–180.

38 Salminen 2007, 203, 235–237; Tiuhonen 1983, 99.

39 Oja 1939, 74; Ylikangas 1992, 115–117.

40 Ylikangas 1996, 22; Voionmaa 1912, 336–339.

41 Voionmaa 1912, 336–339; Ylikangas 1996, 22–23.

42 Salminen 2007, 228–230; Renvall 1949, 181–190.

Kustaa Vaasan verojärjestelyjen yhteydessä nimismiehen vero kuten myös kirkon verot peruutettiin kruunulle 1540-luvun alussa. Nimismies ei saanut enää pitää koko verokertymää itsellään, vaan hän alkoi saada palkkansa kruunun verovaroista. Nimismies sai pitää tietyn osan entisestä omasta verostaan suurimman osan joutuessa kruunun yhteisiin varoihin. Ylikangas on laskenut esimerkiksi Rymättylän osalta, että nimismiehen ansiomenetys oli vähintään 80 prosenttia.⁴³ Pohjanmaalla nimismiesveron peruutus tapahtui viimeisenä, vasta vuoden 1558 verouudistuksen yhteydessä.

Kustaa Vaasan suunnitelmissa oli lakkauttaa koko nimismiesinstituutio ja perustaa yhden tai korkeintaan kaksi pitäjää käsittäviä voutikuntia. Niissä pitäjissä, joissa olisi kuninkaankartano, ei talonpoikaista nimismiestä tarvittaisi lainkaan, vaan tehtävät voisi hoitaa kruunun virkamies vouti.⁴⁴ Toteutus jäi puoliteihen, sillä Kustaa Vaasan pojat, Erik ja Juhana lakkauttivat vähitellen kartanovoutikunnat. Lisäksi 25-vuotinen sota Venäjää vastaan toi tullessaan lisääntyviä tehtäviä nimismiehille. He joutuivat järjestelemään entistä useampia kyytejä ja virkamiesten kestitystä. Aatelisto käytti häikäilemättä hyväkseen ”vapaata kyyditystä” vaatien sitä myös palvelusväelleen. Kuningas kielsi tämän, mutta ei pystynyt kontrolloimaan ja estämään väärinkäytöksiä.⁴⁵

Nimismiehen virkaa ei pidetty enää etuoikeutena, vaan toimesta luovuttiin yleensä parin kolmen vuoden jälkeen. Virka vuorotteli eri taloissa, sillä palkka oli heikentynyt ja työtehtävät olivat kasvaneet. Etuna oli kuitenkin oman tilan verovapaus niin vuotuisesta verosta kuin apuveroista. Nimismiesten suuri vaihtuvuus ja talonpoikien kasvava ahdinko osuivat ajallisesti yhteen 1570–80-luvuilta lähtien. Niissä pitäjissä, joissa nimismies oli reilusti varakkaampi kuin keskivertotalonpoika, vaihtuvuus oli pienempi. Nimismiestilat olivat yleensä maaveroluvuiltaan suurempia kuin pitäjän keskivertotilat. He kuuluivat myös hopeaverossa arvioidun irtaimiston mukaan pitäjän vauraimpaan väkeen.⁴⁶

Nimismies joutui monesti uhkailemaan ja kiristämään talonpoikia saadakseen heidät suostumaan kyydityksiin. Osa talonpojista uhmasi tilannetta ja kieltäytyi ylläpitämästä hevosta vapautuakseen kyydityselvöllisyydestä. Yleensä juuri nimismies sai tuntea konkreettisesti talonpojan vihantunteet. Tämä oli yksi seikka, joka alkoi etäännyttää nimismiestä tavallisista talonpojista.⁴⁷

KIRKON OMAISUUS JA VEROTULOT OSAKSI KRUUNUNTALOUTTA

Kruunu alisti myös keskiajan vahvan mahdin, kirkon taloudellisen vallan ottamalla haltuunsa ensimmäiseksi piispanverot sekä kymmenysten vastikkeena olleen Sisä-Suomen jousirahan vuodesta 1547 lähtien. Vähitellen yhä useampi kirkollinen vero

43 Ylikangas 1996, 36.

44 Ylikangas 1996, 38.

45 Renvall 1949, 130–131; Ylikangas 1996, 42.

46 Renvall 1949, 185–188; Ylikangas 1996, 44–47; Salminen 2007, 234; Lehto 1970, 12–16.

47 Ylikangas 1996, 52.

liukui kruunun kontrolliin ja viimeisetkin kirkon verot tilitettiin kihlakunnanvoudeille vuoteen 1558 mennessä.⁴⁸ Taloudellisesti tämä oli paha isku katoliselle kirkolle, ja verotulojen romahdus käytännössä pysäytti monen seurakunnan kivikirkkohankkeen.⁴⁹ Kauko Pirinen on laskenut, että Varsinais-Suomessa kirkko sai vuonna 1560 omiin kuluihinsa vain 26 prosenttia kaikkien kirkollisten verojen bruttotuotosta.⁵⁰ Reduktion myötä myös kirkon arvo-omaisuus, muun muassa hopeaesineet siirtyivät kruunun omistukseen. Kirkolle, piispalle tai luostarille aikaisemmin veronsa maksaneet lampuotitilat siirtyivät kruunun omistukseen. Suomen eli Turun hiippakunnan piispan verotulot olivat olleet keskiajalla sangen merkittävät. Piispa oli onnistunut keräyttämään varsin monipuoliset ja arvokkaat verotulot suomalaisilta talonpojilta: viljaa, voita, haukea, lohta ja turkiksia.⁵¹ Kustaa Vaasasta tuli luterilaisuuden myötä kirkon maallinen hallitsija, joka anasti kirkon taloudellisen vallan piispalta itselleen.

Kirkon verotulot siirtyivät kruunun hallintaan sellaisenaan lukuun ottamatta kymmenystuloja, joista kirkkoherra sai periaatteessa pitää 1/3. Käytännössä kirkkoherralle jäänyt osuus oli varmasti suurempi, sillä kymmenysviljan tuotto oli monessa pitäjässä varsin vähäinen.⁵² Maakunnallisia verotusperinteitä ei yhtenäistetty, sillä ei ollut syytä muuttaa vanhastaan hyväksi katsottua veroa, jota talonpojat olivat tottuneet maksamaan.

Käytännössä maakunnat voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, minkälaisena kirkollinen verotus oli kuhunkin lääniin keskiajalla vakiintunut. Rannikolla, Länsi- ja Etelä-Suomessa, kirkon veroja hallitsivat kaksi parselia, vilja ja voi. Viljakymmenyksiä täydensivät esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja Ala-Satakunnassa vanhemman asutuksen, suomalaisen oikeuden, alueella kirkkoherralle kannettu ruokalisävilja. Nuoremmalla, ruotsalaisen oikeuden alueella kannettiin ruokalisävoita sekä karjavarallisuuden perusteella lehmäverovoita.⁵³ Ahvenanmaalla, Uudellamaalla ja Pohjanmaalla oli sovellettu pitkälti ruotsalaisen oikeuden ruokalisäveroa. Piispa keräytti lisäksi ruotsalaisen oikeuden kylissä nokkaverovoita kaikilta ”ehtoollisella käyviltä” henkilöiltä. Käytännössä suurin osa tiloista maksoi veroa kuitenkin vuodesta toiseen vain yhden tai kahden henkilön mukaan, vaikka aikuisväestöä olisi tilalla asunut enemmänkin.⁵⁴ Piispa piti huolta oman pöytänsä tuotosta kantamalla Pohjanmaalta lisäksi nokkaverohaukea tai -ohraa sekä pohjoisesta, Kemistä ja Iistä, lohta. (Liite 2: Kirkon verot: Viljakymmenysoikeus)

Kymmenyksiä alettiin kantaa sisämaasta vasta 1600-luvun alussa. Siihen asti Hämeessä, Savossa, Karjalassa ja Ylä-Satakunnassa sovellettiin kirkon verotuksessa *sopimus-oikeutta*, mikä tarkoitti veron kantamista joka vuosi samansuuruisena vuodentulosta riippumatta. Kymmenysverojärjestelmän ei katsottu soveltuvan niin hy-

48 Pirinen 1962, 31.

49 Hiekkänen 2007, 26–27, 50.

50 Pirinen 1955, 13–17, 41–47, 68.

51 Kallioinen 2000, 222–223; Läntinen 1978, 69–88. Turkikset korvautuivat myöhemmin rahamaksuina.

52 Seppälä 1996, 28.

53 Pirinen 1962, 32–60; Knuutila 2007, 37–39.

54 Ainoastaan Pohjanmaalla nokka- eli henkilöluvuun laskettiin myös palvelusväki, mikä tulee ottaa huomioon, jos arvioidaan asukaslukua nokkaveron perusteella. Pirinen 1962, 100.

vin liikkuvaan eräyhteisöön.⁵⁵ Kukin kolmesta edunsaajasta, piispa, pitäjänpappi ja seurakunta, saivat kantaa oman veronsa. Papin vero oli verotuotteiltaan laajin: se sisälsi viljaa, heinää, humalaa ja hamppua sekä kalaa. Myös lehmäverovoi kannettiin papille samaan tapaan kuin rannikkoseuduilla.

Piispanvero tunnetaan piispankiltin nimellä, ja se tarkoitti keskiajalla turkisve-roa, joka oli määrätty maksettavaksi neljänä valkonahkana. Määritelmä tarkoittaa lähinnä sitä, että nahkojen tuli olla oravannahkoja arvokkaampia, so. kärppien ja näätien nahkoja. Kun turkisten määrä kuitenkin väheni, vero muutettiin äyripe-rusteiseksi. Samoin pitäjänkirkon vero, joka oli aiemmin kannettu harmaa- eli ora-vannahkoina, muutettiin rahaveroksi. (Liite 3: Kirkon verot: Sopimusvero-oikeus) Suurin osa veroista perustui taloon tai mieslukuun, mutta myös maaverolukuun. Yhteisöllisiä kollektiiviveroja ei kirkollisissa veroissa tunnettu.

MITEN TALONPOJAN VERORASITUS MUUTTUI?

Talonpoikien verolukuja nostettiin lähinnä 1540- ja 1550-luvuilla siellä, missä sii-hen oli aihetta peltojen raivauksen ja asutuksen laajentumisen takia. Maaveroluvut olivat jääneet monin paikoin ajastaan pahasti jälkeen, sillä edellinen verollepano oli peräisin yli 100 vuoden takaa. Ainakin *Savossa ja Pohjanmaalla* asutus oli kasvanut ja laajentunut voimakkaasti juuri 1400–1500-luvuilla, vuoden 1436 maantarkas-tuksen jälkeen. Lisäksi esimerkiksi kalastusta ja hylkeenpyyntiä alettiin verottaa 1540–1550-luvuilla entistä tiukemmin.⁵⁶ Kustaa Vaasan mielestä rannikon kalasta-jat ja hylkeenpyytäjät pystyivät maksamaan saaduista saaliistaan suuremmankin osuuden. Kruunu otti kuudennekset (1/6 saaliista) kalastuksesta muun muassa pohjoisen lohijoilla. Taustalla vaikutti feodaalinen oppi, jonka mukaan kaikki maa ja vesi olivat viime kädessä kruunun omaisuutta.

Varsinais-Suomessa kruunun verotuotto nousi RENVALLIN arvion mukaan vuo-sien 1539–1541 välisenä aikana noin 40 prosenttia. Verotulojen kasvun tärkeimpi-nä syinä voidaan pitää sekä talonpoikien verolukujen nostamista että pääveron yh-tenäistämistä pitäjittäin. Pääveroon kuuluvien parseliin, rahan, heinän, voion ja vil-jan määrä pyrittiin yhtenäistämään pääsääntöisesti sen pitäjän mukaan, missä vero oli ollut keskiajalla korkein.⁵⁷

Hämeessä, Ahvenanmaalla sekä Raaseporin ja Viipurin linnalääneissä veron si-sältö ei juuri muuttunut. Vero-ohjeet kirjattiin maa- ja tilikirjoihin lähestulkoon sellaisina, kuin ne oli totuttu keskiajallakin maksamaan. Näissä maakunnissa to-teutunut verotulojen kasvu johtui ensisijaisesti talonpoikien verolukujen tarkista-misesta myöhemmissä 1500-luvun maantarkastuksissa. Talonpojan näkökulmasta verotuksen yhdenmukaistaminen ja yksinkertaistaminen, mutta myös verorasituk-sen kasvu toteutuivat lähinnä maan läntisessä osassa, Satakunnassa, Varsinais-Suo-messa ja Pohjanmaalla.

55 Myöhänen 2001, 543–545.

56 Renvall 1949, 74–80; Pirinen 1988, 381–391; Luukko 1950, 81–86.

57 Renvall 1949, 109–111.

Kustaa Vaasan yksi monista perusideoista oli pyrkimys edistää uudisasutusta. Taustalla oli ajatus uudisalueiden tehokkaammasta kontrolloinnista verotuksen avulla. Tämän toteuttamiseksi pysyvän asuttamisen ulkopuolelle jääneet erämaat peruutettiin kuninkaan käskyllä vuonna 1542 kruunun omistukseen.⁵⁸ Vanhat nautinta-alueet haluttiin veronalaisiksi maiksi.⁵⁹ Kuningas kannusti uudisasukkaita muuttamaan näille alueille lupaamalla kolmen vuoden verovapauden. Ohjeistuksen omaksuivat ennen kaikkea Savonlinnan linnavoudit Klemetti kirjuri (1542–1547) ja hänen seuraajansa Kustaa Fincke (1548–1562). Klemetti kirjurin aikana perustettiin Savon pohjoisosaan Tavinsalmen kuninkaankartano.⁶⁰ Soininen korostaa kuitenkin, että uudisasutusta tapahtui spontaanisti ja oma-aloitteisesti jo ennen kuninkaan käskykirjeitä ja voutien toimenpiteitä. Suhteellinen liikäväestö ja veronkorotukset toimivat muuttoon innostavina tekijöinä.⁶¹

Savolaiset kunnostautuivat uudisraivauksessa ja -asutuksessa ehkä osittain siksi, että he halusivat välttää Klemetti kirjurin aikana nousseita veroja. Merkittävänä taustatekijänä voidaan nähdä myös se, että savolaiset olivat kaskeamista harjoittamalla tottuneet liikkuvaan elämäntapaan. Savolaisten keskiajalla omaksumat innovaatiot, huuhtakaski ja korpirukiin viljely, mahdollistivat asutuksen laajenemisen havupuuvaltaisille korpiseuduille. Huuhtaviljely ei olisi onnistunut liian tiheän asutuksen seuduilla, sillä sen harjoittaminen vaati laajoja kuusivaltaisia havumetsiä. Hämäläiset eivät sen sijaan suostuneet muuttamaan pysyvästi maakuntansa pohjoisosiin ja he menettivät näin ollen suurimman osan entisistä eräalueistaan. Vain muutammat Sääksmäen ja Saarioisten erätalonpojat asettuivat pysyvästi esimerkiksi nykyisten Jyväskylän ja Keuruun liepeille.⁶²

Savolaiset asuttivat Pohjois-Savon lisäksi muun muassa Pohjois-Satakunnan (Ruovesi), Pohjois-Hämeen (Rautalammin pitäjä, lähinnä nykyinen Keski-Suomi) sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan jokilatvat. Myös Kainuu eli silloiselta nimeltään Oulun erämaa sai pysyvät asukkaat pääasiassa savolaisista.⁶³ Savolaisten muuttoaalto ylsi myös emämaan Ruotsin puolelle Värmlantiin ja Härjedaleniin, jonne syntyi metsäsuomalaisten alue.⁶⁴

Verovapauden jälkeenkin määrätty verovelvollisuus oli uusissa pitäjissä, Rautalammillä, Ruovedellä ja Oulun erämaassa, pienempi kuin ympäröivän maakunnan asutukseltaan vanhemmissa pitäjissä. Kustaa Fincke antoi vuonna 1554 voudeille ohjeita, kun he lähtivät ensimmäistä kertaa veronkantomatkalle Oulun erämaahan. Viljaa ei kannattanut uudisasukkaita vielä vaatia, sillä peltojen raivaus oli pahasti kesken. Vuonna 1555 ensimmäisen kerran toteutettu vero kannettiin pääasiassa kuivattuina haukina tai oravannahkoina. Asukkaita ei myöskään kannattanut pelästyttää liian korkealla verolla, jotta he pysyisivät uusilla asuinsijoilla. Fincke us-

58 GVI reg. XIV, s. 40–42, 20.4.1542; Renvall 1949, 15; Jutikkala 1958, 86–90.

59 Jokipii 1959, 168.

60 Vuonna 1548 perustettu Tavinsalmen pitäjä tunnetaan vuodesta 1627 lähtien Kuopion pitäjänä.

61 Soininen 1961, 206–210, 254–259; Vrt. Renvall 1949, 13–29.

62 Soininen 1961, 137–149, 211–212; Jokipii 1999, 184. Ks. myös Suomen asutus 1560-luvulla, kartasto.

63 Pirinen 1982, 265–308.

64 Myrdal 1999, 226–227, 292; Jutikkala 1958, 89–90; Tarkiainen 1990, 142–155.

koi uudisasukkaiden torjuvan venäläisvaaraa ja tuovan kruunulle vähitellen uusia tuloja rikkailta kalavesiltä.⁶⁵

Vuosina 1555–1556 Suomeen tehdyn matkan aikana Kustaa Vaasa kiinnitti huomiota verotuoton vähäisyyteen ja kirjavuuteen sekä maan ”*huonoon ja köyhään tilaan*”. Monia veroja kerättiin ”*vanhan tavan mukaan*” tai ”*suurpiirteisen arvion*” perusteella, eikä kukaan tiennyt talonpoikien todellista veronmaksukykyä. Kustaa Vaasa kehotti vouteja parantamaan asioiden tilaa niin, että kruunun verotuotto nousisi. Muutoksia tapahtui monessakin maakunnassa. Varsinaisesti muutos ei koskenut niinkään kerättäviä parseleita, vaan talonpoikien verolukuja. Monella tilalla oli kruunun mielestä kevyt verotus todellisiin resursseihin verrattuna. Talonpoikien verotusperusteet muuttuivat eniten Kokemäenkartanon läänissä sekä Pohjanmaalla.⁶⁶ Savossa verotus kiristyi, ja loputkin kinkeriverot peruutettiin kruunulle. Jo olemassa olevat kalastusverot kasvoivat ja uusia otettiin käyttöön. Kruunu kiristi muun muassa nuottakuntien verotusta niin, että se vaati tietyn prosenttiosuuden saaliista.⁶⁷ Näin se pääsi paremmin hyötymään hyvistä kalansaaliista, jotka tosin perustuivat täysin talonpoikien ilmoituksiin. Todellisia saaliita ei kruunun vouti liene saanut selville, ennen kuin pestattiin lohivouteja valvomaan kalastusta ja veronmaksua, jos silloinkaan.

Viipurin läänissä verotusta pyrittiin oikaisemaan talonpoikien maaomaisuuden mukaiseksi. Mittaustyöt aloitettiin Viipurin läänissä alkukesällä 1559 ja ne päättyivät syyskuussa. Työ tunnetaan niin sanottuna *mål*-mittauksena. Mittaus- ja arviointityössä otettiin huomioon peltoala, niityt, kasket ja kalavedet. Yhtenä *mål*-mittana pidettiin sellaista kahdeksan tangon⁶⁸ maa-alaa, jolle voitiin kylvää 1/2 pannia ohraa. Yhden *mål*-mitan on arvioitu vastanneen 1/6 tynnyrinalaa.⁶⁹ Niityistä puhuttaessa yksi *mål* tarkoitti yhtä kesäkuorman alaa eli noin neljää parmas-ta. Kalastuksen ja kaskimaan tuotto arvioitiin summittain suhteessa peltoalan hyötyyn.⁷⁰ *Mål*-mittaus ei ulottunut kaikissa pitäjissä kaikkiin tiloihin, eikä myöskään uusia *mål*-lukuja ja vanhoja täysvero-osuuksia ehditty vertaamaan. Pitäjän täysverojen määrä ja verotus pysyivät ennallaan.⁷¹

65 KA 4972:2–4; Arw. Handl. III, 207, 213–214; Keränen 1986, 262–264.

66 KA 2:103v–113v; Laakso 1982, 91–116; Luukko 1954b, 613–632; Luukko 1950, 423–434.

67 Luukko 1954, 632–635.

68 Yksi tanko käsitti tässä tapauksessa 6 x 6 kyynärää pituisen maa-alan. Yhteen *mål*-mittaan meni kahdeksan tankoa. Kähönen 1957, 281–283.

69 Puoli pannia käsitti noin 46 litraa.

70 Paloposki 1967, 139–140, ks. myös KA 76:3, KA 5179

71 Ylönen 1957, 343–345; Kähönen 1959, 273–283.

VERONKANTOYKSIKÖT SAVUISTA VERONAHKOIHIN

MAAOMAISSUUS VEROTUKSEN PÄÄPERUSTEENA

Keskiajan kuluessa oli syntynyt kirjava joukko erilaisia veroja, jotka vaihtelivat maakuntienkin sisällä sängen yleisesti pitäjstä toiseen. Koska verotus vakiintui eri maakuntiin ja pitäjiin eri aikoina, muodostuivat myös verotuksen perusteet erilaisiksi. Useimmissa maakunnissa vuotuinen verotus piti sisällään kolme eri aikoina syntyntä kruunun veronkantoperustetta:

- 1) *Maavero, joka perustui maaomaisuuteen ja muihin taloudellisiin resursseihin*
- 2) *Tilavero, jota kannettiin yhtä paljon kultakin talonpoikaistilalta*
- 3) *Kollektiivivero, joka oli yhteisöllinen vero*

Kirjallisuudessa vilisevät aika ajoin vanhat veronkantoyksiköt – savut, koukut ja manttaalit, sulassa sekamelskassa, ja niitä rinnastetaan toisiinsa monesti väärin. Syy tähän on ymmärrettävä. Käytetyt veroyksiköt merkitsivät eri puolilla 1500-luvun Suomea jopa ihan eri asiaa. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla ”savu” oli jo 1540-luvulla jaollinen maaomaisuudesta kertova maaveroyksikkö, kun taas Hämeessä, Uudellamaalla, Savossa ja Karjalassa se tarkoitti yhtä taloa eli ruokakuntaa tilan koosta riippumatta. On myös muistettava erottaa 1500-luvun vanha manttaali (*hemmantal*), joka tarkoitti mies- eli tilalukua, ja 1600-luvun uusi manttaali (*mantal*), josta tuli vähitellen maanomistukseen ja muihin etuisuuksiin perustuva tilan veroluku.

Eri maakuntien talonpoikaistilojen yhteismitallistaminen verolukujen mukaan aiheuttaa ongelmia, sillä eri maakunnissa käytetyt maaveroyksiköt eivät ole suoraan vertailukelpoisia. On siis muun muassa selvítettävä, kuinka suurta peltoalaa kunkin maakunnan kokovero suunnilleen vastasi. Maaveroyksiköiden suhdetta viljelysalaan eri maakunnissa on tarkasteltu erityisesti taulukossa 4. Koska tarkkoja pinta-alamittauksia ei 1500-luvulla tunnettu, eikä perintötilojen satomääristä ole tarkkoja tietoja maakirjoissa, voi maaveroyksiköitä arvioida lähinnä tileissä ilmoitettujen kylvömäärien mukaan.¹ Voi kuitenkin syystäkin epäillä, onnistuuko yhteismitallistaminen, sillä ensinnäkin veronkantoyksiköt olivat syntyneet erilaisissa olosuhteissa eri aikoina, ja toiseksi arviointiperusteet ja mitat olivat eri maakunnissa ja jopa eri pitäjissä erilaiset. Kolmanneksi kylvötiheys vaihteli viljelymuodon ja viljakasvin mukaan. Varsinkin huuhtakaskeen kylvettiin harvempaan jo siitä käy-

---

¹ Maa-ala, johon kylvettiin tynnyri viljaa, oli yksi tynnyrinala. Tynnyrinala on arvioitu noin 0,5 hehtaarin kokoiseksi maa-alaksi. Jansson 1995, 280–281.

tännöllisestä syystä, että hukkapinta-alaa – kiviä ja kantoja – oli enemmän. Ohra kylvettiin sekä kaskeen että peltoon yleensä tiheämmin kuin ruis.²

Taulukko 4. Maaveroyksiköiden suhde viljelypinta-alaan 1500-luvulla

Maakunta	maaveroyksikön nimi		kylvö yksikköön	kylvö yhteen maaveroyksikköön	kylvö tynnyriä	~pinta-ala (ha)
Varsinais-Suomi ³	savu	32 äyriä		16 panna	12	6
Ala-Satakunta ⁴	savu	12 äyriä	0,8 – 1 tynnyri		9,6 – 12	4,8 – 6
Ylä-Satakunta ⁵	koukku	12 äyriä	0,8 – 1 tynnyri		9,6 – 12	4,8 – 6
Häme ⁶	koukku	12 äyriä		3 puntaa	11,25	5,6
Länsi-Uusimaa ⁷	veromarkka	18 kyynärää			6	3
Itä-Uusimaa ⁸	täysvero	18 kyynärää			7,0 – 8	3,5 – 4
Kymenkartano ⁹	täysvero	18 kyynärää		1,5–2 puntaa	6,0 – 9	3,0 – 4, 5
Viipurin lääni ¹⁰	täysvero				8	4
Savo ¹¹	veronahka		1 punta	6 panna	4,5	5,0 – 9,0
Pohjanmaa ¹²	punnanmaa	10 panninmaa	1 panni	8 panna	4	1,0 – 2,0
Ahvenanmaa ¹³	markanmaa			ei tietoa		..
	savu			ei tietoa		..
	täysvero			ei tietoa		..

1 punta = 6 panna (poikkeus Hämeessä 1 punta= 5 panna)

1 panni = 0,75 tynnyriä (poikkeus Pohjanmaalla 1 panni= 0,5 tynnyriä)

1 tynnyrialan peltokylvö vastasi noin 0,5 hehtaaria.

Veroluvut – savut, koukut, veromarkat, täysverot, veronahat ja markanmaat – perustuivat keskiajalla tehtyihin karkeisiin arvioihin, ja tämä virhemarginaali tulee ottaa huomioon. Tarkkaa tietoa ei ole siitä, kuinka tärkeäksi muut kuin peltoreсурssit, esimerkiksi kalavesien hyöty, kaskimaat, niittyjen laajuus ja ulkopellot, arvioitiin eri maakunnissa. Muut käytettävissä olleet resurssit korostuivat kaskita-

2 Soininen 1974, 65–69, 117.

3 Varsinais-Suomen maakirja v.1540. Keskimäärin yksi savu käsitti 16 tankoa peltoa. Yhden tangon veroarvo oli keskimäärin 2 äyriä.

4 Jokipii 1974, 49.

5 Jokipii 1974, 49.

6 Luukko 1957, 30. Hämeessä yksi punta veti 5 panna eli 3 puntaan meni 15 panna viljaa.

7 Ramsay 1922, 86.

8 Rantanen & Kuvaja 1994, 309–311.

9 Oksanen 1981, 75.

10 KA 5009:2, KA 5054:63.

11 KA 1:42, Arw.Handl., 277–278. Savon veronahan ilmoitetaan vastanneen yhden punnan vuotuista kylvöä, mikä vastaa noin 4 ½ tynnyrin kylvöä. Kun ruokakunnalla oli 1500-luvulla keskimäärin 3–4 veronahkaa, niin kylvömäärä vuotta kohti vaikuttaa liian suurelta. Vertaa Pirinen 1982, 367.

12 Luukko 1950, 268–270. Pannin- ja punnanmaat otettiin käyttöön Pohjanmaalla vuonna 1558.

13 Ahvenanmaan kylvömääristä maaveroyksikköä kohti ei ole tietoa tilimateriaalissa.

lousvaltaisessa Savossa, missä vakiintunutta peltoviljelyä oli vielä vähän sekä toisaalta saaristossa ja rannikolla, missä peltoviljely saattoi olla vain sivuelinkeino. Toiseksi maaveroyksiköillä oli taipumus jähmettyä, eli veroa maksettiin sama määrä, vaikka olosuhteet olisivat muuttuneet. Maantarkastuksia tehtiin harvoin, ja peltoala kasvoi varsinkin uudisasutusalueilla, mikä oli toki verotettavan rahvaan etu. Veronkantoyksiköiden vertailtavuus on siis varminta tehdä heti maantarkastusten jälkeen, jos mahdollista. On myös todettava, että maaverotus perustui pääsääntöisesti vallitseviin olosuhteisiin, talonpojan resursseihin, mutta ei siis vuoden todellisiin tuloihin: sadon onnistumiseen tai katoon. Ainoa edes periaatteessa satoon perustuva vero oli kymmenysvero.¹⁴

Maaveroyksiköt olivat pääsääntöisesti yhden maakunnan kaikissa pitäjissä samat,¹⁵ mikä helpottaa niiden esittämistä karttoina. (ks. Kartta 2) Veronkantoyksiköt muuttuivat sangen vähän tarkasteltavana aikana. Suurimmat muutokset tapahtuivat Pohjanmaalla ja Savossa, kuten edempänä todetaan. Tosin 1600-luvun alussa sekä Hämeen koukusta että Porvoon ja Viipurin läänien täysverosta käytettiin tileissä yksinkertaisesti nimeä ”skatt”, mutta se oli vain kirjanpidollinen termi. Talonpoikien vanhat koukku- ja täysveroluvut pysyivät voimassa.

Turun linnalääni (Varsinais-Suomi)

”Tehdään tiettäväksi, että vero maksetaan savuluvun (röketal), so. maaluvun, mukaan.”¹⁶ Varsinais-Suomen veroluvuksi vakiintui 1400-luvun alussa savu. Maaveroyksikkönä ensimmäisen kerran Erik Pommerilaisen verokirjassa vuonna 1413 esiintynyt savu ei ollut edes syntyhetkellään kuvannut maakunnassa yhtä maatilaa, kuten sen edeltäjät ”koukku” suomenkielisellä asutusalueella ja ”bol” ruotsinkielisellä asutusalueella. Savuluku lienee kuvannut alusta lähtien tilan veronmaksukykyä. Maaomaisuutta kuvaavan yksikön lisäksi savu esiintyi myös tilayksikkönä muun muassa vuoden 1387 apuverossa, mutta kyseessä on ORRMANIN mukaan sisällöltään kaksi eri veroyksikköä.¹⁷

Kustaa Vaasa puuttui Varsinais-Suomen verojärjestelmän kirjavuuteen ja onnistui nostamaan samalla Varsinais-Suomesta saatuja verotuloja. Hän määräsi tammi-kuussa vuonna 1540 Henrik Klaunpoika Hornin suorittamaan uuden veronpannon.¹⁸ Koska edellisestä verontarkistuksesta oli jo yli sata vuotta aikaa, monen tilan savuluku korotettiin heijastamaan todellista peltoalaa. Samassa verontarkistuksessa moni alhaisrälssiin kuuluva talonpoika, flöte-verollinen, menetti verovapautensa ja liittyi tavallisten verotilojen joukkoon. Flöte-vero oli ollut köyhtyneiden rälssimies-

14 Kymmenysluetteloista laskettu satomäärä antaa vain viitteellisen kuvan satomäärästä. Lisäksi kanoniset kymmenysverot puuttuivat Ylä-Satakunnasta, Hämeestä, Savosta ja Karjalasta, missä oli käytössä sopimusoikeus ja kiinteä vuotuinen kirkon vero. KA 6; Pirinen 1962 passim.,

15 Poikkeuksena oli vuonna 1555 ensimmäisen kerran verolle pantu Oulun erämaan (Kainuun) savolainen uudisasutusväestö, joka sai veroluvukseen veronahan ja myöhemmin jousen. Hallinnollisesti alue liitettiin Pohjanmaahan. Ala-Satakunnassa puolestaan maaveroyksikkönä oli savu ja Ylä-Satakunnassa koukku.

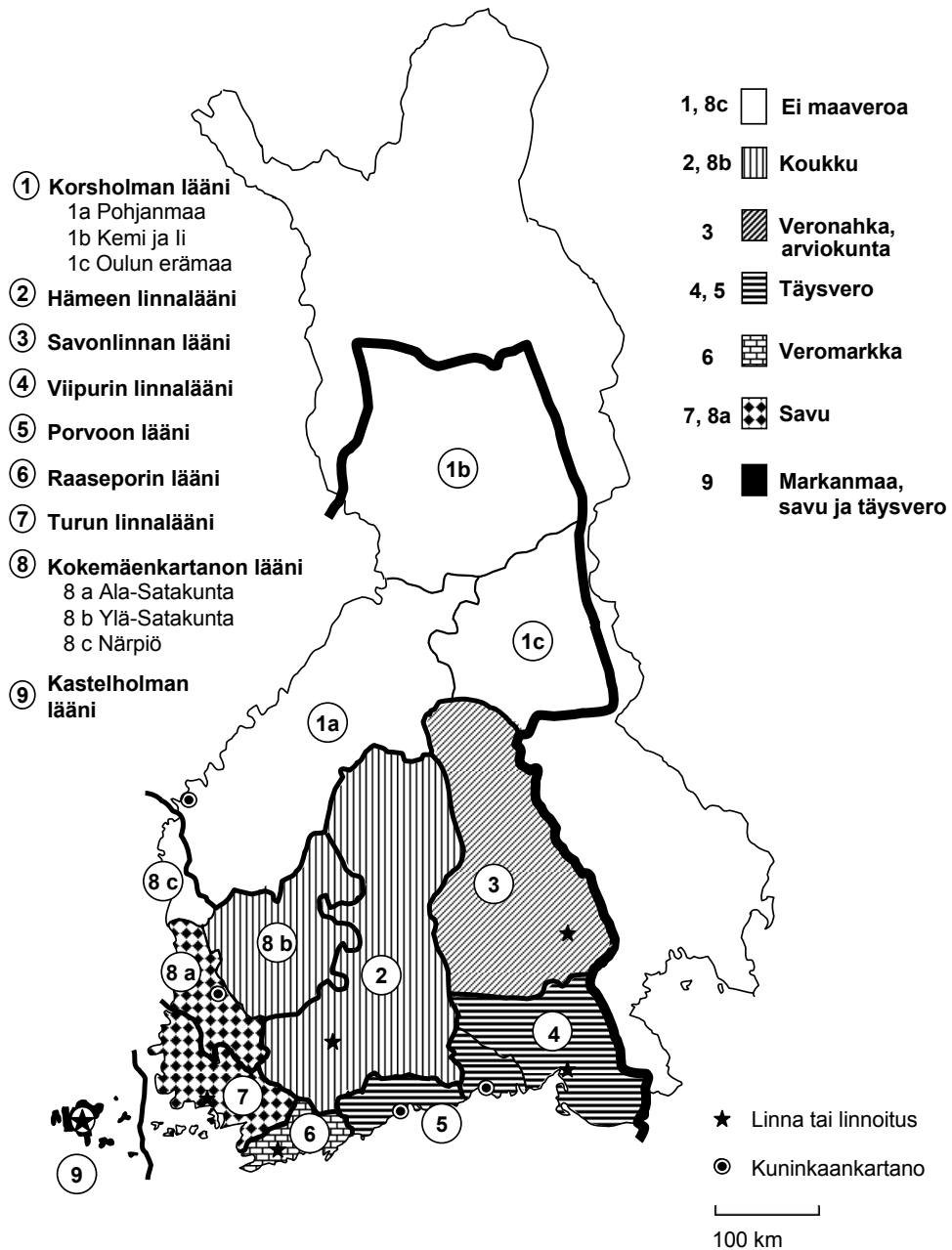
16 KA 1:55.

17 Orrman 1977, 339–345; Orrman 1986, 32–36; Vrt. Oja KHLNM XIV, 620.

18 Arw.Handl. VI, 191; Renvall 1949, 109.

Kartta 2. MAAVEROYKSIKÖT VUONNA 1539

ten maksama sopimusvero, joka oli suoritettu yleensä pelkkänä rahamaksuna.¹⁹ Uuden veronpanon myötä kokonaissavuluku nousi 15 prosenttia vuoden 1539 tilanteeseen verrattuna. Suhteessa eniten savujen määrä kasvoi uudisraivausalueella maakunnan pohjoisosassa Mynämäen Korvessa²⁰, Lapissa ja Pöytyällä ja toisaalta maakunnan itäisissä pitäjissä muunmuassa Marttilassa ja Muurlassa.²¹

Savuluku oli kruunun pääveron perusteena kaikilla verotalonpojilla lukuun ottamatta kruunun ja kirkon lampuoteja, jotka maksoivat veronsa joko sopimus- tai tuottoverona. Täysin omanlainen ja kollektiivinen sopimusveronsa oli Sauvon Ruonankartanon talonpojilla, jotka olivat kruunun lampuoteja, mutta joiden maksama vero poikkesi sekä parseleiden että veronmaksutavan puolesta muista kruunun lampuodeista vielä veroparseliuudistuksen jälkeenkin vuonna 1609.²²

Savu jakaantui 32 äyrinmaahan, ja talonpojan veroluku kirjattiin tileihin joko äyrilukuna tai savun murto-osina. Esimerkiksi kahdeksan äyrin tila oli veroluvultaan $\frac{1}{4}$ savua.²³ Veroluku määräytyi sarkajaon seurauksena. Kylän pellot jaettiin tavallisimmin 6 kynnärän pituisella mittakepillä, tangolla, siinä suhteessa, kuinka paljon talo kylvi olemassa oleviin ja raivattuihin peltoihin. Olennaista oli, että yksi kylä mitattiin aina samanpituisella tangolla. Käytännössä jako tapahtui niin, että kukin talonpoika sai vuorotellen oman tankomääränsä leveydeltä peltoa. Kun kaikki talot olivat saaneet sarkansa, muodostui tästä alueesta jakolohko, ja jakoa jatkettiin, kunnes koko peltovainio tuli jaetuksi. Kullakin talolla tuli olemaan yksi sarka kussakin jakolohkossa.²⁴ Suuri määrä kapeita sarkoja ei siis johtunut siitä, että maanlaatu olisi otettu huomioon peltoalaa jaettaessa, vaan yksinkertaisesti mittaustekniikasta. Tiluksen reunaan jäänyt kapea jakoperä jaettiin sarkoihin joko poikkisuuntaan, tai jos se oli erityisen kapea, se annettiin talolle, jonka sarat olivat jääneet muita lyhyemmiksi.²⁵ Sarkajaon ja näin ollen myös verotuksen ulkopuolelle jäivät kylän ulkopuolella sijainneet ulkopellot eli moisiot ja pienet yksittäiset, myöhemmin raivatut peltotilkut.²⁶

Koska kylät olivat niin peltojen ja niittyjen laajuuden kuin muiden etuisuussuhteen sängen erilaisia, määrättiin kylälle tangonalan vero.²⁷ Kylissä, joissa oli vähän peltomaata, mutta esimerkiksi hyvät kalavedet, laajat niityt tai runsaat tukkimetsät, oli tangonalan vero yleensä isompi kuin mitä peltoala olisi velvoittanut. Talon äyriluku muodostui kertomalla talonpojan tankomäärä kylälle määritellyllä tangonalan verolla. Keskimäärin tangonalan vero oli 1,5–2 äyriä. Esimerkiksi Liedon vanhemmissa suomalaisen oikeuden kylissä oli pääsääntöisesti suurempi tan-

19 Ruuth 1892, 52–78. Katso myös Pirinen. KHLNM, IV, 439.

20 Tileissä mainitaan erikseen Mynämäki (Virmo) ja Mynämäen Korpi (Virmo skogsbygd). Mynämäen Korven verotus erosi jonkin verran vuoteen 1541 asti. Pitäjän pohjoisosista ei ollut keskiajalla toimitettu kruunun vuotuisena verona viljaa eikä voita.

21 Renvall 1949, 74–79, 108–110.

22 KA 5:39v–40v; KA 359:29v, 34–35v; KA 1472:13v–14; Alifrosti 1990, 84, 286–287; Pylkkänen 2006, 67–72.

23 MK 1540; Voionmaa 1912, 200–201.

24 Jutikkala 1958, 71–72; Jutikkala 2003, 239–245.

25 Jutikkala 1958, 73–75.

26 Jokipii 1974, 37.

27 Oksanen 1911, 3–4.

gonalan vero kuin nuoremmissa ruotsalaisen oikeuden kylissä, sillä myös suomalaisen oikeuden kylien peltoalat olivat keskimäärin isompia.²⁸ Vain ani harva suurimmista tiloista ylty kokonaisen savun suuruiseksi. Monesti kokonainen pienehkö kylä, joka muodostui yhdestä – kolmesta talosta, jäi alle ”kokosavun”. Keskimäärin yhden savun muodosti noin 4–5 taloa yhdessä. Kukin ruokakunta oli kuitenkin itse vastuussa oman äyri lukunsa mukaisesta verosta. Savu ei ollut luonteeltaan kollektiiviyksikkö.

Kuinka suurta peltoalaa savu merkitsi tynnyrinaloina?²⁹ Yhdelle tangonmaalle kylvettiin keskimäärin yksi panni viljaa. Tosin tässä oli suuria eroja kylittäin, sillä kylien peltopinta-alat ja jakolohkojen koot luonnollisesti vaihtelivat. Esimerkiksi Maarian Hirvensalon verokunnassa, sisäsaaristossa, kylvettiin tankoa kohti vain keskimäärin 0,6 pannia, kun taas saman pitäjän mannerkylissä tankoon kylvettiin peräti 1,6 pannia.³⁰ Jos tangonalan vero oli esimerkiksi keskimääräiset kaksi äyriä, kylvettiin yhteen kokosavuun (32 äyriä) keskimäärin 16 pannia viljaa eli noin 10,6 tynnyriä. Tämä kylvömäärä on tosin hypoteettinen esimerkki tilanteesta, jossa verolukuun ei ole arvioitu muita taloudellisia resursseja kuten esimerkiksi kalavesiä, niittyjä, metsän käyttöä ym.

Turun linnaläänissä maaveroluvun eli savun merkitys veronkantoyksikkönä korostui entisestään vuosien 1585–1586 verouudistuksessa, jolloin lähes koko vuotuinen vero uudistettiin. Käytännön toimista vastasi paikallisia oloja tunteva ja myös vuoden 1540 verouudistuksen toteuttaja Henrik Klaunpoika Horn. Verokunnittain kannetuista veroista luovuttiin ja jopa verona kannettu karja määrättiin maksettavaksi kunkin tilan savuluvun mukaan. Kokosavulta vaadittiin uudistuksen jälkeen esimerkiksi Rymättylässä 1/8 lehmä, 1/40 sika, 2/5 lammas ja ¼ hanhi. Laskennallisesti esimerkiksi ¼-savun kokoisen tilan maksettavaksi tuli 1/32 lehmä. Käytännössä karjavero lienee hoidettu rahamaksulla. Kukin maksoi savulukunsa mukaisen summan rahaa asianomaisen karjayksikön hinnasta ja saadulla rahasummalla ostettiin kruunulle verona luovutettava karja.³¹

Kokemäenkartanon lääni (Satakunta)

Ylä-Satakunnan voutikunnan tiliselvityksessä vuodelta 1539 kuvataan verotusta seuraavasti: ”Vuotuinen vero maksetaan rahana koukkuluvun, so. maaluvun, mukaan ja kussakin koukussa on 12 äyriä. Myös toinen vero suoritetaan rahana, ja se lasketaan talonpojan irtaimiston mukaan. Siihen vaikuttavat lähinnä hevos- ja muu karjavarallisuus.”³² Sama määritelmä ja samat vero-ohjeet pätevät myös Ala-Satakunnassa, joskin siellä maaveroyksiköstä käytettiin Varsinais-Suomen tapaan nimitystä ”savu”. Eri nimityksistä huolimatta Satakunnan savu ja koukku vastasivat kooltaan toisiaan. Molemmat jakautuivat 12 äyriin ja olivat alun alkaen tarkoittaneet ”yhtä verotalonpoikaa”. Satakunnan omaleimaisena piirteenä oli maaveron li-

28 MK 1540; Hiltunen 1988, 257.

29 1 tynnyrinala= 1,5 panninmaa=1/2 hehtaaria. Jansson 1950, 96; Luukko 1957, 453; Säihke 1963, 16–20.

30 MK 1540, 97–101.

31 Renvall 1949, 113–114, 246–247; KA 1460, KA 1465.

32 KA 1:87.

säksi irtaimistovero, joka perustui talonpojan omistamaan karjaan ja jonka suuruus rahana ylitti varsinaisen maaomistuksen mukaan määräytyneen veron.³³

Sarkajako oli vallitseva käytäntö suurimmassa osassa Satakuntaa. Pellot jaettiin sarkoihin tilan veroluvin mukaan. Yksi tanko vastasi yhtä äyriä, ja koko koukku / savu muodostui 12 äyrinmaasta.³⁴ Yhden äyrinmaan on arvioitu vastanneen karkeasti arvioiden yhtä tynnyrinalaa, eli yksi koukku / savu vastasi 12 tynnyrin kylvöä. Tynnyrinala ei kuitenkaan tarkoittanut nimensä mukaisesti yhden tynnyrin kylvöalaa, vaan myöhempien pinta-alamittausten mukaan äyrinmaahan kylvettiin Jokipiin mukaan vain noin 0,8 tynnyriä viljaa.³⁵ Koko koukun / savun kylvö tämän laskutavan mukaan oli siis noin 9,6 tynnyriä. Suurin osa tiloista oli 1540-luvulla 2–3 äyrin tiloja³⁶, mutta 1600-luvun alussa Ala-Satakunnassa keskimääräinen äyri-luku oli jo 4 ja Ylä-Satakunnassakin 2,6.³⁷ Maantarkastusten myötä nousseet veroluvut heijastavat peltoalan kasvua nimenomaan vanhoilla tiloilla.

Ylä-Satakunnassa käytössä ollut koukku-yksikkö on osoitus kiinteästä suhteesta naapurimaakuntaan Hämeeseen. Kirkollisissa veroissa yhtäläisyydet näkyivät vielä selkeämmin. Ala-Satakuntaan sekä Ylä-Satakunnan pitäjistä Tyrvälle ja Karkkuun vakiintuivat kanoninen kymmenysvero sekä jako suomalaisen ja ruotsalaisen oikeuden kyliin, kun taas Ylä-Satakunnassa kirkollisten verojen kannossa sovellettu Kyrön oikeus oli sisällöltään samankaltainen kuin Hämeen kirkollinen verotus.³⁸

Kokemäenkartanon läänin pitäjistä selkeimmin verotus erosi Närpiön pitäjässä, joka kuului hallinnollisesti Satakuntaan. Läänissä vuosina 1541 ja 1558 toteutetut verouudistukset eivät vaikuttaneet närpiöläisten verotukseen.³⁹ Närpiössä kruunun vero kannettiin pääsääntöisesti kollektiivisesti vanhan sopimusveron mukaan aina vuoteen 1574 asti. Vain pieni osa vuotuisesta verosta, kuten esimerkiksi päivätyövelvollisuus, oli määritelty yksilöllisesti kutakin verotalonpoikaa kohti (*aff hvar Mann*). Närpiön kirkolliset verot nokkaverohaukineen viittaavat siihen, että se olisi kuulunut hallinnollisesti Pohjanmaahan eli Korsholman lääniin 1300-luvulla. Ensimmäinen varma tieto pitäjän kuulumisesta Kokemäen kartanon lääniin on kuitenkin jo Erik Pommerilaisen verokirjasta vuodelta 1413.⁴⁰

Verotuotteiden suhteen Närpiö selvisi varsin pienellä määrällä koko 1500-luvun. Rahan lisäksi kannettiin vain kuivattua ruokakalaa, kuivattua haukea ja voita. Traani lisättiin verotuotteiden joukkoon vuonna 1597. Kaikilta talonpojilta, jotka pyysivät hylkeitä sekä talvella että syksyllä, kannettiin verona 1/7 saaliista.⁴¹ Närpiöläisten maantarkastus toteutui vasta vuonna 1575, jolloin kukin tila sai oman savuluvun. Keskimäärin yksi manttaali oli 0,85 savua. Kun vertaa närpiöläisen keskiarvotilan maksamaa veroa vuonna 1574 maantarkastuksen jälkeiseen veroon,

33 Ks. esimerkiksi Laakso 1982, 81–82, 86–87.

34 Salminen 2007, 149–153; Jokipii 1974, 49–50.

35 Salminen 2007, Jokipii 1974, 49–50; Papunen 1952, 165.

36 Jokipii 1974, 50.

37 KA 358:170–170v, 191–191v.

38 KA 6:82–124, 214–239; Pirinen 1962, 62–67, 118–140.

39 Silloiseen Närpiön pitäjään kuului koko laaja Pohjanmaan rannikkoalue, pohjoisen Maalahdesta aina eteläiseen Siipyhyyn asti. Katso kartta 1.

40 KA 2424; BFH I, 305.

41 Nordlund 1931, 11.

Taulukko 5. Närpiön verotus vuodesta 1541–

Närpiön verotus vuosina 1541–1574		
Veronmaksajia 319 manttaalia eli verotalonpoikaa		
1. vero kannetaan verotalonpoikien määrän mukaan.		
Päivätyövoita		10 naulaa
Kuivattua ruokakalaa (kinkerivero)		8 naulaa
2. vero kannetaan sopimuksen mukaan koko pitäjältä:		
Verorahaa	700 mk	(2,2 mk/tila)
Nokkaverohaukia	20 leiviskää	(1,25 naulaa/tila)
3. vero kannetaan kolmanneskunnittain. Kultakin kolmanneskunnalta:		
Nuottahaukia	60 leiviskää	(11,2 naulaa/tila)
Närpiön verotus vuosina 1575–1608		
Veronkantoyksiköitä: 262 savua, veronmaksajia: 309 manttaalia		
	1 savun ohjeellinen vero	savuvero / tila
Rahaa	2 mk 5 äyriä 9 penninkiä	2,2 markkaa
Voita	12 naulaa	10 naulaa
Haukia	10 naulaa (12 naulaa)	6,9 naulaa
Kuivattua kalaa	10 naulaa (12 naulaa)	8 naulaa
Päivätöitä	1 manttaalilta:	3 työpäivää

Lähteet: KA 2039; KA 2267:8–9; Jern 1977, 144; Nordlund 1931, 9–11; KA 2237:2v–3; KA 2277:1–9.

voi taulukosta 5 havaita, että maantarkastuksesta huolimatta verorasitus ei juuri noussut. Rahavero pysyi lähes samana, ja voita ja kuivattua kalaa kannettiin vain jonkin verran enemmän. Verorasitus oli edelleen huomattavan pieni verrattuna esimerkiksi vuoden 1571 hopeaverossa inventoituun varallisuuteen ja irtaimistoon tai muun Satakunnan verotukseen.⁴² Hallinnollisesti Närpiö kuului Satakuntaan aina vuoteen 1594 asti, jolloin se vasta liitettiin takaisin Korsholman lääniin.⁴³

Toinen huomattava seikka on se, että viljaa ei kannettu Närpiöstä 1500-luvun aikana lainkaan. Vuotuisena verotuotteena se lisättiin kruunun pääveroon vasta vuoden 1608 veroparseliuudistuksen yhteydessä. Kymmenysviljaa toki Närpiössäkin kannettiin jo 1500-luvulla. Rannikkopitäjänä kauppa ja kalastus esittivät hyvin suurta roolia Närpiön elinkeinoissa, ja peltoviljely oli vielä sen verran vähäistä, että viljaa piti tuoda pitäjään muualta. Närpiöläiset olivat jo keskiajalla olleet tunnettuja talonpoikaispurjehtijoita, ja Tukholmaan vietiin niin voita, nahkoja, kalaa kuin

42 KA 2:99; KA 2277:1; Jern 1977, 154–155.

43 Poikkeuksellisesti vuosina 1600–1601 ja 1602–1604 Närpiön verotilit liitettiin Kokemäenkartanon läänin tileihin. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut veron sisältöön.

tuohia, mutta myös laivoja. Tunnettuna kauppa- ja satamapaikkana Närpiö oli merkitty myös Olaus Magnuksen vuoden 1539 Carta Marinaan kuvitetulla lisähuomautuksella: ”*Hic fabricatur naves*” (täällä rakennetaan laivoja).⁴⁴ Kaikki edellä mainitut seikat viittaavat vahvasti siihen, että elinkeinon perusta – kaupankäynti – heijastui maksettuihin verotuotteisiin.

Kastelholman lääni (Ahvenanmaa)

Ahvenanmaalla vanhat veronkantotavat ja -yksiköt säilyivät pidempään kuin mantereella.⁴⁵ Täysverot, savut ja manttaalit kuvaavat Voionmaan mukaan syntyajan kohdan talolukuja. Manttaali on näistä termeistä nuorin ja kuvasi siis 1500-luvun todellista tilalukua. Vuoden 1413 maakirjaan on merkitty yhtä paljon ruokakuntia, kuin oli sittemmin täysverojen määrä 1540-luvulla.⁴⁶ Verojärjestelmästä tuli kerroksittainen, sillä uudet yksiköt eivät syrjäyttäneet vanhoja. Kunkin talon osalta mainittiin maakirjassa niin täysvero- ja savuluku kuin talon markanmaat.⁴⁷

Ensimmäinen vero maksettiin *savuluvun* mukaan ja sitä kutsuttiin myös linnanajoveroksi (*husåker skatt*).⁴⁸ Toinen vero suoritettiin *täysveroittain* (*fullgerd*) lähinnä ruokaparseleina. Kolmas vero kannettiin *manttaalin* mukaan, ja neljäs vero oli ikivanha *markanmaavero*, johon kuuluivat *ledungslama* (sotalomavero) sekä markanmaavoi. Viides vero oli kollektiivinen nauta- tai markkakuntavero, ja kukin nautakunta päätti itse, maksoiko veron rahana vai osittain myös karjana.⁴⁹

Verotus säilyi 1500-luvun puolen välin jälkeen samanlaisena kuin myöhäiskeskiajalla.⁵⁰ Lähes kaikki verot maksettiin yksilöllisesti talon henkilökohtaisen maaluvun (täysvero-, savu- ja markanmaaluku) mukaan. Nimismiehenveron vanha periaate säilyi voimassa. Kunkin ruokakunnan eli manttaalin nimismiehelle maksettava kinkeri- ja kärjäapu oli yhtä suuri tilan koosta ja vauraudesta riippumatta.⁵¹ Maaveroyksiköiden, savun ja täysveron, arvo mitattiin markkamääräisesti markanmaina eikä kylvön mukaan. Sadon määrää heijastavat ainoastaan kymmenysluettelot. Tämän takia vertailu muun Suomen veronkantoyksiköihin on hankalaa.

Ahvenanmaan kylvötietoja on säilynyt vasta 1600-luvun puolivälin karja- ja kylvöveroluetteloista. Ahvenanmaalaisella keskivertotilalla kylvettiin tilien mukaan 2½ tynnyriä viljaa, mikä oli muuhun Suomeen verrattuna keskitasoa.

Raaseporin lääni (Länsi-Uusimaa)

Ensimmäisessä Raaseporin läänistä säilyneessä uuden ajan tilikertomuksessa vuodelta 1540 mainitaan maaverosta ainoastaan, että sitä maksetaan talonpojan veromarkkaluvun mukaan. Seuraavana vuonna kirjuri on täydentänyt ohjetta siten, et-

44 Närpiöläisten talonpoikaispurjehduksesta Tukholmaan, katso esim. <http://sydaby.eget.net/ody/bs.html> (av Bertil Nordgren och Rafael Nissfolk) (Lähdetieto: 30.1.2009)

45 Voionmaa 1912, 89–90.

46 Voionmaa 1912, 121–122.

47 Ahlbäck 1952, 56–70.

48 Hus = kivinen linna, Bertell 1993, 140.

49 KA 1:150–153; Ahlbäck 1952, 56–61; KA 3:89–94v.

50 KA 2: 71–71v.

51 Käytäntö poikkesi monien muiden maakuntien paikallishallinnon veroista, joissa suurin osa nimismiesveroa kannettiin maaveroyksikön mukaan.

tä ”*veroa peritään kuten vanhastaan on ollut tapana, eikä suinkaan minkään uuden verollepanon mukaan*”.⁵² Vero-ohjeet eivät juuri muuttuneet siitä, mitä ne olivat olleet myöhäiskeskiajalla. Veromarkka tarkoitti Raaseporin läänissä kolmea tankoa maata eli 18 kyynärää, mutta tangonalan veroa ei ollut erikseen määrätty.⁵³ Eri kylissä sijainneiden talojen tankolukuja ei voi suoraan verrata toisiinsa, sillä tiluksia jaettiin leveyden suhteen ilman, että saran pituus vaikutti asiaan. Toisaalta lopulliseen veromarkkalukuun vaikuttivat myös muut talon etuudet, kuten niityt ja kalavedet.

AUGUST RAMSAY on arvioinut Espoon pitäjän osalta sitä, kuinka suurta pinta-alaa 1500-luvun veromarkka vastasi. Laskelman avuksi hän on yhdistellyt tietoja kylvöistä, sadoista ja 1600-luvun pinta-alamittauksista. Veromarkan maan hän arvioi vastanneen Espoossa noin 6 tynnyrin kylvöä (= 9–12 panninmaata). Näin ollen vajaan kolmen hehtaarin kylvöalan lisäksi toinen samankokoinen ala oli kesantona. Koko veromarkan suuruinen maa-ala oli siis karkeasti arvioiden noin kuusi hehtaaria.⁵⁴ Vaikka arvio ei olisikaan aivan tarkka, voidaan veromarkan tulkita tarkoittaneen pienempää peltoalaa kuin esimerkiksi Varsinais-Suomen savu. Varsinais-Suomessa savun alalle kylvettiin keskimäärin 10,6 tynnyriä. Suuri osa läntisen Uudenmaan tiloista olikin vuonna 1542 kooltaan kutakuinkin yhden koko veromarkan tiloja, kun taas Varsinais-Suomessa keskimääräinen maaveroluku oli vain noin ¼ savua.

Tenholan ja Pohjan pitäjän saaristokylissä, missä pellot olivat pieniä ja joissa elinkeino perustui etupäässä kalastukseen, ei veromarkkalukuja tunnettu. Vero maksettiin kollektiivisesti, eikä viljaa ja heinää tarvinnut toimittaa kuninkaankartanoon. Saaristolaiten (*skäriehemman*) vero sisälsi suolatun ja kuivatun kalan lisäksi voita ja rahaa. Vero yhtä manttaalia kohti jäi huomattavasti pienemmäksi kuin mannerkyläien talonpojilla.⁵⁵

Porvoon lääni (Itä-Uusimaa)

Hallinnollisesti Porvoon lääni oli Viipurin linnaläänin alainen voutikunta aina vuoteen 1551 asti.⁵⁶ Päävero maksettiin vielä vuonna 1539 osittain markkanverorahoina (*markgiälds-penningar*) eli vanhan manttaalimukaan. Kirjuri on todennut, että ”*ei vouti, kirjuri eikä kukaan muukaan tiedä, paitsi talonpojat itse tietävät, miten suuri omaisuus lasketaan vanhan manttaalim arvoiseksi tai kuinka monta talonpoikaa muodostaa manttaalin*”.⁵⁷ Vanha manttaalivero perustui osittain maaomaisuuteen, osittain taas talonpojan irtaimistoon (*lösöre*), eli mitä todennäköisimmin karjavarallisuuteen. Voionmaa arvelee yhteensä 350 manttaalin tarkoittaneen tilamäärää veron syntyajankohtana. Orrman ajoittaa vanhan manttaali-yksikön syntyneen 1200-luvulla.⁵⁸

52 KA 2:115.

53 Ramsay 1924, 86.

54 Ramsay 1922, 11; Ramsay 1924, 86.

55 KA 3435:6–7; Kerkkonen 1964, 268; Nikula 1938, 114–115.

56 Allardt 1898, 1–5.

57 KA 1:22.

58 Orrman 1979, 232–233; Voionmaa 1912, 151–156.

Sekä markanveroraha että vanha manttaali-käsite poistuivat verosta Kustaa Vaasan verouudistuksen myötä, ja aikaisemmin yhden markanveron vero-osuus (9 äyriä) yhdistettiin uuteen täysveroon. Huomionarvoista veroselvityksessä on talonpoikien varsin merkittävä itsenäinen vastuu veron kannossa, sillä kruununvouti ei tiennyt perusteita, joiden mukaan vero määräytyi.

Vanhan manttaaliveron lisäksi varsinaista kruunun pääveroa maksettiin täysveroluvun mukaan erilaisina luontaisparseleina.⁵⁹ Täysvero (*fullskatt*) esiintyi maa-veroyksikkönä kaikissa pitäjissä ”Helsingistä itään aina Pähkinäsaaren rauhanrajalle asti”. Täysveron tila tarkoitti 18 kyynärän peltomaata. Kukin tila sai niin leveän saran kuin sen veroluku edellytti. Pellon pituutta tai maan laatua ei otettu huomioon. Yksi täysvero muodostui kolmesta kuuden kyynärän pituisesta tangosta. Vero lienee tullut oikeudenmukaisesti jaetuksi yhden kylän verotalonpoikien kesken, mutta peltoalaltaan suuremmassa naapurikylässä talonpojat saattoivat selvitä kevyemmällä verolla.⁶⁰

Sipoon pitäjän tilojen viljelyalaa on arvioitu kylvötietojen perusteella. Vuonna 1600 tilojen *keskipinta-ala* oli kylvömäärien perustella noin 8 tynnyrialaa. Tästä määrästä oli kaksivuoroviljelyn mukaan vuosittain kylvössä 4 tynnyrialaa. Kun sipoolaisten tilojen täysveroluku oli keskimäärin 0,6, kylvettiin koko täysveron käsittävään maa-alaan tämän mukaan noin 6,7 tynnyriä viljaa.⁶¹ Itäisen Uudenmaan täysveroa ja Raaseporin läänin veromarkkaa voidaan siis pitää lähes samankokoista peltoalaa vastaavana, kunhan otetaan huomioon, että esimerkkiaineisto on suppea käsittäen tässä yhteydessä vain Espoon ja Sipoon pitäjät.

Kymenkartanon lääni

Kymijoen suussa sijainneesta Kymmenen tilasta eli Kymin kartanosta tuli vuonna 1556 kuninkaankartano, joka oli oman alueensa sekä maatalous- että hallintokeskus. Siitä tuli tutkimuksen kohteena olevan alueen kymmenes lääni. Kymenkartanon läänin perustaminen liittyy tiiviisti Kustaa Vaasan karjakartanouudistukseen.⁶² Kymenkartanon voutikunta tuli saamaan päivätyönsä ja veronsa Pyhtään, Elimäen, Vehkalahden ja Virolahden talonpojilta. Vaikka kartanovoutikunnat lakautettiin kannattamattomina 1560-luvulla ja palattiin takaisin vanhaan linnaläänijakoon, säilyi Kymenkartanon lääni tämän jälkeenkin itsenäisenä hallintoyksikkönä.⁶³ Sama täysvero (*fullskatt*) säilyi talonpoikien verolukuna, kuten silloin, kun pitäjät olivat kuuluneet Viipurin ja Porvoon lääneihin. Vuotuiset verot pysyivät muutenkin lähes entisenkaltaisina.

Elimäki siirrettiin hallinnollisesti Hämeen läänistä Pyhtään pitäjän yhteyteen, yhdeksi sen neljänneskunnista.⁶⁴ Elimäen vanhat koukkuluvut muutettiin täysve-

59 KA 1:22–22v.

60 Rantanen & Kuvaja, 1994, 92.

61 Rantanen & Kuvaja 1994, 309–310.

62 Rosen 1960, 168–179; Vilkuna 2003, 246–250.

63 Kymenkartanon lääni liitettiin osaksi Viipurin lääninä viimeistään vuoden 1634 läänin-uudistuksen yhteydessä.

64 Elimäki käsitti vain seitsemän koukkua maata ja yhden neljänneskunnan, joten siitä käytettiin nimeä Elimäen neljänneskunta.

roiksi vuonna 1563, niin, että aikaisemmat seitsemän koukkua tulivat vastaamaan 45,5 kokoveroa. Koukku ei ollut todellisuudessa kuusi kertaa täysveroa suurempi yksikkö, vaan käytännössä Elimäen koukkuluku oli jäänyt jo 1500-luvulla asutusk kehityksestä jälkeen. Vuonna 1585 täysverojen määrä oli jo 54, ja savuja eli tiloja oli 183.⁶⁵ Pitäjän verotus uudessa Kymenkartanon voutikunnassa yhtenäistettiin samankaltaiseksi, kuin mikä oli Pyhtäällä.

Hämeen linnalääni (Häme)

Vuoden 1539 vuotuisen veron tilityksessä mainitaan talonpoikien veroperusteista seuraavaa: ”*vero suoritetaan koukkuluvun mukaan, ja kuhunkin koukkuun lasketaan 6 tankoa maata, joskus vähemmän, mikäli maa on hyvää.*”⁶⁶ Hämmäläisen talonpojan veroyksikkö ”koukku” lienee Suomen vanhimpia verotusyksiköitä, ja sen tiedetään olleen käytössä varhaiskeskiajalla myös Varsinais-Suomen suomenkielisillä alueilla. Monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että ”koukku” on tarkoittanut vanhaa kanta-tilaa jo varhaiskeskiajalla, sillä Ruotsista vastaavaa veroyksikköä ei tunneta. Kyntövälineen nimen (koukku, aatra, aura) käyttö veroyksikkönä oli tyypillinen piirre muuallakin Euroopassa Ruotsia lukuun ottamatta. Esimerkiksi Virossa maanomistuksen mittana ja veronannon yksikkönä käytettiin ”koukkua”.⁶⁷ Ruotsissa jakamattoman tilan käsite oli aluksi ”bol”, joka sittemmin esiintyi samassa merkityksessä myös 1300-luvulla Varsinais-Suomen ruotsinkielisellä rannikolla.⁶⁸

Koukku oli alun perin tarkoittanut yhtä kokonaista tilaa tai ”yhden miehen ja härkäparin viljelemää peltoalaa”, jolloin myös vero oli ollut kaikille tiloille samansuuruinen. Sittemmin tilojen jakaantumisen myötä koukku oli muuttunut laskennalliseksi veroyksiköksi. Kun tiloja myöhemmin jaettiin ja peltojen raivaus eteni, syntyi vähitellen murto-osakoukkuja niin, että pienimmät tilat olivat enää 1/12 koukun taloja. Orrman on sitä mieltä, että koukkua on alettu käyttää maaveroyksikkönä jo 1300-luvulla.⁶⁹ Uuden ajan alussa vain hyvin harva omisti enää yhden kokonaisen koukun tilan. Koukku jakaantui 12 äyrinmaahan kuten Satakunnassa. Koukun maa oli peltoalaltaan liki samansuuruinen kuin Varsinais-Suomen savu, sillä koko koukun maalle arvioidaan kylvetyn noin 3 puntaa viljaa.⁷⁰ Hämeen mitoilla se tarkoitti 15 panna eli noin 10 tynnyriä,⁷¹ mutta Varsinais-Suomen mitoilla taas 12 tynnyriä, mikä viittaa siihen, että koukku oli jokseenkin samansuuruinen yksikkö Ylä-Satakunnassa ja Hämeessä.⁷²

Myös piispan- ja papinveroissa oli käytössä koukku, joskin verotavaroissa oli maanviljelyn ohella vahva eränkävynnin leima. Piispalle toimitettiin valkonahkoja (näätii ja kärppiä). Papin veroon kuului heinän, viljan ja voin lisäksi yksi harmaanahka ja alun perin hirven tai karhun pöysti eli palvattu takareisi (vertaa sian

65 Oksanen 1985, 56–58; KA 3439:3–13.

66 KA 1:114.

67 Pirinen 1987, 104–114; Voionmaa 1912, 190,195; Niitemaa – Hovi 1991, 124–132.

68 Voionmaa 1912, 188–189.

69 KA 3668; Orrman 1977, 346–352; Voionmaa 1912, 197–198; Luukko 1957, 415; Mäkelä 1979, 59; Pirinen 1987, 107.

70 Luukko 1957, 430; Mäkelä 1979, 60.

71 Hämeessä 1 punta viljaa= 5 panna, kun taas muissa maakunnissa 1 punta= 6 panna.

72 Jutikkala 1957, 210–211.

kinkku). Uuden ajan alussa turkisverot korvattiin jo rahamaksuina ja pöystit sian kinkkuilla.

Korsholman lääni (Pohjanmaa)

Pohjanmaan keskiaikainen kruunun verotus oli luonteeltaan muita maakuntia kollektiivisempi. Vielä vuonna 1539 todetaan, että kruunun vero suoritetaan rahaverona sopimuksen mukaan pitäjittäin. ”*Talonpojat itse tietävät jokaisessa pitäjässä, kuinka paljon heidän tulee veroaan maksaa.*”⁷³ Koska peltoviljely oli vielä lapsenkengissään, ei pohjalaisten verotukseen perustunut 1530-luvulla viljelytuotteisiin, vaan he saivat maksaa koko veronsa rahana. Kunkin pitäjän maksama verosumma oli suhteutettu asutuksen määrään silloin, kun vero oli tullut voimaan. Vuotuinen verosumma vaihteli huomattavasti pitäjittäin. Esimerkiksi maakunnan pohjoisissa pitäjissä Iissä ja Limingassa vuotuinen vero oli yhteensä 32 markkaa pitäjää kohti, kun taas Kyrön pitäjistä maksettiin 300 markkaa veroa. Suurin osa rahaveroa maksettiin kesäkäräjillä kesäverona, mutta Kemissä, Iissä, Limingassa ja Saloisissa talonpojat maksoivat kesäveron lisäksi myös niin sanottua talviveroa. Myös talvikäräjillä kannettu vero maksettiin rahana. Rahan lisäksi kannettiin kruunulle pieni määrä lohta Kemistä, kuivattua haukea Limingasta ja nädännahkoja pirkkalaisilta kauppiailta.⁷⁴ Kemissä talvivero kannettiin niin, että kukin jousi (yhteensä 236 jousta) maksoi 2 äyriä, kun taas Iissä, Limingassa ja Saloisissa talvivero maksettiin sopimusveron omaisesti neljänneskunnittain. Muista Suomen maakunnista poiketen pitäjille ja neljänneskunnille oli luovutettu huomattava itsehallinnollinen vastuu. Asukkaat vastasivat veroistaan yhteistuumin kuninkaalle.⁷⁵

Kustaa Vaasa ei ollut tyytyväinen Pohjanmaan verosaataviin, sillä sopimusvero oli aivan liian pieni, eikä se vastannut enää todellista asutustilannetta.⁷⁶ Vuonna 1540 tileihin kirjattiin seuraava muutos: ”*Vero maksetaan veromarkkaluvun mukaan ja siihen lasketaan kaikki talonpojan irtaimisto sen veronpanon mukaan, minkä Jacob Västgöte på Sjö on suorittanut Pohjanmaan talonpoikien keskuudessa.*”⁷⁷ Uusi järjestelmä perustui paremmin talonpoikien todellisiin elinkeinoihin, sillä veromäärää arvioitaessa otettiin kylvön lisäksi huomioon karjan määrä, irtaimisto (*lösöre*) ja talon muut tarvikkeet (*innandöme*). Lehmien, lampaiden ja härkien lisäksi veromarkkoihin laskettiin mukaan talonpoikien omistamien vilja- ja suolatynnyrien määrä. Kustakin arvioidusta veromarkasta joutui maksamaan yhden äyrin veroa.

Uusi irtaimistovero nosti pohjalaisten maksamaa veroa vuonna 1540 peräti keskimäärin 70 prosenttia aikaisempaan sopimusveroon nähden. Merkittävästä korotuksesta huolimatta ei tältä ajalta tunneta mitään verokapinaa maakunnassa. Pohjanmaan koko vuotuisen veron tuotosta vain 20 prosenttia kertyi peltoalan mukaan, joten irtaimiston perusteella maksettu vero oli kruunun kannalta todella merkittävä.⁷⁸ Myöhemmin Kustaa Vaasa löysi ”porsaanreiän” pohjalaisten lohi- ja

73 KA 1:108–108v.

74 KA 4529:1–52.

75 KA 4529:1–52; ks. myös Virrankoski 1997, 29–30.

76 Åkerblom 1950, 318.

77 KA 2:103–113v.

78 KA 2: 103–113v; Luukko 1950, 423–425; Luukko 1954, 613–615.

haukiveroista, joiden verotuspohjaa oli mahdollisuus muuttaa. Entinen kirkon kalakymmenysvero, joka oli ollut 1/10 saaliista, kiristyi kruunun taholta niin, että veroa maksettiin tästedes 1/6 saaliista. Myös uusia kalastukseen liittyviä sopimus- ja osaveroja säädettiin.⁷⁹

Pohjanmaan ensimmäiset maakirjat ovat vasta vuodelta 1558, jolloin kunkin talonpojan veroluku merkittiin ensimmäistä kertaa kylvön mukaan, *pannin- ja punnanmaina*. (Kartta 3) Panninmaan on arvioitu tarkoittaneen Pohjanmaalla noin ¼ *tynnyrinalaa*.⁸⁰ Vanhimpiin Etelä-Pohjanmaan asutusalueisiin kuuluneessa Kyrön pitäjässä kylvettiin veroluvultaan keskiarvotilan peltoihin 20 panna eli 5 tynnyriä. Kylvömäärä oli Pohjanmaan suurimpia, mutta Satakunnan, Varsinais-Suomen ja Etelä-Hämeen suurimpiin peltoaloihin verrattuna vielä pieni.⁸¹ Edellinen veronkorotus ei ollut ilmeisesti ollut liian raskas, sillä veronkorotusvaraa oli edelleen. Esimerkiksi Pietarsaareissa vero nousi 70 prosenttia entiseen veroon nähden vuoden 1558 verouudistuksessa, ja monissa muissa pitäjissä vielä enemmän.⁸²

Kylvö- ja peltoala eivät soveltuneet veroperusteina maakunnan pohjoisimpiin pitäjiin. Kemin ja Iin lohenkalastajien pellot olivat niin pienet, että heidän veroperusteenaan säilyi omaisuuteen perustunut veromarkkajärjestelmä. Tosin näidenkin pitäjien veroa nostettiin entiseen verrattuna.⁸³ Oulujärven ympäristöön muuttaneiden savolaisten uudisasukkaiden ensimmäinen verollepano toimitettiin vuonna 1555. Tulokkaiden veroyksiköksi määrättiin savolaisperäinen veronahka, joka Oulujärven erämaassa⁸⁴ tarkoitti aluksi yhtä ruokakuntaa. Myöhemmin kruunu kiristi verotusta, ja vuotuisen veron perustaksi tulivat kaikki ruokakuntien metsästyskykyiset miehet eli ”jouseet”. Oulun erämaan verot tilitettiin Pohjanmaan voudille, sillä kulkuyhteydet Oulujokea pitkin länsirannikolle olivat paremmat kuin Savoan, mistä Oulun erämaan asukkaat olivat lähteneet.⁸⁵

Kolmannen kerran Pohjanmaan maaveroyksikkö muuttui vuoden 1608 maantarkastuksessa. Tällöin panninmaan tilalle tuli tynnyrinala, joka oli geometrinen mitta, ja joka tarkoitti 9 tankoa leveää ja 18 tankoa pitkää peltoalaa. (tangon pituus oli 9 kyynärää eli noin 5,4 metriä) Pinta-alaksi muutettuna se tekee 4724 m² eli vajaa 0,5 hehtaaria. Keskimäärin 5 tynnyrinalaa peltoa tarkoitti yhtä *manttaalia*, jonka mukaan maksettavien veroparselien osuus määriteltiin kaikissa pitäjissä. (Kartta 4) Muissa maakunnissa vastaava manttaalintarkastus tapahtui vasta vuodesta 1622 lähtien, jolloin Kustaa II Aadolf antoi määräyksen maanmittauksesta Suomessa ja Pohjanmaalla.⁸⁶

79 Luukko 1954, 621, 632–635.

80 1 panninmaa = 1/4 tynnyrinala ~ 0,1 hehtaaria. Panninmaahan kylvettiin yleensä yksi panni ohraa, mutta vain 3/4 panna ruista. Luukko 1950, 425, 616; Virrankoski 1956, 144, 451.

81 Luukko 1950, 268–273.

82 KA 4586, KA 4592, KA 4597; Åkerblom 1950, 318–319.

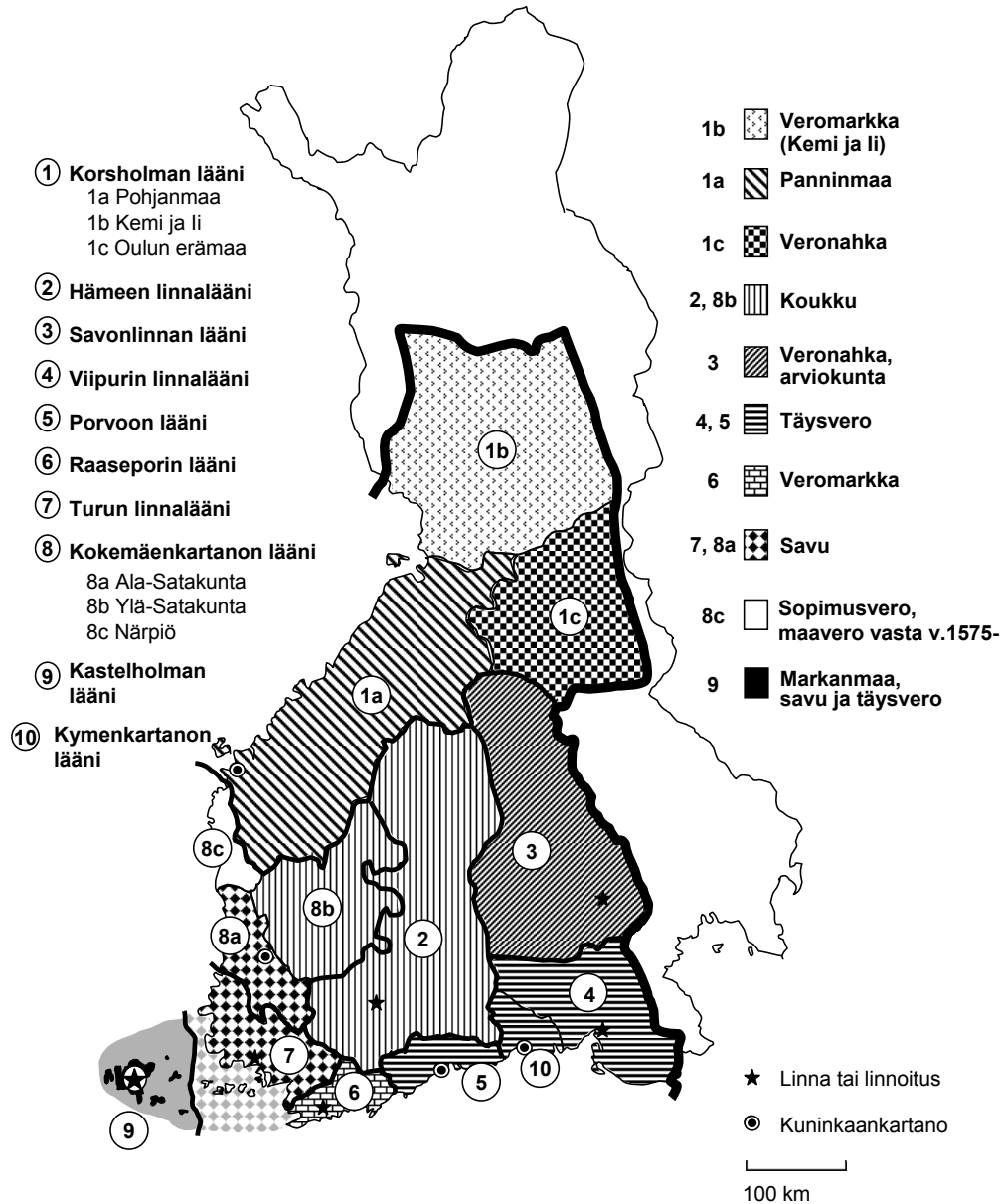
83 Luukko 1954b, 618.

84 Pitäjästä käytettiin myös nimeä Oulun pitäjä tai Oulun erämaa.

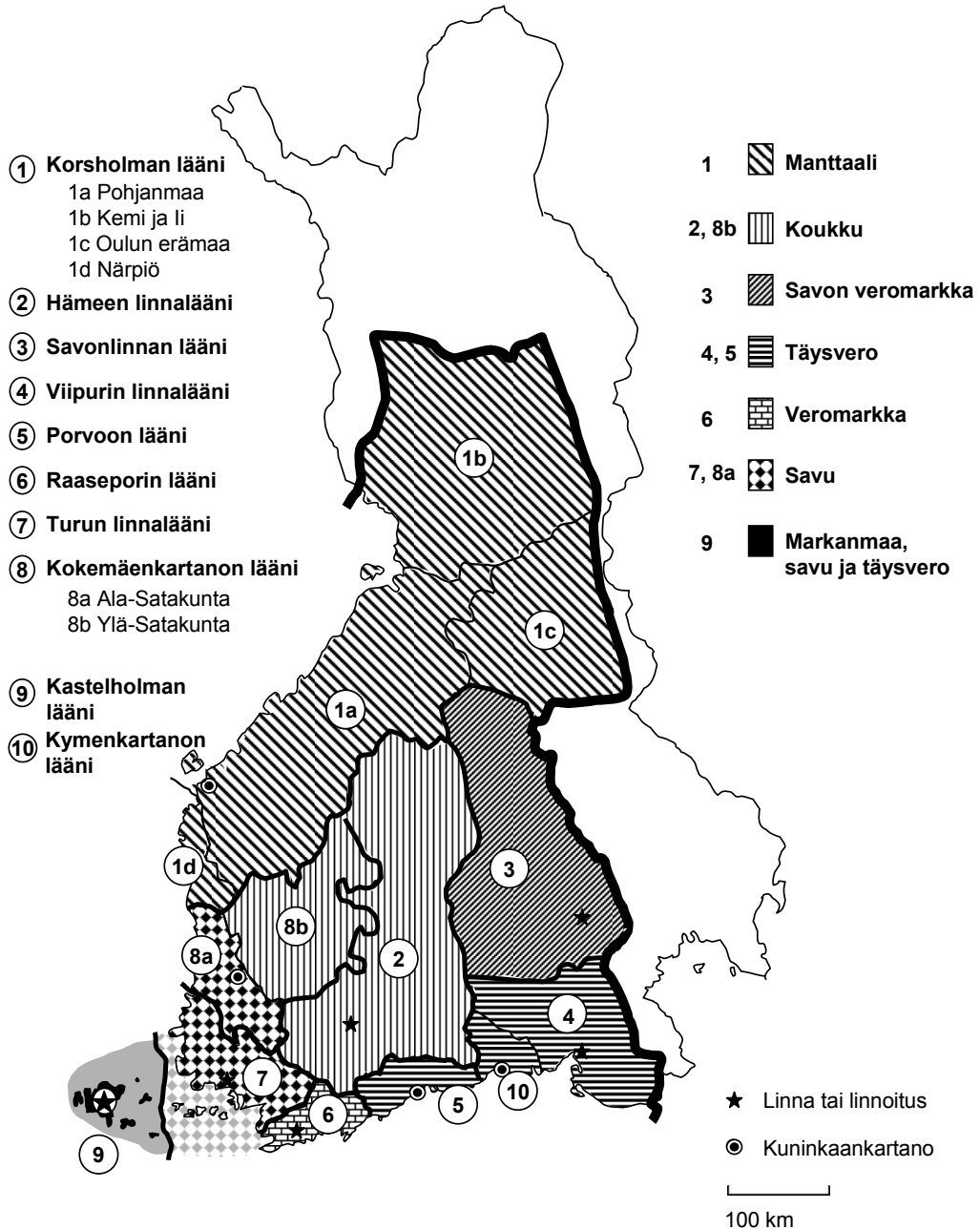
85 KA 4972:2; Keränen 1986, 284–286.

86 Melander 1933, 54–56; Åkerblom 1950, 324.

Kartta 3. MAAVEROYKSIKÖT VUODESTA 1558 ALKAEN

Kartta 4. MAAVEROYKSIKÖT VUODESTA 1609 ALKAEN

Viipurin linnalääni (Karjala)

Viipurin läänin ensimmäisissä säilyneissä voudintileissä vuodelta 1539 mainitaan, että ”*päävero maksetaan täysveroluvun (fullskattatall) mukaan.*”⁸⁷ Täysvero käsitti peltoalueen, johon saattoi kylvää noin kaksi punttaa viljaa. Toisin sanoen täysveron peltoon kylvettiin viljaa noin 12 pannia eli 8 tynnyriä.⁸⁸ Tosin Voionmaa on tullutkin täysveron maalle kylvetyn peräti kolme punttaa. Tässä tapauksessa täysvero olisi vastannut 18 pannin eli 12 tynnyrin kylvöä.⁸⁹ Täysvero ei ollut Karjalassakaan mikään tarkka maanmitta, sillä Lappeen kihlakunnan tileistä on säilynyt maininta, että ”*täysveroon kuuluu peltoa 2 punnanalaa tai vähemmän, ja että maan arvo vaihtelee maan laadun ja kalavesien mukaan.*”⁹⁰ Alun perin täysvero lienee tarkoittanut kantataloa sen suuruudesta riippumatta, mutta asutuksen laajennuttua täysverokin oli jakaantunut. 1540-luvulla perintötiloja oli jo noin kolme kertaa enemmän kuin täysveroja.

Viipurin linnaläänissä täysveroa ei merkitty maakirjoihin kyynäräluvuin, kuten Porvoon linnaläänissä, vaan täysveron murto-osina, esimerkiksi 1/4 täysveroa. Karjalassa maanviljelys oli 1500-luvulla vielä kaskipainotteista, joskin Viipurin Karjalassa eli Karjalan eteläisissä pitäjissä pysyvää peltoviljelystä alkoi olla yhä enemmän.⁹¹ Asutus ja peltokappaleet sijaitsivat Länsi-Suomen ryhmäkyliin ja suuriin peltoaitauksiin verrattuna hajallaan. Vuoden 1556 asiakirjassa Viipurin läänin osalta kirjuri mainitseekin, että *pelto ja niitty eivät ole sarkajaossa, vaan kullakin talonpojalla on oma lohkokappaleensa.*⁹²

Savon linnalääni (Savo)

Savossa leipävilja kasvoi ennen kaikkea kaskissa, joten jo tästä syystä vertailu peltoalueen viljelyaloihin on vaikeaa. Ensimmäisissä voudintileissä vuodelta 1539 savolaisten verotus määritellään seuraavasti: ”*Vuotuinen vero suoritetaan veronahkaluvun mukaan, ja sitä kutsutaan myös arviopunnanmaaksi. Veronahalla tarkoitetaan maata, johon voidaan kylvää kolme punttaa viljaa: ruista, ohraa ja kauraa.*”⁹³ Kylvömäärä vaikuttaa liian suurelta, ja vuoden 1555 verotutkinnassa termi ilmaistaan täsmällisemmin. Kolmena peräkkäisenä vuonna samaan kaskeen kylvettiin ensin yksi punta ruista, sitten yksi punta ohraa ja kolmantena vuonna yksi punta kauraa.⁹⁴ Yhdellä ruokakunnalla eli savulla oli keskimäärin 3–4 veronahkaa.⁹⁵ Yhtä veronahkaa kohti kylvetty määrä vaikuttaa liian suurelta määrältä. Kylvikö keskiarvotalo kaskiinsa joka vuosi peräti 3–4 punttaa viljaa? Panneiksi muutettuna se tekisi nimittäin 18–24 pannia eli 9–12 tynnyriä. Sekä Pirinen että Voionmaa epäilevät, ettei veronahan määrittely vuoden 1539 voudintileissä enää päde kaikin osin

---

87 KA 1:7.

88 Ylönen 1957, 215; KA 5009:2; KA 5054:63.

89 Voionmaa, 1915, 214–215.

90 KA 5009:2; KA 5054:63; Ylönen 1976, 159. Yksi punnanala on noin neljä tynnyrialaa

91 Ylönen 1957, 161–162, 308–309.

92 KA 49b:1.

93 KA 1:42.

94 Arw.Handl. III, 277–278; Pirinen 1982, 76, 419.

95 Alle kolmen veronahan taloiksi pilkkominen kiellettiin. Pirinen 1982, 333.

1500-luvulla.⁹⁶ Taustalla saattaakin olla se seikka, että kaskitalonpoika ei viljellyt joka vuosi kaikkia veronahkojaan, vaan vain osaa niistä. Lehtometsään raivattu kaski antoi vain 2–3 vuonna peräkkäin sadon, jonka jälkeen sen tuli antaa kasvaa 15–30 vuotta, ennen kuin maan ravinnevarat palautuivat. Huuhtakaski taas antoi vain yhden kunnollisen sadon, minkä jälkeen metsän tuli antaa kasvaa vähintään 30 vuotta.⁹⁷

Savolaisten verotuksessa veronahka oli vain yksi maan mitta. Veronahan lisäksi tilitykseen oli kirjattu, että ”*veroa maksetaan koko- ja puoliveroittain (heell och halff skatt), niin että kokovero on 5 veronahkaa tai enemmän ja puolivero on 4 veronahkaa tai sitä vähemmän*”.⁹⁸ Nimensä mukaisesti ”puoliveron” suuruinen talo maksoi myös puolet pienempää veroa kuin kokovero. Koko- ja puoliveroja kutsuttiin puhekielessä arviokunniksi, ja suuri osa savolaisten kruununveroista ja kinkeriveroista maksettiin yhteisvastuullisesti arviokunnittain. Keskimäärin arviokunnan muodosti 2–3 ruokakuntaa yhdessä. Kaskiviljelyssä yhteistyö oli välttämätöntä, sillä se vaati paljon työvoimaa.⁹⁹

TILAVEROT – RUOKAKUNTA JA ERÄNKÄVIJÄ VERONMAKSAJINA

Veroista vanhimpia ovat monien tutkijoiden mukaan kaikille ”täysille ja jakamattomille” tiloille eli ruokakunnille yhtä suuriksi määrättyt verot, tilaverot.¹⁰⁰ Myös verottajalle tapa oli keskiajan hallintojärjestelmässä käytännössä helpoin. Tarvittiin vain yksi yhteinen vero-ohje, joka koski kaikkia tiloja, niin pieniä kuin isoja samansuuruisena. Tilakohtaiset verot voi päätellä maaveroja vanhemmiksi jo silläkin perusteella, että kirkon (papin, piispan ja pitäjänkirkon) sopimusveroissa, joita pidetään kruununveroja vanhempina, olivat ”tila” tai ”jousi” yleisimpiä veronkantoyksiköitä. Myöhemmin, kun maaveroyksiköt otettiin käyttöön ja talot alkoivat maksaa kruununveronsa maaverolukunsa mukaan, ei kaikkia vanhoja veroja kuitenkaan yhtenäistetty uusien perusteiden mukaisiksi. Tässäkin tulee näkyviin selvästi se tosiseikka, että vanhat tilakohtaiset verot säilyivät monesti uusien rinnalla.

Perintötilonpoikien tiloista käytettiin verotusteknisesti eri nimityksiä eri maakunnissa. Pääasiassa yhtä tilaa tarkoittavia nimityksiä oli 1500-luvulla käytössä kaksi: manttaali (*mantal*, *fullgårdsmantal*) ja savu (*rök*). Tilikirjoissa saatettiin käyttää myös nimityksiä verotalonpoika tai täysverotalonpoika (*skattebonde*, *heleskattebonde*). Vastaavasti niitä tiloja, jotka eivät yltäneet ”täystilan” käsitteeseen, kutsuttiin esimerkiksi Varsinais-Suomessa puolimanttaaleiksi (*halvgårdsmantal*).

Termien käytössä on nähtävissä osittain läntisen ja itäisen Suomen kulttuuripiirin raja, sillä läntisessä osassa Suomea tilayksikkönä oli manttaali, kun taas Hämeessä ja itäisissä lääneissä käytettiin tilasta eli ruokakunnasta nimeä savu. (Ks. kartta 5)

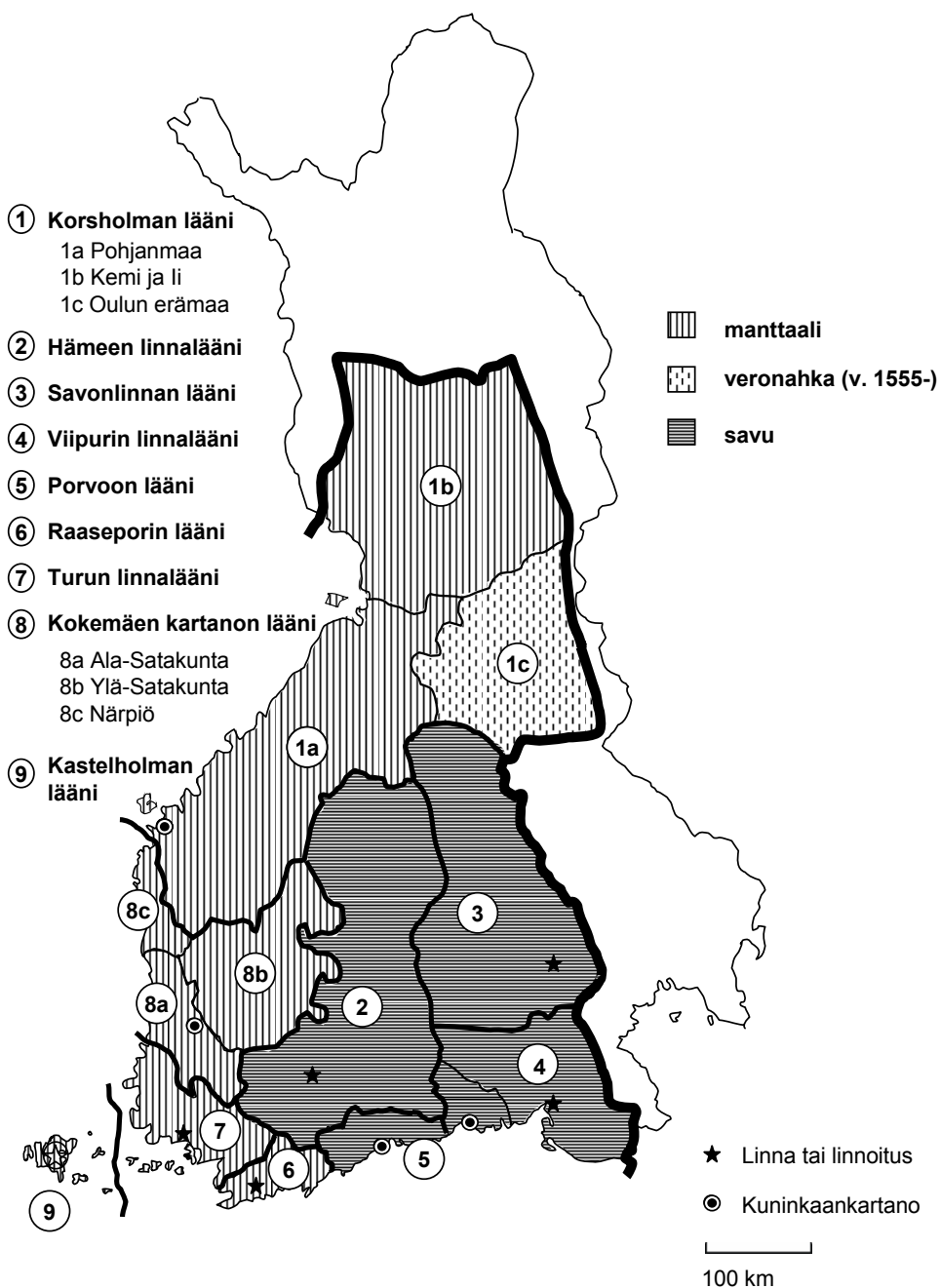
96 Savolainen tynnyri veti kaksi pannia, muualla tynnyri oli 1,5 pannia. Pirinen 1982, 822; Pirinen 1982, 76–77; Voionmaa 1915, 206–207.

97 Soininen 1974, 59–64; Soininen 1961, 140–141.

98 KA 1:43.

99 Soininen 1961, 180–182, 231–233.

Kartta 5. TILAYKSIKÖT VUODESTA 1539 ALKAEN

TALONPOIKAISTILAA KUVAAVA VEROTERMI

MANTTAALI	Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Raaseporin lääni, Satakunta, Pohjanmaa
SAVU	Hämeen lääni, Savon lääni, Porvoon lääni ja Viipurin lääni

Uudellamaalla ”kulttuuriraja” kulki Espoon ja Helsingin pitäjän välissä. Raaseporin lääniin kuuluneen Espoon pitäjän tilat olivat *manttaaleita*, kun taas koko itäiselle Uusimaalle, Helsingistä itään, oli vakiintunut sama tilaa kuvaava nimitys *savu*, joka oli käytössä Hämeen linnaläänin lisäksi Viipurin ja Porvoon lääneissä sekä Savon läänissä.

Toisen, sangen selvän eron huomaa siinä, kuinka suuri tilakohtaisten verojen osuus oli koko talonpojan verorasituksesta. Varsinais-Suomessa, Ahvenanmaalla ja Raaseporissa tilaveron osuus koko vuotuisesta verosta oli paljon suurempi 1500-luvun puolivälissä kuin esimerkiksi Viipurin läänissä ja Hämeessä. Savossa tilakoh-taisen veron merkitys oli varsin pieni, sillä yksikään vero ei ollut kaikille tiloille yhtä suuri, vaan verotus perustui lähinnä kunkin talonpojan veronahkojen ja arvio-kuntien määrään.

Kaikissa maakunnissa yleisimmät verotuotteet, joita kannettiin tilaverona kulta-kin talolta sama määrä, olivat heinä, halot, oljet sekä työpäivät. Heinää ja halkoja toimitettiin kuormittain ja olkia lyhteittäin. Sekä heinää että halkoja olisi ollut hankala jakaa osiin maaveroluvun esimerkiksi kahdestoistaosan tarkkuudella. Myös murto-osapäivätoiden tekeminen olisi ollut käytännössä mahdotonta.

Varsinais-Suomessa manttaaleittain toimitettuja verotuotteita ei vielä keskiajan kruunun veroissa juuri esiintynyt. Heinävero oli kaikille taloille yhtä suuri Paimiossa, Kaarinassa, Piikkiössä ja Pöytyällä, kun taas muissa pitäjissä vero määräytyi savuluvun mukaan. Piikkiössä ja Rymättylässä halkoina suoritettu maksu oli kaikille manttaaleille yhtä suuri. Maskussa oli kunkin talonpojan verovelvollisuu-teen kuulunut toimittaa 700 kappaletta kuivattua kalaa (krampesilliä) vilja-, voi- ja heinäverojen sijaan.¹⁰¹ Poikkeava menettely selittyy sillä, että maskulaiset saivat vielä keskiajalla pääelantonsa enemmän kalastuksesta kuin peltoviljelystä.

Kustaa Vaasan verouudistuksen myötä monet aikaisemmat verokunnittain toi-mitetut parselierät ja päivätyövelvollisuus jaettiin osaksi manttaali- ja savuveroja. Päivätyöt tai päivätyöraha sekä kananmunat määrättiin kaikille tiloille saman-suuruuksina veroina. Heinävero säilyi Paimiossa, Kemiössä ja Paraisilla. Halkoja tuo-tiin Piikkiön ohella Maariasta ja Rymättylästä. Turun linnan lähipitäjien, Liedon, Kaarinan, Maarian ja Raision talonpojat joutuivat kukin jauhamaan kaksi punttaa kruunun viljaa linnatalouden tarpeisiin.¹⁰²

100 Voionmaa 1912, 186; Suvanto 1973, 343–344; Jutikkala 1958, 61; Luukko 1950, 175.

101 Rinne 1963, 97–100; Melander 1931, 24–25. Krampesilli oli ilmeisesti tönkkösuolattua ja kuivattua silakkaa, jota mitattiin joko kappaleittain tai pihdeittäin. Yhteen pihtiin meni noin 100 pikku kalaa.

102 KA 5:14–15, 36v–37; Renvall 1949, 242–243.

Paikallisissa nimismiehenveroissa osa parseleista maksettiin manttaaleittain, osa taas maaveron eli savuluvun mukaan. Manttaaliveroon kuuluivat rahan lisäksi rehu – kaura, heinät ja oljet – sekä myös liha, kynttilät, leipä ja vilja. Erilaiset kestitys- ja lahjarahat (mm. olut-, kala-, härkä-, lahja ja kestitysraha) olivat linnanvoudille kärjätilaisuuksissa luovutettuja rahasuorituksia.¹⁰³ Pääsääntöisesti Etelä-Suomen voutikuntaan kuuluneissa pitäjissä Perniötä, Lietoa ja Nauvoa lukuun ottamatta vero maksettiin tiloittain eli manttaaleittain, kun taas Pohjois-Suomen voutikunnassa määrävänä veronkantoyksikkönä oli maaveroyksikkö savu.¹⁰⁴ Taustalla vaikuttivat ilmeisesti vain vanhat pitäjittäin solmitut sopimukset, joita kruunu ei katsonut tarpeelliseksi yhdenmukaistaa. Kaikille tiloille samansuuruisten manttaaliverojen merkitys väheni Varsinais-Suomen verouudistuksessa vuonna 1586. Manttaaleittain kannettiin enää vain siipikarjavero: yksi kana ja viisi munaa. Tämä verohjeistus oli sangen samanlainen kaikissa 30 hallintopitäjässä. Ainoastaan saaristossa Nauvon pitäjässä ja Kemiöön kuuluvan Hiittisten verokunnassa kanojen sijaan toimitettiin lintuja.¹⁰⁵

Satakunnassa tilakohtaiset verot poistuivat kruunun vuotuisesta verosta kokonaan jo vuoden 1558 verontasauksessa. Uudistus, jossa kruunun yhteiseen savutai koukkuluvun mukaan kannettuun pääveroon sulautettiin sekä nimismies-, kinker- että kirkolliset verot, oli muihin maakuntiin verrattuna erittäin edistyksellinen. Taustalla oli LAAKSON mukaan talonpoikien veronmaksussa kokema eriarvoisuus, jota pyrittiin tasoittamaan. Manttaalivero, joka oli ollut kaikille taloille yhtä suuri, oli rasittanut erityisesti pieniä taloja. Yhden äyri eli 1/12 savun talo joutui maksamaan yhtä suurta manttaali- eli tilaveroa kuin 12 äyri eli yhden kokosavun talo. Tilakohtaisen veron kokonaisarvo oli peräti 4,8 markkaa, kun taas maaveroluvultaan yhden äyri tila joutui maksamaan maakirjaveroa eli savuveroa vain 1,3 markan edestä.¹⁰⁶

Ahvenanmaalla kukin tila maksoi nimismiehen veroa yhtä paljon, oli kyseessä sitten pieni tai iso tila. Tämä viittaa siihen, että nimismiehen kantama kestitysvero oli vanhempi kuin vanhimmatkaan maaveroyksiköt. Tilakohtaisen eli manttaaliveron osuus koko vuotuisesta verosta oli sangen korkea. Vuoden 1609 verohintoja hyödyntäen voidaan todeta, että manttaaliveron osuus oli lähes puolet (47 %) koko vuotuisesta verosta. Verotus ei ehkä ollut tasapuolinen, sillä tilakohtainen vero oli samansuuruinen niin isolle kuin pienelle tilalle. Nimismiesveron lisäksi kunkin tilan velvollisuus oli omalta osaltaan ruokkia kruunun hevosia maksamalla niin sanottua hevosohraa ½ pannia. Tosin Kumlingen pitäjässä vero korvattiin rahana ja Föglössä varraskalana.¹⁰⁷ Myös laamanni keräytti palkkarahoja neljä penninkä kultakin manttaalilta.

Raaseporin läänissä tilakohtaisten verojen osuus oli Varsinais-Suomen tapaan sangen suuri. Kynttilät, oljet sekä lisäksi pieni voivero toimitettiin linnaan manttaaleittain. Myös päivätyöt tehtiin manttaaleittain eikä siis murto-osina veromark-

103 Voionmaa 1912, 291–294.

104 Renvall 1949, 244–245.

105 KA 1460, KA 1465, Renvall 1949, 246–247.

106 Laakso 1982, 111–119. Ks. Myös Salminen 2007, 208–212.

107 KA 1:150–156; KA 2599; Bertell 1993, 156.

kaosuuden mukaan. Verotuksessa säilyivät vanhoina jäänteinä laiva- ja kirvesmiesraha. Työsuoritukset olivat aikaisemmin koskeneet kaikkia taloja yhtäläisesti, mutta ne oli sittemmin mahdollista korvata rahasuorituksina.¹⁰⁸

Porvoon ja Viipurin lääneissä savu määriteltiin ensimmäisissä vuoden 1541 maakirjoissa asutuksi taloksi, jossa pidetään karjaa (*kallas enn rök besuttin bonde med boo och boskap*).¹⁰⁹ Vuodelta 1550 vastaava määritelmä selittää savun tarkoitaneen kaikkia niitä, ”jotka kokoontuvat saman pöydän ja liinan ympärille”, (*alle the som äre till hopa om en disk och duk thet kallas en rök*).¹¹⁰ Toisin sanoen savu merkitsi samassa taloudessa (*matlag*) aterioivaa väkeä, vaikka sitä nimitystä ei käytetty tileissä. Ainoat savukohtaiset verot Viipurin läänissä 1540-luvun alussa olivat kuusi päivätyötä kruunun vaatimissa töissä sekä nimismiehelle toimitetut halkokuorma ja olkilyhde. Porvoon läänissä työvelvollisuus kuittautui rahamaksuna aina vuoteen 1553, jolloin savun velvollisuudeksi tuli tehdä kolme työpäivää kruununkartanoon. Samalla vakiintui uusi rahamaksu, neljän penningin (1/6 äyriä) spitaaliraha, joka kerättiin Helsingin hospitaalia varten.¹¹¹ Vuonna 1556 perustetussa Kymenkartanon läänissä eli Pyhtään, Elimäen, Vehkalahden ja Virolahden pitäjissä verot kannettiin aluksi samojen periaatteiden mukaan kuin aiemmin. Myöhemmin verotus yhdenmukaistui niin, että tiloittain kannettiin vuotuisena verona kuusi päivätyötä, kuorma halkoja, yksi olkilyhde ja 6 penningin spitaaliraha.¹¹²

Hämeessä ruokakuntakohtaisten verojen osuus oli hyvin pieni. Ainoastaan vanha lahjaveron luonteinen kypsivero, joka keskiajalla oli maksettu metsäkanalintuina: metsoina ja teerinä, kannettiin savuluvun eli Hämeessä tilaluvun mukaan. Sittemmin vero oli muutettu rahaveroksi, kypsirahaksi (*kypsispenningar*).¹¹³ Savu tarkoitti vuoden 1560 tilien mukaan asuttua taloa ja karjaa (*besutten bonde med boskap*).¹¹⁴ Määritelmä on vastaava kuin Viipurin läänissä. Lieneekö savu ruokakunnan nimityksenä tullut Hämeeseen itäisestä osasta Suomea? Päivätyövelvollisuus koski kaikkia täysikäisiä miehiä, jousia. Tosin vero suoritettiin työpäivinä ainoastaan Hämeen linnan lähipitäjissä Hattulan kihlakunnassa sekä Saarioisten ja Asikkalan pitäjissä. Muissa pitäjissä päivätyövero korvattiin rahana ja Lopella poikkeuksellisesti päivätyörükiinä.¹¹⁵

Pohjanmaalla ei kruunun veroissa tunnettu tilakohtaisia, kaikille samansuuruisia, veroja. Silti manttaali- eli tilamäärä on merkitty tileihin.¹¹⁶ Tilakohtaisten verojen puuttuminen johtunee siitä, että verotus vakiintui Pohjanmaalle esimerkiksi Varsinais-Suomea ja Ahvenanmaata myöhemmin. Vanhakantaisena veroperusteena ja varhaisemmassa merkityksessä tilayksikön eli manttaalin käyttäminen ei myös-

108 KA 5: 112–138.

109 KA 4994:17.

110 KA 5032:64v.

111 KA 5: 143–160v; Rantanen-Kuvaja 1994, 66–67; Kuisma 1990, 248–250, 260.

112 KA 3439:3–13; KA 5355:36–42v

113 Kypsiveroa sanotaan maksetun jänisten ja lintujen sijaan. Se lienee ollut aikoinaan vastaava linnanvoudille suoritettu lahjavero, kuin mikä esiintyi Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Viipurin läänissä. Luukko 1963, KLN VIII 390–391; Voionmaa 1912, 291–292.

114 KA 3891:3.

115 KA 5:248–326.

116 Ks. esim. KA 4585:9–10v.

kään vakiintunut pohjalaisten verotukseen 1600-luvun alussa. Kun manttaaliluvut merkittiin pohjalaisten vero-ohjeisiin vuoden 1608 maantarkastuksen jälkeen, ne tarkoittivat maaverolukuja, ei tilojen määrää.

Savon linnalääniin ruokakuntaa eli tilaa määrittelevä termi, savu, vakiintui Viipurin Karjalasta, josta Savon lääni irtaantui hallinnollisesti vuonna 1534. Savossa kruunun verotus oli Pohjanmaan tapaan vakiintunut muita maakuntia myöhemmin, ja tilakohtaisia veroja tunnettiin ainoastaan kirkon veroissa. Pienimpiä veronkantoyksiköitä olivat veronahat, joita yhdellä ruokakunnalla oli 1500-luvulla keskimäärin 3–4.

1500-luvun loppupuolella talonpoikaistilaa tarkoittava manttaali- tai savukäsite koki muutoksia koko Suomessa. Kaikissa maakunnissa manttaalien määrä ei enää merkinnyt sananmukaisesti todellista tilalukua. Lähinnä sotien takia kasvanut apuja ylimääräisten verojen tarve nosti pienten ja köyhien talojen verorasitusta kohtuuttoman paljon, mikä puolestaan lisäsi omalta osaltaan tilojen kameraalista autioitumista. Apuveroista suurin osa määrättiin kullekin täystilalle (*fullgård, heleskattebonde*) edelleen samansuuruisina, mutta 1580-luvulla toimitettiin monessa maakunnassa maantarkastus, ja osa pienimmistä tiloista sai kantokykynsä mukaisen manttaaliluvun. Olihan kruunun parempi saada manttaaliverosta edes puolet kuin ei mitään.

Toisaalta vastapainoksi sille, että manttaalilukuja laskettiin puoli tai neljännesosamanttaaliyksikköä, osa vauraista tiloista sai manttaaliluvukseen 1½ tai jopa 2.¹¹⁷ Varsinais-Suomessa manttaalintarkastus osoittautui joissakin pitäjissä kruunun näkökulmasta katsottuna liian optimistiseksi, ja jo vuonna 1589 palattiin takaisin ennen vuotta 1586 vallinneeseen tilanteeseen.¹¹⁸ Muutoksista huolimatta valtaosa tiloista pysyi kokomanttaalin tiloina.

1600-luvun alun veroparseliuudistuksen jälkeen tilakohtainen, kaikille ruokakunnille samansuuruinen vero, säilyi Pohjanmaata, Savoja ja Satakuntaa lukuun ottamatta kaikissa muissa maakunnissa osana kokonaisverorasitusta. Pohjanmaalle ja Savoan tilaverotus ei ollut koskaan vakiintunutkaan verojärjestelmän nuoruuden takia. Ainoastaan apuveroja oli kannettu kaikilta tiloilta samansuuruisina verosuorituksina. Satakunnassa manttaalivero oli sulautettu savu- tai koukkuveroon jo vuonna 1558. Pohjanmaalla, Savossa ja Satakunnassa vuotuinen maakirjavero määrättiin maksettavaksi vain ja ainoastaan maaveroluvun mukaan.

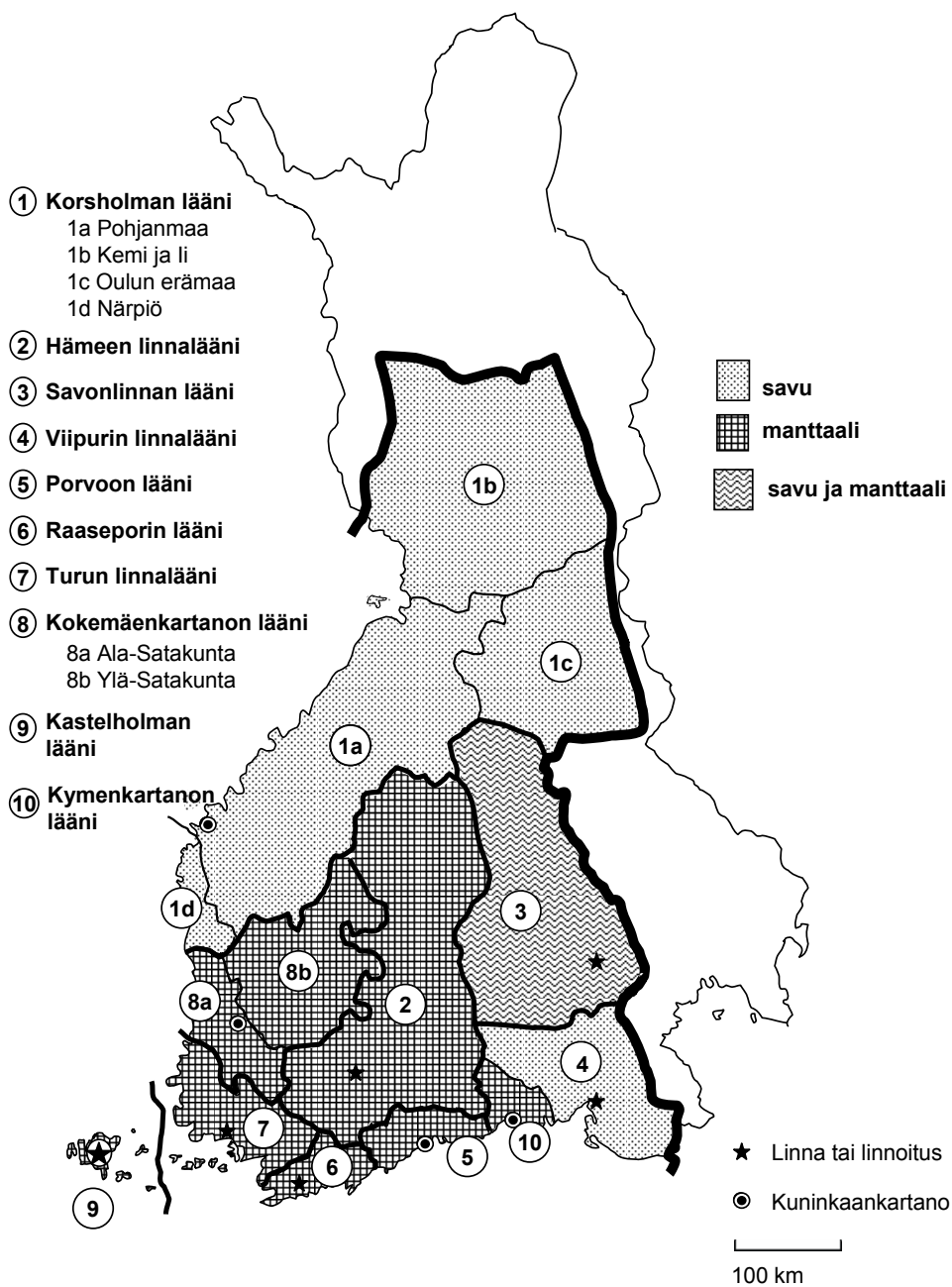
Tilasta eli ruokakunnasta puhuttaessa manttaali- termi oli käytössä edelleen 1600-luvulla Varsinais-Suomessa ja Raaseporissa sekä Ahvenanmaalla, mutta myös Hämeessä, Porvoon linnaläänissä sekä Kymenkartanon läänissä. (Kartta 6.) Savunimitystä käytettiin sen sijaan edelleen Viipurin läänissä, Savossa ja Oulun erämaassa.¹¹⁹ Savon osalta on merkille pantavaa, että maakunnassa oli käytössä kaksi tilaa tarkoittavaa verolukua. Maakirjoihin kirjattiin sekä savut että manttaalit. Savu tarkoitti täystalonpoikaa, joka viljeli omistamaansa maata, mutta manttaaliin eli

117 Ks. esim. KA 4265a, KA 1460, KA 1465.

118 KA 1498.

119 Satakunnassa ja Savossa ei tilayksiköillä ollut merkitystä vuotuisen veron kannossa.

Kartta 6. TILAYKSIKÖT VUODESTA 1609 ALKAEN

mieslukuun laskettiin myös maata omistamattomat ruokakunnat. Manttaalit merkittiin maakirjaan, sillä niiden mukaan maksettiin osa apuveroista. Verorasitusta vertailtaessa olen Savon osalta käyttänyt pitäjien savujen määrää, sillä myös vuotuinen vero ja veromarkkaluvut oli määritelty 1600-luvulla maata omistaville talonpojille eli savuille.¹²⁰

Myös Pohjanmaalla (Närpiö mukaan lukien) tilasta alettiin käyttää manttaalin sijaan nimitystä savu, vaikka savukohtaisia veroja ei kruunun vuotuisessa verossa tunnettu. Manttaali tarkoitti nimittäin Pohjanmaalla vuoden 1608–1609 maantarkastuksen jälkeen maaverolukua. Käsitteenä ”savu” ei ollut pohjalaisille uusi, vaan se oli jo keskiajalla tarkoittanut talonpoikaistilaa. Vuoden 1413 maakirjan mukaan pohjalaiset maksoivat viisi markkaa verorahaa savua kohti.¹²¹ Savu tarkoittaa nimensä mukaisesti asuttua tilaa, jonka piipusta nousee savua. Tässä merkityksessä savua käytetään edelleen kansanmurteessa ja käyttökielellä nimenomaan Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Tilakohtaisesti kruunulle toimitetut verotuotteet olivat 1600-luvun alussa lähestulkoon samat kaikissa maakunnissa, missä tilakohtainen vero vain esiintyi. Yleisimpiä olivat raha- ja halkovero sekä päivätyöt. Myös osa vilja- ja voiverosta maksettiin ruokakunnittain, joskin veromäärä oli pienempi kuin maaverossa. Joisakin maakunnissa eri pitäjien manttaalivero ei suinkaan ollut täysin samanlainen tai samansuuruinen. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa saaristosta – Paraisilta ja Korppoosta – tuotiin kalaa ja Hiittisistä linnunmunia ja vesilintuja. Viipurin läänissä ainoastaan osaksi Säkijärven pitäjän veroa jäi vanha, voina kannettu, ruokalisävoivero. Ahvenanmaalla, missä veronormit säilyivät vielä 1600-luvun alussa samanlaisina kuin aikaisemmin, manttaaliveron eli tilakohtaisen veron osuus koko verorasituksesta oli korkea.¹²² Verotuotteiden määrä oli suuri etenkin entisen nimismiehenveron takia, sillä kyseenomaisen veron veroperusteet eivät muuttuneet 1600-luvun alussa toteutuneessa Kaarle IX:n veroparseliuudistuksessa.

1600-luvun alussa manttaaliveron osuus keskikokoisen tilan vuotuisesta verosta vaihteli nolasta yli 50 prosenttiin. Taulukkoon 6 on koottu esimerkinomaisesti eri pitäjien verosuorituksia. Ensimmäisessä ja toisessa sarakkeessa kuvataan tilakohtaisen veron suuruutta kyseenomaisissa pitäjissä niin, että luontaistuotteet on kruunun verohintoja apuna käyttäen muutettu markkamääräisiksi. Tilakohtaisen veron lisäksi hämäläiset talonpojat maksoivat edelleen pientä jousiveroa ja Uudellamaalla maksettiin lehmävero- ja nokkaverovaita. Kolmannessa sarakkeessa on puolestaan laskettu kunkin pitäjän maaveroluvultaan keskiarvotilan maksama maavero. Lähtökohtaisesti ja vertailun helpottamiseksi on tulkittu kaikkien tilojen olleen ”yhden manttaali- tai savuyksikön” tiloja.

120 Pirinen 1982, 430. Maakirjaan merkityjä manttaaleita oli 1600-luvun alussa reilusti enemmän kuin savuja. Suur-Savon ja Pien-Savon pitäjissä manttaaleita oli yhteensä 3648, kun taas täystalonpoikia – savuja – oli vain 3004. KA 358:107–108; KA 366:375.

121 Luukko 1950, 174–175.

122 KA 358; KA 359; KA 2841:8–8v; KA 2850.

Taulukko 6. Tilaveron osuus koko vuotuisesta verosta vuodesta 1609 lähtien esimerkkipitäjissä

Maakunta	Pitäjä	1	2	3	yht. koko vuot. vero	Tila-, jousi- ja kirkon veron osuus
		Tilakoh- tainen vero	Jousivero ja kirkon verot	Keskiarvo tilan maavero		
Varsinais-Suomi	Maaria	7,9		16,7	24,6	32,2
	Parainen	9,2		19,8	29,0	31,7
	Taivassalo	7,9		16,0	23,9	33,2
	Iniö	3,4		11,9	15,3	22,4
	Marttila	9,0		13,2	22,2	40,6
Satakunta	Ulvila	–		21,8	21,8	
	Kangasala	–		10,3	10,3	
	Närpiö	–		18,5	18,5	
Ahvenanmaa	Sund	13,4		15,2	28,6	46,8
Häme	Hattula	5,0		32,2	37,2	13,4
	Porras	3,3	1,2 ¹²³	9,1	13,6	33,5
	Asikkala	1,8	1,5	13,3	16,6	19,7
	Rautalampi	1,2	1,1	5,1	7,4	31,1
Uusimaa	Lohja	7,8	0,9 ¹²⁴	7,6	16,3	47,9
	Tenhola	7,8	0,9	19,5	28,2	27,6
	Helsinki	6,5	0,9	16,4	23,8	27,2
	Elimäen neljänneskunta	6,9		14,8	21,7	31,7
	Pyhtää	6,9		10,4	17,3	39,7
Karjala	Lappeen kk.	4,2		26,9	31,1	13,5
	Koivisto	0,1		13,2	13,3	0,7
Savo	Tavinsalmi	–		21,9	21,9	
Pohjanmaa	Pietarsaari	–		21,0	21,0	
	Kemi	–		9,9	9,9	
	Oulun erämaa	–		7,1	7,1	
	Keskiarvo					20,5

Lähde: KA 1640, KA 1644, KA 2453:2, KA 2551:2, KA 2841:8–8v, KA 4862, KA 4864, KA 4363:4–9v, 4366: 2–7, 4367:30–34v, KA 3506:1–4v, KA 3508:3v–4v, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860, KA 3516:5–8, KA 6706, KA 6701:2–4.

123 Hämeen läänissä Sääksmäen ja Ylisen kihlakunnan pitäjissä kannettiin jousiyksikön mukaan pieni rahavero sekä suoritettiin päivätyövelvollisuus.

124 Uudellamaalla vanhat kirkon keräämät nokkavero- ja lehmäverovoi mainitaan edelleen tileissä tämännimisinä veroina, eikä niitä sulautettu kruunun veroihin vielä 1600-luvun alussa.

Tilakohtaisen manttaali- tai savuveron rasitus oli varsin suuri esimerkiksi Varsinais-Suomen Marttilassa, Ahvenanmaan Sundissa, Länsi-Uudenmaan Lohjalla sekä Kymenkartanon läänin Pyhtäällä. Varsinais-Suomen yhteensä 26 hallintopitäjästä manttaaliveron osuus koko vuotuisesta verosta oli keskimäärin 30 prosenttia, joskin suuriakin poikkeuksia löytyi. Liitteen 19 mukaan esimerkiksi Raision Luonnonmaan verokunnassa vuotuinen vero kannettiin suureksi osaksi (66,5 prosentin osuus koko verosta) kultakin tilalta samansuuruisena, kun taas Kemiön Hiittisissä manttaaliveron osuus vuotuisesta kokonaisverosta oli vain 3,3 prosenttia.¹²⁵

Varsinais-Suomeen vakiintui varsin korkea tilakohtaisesti kannettu rahavero, joka oli määrätty maksettavaksi manttaaleittain eli täystiloittain. Taustatekijänä voidaan pitää Turun kaupunki- ja talousalueen vaikutusta ja heijastusta myös maaseutuun. Rahaa oli ehkä enemmän liikkeellä kuin esimerkiksi Sisä-Suomessa. Vaikka osa pienemmistä tiloista oli murto-osamanttaaleita (esimerkiksi $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$), vaikuttaa samankokoinen rahavero silti suosineen suurempia tiloja. Monissa pitäjissä tilakohtainen rahavero nousi suuremmaksi kuin maaveroluvun mukaan laskettu rahavero. Niinpä esimerkiksi nauvolainen keskiarvotila joutui maksamaan manttaalin mukaan rahaa 5,8 markkaa, kun sen savuluvun mukaan maksettu rahavero oli vain 2,8 markkaa. Hämeessä manttaaliveron osuus koko vuotuisesta verosta vaihteli 13–43 prosentin välillä keskiarvon ollessa 25 prosenttia.¹²⁶ Portaan pitäjän muita suurempi manttaaliveron osuus selittyy yksinkertaisesti sillä, että keskiarvotila oli koukkuluvultaan ja näin ollen maaveroltaan huomattavasti pienempi kuin muissa pitäjissä.¹²⁷

Tilakohtaisen veron lisäksi 1500-luvulla käytettiin miesyksikköä veroperusteena. Esimerkiksi Hämeen linnaläänissä Hattulan kihlakuntaa lukuun ottamatta pieni osa vuotuista veroa maksettiin myös miesyksikön eli **jousen** (*boga*) mukaan (Kartta 7). Verotusperusteena olivat siis tilan miespuoliset henkilöt. Jo eränkäyntiaikana syntynyt veroyksikkö jousi tarkoitti verotusmiehessä täysikasvuista ja työkykyistä 15 vuotta täyttäneitä miestä, joka kykeni metsästämään jousella. Tätä selitystä tarkennettiin myöhemmin niin, että jousiksi laskettiin talon kaikki täysi-ikäiset miehet, isäntä, pojat ja vävyt, muttei palkollisia.¹²⁸ Kirjaimellisesti määritelmää ei kuitenkaan noudatettu, sillä tileissä suurin osa tiloista oli vain yhden jousen tiloja. Jouseksi lienee 1500-luvulla laskettu enää vain isäntä.¹²⁹

Hämeessä päivättyvero suoritettiin jousittain niin 1500-luvulla kuin vielä 1600-luvun alussa veroparseliuudistuksen jälkeen. Kunkin jousen työvelvollisuus käsitti kolme työpäivää kruunun määräämissä töissä.¹³⁰ Lisäksi Sääksmäen kihlakunnassa kukin jousi oli velvollinen maksamaan kahden äyrin rahaveron. Vanhasta nimismiehen verosta periytyi lisäksi Uusikylän, Asikkalan, Padasjoen ja Sysmän talonpo-

125 KA 1640:7–19, KA 1644:1–8.

126 Hämeen pitäjiä osalta vertailu on suoritettu käyttämällä seuraavien niteiden maaverolukuja ja manttaaliverotietoja: KA 4373:1–7v; KA 4376:7–17. Katso myös liite 19.

127 Portaan pitäjän veroluvultaan keskiarvotila oli kooltaan vain 0,1 koukkua, kun taas esimerkiksi Hattulan pitäjän keskiarvotila oli 0,47 koukkua.

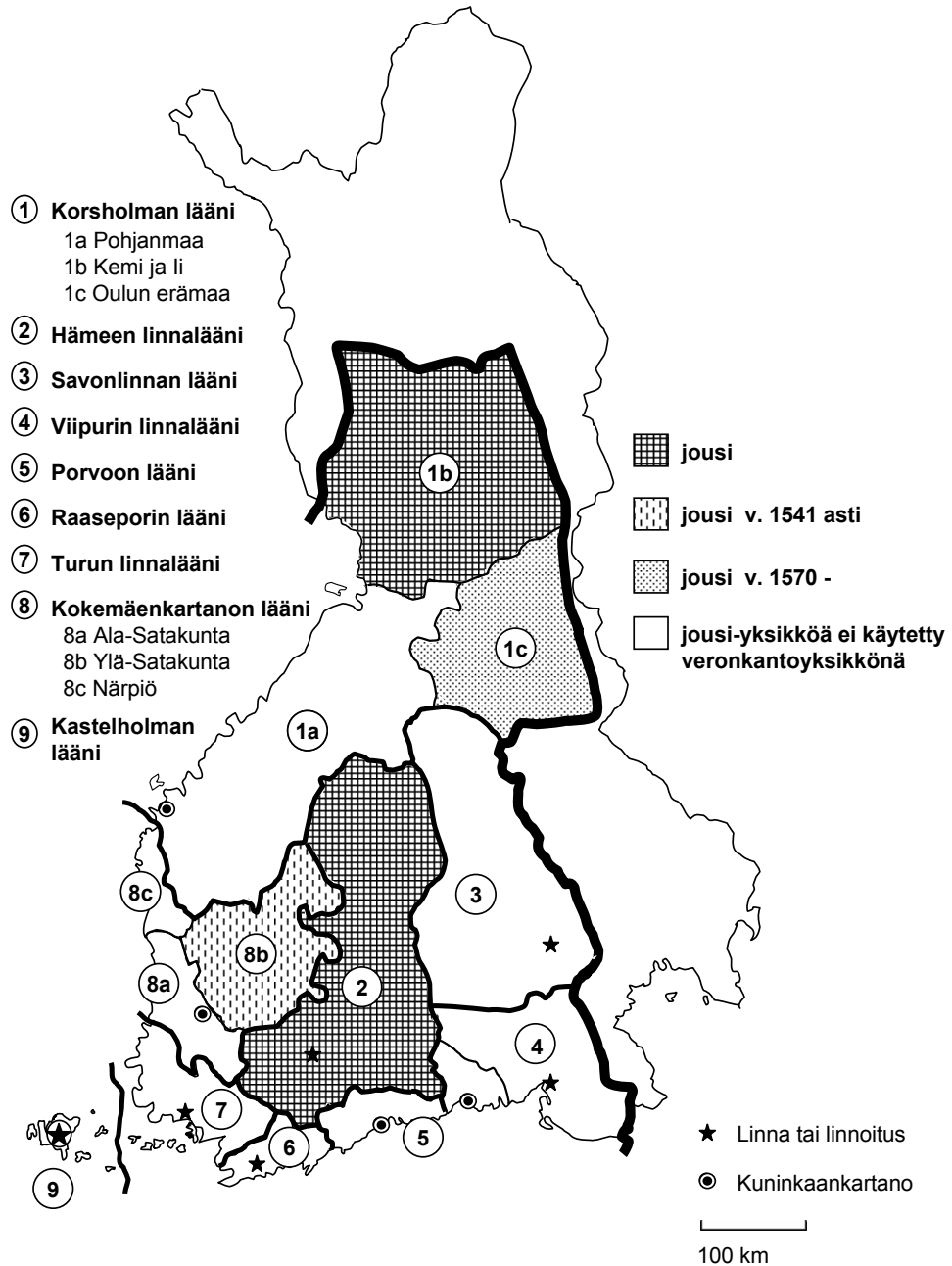
128 KA 4186.

129 Jutikkala 1957, 211–212.

130 Hattulan kihlakunnassa päivättyt tehtiin manttaaliluvun mukaan.

Kartta 7. MIESYKSIKÖT VUODESTA 1539 ALKAEN

jille pieni kalavero. Kunkin jousen tuli toimittaa neljä naulaa ahvenia ja särkiä (~1,7 kg). Entinen määritelmä ”jousesta” ei kuitenkaan enää pätenyt 1600-luvulla. Kaikilla verokykyisillä tiloilla oli käytännössä vain yksi jousi, Veroyksikkönä jousi alkoi tarkoittaa samaa asiaa kuin asuttu savu tai aviopari. Jousien määrä kutistui joissakin pitäjissä jopa talolukua pienemmäksi, sillä autio- tai uudisasutustiloille ei jousilukua merkitty. Kokonaan jousiluvut hävisivät tileistä 1620-luvulla, ja niiden mukaan maksettu vero siirrettiin manttaaliveroon.¹³¹

Myös Ylä-Satakunnassa tunnettiin veroyksikkönä jousi sekä kruunun että kirkon veroissa. Keskiajalta periytyi päivätyövelvollisuus, jonka mukaan kunkin jousen tuli maksaa verona kuusi naulaa haukia. Veroperuste muuttui vuonna 1542 tilakohtaiseksi, ja samalla veron määrä nousi. Turkiskaudelta periytynyt jäännös, jousi-yksikkö, poistui samana vuonna satakuntalaisten kruununverosta. Papin veroissa jousi säilyi veroyksikkönä sopimusverojen alueella Viipurin läänissä, Savossa, Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa.

Kemissä kruunu keräytti vanhastaan *kilttirahaa* kultakin jouselta.¹³² Jousi otettiin käyttöön veroyksikkönä myös Oulun erämaassa, Kainuussa vuonna 1570. Vuodesta 1555 käytössä ollut pääveroyksikkö veronahka, joka tarkoitti yhtä ruokakuntaa, korvattiin tällöin jousi-yksiköllä.¹³³ Metsästys- ja kalastuskelpoisia miehiä lie nee ollut kussakin ruokakunnassa enemmän kuin yksi, mikä tiesi kruunun kannalta veron kasvua. Ajatus veron kasvusta kuitenkin vesittyi Oulujärven seudun tilojen autioiduttua venäläisten hyökkäysretkien takia Pitkänvihan eli niin sanotun rapasodan aikana (1570–1595).

KOLLEKTIIVIVEROJEN LUONNE JA MERKITYS

Suomessa paikallishallinto on vanhastaan keskittynyt lähinnä pitäjien, ei niinkään kylien eikä maakuntien, varaan. Pitäjä oli sopivan kokoinen elementti toimimaan, sillä suhteellisen harva asutus ja pitkät etäisyydet estivät voimakkaan maakuntahallinnon, ja toisaalta kylät olivat liian pieniä yksiköitä pystyäkseen vaikuttamaan. Yksi pohjoismaisia erikoisuuksia oli vallan rakentuminen alhaalta pienyhteisöistä käsin sekä talonpoikien itsenäinen asema. Tilanne oli aivan toinen esimerkiksi Venäjällä tai Keski-Euroopan feodaalivaltioissa, joissa ruhtinaskeskeisyys oli pitäjän itsehallintoa tärkeämmässä roolissa. Maakunnat syntyivät Ruotsissa paikallisyhteisöistä, ja lopulta valtakunta maakunnista. Varhaiset maakuntalait sekä veronmaksun järjestäminen yhteisesti pitäjissä kylänvanhimpien johdolla ovat osoitus poikkeuksellisen varhaisesta yhteisten asioiden käsittelytaidosta. Suomen maakuntien asema oli 1500-luvulla vähintään yhtä itsenäinen kuin muilla Ruotsin maakunnilla, sillä keskuhallinnon asema oli vielä vakiintumaton ja se sijaitsi maantieteellisesti kaukana.¹³⁴

Suomessa esiintyi rinnakkain kaksi erilaista pitäjäjärjestelmää: kirkko- ja hallintopitäjä, joista viimeksi mainittua kutsuttiin myös nimismies- tai veropitäjäksi.

131 Jutikkala 1957, 211–214.

132 Enbuske 2008, 254.

133 KA 4775:5v; KA 4972; Keränen 1986, 286.

134 Tiihonen 1994, 18–22; Ylikangas 1992, 111–114; Manninen 1984, 68–73; Korhonen 1956, 9.

Useimmiten kirkko- ja hallintopitäjän rajat erosivat ainakin jonkin verran. Kirkkopitäjä oli instituutiona monesti vanhempi, ja se toimi ennen hallintopitäjäjakoa paikallisena käräjäkuntana. Kirkkopitäjä jakaantui yökuntiin, joilla oli omat tehtävänsä kirkollista veronkantoa organisoitaessa.¹³⁵ Kirkon miesten tekemiä kestitysmatkoja kutsuttiin kinkereiksi. Myöhemmin 1300-luvulta lähtien myös maalliset hallitsijat järjestivät kinkermatkoja, joita varten talonpoikien oli järjestettävä kestityksiä. Näitä vierailuita varten kerätyistä ruokatarvikkeista muodostui vähitellen kinkeri- eli kestitysvero.¹³⁶

Uusi pitäjäjako synnytti myös verokunnat, joista poistettiin verovapaa rälssi-maa. Verokunnat määräisivät pitkälti esimerkiksi Hämeessä hallintopitäjän rajat, sillä verokunnista haluttiin saada suunnilleen samankokoisia. Verokunnat muodostettiin joissakin maakunnissa asutuksellisten seikkojen mukaan, ja niihin saattoi kuulua taloja jopa eri kirkkopitäjistä.¹³⁷ Hallinto- ja kirkkopitäjät vastasivat parhaiten toisiaan Ahvenanmaalla, Satakunnassa, Uudellamaalla ja Karjalassa, kun taas Savossa, Hämeessä ja Varsinais-Suomessa hallinto- ja kirkkopitäjien rajat saattoivat erota paikoin hyvinkin paljon.¹³⁸

Verokuntien rooli oli tavallaan kolmijakoinen. Ensinnäkin verokunnan tehtävänä oli huolehtia paikallisista kestityksistä, toiseksi yhteisistä veroista ja kolmanneksi kruunun verotavaroiden keräämisestä. Kollektiivinen veronmaksuvelvollisuus vaati toimiakseen yhtä tai kahta luottamushenkilöä, jotka vastasivat velvollisuuden täyttämistä. Luottamushenkilöitä kutsuttiin maakunnasta riippuen vero-, nautaneljänneskunta- ja kymmenkuntamiehiksi.¹³⁹ Ahvenanmaalla puhuttiin lasku- tai lukumiehistä (*räkningman*).¹⁴⁰ Nämä luottamushenkilöt olivat talonpoikien keskuudestaan valitsema.

Verokuntamiehet vastasivat kruununmiesten kestityksistä, joita varten verokuntamies sai kerätä erityistä kestitysveroa. Raaseporissa vero kulki nimellä verokuntakestitys (*bolegestning*), Hämeen ja Savon tileissä näkyy käytetyn vanhaa nimitystä ruokaruotsi (*rokarotzi*) ja Viipurin läänissä puhuttiin myös niin kutsutuista syöttö- ja kestitysveroista (*fodringskatt*). Alun perin myös monien rakennustarvikkeiden hankkiminen ja linnanrakentaminen tapahtui veropiireittäin, mistä on jäänteitä varsinkin Raaseporin ja Savon kollektiiviveroissa.¹⁴¹ Yhteisiin veroihin kuului monessa maakunnassa esimerkiksi karjavero.

Kollektiiviveron lisäksi verokuntamiesten tärkeä tehtävä oli huolehtia muiden kruunun verojen keräämisestä. Ennen Kustaa Vaasan aikaa kussakin pitäjässä kiersi vähintään kolme veron kerääjää. Ensinnäkin nimismies keräsi oman veronsa, toiseksi papit kantoivat kirkolliset verot ja vielä kolmanneksi talonpoikaiset verokuntamiehet huolehtivat, että linnanvouti sai kruunulle kuuluvat saatavat. Konkreettisesti veronkannossa säilyi pitkään vanha tapa. Lukutaidottomien verokuntamies-

135 Manninen 1984, 69–74.

136 Oja 1939, 70; Suvanto KHLNM VI, 4–6.

137 Esimerkiksi Muurla Turun läänissä.

138 Oja 1939, 75–76; Manninen 1984, 67–78.

139 Jatkossa käytetään luottamushenkilöstä yhteisesti nimitystä verokuntamies.

140 Bertell 1993, 72.

141 KA 5; Voionmaa 1910, 12–14.

ten apuna oli uuresauva eli verokapula, johon oli tietyin tunnistettavin merkein kaiverrettu kunkin talonpojan veroluku. Veronkerääjän tehtävänä oli vain muistaa, kuinka paljon mitäkin veroparselia oli kannettava maaveroyksikköä kohti.¹⁴²

Yhteisten verojen olemassaolon ymmärtää hyvin, sillä elämä oli kyläyhteisöissä muutenkin yhteisöllistä, ja metsien, niittyjen sekä kalavesien omistus oli pitkälti kollektiivista. Silloisten elinkeinojen, kaskeamisen, kalastuksen, heinän teon ja peltoviljelyn, harjoittaminen vaati paljon ihmisiä ja runsaasti yhteistyötä. Varsinkin niissä kylissä, joissa pellot oli jaettu sarkajaon mukaan, yhteistoiminnallisuus oli välttämätöntä. Sekä kyntö- että sadonkorjuutöihin oli koko kylän osallistuttava samaan aikaan.

Kollektiiviveroja kannettiin maakunnasta riippuen verokunnittain (bol), neljännes- ja kolmanneskunnittain, nautakunnittain ja kymmenkunnittain. Kaikissa maakunnissa yhteisöllisten verojen merkitys ja suuruus oli erilainen, ja kollektiiviyksiköstä käytetty nimitys vaihteli. Kollektiiviset veronkantoyksiköt on merkitty karttoihin 8 ja 9. Kartassa kahdeksan kuvataan tilannetta vuodesta 1539 lähtien ja kartassa yhdeksän puolestaan kollektiiviyksiköitä vuodesta 1558 lähtien. 1550-luvulta lähtien tapahtui monia muutoksia liittyen yhteisöllisten verojen kantoon. Satakunnassa ja Pohjanmaalla kollektiiviveroista luovuttiin 1550-luvun puolivälissä, Varsinais-Suomessa vasta 1580-luvulla.

Varsinais-Suomessa verokunnat eivät olleet laskennallisesti yhtä suuria.¹⁴³ Tosi-asiassa verokuntien koko, eli se kuinka monta savua muodosti yhden verokunnan, vaihteli hyvinkin paljon eri pitäjissä. Kun otetaan huomioon kaikki maakunnan pitäjät, niin yksi verokunta käsitti keskimäärin 15,5 savua.¹⁴⁴ Koska yhden pitäjän kaikki verokunnat pyrittiin saamaan mahdollisimman samansuuruisiksi, ei verokuntajako mennyt maantieteellisesti siten, että samaan pitäjään kuuluneet naapurikylät olisivat välttämättä kuuluneet samaan verokuntaan. Vaikka verokunnat eivät olleet savumäärältään yhtä suuria, oli verokunnille määrätty karjavero – yksi lehmä, yksi karitsa ja kaksi lammasta – Kustaa Vaasan ajoista lähtien maakunnan kaikissa pitäjissä sama. Tosin tämä karjavero ei koskenut saaristoseutuja Korppoon pitäjää, eikä Iniön ja Hiittisten verokuntia, joista karjan toimittaminen linnaan olisi ollut hankalien yhteyksien takia vaivalloista. Sen sijaan esimerkiksi korppoolaiset verokunnat toimittivat yhteisöllisenä verona 1½ tynnyriä silakkaa¹⁴⁵ Keskiajalla verokunnittain kannetussa verossa oli ollut huomattavia erilaisuuksia eri pitäjien välillä. Varsinais-Suomessa oli esimerkiksi Perniössä, Kemiössä, Sauvossa, Piikkiössä ja Paraisilla eri verokunnilla erilainen vero, joka oli vaihdellut varsinkin sen suhteen, kuinka paljon verona kannettiin heinää ja halkoja.¹⁴⁶

142 Renvall 1949, 193–195.

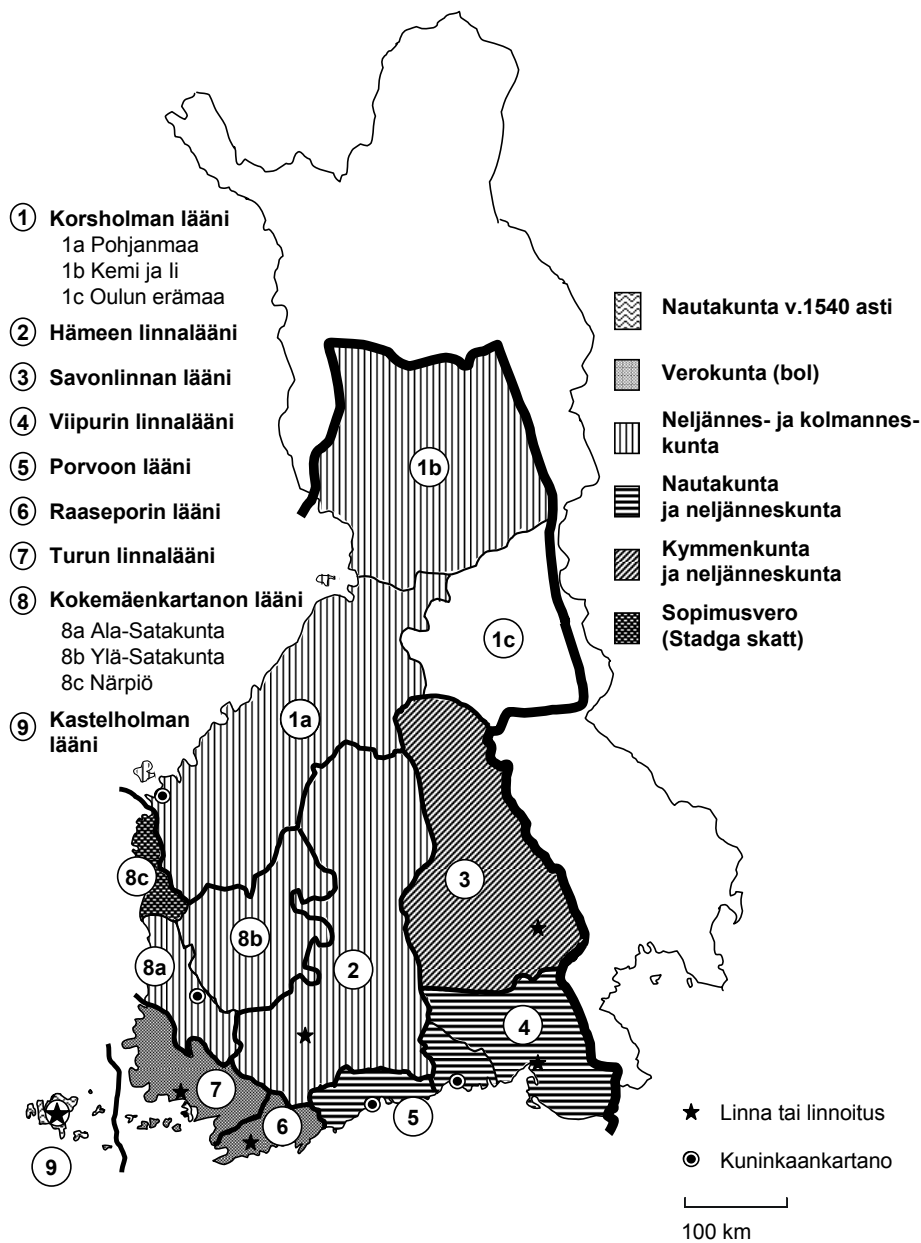
143 Vertaa Voionmaa 1910, 5.

144 KA 501:1–28. Kemiössä verokunnat olivat keskimäärin pienimmät (~9,2 savua) suurimpien verokuntien ollessa Vehmaalla ja Uudellakirkolla (~22 savua).

145 Renvall 1949, 242–243.

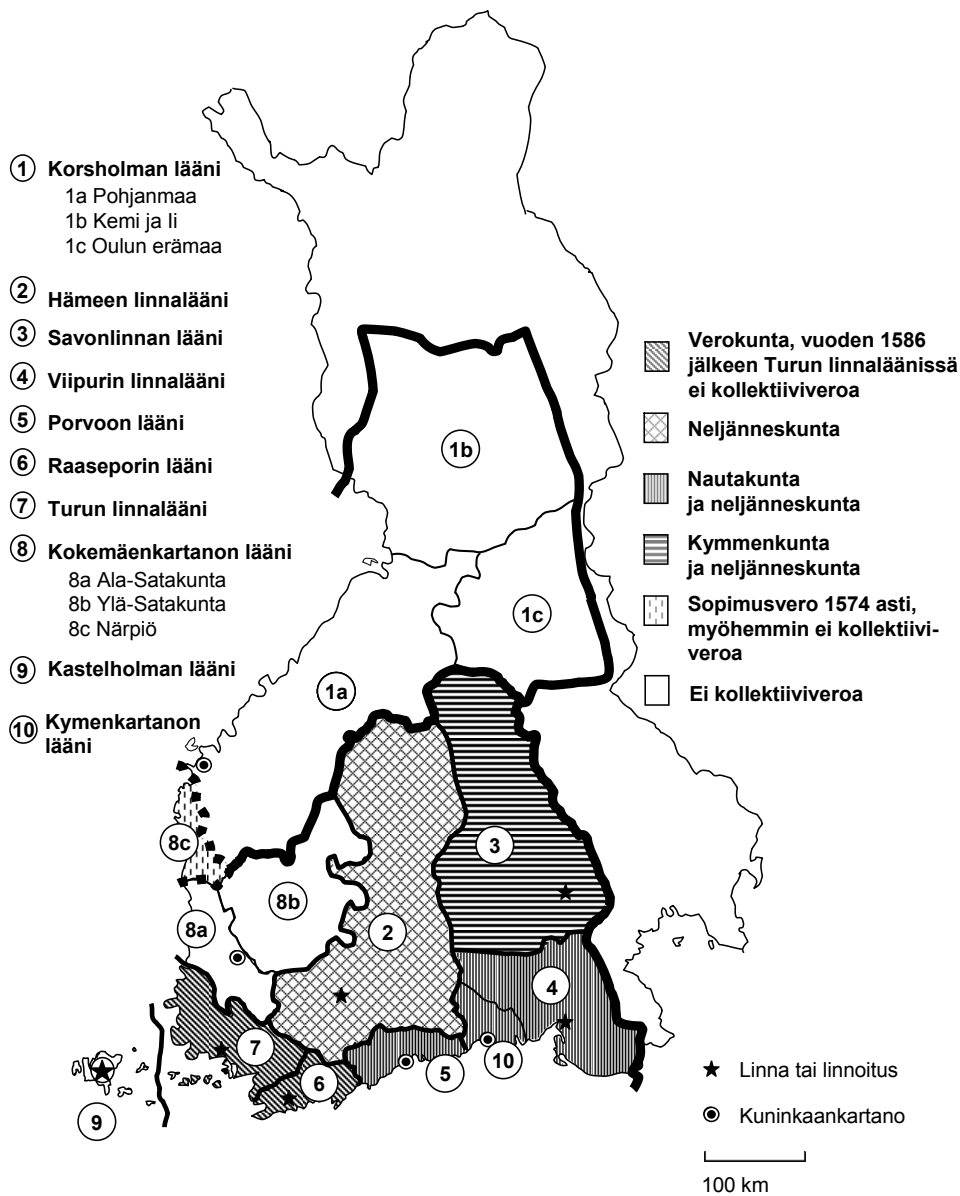
146 Ojan mukaan yhden hallintopitäjän alueella oli aina sama vero. Oja, 1939, 72–73; Renvall 1949, 240–241.

Kartta 8. KOLLEKTIIVIVEROYKSIKÖT VUOSINA 1539–1558

Huom. Pohjois-Häme eli Rautalammin pitäjä perustettiin vasta v. 1558, jolloin pitäjän alue käsitti samalla myös yhden neljänneskunnan.

Kartta 9. KOLLEKTIIVIVEROYKSIKÖT VUODESTA 1558 1600-LUVUN ALKUUN

Verokuntamiehen toimi vuorotteli talonpoikien keskuudessa. Turun linnaläänissä järjestelmää on kuvattu vuoden 1538 tileissä seuraavasti: ”*Jokaisessa verokunnassa on verokuntamies, joka kantaa veron talonpojilta ja toimittaa sen (Turun) linnaan ja kun joku on verokuntamiehenä vuoden, tulee toinen, sitten kolmas, kukin vuoronsa jälkeen. Ja se, joka on verokuntamies, lyhentää veroaan markalla lehmältä ja kaksi äyriä lampaalta.*”¹⁴⁷ Vuorottelun ohella toinen käytäntö oli se, että jokainen veropiirin osakas maksoi verokuntamiehelle tietyn summan rahaa, ja saadulla rahalla hankittiin kruunun tarpeisiin luovutettava karja.¹⁴⁸

Varsinais-Suomessa kollektiiviveroon lisättiin vuonna 1549 yksi leiviskä voita. Kyse oli ehkä siitä, että verokunnat olivat toimittaneet veronmaksuna surkeimpia ja huonosti tuottavia lehmiä. Ylimääräinen voivero oli kruunun vastaisku talonpoikien veronkiertoyritykseen. Hämeen ja Raaseporin lääneissä kannettiin vastavasti verokunnilta nautanparannusmaltaita. Varsinais-Suomessa verokunnittain kannettu karjavero poistui vuonna 1586 ja se jyvitetiin savujen eli maaveroyksiköiden mukaan maksettavaksi.¹⁴⁹ Verokuntamiehet vastasivat kuitenkin edelleen käytännön järjestelyistä eli veron keräämisestä sekä karjan hankkimisesta.

Satakunnassa eli Kokemäenkartanon läänissä pitäjät oli jaettu neljännes- ja kolmanneskuntiin, joiden suuruus vaihteli pitäjän koon mukaan. Yleensä pyrittiin siihen, että yhden pitäjän neljänneskunnat olivat kaikki samansuuruisia. Keskiajan lopulla esimerkiksi kussakin Kokemäen neljässä neljänneskunnassa oli 17 savua.¹⁵⁰ Kunkin neljänneskunnan velvollisuus oli toimittaa kruunulle kymmenen leiviskää ”nuotalla vedettyjä haukia”. Kinkeriverossa, joka tunnettiin myös nimellä laamanninkinkeri, neljänneskuntien vastuuna oli tuoda kestityspaikalle ohraa, papuja, jäniksiä sekä suolaa. Oluen panoa ja muuta säilytystä varten toimitettiin kaksi tammitynnyriä ja kolmet puuastiatarvikkeet. Laamanninkinkeri oli sisällöltään vastaavanlainen vero kuin Hämeen, Savon ja Viipurin ruokaruotsit. Koska Satakunnassa kuitenkin tunnettiin keskiajalla paremmin *laamannin* seurueen kuin linnan väen hevossyöttö, on kinkeri saanut nimensä laamannin mukaan. Palkkaverosta ei siis ole kyse, vaan tavallisesta kestitysverosta. Niissä maakunnissa, joissa verotuksessa ylipäättänsä tapahtui ratkaisevia muutoksia 1550–1580-luvuilla, kiinnitettiin yleensä myös huomiota kollektiiviveroihin. Satakunnasta neljänneskuntaverot poistui veronpanon toisessa uudistuksessa vuonna 1558. Toisin sanoen niiden osuus sulautettiin kruunun vuotuiseen pääveroon.¹⁵¹

Ala-Satakuntaan hallinnollisesti kuuluneen Närpiön vero poikkesi täysin muusta voutikunnasta. Verotus oli luonteeltaan erittäin yhteisöllinen, vaikka varsinaista jakoa verokuntiin ei ollut. Vuoden 1540 tileissä mainitaan 290 tilan pitäjistä seuraavasti: ”*Tässä kihlakunnassa on pitäjä nimeltä Närpiö, jonka vuotuisveroa ei suoriteta manttaalin eikä savuluvun mukaan, eivätkä pitäjäläiset edes osaa selittää, minkä tavan mukaan heidän on vuotuinen veronsa maksettava, sen vuoksi heille on määrätty*

147 KA 484:1.

148 Renvall 1949, 190–191.

149 KA 1460, KA 1465.

150 Salminen 2007, 206–207.

151 KA 2003:16–18, 23; KA 2080:23–24; Laakso 1982, 84–113; Suvanto 1973, 350.

*vero heidän varallisuutensa mukaan 500 markaksi vuodessa.*¹⁵² Rahaveron lisäksi pitäjistä kerättiin yhteensä 20 leiviskää haukia sekä päivätyöveron sijaan voita.

Närpiöön aikanaan määrätty sangen lievä vero oli jäänyt jo ajastaan jälkeen. Vuonna 1541 nostettiin sekä raha- että haukiveroa vastaamaan paremmin asutus- ja varallisuustilannetta. Vaikka rahavero nousi 700 markkaan (2,4 markkaa/tilaa) ja haukivero 60 leiviskään (4,1 naulaa/tila), oli verorasitus kuitenkin tilaa kohti sangen pieni.¹⁵³ Voi täydellä syyllä epäillä, että Närpiön vuotuinen vero oli pitäjän keskivertovarallisuuteen nähden sangen lievä, sillä vuoden 1571 hopeaveroluetteloissa pitäjä oli Satakunnan vauraimpia. Varsinkin rahavarallisuus oli korkea, mikä viittaa närpiöläisten aktiiviseen talonpoikaispurjehdukseen. Pitäjän yhteenlasketusta hopeaverosta peräti 35 prosenttia määrättyi rahavarallisuuden perustella, kun se koko voutikunnassa oli vain 9 prosenttia.¹⁵⁴ Ensimmäinen maantarkastus, joka ei kuitenkaan käytännössä juuri nostanut yksittäisen talonpoikaistilan maksamaa veroa, tehtiin vasta vuonna 1575.¹⁵⁵

Ahvenanmaalla varsinainen kollektiivivero lakkautettiin jo vuonna 1540, kun entinen nautakunnittain (*nötslag*) toimitettu kollektiivivero – lehmä, kaksi lamasta, hanhi ja kolme jänistä – siirrettiin täysveroihin maksettavaksi rahasuorituksina. Maakirjoihin kylät ja talot merkittiin kuitenkin edelleen veropiireittäin. Nautakuntaan kuului yleensä kahdeksan täysveroa. Nautakuntaa suurempi yksikkö oli markkakunta (*marklag*), joka muodostui 2–4 nautakunnasta. ”*Täkja*” puolestaan oli epäsäännöllisen kokoinen veropiiri, joka useimmiten piti sisällään ne talot, jotka eivät ”mahtuneet” nautakuntaan. Joissakin pitäjissä pelkästään yksi kylä muodosti oman veropiirinsä.¹⁵⁶ Ahvenanmaan monikerroksellinen verojärjestelmä näkyy myös kollektiiviyksiköissä.

Satakunnan tapaan myös Hämeen linnaläänissä kollektiiviyksiköt olivat monessa pitäjässä tavallaan kolmanneskuntia, sillä Hämeessä alkuperäisen nelijaon sijaan pitäjissä oli yleisesti enää vain kolme verokuntaa. Uusia pitäjiä oli perustettu jo keskiajalla vanhoja neljännekuntia yhdistelemällä.¹⁵⁷ Verokuntaa kutsuttiin koosta riippumatta nimellä neljänneskunta (*fjärding*), mutta neljänneskunnan veronkerääjästä käytettiin nimitystä verokuntamies (*bolman*). Elimäen pitäjässä oli tosin vain yksi seitsemästä koukunmaasta muodostunut neljänneskunta, ja siksi koko pitäjää kutsuttiin Elimäen neljänneskunnaksi.¹⁵⁸

Hämeessä kollektiiviverojen merkitys oli erittäin suuri. Lähes kaikki ruokaparselit ja suuri osa rakennustavaroista (kalkki, niini, hamppu, tuohet) kannettiin neljänneskunnittain, kun taas koukun mukaan kannettuun pääveroon kuuluivat ainoastaan erilaiset rahaverot, heinä ja osa työsuorituksista. Kruunun neljänneskuntavero eli kinkerivero toimitettiin alun pitäenkin kruunun omiin tarpeisiin, kun

152 KA 2: 99.

153 KA 2003:17v.

154 Jokipii 1953, 216–217.

155 Jern 1977, 154–155; KA 2277:1.

156 Bertell 1993, 25–28.

157 Blomstedt 1960, 72–76.

158 Oksanen 1981, 62–64.

taas neljännesmiehen oma kestitysvero¹⁵⁹ nautittiin paikan päällä pitäjissä. Kestitysveroon kuului ainoastaan peruselintarvikkeita eli esimerkiksi viljaa, voita, humalaa ja tynnyrikalaa ja rehtarvikkeita kuten kauraa, heinää ja olkia. Eri pitäjissä oli erilainen käytäntö sen suhteen, maksettiinko kestitystarpeet käytännössä rahavai luontaisuuksina. ”Tynnyrikalan” saattoi korvata rahana, rukiina, maltaina tai humalina. Hämeen läänin pohjoisimpaan pitäjään Rautalammille, joka perustettiin vasta vuonna 1558, määrättiin ihan omanlainen eränkäyntialueelle sopiva vero. Vuotuisena verona toimitettiin kuivattuja haukia, ahvenia ja särkiä. Pitäjän koukut eli maaveroyksiköt muodostivat vain yhden neljänneskunnan ja tämän ainoan neljänneskunnan tarvitsi toimittaa vain yksi tynnyri suolakalaa.¹⁶⁰

Pohjanmaan vahva paikallishallinto ja verokuntien suuri merkitys heijastuivat verotukseen varsinkin 1530-luvulla. Yksittäisen talonpojan verorasituksen suuruutta on mahdotonta selvittää 1530-luvun lopussa, sillä kruunun päävero kannettiin yhteisenä rahasummana kultakin neljänneskunnalta. Ensimmäisessä voudintilissä vuodelta 1539 todetaan seuraavasti: ”*On huomattava että Pohjanmaan vero on määrätty suoritettavaksi rahana joka pitäjälle annetun vuotuisäännön mukaan. Ja koska tässä maanääressä ei ole runsaasti peltoja eikä niittyjä, joita talonpojat voisivat elannokseen viljellä ja voisivat niistä maksaa kruunun veron, on vero määrätty maksettavaksi sääntömääräisenä tietynä summana, niin että jokainen pitäjä tietää, paljonko sen tulee vuodessa antaa. Koska jokaisessa pitäjässä on erilaiset kalastus- ja metsän käytön mahdollisuudet, on kullekin pitäjälle asetettu näiden etujen mukaisesti veroa, toisille enemmän, toisille vähemmän.*”¹⁶¹

Pohjanmaalta kannettu vuotuinen vero ei ollut muiden maakuntien kaltainen maavero, vaan puhtaasti yhteisöllinen verosuoritus. Jos yksittäinen tila ei pystynyt maksamaan koko vero-osuuttaan, oli käytännössä muiden hoidettava sen osuus. Voutia kiinnosti vain se, että hän sai määrätyn summan rahaa kultakin neljänneskunnalta. Merkittävää on pitäjien neljänneskunnille langetettu huomattava vastuu kunkin talon vero-osuutta määriteltäessä. Hallinnollinen yksikkö, pitäjä, vastasi veroistaan yksin kuninkaalle. Vastaavanlaisesta yhteisöllisestä verosta voidaan puhua tarkasteltaessa Kemin lappalaisten veroa. Kustakin lapinkylästä pyrittiin kantaamaan tietty vuotuinen sääntövero (stadga) huolimatta maksajien määrästä.¹⁶²

Pohjanmaalla talonpoikien itsehallinnollisuus ja itsenäinen asema olivat kruunun hallinnon vakiintumisesta alkaen olennaisia asioita. Maakunnassa ei ollut aatelia eikä kruunun lampuoteja. Kruunu omisti vain yhden kuninkaankartanon Mustasaaressa, jonka seuraksi perustettiin myöhemmin Pinonäsin karjakartano Pietarsaareen. Pinonäsin kartanon perustaminen liittyi Kustaa Vaasan karjakartanoudistukseen ja se oli voudin hallinnollinen keskus vain muutaman vuoden ajan.¹⁶³ Muista maakunnista poikkeavaa oli myös, että maakunnan pohjoisissa

159 Parselien etuliitteenä oli ”*bolemans*”. Summaluettelossa Hämeen kestitysvero eroaa Raaseporin kestitysverosta, johon kuuluvat parselit on merkitty etuliitteellä ”*bolegestning*”.

160 Saloheimo 1959, 63–66.

161 KA 1: 109.

162 Enbuske 2008, 248–254.

163 Luukko 1950, 176–178, 366; Jern 1977, 71.

pitäjissä, Kemissä, Iissä, Salossa ja Limingalla, vero oli määrätty maksettavaksi keski-ikäiseen tapaan kaksi kertaa vuodessa, talvi- ja kesäverona.¹⁶⁴

Vuoden 1558 maantarkastuksessa siirryttiin kollektiiviverojen osalta Pohjanmaalla toiseen ääripäähän. Neljänneskunnittain kannetusta vuotuisesta verosta luovuttiin ja pohjalaisia verotettiin tästedes pelkästään maaveroluvun, panninmaiden ja veromarkkojen mukaan.¹⁶⁵ Oulun erämaahan (Oulujärven ympäristöön) eivät neljänneskunnat olleet koskaan vakiintuneetkaan, vaan siellä verotusyksikkönä oli yhtä ruokakuntaa kuvaava veronahka.

Raaseporin läänissä kollektiiviyksikön nimenä oli Varsinais-Suomen tapaan verokunta (*bol*), joka muodostui pääsääntöisesti 20 veromarkasta eli maaveroyksiköstä. Ne verokunnat, jotka olivat tätä pienempiä, saivat helpotuksia Raaseporin linnaan toimitettavassa verokuntaverossa. Linnnaan tuli nimittäin ruokaparseleiden lisäksi kuljettaa karjaa, siipikarjaa, munia, sekä erilaisia rakennustarvikkeita: tuohia, niintä, hamppua, palkkeja ja lautoja. Vuotuisen viljaveron lisäksi toimitettiin verokunnittain ”nautanparannusmaltaita” (*nötebätringe malt*), jotka tunnettiin myös Hämeen ja Viipurin kestitysveroissa. Kyseessä on ehkä ollut ylimääräinen rehu kruunun naudoille niiden lihottamiseksi (vrt. Varsinais-Suomi ja Häme). Nämä maltaat ovat kenties olleet oluen teosta jäänyttä mäskiä, sillä sitä on yleisesti käytetty karjan rehuna. Toinen kollektiivinen vero, verokunnan kestitysvero (*bolegestning*) oli kaikille verokunnille samansuuruinen siitä huolimatta, vaikka veromarkkoja olisi ollut vain puolet maksimista.¹⁶⁶ Kestitysvero, jonka kruunun väki nautti pitäjissä, oli arvoltaan huomattavasti pienempi kuin kruunun verokuntaveron, ja se piti sisällään vain viljaa, voita, lihaa, lampaita ja heinää.

Porvoon lääni eli Porvoon kihlakunta oli vielä 1540-luvun alussa osa Viipurin linnalääniä. Vuonna 1547 Porvoon kuninkaankartanon vouti sai itsenäisen voutihallinnon ja oli tämän jälkeen tilivelvollinen suoraan kruunun laskukamarille.¹⁶⁷ Kollektiivisia veronkantoyksiköitä oli kaksi: nautakunta ja neljänneskunta. Näistä pienempi nautakunta, johon kuului 10 täysveroa, huolehti yhden lehmän ja yhden lampaan toimittamisesta kruunulle. Nautakuntia suurempi veronkantopiiri oli neljänneskunta. Porvoon läänissä aina kolme nautakuntaa muodosti yhden neljänneskunnan. Neljänneskunnittain toimitettiin verona tervaa ja kuivattua kalaa. Kaikki neljänneskunnat eivät maksaneet täysin samaa veroa. Sekä Helsingissä että Sipoossa oli yksi neljänneskunta, joka toimitti veronsa kuivatun kalan sijaan kalastusrukiina.¹⁶⁸ Näihin verokuntiin kuuluvilla taloilla kalastusmahdollisuudet eivät olleet yhtä hyvät kuin muilla.

Viipurin linnaläänissä Karjalassa nautakunnat kirjattiin tileihin sen talonpojan nimellä, joka kulloinkin oli vastuussa nautakuntaveron keräämisestä. Varsinaista kyläjakoa ei ensimmäisissä Karjalan maakirjoissa ole nähtävissä. Nautakunnassa oli kymmenen täysveroa, joten verokuntamiehen toimi osui täysverolle siis joka 10.

164 KA 4529. Kemissä talvivero kerättiin jousittain, muissa pitäjissä neljänneskunnittain.

165 KA 4586, KA 4592, KA 4597; Luukko 1954, 616–619.

166 KA 5: 112–138, KA 3435; Ramsay 1924, 152–153.

167 Allardt 1925, 127–130.

168 KA 2920:325v.

vuosi.¹⁶⁹ Lappeen ja Jääsken kihlakunnissa kestitys- eli syöttöverojen historia ulottuu muinaiseen kuninkaankinkeriin eli ruokaruotsiin. Viipurin linnanisännät olivat 'hierarkiassa korkealla' ja he saivat käräjä- sekä veronvalvontamatkoillaan samankaltaisen kohtelun kuin kuningaskin. Koska nimismiehen vero ei riittänyt kaikkia kestityksiä ja koko vuoden käräjiä varten, oli talonpoikien jo keskiajan loppupuolella pitänyt toimittaa nautakunnittain erilaisia ruokaparseleita sekä rehua. Neljännesmiehet ottivat veron vastaan, ja kestitykset (*fodring*) tapahtuivat syys- ja kevätkäräjillä sekä syksyllä niin sanottuna markanverokestityksenä, kun pääosa vuotuista veroa koottiin. Lisäksi oli edellä mainittuja pienempi kesäsyöttö, jonka tuotto meni ratsuvoudille.¹⁷⁰ Kestitysverot olivat kaiken kaikkiaan suuri rasite talonpojille, ja niistä valitettiin kuninkaalle asti.¹⁷¹

Kustaa Vaasa puuttui lopulta kruunun kannalta epäedullisiin kestitysveroihin. Hänen mielestään kaikki ylimääräinen verotavara oli toimitettava Viipurin linnaan, jossa voudin kestitykset tulisi suorittaa. Kihlakunnissa liikkunut voudin seure ei saanut olla liian suuri, jotta verosaatavat eivät olisi kuluneet kaikki sen kestitsemiseen.¹⁷² Viipurin linnasta tuli varsinkin Kustaa Vaasan poikien ja Venäjän sotien aikana tärkeä keskuslinnoitus, ja tämä hermokeskus vaati paljon verovaroja.

Savonlinnan läänissä verokunnat olivat samansuuruisia yksiköitä kaikissa pitäjissä. Tämä viittaa siihen, että veronkantoyksiköt ovat syntyneet kaikissa pitäjissä samaan aikaan verotuksen vakiintuessa maakuntaan. Arviokunnista oli muodostettu kymmenkuntia, jotka nimensä mukaisesti muodostuivat kymmenestä kokoverosta. Neljänneskuntaan kuului puolestaan kuusi kymmenkuntaa. Kussakin pitäjässä oli neljä neljänneskuntaa paitsi vuonna 1548 perustetussa Tavinsalmen pitäjässä, jossa neljänneskuntia oli vain kaksi.¹⁷³ Kinkeriverojen osuus oli sekä Viipurin että Hämeen mallin mukaan erittäin suuri.

Kymmenkuntamiehen keräyttämä vero näkyi tileissä kokonaisuudessaan ensimmäisen kerran vasta vuonna 1555. Vuoteen 1555 asti kymmenkuntamies joutui maksamaan keräyttämästään verosta linnaan vain ”taksan”. Tosin hän oli saanut pitää suurimman osan kantamaansa veroa itsellään kestityksiä varten.¹⁷⁴ Kaikki muutkin kollektiiviverot nimismiesveroineen peruutettiin vuonna 1556 kruunulle, ja neljännesmiehen aiemmin keräämä ruokaruotsivero siirrettiin maaveroyksiköiden eli arviokuntien (= koko- ja puoliverojen) maksettavaksi. Neljänneskuntien vastuulle jäivät enää tietyt työvelvollisuudet sekä rakennustarvikkeista kalkki ja rauta. Säämingissä talonpoikien tuli varustaa kavassi eli matkavene kruunun käyttöön. Muiden pitäjien neljänneskunnat korvasivat veneen kavassiohralla.¹⁷⁵ Kaikki verot tilitettiin kruunun voudille, ja edellä mainitut luottamusmiehet saivat tästä lähtien vain osan entisestä verostaan palkkana.

169 Kaukiainen 1970b, 164–165; Oja 1939, 74.

170 Ylönen 1957, 238–9; KA 5014:3–4.

171 Arw.Handl. VII, 301.

172 GIR reg. XI, 310–311.

173 Pirinen 1982, 81–83.

174 Arw. Handl. III, 241–249.

175 Arw. Handl. III, 277–316.

Keskitetty hallinto vahvistui Ruotsissa entisestään 1600-luvun alussa. Kaarle herttuan käsky lakkauttaa talonpoikaiset verokuntamiehet oli yksi konkreettinen osoitus siitä, että kuningas halusi ohjat omiin käsiinsä ja toteutusvallan kuninkaallisille virkamiehille. Kaarle herttua ei luottanut siihen, että verokuntamiehet keräisivät verot kruunun kannalta parhaiten ja hän moitti vouteja siitä, että pitäjissä käytännön veronkannosta huolehti edelleen joukko talonpoikia. Käytännön veronkannosta tuli vastuuseen ainoastaan vouti sekä yksi kirjuri ja enintään 3–4 avustajaa eli voudinmiestä.¹⁷⁶ Samalla viimeisetkin kollektiiviverot lakkautettiin Savossa, Hämeessä, Uudellamaalla sekä Viipurin läänissä. Veronkantopiirejä ei enää tarvittu, sillä verorasitus haluttiin määrätä kullekin talolle yksilöllisesti, pääasiassa talon maaveroluvun mukaan. Vanhaa tapaa ei kuitenkaan niin vain lakkautettu, vaan verokuntamiehiä tiedetään käytetyn vielä vuoden 1602 jälkeenkin.¹⁷⁷

Kaarle herttua (myöh. Kaarle IX) perusteli talonpoikaisen verokuntamiesinstituution lakkauttamista myös viittaamalla talonpoikien omaan etuun: ”...*mitä enemmän käsiä on veronkannossa, sitä enemmän on talonpojan veroa maksettava ja sitä vähäisempi on kruunun osuus verosta.*”¹⁷⁸ Paikallisen itsehallinnon entinen vahva asema heikkeni ainakin jonkin verran, vaikka tehtäväkenttä oli edelleen veratien suuri. Lisäksi talonpoikien yleinen vapaus ja itsenäisyys vähenivät. Yhä yleistyvät verorästit siirsivät perintötalonpoikia kruununtalonpojiksi. Toiseksi verottaja saattoi läänitysten ja lahjoitusten takia jopa vaihtua voudista aatelisherraan. Suurläänitykset lisääntyivät kuitenkin varsinaisesti vasta 1640-luvulta lähtien, kuningatari Kristiinan hallitsijakaudella.¹⁷⁹

NIMISMIEHEN VERO ERI MAAKUNNISSA

Tässä luvussa on tarkoitus vertailla nimismiehenveroa eri maakunnissa. Vaikka Kustaa Vaasa peruutti nimismiehenveron kruunulle, säilyivät nimismiehenveron kantoperusteet monissa maakunnissa ennallaan, ja nimismiehenveron verotuotteet on helposti erotettavissa osana voudintiliä. Suurin ero oli nyt vain veron todellinen saaja. Kun nimismies oli ennen saanut pitää koko veron itsellään, niin 1540-luvulta lähtien se ylijäämä, mikä ei kulunut esimerkiksi käräjien kestityksessä, menikin kruunun haltuun. Nimismies sai kruunulle tekemiään palveluksia vastaan verovapauden.

Varsinais-Suomessa nimismiehenvero maksettiin lähinnä erilaisina ruokaparseleina ja rehuna, mutta myös kynttilöinä. Kruunu oli jo keskiajalla määrännyt osan verosta itselleen vanhan sopimukseen perustuvan taksan mukaan (*efter en gammal stadga*).¹⁸⁰ Vehmaan kihlakunnassa vero oli jokseenkin samanlainen kaikissa pitäjissä, mutta muissa, Maskun, Piikkiön ja Halikon kihlakunnissa vero vaihteli sangen paljon pitäjistä toiseen. Mitään yhteistä ohjetta ei ollut olemassa, vaan

176 HFH I, 255–268.

177 Jutikkala 1958, 176; Nallinmaa-Luoto 1983, 530.

178 HFH I, 263–264.

179 Jokipii 1956, 25–35.

180 KA 1:89; Voionmaa 1912, 351–352; KA 1:55

veron sisällön oli kunkin pitäjän nimismies sopinut talonpoikien kanssa. Kinkerihärkä, kinkeriraha härkien sijaan sekä kinkerikaura veronimityksinä lienevät syntyneet samoihin aikoihin Hämeen vastaavien paikallisten verojen kanssa. Nimismiehenvero oli maakunnissa alun pitäen käräjäkestityksiä varten kannettu vero. Kun asutus kasvoi, myös nimismiehen saama veromäärä kasvoi. Ennen 1540-lukua verosta oli riittänyt jakaa myös muille virkamiehille sekä linnanvoudille. Tarkkaan ei tiedetä, milloin nimismiehen taksan maksaminen linnaan on alkanut. Varsinais-Suomesta tästä on ensimmäisiä todisteita 1450-luvulta.¹⁸¹

Nimismiehenveroa kannettiin Turun linnaläänissä osana kruunun vuotuista veroa aina 1580-luvun puoliväliin asti. Linnaläänissä toteutettu toinen verouudistus sulautti vanhan nimismiehenveron osaksi kruunun pääveroa. Vuonna 1586 on tileissä nähtävissä uusi kruunun päävero, jonka mukaan suurin osa verotuotteista kannettiin kunkin tilan oman savuluvun mukaan. Verokunnista luovuttiin kokonaan veronkantoyksikköinä.¹⁸²

Satakunnassa nimismiehen verossa säilyivät aina 1550-luvun loppuun asti pitäjittäin kannetut härkä- lammas- ja keittiömestarinrahat. Ulvilassa, Eurassa, Eurajoella ja Kokemäellä maksettiin myös lahjarahoja. Nämä pienet rahasuoritukset oli liitetty nimismiehen veron yhteyteen ehkä siksi, että verokuntamiesten oli pitänyt vanhan tavan mukaan tuoda ne vuosittaisille käräjille luovutettavaksi voudille ja hänen välleen. Voionmaa arvelee näiden rahana maksettavien verosuoritusten olleen lahjanluonteisia veroja.¹⁸³ Satakuntalaisten nimismiesten saama vero oli muista maakunnista poiketen erittäin rahapainotteinen. Ensimmäisen kerran nimismiehen verosaatavat esiintyvät voudintileissä vuonna 1542. Tilissä mainitaan, että kunkin maaveroyksikön, savun tai koukun velvollisuus on toimittaa viisi markkaa rahaa viljan ja muun muonituksen hankkimista varten (*lensmens penningar för Fetalia och Spannemål Lö*).¹⁸⁴ Nimismiehenvero oli lähes yhtä suuri kuin kruunun päävero. Lisäksi kunkin manttaalin eli tilan oli maksettava nimismiehen heinärahaa neljä äyriä. Mielenkiintoisena lisähuomautuksena voudintilissä on mainittu, että ne tilat, jotka osallistuvat käräjien käytännön järjestelyihin yhdessä nimismiehen kanssa, olivat varsinaisesta nimismiehenverosta vapautettuja. Sen sijaan kukin käräjäjärjestelyihin osallistunut tila joutui toimittamaan kolme pannia kauraa, jota kutsuttiin härkäkauraksi (*oxe haffra*). Tästä kaurasta saivat vouti, laamanni että kihlakunnantuomari oman osuutensa, kun taas loppuosa meni kruunun kassaan.¹⁸⁵

Käräjäkestitys sai Satakunnassa uusia piirteitä, kun nimismiehenveroon lisättiin vuonna 1547 uusina parseleina käräjä- eli kinkerikalat ja käräjälihat. Ylä-Satakunnassa kunkin jousen oli määrä tuoda kaikille käräjille yksi lampaanlapa. Käräjiä pidettiin kolmet vuosittain. Vero ei liene kovin vanhaa perua, sillä talonpojat valittivat voudin määränneen sen mielivaltaisesti. Valitus lienee päätynyt talonpoikien voittoon, sillä ”lampaanviulut” katoavat tileistä. Ala-Satakunnassa kukin talonpoi-

181 Renvall 1949, 171–173, 244–245; Voionmaa 1912, 352–353.

182 KA 1460, KA 1465.

183 Voionmaa 1912, 291–292; Suvanto 1973, 349–350.

184 KA 5:348–358.

185 KA 1931:15–30.

ka eli manttaali toimitti vastaavasti kaksi naulaa kuivattua kalaa kaikille vuoden kärejille. Kokemäen kärejillä herkuteltiin kinkerisiialla, joita kukin talonpoika toi yhden.¹⁸⁶ Närpiössä ei mainita erikseen nimismiehenveroa, vaan pitäjistä kannettiin erityisenä sopimusverona 120 leiviskää kuivattua kalaa. Kun pitäjässä oli noin 300 tilaa, tuli kunkin talon osuudeksi keskimäärin kahdeksan naulaa kärejäkalaa (*tingfisk*). Tosin kruunun tileihin tämä vero ilmestyi vasta vuonna 1559. Nimismiehen mainitaan saaneen veron tuotosta itselleen $\frac{2}{3}$, kihlakunnantuomarin joutuessaan tyytymään kolmasosaan veron tuotosta.¹⁸⁷

Ahvenanmaalla nimismiesveroa maksoi kukin talo eli ruokakunta saman määrän. Se ei siis perustunut talon maaverolukuun. Tapa viittaa instituution varhaiseen käyttöönottoajankohtaan Ahvenanmaalla ennen maaveroyksiköiden syntyä.¹⁸⁸ Veron sisältö oli kaikissa pitäjissä lähes samanlainen, joskin Eckerön pitäjässä ja Kökarin verokunnassa kannettu nimismiehenvero oli hieman pienempi. Sundin ja Jomalan pitäjien talonpojat saivat maksaa suhteessa suurimman nimismiesveron. Kestittäviä oli siellä ehkä enemmän kuin saaristossa ja rannikkopitäjissä, esimerkiksi Kumlingessa, Lemlandissa ja Föglössä. Ero oli silti sangen pieni. Kun nimismiehenvero peruutettiin kruunulle, käytettiin se suureksi osaksi eri virkamiesten, muun muassa nimismiehen, palkkoihin. Kastelholman linnan lähellä sijainneiden pitäjien Finströmin ja Jomalan nimismiehet saivat kaksi kertaa ja Sundin nimismies kolme kertaa suurempaa palkkaa kuin muiden pitäjien vastaavat virkamiehet.¹⁸⁹ Linnan lähellä kestitäviä järjestettiin enemmän ja niihin osallistui enemmän väkeä, joten nimismiehet tarvitsivat paremman korvauksen vaivannööstään.

Raaseporin läänissä nimismiehenvero oli ollut yhteisesti sovittu pitäjien kesken, sillä kaikissa pitäjissä vero oli lähes samansisältöinen ja -suuruinen. Veronkantoyksikkönä oli maaveroyksikkö eli veromarkka. Kaura toimitettiin linnaan, mutta muut parselit (ruis, maltaat ja heinä) käytettiin nimismiehentalossa kärejien kestitystä varten. Nimismiehenvero peruutettiin kruunun tileihin vuonna 1540.¹⁹⁰

Viipurin ja Porvoon lääneissä nimismiehenvero oli uuden ajan alussa samankaltainen kuin Hämeessä ja Savossa. Nimismiestaloon toimitettiin lehmä ja lampaita kustakin pitäjistä tai todennäköisesti neljänneskunnasta. Lisäksi neljänneskuntien oli toimitettava suolakalaa¹⁹¹ ja nautakuntien jäniksiä ja kanoja (tai muita lintuja). Savulta eli kultakin ruokakunnalta kannettiin kuorma halkoja sekä yksi olkikupo, sillä ne oli järkevintä toimittaa kultakin talolta yhtä suurina erinä. Varsinaisen ruokaparseleiden sekä kynttilöiden ja heinien tuominen jäi suoritettavaksi maaveroluvun, täysveron, mukaan.¹⁹² Koiviston pitäjässä ei nimismiehen veroa tunnettu lainkaan.¹⁹³

186 KA 1931:15–30; KA 1998–52.

187 Jern 1977, 140.

188 KA 3:95–102v; Ylikangas 1996, 23.

189 Bertell 1993, 160–161; Voionmaa 1912, 340–341.

190 Voionmaa 1912, 339–340.

191 Suolattua kalaa ei kannettu Viipurin pitäjistä, Muolaasta, Kivennavalta eikä Uudeltakirkolta. KA 5:169–188.

192 KA 5000:118; Voionmaa 1912, 349–350.

193 KA 5:143–160v.

Mitään yleisohjetta veron sisällölle ei ollut, vaan pitäjissä sovittiin itse siitä, mitä vero sisälsi. Nimismiehen veron tarkoitus oli Karjalassa alun perin mahdollistaa kestitys talvi- eli laamanninkäräjillä. Jo ennen nimismiesveron peruuttamista, kruunu otti haltuunsa Viipurin läänissä suurimman osan nimismiesveron tuotosta taksan nimellä. Vuoden 1539 tileissä on vain mainittu yhteissumma, kuinka paljon nimismies on yhteensä toimittanut parseleita pitäjästään. Sitä, mikä oli yksittäisen savun tai täysveron osuus, ei tiennyt kruunun voutikaan. Ainoastaan halot ja oljet sai nimismies pitää kaikki itsellään. Muista verotuotteista hänen tuli toimittaa linnaan suurin osa, noin 60 prosenttia.¹⁹⁴

Hämeen läänissä nimismiehenvero vaihteli pitäjittäin lähinnä kerätyiltä parselimääriltään. Veronkantoyksikkönä oli sama maaveroyksikkö koukku, jota käytettiin myös kruunun pääverossa. Kalaa kannettiin verona sieltä, missä sitä oli runsaasti saatavilla. Kaikki talonpojat toimittivat Hämeessä nimismiehelle yhden leiviskän kuivattua lihaa ja yhden talvikuorman heiniä, mutta viljan ja humalan osuus verossa vaihteli. Jo veromääritteet ”käräjälehmä, käräjäkala” kertovat, että kyseessä oli nimenomaan käräjien ylläpitämiseen suoritettu vero.¹⁹⁵ Osa nimismiehenveroa oli määrätty toimitettavaksi linnaan. Tästä on todisteena tileissä ilmoitetut kestitysrahat tai kinkerikaurat. Nämä olivat osa talonpojan verorasitusta, ja nimismies maksoi nämä parselit ja rahat linnaan nimismiehen taksana. Kun nimismiehenvero yhdistettiin kruunun tilinpitoon vuonna 1541, nimismies sai pitää itsellään oman veronsa tuotosta enää vain noin yhden neljänneskunnan osuuden.¹⁹⁶

Korsholman läänissä nimismiehenvero oli veroparselien eli -tuotteiden suhteen varsin suppea. Nimismiehelle toimitettiin vain leipäviljaa, joko ohraa tai ruista, ja heiniä. Kruunun kestityksille lienee ollut tarvetta vähemmän kuin niissä linnalääneissä, joissa varusväkeä ja virkamiehiä matkusti ja majaili enemmän. Kunkin tilan verovelvollisuus oli maaveroluvustaan eli panninmaista riippumatta toimittaa yksi vakka ohraa ja kaksi rukoa¹⁹⁷ heiniä käräjien tarpeisiin. Määrä vaikuttaa muihin maakuntiin verrattuna varsin pieneltä. Nimismiehen ei tarvinnutkaan tilittää verosta kruunulle mitään, vaan hänen oli käytettävä veronsa tuotto kaksien vuotuisten käräjien järjestämiseen.¹⁹⁸ Pohjanmaan nimismiehet joutuivat luopumaan omasta veronkanto-oikeudestaan vasta vuonna 1558, kun nimismiehenvero yhdistettiin kruunun tilinpitoon sellaisenaan, kuin sitä oli ennenkin kannettu.¹⁹⁹

Savonlinnan läänissä nimismiehenvero oli vakiintunut osittain ”Hämeen mallin” mukaiseksi, mutta vero oli rakenteeltaan monimutkaisempi. Savossa nimismiehen palkka koostui kinkeriveroon kuuluneista kinkerikaurasta ja -heinästä. Nimismies sai yleensä kantaa kahden, Säämingissä tosin vain yhden, neljänneskunnan vero-osuudet itselleen. Pitäjän muut kaksi neljänneskuntaa toimittivat kinkeriveron taksana linnaan. Palkka vaihteli sen mukaan, kuinka isoja kunkin pitäjän

194 KA 1:29–29v, KA 5:172–182v. Esimerkkinä on vertailtu Lappeen pitäjän nimismiesveroa ja nimismiehen taksaa.

195 Voionmaa 1912, 342–343

196 Voionmaa 1912, 344–346.

197 Yksi ruko oli noin ½ heinäkuormaa.

198 Luukko 1954b, 562–565; Nimismiehen vakka oli mitoiltaan suurempi kuin kruunun vakka, ja tarkoitti itse asiassa noin ¼–1/5 tynnyriä.

199 KA 4586, KA 4592, 4597, Luukko 1954b, 619–626.

neljänneskunnat olivat.²⁰⁰ Toiseksi nimismies sai kantaa osan neljänneskuntamiesten keräämästä verosta, osan kymmenkuntamiesten verosta sekä lisäksi vielä erityisen nimismiehenveron, jota talonpojat maksoivat täysveroittain. Ilmeisesti nimismiehen varsinainen vero ei ole alun perinkään tarkoitettu käytettäväksi vain pitäjässä tapahtuvaa kestitystä varten, vaan siitä on alusta lähtien maksettu tietty taksa linnaan. Pitäjän kestitykset on hoidettu juuri neljännes- ja kymmenkuntamiesten keräämillä veroilla.²⁰¹

---

200 KA 5:204–205, 209v–210, 214v–215, 219v–220v, 225v–226.

201 Voionmaa 1912, 346–348; Kirkinen 1982, 449–453.

VEROTUOTTEET

RAHAN MERKITYS VERONKANNOSSA

Kustaa Vaasan aikana kruununtalous organisoitiin pitkälti maksamalla virkamiesten ja huovien ylöspito niillä luontaisparseleilla, joilla talonpojat suorittivat veronsa. Virkamiesten ja huovien palkkaan kuului ylöspidon ja kangas- ja kenkäpalkan lisäksi myös rahapalkka, jonka suuruus vaihteli henkilön arvoaseman mukaan. Ero Keski-Eurooppaan oli huomattava, sillä siellä valtion talous nojautui jo huomattavasti enemmän rahatalouteen. Talonpoikien verot kannettiin esimerkiksi Englannissa ja Ranskassa lähes pääosaltaan rahana. Erillistä hallintoa luontaisverojen keräämistä varten ei enää ollut kuten Ruotsissa.¹

Suomen osuus koko valtakunnan vuotuisista verotuloista ei juuri muuttunut tarkasteltavana ajanjaksona. Heckscherin (1935) mukaan Suomen osuus kruunun vuotuisista veroista oli noin 27 prosenttia eli hieman vähemmän mitä väkiluvun perusteella olisi voinut olettaa.² Taulukossa 7 on vertailtu verotulojen määrää – taalereiksi muutettuna – vuonna 1530 ja vuonna 1573.³

Taulukko 7. Valtakunnan verotulot

	vuosi 1530		vuosi 1573	
	taaleria	%	taaleria	%
Suomi	36 804,5	27,5	123 362,5	27,9
Ruotsi	97 170,0	72,5	319 151,0	72,1
	133 974,5	100,0	442 513,5	100,0

Lähde: Heckscher 1935, liitteet 1–4.

Kruunun huomattavasti suuremmat verotulot vuonna 1573 vuoteen 1530 verrattuna ovat seurausta ennen kaikkea siitä, että Kustaa Vaasa oli peruuttanut 1540- ja 1550-luvuilla kirkon ja paikallisyhteisön veroja kruunulle. Näiden peruutusten vaikutus heijastui merkittävästi myös verotulojen kokonaiskertymään. Talonpojan kannalta veronkorotus ei sen sijaan ollut kolminkertainen.

Heckscher on laskenut myös vuoden 1573 osalta, kruunun verohintoja käyttäen, kuinka suuri osuus milläkin verotuotteella oli Suomessa ja Ruotsissa. Taulu-

1 Oden 1955, 17, 64, 152; Oden 1967, 3.

2 Heckscher 1935, liitteet 1–4. Suomen väestö oli noin 1/3 koko valtakunnan väestöstä.

3 Vuoden 1530 tilastossa ovat mukana kaikki tilat piispan ja luostarin tilat mukaan lukien, mutta niiden osuus ei ole kovin suuri varsinkaan Suomen osalta.

kon 8 mukaan Ruotsissa kerättiin veroina prosentuaalisesti Suomea enemmän rautaa, kuparia ja hevosia. Suomessa taas verotuotteista voita, kalaa ja lihaa kannettiin Ruotsin maakuntia enemmän. Myös rahan osuus verotuloista oli Suomessa suurempi. Viljan osuus kaikista kruunun verotuloista oli jokseenkin sama. Lähes 40 prosenttia verotuloista oli joko ruista tai ohraa.

Taulukko 8. Kruunun vuotuiset tulot vuonna 1573 ennen lyhennyksiä

Verotavaroiden prosentuaalinen osuus

	Ruotsi %	Suomi %
raha	3,8	8,7
ruis ja ohra	39,0	38,2
muut viljatuotteet (*)	0,3	6,2
voi	10,8	17,0
kala	3,4	7,4
liha ja karja	5,8	8,5
rauta	4,4	
kupari	5,0	
päivätyöt	5,8	4,9
hevoset	11,8	
kaikki muut	9,9	9,1
yhteensä	100,0	100,0

(*) Muut viljatuotteet = kaura, leipä, olut, humala

Lähde: Heckscher 1935, liitteet 1–4.

Ruotsin kruunun talous ei ollut puhtaasti omavaraistaloutta. Rahaa tarvittiin, joten sitä kannettiin ja myös saatiin talonpojilta. Sodankäynti vaati kaiken kaikkiaan varsinkin 1500-luvun loppupuolella entistä enemmän rahaa. Sotaväen päällystön palkkaan kuuluivat rahan lisäksi ruoka, asuminen, kengät ja vaatteet.⁴ Ulkomaista verkakangasta lukuun ottamatta lähes kaikki palkkatavarat saatiin omasta valtakunnasta. Kustaa Vaasa halusi luoda armeijan perustuksen kotimaiselle pohjalle, sillä ulkomaiset palkkasotilaat tulivat hänen mukaansa liian kalliiksi.⁵ Kustaa Vaasan aikana ei tarvinnut vielä keräyttää joka vuosi ylimääräisiä, lähinnä armeijan huoltoon kannettuja, muonaveroja (*kostgärder*), jotka yleistyivät hänen poikiensa Eerikin ja Juhanan aikana.

Voutien saama rahapalkka oli noin 40 prosenttia korkeampi kuin kirjurien. Kirjurikunnassa linnankirjurit saivat parempaa palkkaa kuin kihlakunnissa työskente-

4 Oden 1955, 64, 152; Oden 1967, 3.

5 Oden 1967, 7–8.

levät kirjurit. Palkan maksu osittain rahana ja osittain luontaistuotteina oli selvästi kruunun toimihenkilölle edullinen järjestelmä. Koska kruunu huolehti asumisesta ja elatuksesta, oli käteisvarat mahdollista sijoittaa esimerkiksi maaomaisuuden hankkimiseen.⁶

Aika ajoin kruunun rahantarve oli kassavarantoihin verrattuna erittäin suuri. Taalereita tarvittiin runsaasti mm. Älvsborgin lunnaisiin pohjoismaisen seitsenvuotisen sodan päätyttyä joulukuussa 1570. Tämä Ruotsin ja Tanskan välinen sodankäynti (1563–1570) ei aiheuttanut rajamuutoksia, mutta tanskalaiset vaativat Ruotsilta peräti 150 000 taalera rahaa seuraavan kahden vuoden aikana Älvsborgin linnasta, joka oli joutunut Tanskan haltuun.⁷ Linna oli Ruotsille strategisesti merkittävä, sillä se oli ainoa linnoitussatama, josta Ruotsilla oli yhteydet suoraan Pohjanmerelle. Valtionkassasta moista summaa ei luonnollisesti saatu kasaan, vaan kuninkaan oli pyydettävä valtiopäivien suostumus ylimääräiseen suostuntaveroon, joka kerättiin hopeaveron nimellä kaikilta säädyiltä aatelista lukuun ottamatta. Veronkantoperusteeksi tuli veronalaisten henkilöiden hallussa oleva käteinen raha, metallivarallisuus sekä hevoset ja karja. Omaisuuden arvo määriteltiin kaikille yhteisten kriteereiden mukaan markkoina ja äyreinä, ja omaisuudesta joutui maksamaan kruunulle 1/10 rahaverona.⁸ (Katso tarkemmin luku 7)

Talonpojat saivat tarvittavaa rahaa veronmaksuun myymällä tuotteitaan, muun muassa voita, nahkoja, karjaa sekä kapakalaa, traania ja turkiksia. Myöhemmin kauppatavaroiden joukkoon nousi varsinkin Pohjanmaalla terva. Rahalla oli myös tärkeä merkitys arvon mittana, ei pelkästään vaihdon välineenä. Viljan ja muiden luontaistuotteiden sekä päivätyöpalkan arvo ilmoitettiin tileissä rahamääräisenä. Veron saattoi siis suorittaa pyydetyn veroparselin sijaan rahana tai muuna hyödykkeenä.⁹ Erilaisten rahaverojen määrä on varsin suuri. Vuoden 1542 osalta kaikki maakunnat huomioon ottaen tileissä esiintyy peräti 62 erinimistä rahaveroa.¹⁰ (Liite 4: Rahaverot maakunnittain v. 1542) Syy rahaverojen moninaisuuteen ja yleisyyteen oli yksinkertaisesti se, että aikaisemmin moni verosuoritus käsitti joko työtä tai luontaistuotteen. Kun vero oli sittemmin siirretty rahana maksettavaksi, jäi vanha veron käyttötarkoitus tai verotuote näkyviin nimen etuliitteessä.

Suurin osa rahaveroista korvasi aikaisemmin luontaisparselina toimitetun veron. Tällaisia olivat esimerkiksi Hämeen heinäraha, Ahvenanmaan lammas- ja nautaraha sekä Viipurin läänin silava-, niini- ja kiviraha. Entisistä työvelvollisuuksista tavallisten päivätyörahojen lisäksi kruunu sai verorahaa laivakuljetuksista ja hevoskyydeistä. Kestitysten järjestämiseen liittyvistä rahaveroista rahamäärältään suurimpia kannettiin Satakunnassa nimismiehille. Varsinais-Suomen pitäjissä nimismiehen verossa esiintyi kestitys- ja lahjarahan lisäksi olut- kala- ja härkäraha. Kruunun yleisiksi verosaamisiksi voidaan laskea kaupunkien taksa- tulli- ja tonttiverot, lampuotien sopimusverot sekä erilaiset vuokraverot. Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa maksettiin lahjaveroa osana nimismiehen veroa.

6 Kiuasmaa 1962, 48–57.

7 Rahasumma oli varsin suuri. Hopeaverona kerätty rahamäärä oli 1/3 koko kruunun budjetista.

8 Roos 1944, Suomen Hopeaveroluettelot, Häme, s. XI–XVIII.

9 Heckscher 1935, 59–62, 80–83.

10 KA 5:387–400.

Muita sekalaisia rahaveroja olivat vanhat muurarimestarin, keittiömestarin ja laamannin palkkarahat. Muurarimestarin raha on syntynyt ehkä Hämeen linnan rakentamisen aikaan, kun taas keittiömestarin raha lienee ollut aikoinaan linnan kokille käräjillä maksettu lahjanluonteinen rahasuoritus.¹¹ ”Soinin raha” tunnettiin ainoastaan Viipurin läänin Jääsken pitäjässä. Aulikki Ylösen mukaan tämä vero, jonka suuruus oli 1,5 äyriä kultakin täysverolta ei aiheuttanut ylimääräistä rasi- tusta talonpojille, sillä vastaavasti naapuripitäjien vilja- ja karjavero oli suurempi. Soinin raha lienee kerätty aikoinaan Viipurin linnan soinien eli asemiesten palkkaamiseen.¹² Kauppiasrahat tarkoittivat vuokraa niiltä 61 porvarilta, jotka pitivät tukikohtia Pohjanmaan jokisuiden satamissa Oulussa, Iissä ja Kemissä. Ahvenan- maalla ”jäännösäyryityisiä” puolestaan maksettiin niistä markanmaista, jotka jäivät yli muodostettaessa suurempia veroyksiköitä, savuja.¹³

Eniten erinimisiä ja eri tarkoituksiin kannettuja rahaveroja kannettiin Hämees- sä ja Ahvenanmaalla. Hämeen kihlakunnissa ja pitäjissä vero kuitenkin vaihteli niin paljon, että 20 erinimistä rahaveroa ei suinkaan langennut yhden talonpojan maksettavaksi. Ahvenanmaalla vero-ohjeet olivat pääsääntöisesti kaikille talonpo- jille samat, mutta useimmat rahaverot olivat vain muutaman penningin suuruisia. Suurimmat rahana maksetut verot kruunun pääveron (*skattepenningar*) jälkeen kertyivät Satakunnan nimismiesrahasta sekä erilaisista heinä- ja työvelvollisuusve- roista, jotka oli siirretty rahana maksettaviksi. Pelkästään kruunun pääveron osuus kaikesta rahaverosta oli 52,7 prosenttia.¹⁴

On huomattava, että kaupunkien osuus kaikista rahana maksetuista verotulois- ta oli vielä hyvin pieni. Ilman Turun osuutta rahaverojen kertymä Suomen kau- pungeista olisi 1540-luvun alussa ollut vielä hyvin pieni. Kaupungeista kertyi yh- teensä 2300 markkaa verorahaa, joista Turusta itsessään 1150,5 markkaa ja tuo- miokapitulilta 700 markkaa.¹⁵

Taulukon 9 mukaan kruunu sai suurimman osan verorahasta läntisistä maa- kunnista. Varsinais-Suomesta ja Satakunnasta kannettujen rahaverojen osuudet olivat yhteensä yli 60 prosenttia kaikista Suomessa kannetuista rahaveroista. Näi- den kahden maakunnan yhteenlaskettu tilaluku oli 1560-luvulla kuitenkin vain noin kolmannes koko maan verotiloista.¹⁶ Maakunnalliset erot olivat huomattavan suuret sen suhteen, kuinka iso osa koko vuotuisesta verosta oli määrätty maksetta- vaksi rahana. Savossa ei vielä 1540-luvun alussa tunnettu yhtään pysyvää, vuotuista rahana kannettua veroa, eikä Viipurin läänissä ja Uudellamaallakaan (Länsi- ja Itä- Uusimaa) osuus yhtä taloa kohti noussut kovin korkeaksi. Näissä maakunnissa vuotuinen vero perustui vielä pääsääntöisesti luontaisparseleina maksettuihin kes-

11 Voionmaa 1912, 294–295.

12 Ylönen 1949, 296–304.

13 Bertell 1993, 148; Voionmaa 1912, 109–110.

14 Ks. tarkemmin liite 4. KA 5: 387–393.

15 Turun kaupungin taksavero oli 600 markkaa ja tullituloja kertyi 550 ½ markkaa vuonna 1542. Raumalta maksettiin taksaveroa 200 markkaa, Ulvilasta 100 markkaa, Viipurista 90 markkaa ja Porvoosta 33,5 markkaa. KA 5: 7–400. Katso myös Kallioinen 2000, 78–85.

16 Varsinais-Suomen ja Satakunnan yhteenlaskettu tilaluku oli 11 114, mikä oli 32,7 prosenttia kaikista tiloista.

Taulukko 9. Rahaverojen jakautuminen Suomen maakunnissa vuonna 1542.
Rahavero keskimäärin perintötilaa kohti

Maakunta	Raha markkaa	Tiloja ¹⁷ v. 1558	Maakunnan rahaveron osuus koko Suomesta kertyneestä rahaverosta %	Keskimääräinen rahavero / tila (markkaa)
1 Varsinais-Suomi	8 207,5	6 968	23,1	1,2
2 Ahvenanmaa	2 058	1 035	5,8	2,0
3 Satakunta	13 412	4 146	37,5	3,2
4 Länsi-Uusimaa	1 096	2 434	3,1	0,45
5 Itä-Uusimaa	1 640,5	1 871	4,6	0,9
Kymenkartano		1 336		
6 Viipuri	1 575	5 007	4,5	0,3
7 Savo	–	2 248	–	–
8 Häme	5 359	4 703	15,1	1,1
9 Pohjanmaa	2 218	4 243	6,3	0,5
Yhteensä	35 466	33 991	100	

Lähde: KA 5: 80–80v, 103v–104, 112a, 161–190, 232v–234v, 320–320v, 357–357v, 364–368v, 387–389.

titys- ja linnanvarustusveroihin. Savossa talonpoikien oli ehkä myös vaikeampi hankkia rahaa kaupankäynnin avulla kuin esimerkiksi Satakunnassa, Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla. Kaupankäynti tapahtui Itä-Suomessa pääasiassa tavaroita vaihtamalla ilman rahaa.

Satakunnassa ja Pohjanmaalla kannettu vero erosi huomattavasti muista maakunnista. Pohjanmaalla talonpojat maksoivat käytännössä koko veronsa rahana vielä 1540-luvun alussa. Silti osuus koko Suomesta kertyneestä rahaverosta oli tilalukuun nähden varsin pieni. Vasta vuoden 1557 maantarkastuksen ja verotarkistuksen myötä pohjalaisten maksamaan vuotuisen veroon tulivat mukaan vilja, voi, heinä, kala ja päivätyöt.¹⁸ Toinen silmiinpistävä ero näkyy rahaveron määrässä. Pohjanmaalla yksi talo maksoi keskimäärin neljä äyriä (= 0,5 markkaa) veroa, kun taas esimerkiksi Satakunnassa rahaveron määrä oli keskimäärin 3,2 markkaa taloa kohti.¹⁹ Tähän löytyy monta selitystä ja syytä. Ensinnäkin Pohjanmaan asutus oli keskimäärin nuorinta, kun vertaillaan tilannetta maakunnittain, joten kruunun ve-

17 Tilamäärästä katso Jutikkala 1980, 161.

18 KA 4586, KA 4592, KA 4597.

19 Vuonna 1542 Pohjanmaan koko vuotuinen vero oli veromarkoittain kannettu 2192,02 markan rahavero. Sopimusveron kaltaisia verosuorituksia olivat tämän lisäksi 30,5 markan satamamaksut, 31 tynnyriä lohta ja 7 nädännahkaa. KA 5:365–368.

rotus oli vakiintunut sinne myös muita maakuntia myöhemmin. Useita ”vero-kerrostumia” ei ollut ehtinyt syntyä, kuten esimerkiksi Ahvenanmaalle, jossa varhaisimmat verot olivat peräisin jo 1200-luvulta. Toiseksi matkat valtakunnan keskukseen olivat pitkät, joten tilaa vievien luontaisparselien kuljetus olisi ollut kallista ja vaivalloista. Kolmanneksi Pohjanmaan talonpoikien ei tarvinnut ylläpitää Turun, Viipurin ja Hämeen linnojen kaltaista linnataloutta eli erilaisten kestitysparselien tarve omassa maakunnassa oli vähäinen.

Vaikka vero kannettiin Pohjanmaalla lähinnä vain rahana, oli myös vuotuisen kruunun veron määrä tilaa kohti varsin pieni.²⁰ Myös Uudellamaalla ja Karjalassa rahavero oli pieni, mutta sen lisäksi kannettiin lukuisia ruoka-, rehu- ja rakennusparseleita. Pohjanmaalla verotus perustui 1540-luvun alussa vielä vanhaan uudisasutusajan tilanteeseen, eikä heijastanut todellista viljely- ja varallisuustilannetta. Sekä maantarkastus että verontarkastus 1550-luvun lopussa nostivatkin pohjalaisien maksamaa rahaveroa 2 126 markasta 4 889 markkaan.²¹ Vaikka vero nousi yli 2 700 markkaa koko maakunnan osalta, ei Pohjanmaalta tunneta verokapinaa 1550-luvulta. Suhteessa eniten vero nousi Etelä-Pohjanmaalla, Kyrön, Vöyrin ja Mustasaaren pitäjissä, joissa uusi verotus ei voinut perustua pelkästään tilaluvun kasvuun, vaan myös olemassa olevien resurssien ja todellisten peltoalojen uudelleen arvioimiseen. Veron nostaminen ei ollut kruunun taholta liioiteltua.

Myös Satakunnassa kruunun vuotuinen vero, johon kuului merkittävänä osana irtaimisto- eli karjavero, maksettiin suurimmaksi osaksi rahana vielä 1540-luvun alussa. Kinkerivero erilaisine kestitystuotteineen näkyi kruunun tilinpidossa vasta vuonna 1547. Rahaveron huomattavaa osuutta Satakunnassa selittää omalta osaltaan myös se, että nimismiehen vero, joka peruutettiin kruunulle vuonna 1541, maksettiin pelkästään rahana (*lensmanspenningar för Fetalia och Spannemål*). Veron suuruus oli viisi markkaa kultakin kokosavulta tai kokokoukulta. Saadulla rahasummalla nimismiehet hankkivat käräjäkestityksiä varten tarvitsemansa viljan ja muut ruokatarvikkeet. Seuraavana vuonna 1542 talonpojat korvasivat myös entisen kinkereille toimitetun heinän rahasuorituksena (*lensmans hö penningar*). Heinäkuorman sai korvata neljän äyrin suuruisella rahaverolla.²² Oliko käytäntö talonpojillekin hyvä asia, vai maksoiko osa talonpojista kuitenkin nimismiesveronsa rahaveroa vastaavina luontaistuotteina? Tämä jää kyseenomaisen vuoden tilimateriaalista selvittämättä.

Maata omistavien talonpoikien lisäksi pitäjissä asui muutakin väkeä, jotka eivät välttämättä omistaneet maata, eivätkä näin ollen maksaneet maaveroa kuten perintötalonpojat. Nämä monesti itsellisiksi (*husman och huskvinna*) mainitut maksoivat kuitenkin monia apuveroja. Heidät luokiteltiin maata omistamattomina henkilöinä sosiaalisesti talonpoikaisryhmän alapuolelle. Vuotuinen rahavero oli tosin sangen pieni verrattuna talonpoikien kokonaisveroon. Itselliset eivät olleet mikään yhtenäinen ryhmä, sillä heidän joukossaan oli niin sanottuja mäkitupalaisia ja Sa-

20 Limingan, Iin ja Kemin talonpojat maksoivat rahaveron lisäksi vähäistä lohiveroa (*stadgalax*), jonka osuus oli tosin hyvin pieni verrattuna siihen määrään, mitä kruunu alkoi perimään 1550-luvulta lähtien.

21 KA 2:103–113, KA 4569, KA 4592, KA 4597.

22 KA 1:87–103; KA 2:83–99; KA 5:339–358; KA 1921; Laakso 1982, 98–103.

vossa kaskityöläisiä. Savossa kaskiköyhälistö maksoi 1500-luvulla niin sanottua kirvesrahaa. Myös pitäjän käsityöläiset, jotka eivät välttämättä omistaneet maata, luettiin itsellisiin.

Satakuntaa ja Pohjanmaata lukuun ottamatta rahan osuus vuotuisessa verossa oli vielä kaiken kaikkiaan melko pieni, eikä rahataloudesta oikein voi vielä puhua 1500-luvulla. Kruunun tuloista suurin osa koostui luontaistuotteista ja työvelvollisuuksista. Vuosilta 1573 ja 1582 säilyneet kruunun päätilikirjat ovat erityisen käyttökelpoisia verrattaessa vuotuisen rahaveron ja luontaisparseleiden osuutta koko vuotuisessa verossa. Tilin liitteenä on mainittu kaikkien kannettujen verotuotteiden arvo äyreinä tai markkoina, mikä helpottaa parseleiden vertaamista. Kaikki verotulot on näin voitu laskea yhteen ja verrata rahan osuutta kaikkiin verotuloihin. Taulukon 10 mukaan Suomesta kannettiin suhteessa enemmän veroa rahana kuin Ruotsista, sillä raha oli luontaistuotteita helpompi kuljettaa keskusvallan käyttöön ja Tukholmaan kuin esimerkiksi vilja tai karjataloustuotteet.

Taulukko 10. Rahana maksettujen verojen osuus kaikista vuotuisista verotuloista Ruotsin valtakunnassa vuosina 1573 ja 1582

	1573			1582		
	Vuotuinen vero markkaa	Rahavero (markkaa)	%	Vuotuinen vero markkaa	Rahavero (markkaa)	%
Ruotsin maakunnat	802 814	36 925	4,6	860 172	38 529	4,5
Suomen maakunnat	404 184	41 932	10,4	502 527	41 110	8,2
Yhteensä	1 206 998	78 857		1 362 699	79 639	

Lähde: HH 12:1 (Rhb 1573); ASKO III:7 (Rhb 1582); ASKO III:4 (Rhb 1573)

Valtion päätilikirja kuvaa kuitenkin tilivuotta vain ideaalina ”normin mukaisena” olettaen, että kaikki verovelvolliset suorittivat veron täysimääräisinä. Vaihtoparseleita ei ole tässä otettu huomioon ja myös kaikki veronmaksukyvyttömät tilat puuttuvat tilastoista. Todellisuudessa rahana maksettujen verojen osuus oli 1500-luvulla normin mukaista veroa merkittävämpi sekä verovaihtojen että apuverojen takia. Kruunu kävi kauppaa luontaisparseleilla. Voudit myivät ylimääräisiä verotavaroita tai kruunulle tarpeettomia tavaroita markkinahintaan muun muassa paikallisille ostajille²³ tai kaupunkien porvareille. (Katso tarkemmin luku 6)

Huomattavaa on, että inflaation vuoksi talonpojat maksoivat vuonna 1573 verojaan enemmän rahana kuin luontaistuotteina. Kruunu taas olisi halunnut saada tällöin mieluummin tavaroita kuin rahaa. Kohonneet markkinahinnat saivat aikaan sen, että vero maksettiin mieluummin rahana kuin tuotteina. Esimerkiksi Små-

23 Vilkuna 1998, 36–37.

lannissa rahaa kertyi kruunulle vuonna 1573 kahdeksan kertaa enemmän kuin olisi pitänyt, vuonna 1582 vain neljä kertaa enemmän.²⁴

Varsin yleistä oli myös, että osa talonpojista korvasi rahaveronsa turkiksilla, nahhoilla ja kalana, siis eränkäyntituotteilla. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että vouti osti näitä tuotteita talonpojilta kruunun etuosto-oikeuteen vedoten. Yleisempää oli kuitenkin että kruunu sai vaihtojen jälkeen enemmän rahaa, kuin mitä vuotuinen verotulo olisi edellyttänyt.

Rahasuoritusten osuus kokonaisverosta nousi 1600-luvun alun parseliuudistuksessa ainakin veronkantonormien mukaan. Kaarle IX:n veropolitiikan tavoitteena oli saada verotulot mahdollisimman paljon rahana tai ainakin rahaksi helposti vaihdettavina parseleina. Raha oli ainoa veronmaksutuote, jota todella kannettiin kaikissa maakunnissa ja kaikissa pitäjissä kuten kartasta 10 voi todeta. Rahasuoritusten määrä sekä suhteellinen osuus koko talonpojan vuotuisesta verosta sen sijaan vaihteli erittäin paljon. Pohjanmaan pitäjissä rahan osuus oli keskimäärin peräti 48,7 prosenttia koko vuotuisesta verosta. Toisena ääripäänä voi mainita Viipurin läänin, jossa rahaveron osuus oli vain 4,6 prosenttia.²⁵ Liitetaulukosta 19 voi päätellä Hattulan kihlakunnan olleen sekä tilakoon että veronmaksukyvyn puolesta Hämeen vaurainta aluetta. Köyhempää ja samalla myös nuorempaa asuinalueetta edusti ainoastaan kihlakunnan eteläosan Vihdin pitäjä, joka kuului 1500-luvulla puoliksi Raaseporin ja puoliksi Hämeen lääniin.

Taulukossa 11 on tarkasteltu esimerkkipitäjien osalta rahaveroa ja rahan osuutta koko vuotuisesta verosta 1600-luvun alussa. Sekä rahavero että koko vuotuinen vero on laskettu vastaamaan kunkin pitäjän maaveroluvultaan keskiarvotilaa. Keskiarvotila on saatu jakamalla koko pitäjän tiedossa oleva maaverolukujen määrä kyseenomaisen pitäjän tilamäärällä.

Rahavero oli sekä absoluuttisesti että suhteellisesti korkea niillä alueilla, mistä luontaisparseleiden kuljetus olisi ollut kallista ja osittain kannattamatonta. Pitkiä kuljetusmatkoja oli esimerkiksi Pohjanmaan, Kainuun, ja Pohjois-Hämeen Rautalammin asukkailla. Toisaalta rahavero oli korkea myös niissä pitäjissä, esimerkiksi Hämeen Hattulassa, joissa maksettiin kaikkia parseleita, myös rahaa, suhteessa muita enemmän.²⁶ Kaikkien pitäjien osalta rahaveron määrää keskiarvotilaa kohti on tarkasteltu kartassa 10.

RUOKAPARSELIEN TÄRKEYS KRUUNUN TALOUDESSA

Nykyinen käsitys 1500-luvun taloudellisesta kehityksestä Ruotsin valtakunnassa on yleissävylltään positiivinen. 1500-luvun talouselämässä tapahtuneet muutokset vaikuttivat positiivisesti myös maatalouden, varsinkin peltoviljelyn kehittymiseen.

24 Oden 1955, 71.

25 Pohjanmaalla kaikki pitäjät huomioon ottaen keskiarvotilan rahavero oli 7,62 markkaa ja Viipurin läänissä vastaavasti 1,03 markkaa. KA 4862, KA 4864, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860. Katso Liite 19.

26 Hämeessä: Renko, Hattula, Lehijärvi, Mäskälä, Janakkala, Hauho, Sääksmäki ja Tuulos sekä Varsinais-Suomessa: Perniö, Lieto, Kaarina, Piikkiö, Sauvo ja Masku. Katso tarkemmin liite 19.

Taulukko 11. Vuotuisena verona maksettu rahavero tilaa kohti vuonna 1609

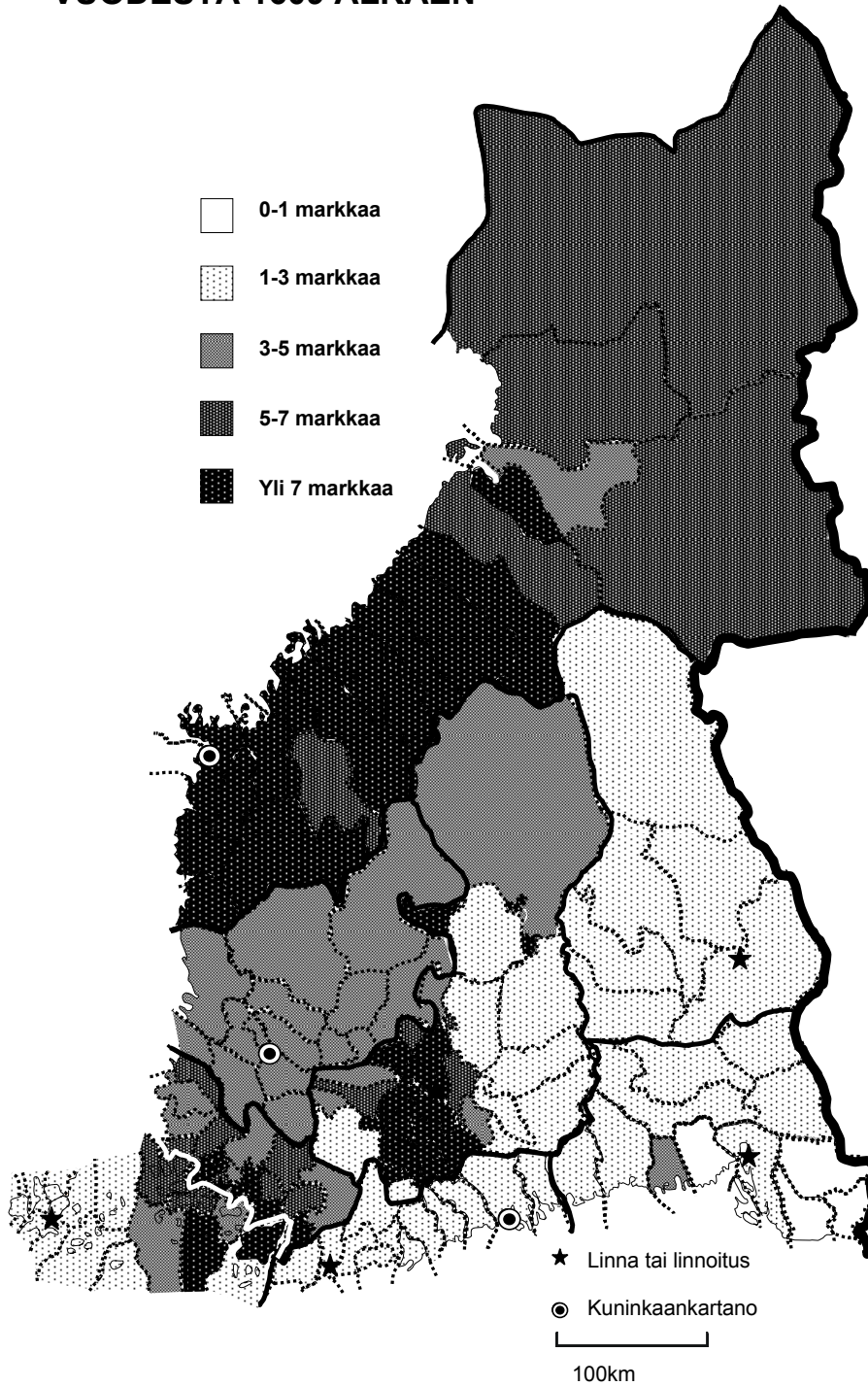
	Rahavero (markkaa)	Vuotuinen vero / keskiarvotila (mk)	Rahaveron osuus %
Maaria	4,8	24,7	19,4
Parainen	4,00	29,00	13,8
Taivassalo	5,6	23,9	23,4
Marttila	5,4	22,2	24,3
Uvila	5,1	18,5	27,6
Kangasala	3,4	10,2	33,3
Närpiö	9	18,5	48,6
Sund	1,4	28,6	4,9
Hattula	11,5	37,2	30,9
Porras	2,3	13,7	16,8
Asikkala	2,8	16,5	17,0
Rautalampi	4,1	7,3	56,2
Lohja	1,9	16,2	11,7
Tenhola	2,6	28,1	9,3
Helsinki	2,3	23,5	9,8
Elimäki	1,9	17,3	11,0
Lappeen kk.	1,9	31,1	6,1
Koivisto	0,4	13,3	3,0
Tavinsalmi	2,5	26,7	9,4
Pietarsaari	9,4	21,0	44,8
Kemi	5,5	9,9	55,6
Oulun erämaa	5,5	7,7	77,5
Keskiarvo	4,2	20,0	
Keskihajonta	2,8	7,7	

Lähteet: KA 1640, KA 1644, KA 2453, KA 2551, KA 2841, KA 3506, KA 3508, KA 3516, KA 4363, KA 4366, KA 4367, KA 4862, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860, KA 6701, KA 6706.

Väestönkasvu mahdollisti uudisraivauksen ja peltoresurssit lisääntyivät.²⁷ Perustavia syitä muutoksille olivat esimerkiksi maataloustyövälineiden kehittyminen ja uudet innovaatiot. Kyntöauran teriä suurennettiin, äkeisiin lisättiin rautapiikit, kestantoa muokattiin kaksi kertaa kesän aikana ja ojittaminen lisääntyi. Suuri merkitys satojen parantumiseen oli myös sillä, että rukiinviljely levisi Ruotsissa. Savolai-

²⁷ Myrdal-Söderberg 1991, 416–419; ks. myös Jokipii 1974, 51–63; Nummela 2003, 133–136.

Kartta 10. RAHAVERO KESKIVOTILAA KOHTI VUODESTA 1609 ALKAEN

set uudisasukkaat toivat huuhtakaskitekniiikan ja rukiinviljelyn mukanaan muun muassa Värmlantiin, Närkeeseen ja Taalainmaalle.²⁸

Kruunu oli suosinut elintarvikkeita verotuotteina jo keskiajalla. Vielä 1500-luvulla Ruotsin kruununtalous oli pitkälti luontaistaloutta. Verona toimitettua ruokaa käytettiin linnataloudessa, pitäjien kestityksissä sekä myös osana palkkaa, mutta huolellisesti säilötyt elintarvikkeet, lähinnä kuivatut tai suolatut, voitiin myös myydä ulkomaille.²⁹

Yksi kruunun suurimpia menoja oli kruunun työntekijöiden oikeus syödä linnan tai kuninkaankartanon pöydässä (*förtäring*). Ruokailun tuli tapahtua nimenomaan yhteisessä tilassa. Ne, jotka saivat palkkansa rahana, kankaina ja kenkinä, saivat useimmiten myös ilmaisen kestituksen (*utspising*), sillä vuosipalkka sinänsä oli useimmilla hyvin pieni. Vapaan kestituksen saajia olivat voudit, asemiehet, kirjurit, piit ja rengit.³⁰ Oikeus nauttia kruunun kestitystä oli palkkausmuoto niillä henkilöillä, jotka eivät pystyneet osallistumaan linnassa tapahtuneeseen ruokailuun. Tällaisia henkilöitä oli esimerkiksi linnan tiloilla ja laivastossa. Jos taas kyseessä oli palkkavirka (*beställning*), sai henkilö palkkansa rahana, elintarvikkeina, rehuna ja vaatteina sekä ilmaisena asumisena. Yleensä silloin ei ollut enää oikeutta kruunun pöytään. Vain korkeimmilla virkamiehillä oli sekä suuri palkka että vapaa kestitys.³¹

Ruokatalous oli yksipuolisempaa kuin nykyään. Suolaa käytettiin ruokatarvikkeissa säilyvyyden takia huomattavasti enemmän kuin ravinto-ohjeet nykyään suosittavat. Kalaa tosin syötiin paljon, ja kuitupitoinen leseitä sisältävä ruis- tai ohraleipä sekä puurot olivat perusruokaa kaikissa maakunnissa.³² Lihan käyttö oli vähäisempää kuin nykyään. Kasvikset valmistettiin haudikkaina, paistikkaina tai keitettyinä, mutta niiden säilöminen (mm. hapankaali) osattiin hyödyntää lähinnä vain Kaakkois-Suomessa. Sieniä käytettiin ravintona ainoastaan Karjalassa.³³

Kustaa Vaasan voudinohjeet vuosilta 1556 ja 1558 antavat ruokamäärien, tuotantotavoitteiden ja oluenvalmistuksen tarkat ohjeet niin linnoja, kuninkaan- ja karjakartanoita varten.³⁴ Tileissä mainitaan kartanon ruokailuihin käytetyistä ruokamääristä erikseen voudin ja palkkaväen pöytä. Voudin pöydässä syötiin vaihtelevampaa, ravitsevampaa ja arvokkaampaa ruokaa, ja siinä ruokailivat myös kartanon mahdolliset vieraat. Vahvasti humaloitu voudin olut sai kyytipojakseen leseetöntä leipää ja joskus jopa vehnäleipiä. Suolattu liha ja joskus jopa tuore liha komistivat pöytää, kun taas paastopäivinä syötiin lähinnä suolakalaa, kylmäsavustettua lohta ja savusiikaa. Lihan lisäksi myös voin, juuston, maidon ja munien syönti oli paastopäivinä kielletty.³⁵

28 Orrman 2003, 98–103; Myrdal 1997, 309–310, 416–419; Lähteenmäki 2002, 9; Soininen 1961, 150; Soininen 1974, 62–67.

29 Oden 1955, 64–66, 152.

30 Oden 1955, 202–203.

31 Oden 1955, 171–175, 182–194, 202.

32 Talve 1973, 60–61.

33 Talve 1973, 80–81; Ylönen 1957, 581–582.

34 Arw. Handl. IV, 99–109; Arw. Handl. IV, 361–365.

35 Vilku 1998, 201–210; Vilku 2000, 211–212; Seppälä 2002, 143–146;

Turun linnassa kuten myös esimerkiksi Porin kuninkaankartanossa palvelusväen pöydässä tarjoiltu leipä oli leseistä ja olut useimmiten arkiolutta eli kaljaa. Voita ja lihaa oli tarjolla harvemmin ja kala oli useammin kuivattua kuin suolattua. Sisäelin- ja makkararuokat olivat yleisiä, kun taas lampaanlihaa ja riistalintuja ei palvelijoille tarjottu. Voin osuus koko palvelusväen ruoan verotusarvosta oli vain noin kaksi prosenttia, kun taas voudinpöydässä se oli 20 prosenttia. Palvelusväki saikin pääasiallisen päivittäisen energiansa leivästä, oluesta, herneistä ja pavuista.³⁶ Voisi hyvin kuvitella palvelusväen pöydän ruokalajien ja ruoan määrän vastanneen tavallisen talonpoikaistalouden ruokailua. Voudinohjeista välittyy selvä kaksi- tai jopa kolmiportainen hierarkia sen suhteen, mitä ja kuinka paljon syötiin hovin, voutien ja asemiesten sekä palvelijoiden pöydässä.³⁷ Herneitä, kaalia, nauriita ja piimää ei säännöstelty, vaan näitä oli kaikkien säätyluokkien saatava niin paljon kuin tarvitsivat. Tosin piimä oli näistä selkeästi sesonkituote, sillä lehmät olivat heikon ravinnon takia ummessa talvisin.

Varsinkin naurista syötiin lähes päivittäin leivän ja oluen lisäksi. On huomattavaa, että juurikasvit eivät kuitenkaan esiinny verotettavien tuotteiden joukossa. Niitä ei kannattanut tilaa vievinä ja huonosti säilyvinä tuotteina kuljettaa pitkiä matkoja. Kaalitarhoja ja kaskinauriita kruunulla oli tarpeeksi omastakin takaa.³⁸ Nauriin merkitys ravintokasvina oli kuitenkin suuri ja maakuopassa se säilyi talvenkin yli.³⁹ Katovuosina nauris lienee pelastanut yhdessä petun kanssa monen nälkäkuolemalta ja yleensä ottaen keripukilta.

Voudinohjeet vaikuttavat ajan olosuhteisiin nähden epärealistisilta, sillä sato-tavoitteet ja karjan tuotto-odotukset olivat huomattavasti suuremmat kuin mitä olivat kuninkaankartanoiden lähteiden mukaan toteutuneet sadot ja karjan tuotto.⁴⁰ Kuninkaan tavoite lienee ollut lähinnä kannustaa voudit hoitamaan hyvin niin uusia kuin vanhoja karjakartanoita. Taloudellisesti ajatteleva Kustaa Vaasa oli tunnetusti nuuka. Hän asetti liian suuret tuotantotavoitteet ja toisaalta liian niukat ohjeet kulutukseen. Turun linnassa voudin ohjeita ei noudatettu kirjaimellisesti, vaan määrät ylittivät ohjeet lähes joka vuosi. Ruokaa kului henkilöä kohti enemmän, mitä ohjeiden mukaan olisi ollut suotavaa.⁴¹

PELLON JA KASKEN KULTA

LEIPÄVILJAN JA KAURAN MERKITYS VEROTUKSESSA

Vilja oli niin ravintoaineena, veroparselina kuin kauppatavarana erittäin keskeisessä asemassa. Kruunu tarvitsi ja sai verotuloina niin leipäviljaa, ohramaltaita, kauraa kuin pienen määrän vehnääkin ympäri valtakuntaa. Ruokittavia riitti karta-

36 Helenius 1992, 86–94; Seppälä 2002, 143–146.

37 Ramsay 1924, 284–285; Helenius 1992, 87–88.

38 Sähke 1935; Soinen 1974, 169.

39 Aaltonen 2001, 59–62.

40 Tornberg 1989, 62–68; Myrdal 1991, 294–295; KA 2066, KA 2098, KA 2114, KA 2134.

41 Helenius 1992, 92–93.

noissa ja linnoissa. Vaikka linnojen lato- eli karjakartanoissa ja kuninkaankartanoissakin harjoitettiin maanviljelystä, ei kruunu olisi tullut toimeen ilman vero-
viljaa. Varsinkin ohramaltaiden merkitys verotuotteena oli korvaamaton. Ohra toi-
mitettiin valmiiksi mallastettuna kartanoihin, joissa se sitten pantiin olueksi. Vuonna
1582 kruunun vuotuisista verotuloista viljatuotteiden osuus oli veronormien mu-
kaan lähes 38 prosenttia.⁴²

Suomensukuisten kansojen etevän keksinnön, savuriihen, ansiosta kuivattu vil-
ja säilyi homehtumatta talven yli, ja kuitenkin itävyys säilyi.⁴³ Ylijäämäviljaa jäi
kuitenkin harvoin talven jäljiltä, ja katovuodet johtuivatkin hallasta eikä viljan säi-
lytysongelmista. Leipäviljaa jatkettiin pulavuosina pettujauhon lisäksi ruumenilla
eli akanoilla.⁴⁴

Maakunnat eivät olleet varsinaisen viljanviljelyn suhteen samalla viivalla. Tau-
lukkoon 12 kootut keskimääräiset kylvöluvut, jotka ovat tosin vasta 1620– 1630-
luvulta, tarjoavat suuntaa-antavaa tietoa peltoalasta, sillä viljelyjärjestelmä ja var-
sinkin kylvötiheys vaihtelivat maakuntien välillä. Karja- ja kylvövero oli yksi 1600-
luvun lukuisista suostunta- eli apuveroista, jota kannettiin talonpojilta ja myö-
hemmin myös muilta säädyiltä karjavarallisuuden ja kylvötynnyreiden mukaan.
Kyseenomaista veroa kannettiin ensimmäisen kerran vuoden 1620 valtiopäivien
jälkeen. Kylvöluvut perustuvat karja- ja kylvöveron yhteydessä kirjattuihin kylvö-
määriin⁴⁵. Vero-ohjeiden mukaan kustakin kylvetystä tynnyristä oli maksettava
kaksi äyriä veroa – ”olkoon sitten peltoon tai kaskimaahan kylvettyä.”⁴⁶

Taulukko 12. Keskimääräisen tilan kylvömäärä Suomessa 1620–30-luvuilla

Maakunta	kylvö tynnyreinä / verotila
Satakunta	3,6
Varsinais-Suomi	3,2
Häme	3,0
Uusimaa	2,5
Pohjanmaa	2,4
Ahvenanmaa	2,2
Kymenkartano	2,1
Viipuri	1,3
Savo	1,1

Lähde: Luukko 1967, 128–132.

42 Viljatuotteisiin on laskettu leipävilja (ruis ja ohra), pavut, kaura ja leipä. Todistuskappaleita Suomen historiaan III:7, Vennola 1908.

43 Vilkuna 1976a, 220; Wilmi 2003, 171.

44 Talve 1973, 108.

45 Luukko 1967, 128–132.

46 Melander 1896, 434–435.

Kaskeen kylvettiin huomattavasti harvempaan kuin peltoon, mikä on otettava huomioon tarkasteltaessa Viipurin läänin ja Savon lukuja. Samalla tai pienemmäläkin kylvömäärällä sai kaskipellosta sen hyvin onnistuessa suuremman sadon kuin varsinaisesta pellosta. Esimerkiksi koskemattomaan metsään tehdystä huuhdasta saattoi saada hyvinkin 30–40-kertaisen sadon.⁴⁷

Koska kyse oli veroa varten ilmoitetusta kylvömäärästä, oli talonpojalla ehkä houkutus ilmoittaa kylvömäärät todellisuutta pienemmiksi. Yksitellen 1630–1640-lukujen vanhimmista maanmittauskartoista arvioidut peltoalat saattaisivat osua tarkempaan. Esimerkiksi Karjalan kannaksella Uudenkirkon pitäjässä oli taloa kohti noin 9 tynnyrialaa peltoa. Myös muiden maakuntien osalta kartta-arviot todellisista peltoaloista ovat huomattavasti kylvöverolukuja suuremmat.⁴⁸

Talonpoikaistilojen satomääristä ei liemmin ole tarkkoja tilastotietoja. Kirkkoherrojen laatimat kymmenysluettelot eivät voi ainakaan Varsinais-Suomessa kuvata 1/10 koko sadosta. Hyvin yleistä oli, että kymmenysvero tilaa kohti oli vain noin 2–3 kappa. Tällöin koko sato olisi käsittänyt vain noin 20–30 kappa⁴⁹, millä määrällä tuskin yksikään tila tuli normaalivuosina toimeen. ”Kymmenys” lieneekin ollut enää vain veron teoreettinen nimitys, eikä ole tarkoittanut todellista 10 prosenttia sadosta. Kymmenysten todellinen määrä riippui varmasti sekä sadon ilmoittajasta, talonpojasta, kuin myös veronkerääjästä, kirkkoherrasta.⁵⁰ ORRMAN on laskenut kolmen varsinaissuomalaisen esimerkkipitäjän, Paraisten, Marttilan ja Vehmaan osalta todellisen kymmenysveroprosentin olleen vain 1,4–3,3 prosenttia, jos keskimääräisenä jyvälukuna pidetään neljää.⁵¹ Suurimmassa osassa Suomea kymmenysverotus oli lisäksi vielä 1500-luvulla tuntematon verosuoritus. Ylä-Satakunnassa, Hämeessä, Savossa ja Karjalassa oli käytössä sopimusoikeus, jonka perusteella piispa, kirkkoherra ja pitäjänkirkko saivat kukin vuosittain tietyn määrän veroa sovittuine verotuotteineen satovaihteluista huolimatta.

Pitkän aikavälin keskimääräiset satomäärät ovat monesti harhaanjohtavia, sillä katovuodet erosivat niin kutsutusta normaalivuodesta hyvinkin paljon. Toiseksi on vaikea vertailla todellisia kylvöaloja eri maakuntien kesken, sillä tilien välittämä tieto kylvöistä ja sadoista koski monessa tapauksessa ainoastaan veronalaista maata. Kaskihalmeet ja ulkomaat jäivät verottamatta, ja niiden suhteellinen osuus kokonaisviljelyalueista vaihteli eri maakunnissa. Peltoalojen niukkuus selittyy ainakin osittain sillä, että kaskeaminen täydensi monissa maakunnissa huomattavan paljon talonpojan viljasatoa. Kolmantena virhetekijänä täytyy muistaa lähteiden luonne. Talonpoika tuskin ilmoitti kylvömääriään tunnollisen tarkasti ”käsi raamatulla”, mikäli se vaikutti hänen verotukseensa.⁵² Pikemminkin kylvöluvut ilmoitettiin alakannttiin, jos vain mahdollista, eli kymmenysveroon liittyvät veroluvut antavat kansan varallisuudesta köyhemmän kuvan kuin mitä oli todellisuus.

47 Soininen 1974, 54, 62–68.

48 Jutikkala 1980, 174–175.

49 1 kappa=4,6 litraa eli sadon määrä olisi jäänyt näin ollen noin 92–138 litraan.

50 Seppälä 1996, 29–34. Pitkien etäisyyksien takia ei kymmenysviljan keräyttäjänä toiminut kirkkoherra saanut myöskään viljaa suoraan pelloilta kuhilaista, vaan keräytti viljan vasta myöhemmin syksyllä.

51 Orrman 1986, 132.

52 Jutikkala 1980, 171.

Kattavimmat ja pitkän aikavälin tiedot sadoista saadaan kruunun karjakartanoiden tileistä. Tosin kartanoiden sadot olivat varmasti jonkin verran paremmat kuin tavallisen talonpoikaistilan. Kartanoissa pidettiin runsaasti karjaa, joten lantaa riitti pelloille paremmin. Lisäksi kruunu pyrki perustamaan karjakartanonsa jo valmiiksi viljavien alueiden tuntumaan. Viljelymenetelmät ja -olosuhteet lienevät muuten olleet samanlaiset kuin talonpoikaistiloilla. Keskimäärin rukiilla oli sadon onnistuessa paras jyväluku, kuusi. Ohran keskimääräinen jyväluku oli viisi ja kauran neljä. Kaskiruis oli Turun linnan karjakartanosta, Iso-Heikkilästä, säilyneiden tietojen mukaan peltoruista tuottavampaa. Espoon kartanossa rukiin jyväluku oli neljästä viiteen.⁵³ Kustaa Vaasan asettamista tavoitteista, 8-kertaisesta ruis- ja 9-kertaisesta ohrasadosta, jäätii siis monena vuonna tuntuvasti.⁵⁴

Varsinais-Suomen kuninkaankartanoiden satomäärissä näkyy pitkällä aikavälillä 1500-luvun loppupuolella alkanut ja 1800-luvulle asti jatkunut pikku jääkausi. Kun keskimääräinen peltokasvien jyväluku oli vielä Varsinais-Suomessa 1580-luvulle asti viisi, laski se 1500-luvun lopussa keskimäärin kolmeen.⁵⁵ Talonpoikaistilojen osalta suuntaus lienee ollut sama. Yhdessä sotarasitusten, veronkorotusten sekä 1600-luvun alun nälkävuosien, olkivuosien, kanssa olosuhteet kiristyivät monella tilalla äärimmäisen huonoksi, ja autoitumisprosessi kiihtyi.

Peltoviljelyalueilla – Lounais-Suomessa, Etelä-Pohjanmaalla ja Hämeessä – yleisin viljelytapa oli kaksivuoroviljely, jota täydensi niin sanotun toukomaan käyttö. Toinen puoli pellosta oli kesannolla ja toiseen puoleen kylvettiin ruista, ohraa tai kauraa. Toukomaan oli kesannosta erikseen aidattu pieni alue, jossa kasvatettiin esimerkiksi hernettä, papuja, naurista tai kuitukasveja. Herne oli tärkeä, sillä se lannoitti samalla peltoa typentuotollaan. Toukomaan koosta riippui, kuinka suuri osa pelloista todella oli kesannolla.⁵⁶

Varsinais-Suomen mannerpitäjissä verotus keskittyi jo keskiajalla etupäässä peltoviljelyyn ja toissijaisesti karjanhoitoon. Taulukossa 13 on vertailtu, miten paljon veroa maksettiin toisaalta viljatuotteina ja toisaalta voina. Esimerkkipitäjänä on keskeisen peltoviljelyalueen Maaria, mutta samat vero-ohjeet olivat käytössä lähes koko Maskun kihlakunnassa saaristoa lukuun ottamatta.

Päävero kannettiin kunkin tilan maaveroluvun, so. savuluvun mukaan, joka oli Maariassa keskimäärin 1/5 savua, kun taas nimismiesvero kannettiin manttaaleittain. 1540-luvulla vielä lähes jokainen tila oli kokomanttaalin tila. Kun tarkastellaan markkamääräisesti viljan (ruis, maltaat ja kaura) ja karjataloustuotteiden (voin) osuutta kruunun verotuksessa, huomataan, että viljan osuus oli voita huomattavasti merkittävämpi.⁵⁷ Tuolloin yksi panni leipäviljaa oli arvoltaan kaksi markkaa ja panni kauraa yhden markan arvoinen. Voileiviskä puolestaan noteerattiin kolmen markan arvoiseksi. Vuotuisen viljaveron suuruus markkoiksi muutettu-

53 Oja 1944, 169; Ramsay 1924, 277; Kossila 1958, 44–46.

54 Arw.Handl. IV: 106. Vuonna 1558 Kustaa Vaasa nosti tuotantotavoitteita: Rukiin jyväluvun olisi pitänyt olla 12 ja ohran 10. Arw.Handl. IV: 363.

55 Tornberg 1989, 64–70.

56 Jutikkala 1980, 191–192; Wilmi 2003, 159–162.

57 Tästä puuttuvat kirkon kymmenysvilja sekä papin vanha ruokalisä, joista viimeksi mainittu kerättiin suomalaisen oikeuden alueella viljana ja ruotsalaisen oikeuden alueella voina.

Taulukko 13. Keskimääräisen tilan vuotuinen vilja- ja voivero Maarian pitäjässä 1540-luvun alussa

	Parseli	Veron määrä/ 1 kokosavu	Veron määrä 1/5 -savu	Arvo (markkaa)
Päävero:	Voi	1 leiviskä	4 naulaa	0,6
	Ruis	1 panni	0,2 panna	0,4
	Maltaat	1 panni	0,2 panna	0,4
	Parseli	Veron määrä/ manttaali	tila= 1 manttaali	Arvo (markkaa)
Nimis- miehen vero:	Ruis	1 panni	1 panni	2,0
	Kaura	1 panni	1 panni	1,0

Lähde: Renvall 1949, 242; KA 485, KA 486.

na ja yhtä tilaa kohti oli yhteensä 3,8 markkaa, kun otetaan huomioon sekä päävero että nimismiehen vero. Voivero puolestaan oli arvoltaan vain 0,6 markkaa.⁵⁸ 1600-luvun alussa vertailu on edelleen yhtä selkeästi viljan hyväksi. Viljan osuus koko vuotuisesta verorasituksesta oli Varsinais-Suomen pitäjissä keskimäärin lähes 50 prosenttia, kun taas voin osuus jäi 18,5 prosenttiin.⁵⁹

Vaikka vilja oli merkittävä verotuote, ei sen osuus verotuotteista ollut samanlainen kaikissa maakunnissa. Taulukossa 14 on koottuna tieto siitä, kuinka paljon veroviljaa toimitettiin kruunulle eri maakunnista vuonna 1542, ja kuinka suuri viljaveron osuus oli keskimäärin tilaa kohti. Eri viljalajien, rukiin, ohran, kauran ja vehnän, osuutta tarkastellaan tarkemmin liitteessä 5: Vilja ja rehu vuotuisessa verossa. Eniten viljaa kertyi Hämeen läänistä, vaikka tilaluvun perusteella se oli vasta kolmanneksi suurin maakunta. Tosin erot eivät ole suuria. Kolmesta maakunnasta eli Varsinais-Suomesta, Hämeestä ja Karjalasta kannettiin verona viljaa niin paljon, että se vastasi 64 prosenttia kaikesta Suomen vuotuisen veron viljasta.

Jos kuitenkin verrataan maksettua viljaveroa perintötilojen määrään, huomataan, että suhteessa korkein viljavero oli Savossa, lähes 3,5 panna keskimäärin tilaa kohti. Virhetekijöitä on tosin tässäkin runsaasti. Perintö- eli verotila vaihteli esimerkiksi kooltaan eri puolilla maata, vaikka merkittävää eroa itä- ja länsisuomalaisen perhekunnan koolla ei vielä 1500-luvulla ollutkaan. Suurperheet olivat vielä Savossakin vähemmistönä.⁶⁰ Lisäksi Savon talonpojilta kannettu päävero puoli panna ohraa tai ruista kutakin veronahkaa eli maaveroyksikköä kohti on merkitty taulukkoon 14 ikään kuin se olisi maksettu kokonaan viljana. Tosiasiassa viljaveron saattoi maksaa myös vaihtoehtoisesti muina parseleina. Esimerkiksi vuonna 1541

58 Vertailussa on käytetty vuoden 1582 verohintoja.

59 KA 1640, KA 1644. Katso myös liite 19.

60 Pirinen 1982, 320–325; Vertaa: Voionmaa 1915, 391–405.

Taulukko 14. Vuotuisena verona kannettu vilja maakunnittain ja verona maksettu vilja keskimäärin yhtä tilaa kohti vuonna 1542

Maakunta	Verovilja (lästia) ⁶²	Tiloja ⁶¹ v. 1558	Viljavero/ tila (lästia)	Viljavero/ tila (pannia)
1 Varsinais-Suomi	142,2	6968	0,02	1,47
2 Ahvenanmaa	30,5	1035	0,03	2,12
3 Länsi-Uusimaa	32,8	2434	0,01	0,97
4 Itä-Uusimaa	65,7	1871	0,04	2,53
5 Kymenkartano + Viipuri ⁶³	143,1	5007	0,02	1,61
6 Savo	108,5	2248	0,05	3,48
7 Häme	156,2	4703	0,03	1,99
8 Satakunta	–	4146	–	–
9 Pohjanmaa	–	4243	–	–
Yhteensä	679,1	33991		

Lähde: KA 5:80–368v, Jutikkala 1980, 161.

savolaiset maksoivat pääveronsa niin, että viljaa (etupäässä ohraa) kertyi 72 prosenttia. Loput verovelvollisista maksoivat pääveron korvaavina parseleina: haukina, lampaina, turkiksina tai humalina. (Katso liitteet 6a ja 6b)⁶⁴

Satakunnassa kruunun aittaan tuotiin veroviljaa varsinaisesti vasta vuoden 1547 jälkeen. Tällöin kinkerivero, johon vilja yhtenä verotuotteena kuului, siirtyi osaksi kruunun tilinpitoa. Siihen asti neljänneskuntamiehet olivat keräyttäneet kinkeriveron, ja se oli käytetty pitäjissä järjestettäviin kestityksiin. Kruunun varsinainen vuotuinen vero maksettiin Satakunnassa rahana. Myös Pohjanmaalta kruunulle kannettiin veroviljaa vasta 1550-luvun lopun maantarkastuksen jälkeen. 1540-luvulla suurin osa kruunun verosta maksettiin myös Pohjanmaalla rahana.

Ohra oli tärkein viljalaji 1500-luvun verotuksessa. Ohraa ja ohramaltaita maksettiin koko Suomessa 1540-luvun veronormien mukaan yhteensä lähes 330 lästia, kun taas ruista ja ruisjauhoja kertyi paljon vähemmän 170 lästia.⁶⁵ Jopa Varsinais-Suomessa, missä rukiin viljelyllä oli jo pitkät perinteet, kertyi verona jonkin verran enemmän sekä maltaita että kauraa kuin ruista. (Katso liite 5) Ohra oli kruunun taloudessa käyttötavoiltaan monipuolinen, sillä siitä tehtiin leipää, mutta ennen kaikkea sitä mallastettiin olutta varten. Olutta tarvittiin kruununkartanoissa, lin-

61 Jutikkala 1980, 161.

62 1 lästi=6 puntaa ja 1 punta= 12 pannia. Tosin Hämeessä 1 punta= 5 pannia, mikä on otettu laskelmassa huomioon.

63 Kymenkartanon läänin pitäjät kuuluivat hallinnollisesti Viipurin lääniin vielä vuonna 1542.

64 Pirinen 1988, 365–367.

65 KA 5: 387–400.

noissa, sotaväen muonituksessa ja virkamiesten kestityksessä. Erilaiset jauhopuurot ja sisälmysruoat sisälsivät nekin useimmiten ohraa.

Ohra oli Suomen pääviljalaji vielä 1500-luvulla, joskin Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja osittain Uudellamaalla se sai luovuttaa johtoaseman rukiille.⁶⁶ Pääviljalajia kuvaa sekin seikka, että ruotsin kielen sana ”*korn*” tarkoittaa suomennettuna sekä jyvää että ohraa.⁶⁷ Ohraa pystyi viljelemään lajirikkauden takia hyvinkin erilaisissa olosuhteissa, ja se menestyi pohjoisempana kuin ruis. Esimerkiksi lehtipuuvaltaisesta metsästä poltettuun tavalliseen kaskeen viljeltiin Savossa yleisesti ohraa. Maaperän tuli olla ravinnerikas, mutta ei liikaa lannoitettu.⁶⁸ Ohran haitta-
puoli oli sen hallanarkuus.

Ohran viljely väistyi kuitenkin 1600-luvulla yhä pohjoisemmaksi samalla, kun rukiin viljely yleistyi. Pohjanmaalla merkittävä muutos rukiin eduksi tapahtui Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa. Kun 1540-luvulla ohran osuus kymmenysluetteloiden mukaan oli vielä 75 prosenttia, niin vuosien 1610 ja 1611 kymmenysveroissa ohran osuus oli tippunut 57 prosenttiin. Rukiin osuus kymmenysviljasta oli erityisen suuri nykyisen Keski-Pohjanmaan pitäjissä, Kruunupyssä, Lohtajalla ja Kokkolassa, joissa kaskeamista harjoitettiin suhteellisen runsaasti.⁶⁹

Ruis oli ja on ensisijaisesti leipävilja. Ruis tarvitsee kasvaakseen paljon valoa, viileän ilmaston ja hyvin muokatun maan. Se on karaistuneempi kuin vehnä, eikä ole arka happamalle maalle. Rukiilla oli yleensä parempi jyväluku kuin ohralla ja kauralla, varsinkin kaskimaasta.⁷⁰ Varsinkin pohjoisissa osissa Suomea ruis oli vielä 1500-luvun puolivälissä ohraa harvinaisempi viljelykasvi. Työnjako rukiin ja ohran viljelyssä oli esimerkiksi Hämeessä selkeä. Linnan alaisissa karjakartanoissa viljeltiin enemmän ruista, kun taas talonpojat toimittivat viljelemänsä ohran verona linnatalouden käyttöön. Siksi esimerkiksi Hämeen linnassa ruisleipää saivat vain voudin pöydässä ruokailevat. Sama tendenssi rukiin viljelyssä näkyi Ruotsin kuninkaankartanoissa.⁷¹ Ruis oli ”itäinen ja pohjoinen” viljakasvi ja sen viljely oli sangen vähäistä Etelä-Ruotsissa ja Keski-Euroopassa.⁷²

Ruis yleistyi 1500-luvulla ja oli jo esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja paikoin Viipurin läänissä ohraa yleisempi leipävilja. Käyttö levisi talonpoikaistiloille kartanoista saatujen hyvien satotulosten ansiosta. Yleissääntönä näyttää olleen, että mitä vanhempaa peltoviljelystä alue edusti, sitä enemmän rukiilla oli peltoalaa. Tosin Savossa tilanne oli päinvastainen. Pohjois-Savossa kylvettiin yhä enemmän ruista huuhtakaskeen uudisasutuksen edetessä. Huuhtakasessa menestyi vain yksi syysruislajike, itäinen kaski- eli korpiruis. Lajike mahdollisti kuusivaltaisten metsien

66 Wilmi 2003, 167; Lempiäinen 2003, 327.

67 Usean länsimaisen kansan ruokataloudessa yleisin vilja kulkee nimellä ”korn” lajinimen sijasta. Itävallassa ”korn” merkitsee vehnää, Pohjois-Saksassa ruista, Yhdysvalloissa taas ”corn” on maissi, Schöneck 1997, 8–9.

68 Soininen 1961, 138–140; Rousi 1997, 59–61; Vuorela 1975, 127–128.

69 KA 4870, KA 4871; Luukko 1950, 279.

70 Vilkuna 1998, 114; Schöneck 1997, 102–103.

71 Myrdal 1991, 265; Vilkuna 1998, 99–100.

72 Vilkuna 1935, 60.

hyödyntämisen rukiinviljelyyn uudisasutuksen edessä Sisä- ja Pohjois-Suomeen.⁷³ Vielä 1540-luvulla valtaosa savolaisten maksamasta veroviljasta oli ohraa, mutta rukiin osuus kasvoi 1550-luvulla varsinkin Pohjois-Savossa. Tavinsalmen pitäjässä uudisasukkaat maksoivat vaaditun viljaveronsa lähinnä rukiilla, kalana tai turkiksi-na, sillä ohra ei huuhdassa menestynyt. (Katso liite 6b: Savon toteutunut päävero v. 1557 ja 1558)

Ilmaston kylmeneminen 1500-luvun lopussa lienee lisännyt vähitellen rukiin kylvöä, sillä varsinkin syysruis kesti epäedullista ja vaihtelevaa säätä paremmin kuin ohra. Se ei myöskään ollut niin hallanarka kuin ohra. Toisaalta kaskirukiin viljelyyn päti sääntö, että kaskeamiseen sisältyivät sekä suuret riskit epäonnistua että toisaalta mahdollisuus saada suuri tuotto. Sadon onnistuminen oli paljon sää-olosuhteiden varassa.⁷⁴ Kaskenpolttaja jos kuka tunsi petun maun leivässä.

Kauran osuus kaikesta veroina toimitetusta viljasta oli 1540-luvulla suunnitteen yhtä suuri kuin rukiin, mutta paljon ohraa pienempi. Eniten kauraa kertyi kruunun hevosille Hämeessä ja Varsinais-Suomessa, yhteensä noin 50 prosenttia koko veromäärästä. (Katso liite 5) Varsinais-Suomen Piikkiön kihlakunnassa kauran osuus kaikesta viljasta oli kymmenysluetteloiden perusteella 1580-luvulla jopa 20 prosenttia.⁷⁵ Kauraa käytettiin ennen kaikkea hevosten rehuksi lukuisissa pitäjien kestityksissä ja ruokaruotseissa hoviseurueen ja virkamiesten kulkiessa maakuntakiertueillaan.

Ahvenanmaalta ja Pohjanmaalta kaura puuttui verotuotteiden joukosta koko 1500-luvun ajan, eikä se sisältynyt vielä 1600-luvun alun vuotuisiin veroihin. Kasvuolosuhteet tuskin olivat siihen syynä, sillä kaura on varsin vaatimaton kasvupaikan suhteen ja viihtyy hyvin erilaisissa maaperissä. Kauraa viljeltiin runsaasti ulkopeltoihin ja kaskiin rukiin tai ohraan jälkeen. Kymmenysviljana kauraa tosin tiedetään toimitetun pieniä määriä myös Pohjanmaalla, mutta yleinen kasvi se ei siellä ollut.⁷⁶ Ahvenanmaalla kaura oli harvinainen viljakasvi ensinnäkin sen takia, että pienet peltotilkut tarvittiin kaikki leipäviljan viljelyyn ja toisaalta siksi, että karjan ravinnoksi riitti tarpeeksi luonnonheinää ja järviruokoa. Kolmanneksi kruunulla ei ehkä ollut tarvetta saada rehua verona Pohjanmaalla, sillä kruunun omia hevosia majaili siellä sangen vähän ruokittavana. Jokipii olettaa kauran viljelyn levinneen vähitellen Lounais-Suomesta ja Etelä-Hämeestä pohjoista ja itää kohti.⁷⁷

Kaura oli ihmisen elintarvikkeena huonossa maineessa ympäri Eurooppaa. Varsinkin Roomassa sitä halveksuttiin, koska sitä käytettiin lähinnä hevosten ravintona. Kaura oli 1500–1600-luvuilla rahalliselta arvoltaan vain puolet siitä, mitä leipäviljalajit ruis ja ohra. Kaurapuuro miellettiin sivistymättömien barbaarien ja pohjoisten kansojen ruoaksi. Tosin skotit sanoivat kaurapuuron pitävän ruumiin terveenä, pään kylmänä ja jalat lämpiminä sekä sen aikaansaavan rautaisia miehiä.⁷⁸ Suomessa suuri osa kaurasta käytettiin toki hevosten talviruokintaan. Kaura

73 Orrman 2003, 99–101; Säihke 1963, 28; Soininen 1961, 150–154; Soininen 1974, 54–64; Myrdal 1999, 226–227.

74 Soininen 1974, 64–65.

75 Säihke 1963, 29–33.

76 Virrankoski 1973, 195–196; Virrankoski 1956, 150.

77 Jokipii 1974, 80.

78 Schöneck 1997, 62; Vuorela 1975, 129.

vaati kasvaakseen pitkät valoisat päivät ja runsaasti kosteutta. Kasvuominaisuuksiansa takia se lienee juurtunut Pohjois-Euroopan olosuhteisiin hyvin.⁷⁹

Viipurin läänissä kaura poistettiin vuotuisten verotuotteiden joukosta 1600-luvun alussa. Se ei välttämättä merkitse sitä, ettei kauraa olisi toimitettu verona kuten ennenkin. Päinvastoin kauran osuus lienee yhdistetty yksinkertaisesti viljaveron (*spannmål*) yhteyteen. Muissa maakunnissa ”spannmål” tarkoitti pelkäästään ruista ja/tai ohraa eli leipäviljaa, ja kaura mainittiin veroparselina aina erikseen. Karjalassa sen sijaan kauraa käytettiin huomattavassa määrin myös ihmisravinnoksi, ja siitä leivottiin muun muassa rieskaa.⁸⁰ Kauran yhdistäminen samaan veroon rukiin ja ohran kanssa selittäisi samalla osittain myös sitä, miksi Viipurin läänin viljaveron kasvoi lähes kaksinkertaiseksi entiseen verrattuna. Esimerkiksi Lappeen pitäjässä täysveroa kohti määrätty viljaveron nousi vuoden 1605 parseliuudistuksessa reilusta neljästä tynnyristä⁸¹ peräti seitsemään tynnyriin. Varsinkin vanhassa nimismiehenverossa kauralla oli ollut sangen keskeinen merkitys⁸²

Vehnä oli aluksi Pohjolassa vain varakkaiden herkkua ja se oli vielä 1800-luvulla harvinainen viljalaji. Vehnä vaatii runsaasti lannoitusta sekä kuohkeaa että kiviä maaperää. Kaskimaassa se ei menestynyt. ILMARI TALVEN mukaan vehnää viljeltiin eniten Karjalassa, missä jo viimeistään 1600-luvulla valmistettiin myyntiin vehnästä leivonnaista ”Viipurin rinkiä”.⁸³ Väite pitänee paikkansa, varsinkin, jos sitä verrataan 1500-luvun verotukseen. Kruunu keräytti keskiajalla verovehnää Lappeen, Taipaleen, Jääsken, Muolaan, Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjissä. Kunkin nautakunnan tuli toimittaa yhteisvastuullisesti linnaan yksi panni lahjavehnää. Ainoastaan Viipurin läänin rannikkopitäjistä Säkkijärveltä, Viipurin pitäjistä ja Koivistolta vehnä puuttui verotuotteista.⁸⁴ Etuliite *lahja*- viittaa erittäin vanhaan, viimeistään 1300-luvulla syntyneeseen veroon. Mikään ei viittaa siihen, että vehnä olisi viljelty vain varakkaimmilla tiloilla tai kartanoissa, vaan veroa kannettiin kullakin kollektiiviyksiköltä, nautakunnalta⁸⁵ Viipurin läänissä vehnän viljelyn on siis täytynyt olla tuttua jo keskiajalla. Vuonna 1542 nautakunnilta kertyi vehnää yhteensä 101 panna (noin 9090 litraa).⁸⁶ Äyräpään kihlakunnassa vehnä poistui veroparselien joukosta vuoteen 1586 mennessä, mutta Lappeen ja Jääsken nautakunnissa vehnää maksettiin verona aina vuoteen 1605 asti.

Läntisissä maakunnissa vehnää kannettiin verona ainoastaan viljakymmenyksien yhteydessä. Tosin sitä kertyi vuosittain vain muutamia kappoja lähinnä Varsinais-Suomessa. Vehnää sanotaan edistyneiden ja varakkaiden talojen viljäksi, ja se oli varsinkin Kustaa Vaasan suosiossa, joka pyrki tuloksetta lisäämään sen viljelyä.

79 Soininen 1974, 171–172; Rousi 1997, 88–89.

80 Soininen 1974, 171.

81 Tähän määrään on laskettu kaikki viljakasvit: ruis, ohra, kaura, vehnä ja myös pavut.

82 KA 5:143–160v, 169–188; KA 358.

83 Talve 1973, 64. Vrt. Jutikkala 1980, 190.

84 KA 1: 7–21v.

85 Voionmaa 1912, 287–290. Muina Viipurin läänin lahjaveroina toimitettiin lampaita, karitsoita, papuja ja jäniksiä.

86 Nautakuntaan kuului 10 täysveroa eli noin 20–30 tilaa. Nautakuntia oli näissä kihlakunnissa yhteensä 101.

1600-luvun alun veroparseliuudistuksessa viljan määrä maaveroyksikköä kohti nousi lähes kaikissa maakunnissa. Monessa maakunnassa verotusta yksinkertaistettiin, ja verotuotteiden joukosta poistettiin rakennustarvikkeita, riistaeläimiä ja teuraskarjaa. Kruunu ei kuitenkaan suostunut vähentämään vuotuisen veron tuottoa, vaan näiden tuotteiden osuus tavallaan siirrettiin sekä rahana kannettuihin veroihin että viljaveroon. Kruunu halusi selkeitä, helposti kuljetettavia ja säilyviä tuotteita, jotka oli myös helppo muuttaa tarvittaessa rahaksi.

Kun vertailee Länsi- ja Itä-Suomen keskiarvotilojen viljaveroa, on havaittavissa selkeä ero. Satakunnassa ja Pohjanmaalla maksettu viljaveron määrä jäi alle yhden tynnyrin, kun taas Viipurin linnaläänissä se saattoi nousta jopa yli kolmen tynnyrin *keskikokoista tilaa kohti*. Keskimääräistä pienempi viljaveron määrä oli sekä Uudellamaalla että Lounais-Suomen saaristossa. Rautalammin ja Oulun erämaan pitäjät eivät maksaaneet vuotuisessa verossaan lainkaan viljaa. Erittäin pieneksi viljaveron määrä jäi myös Koivistolla, Iissä sekä Kemissä, joiden asukkaat olivat erikoistuneet enemmänkin kalastukseen, hylkeenpyyntiin tai merenkulkuun. Varsinais-Suomen ja Etelä-Hämeen vanhimmilla peltoviljelyalueilla tilat maksoivat muuta maakuntaa suurempaa viljaveroa siksi, että vanhan asutuksen pitäjissä tilojen veroluvut olivat maakunnan keskiarvoa korkeampia. Tällaisia pitäjiä olivat Varsinais-Suomessa mm. Halikko, Piikkiö ja Raisio. (Katso kartta 11)

Nykyisen Etelä-Karjalan ja Karjalan kannaksen eli Lappeen, Jääsken ja Äyräpään kihlakuntien merkittävän suuren viljaveron sekä 1540-luvun alussa että veroparseliuudistuksen jälkeen voi ainakin osittain selittää ilmastollisilla tekijöillä. Karjalan kannaksen maaperä oli viljavaa ja ilmasto oli muuhun Suomeen verrattuna keskieuropalaisempaa mannerilmastoa. Pitkät, lämpimät kesät olivat erittäin suotuisia viljan viljelyä ajatellen.⁸⁷ Ei siis ihme, että talonpojat maksoivat vuoden 1605 jälkeen koko verorasituksestaan markkamääräisesti laskien yli 75 prosenttia viljana.

Luonnonmaantieteelliset seikat selittänevät myös Pohjois-Hämeen, Jämsän ja Rautalammin pitäjien pientä viljaveroa. Vuoden 1586 maantarkastuksen mukaan Jämsän pitäjässä oli taloa kohti keskimäärin vain neljä tynnyrinalaa peltoa (noin 2 hehtaaria).⁸⁸ Vaikka tämän lisäksi tiloilla oli verotuksen ulkopuolella olleita ulkomaita ja voudilta salassa pidettyjä kaskihalmeita, on selvää, ettei verotus voinut perustua ensisijaisesti viljatuotteisiin. Verotus perustui eräelinkeinoihin, joista merkityksellisin oli kalastus. Rautalammin viljaa ei kannettu verona kapan kappaa, ja Jämsässäkin viljaveron määrä oli kolme kertaa pienempi kuin eteläisissä naapuripitäjissä Sysmässä ja Padasjoella. Sisä-Suomen asukkaat olivat pohjoissuomalaisten tavoin erätalonpoikia, jotka kaskeamisen lisäksi *harjoittivat maanviljelystä pienillä, muutamien aarin kuokkapelloilla, mutta saivat pääasialliset elämän edellytykset kalastuksesta ja metsästyksestä*.⁸⁹

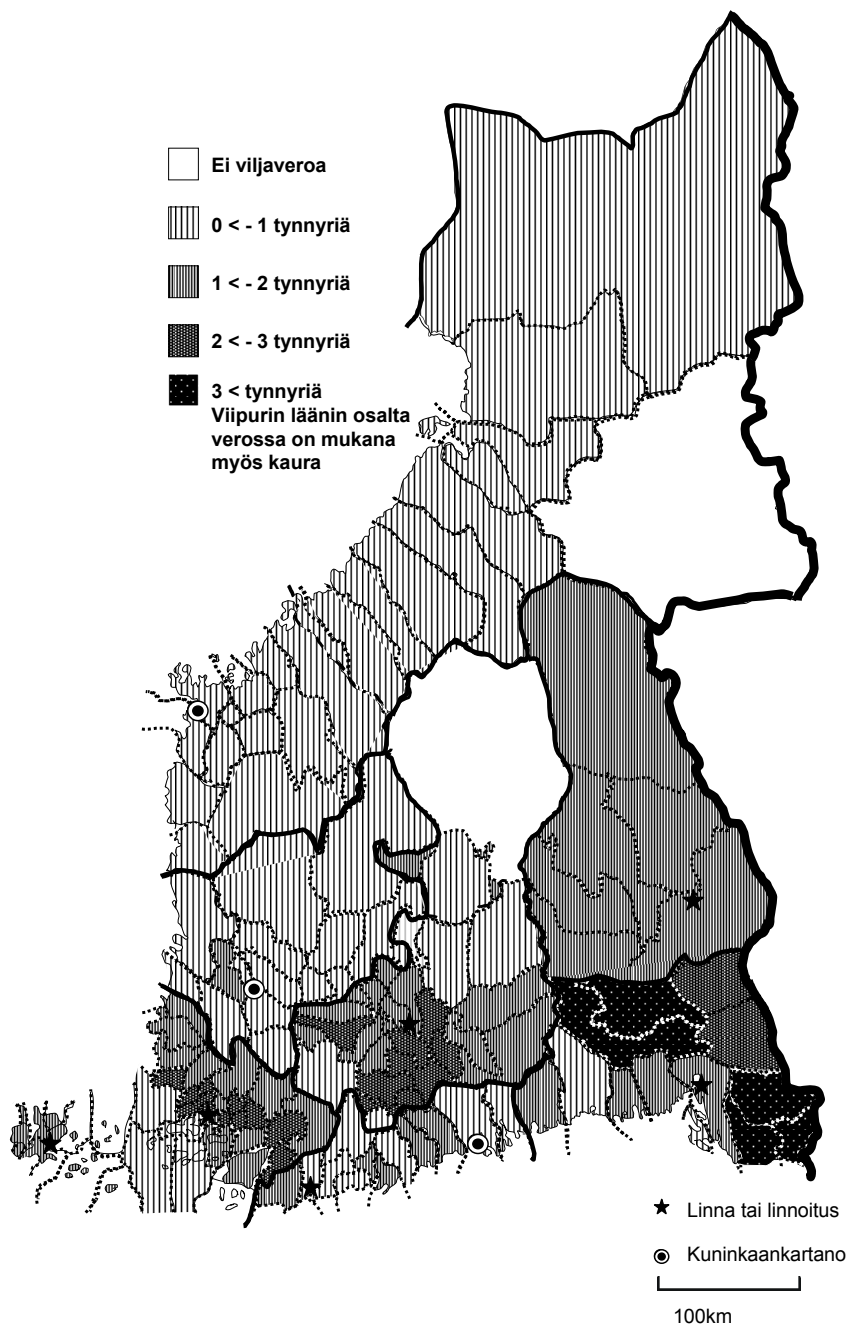
Vilja (*spannemål*) tarkoitti verotileissä sananmukaisesti riihessä kuivattuja, mutta jauhamattomia jyviä. Ainoastaan Ahvenanmaalla kannettiin verona viljan jyvien li-

87 Kähönen 1959, 16–21.

88 Luukko 1954a, 314–319.

89 Julku 1985, 186.

Kartta 11. VILJAVERO KESKIARVOTILAA KOHTI VUODESTA 1609 ALKAEN

säksi ruisjauhoja, kun taas muissa maakunnissa jauhoja toimitettiin vain apuveroina tai vaihtoparseleina. Jauhot luokiteltiin karkeuden mukaan. Verotileissä yleisintä ja samalla halvinta laatua edustivat seulomattomat (*oskrädd*) lesejauhot, joita käytettiin tavallisen arkileivän valmistamiseen.⁹⁰ Toiseksi paras laatu olivat seulotut (*skrädd*) jauhot, joissa kuoriaines ei ollut mukana. Hienoimmasta jauho-laadusta valmistettiin herrainleipää hovin tarpeisiin. Osa veroviljasta käytettiin jo pitäjissä paikan päällä. Sotaväki tarvitsi leipää ja olutta, ja niitä valmistutettiin talonpoikien tiloilla. Tileihin merkittiin yksinkertaisesti määrät, kuinka paljon veroviljaa on leivottu, mallastettu ja pantu olueksi.⁹¹ Kirjurin tehtävä oli kirjata ylös käytetyt jauho-, mallas- ja humalamäärät sekä yhteenlaskettu lopputuotteiden määrä, mutta ei sitä, kuka tai ketkä työn tekivät.

Leipä oli yksi tärkeimmistä peruselintarvikkeista. ”Leipä miehen tiellä pitää”-sannon ei ole syntynyt tyhjistä. Kruunun pöydässä tärkeimpiä parseleita olivat juuri olut ja leipä, jotka kuuluivat joka aterialle. Tärkeystään huolimatta leipää kannettiin kruunun vuotuisena verona lähinnä vain Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla, joissa se oli osa nimismiehen veroa. Myös Viipurin linnaläänissä Muolaan ja Kivennavan pitäjissä leipää kannettiin nimismiehen verossa, kaksi leiviskää kullakin täysverolta. Länsi-Suomessa puolestaan leipää toimitettiin kappaleittain (*knalle, stycke*). Tynnyri leipää painoi Länsi-Suomessa neljä leiviskää ja yksi tynnyri veti 150 kuivaa leipää. Itä-Suomessa pehmeä leipä painoi enemmän, sillä samankokoisen tynnyrin paino oli siellä kuusi leiviskää.⁹²

Muissa maakunnissa leipää ei toimitettu verotuotteena ilmeisesti säilyvyysongelman takia. Kun itäsuomalaisen pehmeän leivän kulttuuripiirissä ruislimput ja ohrarieskat leivottiin vähintään kerran viikossa, niin pehmeä leipä ei olisi kestänyt pitkiä matkoja ja varastoimista. Nimismiehelle toimitettuun veroon leipä sentään vielä sopi, sillä kestitysparselit eivät vaatineet pitkäaikaista varastointia.⁹³ Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla kova leipä oli selvästi yleisin leipälaji, ja pehmeää leipää leivottiin vain juhlapäiviksi.⁹⁴

Säätäjako tai virka-asema heijastui kuninkaankartanoissa myös leivän laatuun. Yleinen kolmijako tapahtui voudin leipään, asemiehen leipään ja arkipäiväiseen ruokaleipään (*spisebröd*). Arkileipään käytettiin voudinohjeiden mukaan puolet ruisjauhoja ja puolet halvempia ohra- ja kaurajauhoja (*bjuggmjöl*).⁹⁵ Talonpoikien verona toimittamasta leivästä ei käytetty *spisebröd*-nimitystä, mutta tavallinen veroleipä (*bröd*) lienee ollut juuri karkeaa, leseistä arkileipää eli samankaltaista kuin linnan arkileipä, renkileipä.⁹⁶ Arkileipää leivottiin 1500-luvulla sekä ohrasta että rukiista, mutta Itä-Suomessa myös kaurasta. Ohutta vartaassa säilytettyä rukiista reikäleipää kutsuttiin voudintileissä myös kyrsäksi.⁹⁷ Varsinaissuomalaisilta

90 Helenius 1992, 28

91 Voudintileihin on kirjattu seuraavasti: ”bakat, maltat och bryggit hos bönderna”.

92 KA 5: 82, 103, 179–180, 396.

93 Talve 1973, 61.

94 Kovaa leipää leivottiin myös mm. Satakunnassa ja Etelä-Hämeessä, mutta vuotuisena veroparselina leipä ei Satakunnassa tai Hämeessä esiintynyt.

95 Arw.Handl. IV, 362.

96 Helenius 1992, 30–31.

97 ”*knalle*”, suomeksi leivänkannikka, korppu tai kyrsä.

kannetuista veroista leipä poistui 1600-luvun alussa, kun taas Ahvenanmaalla se kuului edelleen 1600-luvun alkupuolellakin talonpoikien verotuotteisiin.

Herneiden ja papujen, verotus periytyi uuden ajan kruunun veroon ainoastaan Viipurin linnaläänissä, missä talonpojat olivat vanhastaan toimittaneet linnanvoudille lahjapapuja.⁹⁸ Palkokasvit olivat sangen yleisiä peltokasveja Satakunnassa, Varsinais-Suomessa ja Hämeessä. Herneet ja pavut sitovat juuriinsa typpeä, mikä lannoitti maaperää ja toiseksi ne olivat myös tärkeää ja energistä paastoajan ruokaa.⁹⁹ Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa papuja maksettiin osana kirkon kymmenyksiä, ja paikoin niiden osuus oli kauraakin suurempi. 1500-luvun lopulla sotavuosina pavuista ja herneistä tuli lähes vuotuisia veroparseleita, sillä ne kuuluivat osaksi sotilaille kannettua apuveroa, muonaveroa. Pavut ja herneet olivat myös tärkeää paastoajan ruokaa, mikä lisäsi niiden viljelyä. Verotuotteeksi herneet ja pavut olivat erittäin sopivia, sillä niiden säilyvyys oli hyvä. Varsinais-Suomessa pavut määrättiin osaksi vuotuista verotusta vuoden 1586 parseliuudistuksen yhteydessä.¹⁰⁰ Tästä voisi päätellä palkokasviviljelyn yleistyneen 1500-luvulla.

OHRAISTA OLUTTA JA HUMALASALKOJA

Olut ei sinänsä kuulunut vuotuisen veron verotuotteisiin, mutta sen raaka-aineet ohramaltaat ja humala kylläkin. Olut kannatti luonnollisesti valmistaa kruunun tarpeisiin vasta kartanoissa ja linnoissa, sillä se oli pintahiivaolutta, eikä näin ollen soveltunut kovin pitkäaikaiseen säilyttämiseen ja kuljettamiseen. Toisena syynä olivat kuljetustekniset syyt. Painavaa ja hankalasti kuljetettavaa juomaa ei kannattanut kuljettaa paikasta toiseen yhtään sen enempää kuin oli pakko. Olut oli yhtä välttämätön kruunun väen ravitsija kuin leipä. Olutta pantiin viikoittain kartanoissa ja tiloilla.¹⁰¹ Jyvät kuivattiin ja jauhettiin karkeiksi mallasjauhoiksi. Tämä vaati paljon työtä, jolle ei näytä sinänsä lasketun varsinaista rahallista arvoa. Verotusarvoja tarkasteltaessa ohranjyvä- ja mallasjauhojen nimittain hinnoiteltiin samanarvoisiksi.

Mitä arvokkaammasta tai tärkeämmästä tuotteesta oli kyse, sitä tarkemmin se yleensä kirjattiin tilien yhteenvetoluetteloihin. Kuten leipä, myös olut jaettiin laatuokkiin lähinnä käytetyn mallas- ja humalamäärän mukaan.¹⁰² Paremmuusjärjestyksen ja vierteen väkevyyden mukaan juoma jaettiin herrain-, vouti-, asemies- ja ruokaolueen. Viimeksi mainittu eli ruokaolut oli lähinnä mietoa kotikaljaa. Yleisimmän laadun, asemiesoluen on arvioitu olleen vahvuudeltaan noin 2,3 painoprosenttia ja parhaan herrainoluenkin vain noin 3,5 painoprosenttia.¹⁰³ Olut oli

98 KA 1: 7–21v.

99 Jokipii 1974, 85–87; Vilkuna 2000, 214; Luukko 1957, 461–463.

100 KA 1460; KA 1465.

101 Pohjahiivaolut, eli baijerilainen oluvalmistusmenetelmä, yleistyi Suomessa vasta 1850-luvulla. Talve 1973, 96–100.

102 Helenius 1992, 37; Talve 1973, 99–100.

103 Helenius 1992, 38.

sekä energistä ravintoa että ”suolan huuhtelija”. Sopiva päiväannos vaihteli henkilön säädyn ja aseman mukaan kolmesta viiteen litraan päivässä.¹⁰⁴

Humala oli oluen maustaja, mutta se lisäsi myös juoman säilyvyyttä. Karvas maku teki oluesta sopivan kirpeän, ja antoi oluelle sen ominaisen maun. Juuri humalan uskottiin aiheuttavan oluen päihdyttävän vaikutuksen, mutta tosiasiaassa humala suojasi parkkihappoineen olutta pilaantumiselta.¹⁰⁵ Humalasalot olivat myöhäiskeskiajalla yleisimpiä eteläisissä ja lounaisissa maakunnissa, joissa tätä maustekasvia riitti yli kotitarpeen myyntiin asti. Jo Kuningas Kristofferin maanlaissa vuodelta 1442 kehoitettiin jokaista talonpoikaa ylläpitämään 40 humalasaltoa, mutta lakia ei noudatettu kaikissa maakunnissa.¹⁰⁶

Humalanviljely levisi Etelä-Suomesta Pohjois-Suomeen melko hitaasti. Pohjanmaalla humala oli harvinainen vielä 1600-luvulla. Se oli usein huonolaatuista, eikä ehtinyt aina kypsyä kesän aikana.¹⁰⁷ Hyvä humala olikin Pohjanmaalla kolme kertaa kalliimpaa kuin muualla Suomessa.¹⁰⁸ Savossa humala ei myöskään ollut yleinen kasvi, ei edes kuninkaankartanoissa. Satakunnassa sitä lienee kasvatettu, sillä humala kuului vanhaan yläsatakuntalaiseen papin ruokalisäveroon. Humala kasvoi parhaiten lounaisissa ja eteläisissä rannikkomaakunnissa sekä Etelä-Hämeessä ja Etelä-Karjalassa.¹⁰⁹ Tämä heijastui myös verotukseen, sillä vuonna 1542 lähes 70 prosenttia verohumalista saatiin Hämeestä.

Varsinais-Suomessa humala ei kuulunut keskiajalla eikä uuden ajan alussa yhdenkään pitäjän vero-ohjeisiin, vaikka se lienee ollut talonpoikaistiloilla sangen yleinen kasvi. Saiko kruunu tarvitsemansa humalan omista kuninkaankartanoista vai oliko humalan viljely yleistynyt talonpoikien keskuudessa vasta keskiajan loppupuolella? Vasta vuoden 1586 verotarkistuksessa varsinaissuomalaisen vuotuiseseen veroon liitettiin humala. Veron määrä oli kuitenkin vain neljä naulaa humalaa kultakin savulta.¹¹⁰ Osuus yhtä tilaa kohti jäi siis melko pieneksi. (Kartta 12)

1600-luvun parseliuudistuksen myötä humalan osuus veroista pieneni jokseenkin kaikissa maakunnissa. Sen entinen vero-osuus siirrettiin etupäässä raha- tai viljaveroihin. Humalaa kannettiin verona edelleen Hämeessä, Viipurissa, Raaseporissa (Tenholan pitäjää lukuun ottamatta) ja Ahvenanmaalla. Hämeessä verorasitus vaihteli eri pitäjissä. Koukkua kohti maksettu humalavero vaihteli Padasjoen 10 naulasta Janakkalan ja Vihdin 48 naulaan. Pohjois-Hämeen Sysmän, Jämsän ja Rautalammin talonpojat korvasivat humalaveronsa kuivatulla kalalla.¹¹¹

104 Talve 1973, 99–100.

105 Räsänen 1977, 78; Talve 1973, 98. Samaa säilyvyyttä oluelle toi myös suopursu, mutta se ei kuulunut verotuotteiden joukkoon.

106 Kr ML 1978, 50. luku, 101. Ks. myös Lempiäinen 2003, 328.

107 Räsänen 1977, 78; Virrankoski 1973, 196.

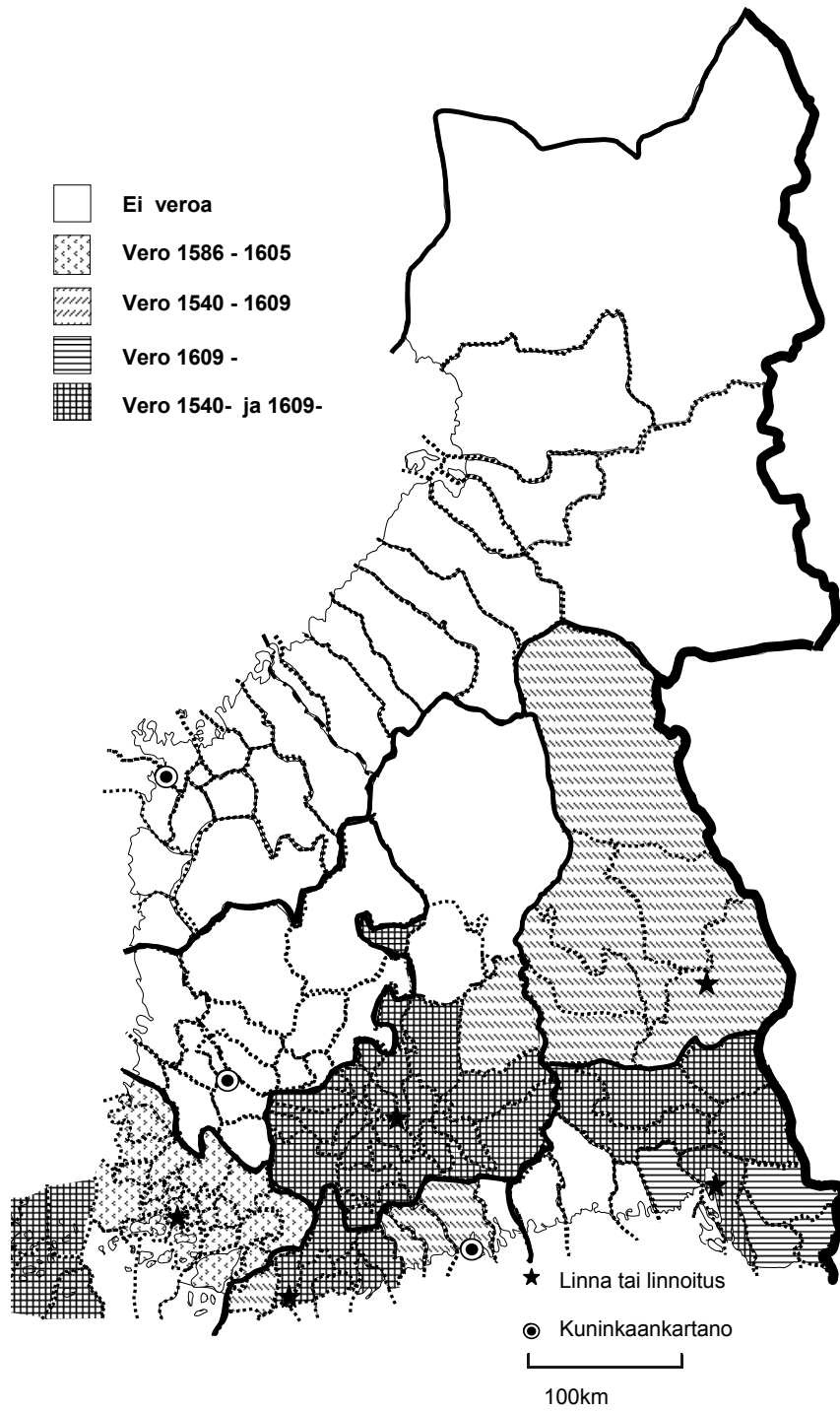
108 KA 4864:15v; KA 4862:20v; KA 4394:28v.

109 Räsänen 1977, 76; KA 5.

110 KA 1460; KA 1465.

111 KA 358; KA 4394.

Kartta 12. HUMALAVERO VUOSINA 1540–1609 JA VUODEN 1609 JÄLKEEN

KUITUKASVIT – HAMPPU JA PELLAVA

Hamppu oli välttämätön ja erittäin monipuolinen raaka-aine 1500-luvulla. Hampun kuidut ovat pellavaa vahvemmat, ja siksi hamppulanka sopi kestävyyttä ja lujuutta vaativiin sidoksiin pellavalankaa paremmin. Kruunun kasvava sotalaivasto tarvitsi hamppua köysiin ja purjeisiin. Yksi yleisimpiä, lähes vuosittaisia, apuveroja olikin yhdistetty sarka-, purje- ja kenkävero. Sota-alusten purjeet valmistettiin vahvasta hamppupalttinasta, ja sotilaiden vaatteet ommeltiin paksusta ja lämpimästä, mutta myös jäykästä sarkakankaasta. Myös kuninkaankartanoissa käytetyt kalanpyydykset, muun muassa nuotat, punottiin karkeasta hampusta, sillä hampulla on hyvä vastustuskyky kosteutta vastaan. Hamppulankaa käytettiin myös kenkien ompelussa, kynttilän sydänlankana, ryijyjen loimiin sekä riimujen punomiseen. Hienompi hamppulanka kelpasi myös pöytäliinoiniin ja käsipyyhkeisiin. Karkeammista rohtimista kudottiin säkki- ja purjekankaita, ja käytettiinpä hamppukuitua myös tilkeaineiksena rakennuksissa.¹¹²

Rannikkomaakunnissa hamppukuidun käyttö pito- ja vuodevaatteina oli vähäistä, sillä hamppua pidettiin pellavaa huonompana ja karkeana. Suomalaista hamppua ei huolitettu rannikolla aina edes kalanpyydyksiin ja purjeisiin, vaan näihin haluttiin venäläistä hamppua, joka sieti paremmin suolavedessä likoamista. Sen sijaan savolaisille ja karjalaisille hamppu kelpasi myös vaatekankaaksi. Suomalainen hamppulanka ei säikähtänyt järvivettä, ja hamppupalttinasta ommellut vaatteet kestivät kovaa kulutusta. Hämeen ja Savon hampunviljelyn omavaraisuus oli välttämätöntä myös siksi, että tuonti Venäjältä sisämaahan olisi tullut turhan kalliiksi.¹¹³

Hamppua on viljelty Suomessa jo rautakaudelta lähtien. Eri maakunnissa sen merkitys kuitenkin vaihteli. Länsi- ja Etelä-Suomen rannikkomaakunnissa sitä viljeltiin sängen vähän, kun taas Hämeessä sitä kasvatettiin yli kotitarpeiden myyntiin.¹¹⁴ Niinpä kruunun ei tarvinnut hankkia kaikkea tarvitsemaansa hamppua ulkomailta, vaan se sai osan tarvitsemastaan kuitukasvista veroparselina talonpojilta. Hamppua tuotiin Turkuun etupäässä Danzigista, Viipuriin taas Venäjältä.¹¹⁵

Sekä hampun että pellavan viljely vaativat menestyäkseen kuohkean hieta- tai savimultamaan, jota löytyi Hämeestä. Rannikkomaakuntien jäykät savikot olivat epäedulliset niin pellavan kuin hampun viljelyyn.¹¹⁶ Hamppu vaati kasvaakseen paremman maan kuin pellava, mutta oli toisaalta helppohoitoisempi, sillä rikkaruohoista ei tarvinnut välittää. Hamppu kylvettiin hyvin muokattuun ja lannoitettuun peltoon ja pellava taas kaskeen. Kuitukasvien käsittely ja jalostus kuuluivat perinteisesti naisten töihin. Itä-Suomessa naiset myös kylvivät pellavan ja hampun.¹¹⁷

Kustaa Vaasan ensisijaisena intressinä ei ollut lisätä hampun saantia veroparselina. Keskiajalla vakiintuneet hamppuverot säilyivät samansuuruisina. 1540-luvun

112 Vilkuna 1998, 167–168; Kaukonen 1946, 22; Ihalainen 1993, 42–43.

113 Virrankoski 1963, 129–130.

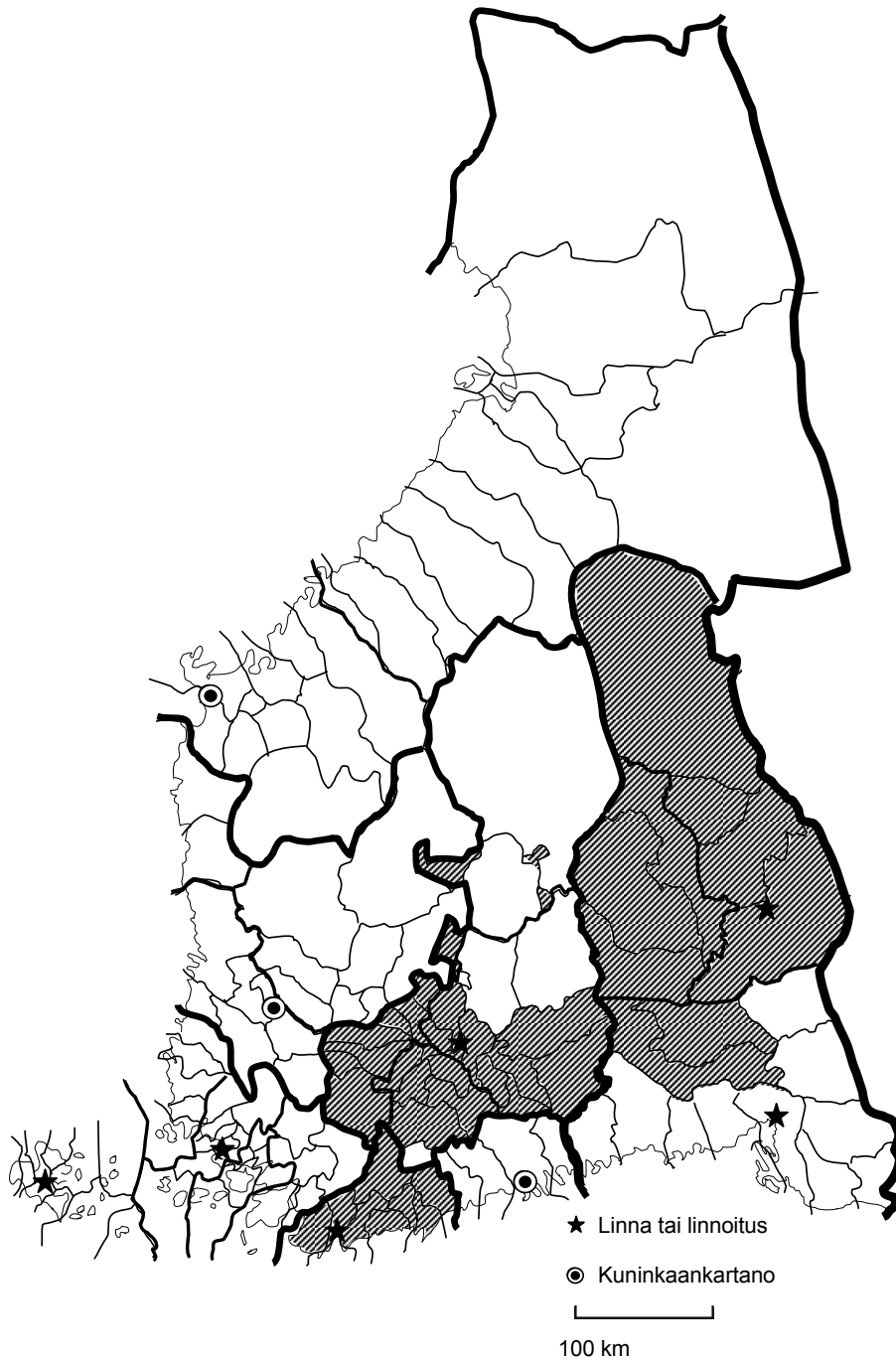
114 Virrankoski 1963, 126–127; Vuorela 1975, 132–133.

115 Nikula 1987, 287.

116 Virrankoski 1963, 126–128.

117 Ihalainen 1993, 17–22, 26; Niemelä 1998, 250–253; Kaukonen 1946, 42–48, 108.

Kartta 13.
HAMPPU VEROTUOTTEENA VUOSINA 1539–1609

alussa hamppua toimitettiin Viipurin läänistä, Savosta, Hämeestä ja Raaseporin läänistä. (Kartta 13) Näillä seuduilla sitä myös kasvatettiin läntistä rannikkoa enemmän. Lisäksi Ala-Satakunnan Köyliön kinkeriverossa kannettiin ohran sijaan verona hamppua ja pellavaa.¹¹⁸ Myös Ylä-Satakunnan papin verosaamisissa esiintyi hamppu, joka tosin Lempäälässä korvattiin pellavalla. Yksi naula pellavaa oli kaksi kertaa hamppua arvokkaampaa.

Vuotuisen veron hampusta peräti 40 prosenttia kertyi Viipurin linnaläänin Lappeen kihlakunnasta. Lappeen ja Taipaleen pitäjissä nautakunnat toimittivat kuukin 2,5 leiviskää (n. 21 kg) hamppua. Myös Hämeessä, itäisiä ja pohjoisia pitäjiä lukuun ottamatta, hamppua kannettiin kollektiivisesti neljänneskunnittain. Savossa arviokuntien verovelvollisuus kuittaantui yhdellä naulalla (425 g) hamppukuitua. Raaseporin lääninä lukuun ottamatta hamppua toimitettiin vain sisämaan talonpojilta.

Hamppua mitattiin sen painon mukaan leivisköin ja nauloin. Oliko kuitu valmiiksi kehrättyä lankaa vai ainoastaan loukuttettuja hamppukuituja, ei tileistä selviä. Valmista hamppukangasta, so. palttinaa, alettiin kantaa talonpojilta apuverona varsinkin sotavuosina. Laivastoapuverossa ei kuitenkaan määritelty, oliko purjekankaaksi tarkoitettu palttina (*lärf*) hamppu- vai pellavakangasta. Kyseessä lienee ollut hamppu, sillä se oli ensinnäkin kestävämpää, mutta myös halvempaa kuin pellavapalttina. Pellava ei sinänsä esiintynyt vuotuisen veron parselina, mutta vaihtoparselina kylläkin.

On syytä todeta, että hamppu ja humala kuuluivat verotuotteiden joukkoon lähes tulkoon samoissa pitäjissä ja maakunnissa. Selitys lienee yksinkertaisesti se, että sukulaiskasveina ne viihtyvät samankaltaisissa maaperissä. Humalaa kannettiin verona tosin vielä hamppuakin yleisemmin. Esimerkiksi Ahvenanmaalla, Porvoon läänissä ja Viipurin pitäjässä kannettiin verona humalaa, muttei lainkaan hamppua. 1600-luvun alun parseliuudistuksessa hamppu poistui kokonaan vuotuisten veroparseleiden joukosta. Kruunu katsoi tarvitsevänsä rahaa ja viljaa enemmän kuin pieniä parselieriä. Hampun käyttötarve ei suinkaan loppunut ja suomalaisen hampun saanti heikkeni vähitellen. Luonnontieteilijä Pehr Gaddin mukaan hampun viljely oli 1700-luvulla vähentynyt niin paljon, että Savosta ja Karjalasta ei saatu enää riittävästi hamppua. Kruunun oli turvauduttava tuontihamppuun yhä enemmän.¹¹⁹

KARJATALOUS TOISSIJAISENA ELINKEINONA

VEROHEINÄ KRUUNUN KARJANHOIDON EDELLYTYKSENÄ

Varsinais-Suomessa suurin karjan omistaja 1500-luvulla oli kruunu, jonka kartanoihin sijoitettu nautakarja ja hevoset tarvitsivat runsaasti heiniä.¹²⁰ Osittain siksi

118 Suvanto 1973, 350. Kinkeriveron yhteydessä kannettu hamppu ja pellava kannettiin työkorvauksina siltavoudille.

119 Niemelä 1998, 250–253.

120 Sähke 1963, 52–54.

suurin osa veroheinästä ja verona kannetuista olkikerpuista saatiin juuri Varsinais-Suomesta. Heinä oli varsin merkittävä verotuote, sillä Suomen kymmenien verotuotteiden joukossa sen osuus vuotuisessa verossa oli vuonna 1582 lähes kymmenen prosenttia.¹²¹

Jo keskiajalta periytyi sekä kruunun että nimismiehen kantamia heinäveroja. Varsinkin nimismiehen järjestämiä kestityksiä ja käräjiä varten tarvittiin runsaasti heinää – olihan hovin ja kruunun virkamiehistön hevoset ruokittava. (Liite 7: Heinäverot esimerkkipitäjittäin 1540-luvulta lähtien) Pohjanmaalla heinä kuului ainoastaan nimismiehenveroon, joka peruutettiin kruunun tileihin 1550-luvun lopulla. Heinäverolta säästyivät sekä uudisasutuspitäjien Rautalammin ja Oulun erämaan asukkaat että saaristoasukkaat Viipurin läänin Koivistolla ja Läntisen Uudenmaan Tenholassa. Pohjanmaalla Kemissä ja Närpiössä ei veroheinää toimitettu. Tähän olivat syynä ennen kaikkea pitkät tai muuten hankalat etäisyydet kyseenomaisista pitäjistä kartanoihin ja linnoihin.

Karjanhoidon voi katsoa kiinteäksi osaksi kasvinviljelyä vasta, kun siirryttiin peltoviljelyyn, sillä kaskia ei tarvinnut lannoittaa. Karjanhoidon merkitys viljan viljelyyn nähden oli välineellinen, sillä karjan tärkeimpiä tehtäviä oli tuottaa mahdollisimman paljon lantaa pelloille.¹²² Karjan määrä ja laatu taas oli paljolti riippuvainen siitä, kuinka paljon sille pystyttiin hankkimaan rehua. Niittyjen laajuus ja peltoala korreloivat sangen paljon keskenään.

Karjan talvirehu hankittiin luonnonniityiltä aina 1800-luvulle asti, jolloin vasta alettiin viljellä kylvöheinää. Vanhat kaskiahot, jokivarsien tulvaniityt, suoniityt sekä rannikolla vedenjättömaat olivat parhaita heinän keruualueita. Luonnostaan näitä oli paljon hyödynnettävissä Pohjanmaalla sekä myös Ahvenanmaalla. Osa niityistä oli peltojen tapaan sarkajaossa, mutta suurin osa oli jakamattomia yhteisniittyjä, joista heinä jaettiin osakkaille joko työvoiman tai talon maaluvun mukaan.¹²³ Heinä oli monesti huonolaatuista, ja tuotto jäi heikoksi, sillä niittytiluksia ei ymmärretty hoitaa eikä raivata. Toiseksi, kun heinän annettiin kasvaa mahdollisimman pitkään, niin samalla menetettiin suuri osa ravintoarvosta.¹²⁴ Kuninkaan-kartanoiden tileistä on tosin tietoa, että talonpojat tekivät päivätöitä raivaamalla uusia niittyjä. Kuten viljasatoon, niin myös heinän saantiin vaikuttivat vuotuiset sääolosuhteet. Katovuosina heinäkin kasvoi huonosti.¹²⁵

Karjan oli elettävä talviheinällä noin seitsemän kuukautta ”Mikonpäivästä Valpuriin” eli lokakuun alusta huhtikuun loppuun. Voudinohjeissa määriteltiin kruunun omistamalle karjalle annettavat maksimiheinämäärät, mikä tarkoitti että härille, lehmille ja hevosille ei sopinut antaa yli kolmea kuormaa heinää talviruokinnan aikana.¹²⁶ Turun linnan karjakartanoissa lehmät saivat kuitenkin 1550-luvulla vain yhden talvikuorman (~16 aamia), mullit ja hiehot puolet vähemmän, ja ainoastaan hevoset 1½ kuormaa heinää. Talonpojilla hyvää heinää ei riittänyt huonoina vuosi-

121 Todistuskappaleita Suomen historiaan, III:7, 3–50.

122 Vuorela 1975, 206–208; Soininen 1974, 150–156.

123 Jutikkala 1958, 23–24; Säihke 1963, 45; Vuorela 1975, 206–208.

124 Säihke 1963, 47; Wilmi 2003, 174–175.

125 Myrdal 1991, 332, 355–356; Vuorela 1975, 207–208; Soininen 1974, 150–151, 166; Salonen 1915, 5.

126 KA 546; KA 715.

na nautakarjalle lainkaan. Parhaat ja suurimmat heinäannokset sai hevonen, sillä se joutui tekemään töitä myös talvella. Sanonta ”heinäinen hevonen, olkinen härkä” kuvaa vetojuhtien ruokintaa hyvin.¹²⁷ Monesti nautakarjalle annettiin pääravinnoksi olkia, silppua ja havuja. Lampaille kerättiin koivusta ja lepästä tehtyjä lehtikerppuja.¹²⁸

Niittyjen laajuus mitattiin yleensä tuoton mukaan, kuormanaloittain. Aina ei kuitenkaan mainita, onko kyseessä talvi- vai kesäkuorma. Talvikuorma oli isompi, sillä syksyn ja talven aikana kuivunut heinä meni pienempään tilaan, ja rekeen saattoi kuormata heinää enemmän.¹²⁹ Maantarkastuspöytäkirjoja ja veronalaisten niittyalojen kokoja tutkiessa täytyy muistaa lähteiden luonne. Talonpoikien kokoaumat heinä määrät tuntuvat erittäin pieniltä karjavarallisuuden nähden jo sen takia, että kaikki verotukseen vaikuttavat etuudet pyrittiin ilmoittamaan mahdollisuuksien mukaan alakanttiin.

Talviruokintakausi oli kasvukauteen verrattuna epäedullisen pitkä. Päätaavoite oli pitää karja hengissä talven yli, ja jos tavoite toteutui, jouduttiin nälkiintyneet lehmät jopa kantamaan keväällä navetoista ulos. Kesällä karja sai elantonsa laajoilta metsäniityiltä ja kaskiahoilta. Pellot ja niityt tuli aidata, jottei karja olisi syönyt talveksi varattua heinää jo kesällä. Nuori karja ja lampaat vietiin mielellään saariin jos mahdollista. Rannikko- ja saaristokunnissa pidettiinkin tavallista enemmän lampaita. Karjamajoja perustettiin pitkien matkojen päässä oleville laitumille, missä lehmät lypsettiin. Laidunmatkojen lyhetessä myös lehmistä saatu tuotto nousi.

Jälkiviisaasti voi todeta, että karjaa ja hevosia pidettiin määrällisesti liian paljon syksyllä kerättyyn rehumäärään nähden. Tämän totesi jo Kustaa Vaasa paimenkirjeessään Suomen talonpojille. Suositeltavaa olisi ollut kuninkaan mukaan pitää lehmien ohella enemmän vuohia, jotka olivat hyviä maidontuottajia ja tyytyivät vähään ravintoon. Liiat hevoset Kustaa Vaasa olisi mielellään nähnyt hyödynnettävän joko vientituotteina tai siitoseläiminä. Peltotöihin kelpasi hänen mukaansa paremmin härkä, joka tyytyi heikompaan ravintoon kuin vaateliias hevonen.¹³⁰ Karjanhoitoon liittyi kuitenkin monia symbolisia ja kulttuurillisia piirteitä, joihin eivät edes kuninkaan kirjeet tehonneet. Hevosten suuri määrä kohotti omistajan yhteiskunnallista arvoa, kun taas vuohien pito oli merkki omistajansa köyhyydestä.¹³¹ Lisäksi Kustaa Vaasa ei ottanut huomioon, että härkä olisi ollut sangen kömpelö työeläin Sisä-Suomen kaskimailla.

Heinäveron suuruutta eri maakuntien kesken on vaikea suoraan verrata, sillä käytössä oli kuorman ohella useita mittayksiköjä: aami, parmas, syli, ruko ja vetonuora. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa talonpojat maksoivat nimismiehelle heinää niin sanottuina ”kapperkuormina” (*capparlass höö*). Tämä kesäkuorma veti kuusi aamia ja oli siis pienempi kuin 16 aamin talvi- eli verokuorma. Taulukossa 15 on maakuntien eri mittayksiköt pyritty muuttamaan talvikuormiksi sen muun-

127 Soinen 1974, 223–227; Sähke 1963, 49.

128 Vuorela 1975, 216–218.

129 Ranta 2006, 9–11, 110, 128.

130 GVI reg. XXV, 269; Myrdal 1999, 253; Nenonen 1999, 309–314.

131 Vuorela 1975, 198–199.

tosuhteen mukaan, mikä on mainittu kunkin maakunnan tilikirjassa (Katso liite 1: Käytetyt mitat; heinämitat)¹³²

Taulukko 15. Heinäverojen kokonaiskertymä Suomessa vuonna 1542

Linnalääni	Vero- heinä	Kinkeri- heinä	Nimismiehen veron heinä			Linna- talous	Yht. verot ja linna- talous
	kuorma	kuorma	kuorma	kuorma	%	kuormaa	kuormaa
Varsinais-Suomi	860		1861	2721	40,5	118	
Ahvenanmaa			260	260	3,9	283	
Raasepori	230	58,5	129	417	6,2	81	
Viipurin lääni	514		283	797	11,8		
Porvoon lääni			235	235	3,50	85	
Savo	404	222		626	9,3	213	
Häme	444		783	1227	18,3	154	
Satakunta		435,5		436	6,5		
yhhteensä	2452	716	3551	6719	100,00	934	7653

Lähde: KA 5:7–398.

Taulukon 15 mukaan heinää kertyi kruunun tarpeisiin eniten Varsinais-Suomessa. Olihan maakunnassa Turun linnan lisäksi useita kruununkartanoita ja suuri karja ja hevosmäärä ruokittavina. Seuraavaksi eniten heinää tarvittiin Hämeessä ja Viipurissa, kun taas esimerkiksi Ahvenanmaalla, Raaseporin ja Porvoon läänissä sekä Satakunnassa tarve oli pienempi. Vuoden 1542 tilissä on mainittu myös se, kuinka paljon heinää kertyi kruunun käyttöön linnatalouden myötä veroheinän lisäksi. Linnataloudella tarkoitetaan tässä lähinnä kuninkaankartanoita sekä linnojen välittömässä läheisyydessä sijainneita karjakartanoita. Kruunun omistamien kartanoiden puitteissa harjoitettu ja sinänsä tärkeä heinäkorjuu ei alkuunkaan riittänyt kruunun tarpeisiin. Kartanoiden mailta saadut 934 heinäkuormaa olivat vain 13 prosenttia kaikesta kruunun käyttöön tulleesta heinästä. Talonpoikien verona toimittamalla heinällä ruokittiin siis valtaosa kruunun hevosia ja nautakarjaa.¹³³

Ahvenanmaan, Porvoon läänin ja useiden Hämeen pitäjäen pääveroon ei enää 1540-luvun alussa kuulunut heinä, vaan sen sijaan maksettiin ”heinärahaa”. Hämeessä käytäntö kuitenkin muuttui vuosina 1544–1545, ja heinärahan sijaan kruunu halusi liittää sekä pääveroon että vanhaan nimismiehen kestitysveroon uudelleen yhden talvikuorman heiniä ja kolme lyhdettä olkia.¹³⁴ Rahaveron osuus oli

132 Suhdelukuihin on syytä suhtautua kriittisesti. Tämän perusteella aami olisi parhasta pienempi yksikkö. 1600-luvun alussa taas aami ja parmas rinnastettiin samankokoisiksi yksiköiksi.

133 KA 5: 7–398. Vuoden 1542 heinäkeräyksestä puuttuu tosin vielä lampuotien eli vuokraviljelijöiden toimittama heinä.

134 KA 3677:2, 32v., 47v; KA 3682; KA 3685.

ilmeisesti niin pieni, että kruunulle oli edullisempaa vaatia veron osuus suoraan luontaisparselina, kruunullekin tuike tarpeellisena heinäenä.

Heinä osoittautui monissa maakunnissa hyvin suosituksi vaihtoparselituotteeksi, sillä heinäkuorman verohinta oli sangen pieni verrattuna siihen vaivaan, mikä sen kuljetuksesta aiheutui. Toiseksi kenelläkään talonpojalla tuskin oli heinästä ylitarjontaa, vaan päinvastoin puute. Heinä oli hevosten talviruokinnassa niin välttämättömän ravinnonlähde, että niukkojen heinävarojen sijaan tarjottiin verona melkein mitä muuta tahansa.

1600-luvun alussa eri maakunnissa maksettuja heinäveroja on jo helpompi verrata keskenään. Pohjanmaata ja Ahvenanmaata lukuun ottamatta mittayksikkönä käytettiin joko aamia tai parmasta, joita voidaan pitää samankokoisina yksikköinä. Pohjanmaalla heinä yksikkönä säilyi ruko (*fång*), joka vastasi noin ½ aamia. Ahvenanmaalla taas kaikki toimittivat edelleen nimismiehen taloon yhden heinäkuorman, johon katsotaan mahtuneen noin neljä parmasta heinää. (Kartta 14)

Savossa, Pohjanmaalla, Ylä-Satakunnassa ja Itä- ja Pohjois-Hämeessä tilat selvisivät alle ½ kuorman heinäverolla¹³⁵, kun taas ne talonpojat muun muassa Hattulassa, Maariassa, Ala-Satakunnassa ja Kymenkartanon läänissä, jotka asuivat lähellä keskuskartanoita ja linnoja toimittivat huomattavasti enemmän rehua kruunun käyttöön. Vain Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomessa heinävero oli manttaali- eli tilakohmainen. Muissa maakunnissa vaadittu heinävero laskettiin maaveroluvun mukaan.

Olkien merkitystä ei sovi vähätellä, sillä ne olivat nautakarjan pääasiallinen ravinnonlähde myös kuninkaankartanoissa. Sen takia olkia käytettiin myös veronmaksuvälineenä Satakuntaa, Pohjanmaata ja Savoaa lukuun ottamatta. Satakunnassa ja Pohjanmaalla heinää lienee riittänyt kruunun karjalle tarpeeksi, ja Savossa, missä viljely oli kaskivaltaista, pidettiin karjaa muutenkin vähemmän. Olkia toimitettiin nipuittain eli lyhteittäin. Lyhteen arvo pysyi lähes koko tarkasteluajan, 1540-luvulta lähtien, samana ollen 6 penninkiä. Veroparseliuudistuksen jälkeen 1600-luvun alussa olkia toimitettiin kruunulle vain Ahvenanmaalta sekä Viipurin läänin Lappeen, Jääsken ja Äyräpään kihlakunnista.

Vihdissä kannettiin verona niin sanottuja olkimattoja. Kunkin neljänneskunnan vastuuna oli toimittaa 10 veromattoa (*skattemattor*) ja 10 neljännesmiehen mattoa (*bolemans mattor*). Ensin mainitut olkimatot oli alun alkaen etuliitteen ”skatte” mukaisesti toimitettu kruunun talouden käyttöön linnaan, kun taas jälkimmäiset lienevät jääneen pitäjän neljännesmiehelle. Matot mainitaan parselien summaluettelossa olkien yhteydessä.¹³⁶ Lieneekö veron pääasiallinen tarkoitus ollut vain tapa kuljettaa rehuksi tarkoitetut oljet punomalla ne paksuiksi matoiksi, vai oliko kyseessä oljista punottu alusta? Hämeen linnassa tiedetään olkimattoja käytetyn linnan väen makuualustoina.¹³⁷ Olkimaton rahallinen arvo oli vuonna 1582 kaksi äyriä, eli se oli kahdeksan kertaa tavallisen lyhteen arvoinen. Tästä voisi päätellä, että olkimattoon oli käytetty kahdeksan lyhdettä.¹³⁸

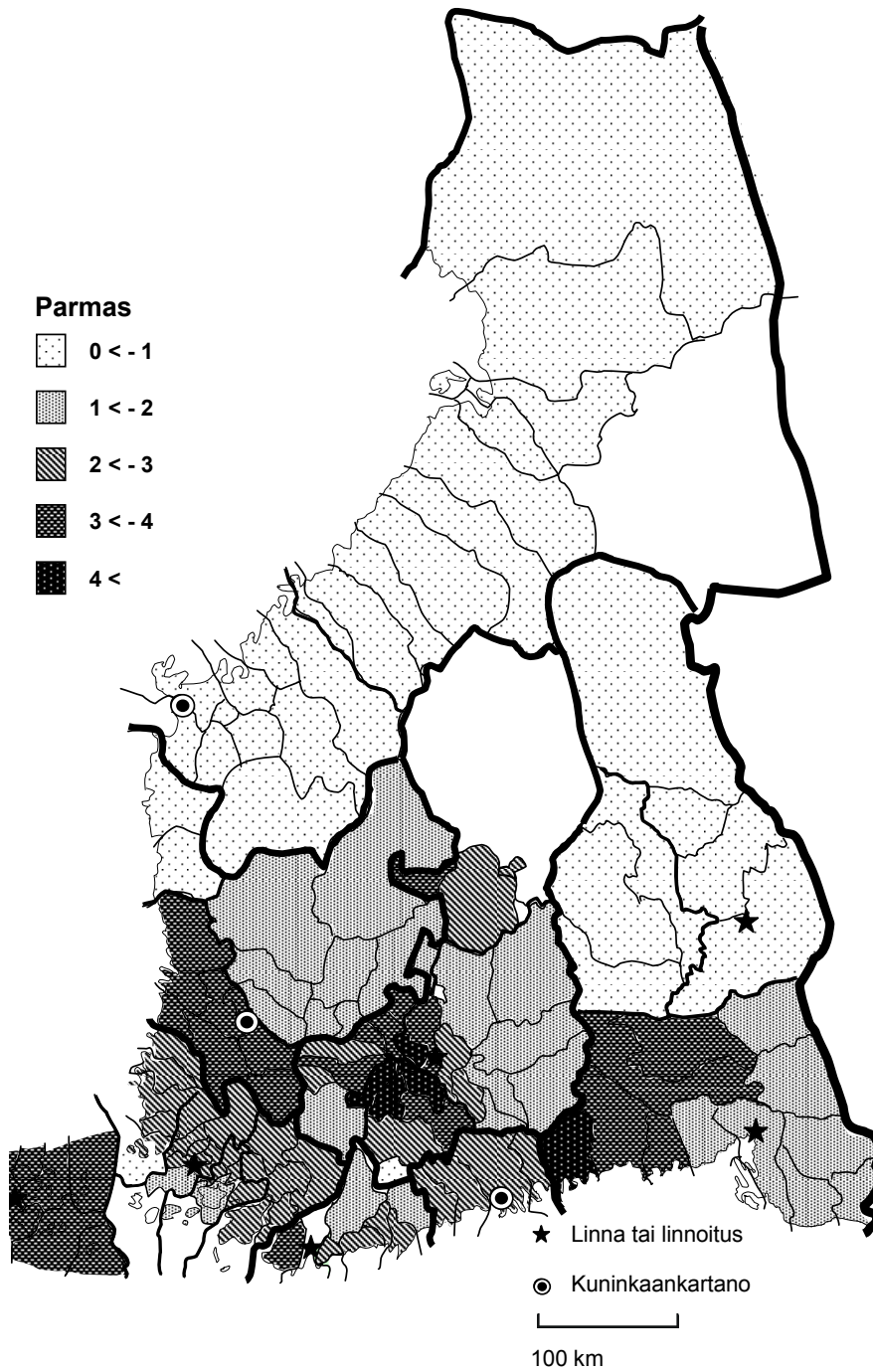
135 Yhteen kesäkuorman mahtui noin neljä aamia heinää.

136 KA 5: 290–290v.

137 SAO 11:93, ”... av halm förfärdigad ofta grövre matta.”; Voionmaa 1911, 21. Ks. myös Vilkuna 1998, 165.

138 Jansson 1995, 175.

Kartta 14. HEINÄVERO KESKIARVOTILAA KOHDEN VUODESTA 1609 ALKAEN

Toinen erikoisuus rehuparselien joukossa olivat ruumenet (*moddrar / måddror*), joita tuotiin verona Viipurin linnaan vain Lappeen pitäjistä. Ruumenet esiintyvät tileissä ensimmäisen kerran vuonna 1558 osana nimismiehen veroa. Vuodesta 1559 lähtien ruumenet yhdistettiin kruunun neljänneskuntaveroon tervan ja veneiden rinnalle.¹³⁹ Kunkin neljänneskunnan velvollisuus oli toimittaa kruunun hevosille yksi leiviskä ruumenia eli akanoita. Verona toimitettu heinä ei ilmeisesti riittänyt Viipurin linnaan sijoitetuille hevosille. Ruumenista tehtiin veteen sekoitettuna haudetta ja silppua eli apetta, joka syötettiin karjalle ja hevosille.¹⁴⁰ Ruumenia kannettiin Lappeella verona aina 1600-luvun alun parseliuudistukseen saakka. Muissa maakunnissa käytäntö oli täysin tuntematon. Ruumenia ei kannettu apuveroina eikä edes tarjottu vaihtoparseleina.

KARJAVARALLISUUS JA KARJAVEROT

Teuraskarjan toimittaminen verona oli jo varhaiselta keskiajalta juontuva perinne. Lehmät, lampaat ja karitsat kuuluivat vanhaan keskiaikaiseen kuninkaankinkeriin. Nautojen ja lampaiden toimittaminen elävänä oli kruunun näkökulmasta katsottuna hyvä asia. Lihan säilyvyysongelmaa ei tullut, kun karja teurastettiin tarpeen mukaan vasta kartanoissa tai linnoissa. Lihan osuus kaikista Suomessa kannetuista veroista ei kuitenkaan noussut kovin suureksi. Elävää karjan sekä suolatun ja kuivatun lihan rahallinen osuus kaikista Suomen verotuloista vuonna 1582 oli vain noin viisi prosenttia, kun taas voin osuus oli lähes 14 prosenttia.¹⁴¹

Hevonen oli härättömällä alueella talonpojalle elintärkeä työjuhta niin kesällä peltotöissä kuin talvella metsätöissä. Tavaroiden kuljetuskin tapahtui vesikuljetusten lisäksi lähinnä hevosten vetämillä reillä, purilailla ja kärryillä. Hevonen oli hyödyllisyytensä ohella lisäksi parhaiten hoidettu ja pidetty kotieläin, tavallaan oman aikansa ”auto” ja talon vaurauden mittapuu, eikä ylimääräisiä varsoja maltettu aina myydä. Hevoset jaettiin työ- ja siitoshevosiin, joista viimeksi mainittuja pidettiin lähinnä kuninkaankartanoissa. Tammojen markkamääräinen arvo oli monesti vain noin puolet parhaista oriista. Hevoset luokiteltiin ja hinnoiteltiin lähinnä työkelpoisuuden mukaan. Hevonen oli arvokas vientituote, mutta vielä merkittävämpi rooli sillä oli sotänäyttämöillä. Sota-aikoina hevosten määrä olikin korkeampi kuin muulloin. Hevosia vaadittiin talonpojilta monina vuosina apuveroina.¹⁴² Vaihtoparseleiden joukossa on silloin tällöin mukana muutama työhevonen, joita on tarjottu voudille vuotuisen veron vastineena. Kyseessä lienee ollut talonpojalle ylimääräinen varsa tai sitten ulosotto verorästien takia, sillä kunnollista hevosta tuskin kukaan vapaaehtoisesti luovutti verojensa vastineena.

Härkä oli kokonaisuudessaan tuottavampi eläin kuin hevonen, sillä teurastuksen jälkeen siitä saatiin monta leiviskää lihaa ja vuota. Sen ruokinta oli yksinkertaisempaa ja halvempaa. Hevosentilaa tai -nahkaa ei sen sijaan hyödynnetty, sillä nii-

139 KA 5161; KA 5184.

140 Soininen 1974, 226.

141 Todistuskappaleita Suomen historiaan III.

142 Nenonen 1999, 304–308; Virtanen 1975, 195–196.

hin liittyivät vahvat kirkon tabukäsitykset hevosesta pakanallisen ajan uhritoimistusten symbolina.¹⁴³ Härkien pito rajoittui pienelle alueelle Etelä- ja Länsi-Suomeen rannikkoa lukuun ottamatta. Härkäalue oli hyvin rajattu ”kulttuurivyöhyke”, joka ei kovinkaan paljon laajentunut, sillä perinteitä oli sen ajan yhteisöissä vaikea murtaa. Lähinnä härkiä pidettiin viljavilla peltoviljelyalueilla, missä vainiot olivat suuria ja tasaisia. Varhaisimpia härkäalueita edustivat Ala-Satakunta ja Varsinais-Suomi. Näistä maakunnista käyttö levisi lähinnä Länsi-Uudellemaalle, Lounais-Hämeeseen ja jossain määrin myös Pohjanmaalle. Kuninkaankartanoissa härkiä sen sijaan pidettiin kaikissa maakunnissa, sillä niitä kasvatettiin myös teuraseläimiksi.¹⁴⁴

Suomalaisten talonpoikien karjan määrä luetteloitiin vuoden 1571 hopeaveron ja vuoden 1600 50.penninginveron yhteydessä. Näiden verotilien mukaan karjaa pidettiin eniten suhteessa tilamäärään Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla.¹⁴⁵ Sama tendenssi jatkui 1620–1640-luvuilla, jolloin karja- ja kylöveron yhteydessä kirjattiin tileihin talonpoikien karjavarallisuus. Yhteistä näissä maakunnissa olivat runsaat rantaniityt, joita voitiin hyödyntää karjan ruokinnassa niin kesällä kuin talvella. Merenrantakyläiden laitumet olivat myös sikäli hyviä, että karja sai rantaheinää syödessään samalla tarvitsemansa suolan. Heinän saannin lisäksi karjataloutta edisti seikka, että maakuntien pellot olivat pieniä. Olosuhteiden pakosta oli pitänyt suuntautua enemmän karjatalouteen, jotta saataisiin rahaa viljan ostoa varten.

Miten karjanhoito heijastui verotukseen? Varhaisin tieto talojen karjavarallisuudesta on säilynyt nimenomaan läntisistä maakunnista Pohjanmaalta ja Satakunnasta, joissa kruununvero perustui osittain talonpoikien omistamaan irtaimistoon. Satakunnassa irtaimistoon luettiin keskiajalla ainoastaan karja. Kustakin eläimestä maksettiin veroa vuonna 1540 seuraavasti:¹⁴⁶

Hevonen tai härkä	1 äyri
Lehmä	0,5 äyriä
Mulli/Hieho	0,25 äyriä
Lammas/Vuohi	0,06 äyriä (=1,5 penninkiä)

Satakunnassa karjaveron osuus pääverosta oli suurempi kuin toinen pääveron osa, maavero, jota maksettiin savu- tai koukkuluvun mukaan.¹⁴⁷ Karjaan perustuva vero poistui vuonna 1541, kun irtaimisto- ja maavero yhdistettiin yhdeksi pääveroksi.

Pohjanmaalla tilanne oli vastaavankaltainen. Vaikka verotus perustui talonpojan omistamaan karjaan, ei kruunulle kuitenkaan tarvinnut toimittaa karjataloustuotteita, eikä edes viljaa tai heinää, vaan pelkästään omaisuuden arvon mukaan rahaa. Pohjanmaan uusi sopimusvero korvasi keskiaikaisen kollektiivisen veron vuonna 1540.¹⁴⁸ Talonpojan omaisuus arvioitiin veromarkoin, ja aina yhtä vero-

143 Vuorela 1975, 197.

144 Nenonen 1999, 309–314; Luukko 1958, 110; Vilkuna 1998, 135.

145 Katso vuoden 1571 hopeavero- ja vuoden 1600 50.penninginveron luettelot.

146 KA 1919; KA 1:87.

147 Papunen 1996, 309; Laakso 1982, 87–88.

148 KA 2:103v–113v.

markkaa kohti joutui maksamaan rahaa yhden äyrin. Karjan saamat ”veroarvot” olivat Satakuntaan verrattuna alemmat, mutta pohjalaisten verotettavaan omaisuuteen laskettiin karjan lisäksi muun muassa kylvöala sekä metalli- voi-, kala-, vilja-, traani- ja turkisomaisuus. Karjan osalta yhden veromarkan omaisuudeksi laskettiin joko 2 härkää, 4 lehmää tai 20 mullia, hiehoa tai lammasta. Vetohärkien levinneisyyskartasta voidaan huomata, että Varsinais-Suomen, Ala-Satakunnan ja Lounais-Hämeen lisäksi härkiä esiintyi yleisesti Keski-Pohjanmaalla.¹⁴⁹ Sopimusvero oli voimassa aina vuoteen 1557 asti, jolloin Pohjanmaalla tapahtui ensimmäinen maan- ja verontarkastus.¹⁵⁰

Muissa maakunnissa lehmät ja lampaat toimitettiin kollektiivisesti vero-, nauta- ja neljänneskunnittain. (Liite 9: Karjanhoitoon liittyvien parselien määrä maakunnittain 1540-luvun alussa) Osuus yhtä taloa kohti jäi näin ollen varsin pieneksi. Varsinais-Suomessa ja Viipurin linnaläänissä toimitettiin lahjakaritsoja linnaan vanhan keskiaikaisen sopimuksen mukaan vielä uudella ajalla. Vero lienee ollut niin kutsuttu pääsiäislahja linnavoudille. Savosta tiedetään toimitetun lahjalampaita kesällä Olavin päivän aikaan.¹⁵¹

Savossa veroeläimet olivat enimmäkseen osana kinkeriveroja ja ruokaruotsia, jotka nautittiin neljänneskunnissa kruunun väelle järjestetyissä kestityksissä. Sen lisäksi kunkin nimismiehen piti luovuttaa omasta verostaan linnaan taksa, joka käsitti kustakin pitäjästä kahdeksan lammasta sekä yhden härän. Härät tosin poistettiin verosuorituksista Klemetti-kirjurin verojärjestelyissä vuonna 1543. Lampailla saattoi maksaa myös osan kruunun pääveroan, joka määräytyi talonpojan veronahkojen mukaan. Pääveron ohjeellisen määrän ”puoli panna ohraa tai ruista” saattoi korvata puolikkaalla lampaalla. (katso: Liite 6a)

Raaseporin läänissä karjavero oli täysin samanlainen kuin Turun linnaläänissä, josta lienevät monet muutkin Länsi-Uusimaan saamat verotukselliset vaikutteet kulkeutuneet. Hämeessä karjaa ei toimitettu kruununverona linnaan, vaan se kannettiin neljännesmiehen kestitysveron yhteydessä, kärjälehtiminä ja -lampaina. (*tingkiör och tingfäär*) Ahvenanmaalla veroeläimiä ei enää toimitettu kollektiivisesti kuten keskiajalla, vaan niitä vastaava vero-osuus siirrettiin täysveroon ja muutettiin rahamaksuiksi: nauta- ja lammasrahoiksi.

Myös Satakunnan nimismiesverossa oli jäänteitä aikaisemmasta pitäjien toimittamasta kinkerikarjasta.¹⁵² Koko pitäjän yhteinen velvollisuus oli maksaa nimismiehelle 1540-luvulla härkärähaa 2 markkaa ja lammasrahaa 4 äyriä. Raha-arvot vastasivat ilmeisesti veroeläinten arvoa silloin, kun vero oli muuttunut rahasuorituksiksi. Satakunnan toisessa verouudistuksessa vuonna 1558 härkä- ja lammasrahat poistettiin vero-ohjeista. Satakuntalaisten talonpoikien oli jälleen toimitettava vuotuisessa maaverossaan nautakarjaa niin, että neljän savun tai neljän koukun oli hankittava kruunulle yhteisesti yksi lehmä.¹⁵³

149 Luukko 1958, 105–108.

150 KA 4569, KA 4586, KA 4592, KA 4597. Kustaa Vaasan mielestä pohjalaisten kruununvero oli edelleen liian lievä, ja veroastetta oli mahdollisuus kiristää. Koko maakunnan osalta verouudistus lisäsi kruunun verosaatavia 126 % aikaisempaan verrattuna.

151 Voionmaa 1912, 287–290.

152 KA 1919; KA 1.

153 KA 2003:16–18, 23.

Varsinais-Suomessa elävän karjan toimittaminen osana vuotuista veroa laajeni entisestään vuoden 1586 veronpanossa, vaikka kollektiivisuudesta luovuttiin. Verotuotteiden joukkoon lisättiin härkä ja sika. Hanhi, joka oli aikaisemmin kuulunut vain Kemiön ja Paraisten veroihin, kuului sittemmin lähes kaikkien pitäjien verohjeisiin.¹⁵⁴ Karjaveron osuus määriteltiin muiden parseleiden tapaan savuluvun mukaan. Maksettavaksi saattoi siis tulla yhtä kokosavua kohti esimerkiksi Piikkiössä 1/8 lehmä, 1/40 sika, ¼ lammas ja ¼ hanhi.¹⁵⁵ Käytännössä talo maksoi oman savulukunsa mukaan lasketun osuuden lehmän hinnasta, ja saadulla rahasummalla hankittiin kruunulle sen vaatima määrä karjaa.

Siipikarja – kanat ja hanhet – on luokittelun perusteella ongelmallinen ryhmä, sillä ei ole varmaa, ovatko veroina toimitetut kanat olleet maataiskanoja vai metsäkanalintuja. Hanhet olivat mitä ilmeisimmin meri- tai metsähanhia, sillä kesyhanhien pito oli 1500-luvun Suomessa kuninkaankartanoita lukuun ottamatta vielä hyvin vähäistä. Kanoja sen sijaan pidettiin jo jonkin verran kotieläiminä.¹⁵⁶ Samoin tileissä ilmoitetut munat saattoivat olla joko kesykanan munia tai esimerkiksi haahkan- tai telkänmunia. Viimeksi mainituista vesilintujen munista lienee ollut kyse nimenomaan saaristolaisten kohdalla.

Kanat ja munat kuuluivat useimmissa pitäjissä kinkeriveroihin eli kestityksiä varten kannettuihin ruokaparseleihin. Munia ei olisi pitkiä aikoja saanut säilymäänkään. Varsinais-Suomen lahjamunat (*gåffre ägg*) ja Viipurin läänin lahjakanat olivat vanhoja pääsiäislahjoja linnanpäällikölle ja hänen hovilleen.¹⁵⁷ Suurin osa munista (73 %) kertyi Varsinais-Suomesta, jossa vero kannettiin manttaaleittain eli tiloittain, kun taas muissa maakunnissa munat toimitettiin kollektiivisesti veronauta- ja neljänneskunnittain. Vero oli sängen pieni verorasitus yksittäiselle talonpojalle. Esimerkiksi Savossa yhden arviokunnan verovelvollisuus oli toimittaa ruokaruotsia varten vain kaksi munaa.¹⁵⁸ Vero korvattiin rahasuorituksena Ahvenanmaalla, Itä-Uudellamaalla sekä useimmissa Viipurin läänin pitäjissä.

Eniten kanoja kertyi Hämeen ja Viipurin läänien kestityksiä varten, kun taas Varsinais-Suomessa kanoja toimitettiin Kustaa Vaasan 1540-luvun verouudistuksen jälkeen vain Kemiöstä ja Paraisilta.¹⁵⁹ Kanojen osuus pääverosta kasvoi kuitenkin Varsinais-Suomessa vuonna 1586, kun kanat tulivat osaksi kunkin tilan eli manttaalin veroa kaikissa pitäjissä. Nauvossa ja Hiittisissä kanat korvattiin linnuilla.

1600-luvun alun verouudistuksessa sekä nauta- että siipikarja poistettiin vuotuisten veroparseleiden joukosta. Veroeläimistä jäivät jäljelle ainoastaan lampaat

154 KA 1460, KA 1465. Uudistus tunnetaan myös Henrik Klaunpoika Hornin toisen veronpanon nimellä, Renvall 1949, 111–114.

155 Renvall 1949, 246–247.

156 Sähke 1963, 64. Talonpoikien tiedetään toimittaneen Porin kuninkaankartanoon munia talvella 1559 Juhana herttuan pitoja varten. Helmikuussa ne eivät ole voineet olla vesilintujen munia, vaan nimenomaan kananmunia. Seppälä 2002, 137.

157 Voionmaa 1912, 289–290.

158 Neljänneskunnan maksama vero käsitti 120 munaa, ja yhdessä neljänneskunnassa oli 60 arviokuntaa. KA 5:201–236

159 Keskiajalla myös Maskussa ja osittain Perniössä oli maksettu vuotuisena verona kanoja. Renvall 1949, 240–245.

kahta maakuntaa lukuun ottamatta. Vaikka Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla pidettiin runsaasti lampaita, ei talonpoikien tarvinnut toimittaa niitä vuotuisessa verosaan. Taustalla lienevät vanhat perinteet. Pohjanmaalla lampaat eivät olleet koskaan kuuluneet verotettavien parseleiden joukkoon, ja Ahvenanmaallakin lammasvero oli korvattu jo keskiajalla rahana. Varsinais-Suomessa lampaita toimitettiin ainoastaan Vehmaan kihlakunnan pitäjistä. Hämeessä lammasverolta säästyivät Hattulan kihlakunnan, Rautalammin ja Jämsän talonpojat. (Kartta 15)

Lampaanvilla sinänsä oli vuotuinen verotuote ainoastaan lampuotien verossa, ja järkevä perintötalonpoika lieneekin toimittanut kruunun karjaveroon kuuluvan elävän lampaan tai karitsan kerittynä, mikäli se oli mahdollista.

VOI VERO-, KAUPPA- JA VIENTITAVARANA

Karjataloustuotteet olivat tärkeitä vero- ja kauppatarvikeaineita. Kruunu tarvitsi voita lähinnä kestäviksi ja osaksi hovin pöydän päivittäistä ruokatarjontaa, mutta voita myös myytiin ja vietiin ulkomaille. Voi oli rahan arvoinen kauppatarvike, ja sitä vaihdettiin muun muassa suolaan, verkaan ja viiniin.¹⁶⁰ Myös vanhoissa kirkon ja piispan veroissa varsinkin rannikkomaakunnissa voilla oli keskeinen asema. Uudisasutusalueille oli aikoinaan määrätty maksettavaksi papin ruokalisä voina, ei viljana.

Karjataloudesta saadut ravintotuotteet – maito, voi, juusto, liha ja sisäelimet – olivat yleisesti ottaen ruokataloudessa särkeä, eivätkä ne olleet kausiluontoisuutensa takia jokapäiväisiä ruoka-aineita. Talonpoika sai pääasiallisen energiansa leivästä, oluesta ja kalasta. Tarpeellista rahaa verojen maksua varten saatiin voin, lihan, vuotien, villan ja elävän karjan myynnistä. Rahalliselta arvoltaan tärkein karjasta saatu tuote oli voi. Voi oli niin arvokas ja tärkeä kauppatarvike talonpojalle, että sitä ei juuri tuhlattu rahvaan omassa ruokataloudessa. Myös maito oli harvinaista herkkua, eikä sitä käytetty sellaisenaan normaalina ruokajuomana, edes keuhkolla. Maidon annettiin piimittynä sen jälkeen, kun maidon pinnalta oli kuorittu kerma talteen voin kirnuamista varten.¹⁶¹

Kruunun karjakartanoiden lehmät tuottivat vuosittain noin kaksi leiviskää voita, harvoin sen enempää. Toki lehmätkin olivat elopainoltaan vain noin kolmannes sen siitä, mitä nykyään.¹⁶² Kustaa Vaasan vuonna 1556 asettamat tavoitteet viiden leiviskän tuotosta olivat yliampuvia, ja kaksi vuotta myöhemmin ohjeissa päädyttiin kolmeen leiviskään.¹⁶³ Talonpoikaistaloudessa yhden lehmän vuotuinen voin tuotto jäi heikon ravinnon takia alle kahden leiviskän. Koska talviravinto oli niukka, olivat lehmät ummessa pitkälle kesään.¹⁶⁴ Voin tuotto riippui siis käytettävissä olevien laitumien ja heinäahojen lisäksi myös säästä. Jos kesä oli poikkeuksellisen kylmä ja hyvin sateinen, heinä kasvoi huonosti ja sen korjuu vaikeutui. Ruot-

160 Grotenfelt 1887, 149–151; Dillner 1894, 132–150.

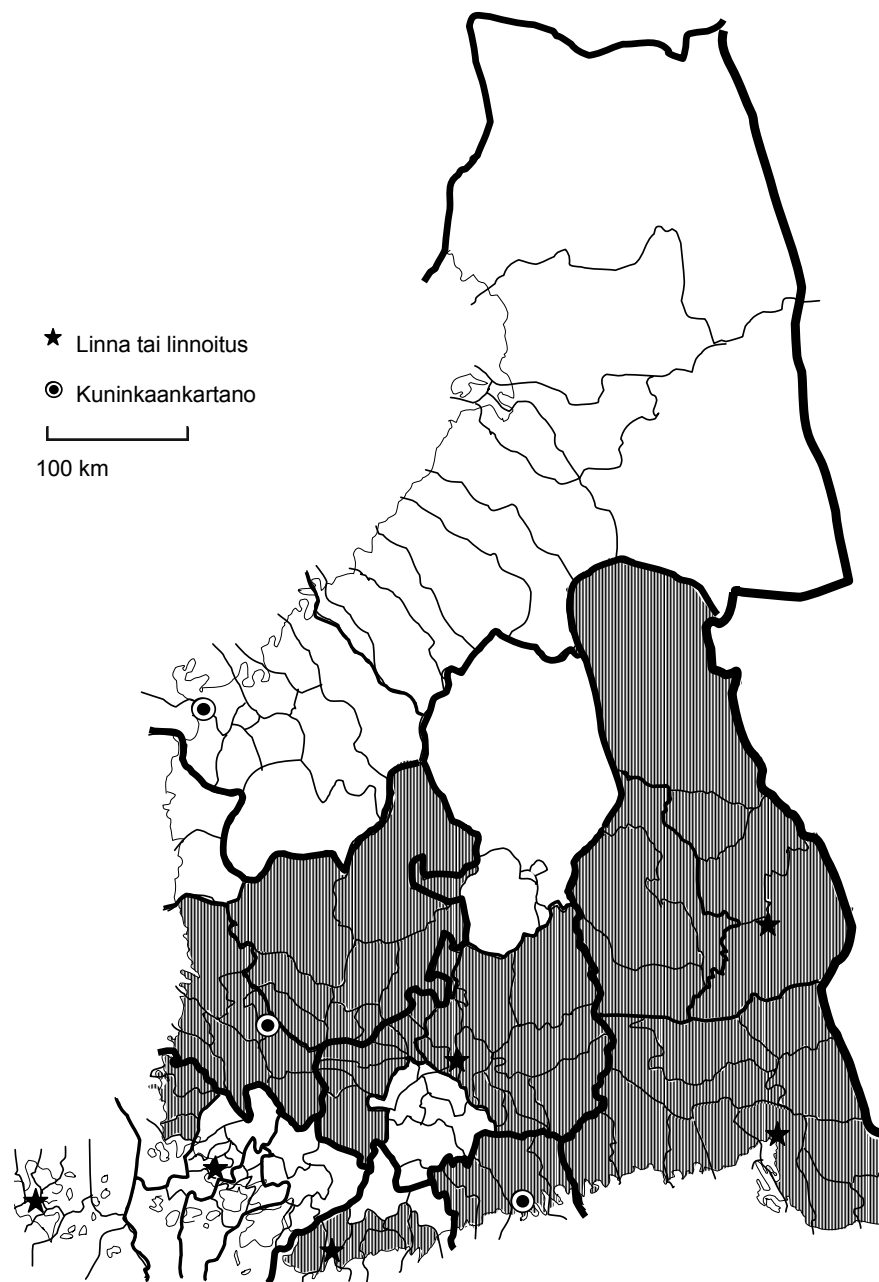
161 Vuorela 1975, 262–268.

162 Lagerqvist & Åberg 1994, 23.

163 Arw. Handl. IV, 103–109; Arw. Handl. IV, 361–365.

164 Sähke 1963, 65–66.

Kartta 15. LAMMAS VEROTUOTTEENA VUODESTA 1609 ALKAEN

sin kuninkaankartanoista tehty tutkimus vahvistaa talviruokinnan laadun ja voin-tuotannon välistä yhteyttä. Mitä enemmän heinää ja mitä vähemmän olkia lehmät saivat syödäkseen, sitä suurempi oli voin tuotto. Parhaimmillaan Taalainmaalla ja Västmanlannissa lehmistä saatiin 3–3½ leiviskää voita vuosittain.¹⁶⁵ Espoon kuninkaankartanossa voin tuotto lehmää kohti oli keskimäärin 2,5 leiviskää, mutta Porin kuninkaankartanossa puolestaan vain 1,5–2 leiviskää¹⁶⁶

Voileiviskän valmistamiseen käytettiin noin 60 kannua eli 150 litraa maitoa. Vaikka maitomäärä on nykyään suhteessa suurempi voikiloa kohti, ei se tarkoita, että maito olisi ollut sen rasvapitoisempaa, vaan päinvastoin. Voin painoa lisäsi sen juustopitoisuus, vetisyys sekä suolapitoisuus. Tynnyriin voita käytettiin noin 1,5 leiviskää suolaa. Suolapitoisuus oli siis yli 10 prosenttia.¹⁶⁷

Juustoja valmistettiin lähinnä lampaan- ja vuohenmaidosta ja paikoin Länsi-Suomessa ja Ahvenanmaalla niitä tuotettiin myyntiin asti. Juustoa tarjottiin monesti kruunun voudille vaihtoparselina. Vakituksena verona juusto ei esiintynyt Suomessa, kuten oli laita esimerkiksi Gotlannissa ja Malmössä 1500- ja 1600-luvulla.¹⁶⁸ Useimmiten voi ja juusto hinnoiteltiin verotusarvon suhteen samanarvoisiksi. Juustot kuuluivat läntiseen kulttuuripiiriin, eikä niitä valmistettu Savossa ja Karjalassa,¹⁶⁹ vaan lähinnä vain karjavaltaisilla alueilla Uudellamaalla, Ahvenanmaalla, Satakunnassa ja Pohjanmaalla. Itä-Suomen vähäiset maitokertymät kirnuttiin kaikki tarkkaan voiksi. Ylä-Satakunnassa, varsinkin Tyrvään alueella, pidettiin runsaasti vuohia, ja vuohen- eli kutunjuusto oli yksi esimerkki hovin pöydän herkuista.¹⁷⁰

Keskiajalta periytyi lukuisia erinimisiä voiveroja (Liite 9: Kruunun voiverot 1540-luvun alussa esimerkkipitäjissä). Voita kannettiin pääverossa niin maaveroluvun mukaan kuin kollektiivisesti. Hämeessä korvattiin voilla entiset tuohi-, lauta- ja halkoverot. Satakunnassa ja myöhemmin Pohjanmaalla voilla korvattiin päivätöitä. 1540-luvulla eniten voita kertyi Varsinais-Suomesta ja vähiten Savosta. Varsinais-Suomessa voivero jopa kiristyi tuntuvasti vuonna 1586, jolloin uudet ohjeet määräisivät osan talonpojista maksamaan jopa yli kolminkertaisen voiveron entiseen verrattuna.¹⁷¹

Hämeessä voita kannettiin verona vain harvojen pitäjien vuotuisessa pääverossa. Tapa periytyi keskiajalta, jolloin karjaa lienee pidetty suurimmassa osassa Hämettä vielä vähän. Vain Vihdissä ja lounaishämäläisessä Portaan pitäjässä talonpojat maksoivat vanhastaan kruunun verossa voita. Muissa pitäjissä voi oli ainoastaan hyvin pieni osa neljännesmiesten keräyttämää kestitys- eli ruokaruotsiveroa. Portaan hallintopitäjän eli Tammelan ja Someron kirkkopitäjissä talonpojat maksoivat vuotuisessa verossaan huomattavan paljon voita. Talonpojat maksoivat monen

165 Myrdal 1991, 294–295; Björnhag och Myrdal 1994, 75–76.

166 Ramsay 1924, 276; Seppälä 2002, 137.

167 Tynnyri voita painoi 14 leiviskää eli noin 120 kiloa. Sähke 1963, 67; Talve 1973, 89; Soininen 1974, 227–228.

168 DR, Visborg regnskaber A, mf 18853, s.1–26; Malmö regnskaber M, mf.18495, book no:2.

169 Talve 1973, 86–94.

170 Jokipii 1974, 158–159; Vilkkuna 2000, 215.

171 KA 1460, KA 1465. Maaria ja Taivassalo: 3 leiviskää voita /savu, Parainen 2,2 leiviskää/savu, Marttila 3,7 leiviskää / savu. Tosin on muistettava, että vuoden 1586 verouudistuksessa kruunun pääveroon sulautettiin entiset kirkon verot, mm. ruotsalaisen oikeuden alueella ruokalisävoi.

verotuotteen tilalla voita, kun taas muissa pitäjissä verona maksettiin palkkeja, lautoja, tuohia ja halkoja. Lisäksi muurarimestarin palkka oli maksettu Portaassa vanhastaan voina, kun muut pitäjät olivat toimittaneet muurarin palkaksi rahaa, ohraa, rukiita tai humalia. Voivero koukkua kohti oli Portaassa 21 naulaa, kun esimerkiksi Hattulassa se oli vain yksi naula.

Heijastuiko muita suurempi vero myös kyseenomaisissa pitäjissä pidettyyn nautakarjaan? Taulukkoon 16 on koottu ensinnäkin vuoden 1556 lehmäverovoin mukaan laskettu karjan määrä¹⁷² ja toiseksi vuonna 1571 kannetun hopeaveron perusteella arvioitu täysikasvuisten lehmien määrä.¹⁷³

Taulukko 16. Nautakarjan lukumäärä tilaa kohti Hämeen pitäjissä vuonna 1556 verrattuna vuoteen 1571

	v. 1556 (lehmää)	v.1571 (lehmää)
Vihti	3–4	3,5
Tammela	5	3,1
Somero	5	2,3
Hattulan kihlakunta ¹⁷⁴	..	3,2
Hämeen lääni	4–5	3,4

Lähde: Luukko 1957, 500–504; Roos 1944, 192–194.

Tammelassa tai Somerolla talonpoikien karjavarallisuus ei ollut juuri muita Hämeen pitäjiä suurempi, ei ainakaan esimerkivuosina 1556 ja 1571. Muita suuremman voiveron syytä täytynee etsiä kauempaa. Lounais-Häme eli Tammelan ylänkö asutettiin pysyvästi muuta eteläistä Hämettä myöhemmin, noin 1300–1400-luvuilla.¹⁷⁵ Kun kruunun päävero vakiintui Hämeeseen, lienee Portaan pitäjä noteerattu vielä uudisasutusalueeksi. Pitäjän asukkaat saivat maksaa aikoinaan niin kruunun kuin kirkon verot etupäässä voina, sillä peltojen raivaus oli vielä alkuvaiheessa. Vanha uudisasutusalueelle soviteltu voipainotteinen vero jäi voimaan, eivätkä perinteet muuttuneet edes 1600-luvun alun veroparseliuudistuksessa. Portaan pitäjän talonpojat maksoivat vielä 1600-luvullakin voita peräti 3 leiviskää koukulta, kun muissa pitäjissä vero oli keskimäärin 1–1¼ leiviskää maaveroyksikköä, koukkua kohti. Lisäksi manttaali- eli ruokakuntaverossa korostui voion osuus. Manttaa-

172 Lehmäverovoiita maksettiin kirkon veroissa äyri lypsävästä lehmästä ja puoli äyriä mahosta.

173 Hopeaverossa kirjattiin kaikki 1–4-vuotiaat – jo poikineetkin – naudat alempaan veroluokkaan kuin täysikasvuiset naudat Siksi nautojen määrä on hieman pienempi kuin lehmäveroluetteloissa. Luukko 1957, 504; Roos 1944, 192.

174 Lähdejulkaisussa Suomen hopeaveroluettelot 1571. III Häme on Hattulan kihlakunnan tilamääräksi merkitty virheellisesti 374, kun oikea luku olisi 594 tilaa lampuotitilat mukaan lukien. Ks. Roos 1944, 192.

175 Ojanen 1992, 60–62; Niitemaa 1955, 298–307.

leittain kannettua vilja- ja rahaveroa kerättiin Portaan pitäjän talonpojilta muita vähemmän, mutta voita kukin täysmanttaali maksoi verona 10 naulaa.¹⁷⁶

Myös Vihdissä kirkolliset verot maksettiin etupäässä voina Uudenmaan oikeuden, eikä Hämeen sopimusvero-oikeuden mukaan.¹⁷⁷ Vihdin kruununverotus oli saanut vaikutteita sekä Raaseporin että Hämeen läänistä. Osa nykyiseen Vihtiin luettavista kylistä kuului hallinnollisesti Raaseporin läänin Lohjan ja Espoon pitäjiin ja osa taas Hämeeseen. Kruunun päävero muistutti monin paikoin enemmän Uudenmaan rannikkoseutujen verotusta, mutta toisaalta siitä puuttui monia Hämeen pääverolle tyypillisiä piirteitä.

1600-luvun alun veronpanon mukaan maakunnittaiset ja pitäjittäiset erot pysivät sangen suurina koko maassa. Voiveron osuus talonpojan koko vuotuisesta verosta vaihteli erittäin paljon. (katso Kartta 16) Savossa, Satakunnassa, Ahvenanmaalla sekä Länsi- ja Itä-Uusimaalla voiveron maksuohjeet olivat samat kaikille pitäjille, kun taas muissa maakunnissa, Varsinais-Suomessa, Hämeessä, Pohjanmaalla ja Viipurin läänissä, vero oli määrätty kullekin pitäjälle yksilöllisen normin mukaan.¹⁷⁸

Mielenkiintoista on tutkia, esiintyikö voiveron ja karjavarallisuuden välillä korrelaatiota. Taulukossa 17 on vertailtu kolmen eri maakunnassa sijainneen pitäjän osalta keskiarvotilan maksamaa voiveroa ja karjamäärää. Lehmien lukumäärä kuvaa 1620-luvun tilannetta, jolloin tiedot maakuntien karjavarallisuudesta ovat vertailukelpoisia.¹⁷⁹ Hämeessä ja Kymenkartanon läänissä voita maksettiin sekä maaveroluvun että manttaali- eli tilaluvun mukaan, mutta Pohjanmaalla ainoastaan maaveroluvun (manttaalien) mukaan. Hämeen läänin Portaan pitäjän ja Kymenkartanon lääniin kuuluvan Virolahden osalta on kokonaisvoiveroa laskettaessa otettu huomioon myös vanha kirkollinen lehmävoivero, joka jäi voimaan vielä veroparseliuudistuksen jälkeen. Sen osuus oli yksi naula voita kustakin lypsävästä lehmästä.

Karjan määrän ja maksetun voiveron välistä korrelaatiota ei tässä, tosin pienessä otoksessa, esiinny. Kannettiinko Pohjanmaalla karjavarallisuuteen nähden liian vähän verovoita? Pietarsaarelaisilla talonpojilla oli keskimäärin peräti yhdeksän lehmää taloa kohti, joten voiveron osuus, kaksi naulaa yhtä lehmää kohti, oli varsin pieni rasite. Virolahdella nautavarallisuus oli pienempi, mutta maksettu voivero puolestaan suurempi. On huomattava, että keskiarvotilan maksama vuotuinen voivero oli Pietarsaareissa lähes 19 naulaa, kun taas monissa muissa Pohjanmaan pitäjissä voivero oli vain kahdeksan naulaa manttaalilta (Katso liite 19). Karjaa Pohjanmaalla pidettiin kuitenkin yleisesti ottaen enemmän kuin esimerkiksi Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa.¹⁸⁰ Karjanhoito saattoi omalta osaltaan lisätä Pohjanmaan vaurautta, kun ylijäämävoita voitiin myydä. On myös syytä tähdentää,

176 KA 358:2–3; KA 4373:1–7v. Myös Vihdissä voita kannettiin ruokakuntayksikön perusteella.

Muissa Hämeen pitäjissä voita kannettiin vain koukkuyksikön, ei manttaali- eli ruokakuntaluvun mukaan.

177 Pirinen 1962, 76–87.

178 KA 358, KA 359, KA 4862, KA 4864.

179 Portaan pitäjän osalta tieto on vuodelta 1636, Luukko 1958, 508–509.

180 KA 358, 359, KA 4862, 4864; Luukko 1958, 508–509; Myrdal-Söderberg 1991, 162–163.

Taulukko 17. Voivero karjavarallisuuden verrattuna 1600-luvun alussa

	Voivero	Keskiarvo- tilan maa- veroluku	Keskiarvo- tilan voivero	Lehmiä/talo (keskiarvo)	Voivero/ lehmä
Porras	60 naulaa/koukku + 10 naulaa/manttaali	0,1 koukkua	19,4 naulaa	3,4 kpl	5,7 naulaa
Virolahti	60 naulaa/täysvero + 7 naulaa/ manttaali	0,33 täysveroa	30,8 naulaa	4 kpl	7,7 naulaa
Pietarsaari	24 naulaa/manttaali	0,78 manttaalia	18,7 naulaa	9 kpl	2,1 naulaa

Lähteet: KA 358, KA 359, Luukko 1958, 508–509.

että maaverotus jähmettyi 1600-luvun alussa, eikä seurannut aikaansa, vaikka resurssit olisivat muuttuneet puolin ja toisin.

Koko maata tarkasteltaessa voidaan kuitenkin havaita, että Etelä-Pohjanmaata lukuun ottamatta voiveron taustalla vaikuttivat yleensä elinkeinolliset tekijät. Sisäsaaristossa, (esimerkiksi Varsinais-Suomessa: Nauvo, Parainen, Taivassalo) rannikolla (Ahvenanmaa, Uusimaa, Viipurin pitäjä, Keski-Pohjanmaa) ja vanhalla peltoviljelyalueella (esimerkiksi Etelä-Häme, Varsinais-Suomi), missä karjaa pidettiin runsaasti, oli myös voivero suhteessa suuri. Kainuussa, Savossa, Ylä-Satakunnassa, Pohjois-Hämeessä ja suurimmassa osassa Viipurin lääniä, missä karjaa pidettiin vähemmän ja viljely oli kaskivaltaista, kannettiin karjataloustuotteita suhteessa vähemmän kuin viljaa. Rautalammilla ja Jämsässä talonpoikien ei tarvinnut maksaa naulaakaan voita verona. (Katso kartta 16)

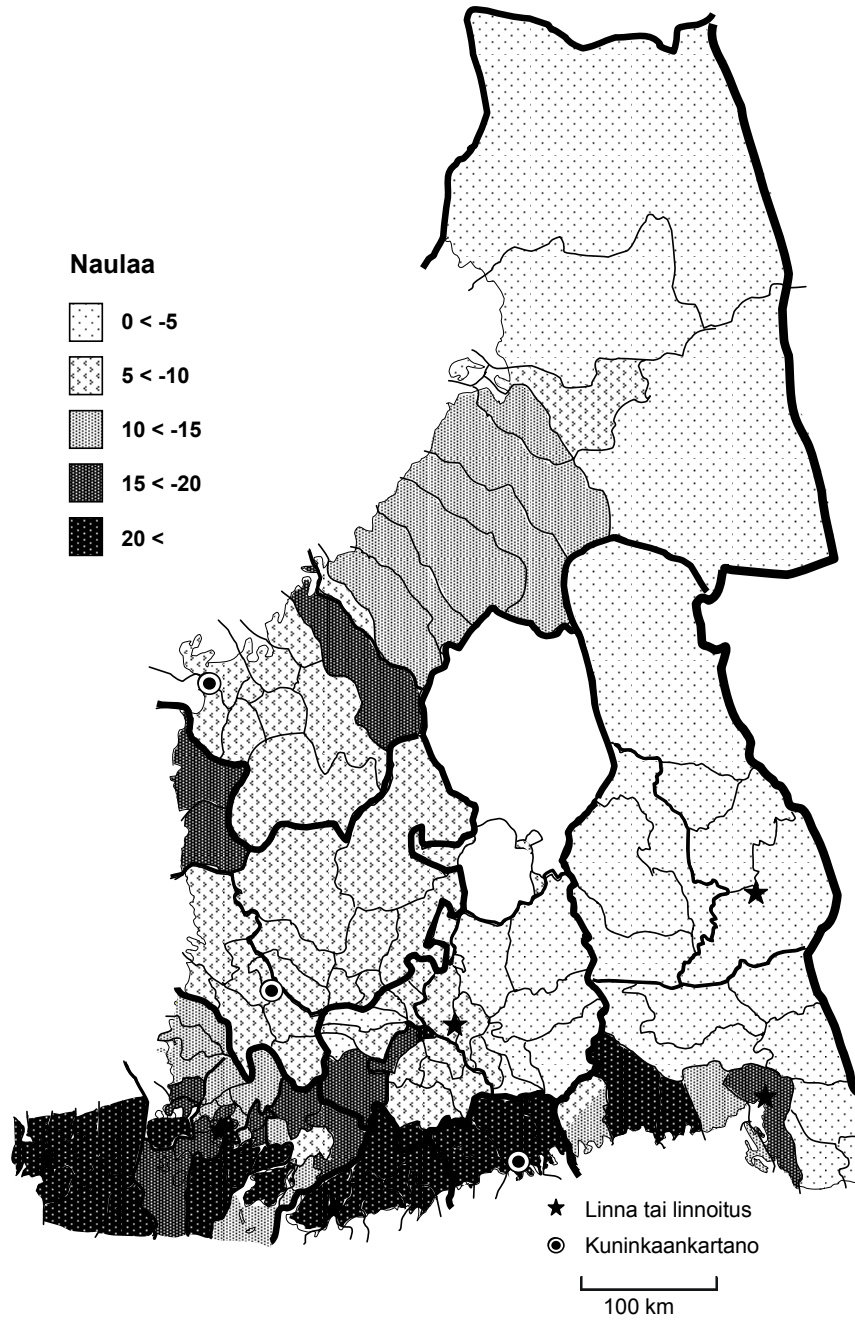
Maakuntien sisällä voivero saattoi vaihdella hyvinkin paljon. Esimerkiksi Varsinais-Suomen Nauvossa keskiarvotilan maksama voivero oli reilut 1½ leiviskää, kun taas Halikossa voivero jäi alle 8 naulan. Nauvossa vastaavasti viljavero oli vain noin neljännes siitä, mitä se oli Halikossa. Syynä tähän ei ollut se, että Halikossa olisi pidetty karjaa suhteessa paljon vähemmän, vaan Nauvossa vero oli helpompi maksaa voina kuin viljana.

LIHAA HOVIN PÖYTÄÄN

Yleisimmin kruunulle verona toimitettu liha oli kuivattua, tai palvattua¹⁸¹ naudan tai lampaan lihaa, vaikka etuliitettä ”*torr*” ei aina tileissä mainitakaan. Kuivattua lihaa punnittiin painon mukaan nauloin ja leivisköin, suolattu liha taas säilöttiin tynnyreihin. Jos liha mainitaan toimitetun kappalemäärittäin, oli kyseessä yleensä puolikas savustettu naudan ruho ilman selkäkappaletta, (*nötfall*) joka painoi karta-

181 Savustaminen oli harvinaista, mutta lihaa palvattiin Länsi-Suomessa saunoissa ja Itä-Suomessa uuneissa. Talve 1973, 36–38.

Kartta 16.
VOIVERO KESKIVERTOKILAA KOHTI
VUODESTA 1609 ALKAEN

notilien mukaan 6–7 leiviskää (~ 50–60 kg) tai kokonainen lammas (*fårkropp*), jonka ruho painoi 14 naulaa (~ 6 kg).¹⁸²

Sianliha (*fläsk*) mainittiin tileissä aina muusta naudan- ja lampaanlihasta erikseen. Rasvaisuuden takia kuivaaminen ei ollut paras mahdollinen säilöntäkeino, vaan sianliha jouduttiin aina joko suolaamaan tai palvaamaan. Sianliha kirjattiin tileihin joko painon mukaan (*pund fläsk*) tai sitten kappaleittain, jolloin yksikkönä oli siansivu (*sidor*). Sivu tarkoitti ilmeisesti kokonaista siankylkeä, sillä sen mainitaan painaneen 1½ leiviskää.¹⁸³

Vaihtoparseleiden joukossa esiintyy kuivatun lihan ja silavan ohella makkaraa, sylttyä, pylsyä ja tietysti nahkoja sekä vuotia. Ylä-Satakunnassa, Hämeessä ja Savossa kruunulle periytyi vanhasta sopimusvero-oikeuden alaisesta papinverosta ”pöysti”. Eräkaudella se toimitettiin karhun tai hirven lapana, mutta uudella ajalla pöystit olivat jo etupäässä siankinkkuja. Kinkku tai pöysti painoi noin kahdeksan naulaa.¹⁸⁴

Suolaa oli käytettävä säännöstellen, sillä se oli talonpojille kallista, ja sen saataavuus oli varsinkin sisämaassa heikko. Kuninkaankartanoissa suolaa käytettiin säilöntään enemmän kuin talonpoikaistaloissa, sillä kartanotaloudessa suolaa oli saatavilla enemmän. Lihasta, samoin kuin kalasta tuli sananmukaisesti tönkkösuolattua, sillä suolan osuus oli noin kolmasosa lihan painosta. Tuoretta lihaa syötiin lähinnä teurastusaikaan, juhliissa tai arvovieraiden kestitöissä. Talon vaurautta kuvasivat sekä suolattujen lihatynnyreiden määrä että säilöntäajan pituus. Harvoin syötiin alle yhden vuoden säilöttyä lihaa ja hevosenlihaa ei lainkaan. Tabuohjeet koskivat hevosenlihan lisäksi vasikanlihaa. Naudan tuli olla ennen teurastusta yli yhden kesän elänyt.¹⁸⁵

Kuivattu tai suolattu liha ja siansilava kuuluivat useimpien maakuntien keskiaikaisissa vero-ohjeissa nimenomaan nimismiesten ja neljänneskuntamiesten keräytymiin kestitys- ja kinkeriveroihin. Ne käytettiin siis lähinnä itse kestityspaikalla pitäjissä, eikä juuri kuljetettu maakuntien linnoihin (Liite 10: Lihaverot esimerkipitäjittäin 1540-luvulta-). Alun perin liha kuului kruunun pääveroon vain Ahvenanmaalla ja Raaseporin läänissä. Lisäksi Viipurin läänissä osa pitäjistä toimitti nautakuntaverossa kokonaisia siansivuja.

Savossa kruunun pääveroon lisättiin maaveroluvun mukaan kannetun viljaveron rinnalle silava vuonna 1556. Veronkorotus oli suhteellisen pieni, sillä uuden ohjeen mukaan kunkin veronahan oli toimitettava vain yksi naula silavaa. Samalla verosta poistettiin eränkänäntiin liittyneitä verosuorituksia. Taulukkoon 18 on merkitty, mitkä riistatalouteen liittyvät verotuotteet poistettiin pääverosta ja mikä oli niiden markkamääräinen arvo. Kruunu teki harvoin vaihtokauppoja omaksi tappiokseen, mutta tässä tapauksessa aikaisemmat riistaverot: jänikset, riistalinnut ja munat sai korvata sianlihalla. Markkamääräisesti kruunu menetti lähes 800 markkaa. Toisaalta voi ajatella, että silavan käyttöarvo suurten joukkojen, esimerkiksi

182 KA 1169:39; KA 4241:16; Myrdal 1999, 255; Ramsay 1924, 135. Kokonainen elävä lammas painoi noin yhden leiviskän.

183 KA 4241:16.

184 KA 4241:16; Talve 1973, 44–45. 8 naulaa= noin 3,4 kiloa

185 Talve 1973, 39, 43–44; Vilkuna 2000, 212.

sotaväen, ruokinnassa oli suurempi kuin lintujen ja jänisten, joita pidettiin etupäässä hovin herkkuihin.

Taulukko 18. Riistasta sianlihaan – Savon vuotuisessa verossa tapahtunut muutos vuonna 1556

Vero v. 1555	verokertymä	á hinta	yhteensä (mk)
Jänis	1697 kpl	2 äyriä	424 mk
Pyö	8485 kpl	1 äyri	1061 mk
Teeri	1697 kpl	1 äyri	212 mk
Muna	20364 kpl	0,08 äyriä	212 mk
			1909 mk
Vero v. 1556–	verokertymä	á hinta	yhteensä (mk)
Silava	570 leiviskää	2 mk	1140 mk

Lähde: Arw.Handl. III, 277–316.

Varsinais-Suomessa lihaa oli kannettu lähinnä vain Maskun ja Vehmaan kihlakunnissa osana nimismiehenveroa. Kun kruunun ja nimismiehen vero yhdistettiin myös tilinpidollisesti yhdeksi yhteiseksi pääveroksi vuonna 1586, lisättiin kuivattu liha kaikkien talonpoikien vero-ohjeisiin. Veron suuruus vaihteli pitäjittäin jopa raha- ja viljaveroa enemmän, 4–34 naulan välillä savua kohti.¹⁸⁶

Parseliuudistuksen jälkeen 1600-luvun alussa kuivatun naudan tai lampaan lihan, kuten monen muunkin niin sanotun kestitysparselin, osuus kokonaisverosta väheni. Pohjanmaalla, Raaseporissa ja Kymenkartanon läänissä talonpoikien ei tarvinnut enää maksaa verona lihaa. Lihaa ei myöskään toimitettu Viipurin läänin Koivistolta, Hämeen läänin Jämsän ja Rautalammin pitäjistä, eikä Varsinais-Suomen saaristopitäjistä. Enimmillään lihan osuus koko vuotuisen veron markkamääräisestä arvosta oli Lohjalla, jossa se kohosi lähes 13 prosenttiin. Satakunnassa päätettiin lähelle 10 prosenttia, mutta pääsääntöisesti lihaveron suhteellinen osuus oli, varsinkin Itä-Suomessa, alle 5 prosenttia koko vuotuisesta verosta. Sianlihaa kannettiin verona edelleen vain Savossa ja Ahvenanmaalla. (Liite 11: Lihavero keskiarvotilaa kohti v. 1609–)

Rasva, sisäelimet ja veri käsiteltiin teurastuksessa erikseen. Naudan ja lampaan tali leikattiin palasiksi, suolattiin ja laitettiin eläimen mahalaukun sisään. Mahalaukku sidottiin kiinni ja kiehautettiin vedessä. Sian- ja vuohen rasva eli ihra käsiteltiin samalla tavalla. Talia hakattiin myös höystöksi ja suolattiin puupyytyihin sellaisenaan. Parasta, puhdistettua ja siivilöityä talia käytettiin ruoanvalmistukseen ja makkaroihin, huonompaa taas kynttilöiden valamiseen sekä erilaisten nahkatuotteiden rasvaamiseen.¹⁸⁷ Verotuotteina toimitettiin sekä talia että siitä valettuja kyntti-

¹⁸⁶ KA 1460; KA 1465.

¹⁸⁷ Vuorela 1975, 239; Talve 1973, 45.

löitä. Ainoastaan Pohjanmaalla kynttilät eivät esiintyneet verotuotteina. Kynttilä oli talonpojan omassa taloudessa arvokas tuote, jota poltettiin lähinnä juhlapäivinä. Pääasiallinen valaistus saatiin päreistä. Kynttilät olivat varsin isoja, sillä kun 100 kynttilää painoi yhteensä noin yhden leiviskän, niin yksi kynttilä painoi tämän mukaan keskimäärin 85 grammaa.¹⁸⁸

Taulukon 19 mukaan kynttilät kuuluivat lähes kaikissa maakunnissa osaksi kestitys- eli nimismiehen veroa. Vain Raaseporin ja Viipurin lääneissä kynttilöitä toimitettiin myös kruunun pääveron yhteydessä. Osa kynttilöistä käytettiin jo pitäjien käreillä ja kestityksissä ja osa toimitettiin maakuntien linnoihin, joissa niitä tarvittiin pimeän syys- ja talvikauden valaistukseen. 1600-luvulla kynttilät poistuivat kruunun vuotuisen veron ohjeista Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Verotusta haluttiin yksinkertaistaa, ja kynttilät kuuluivat niihin pieniin marginaalisiin verotuotteisiin, joiden osuuden kruunu halusi mieluummin rahana.¹⁸⁹

Taulukko 19. Kynttilä ja tali verotuotteena vuonna 1542

Maakunta	veron määrä	Huom.
Varsinais-Suomi	vaihteli 3–10 kpl / savu	vain osassa pitäjiä
Ahvenanmaa	vaihteli 2–4 kpl / manttaali	Kökarissa 1 naula talia
Raasepori	1 kpl / manttaali	kaikki pitäjät
Porvoon lääni	4 kpl/ täysvero	kaikki pitäjät
Viipurin lääni	vaihteli 3–10 kpl / täysvero	ei Uusikirkko ja Koivisto
Viipurin lääni	3 kpl/ täysvero	vain Jääski
Savon lääni	75 kpl/ neljänneskunta	kaikki pitäjät (ei enää v.1556–
Hämeen lääni	vaihteli 10–40 kpl / koukku	ei Vihti, Jämsä, Rautalampi
Satakunta	2 naulaa talia / savu	osa kinkeriveroa v.1547–1558

Lähde: KA 5: 80–368v.

VESISTÖJEN TUOTTO – KALAT, HYLKEENNAHAT JA TRAANI

KUIVATUT, SUOLATUT JA HAPATETUT KALAT

Kalalla oli luontaistaloudessa suuri merkitys. Leivän lisukkeen lisäksi sitä pyydettiin verotuksen ja kaupankäynnin tarpeisiin. Vuonna 1558 Suomen rahalliselta arvoltaan tärkein vientituote oli kala. Yleisin artikkeli olivat kuivatut hauet, (*finska geddor*) joita vietiin ulkomaille 1500-luvun puolivälissä enemmän kuin mitään muuta kalaa. Suomalainen kuivattu kapahauki noteerattiin herrojen herkuksi Kes-

¹⁸⁸ KA 1451.

¹⁸⁹ KA 358, KA 359, KA 1460, KA 1465.

ki-Euroopassa, ja se oli myös tärkeä ruoka paastoaikana, jolloin liha oli katolisen kirkon oppien mukaan kiellettyä.¹⁹⁰

Kalan kulutus oli lihaa suurempaa jo pelkästään sen takia, että tuoretta kalaa sai periaatteessa ympäri vuoden. Paastosäännösten mukaan viikko jaettiin kala- ja lihapäiviin, ja monesti kruunun kartanoiden ja linnojen ruokatalouksissa kahta kalapäivää vastasi yksi lihapäivä.¹⁹¹ Turun linnan voutien ja asemiesten pöydässä ruokailu vastasi pitkälti hovin ruokailua. Parhaiksi kaloiksi noteerattiin suolattu ja savustettu lohi, siika, silli ja ankerias. Myös mäti, hauki ja säynävä esiintyivät ruokalistoissa. Väen eli palkollisten pöydässä syötiin yleisempiä ja halvempia kaloja: silakkaa, tuoretta ja kuivattua ruokakalaa¹⁹² sekä kuivattua haukea.¹⁹³

Linnojen ja kuninkaankartanoiden oma, pienimuotoinen kalastus ei riittänyt turvaamaan ruokahuoltoa, vaan riittävän kalansaannin turvasivat talonpojat toimittaessaan verokalaa. Kalaa syötiin todella paljon. Turun linnassa voutien vuosiruokailuun voudinpöydässä kuului 1560-luvulla päivittäin keskimäärin 450 grammaa kalaa henkeä kohti. Palkollisten päivittäisessä ruoassa kalan määrä oli vastavasti keskimäärin 344 grammaa. Määrät olivat Porin kuninkaankartanossa vielä suuremmat Juhana herttuan viettäessä siellä hoviaan. Voudinpöytäan tarjottiin Porissa vuosittain henkilöä kohti lähes 25 leiviskää kalaa, mikä teki keskimäärin 600 grammaa päivää kohti.¹⁹⁴ Palvelusväki sai kuitenkin päivittäisestä ruoastaan suhteessa suuremman osan kalana, kun taas voutien pöydässä ruokailevien pääasiallisimmat energianlähteet olivat leipä, liha ja olut. On muistettava, että määrät eivät välttämättä vastaa yhden henkilön päivässä syömää ruokaa, vaan ne kertovat palkan suuruuden.¹⁹⁵ Palkolliselle osoitetuista ruokatarvikkeista piti jäädä osa myös mahdolliselle perheelle.

Kalastuksen tärkeys nousee esiin myös käräjäpöytäkirjoista, sillä kalastusoikeuksista kinasteltiin. Maanlaki oli selkeä, mutta siinäkin esiintyy tulkinnanvaraisuutta. Yleissääntönä oli: ”*Kenen maa, sen ranta ja apaja*”. Talonpojalla oli yksinoikeus veteen, joka rajoittui hänen pelto- ja niittymaihinsa.¹⁹⁶ Jotkut raivasivat uusia peltoja ja niittyjä vapaisiin rantoihin vain saadakseen etuoikeuden kalastukseen. Metsäsaaret olivat kuitenkin yhteisessä käytössä, samoin avomerikalastus oli kaikille vapaata. Kruunu oli jo varhain ottanut haltuunsa parhaita kalastusvesiä ja koskia, ja useimmiten vuokrasi ko. alueita talonpojille tiettyä vuosittaista vuokraa vastaan.¹⁹⁷

Kuivatut ja suolatut kalat sekä yleensä myös eri kalalajit merkittiin kalastusta käsittelevissä tileissä aina erikseen. Tosin kirjaamistapa vaihteli. Joissakin maakunnissa kuivatun kalan tai suolatun kalan kategoriaan merkittiin vanhan tavan mukaan kaikki kalat hauista pikkuahveniin ja särkiin, toisissa taas kaikki eri kalalajit lueteltiin erikseen. Lohi ja siika mainittiin arvokkaimpina kaloina yleensä aina erikseen.

190 Vilkuna 1965, 4; Kaukiainen 1980, 62; Vilkuna 2000, 211.

191 Vilkuna 2000, 211–212; Kurlansky 2007, 95–96; Talve 1973, 110; Rinne 1963, 130.

192 Ruokakala (matfisk) oli sekalaista, tarkemmin erittelemätöntä kuivattua kalaa.

193 Helenius 1982, 86–88; Vilkuna 1998, 201–208.

194 Seppälä 2002, 145; KA 2105:49.

195 Helenius 1982, 94.

196 Kr ML, 1978, 85–86; Matinolli 1982, 236, 246.

197 Rinne 1963, 89–93;

Tynnyreittäin säilötyn kalan tuli olla joko suolattua tai hapatettua. Ensin mainittu lienee ollut säilöntätavoista nuorimpia. Suolan yleistyessä ja halventuessa hapatetun kalan osuus väheni. Yleensä rasvaiset kalat lohi, siika ja silakka oli pilaantumisen ehkäisemiseksi suolattava. Tosin myös savustaminen tunnettiin, mutta talonpojilta kannettujen vuotuisten veroparselien joukossa savustettu kala oli harvinaisuus. Jonkin verran savukalaa kertyi muun muassa vaihtoparselina hovin juhlaruokailua varten. Siika savustettiin useimmiten kuumassa (*röcht sik*) ja lohi taas hitaasti kylmässä savussa (*spicke lax*). Savustettu kala kuului lähinnä voudin ja hovin pöydän herkkuihin.

Koska suola oli kallista, talonpojat olivat kitsaita sen käytössä. Tällöin rasvainen kala saattoi pilaantua matkalla Tukholmaan. Saadakseen säilönnän kestäväää kalaa Kustaa Vaasan tiedetäänkin hankineen talonpojille suolaa. Kalakannat vaihtelivat, ja joskus kalaa saatiin niin vähän, etteivät kruunun verovaatimukset toteutuneet.¹⁹⁸ Esimerkiksi turskasaaliit vaihtelivat Itämeren suolapitoisuuden mukaan, ja tämä lienee heijastunut myös kannettuihin veroparseleihin.¹⁹⁹ Turska esiintyi veroparselina vain Varsinais-Suomen ulkosaaristossa: Korppoossa, Taivassalon Iniössä, Kemiön Hiittisissä sekä Ahvenanmaan Kökarissa. Korppoossa maksettiin verona ”päivätyöturskaa” korvauksena siitä, että saaristolaisten ei tarvinnut osallistua kaukaa kruunun päivätyihin. Turskan sijaan päivätyöt korvattiin kuitenkin suolasilakalla lähes 30 vuoden ajan vuosien 1556–1585 välisenä aikana. Tähän tilanteeseen on saattanut vaikuttaa nimenomaan turskakannan ajoittainen heikkeneminen.²⁰⁰ Vuodesta 1586 lähtien päivätyöt korvattiin jälleen suolatulla turskalla entiseen tapaan.²⁰¹ Turskaa mitattiin verotuotteissa tynnyreittäin. Mittayksikkönä tynnyri viittaa siihen, että nykyään kapakalana tunnettu turska olisi suolattu. Suolaaminen olikin helppoa, sillä vähärasvaisena kalana turska voitiin ilmakeivata ennen suolaamista, jolloin sen säilyvyys vain parani.²⁰²

Myös silakan yleisin säilöntämuoto oli suolaaminen. Lönnrotin sanakirjan mukaan *insaltad mat*, tarkoitti alun perin silakkaa. Kuivatusta silakasta käytettiin myös nimitystä ”*krampesill*”. RINTEEN mukaan se tarkoitti silakkakantaa, joka erosi suuren kokonsa, nopean kasvunsa ja elintapojensa puolesta muista silakoista. Se vastasi valtamerten silliiä ja kokonsa puolesta sitä kutsuttiin silliksi. Nimityksen on tulkittu olleen peräisin kalan ulkonäöstä pihdeissä kuivaamisen jälkeen. Krampesillä punnittiin leivisköin tai laskettiin nipuittain.²⁰³

Tilimateriaalissa ei välttämättä aina eritelty, mistä kalalajista oli kulloinkin kyse. Hämeen tileissä mainitaan veroparselina tynnyrikala (*tunnefisk*), joka tosin Hatulan kihlakunnassa korvattiin rahana ja Lammilla ja Hollolan ympäristössä²⁰⁴

198 Jokipii 1974, 289; Rinne 1963, 97–100.

199 Meriveden makeutuessa sen ominaisuus laskee, jolloin turskan mäti tulee siihen verrattuna painavammaksi, ja alkaa vajota kohti pohjaa. Liian syvälle joutuessaan mäti herkästi tuhoutuu. Hänninen & Vuorinen 2004, 20–25.

200 KA 591, KA 650:2–3.

201 Seppälä 2000, 107–108.

202 Kurlansky 2007, 98.

203 Rinne 1963, 98–99; Melander 1931, 23–24; SAOB: krampe/krympas = kutistua; <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (19.9.2005), Lönnrot 1930 (2. painos), 537.

204 Tynnyrikalaa ei kannettu verona Hollolassa, Asikkalassa, Uusikylässä, Tennilässä eikä Elimäellä.

ohrana ja humalina. Tynnyrikala oli mitä ilmeisimmin sekalaista pikkukalaa, joka säilöttiin suolaten tai hapattaen. Vilkunan mukaan kaikki Hämeen tynnyrikala ei ollut voimakkaasti suolattua, vaan ainakin osa oli vanhakantaista hapankalaa.²⁰⁵ Kalan hapattaminen oli sisämaassa yleistä, sillä suolan kuljettaminen sisämaahan oli kallista, eikä sitä riittänyt kaikelle säilöttävälle elintarvikkeelle. Kaloille ripoteltiin pyynnin jälkeen vain hieman suolaa ja annettiin sitten kesäytyä ulkona aurin-gonpaisteessa. Sen jälkeen kalat pakattiin ilmatiiviisti tynnyreihin painon alle, jotta happanemisprosessi keskeytyisi. Hapattaminen on sopinut erittäin hyvin Suomen ilmastoalaan, sillä rasvainen kala ei ennättänyt viileässä, keväisessä ilmastossa mädäntyä liikaa.²⁰⁶

Sisämaan yleistä kalaa muikkua ei jostain syystä mainita lainkaan veroparseleiden joukossa. Muikusta lienee kuitenkin ollut monesti kyse, kun puhutaan tynnyrikalasta.²⁰⁷ Muikkua on arvostettu hyvänä kalana, sillä sitä tiedetään Pietari Brahen tilanneen Kainuusta omaan pöytänsä Turun linnaan.²⁰⁸ Muikun sukulaista siikaa ei myöskään mainita erillisenä vuotuisen veron parselina sisämaassa, kun on kyse järvikalastuksesta. Siika esiintyy verotuotteena vain, kun tileissä mainitaan suurten lohi- ja siikakoskien ja kalastamojen tuotto.

Kuivaaminen oli ehdottomasti yleisin säilöntämenetelmä, kun oli kyse vähärasvaisemmista suomukaloista. Kuivaamisen suurimpia etuja olivat vähäinen suolan tarve sekä toisaalta kalan keventyminen kuljetusta varten. Kuivaus tapahtui ulkoilmassa tuulella, useimmiten kevätahavassa tai uunissa miedossa lämmössä. Keski-kesällä saattoi olla jo liian lämmintä tai ilmankosteus liian suuri. Suurimmat kalat halkaistiin ennen kuivausta ja pienimmät taas ripustettiin sellaisinaan naruihin tai pihteihin.²⁰⁹

Etuliitettä *torr* ei aina käytetty, mutta kyseessä lienee ollut poikkeuksetta kuivattu kala, jos sitä mitattiin leivisköin ja nauloin. Kuivattu kala oli laaja käsite, ja se saattoi pitää sisällään sekä arvokkaampaa että vähemmän arvokasta sekalaista suomukalaa sen mukaan, mitä talonpojat kulloinkin saaliikseen saivat. Kuivattu verokala oli enimmäkseen haukia, ahvenia ja erilaisia särkikaloja. Esimerkiksi Turun linnaan toimitettiin Halisten koskelta kuivattua vimpaa useina vuosina peräkkäin suuriakin määriä.²¹⁰ Uudellamaalla, Viipurin läänissä ja Savossa verona kannettiin yksinkertaisesti kuivattua kalaa, leiviskäkalaa (*pundfiske*) tai ruokakalaa (*matfiske*). ASKO VILKUNAN mukaan ahven- sanan etymologinen perusta saattaa olla termissä ”ahava”, kevätuulessa kuivatettu kala.²¹¹ Ahven kävi hyvin pyydyksiin juuri keväällä jäiden lähdettyä. Leiviskä kuivattua kalaa oli verohinnaltaan samanarvoista kuin erikseen tileihin kirjatut kuivatut hauet, ahvenet tai särjet.

205 Vilkuna 1998, 141.

206 Vilkuna 1998, 141; Vilkuna 1965, 12–14; Talve 1973, 32.

207 Ylönen 1976, 218. Muikku (siklöja) tunnetaan ruotsiksi myös nimellä ”muje”, mikä puolestaan on synonyymi termille ”syr” eli hapan. Lönnrot 1930 (2.painos), 1084.

208 Keränen 1986, 541.

209 Talve 1973, 33–34.

210 Toropainen 2003, Linnan muonitustileissä vimpaa ei kuitenkaan enää mainita erikseen, vaan suurin osa kuivatusta kalasta merkittiin ”sekalaiseksi ruokakalaksi”.

211 Vilkuna 1965, 20.

Harvinainen kala Suomen vesillä oli ankerias, jota kuitenkin Hämeen linnan vouti sai verokalana Elimäen pitäjistä, Kymijoen Ankkapurhan koskesta. Lisäksi ankeriaita tuotiin Hämeen linnaan sen omistamasta Asikkalan Vääksyn kalastamosta.²¹² Kuivattua kalaa oli myös pihti- eli varraskala (*spetfisk*), joka tuskin lienee eronnut muusta kuivatusta kalasta kuin kuivatus- ja säilytysmuotonsa puolesta. Ehkä se lienee ollut myös kooltaan erityisen pientä rantakalaa. Pikkukalat halkaisiin ja levitettiin tikkujen avulla kuivamaan pihteihin. Pihtikalaa mitattiin joko kappaleittain tai pihdeittäin, jolloin yhteen pihtiin mahtui 100–120 kalaa.²¹³ Yksi pihti kalaa painoi noin yhden leiviskän. Yksittäinen kala on siis ollut kuivattuna varsin pieni, painoltaan keskimäärin 70–85 g.²¹⁴ Varraskala tunnettiin tuon nimisenä verotuotteena vain Varsinais-Suomessa sekä Ahvenanmaalla.

Tuore kala esiintyi vuotuisena verotuotteena harvoin jo säilytys- ja kuljetusongelmien takia. Sitä esiintyi kuitenkin Hämeen, Ahvenanmaan ja Savon vero-ohjeissa. Hämeen linnanväen tarvitsema tuore kala saatiin etupäässä sen lähipitäjistä Hattulan kihlakunnasta. Hämeen varsinaisesta kala-aitasta Ylisestä kihlakunnasta oli linnaan liian pitkä matka tuoda tuoretta kalaa. Tuoreen kalan yhteydessä käytetään mittayksikkönä kassia eli eräänlaista sumpppua. Tynnyri veti Hämeessä neljä kassia kalaa ja yksi kassi eli sumppu painoi kolme leiviskää. Tynnyri tuoretta kalaa painoi siis noin 12 leiviskää eli 102 kiloa.²¹⁵ Yksikkönä kassi juontaa juurensa ilmeisesti vanhasta kalansäilytysastiasta. Ahvenanmaalaisten talonpoikien vanha sopimusvero oli nimeltään ”*hus kassefisk*”. Bertellin mukaan talonpojat käyttivät niinestä tehtyjä katiskoita kuljettaessaan kalaa linnaan.²¹⁶ Ahvenanmaalla tuoreen kalan toimittaminen oli varsin helppoa, sillä matka Kastelholman linnaan ei ollut mistään pitäjistä kohtuuttoman pitkä. Savossa tuoretta kalaa tuotiin linnaan pitkienkin matkojen takaa päinvastoin kuin Hämeessä. Kalan säilymisen mahdollisti sen kuljettaminen talvella, sillä Savon voudintileissä tuoreen kalan mainitaan olleen jäätynyttä (*frisen färsk fisk*). Kunkin arviokunnan velvollisuus oli kuljettaa Savonlinnaan ½ leiviskää tuoretta kalaa.²¹⁷

Suurin yksittäinen kalavero 1540-luvun alussa oli kuivattu hauki, jota toimitettiin verona lähinnä sisämaassa: Ylä-Satakunnassa, Hämeessä ja Savossa. (Liite 12: Kala ja traani verotuotteina 1540-luvulta-) Taulukkoon on kerätty tiedot niin pääkuin nimismiesveroista sekä niistä neljännesmiehenveroista, jotka siihen mennessä oli siirretty kruunun tilinpitoon. Vaikka haukea pyydettiin myös Varsinais-Suomessa, Pohjanmaalla sekä Länsi- ja Itä-Uudellamaalla, toimitettiin se näissä maakunnissa veronimikkeellä kuivattu kala tai varraskala. Varsinais-Suomessa suurin osa verotetusta kalasta toimitettiin tynnyreittäin eli suolattuna tai hapatettuna.

Hämeen tileissä mainitaan tavallisten haukien lisäksi erikseen *gedde mager*. Näitä kapahaukia toimittivat Sysmän, Padasjoen ja Jämsän talonpojat neljänneskun-

212 Vilkuna 1998, 142–143.

213 Melander, 1931, 189.

214 Tuoreena kala on painanut noin kolme kertaa enemmän.

215 Vilkuna 1998, 140–141, 240.

216 Bertell 1993, 153. ”Hus” tarkoittaa tässä yhteydessä kivistä rakennusta, linnaa.

217 KA 5:200–236.

nittain ”kaksi leiviskää pitkien kyytien sijaan”²¹⁸ Mager- termi viitanee siihen, että nämä hauet ovat olleet tavallisia haukia pienempiä ja vähäpätöisempiä.²¹⁹

Yli 60 prosenttia kapahauesta saatiin Ylä-Satakunnasta, missä päivätyövelvollisuus korvattiin pitkien etäisyyksien takia haukina. Kuivatusta ruokakalasta (*torr matfisk*) suurin osa, 44 prosenttia, tuli Hämeen eri pitäjistä ja varsinkin Ylisestä kihlakunnasta. Hämeen verotileissä 1540-luvun alussa käytetty kuivattu ruokakala-nimitys vaihdettiin 1580-luvulle tultaessa ”ahven- ja särkikaloiksi”²²⁰ Näitä kaloja, joilla talonpojat korvasivat palkit, laudat, tuohet ja tiilipuut sekä erilaiset työvelvollisuudet, kannettiin verona vain Sysmässä, Padasjoella, Pälkäneellä ja Jämsässä. Rakennustarvikkeita ei tarvittu enää niin paljon Hämeen linnaa varten. Ruokaa sen sijaan tarvittiin yhä kasvavalle ja linnaan sijoitetulle hovi- ja sotaväelle. Hattulan kihlakunta eli Etelä- Häme oli toinen ääripää kalaverovaltaiselle Päijänteen seudulle. Linnaa ympäröivistä lähipitäjistä, Hattulasta, Lehijärveltä, Rengosta, Mäskälästä, Lopilta ja Janakkalasta tuotiin linnaan kalaverona vain tuoretta kassikalaa. Kalan sijaan näistä pitäjistä toimitettiin linnaan viljaa, heiniä, rahaa ja rakennustarvikkeita.

Taulukko 20. Kruunun vuotuisessa verossa kannetun kalan määrä vuonna 1542

Parseli	määrä leiviskää	määrä kilogrammaa	osuus %
Tynnyrikala (348,3 tynnyriä)	5573	47 369	43,7
Kuivattu kala	6441	54 749	50,6
Kuivattu varraskala (38175 kpl)	382	3 245	3,0
Tuore kala (75 kassia)	300	2 400	2,2
Tuore jäätynyt kala	60	510	0,5
Yhteensä		108 273	100,0

Lähde: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v

Taulukon 20 mukaan kruunu sai leivisköittäin punnittuna enemmän kuivattua kalaa kuin niin sanottua tynnyrikalaa. Varsinkin sisämaassa kala enimmäkseen kuivattiin. Kuivattu kala säilyi pitkään ja toiseksi se oli helpompi kuljettaa kuin painava suolattu kala. Rannikolla puolestaan, missä suolaa oli helpommin ja edullisemmin saatavana, kalaa toimitettiin paljon myös suolattuna. Tynnyrikala-nimikkeeseen alle on tässä laskettu niin suolatut lohi, turska, silakka ja siika kuin sekalainen suolattu ja hapatettu tynnyrikala. Tynnyri kalaa painoi noin 16 leiviskää. Yksi varraskalaa, joka käsitti noin 100–120 kappaletta pikkukalaa, painoi kuivuttuaan yhden

218 KA 5:323–324.

219 Mager= pieni, laiha, vähäpätöinen, SAOB <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> . Vrt. Vilkuna (1998, 141), Juvelius (1925, 279), Koskimies (1962, 70) ja Pulkkila (1947, 231). Mager-hauki on saattanut tarkoittaa nykyään puhkeielessä käytettyä tuppihaukea.

220 KA 5: 323–324; KA 4249:4v–12v; KA 4253:2–14v.

leiviskän. Yhteen tynnyriin mahtui neljä kassia kalaa, joten yksi kassi veti noin neljä leiviskää tuoretta kalaa.

Myöhemmin 1550-luvun lopussa, kun kaikki loputkin neljänneskunta- ja kestitysverot sekä kirkolliset verot oli peruutettu kruunulle, kruunun kalasaatavat kasvoivat. Piispalta peruutetut lohiverot nostivat kruunun lohiveron tuottoa moninkertaisesti.

YLIMÄÄRÄISET JA SOPIMUKSIIN PERUSTUVAT KALA- JA HYLJEVEROT

Vuotuisen veron lisäksi kruunun kalansaantia turvasivat lukuisat ylimääräiset verot ja erilaiset sopimusverot, joita ei kannettu maavero- tai ruokakuntayksikön mukaan, vaan lähinnä sillä perusteella, ketkä pyyntiä harjoittivat. Kruunun kalaverojen osuus nousi 1500-luvun puolenvälin jälkeen Kustaa Vaasan verotuspolitiikan takia. Kiristytvä verotus kohdistui etenkin kalastusta harjoittaviin nuottakuntiin. Verotustavoista yleisimpiä olivat osuus- ja sääntökalastus.

Osuuskalastus (*lottfiske*) määräytyi vuoden saaliin mukaan, kun taas sopimuseli sääntökalastus (*stadgafiske*) tarkoitti kiinteää samansuuruista verosuoritusta vuodesta toiseen. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa nuottakuntien vero määräytyi aluksi saaliin mukaan, mutta myöhemmin vero vakiintui vuosittain tietynsuuruiseksi saaliista riippumatta. Sopimusveron mukaan kukin nuottakunta maksoi tämän jälkeen ¼ tynnyriä silakkaa.²²¹ Satakunnassa kruunu lisäsi siika- ja lohisaatavinaan, kun Kustaa Vaasa määräsi ulvilalaiset ja kokemäkeläiset maksamaan joka toisen pyydetyn kalan Lammaisten koskesta.²²²

Pelkkä vuotuisen veron tarkastelu ei riitä kuvaamaan kalan merkitystä verotuotteena. Siksi on syytä tarkastella, kuinka paljon kalaa kannettiin erilaisina sopimus- ja osuusveroina. Seuraavassa on tarkasteltu yhden esimerkkivuoden, vuoden 1576 osalta sitä, kuinka suuri määrä mitäkin kalaa tuli eri maakunnista ja mihin veron kanto perustui (Liite 13: Kruunulle toimitetut ylimääräiset kalaverot vuonna 1576). Ylä-Satakunnassa, Savossa, Hämeessä ja suurimmassa osassa Viipurin läänin, ylimääräisiä kalaveroja ei kyseenomaisena vuonna ainakaan tilinpidon mukaan kannettu.²²³ Todennäköisesti sota-aika on vaikuttanut kalaveron tuottoon, sillä osa muuten pyyntiin osallistuvista miehistä oli sodassa. Kruunu tarvitsi myös entistä enemmän kyydityksiä, ja kalaverojen sijaan kannettiin myös muita apuveroja.

Varsinais-Suomi, Turun linnalääni

Halikon ja Piikkiön kihlakunnissa ylimääräinen kalavero kannettiin kalastusta harjoittavilta nuottakunnilta sopimusverona. Kemiössä ja Perniössä veron suuruus oli ¼ tynnyriä kalaa nuottaa kohti, kun taas Nauvossa ja Paraisilla veroa maksettiin

221 Rinne 1963, 96–97.

222 Lehtinen 1967, 55.

223 KA 2292, KA 6490, KA 6493, KA 4134, KA 4136, KA 4139. On syytä huomata, että varsinkin Ylä-Satakunnan voutikunnassa ja Hämeessä kala oli jo oleellinen osa vuotuista veroa.

kaksi kertaa enemmän eli $\frac{1}{2}$ tynnyriä nuottakunnalta. Muissa pitäjissä ei nuottakuntaveroa ainakaan kyseenomaisena vuonna maksettu.

Maskun ja Vehmaan kihlakunnassa Uudenkirkon ja Rauman pitäjän (Lapin) kalastusalueilta kannettiin verona sopimuksen mukaan säynäviä. Säynävät kuivatettiin ja niitä kertyi kruunulle kaikkiaan 2850 kappaletta. Osuusverona maksettiin silakkaa yhteensä 30 tynnyriä niiltä, jotka kalastivat nuotilla ja silakkaverkoilla. Tarkkaa tietoa siitä, kuinka suuri oli kokonaissaalis ja mikä osuus saaliista oli kruunun, ei tilissä ilmoiteta.²²⁴

Satakunta, Kokemäenkartanon lääni

Närpiössä ja Ulvilan pohjoisessa neljänneskunnassa maksettiin verona hylkeen traania ja se merkittiin tileihin tullitraanin nimellä. Kruunun vero-osuus oli pääsääntöisesti $\frac{1}{7}$ saaliista, mutta Eurajoella traaniveron osuus oli vain $\frac{1}{10}$ saaliista. Traania kertyi kruunulle yhteensä 10,3 aamia (noin 1617 litraa), jonka lisäksi kruunulle maksettiin kaksi hylkeennahkaa. Kalaveron tunnettiin samoin tullikalan nimellä, ja vero-ohjeen mukaan kruunulle tuli luovuttaa $\frac{1}{7}$ saaliista. Kalastuskunnilta kertyi yhteensä 37,6 tynnyriä suolattua kalaa.

Kokemäenjoki oli siian suhteen Suomen tuottoisin ja Kemijoen jälkeen toiseksi paras lohijoki, jos verrataan lukuja koko maan kalastusverotuottoon. Yleissääntönä oli, että kruunu kantoi puolet lohi- ja siikasaaliistaan itselleen. Lohta kertyi vuonna 1576 lähes 90 tynnyriä, siikaa lähes 70 tynnyriä ja siianmätiäkin $3\frac{3}{4}$ tynnyriä. Verokertymää täydensivät kylmäsavustetut lohet ja savustetut siiat sekä suolattu ruokakala. Yhteissummassa on mukana myös Porin Koiviston karjakartanon kalastajien saalis. Eurajoen Luvialla harjoitetusta saaristokalastuksesta kannettiin verona silakkaa ja suolattua ruokakalaa ja Närpiössä puolestaan kuivattua kalaa.²²⁵

Ahvenanmaa, Kastelholman lääni

Koska Ahvenanmaan vuotuisten verojen tilit puuttuvat lähes 30 vuoden ajalta, vuosilta 1570–1596, on tähän koottu jo vuonna 1569 kannetut kalaverot.²²⁶ Ylimääräisinä kalaveroina kannettiin tulliverona varraskalaa $\frac{1}{2}$ pihtiä niiltä saaristolaisilta, jotka kalastivat Mörskärin selällä Kökarin eteläpuolella. Samassa paikassa syksyllä kalastavilta venekunnilta kannettiin verona yksi leiviskä turskaa. Venekuntia oli yhteensä 72, joten kruunu sai $4\frac{1}{2}$ tynnyriä veroturskaa.

Lisäksi jokaiselta Ahvenanmaan nuottakunnalta kannettiin linnaan kuljetettuna kassikalana (*huskassefisk*)²²⁷ joko nelikko suolattua kalaa, puoli tynnyriä tuoretta kalaa tai $1\frac{1}{2}$ leiviskää kuivattua kalaa. Suurin osa maksoi tämän veron tuoreena tai kuivattuna kalana, sillä suolaa ei ollut liikaa tuhlattavaksi verokalaan. Kruunu otti

224 KA 1302:58–58v; KA 1308

225 KA 2289; KA 2292

226 KA 2799. Ahvenanmaa oli läänitettyinä Kustaa Vaasan kolmannelle puolisolalle Katarina Stenbockille ja vuosilta 1570–1596 on säilynyt Suomen voutintilien yhteydessä ainoastaan kymmenysverotilejä.

227 Kassi lienee ollut tässä tapauksessa eräänlainen sumppu, jossa kalat pysyivät elävänä talonpoikien tuodessa ne linnaan.

oman osuutensa, viidesosan, myös talvikalastuksesta. Tätä veroa kertyi tosin vain yksi tynnyri.

Pohjanmaa, Korsholman lääni

Kruunun varsinaisena arvokalojen sampona toimivat Pohjois-Pohjanmaan lohijoet. Täältä saatiin suurin osa hovin nauttimista lohista. Lohen tärkeyttä kuvastaa myös se seikka, että sitä kannettiin peräti kahdeksan erilaisen veroperusteen mukaan. Lohiveroina tunnettiin sopimus-, vuokra-, taksa-, jousi-, kymmenys-, tullija luostarilohi. Lisäksi lohta mainitaan kannetun kyseenomaisena vuonna 1576 nahkiaisten sijaan.²²⁸ Eniten lohta kertyi sopimus-, kymmenys- ja jousilohesta. Kyrön, Vöyrin, Pietarsaaren ja Kokkolan talonpojat maksoivat harjoittamansa verkopyynnin mukaan silakkaa. Nuottapyyntiä verotettiin niin, että kukin nuottakunta luovutti kaksi leiviskää kuivattua kalaa. Haukia kannettiin verona niiltä haapiokunnilta, jotka kävivät kalastamassa eräjärvillä. Veron suuruus oli 1–2 leiviskää, oli saalis sitten miten pieni tai suuri tahansa. Aikaisemmin verotusperusteena oli käytetty osaveroa, mikä tarkoitti 1/6 koko vuoden saaliista. Pohjanmaalla siirryttiin järvikalastuksen osalta kiinteään veroon vuonna 1560. Tavallisesti vero maksettiin kapahaukina, mutta myös lahnoja, säynäviä ja ahvenia tarjottiin kruunulle.²²⁹ Kiinteää veroa oli kruununakin näkökulmasta helpompi valvoa.

Hylkeenpyyntiin ja sen päätuotteeseen traaniin kohdistunut vero ei kuulunut Pohjanmaalla osaksi vuotuista veroa kuten Viipurin läänin Koivistolla, vaan traania kannettiin ylimääräisenä verona niiltä, jotka tätä pyyntiä harjoittivat. Traania kertyi kruunulle vuonna 1576 yhteensä 36,65 aamia. (= 5754 litraa) Määrä oli huomattavasti suurempi, kuin mikä oli Viipurin läänin koivistolaisten maksaman vuotuisveron määrä. Koiviston talonpojat toimittivat vuotuisena verona yhteensä 30 tynnyriä traania. (= 3750 litraa) Tosin hylkeenpyytäjäkin oli Pohjanmaalla kokonaisuudessaan enemmän kuin mitä yhdessä Koiviston pitäjässä.²³⁰

Karjala, Viipurin linnalääni

Rannan kihlakunnassa eli Viipurin, Koiviston ja Säkkijärven pitäjissä kukin venekunta maksoi verona krampesilliä ja syksyllä silakkaa. Vuoden kiertokulun mukaan krampesilli kuivattiin kevätahavassa, ja silakka suolattiin säilyvyyden takia syksyllä. Lappeen, Jääsken ja Äyräpään kihlakunnissa ylimääräisiä kalaveroja ei vuoden 1576 tilien mukaan kannettu lainkaan

Koivistolla verona maksettiin lisäksi pyyntikunnittain kuutinnahkoja. Vuonna 1576 niitä kertyi yhteensä 26. Ulkosaariston, Lavansaaren ja Seiskarin, kalastajilta kannettiin eräänlaista sopimusveroa, joka oli 20 leiviskää krampesilliä. Koivistolla traani sisältyi jo pitäjän asukkaiden vuotuisen veroon.²³¹ Tästä voisi päätellä, että kaikki koivistolaiset olivat mukana hylkeenpyynnissä tai ainakin olivat olleet silloin, kun asianomaisesta verosta oli sovittu.

228 KA 4745.

229 Luukko 1954, 399–401.

230 1 aami=157 litraa. 1 tynnyri = 125 litraa.

231 KA 5422:19v–20.

Kymenkartanon lääni

Virolahden, Vehkalahden, Pyhtään ja Elimäen pitäjissä kalastusveroja maksoivat lähinnä ulkomerellä ja Kymijoessa kalastavat talonpojat. Ulkosaaristosta mm. Tammiosta, Haapasaaresta ja Suursaaresta kannettiin sopimukseen perustuvaa hyljeve-roa. Veroparselina mainitaan tässä yhteydessä hylkeen rasva (*klimppe själl*), jonka mittayksikkönä käytettiin leiviskää. Tämä viittaa siihen, että kyseessä oli kiinteä rasva, eikä nestemäinen traani, jota puolestaan mitattiin aamein tai tynnyrein. Saa-riston sopimusveroon kuului myös muutama tynnyri silakkaa.²³²

Vehkalahden ja Virolahden kalastajien oli maksettava osuusveroa jokaiselta syksyllä ja keväällä kalastavalta venekunnalta. Veron suuruus venekuntaa kohti oli puoli tynnyriä suolakalaa. Niiltä, jotka kalastivat vain keväällä, perittiin verona kuusi nippua krampesilliä eli kuivattua silakkaa.²³³ Kevätkalastukseen osallistui vuonna 1576 peräti 146 venekuntaa, mutta niitä talonpoikia, jotka harjoittivat sekä syys- että kevätkalastusta oli mukana vain kahdeksan venekuntaa. Syyspyynti osui ilmeisesti samoihin aikoihin sadonkorjuukiireiden kanssa. Jokaiselta hyljekunnalta kannettiin lisäksi verona yksi kuutinnahka.

Lohikalastuksesta kuningas pyrki saamaan kaiken mahdollisen hyödyn myös Kymijoella. Kruunun omat kalastajat saivat saalikseen Kymijoen koskista 28 tynnyriä lohta ja tynnyrin siikaa. Tilissä on vielä erikseen mainittu, että 19 lohta on kylmäsavustettu. Talonpoikien omaa koskikalastusta kruunu verotti sangen ras-kaalla kädellä. Kruunun osuus oli yleensä puolet koko saaliista. Talonpojat maksoivat suolattua lohta ja siikaa yhteensä 33 tynnyriä, mikä oli enemmän kuin kruu-nunkalastajien vuotuinen saalis. Varsinkin siikaa kruunu sai talonpoikien maksa-masta osaverosta enemmän.²³⁴

Itä-Uusimaa, Porvoon lääni

Kukin nuottakunta maksoi Porvoon läänissä sopimusveroa puoli tynnyriä silakkaa. Veroa ilmoitetaan kannetun vain kesäkalastuksesta. Yhteensä vuonna 1576 veroa kertyi 72 nuottakunnalta yhteensä 36 tynnyriä silakkaa.²³⁵

Länsi-Uusimaa, Raaseporin lääni

Pohjan ja Tenholan pitäjien saaristolaiskylissä asuvat talonpojat (*skäriebönder*) maksoivat osan vuotuista veroaan turskana ja kuivattuna varraskalana. Saaristo-tiloiksi luokiteltuja manttaaleita oli vuonna 1576 yhteensä 88, ja heidän mainitaan maksaneen veronsa erillisen ”sopimuksen mukaan”. Heinäveron sijaan toimitettiin turskaa. Vapautuakseen kestitysverosta ja päivätöistä saaristolaiset maksoivat vero-na kuivattua varraskalaa.

Raaseporin läänin ylimääräistä kalaveroa kutsuttiin osaveroksi, mutta siitä huo-limatta maksettava vero oli määritelty kaikille samansuuruisiksi verosuorituksiksi. Jokaiselta nuottakunnalta kannettiin verona nelikko eli 1/4 tynnyriä silakkaa.²³⁶

232 KA 5424:16–16v; KA 5424:29v–32.

233 Nipun paino vaihteli peräti 6–20 naulan välillä 1550-luvulla. Melander 1931, 200–201.

234 KA 5424:16–16v; KA 5424:29v–32

235 KA 3363:21v

236 KA 3365: 8–9, 36–36v

Suomesta kannetut kaikki ylimääräiset kalastusverot ja kruunun oman kalastuksen tuotto vuonna 1576 (Katso tarkemmin Liite 14)

Lohta	306,5 tynnyriä
Kylmäsavulohta	68 kappaletta
Lohenmätiä	1,5 tynnyriä
Siikaa	79,75 tynnyriä
Siiänmätiä	4 tynnyriä
Savustettua siikaa	920 kappaletta
Kuivattua siikaa	37 leiviskää
Silakkaa	207,25 tynnyriä
Turskaa	6 tynnyriä
Nahkiaisia	1 tynnyri
Suolattua ruokakalaa	49,75 tynnyriä
Tuoretta kalaa	37,75 tynnyriä
Krampesilliä	976 nippua ja 20 leiviskää
Varraskalaa	23 pihtiä
Kuivattua kalaa	53,7 leiviskää
Kuivattua haukea	240 leiviskää
Lahnaa	13 leiviskää
Ahvenia	166 leiviskää
Norssia eli kuoretta	103 leiviskää
Säynäviä	20 leiviskää ja 2850 kappaletta

POHJANMAAN JÄRVI- JA JOKIKALASTUS

Vanhan sanonnan mukaan Pohjanmaan suuria hyvyiksi olivat Kyrön peltomaa, Limingan niityt ja Kemin lohi.²³⁷ Kalastuksen merkitystä pohjalaisten elinkeinoissa ei voi vähätellä. Pohjanlahdelta Kainuuseen oli suuria jokia pitkin hyvät luonnolliset liikenneyhteydet. Varsinkin liminkalaisilla ja iiläisillä oli Oulujärven seuduilla ja kauempana Kainuussa huomattavan paljon eräsijoja ja nautinta-alueita. Järvikalastus antoi talonpojille tarpeellisen lisän, sillä rannikon apajat olivat käyneet pieniksi asutuksen tihennyttyä. Pohjalaisesta eränkävinnistä on säilynyt vuodelta 1831 perimätieto, jonka voi tulkita kuvanneen monivuosisataista perinnettä: ”*He saapuivat keväällä, hakkasivat huuhtakasken, pyysivät lintuja ja muuta metsän riistaa, puivat pienet kaskihalmeensa ja kalastelivat saapuakseen talveksi kotiinsa*”.²³⁸

Tilikirjoissa pohjalaisten järvikalastuksesta on ensimmäisen kerran tieto vuodelta 1554, kun järvikalastusta alettiin verottaa vuosittain. Kruunu vaati kultakin

237 Vahtola 1991, 141.

238 Keränen 1986, 334–335.

haapiolta eli venekunnalta aluksi yhden leiviskän kapahaukia, mutta myöhemmin jo kaksi leiviskää.²³⁹ Kustaa Vaasan Venäjän sodan aikana (1555–1557) kalastus tai ainakin sen verotus näyttää jokseenkin tyrehtyneen, sillä tilikirjoissa ei ole mainintaa venekuntien maksamista kalaverosta. Vuonna 1558 järvikalastus oli sen sijaan huipussaan, kun esimerkiksi 100 liminkalaista taloa eli yli kolmasosa pitäjän väestä varusti haapionsa erämaajärville.²⁴⁰ Jokainen venekunta kalasti keskimäärin peräti 33 verkolla, joten saaliista lienee riittänyt osa myös myyntiin. Yksi liminkalaisten tärkeimpiä särpimiä talven aikana oli kapahauki. Kun Oulun erämaa asutettiin ja kun uudisasukkaat saivat etuoikeuden Oulujärvelle, oli liminkalaisten siirryttävä idemmäksi ja pohjoisemmaksi. Erämatkojen pidennyttyä myös haapioiden määrä väheni.²⁴¹ Haukea sai tosin pyydetyksi vaivattomasti myös Pohjanlahden kivikkosilta ja louhikkosilta merenrannoilta varsinkin keväällä sen kutuaikaan.

Oulun erämaan, myöhemmin Kajaanin pitäjänä tunnetun alueen, ensimmäinen pysyvä savolaisasutus merkittiin verolle pantaviksi vuonna 1555. Koska pysyviä peltoja ei vielä ollut ehtinyt muodostua, eikä näin ollen myöskään maaverolukuja, verotettiin kutakin uudisasutustaltoa, veronahkaa, yhtä paljon. Useimmat maksoivat veronsa ensimmäisenä vuonna kahdella leiviskällä kapahaukia tai turkiksina kruunun arvioluettelon mukaan.²⁴² Kainuulaisten veronmaksussa hauki oli kauan aikaa merkittävä tuote. Esimerkiksi sekä vuoden 1563 hevosapuvero että vuoden 1571 hopeaveron korvattiin kapahaukina.²⁴³ Erätuotteiden osuus väheni merkittävästi Kaarle IX:n veroparseliuudistuksen jälkeen. Haukien ja oravannahkojen osuus oli enää 17 prosenttia koko vuotuisesta verosta, kun taas rahan osuus oli peräti 70 prosenttia.²⁴⁴ Kyseessä ei niinkään ollut elinkeinon liittyvä suuri muutos, vaan ennen kaikkea kruunun halu ja tarve saada luontaistuotteiden sijaan entistä enemmän verorahaa.

Sisämaan ja jokiseutujen talonpoikien osallistuminen merikalastukseen puolestaan väheni 1600-luvulla, kun tervanpoltosta tuli pohjalaisten uusi elinkeinonhaara.²⁴⁵ Järvikalastusta sen sijaan harjoitettiin edelleen vanhoilla nautinta-alueilla. Erämaa-asutuksen kasvaessa entiset kalavedet tosin siirtyivät vähitellen yksinomaan uudisasukkaiden käyttöön.²⁴⁶

Kruunu otti haltuunsa vähitellen parhaat lohikosket ja perusti myös uusia kruunun kalastamoja. Myös kymmenyslohet kirkko joutui luovuttamaan kruunulle. Kustaa Vaasa lisäsi moninkertaisesti entisiä keskiaikaisia lohi- ja osuuskalastusveroja huomattuaan, että lohennyntiä verotettiin vielä sangen lievästi ja veronkorotukseen oli realistiset mahdollisuudet. Parhaimmat lohikosket sijaitsivat Tornion, Kemi-, Ii- ja Oulujoissa, kun taas Keski-Pohjanmaan joet eivät kelvanneet yhtä hyvin lohennousuun vähävetisyyden ja sameuden takia.²⁴⁷

239 KA 4554:70–71v; Vahtola 1991, 134–136; Luukko 1950, 329–334.

240 KA 4559:76–81v.

241 Keränen 1986, 337, 340.

242 KA 4972. Haukiveron pystyi korvaamaan esimerkiksi 1/3 ketunnahalla, 4–6 karpän nahalla tai 10 harmaa- eli oravannahalla.

243 Keränen 1986, 290.

244 KA 4843:69–72; KA 4883:75.

245 Luukko 1945, 176.

246 Luukko 1945, 192.

247 Luukko 1954, 417–418.

Taulukkoon 21 on koottu kruunun saama verolohen määrä esimerkkivuosina. Suuren osan lohesta kruunu sai Kemistä ja listä. Tämä oli alkuperäinen kruunun lohivero, joka aiemmin tunnettiin nimellä sääntölohi (*stadgalax*). Vielä vuonna 1542 veroa kannettiin sopimuksen mukaan vuosittain yhtä paljon, mutta vähitellen vero kasvoi ja muuttui vuonna 1549 jousi- eli miesperusteiseksi. Vuoteen 1560 mennessä tuli kunkin jousen eli täysikasvuisen miehen toimittaa kruunulle kolme leiviskää lohta eli noin 25,5 kg. Lohikalastuksen suurta merkitystä Kemissä korostaa lisäksi se, että kun muut Pohjanmaalla maksoivat laamanninveronsa rahana, niin Kemin talonpojat toimittivat veron lohina.²⁴⁸

Taulukko 21. Kruunun lohiverojen tuotto Pohjanmaan pohjoisessa voutikunnassa v. 1542–1592

Vuosi	yhteensä (tynnyriä)	Kemin pitäjän osuus lohesta (%)
1542	48,5	26,8
1560	284,5	61,8
1571	228,08	48,2
1582	140,35	41,3
1592	139,1	32,3
1601	134,1	33,4

Enin osa vuoden 1560 lohesta kertyi kymmenyslohesta, joka tuotti yhteensä 126 tynnyriä.

Lähde: KA 5, KA 4624:10, KA 4725:14–21v, KA 4763:3–10, KA 4795:11v–26, KA 4820:6v–8.

1570-luvulta lähtien kruunun lohiveron tuotto alkoi laskea selvästi. Osittain veron lasku johtui autoitumisesta, joka aiheutui venäläisten hyökkäys- ja hävitysretkistä Pohjois-Pohjanmaalle 25-vuotisen Venäjän sodan aikana. Ilmeisesti myös saaliin määrä vaihteli, ja huonoina vuosina kruunulle kelpasi pienempikin vero. Myös lohivouteja, joihin tileissä viitataan ensimmäisen kerran vuonna 1602, syytettiin epärehellisyydestä ja verojen anastamisesta itselle.²⁴⁹ Pohjois-Pohjanmaan suurille viroille palkattujen lohivoutien laatimia tilejä ei ole kuitenkaan säilynyt 1600-luvun alusta.

Lohen ja siian kruununkalastamoja perustettiin myös Etelä-Suomeen: Kokemäenjokeen, Kymijokeen, Vuoksen vesistöön sekä Hämeen Valkeakoskeen ja Vääkseen. Kosket eivät luonnollisesti olleet uusia löytöjä, vaan ikivanhoja talonpoikien kalastuspaikkoja. Kustaa Vaasa ulotti kruunun omistusoikeuden koskemaan niitä kalavesiä, joista pyydettiin arvokaloja lohta, siikaa ja ankeriasta.²⁵⁰ Tosin talonpojat eivät suoraan alistuneet uuteen sääntöön, vaan pitivät parempaa huolta esimerkiksi omista rantapadoistaan kuin joen keskellä kulkevasta kuninkaanväylästä.

²⁴⁸ KA 4795:9; Luukko 1954, 417–430.

²⁴⁹ KA 4820:6v–8; KA 4827; KA 4832; Viikuna 1974, 69.

²⁵⁰ Vuorela 1975, 642.

Mikään maakunta ei säästynyt täysin kalaveroilta. Joissakin maakunnissa kalaa kannettiin verona muita runsaammin, kuten esimerkiksi Pohjanmaalla, missä viljan osuus verotuloista oli vielä vähäistä. Tapa periytyi jo keskiajalta. Piispa keräytti rannikolta viljaa sekä voita ja sisämaasta turkiksia, mutta Pohjanmaalta haukia ja lohta.²⁵¹ Kruunun oli toki helpompi lisätä kalaveroja siellä, missä kalaa oli kannettu verona aikaisemminkin. Satakunnan Eurajoella talonpojat kieltäytyivät maksamasta merikalastuksestaan ylimääräistä osuusveroa. He perustelivat asiaa sillä, että ”ikivanhoilla alueilla tapahtunut kalastus oli ollut heille vanhastaan täysin verovapaata”.²⁵²

KALA VEROPARSELINA 1600-LUVUN ALUSSA

Veroparseliuudistuksen jälkeen 1600-luvun alussa myös kalan asema verotuksessa muuttui lähes kaikissa maakunnissa, joskin edelleen sisämaasta toimitettiin pääsääntöisesti kuivattua kalaa ja rannikolta suolakalaa. Varsin monesta pitäjistä kalaverot kuitenkin puuttuivat vuotuisesta verosta täysin. (Kartat 17 ja 18)

Kalan osuutta voidaan arvioida muuttamalla parselit markkamääräiseksi ja vertaamalla tätä summaa koko veroyksikön vuotuisen veroon. (Liite 14. Kalaverojen osuus vuotuisessa verossa v.1609–) Leiviskä kuivattua kalaa – haukea, särkeä, ahvenia tai muuta suomukalaa – oli veroarvoltaan 1,5 markkaa, kun taas tynnyri suolattua kalaa noteerattiin 8–10 markan arvoiseksi. Lohi, jota ei kannettu verona vuotuisessa pääverossa, vaan ainoastaan ylimääräisissä veroissa, oli huomattavasti silakkaa ja turskaa arvokkaampaa.

Savossa kruunun päävero kannettiin kaikissa pitäjissä samojen perusteiden mukaan. Vanhaan tapaan kaskikansalta ei verona kannettu suolakalaa, vaan kuivattua haukea, sillä kalan suolaamiseen tarvittavan suolan kuljettaminen sisämaahan olisi ollut aivan liian kallista. Kuivattua haukea kannettiin yksi leiviskä veromarkkaa kohti.²⁵³ Hauen osuus koko vuotuisesta verorasituksesta oli 22,5 prosenttia. Suomalainen kapahauki kelpasi kruunulle edelleen hyvänä vientiartikkelina ja sen arvo pysyi vakaana.

Hämeessä suurin osa verokalasta saatiin järviseu-dulta ja pohjoisosan pitäjistä Rautalammilta ja Jämsästä sekä Päijänteen seudun Padasjoelta ja Sysmästä. Näiden pitäjien talonpojat toimittivat kruunulle lähinnä viljaveroa vastaavan määrän kuivattua haukea sekä kuivattuja ahvenia ja särkiä. Vanhana eräajan jäänteinä kannettiin verona kolme naulaa ahvenia tai särkiä kultakin jouselta.²⁵⁴ Rautalammilla, joka käsitti pääosan nykyisestä Keski-Suomen alueesta, talonpojan maksaman kalaveron osuus koko hänen verorasituksestaan oli peräti 64 prosenttia. Jämsässä kalan osuus vuotuisesta verosta oli sielläkin yli 40 prosenttia. Kalan lisäksi rautalammi-

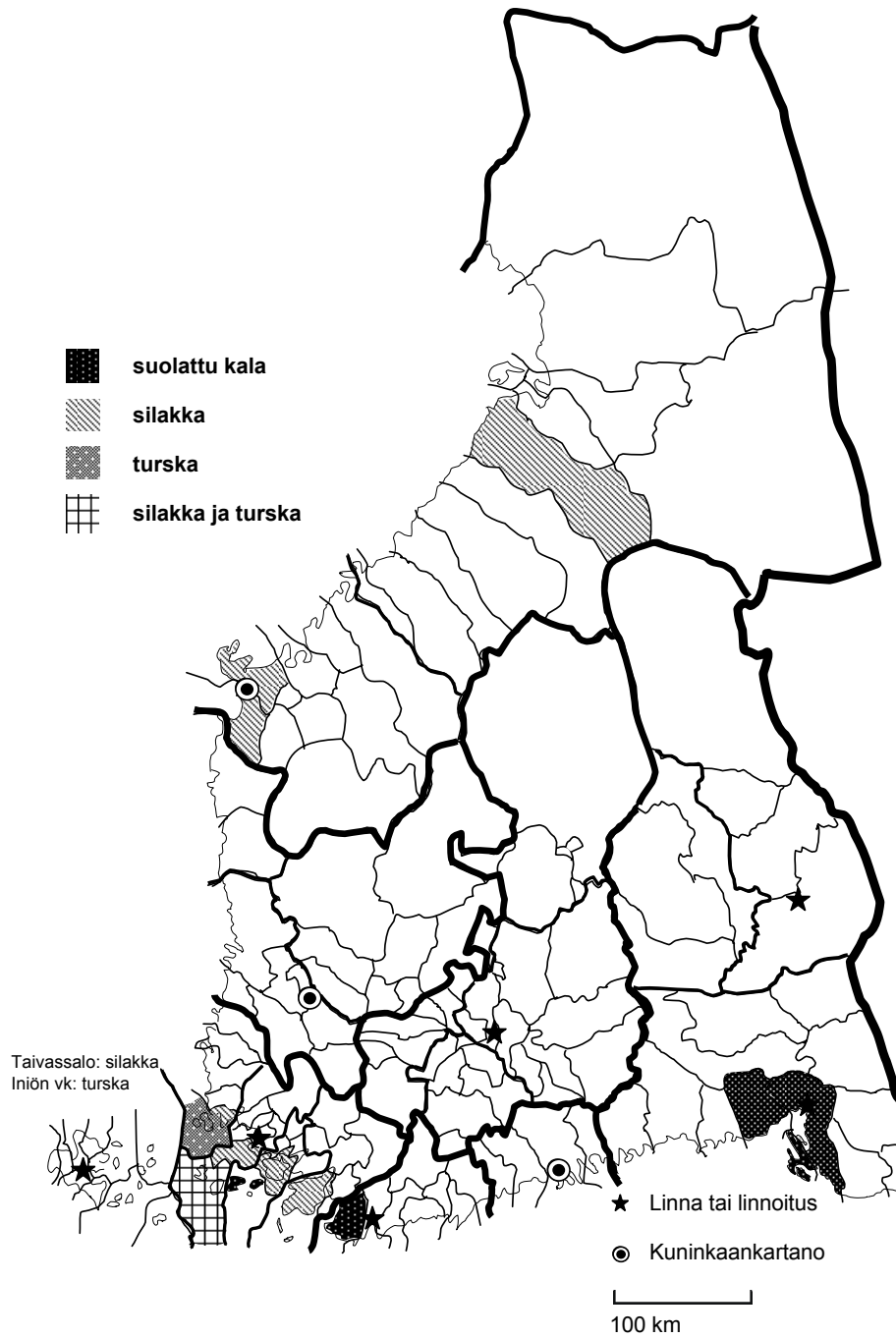
251 Turkikset kannettiin piispan kilttiveron nimisenä ja hauet nokkaverona. Nokkaveroa maksoi periaatteessa kukin ehtoollisella käyvä henkilö, mutta ei palkollinen.

252 Heino 1987, 250–251.

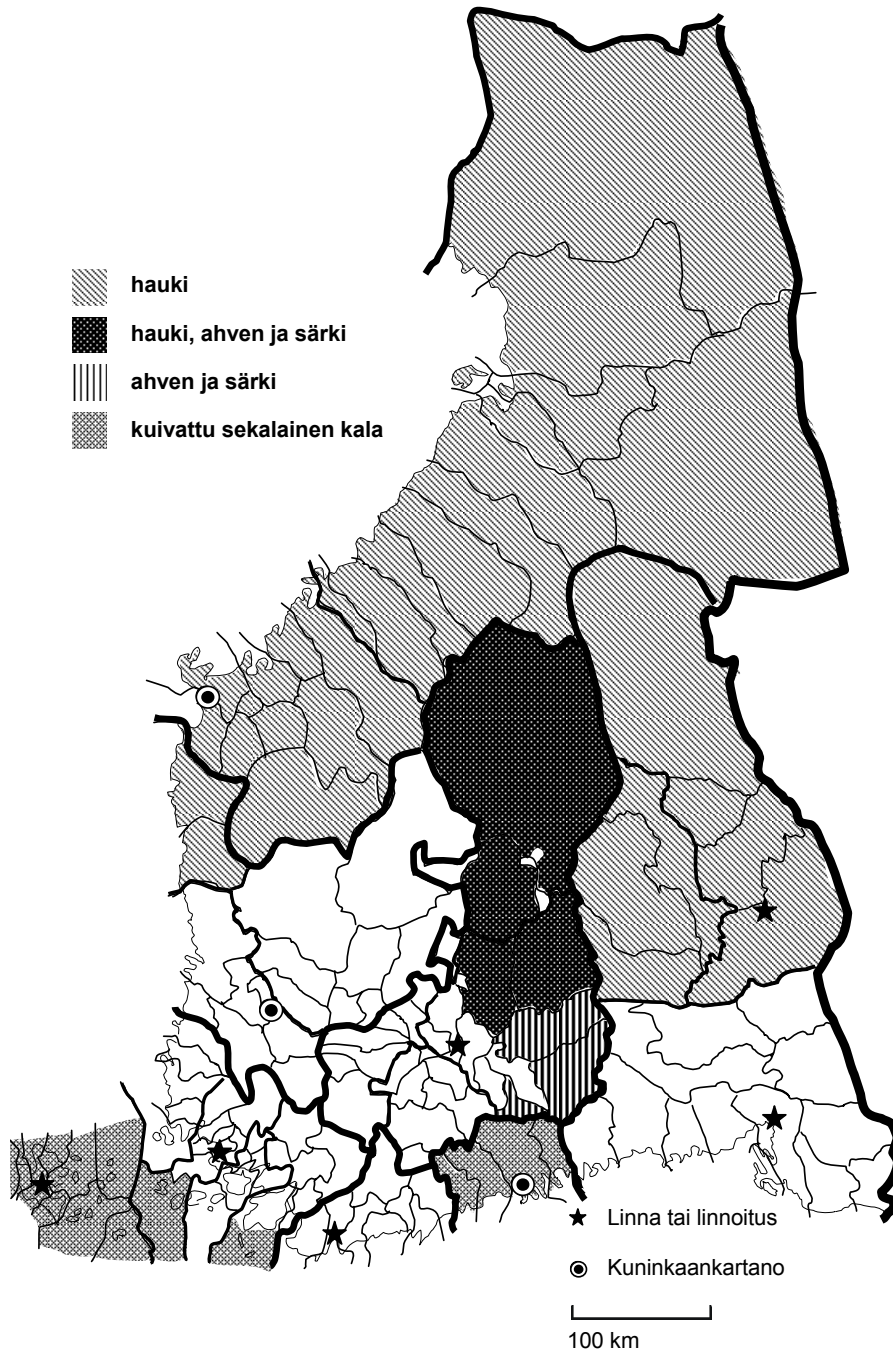
253 Veromarkka = entinen veronahka eli maaveron perusyksikkö

254 Jousittain kannettu ahven- ja särkivero oli voimassa Padasjoen, Sysmän, Asikkalan ja Uudenkylän pitäjissä.

Kartta 17. SUOLATTU KALA VUOTUISENA VEROTUTTEENA VUODESTA 1609 ALKAEN

Kartta 18: KUIVATTU KALA VUOTUISENA VEROPARSELINA VUODESTA 1609 ALKAEN

laiset maksoivat veronaan vain rahaa, eivätkä lainkaan viljaa, voita, lihaa tai päivätoita kuten muissa Hämeen pitäjissä. Vuotuinen verotus liittyi vielä 1600-luvun alussa Pohjois-Hämeessä ensisijaisesti kalastukseen, ei viljan viljelyyn tai karjanhoitoon.²⁵⁵

Pohjanmaalla kannettiin verona haukia kaikissa pitäjissä, mutta kalan osuus kokonaisverosta jäi useimmissa pitäjissä 1–3 prosenttiin. Suhteessa eniten haukia maksoivat Iin, Kemin ja Oulun erämaan talonpojat. Heillä haukien osuus nousi noin 10 prosenttiin vuotuisesta verosta. Mustasaaren, Maalahden ja Saloisten talonpojat joutuivat lisäksi pyytämään kruunulle nelikon silakkaa kokomanttaalia kohti. Silakan osuus koko verosta jäi noin 8 prosenttiin. Vuotuisten verojen lisäksi kruunu vaati edelleen lohta ja siikaa ylimääräisinä veroina pohjoisen lohijoilta, mutta näiden osuus puuttuu kartasta 19, sillä siihen on kuvattu vain vuotuisena verona kannetun kalan osuus.

Varsinais-Suomessa kalastus heijastui vuotuisen veroon ainoastaan ulkosaaristossa Nauvossa, Korppoossa, Iniön verokunnassa sekä Kemiön Hiittisissä ja muutamissa rannikkopitäjissä kuten Rymättylässä, Kemiössä, Paraisilla ja Taivassalossa. Verotuotteina kannettiin sekä silakkaa ja turskaa että sekalaista kuivattua ja suolattua kalaa. Kalan osuus koko vuotuisesta verosta oli joissakin saaristopitäjissä, kuten esimerkiksi Nauvossa ja Kemiössä, sangen pieni – alle 10 prosenttia. Näissä pitäjissä kannettiin verona rahaa, viljaa ja voita huomattavasti enemmän kuin kalaa. Yleisin verokala Varsinais-Suomen saaristossa oli suolattu silakka. Taivassalossa, Rymättylässä, Korppoossa sekä Paraisilla neljäsosa vuotuisen veron koko markkamääräisestä arvosta kertyi silakasta. Kemiön Hiittisissä suurin osa, yli 50 prosentin osuus, vuotuisen veron arvosta oli kuivattua kalaa sekä suolasilakkaa. Turskaa tuotiin verona Korppoosta ja Iniön verokunnasta.²⁵⁶

Kalan osuus pääveron parselina väheni monissa maakunnissa 1600-luvun alussa entisiin veronormeihin verrattuna. Ahvenanmaalla ja Itä-Uudellamaalla kalaveron osuus kaikista vuotuisista veroista oli enää runsaan prosentin verran. Samoin Karjalassa kalaa toimitettiin vain rannikkopitäjistä Säkijärveltä, Viipurista ja Koivistolta. Raaseporin linnaläänissä kala kuului ainoastaan Tenholan vuotuisen veroon. Satakunnassa ja Kymenkartanon läänissä talonpoikien ei tarvinnut toimittaa kalaa, ei ainakaan veronormien mukaan. Sopimus- ja osuuskalastus tosin säilyi näilläkin alueilla kruunun etuutena sellaisena kuin se oli ollut vanhastaan tapana.²⁵⁷ (Kartta 19)

Oliko veroparseliuudistus kuitenkin monissa pitäjissä vain näennäinen, ja jatkuiko veronmaksu osittain vanhan tavan mukaan? Näin voisi ajatella ainakin tahtuneen Ylä-Satakunnassa, missä suhteellisen suuri osa vuotuisveroista oli ennen uudistusta maksettu kuivattuna kalana. Satakunnassa yhdistettiin veroparseleita vuodesta 1603 lähtien niin, että ennen toimitetun kuivatun kalan, kuivatun lihan ja sianlihan sijaan vero-ohjeet määräsivät talonpoikien toimittamaan pelkästään kuivattua lihaa 3,6 leiviskää.²⁵⁸ Määrä oli täysin sama kuin aikaisemmin oli

255 KA 4363:4–9v, 4366:2–7, 4367:30–34v, vrt. Jokipii 1999, 362.

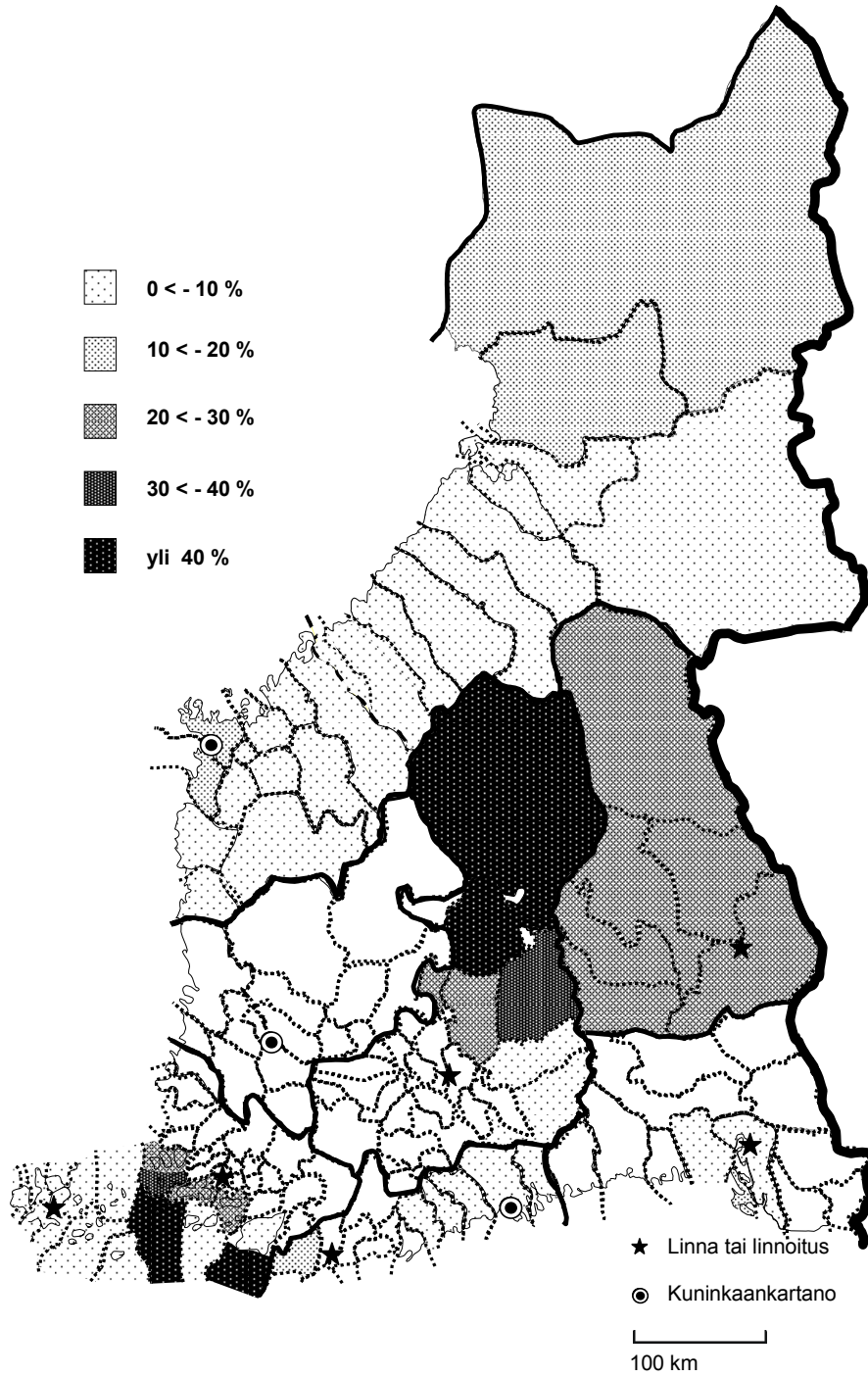
256 KA 1640, KA 1644.

257 KA 2453, KA 2551, KA 2841, KA 2842, KA 3508, KA 3506, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860.

258 KA 2551.

Kartta 19.
KALAN OSUUS KESKIVOTILAN VUOTUISESTA
VEROSTA VUODESTA 1609 ALKAEN

toimitettu eri liha- ja kalaparseleita yhteensä. Veroparseliuudistuksen ensisijainen tarkoitus lienee ollut tässä tapauksessa ohjeiden kirjanpidollinen yksinkertaistaminen. Uudistuksen taustalla tuskin oli kyse merkittävästä elinkeinollisesta täyskäänöksestä kalastuksesta pelkästään karjanhoitoon. Osa talonpojista lienee toimittanut vuotuisverona sekä kalaa että lihaa parseliuudistuksen jälkeenkin.

Vero-ohje oli monessa maakunnassa tiukasti pitäjä- tai jopa maakuntasidonnaista, eikä siinä otettu aina erikseen huomioon rannikkoköylien erilaisia elinkeinoja ja olosuhteita. Talonpojille on ehkä ollut jopa eduksi se, että kalaverot puuttuivat vero-ohjeista. Rannikon tilojen elinkelpoisuuden taustalla saattaa olla se seikka, että kala on jäänyt omaan käyttöön tai riittänyt myyntiin saakka.

HYLKEENPYYNTI

Suomen rannikolla voi erottaa kaksi merkittävää ja perinteistä hylkeenpyyntialuetta. Keväiset jääolosuhteet ja kiinto- ja ajojään kohtaamisalueet osuivat sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan rannikolla että itäisellä Suomenlahdella hyvin yhteen harmaahylkeen poikimisen kanssa. Harmaahylje nousee poikimaan kevättalvella mielellään nimenomaan ajojälle.²⁵⁹ Hylkeenpyynnillä oli 1500-luvulla huomattavaa taloudellista merkitystä. Se oli rannikkoseudun keskipohjalaisille yhtä tärkeä elinkeino kuin lohenkalastus pohjoisen Pohjanmaan jokiseutujen asukkaille.²⁶⁰

Hylkeitä saalistettiin kotivesiltä verkoilla, hyljeraudoilla ja koukuilla, mutta suurimmat saalismäärät tulivat kevättalvisesta kaukopyynnistä.²⁶¹ Ensimmäisellä pyyntimatalla, helmikuussa pyydettiin harmaahyljettä, toisella kerralla maaliskuun lopulla norppaa.²⁶² Apuvälineenä jäällä oli julla eli matalalaitainen pieni apuvene, joka oli vain noin 3–4 metrin mittainen. Sitä käytettiin hylkeenpyynnissä raijien ylitykseen, avovedessä kulkemiseen ja saaliin kuljetukseen. Julla mainitaan jopa Pohjanmaan verotileissä vuonna 1586 vaihtoparselina.²⁶³

Pyynti tapahtui noin 8–10-miehisiin hyljeseuroin, sillä pyynnin luonne ja veneiden kuljetus vaati yhteistyötä. Veroluetteloiden mukaan saalis vaihteli vuosien 1551–1572 välisenä aikana 100–260 täyskasvuiseen hylkeeseen ja 40–130 kuuttiin. Tämä laskelma on tehty olettaen, että veroa olisi todellakin maksettu säädetty määrä eli 1/6 saaliista. Todelliset saaliit olivat varmasti paljon suurempia, sillä vuotuinen traanivero laskettiin Pohjanmaalla suoraan saaliista osaveron tapaan. Keskimäärin täysikasvuisesta hylkeestä saatiin noin kaksi leiviskää traania. Parhaina vuosina traania kertyi Pohjanmaalta jopa yli 10.000 kg. Hyljesaalis saattoi vaihdella eri vuosina sääolosuhteiden takia huomattavan paljon. Pohjanmaan rannikkopitäjistä hylkeenpyyntiin osallistui joka talosta vähintään yksi mies.²⁶⁴ Mitä lähempänä rannikkoa asuttiin, sitä todennäköisempää oli pyyntiin osallistuminen.

259 Järvi 1932, 160; Vuorela 1975, 78–79.

260 Ylimaunu 2000, 98–100.

261 Hämäläinen 1930, 10–35, 38–41, 65–66. Myöhemmin hylkeitä pyydettiin hyljeharppuunoin ja -keihäin.

262 Jern 1980, 26–27.

263 Tuomi-Nikula Outi 1982, 254–255; Hämäläinen 1930, 50; KA 4775:19v–23.

264 Jern 1980, 27; Virrankoski 1956, 184–187.

Hylkeistä irrotettu rasva, ihra, keitettiin ulkona muuripadoissa ja siivilöitiin. Tätä puhdistettua nestemäistä rasvaa, öljyä, kutsuttiin traaniksi. Hylkeen traania oli vaikea korvata muilla aineilla. Se oli aikansa parasta kyllästysainetta, kun oli suojattava nahkaa tai erilaisia kankaita. Traania käytettiin myös lamppu- ja voiteluöljynä sekä saippuanvalmistukseen. Laivoihin saatettiin käyttää traania suojaamaan kosteudelta, jos tervaa ei ollut saatavilla.²⁶⁵ Hylkeistä otettiin talteen rasva-kerroksen lisäksi nahka. Varsinkin vastasyntyneen kuutin valkoinen nahka oli arvokasta. Rannikolla tiedetään myös syödyn hylkeenlihaa, ja syönti oli sallittua myös paastonaikaan, sillä hylje luokiteltiin vesieläimeksi. Liha oli vain ensin keitettävä, jotta traanin maku häviäisi.²⁶⁶

Hylje- eli traaniveroa kannettiin itäisellä Suomenlahdella Koivistolla ja Suomenlahden ulkosaarissa vuotuisena verona. Koivistolla traanivero oli kiinteänsuuruinen vuodesta toiseen. Saaliista riippumatta vero oli ollut jo keskiajalla vuosittain 10,5 leiviskää traania kutakin täysveroa kohti, eikä kruunu katsonut tarpeelliseksi muuttaa sitä. Koivisto kuului kappeliseurakuntana Viipurin pitäjään, ja emäpitäjästä poikkeavaa veroa perusteltiin sillä, että Koivistolla ei ollut kunnollisia peltoja.²⁶⁷ Tämä saattoi pitää paikkansakin, vaikka se ei niinkään johtunut maaperästä, vaan kaupankäynnistä. Koivistolaisten oli kannattavampaa viedä silakkaa Suomenlahden toiselle puolelle myyntiin ja tuoda paluulastina Virosta leipäviljaa. Tallinnassa suolakalasta sai hyvän hinnan, sillä Viron rannikolla kalaa nousi merestä niukemmin, kun taas vilja oli halvempaa kuin Suomessa.²⁶⁸

Suomenlahden ulkosaarissa veroa maksettiin vuosittain sopimusveron kaltaisesti, sillä saaristotalonpojilla ei ollut kiinteitä maaverolukuja. Tiedetään ainoastaan se, kuinka paljon savuja (eli tiloja) ja jousia saarilla oli. Saariston sopimusverosta kertyi kaiken kaikkiaan noin 18 tynnyriä traania eli keskimäärin kaksi leiviskää jousta kohti. Vuonna 1590 kruunu ei saanut Seiskarin, Lavansaaren ja Tyttärsaaren asukkailta yhtään traania, sillä kaikki saarten tilat olivat 25-vuotisen sodan takia pudonneet veronmaksukyvyttömiksi eli kameraalisesti autioiksi.²⁶⁹ Vuoden 1605 veroparseliuudistuksen jälkeen koivistolaisten traanivero nostettiin 10,65 leiviskään täysverolta. Traanin osuus Koiviston pitäjän keskiarvotilan koko vuotuisesta verosta oli peräti 54 prosenttia, kun suolatun kalan osuus oli vain 20 prosenttia.²⁷⁰ Hylkeenpyynnin merkitys oli koivistolaisille edelleen suuri.

Pohjanmaalla hylkeenrasva oli kuulunut alun perin kirkon ja piispan kymmenysveroihin, kunnes se kirkkoreduktion yhteydessä tuli kruunun haltuun. Vuodesta 1551 lähtien kruunu verotti saaliiksi saadusta traanista kirjaimellisesti kymmenesosan.²⁷¹ Vuonna 1558 osaveroa korotettiin. Kruunu vaati itselleen joka kuudennen traanileiviskän sekä joka kuudennen hylkeen ja kuutin nahan. Traanin sijaan talonpojat saattoivat maksaa mieluummin esimerkiksi sarkakangasta, joka meni

265 Nikula 1987, 301; Helenius 1992, 64; Ylimaunu 2000, 336–340.

266 Talve 1973, 44; Ylimaunu 2000, 329–335, 341–342.

267 ”skatten vdii Biörcköö är all lagd vdii smör och siel och inge annan skatt, effter the haffra hwarken åker eller annatt uttfrijne, utann fiske wattenn och åre på samme Biörcköö 21 fulskatt, aff hvar skatt årligen smör 1 lispund 1 markpund, siäl 10 ½ lispund och enn arboste sull aff lön.” KA 4994:17–17v.

268 Kaukiainen 1975, 67–68, Kerkkonen 1959, 149.

269 KA 5628:10, 29–29v. Vuonna 1590 savuja eli tiloja oli 59 ja jousiyksiköitä oli 107.

270 KA 358.

271 Hämäläinen 1930, 121.

laivaston tarpeisiin vaatteiksi ja purjekankaiksi.²⁷² Vaikka hyljekunnat olivat isoja, jäi veronmaksun jälkeenkin traania runsaasti myytäväksi. Varsinkin keskipohjalaiset saivat suurimmat rahatulonsa 1500-luvulla nimenomaan traanista. Myös Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla hyljesaaliista maksettiin kruunulle kymmenykset, mutta pyynnin merkitys oli kokonaissaaliiseen nähden vähäinen.²⁷³

Se, maksettiinko hyljevero kiinteänä ihrana (*själspäck, klimppetån*) vai nestemäisenä traanina, jää joissakin tilimaininnoissa epäselväksi. Molempia nimityksiä näkyy käytetyn samasta verotuotteesta. Traania mitattiin joko aamein²⁷⁴ tai tynnyrein. Aami, joka veti 157 litraa, painoi noin 20 leiviskää, joten sen mukaan voinee arvioida traanitynnyrin (125,6 litraa) painaneen noin 16 leiviskää.²⁷⁵

Taulukossa 22 vertaillaan traaniveron tuottoa kahden maakunnan osalta vuonna 1558. Selvästi suurin osa kruunun saamasta traanista kertyi Pohjanmaalta, vaikka traani ei ollut osa pohjalaisten vuotuista veroa, vaan kuului ylimääräisten eli epävarmojen verojen (*owisse*) joukkoon. Viipurin läänin osalta on kiinnitettävä huomio siihen seikkaan, että vuotuisen veron traanikertymä Koiviston pitäjstä edusti vain ideaalia normia. Kruunu sai tuon verran traania verona vain, jos kaikki koivistolaiset talonpojat todella maksoivat verovelvollisuutensa. Suuri osa saariston savuista oli kuitenkin 1500-luvun lopussa kameraalisesti autioina eli kruunun saama traani lienee jäänyt tällöin Koiviston osalta vähäiseksi.²⁷⁶

Taulukko 22. Traanivero Pohjanmaalla ja Viipurin läänissä v. 1558

		aami	leiviskä	naula	yhteensä leiviskää
Pohjanmaa		toteutunut vero			
Eteläinen voutikunta	osuusvero	32	21.5	19.5	662.5
Keski-Pohjanmaa	kruunun kalastajat	10	24	11	224.6
Keski-Pohjanmaa	osuusvero	88	5	18	1765.9
Liminka ja Ii		3	5		65.0
YHTEENSÄ					2718.0
1 aami= 20 leiviskää, 1 leiviskä = 20 naulaa					
		tynnyri	leiviskä	naula	yhteensä leiviskää
Viipurin lääni		vero-ohje			
Koivisto	vuotuinen vero	18	5	7.5	293.40
Säkkijärven saaret	sopimusvero		18		18.00
Suomenlahden saaret	sopimusvero	18	8	17	296.80
YHTEENSÄ					608.20
1 aami= 20 leiviskää					
1 tynnyri= 16 leiviskää					

Lähteet: KA 4587:7, KA 4592:15v–16, KA 4592:15v–16, KA 4600:20–21, KA 4994:17–17v, KA 5628:120.

272 Virrankoski 1956, 271.

273 Rinne 1963, 101–103.

274 1 aami=157 litraa. Aami saatettiin korvata myös yksiköllä vati, Jansson 1995, 77.

275 KA 1:19v, KA 5628:3, 120; Hämmäläinen 1930, 116–117; Jansson 1995, 279, 301–302; Järvi 1932, 166–167.

276 Ks. esim. KA 5628:4–5.

METSIEN HYÖDYNTÄMINEN TURKIKSISTA TERVAAN

Ennen isojakoa metsät olivat kylän tai jakokunnan yhteistä omaisuutta. Kukaan talonpoika ei elänyt pelkästään metsästä, mutta toisaalta ilman puutavaran ja puuaineksen hyödyntämistä ei olisi tultu toimeen. Halot, rakennustarvikkeet ja aidakset hankittiin metsistä. Tuohia käytettiin kateaineksena, päreillä valaistiin talvi-iltojen puhdetöitä ja lehmuksista revittiin niintä erilaisiin köysiin ja sidoksiin.²⁷⁷ Jakokunta sopi monesti keskenään, miten arvokas rakennuspuu jaettiin. Mitä vähemmän metsää jakokunnalla oli käytettävissä, esimerkiksi saaristossa, sitä tarkemmin halot ja lehtikerput jaettiin osakkaiden kesken. Metsää raivattiin ulkopelloiksi ja kaskihalmeiksi, ja karjan annettiin laiduntaa lähimetsissä kesäisin. Vaikka eränkäynti oli vähenemässä, sai Sisä-Suomessa vielä moni talonpoika elintärkeän lisäansion turkiksista. Osaa Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun asukkaista voi hyvällä syyllä nimittää erätalonpojiksi.

Metsien laatu ja laajuus arvioitiin maantarkastuksissa yksinkertaisesti tyyliin ”oliko talolla käytettävissä hyvää tukki-, tuohi- tai niinimetsää vai ei?”²⁷⁸ Arviointiluokkia oli yleensä kolme: hyvä, sopiva tai heikko. 1600-luvulla metsien hyödyntäminen jatkui entisestään, kun tervahaudat ja rautaruukit nielivät valtavia puumääriä. Ruukit tarvitsivat runsaasti puuhiiltä eli sysiä, joita saatiin joko tervanpolton sivutuotteena tai erillisistä sysimiiluista, joihin kelpasivat lehtipuutkin. Puutavara pyrittiin hankkimaan yleensä mahdollisimman läheltä asutusta, ja paikoittain rannikolla viranomaiset pelkäsivät, että metsistä oli hakattu kaikki arvokas ja järein puusto.²⁷⁹

Metsästä hyödynnettyjä tuotteita kannettiin verona lähes kaikissa maakunnissa. Keskiajalla vielä yleiset riistatalouteen liittyvät verotuotteet – turkikset, nahat, riistalinnut ja jänikset – esiintyivät vielä joidenkin maakuntien verotavaroiden joukossa. Toiseksi kruunu ei olisi tullut toimeen ilman talonpoikien verona toimittamia halkoja. Olivathan ne ehdottoman välttämättömiä kruunun rakennusten linnojen ja kartanoiden lämmittämisessä. Laivanrakennukseen tarvittiin lautoja ja tukkeja ja rakennusten katteisiin tuohia. Yleisimpiä metsään liittyviä verotuotteita olivat nimenomaan halot, laudat, tukit ja tuohet. Savossa ja Kainuussa saattoi lisäksi osan pääveroan maksaa oravannahkoina. (Liite 15: Metsän ja maaperän verotuotteet 1540-luvulta lähtien)

Suomessa talonpoikien metsän hyödyntäminen oli melko vapaata toisin kuin esimerkiksi Tanskassa, missä aateliston määrä oli suurempi ja merkitys toinen kuin Suomessa. Tanskassa talonpojat eivät saaneet käyttää puuta vapaasti rakentamiseen, sillä metsien käyttöoikeutta valvoivat sekä kartanonherrat että kruunu. Tanskassa keskityttiinkin rakentamaan taloja savesta.²⁸⁰

277 Soininen 1974, 292–299; Helander 1949, 14.

278 Jokipii 1974, 383; Kuisma 1990, 137–139; KA 4861a-d.

279 Rantanen-Kuvaja 1994, 382–383; Vuorela 1975, 454–455.

280 Hentilä-Krötzl-Pulma 2002, 75.

RIISTAELÄIMET

1500-luvun puolivälin jälkeen riistan merkitys koko valtakunnan verotuloista oli sangen vähäinen, joskin paikallista merkitystä oli jonkin verran. Isomman riistan sijaan veroluetteloissa esiintyi runsaasti metsä- ja vesilintuja, jäniksiä ja oravia.

Kruunulle verona kannetut linnut ja jänikset toivat vaihtelua linnon ja kartanoiden ruokailuun. Verotuloina saadut riistalinnut merkittiin yleensä tileissä yhden ja saman kategorian (*fåglar*) alle. Erikseen mainittiin monesti vain isoimmat ja arvokkaimmat linnut: metso, teeri sekä hanhi, joista metso ja teeri kuuluivat Hämeen vanhaan kypsiveroon.²⁸¹ Vuonna 1542 tosin vain Padasjoen ja Jämsän pitäjien talonpoikien on mainittu toimittaneen veronsa metsoina ja teerinä. Muissa Hämeen pitäjissä kypsivero korvattiin rahana. Linnut korvaava rahavero oli sangen pieni, sillä sen suuruus tilaa kohti oli vain ½ äyriä rahaa yhden teeren ja metson sijaan. 1570–1580-luvuilla palattiin ainakin tilinpidollisesti vanhaan käytäntöön, ja pitäjien vero-ohjeisiin kirjattiin maksettavaksi jälleen teeret ja metsot. Käytännössä lähes kaikki korvasivat linnut kuitenkin rahana tai muina parseleina. Sääksmäen kihlakunnassa 4½ metsoa tai 9 teertä vastasivat yhtä leiviskää kuivattua naudantai lampaanlihaa. Ylisessä kihlakunnassa leiviskä kuivattua lihaa puolestaan korvasi kuusi lintua tai yksi jänis kaksi lintua.²⁸²

Savossa ja Viipurin linnaläänissä ei tarkemmin eritelty, mitä lintuja on verona kannettu, ei myöskään Kemiön Hiittisissä. Sisä-Suomessa linnut olivat lähinnä metsäkanalintuja, muun muassa metsoja, teeriä, pyitä ja riekkoja. Rannikolla ja saaristossa pyydettiin sorsia, alleja, merihanhia ja koskeloita. Ahvenanmaalla savuveroon kuuluneet kana ja munat korvattiin lintuverolla vuonna 1545.²⁸³ Yli puolet kaikista Suomesta kertyneistä verolinnuista kertyi kruunun talouteen juuri Ahvenanmaalta kuten taulukosta 23 voidaan nähdä. (Kartta 20) Korppoossa puolestaan lintuja oli kannettu aikaisemmin nimismiehenverossa, sillä korppolaiset saivat korvata vanhan luontaisveronsa linturahana (*foglepenningar*).²⁸⁴

Riistalinnusta hyödynnettiin lihan ohella höyhenet, joita kruunu tarvitsi linnoihin ja kartanoihin hienoja tyynejä ja peittoja varten. Vuotuisena verotuotteena höyhenet tunnettiin ainoastaan Savossa, jossa niitä tosin kertyi linnan varastoihin vuosittain 20 leiviskää eli 170 kiloa.²⁸⁵ Kuivatut tai savustetut vesilinnut olivat kruunulle linnatalouden lisäksi myös hyvä vientiartikkeli, sillä katolinen kirkko salli verkoilla pyydettyjen vesilintujen syönnin myös paastoaikana, kun muu lihan syönti oli kiellettyä. Sääntö perustui siihen, että pyynti ei tapahtunut maalla, vaan verkot oli viritelty veden ylle.²⁸⁶

Lintu oli verotusarvoltaan vuonna 1582 yhden äyrin arvoinen. Samanarvoiseksi noteerattiin kana, joka tarkoitti veroluetteloissa joko maatiaiskanaa tai pientä metsäkanalintua.²⁸⁷ Talonpoikien siipikarjan pidosta ja sen laajuudesta on hyvin vähän

281 Kypsi ~ valmis ruoka. Voionmaa 1912, 294.

282 KA 4157:29–30; KA 4159:35–35v; KA 4162:32v–35.

283 KA 2604:2.

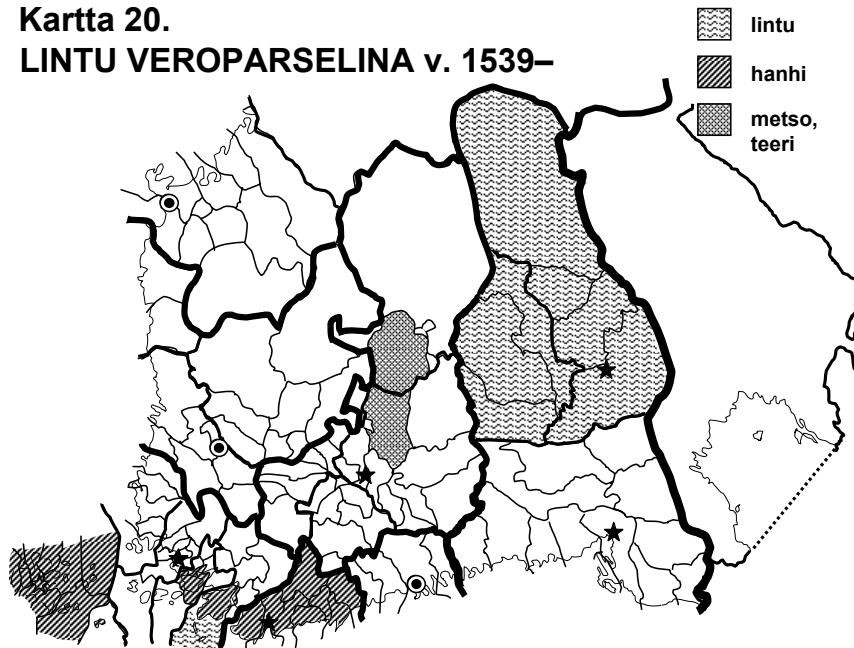
284 KA 1174.

285 Soininen 1961, 391.

286 Suistoranta-Asplund 1997, 177–178.

287 ASKO III:7, 165–166.

Kartta 20.
LINTU VEROPARSELINA v. 1539–

Taulukko 23. Linnut vuotuisena veroparselina v. 1542

Maakunta	Pitäjä	Veromäärä /yksikkö	Yhteensä
Turun linnalääni	Kemiön Hiittinen	1 / manttaali	28
Viipurin linnalääni ²⁸⁸		4 / nautakunta	510
Savon lääni	kaikki pitäjät	25 / neljänneskunta	500
Häme	Jämsä ja Padasjoki	2 / manttaali	53
Ahvenanmaa ²⁸⁹	kaikki pitäjät	2 / savu	1763

Lähde: KA 5:290–300; Arw.Handl. IX, 87–90.

tietoa 1500-luvulta, sillä kanoja ei luettu mukaan karjavarallisuuden esimerkiksi vuoden 1571 hopeaveron yhteydessä. Kanoja lienee kuitenkin pidetty, sillä monessa yhteydessä on talonpoikia kehoitettu toimittamaan apuveroina munia kuninkaankartanoon.²⁹⁰

Paraisilla, Kemiössä sekä Raaseporin läänissä kannettiin verona kultakin verokunnalta yksi hanhi. Hanhi oli verohinnaltaan 3–4 äyrin arvoinen. Rannikolla linnut olivat mitä ilmeisimmin merihanhia, sillä hanhenkasvatus kuului vain varakkaimpien talonpoikien ja säätyläistilojen harrastuksiin. Yhteensä kruunu sai vero-

²⁸⁸ Vero kannettiin kaikista pitäjistä lukuun ottamatta Vehkalahtea ja Koivistoa. Vehkalahtella verona kannettiin lintujen sijaan kanoja. KA 5:143–160v.

²⁸⁹ Ahvenanmaan tiedot on laskettu vuoden 1545 savulukujen mukaan. KA 2604:73v.

²⁹⁰ Seppälä 2002, 136.

ohjeiden mukaan hieman yli 100 hanhea, joten veron merkitys oli sangen vähäinen. Myös Ahvenanmaalla kukin nautakunta (8 talonpoikaa) toimitti keskiajalla yhden hanhen tai maksoi sen sijaan 2 äyriä rahaa. Kun nautakunnista veronkanto-yksikköinä luovuttiin, siirrettiin hanhiverokin maksettavaksi yksilöllisesti hanhi-rahana täysveroluvun mukaan.²⁹¹

Vesilintujen pyynti oli Hiittisissä yleinen sivuelinkeino, mikä heijastui myös saaristolaisien verotukseen. Sekä linnut että munat kuuluivat vuotuisiin verosuorituksiin vielä 1600-luvun veroparseliuudistuksen jälkeen. Pyynti perustui pitkään kokemukseen lintujen elinoloista ja hyviksi todetuista saalispaikoista. Saaristolaiset tiesivät vanhastaan, mistä kohdasta ja milloin linnut lensivät. Alleja pyydettiin toukokuussa tietyistä salmista pitkällä ja korkeilla lintuverkoilla, ja saalis saattoi koostua yhdellä kertaa jopa 60–70 linnusta.²⁹² Hiittisten lisäksi lintuvero säilyi ainoastaan Ahvenanmaalla. Munat olivat ainakin rannikolla ja saaristossa ensisijaisesti vesilintujen pesistä säännöstellen kerättyjä munia. Sekä rannikolla että järvisuilla oli lisäksi tavallista rakentaa uuttuja, pesimispönttöjä, telkän munimista varten.²⁹³

Jäniksenlihaa ei pidetty maaseudulla arvokkaana, vaan sitä söivät talonpoikien mukaan lähinnä virkamiehet ja kaupunkilaiset. Käsitys perustunee osittain siihen, että jo keskiajalla jäniksiä toimitettiin niin sanottuina Martinpäivän lahjoina Viipurin ja Turun läänien linnanherroille.²⁹⁴ Lahjajänis- niminen (*goffreharar*) verosuoritus säilyi uudella ajalla Viipurin läänissä aina vuoden 1605 parseliuudistukseen asti. Viipurin läänissä jänikset kuuluivat myös useimpien pitäjien nimismiehen kestitysveroon.

Varsinais-Suomessa lahjajäniksiä tuotiin linnaan ainoastaan Kemiöstä ja Paraisilta muiden pitäjien korvatessa veron lahjarahana. Varsinais-Suomessa verona kannettujen jänisten määrä olikin erittäin pieni verrattuna siihen, mitä verona kannettiin Viipurin läänissä. Taulukon 24 mukaan $\frac{3}{4}$ osa veroina toimitetuista linnuista saatiin Viipurin läänistä. Satakunnassa jänikset kannettiin osana laamanninkinkerä, joka peruutettiin kruunun veroihin vuonna 1547. Vuoden 1558 verouudistuksessa kaikki vanhat lahjaverot poistuivat satakuntalaisten vero-ohjeista. Savossa jäniksiä toimitettiin Martinpäivän lisäksi linnaan joululahjoiksi.²⁹⁵ (Kartta 21)

Taulukko 24. Jänis veroparselina Suomessa v. 1542–

Maakunta	Pitäjä	Määrä	Osuus (%)
Varsinais-Suomi	Kemiö ja Parainen	1 / verokunta	3
Savo	Kaikki pitäjät	9 / neljänneskunta	21
Viipurin lääni ²⁹⁶		4 / nautakunta	76

Lähde: KA 5: 7–400.

291 KA 2598; KA 2599; Ahlbäck 1952, 60; KA 2:71–80.

292 Vuorela 1975, 61–63.

293 Vuorela 1975, 73–76.

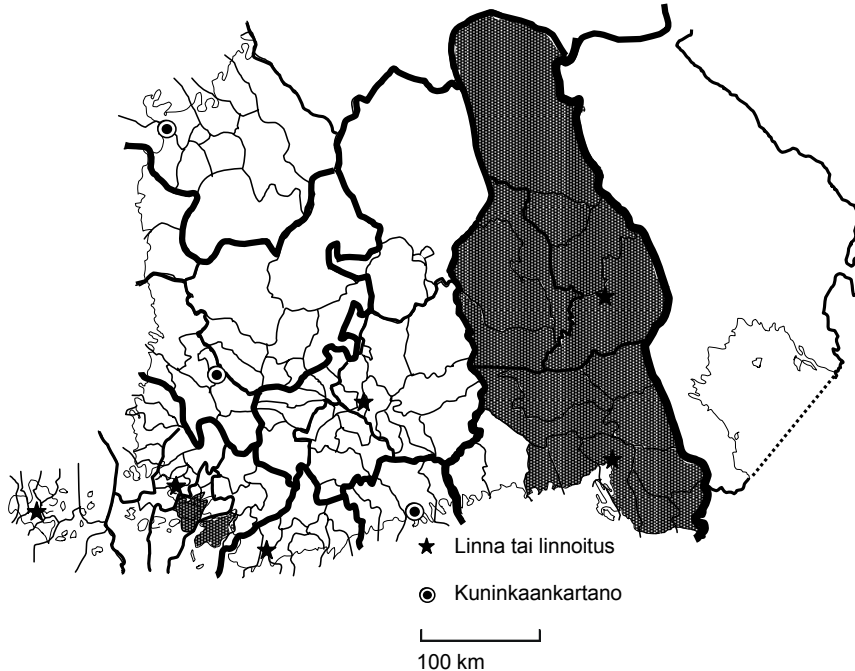
294 Voionmaa 1912, 287–288.

295 KA 6134:19–20.

296 Koivistolla jänisveroa ei tunnettu lainkaan ja Vehkalahdella vero korvattiin jänisrahana. KA 5:143–160v, 169–188.

Kartta 21. JÄNIS VEROPARSELINA v. 1539–

Auran pitäjästä on olemassa sanonta: ”Nälkänen syö vaik jänest”. Jänistä tuskin on jätetty maaseudulla syömättä, mutta sen syötiin liittyi myyttejä. Jäniksenlihan uskottiin aiheuttavan odottavan äidin lapselle huulihalkiota, ja Mooseksen laissa mainitaan jäniksen olleen saastainen eläin. Uskomuksista huolimatta jänis oli yleisin ruokana nautittu riistaeläin keskiajan Turussa.²⁹⁷ Jäniksen turkista ei myöskään pidetty erityisen arvokkaana, mutta suuren saalismäärän takia turkkeja vietiin myös ulkomaille. Jäniksen turkki sopi hyvin esimerkiksi rekipeitteeksi.²⁹⁸ Yleisenä riistaeläimenä jänistä tarjottiin usein myös vaihtoparselina. Myös Ahvenanmaan jänisrahat (*harepenningar*) viittaavat aikaisemmin toimitettuihin jäniksiin.²⁹⁹

Arvokkaimmat turkiseläimet vähenivät jo keskiajalla Etelä-Suomessa. Savolais-asutuksen työntyessä Hämeen, Satakunnan ja Pohjanmaan sisä- ja pohjoisosiin kaikkosi riista yhä pohjoisemmaksi. Metsästys tarjosi syrjäseutujen asukkaille kuitenkin vielä pitkään kaivattuja lisätuloja ja särvintä pitkää talvea varten, vaikka tärkeimmäksi eränkäyntimuodoksi oli jo uuden ajan alussa vakiintunut kalastus. Suuren riistaeläinten osuus veroluetteloissa oli sangen pieni, ja esimerkiksi Turun alueella suoritetut arkeo-osteologiset tutkimukset tukevat kuvaa siitä, että esimerkiksi hirvien ja metsäpeurojen määrä Etelä-Suomessa oli 1500-luvulla varsin pieni.³⁰⁰

297 Talve 1973, 43; Tourunen 2008, 120–121.

298 Tourunen 2008, 120–121.

299 Papunen 1996, 205; Voionmaa 1912, 288, 291–293.

300 Tourunen 2008, 165.

1500-luvun puolivälissä vuotuiset turkisverot olivat myös pohjoisen ja sisämaan pitäjissä harvinaisia. Kruunu sai toki jonkin verran turkiksia verotuotteina vaihtokauppojen ja voudin ostojen välityksellä, mutta suurin osa entisistä kaikille määrättyistä turkisveroista oli jo muutettu korvaaviksi rahamaksuiksi. Arvokkaimpia turkiksia olivat muun muassa ilves, näätä, ahma ja mustakettu, mutta edellä mainittuja huomattavasti yleisimpiä turkiseläimiä olivat orava, kärppä ja kettu.³⁰¹ Savossa talonpoika sai korvata turkiksilla myös osan pääveroaan. Ohjeellinen päävero yhdeltä veronahalta eli maaveroyksiköltä oli ½ pannia ohraa tai ruista, mutta vaihtoehtoisesti veron sai maksaa haukina, turkiksina tai lampaina. (Liite 6b: Savon toteutunut päävero) Vertailtaessa eteläisen Savon Juvan ja pohjoisen Savon Tavinsalmen toteutunutta pääveroa vuosina 1557 ja 1558 huomataan, että pääveron suorittaminen viljana ja lampaina oli yleisintä, ja turkiksia kertyi pohjoisimmasta neljänneskunnasta vain alle 10 prosenttia koko veron määrästä.³⁰² Ylipäänsä eräelinkeinojen merkitys Savossa oli kalastusta lukuun ottamatta jo varsin vähäinen. PIRINEN on laskenut, että vuonna 1541 turkisten osuus koko Savon pääverosta oli enää 4 prosenttia.³⁰³ Pääveron lisäksi kukin Savon pitäjä toimitti Olavinlinnaan lahjaverona 35 oravannahkaa.³⁰⁴

Kainuuseen syntyneen Oulun erämaan asukkaiden vero perustui eränkänkäntiin. Vuoteen 1555 mennessä Oulujärven ympäristöön oli asettautunut 138 veronahkaa eli ruokakuntaa, joista tosin vain 98,5 maksoi veronsa. Vero oli aluksi sangen lievä ja se kannettiin pelkästään kalastuksen ja metsästyksen antimina. Pysyvä viljelys kun oli vielä lapsenkengissään. Kukin ruokakunta maksoi vuotuisena verona kaksi leiviskää haukia tai vaihtoehtoisesti turkiksia tietyn vaihtosuhteen mukaan.³⁰⁵ Vuonna 1558 vouti onnistui saamaan verona haukien lisäksi 28 näätää, 9 ketunnahkaa, 2 saukkoa, 9 kiihtelystä oravia ja 4 kiihtelystä kärppiä.³⁰⁶ Suosituin veron suoritus näyttää olleen 1560-luvulla, että puolet veronmaksuvelvollisuudesta maksettiin haukina, puolet nahkoina. Eniten nahkoja kertyi yleisimmistä lajeista oravista ja kärpistä.³⁰⁷

Varsinais-Suomen, Ala-Satakunnan ja Ahvenanmaan kruununveroissa ei esiintynyt enää mitään yhteyttä tai viittausta turkisveroihin. Ilmeisesti jo keskiajalla näillä alueilla oli esiintynyt liian vähän turkiseläimiä, jotta vero-ohjeet olisivat voineet perustua niihin. Hämeessä jääne vanhoista turkisveroista on Jämsässä, Sysmässä ja Padasjoella maksettavaksi määrätty oravannahkaraha (*gråverkspennningar*), joka korvasi aikaisemmin toimitetut oravannahat. Vastaava perintö turkisverosta on Viipurin linnaläänin karjalaisen oikeuden pitäjissä³⁰⁸ kannettu nahkaraha (*skinpenningar*), jonka suuruus oli yksi äyri kultakin täysverolta. Se oli samansuu-

301 Pylkkänen 1956, 88–97.

302 KA 6251:8–17; KA 6266:2–20v.

303 Pirinen 1988, 365.

304 KA 5: 208. Lahjanahat jaettiin linnan hoviväkeen kuuluville ”herroille, rouville ja lapsille”.

305 KA 4972:1–2v; Keränen 1986, 284–285.

306 KA 4974:2. Kiihtelys = 40 nahkaa.

307 KA 4975, KA 4977, KA 4979, KA 4983.

308 Nahkaraha-nimistä veroa kerättiin seuraavissa Viipurin läänin pitäjissä: Lappee, Taipale, Jääski, Muolaa, Kivennapa, Uusikirkko.

ruinen kuin piispan kilttiraha, joka puolestaan korvasi aiemmin piispalle toimitetun ”valkonahan”.³⁰⁹

Kruunun turkissaatavat lisääntyivät jonkin verran vuodesta 1553 lähtien, kun Kustaa Vaasa lakkautti pirkkalaisten vanhan nautintaoikeuden verottaa Kemin lappalaisia. Pirkkalaiskauppiaat olivat maksaneet siihen asti kruunulle korvauksena veronkanto-oikeudestaan taksana seitsemän nädännahkaa. Verotusyksikkönä lappalaisilla säilyi jousi, ja vuotuisina verosuorituksina yksi nädännahka ja 15 oravan harmaanahkaa. Tosin verottaja oli joustava eli myös muut nahat ja kapahauki kelpasivat.³¹⁰ Jousiveron lisäksi kyläkunnittain maksettiin sääntövero (*stadgaskatt*), ja inarilaiset toimittivat verossaan lisäksi porontaljoja.³¹¹ Tornionjoen laaksossa, joka hallinnollisesti kuului Ruotsin Länsipohjaan eli Västerbotteniin, käytettiin veroyksikköinä myös jousia. Vero maksettiin kaksi kertaa vuodessa, talvi- ja kesäverona. Kesävero maksettiin rahana ja talvivero vanhastaan turkiksina. Vuonna 1533 mainitaan vielä kunkin jousen toimittaneen yhden nahan, mutta vuoden 1539 kirjanpidossa vero on muutettu rahana maksettavaksi. Käytännössä alueen talonpoika maksoi veronsa edelleen joko rahana tai turkiksina.³¹²

Koska kruunu pyrki saamaan turkiksensa mahdollisimman halvalla, olivat sen verohinnat matalammat kuin mitä kauppiaat maksoivat. Talonpoika maksoi veronsa turkiksilla varmasti vasta viime kädessä, jos hänellä oli niistä ylijäämää tai puolestaan niukasti muita verotuotteita. Toisaalta maanlaki kielsi sakon uhalla myymästä turkiksia ennen talvikäräjiä. Voudilla oli periaatteessa etuosto-oikeus turkiksiin.³¹³ Arviointi ei kuitenkaan ollut yksinomaan ostajan eli voudin sanelua, vaan kaupanteosta päätti myös myyjä. Talonpoika tiesi turkisten laadun ja arvon ja sen tosiseikan, että voudilla oli kruunun ohjeen mukaan pakottava tarve ostaa hovin vaatimat turkikset. Lopullinen hinta lienee ollut ainakin toisinaan kompromissi katukaupan tyylisiin ja vaihteli hyvin paljon tarjonnan mukaan.

Eri eläinten nahat merkittiin tileihin erikseen, mutta myös laatu ja ikä otettiin huomioon. Vouti luokitteli nahat koon, värin ja laadun mukaan erihintaisiksi. Väri saattoi ratkaista paljon. Esimerkiksi harvinainen mustakettu saattoi olla kahdeksan kertaa arvokkaampi kuin samankokoinen punakettu.³¹⁴ Mitään vakiohintoja ei turkiksilla ollut. Tuuheus ja nahan hyvä laatu saattoivat nostaa hintaa moninkertaiseksi tai vastaavasti laatuviat laskivat hintaa. Yleisin turkis oli oravannahka. Myös oravannahkakiittelyksen (40 nahkaa) arvo saattoi vaihdella laadun mukaan. Yksittäinen orava ei ollut juuri minkään arvoinen, mutta suuret saaliit tekivät siitä 1500-luvun tärkeimmän riistaeläimen.³¹⁵ Taitava metsästäjä pyysi teräsjousella ja kolkkapojan avustamana 10–15 oravaa päivässä. Oravannahat hinnoiteltiin tileissä kolmeen ”laatuluokkaan”. Parhaita ja arvokkaimpia olivat niin sanotut *clockwerk-*

309 Voionmaa 1912, 65–67, 85. Valkonahalla tarkoitettiin nädän ja kärpän nahkoja. Termiä käytettiin erottamaan nahat edullisemmista harmaa- eli oravannahoista, joita luovutettiin verona seurakuntien papeille.

310 Enbuske 2008, 251–253; Onnela 1995, 129–131; Tegengren 1952, 21–23.

311 Fellman 1915, 69.

312 Lundholm 1991, 267–270.

313 Pylkkänen 1956, 87.

314 Pylkkänen 1956, 88.

315 Papunen 1996, 211.

nahat, joiden nimi juontaa juurensa siitä, että aateliset ja kuninkaalliset käyttivät niitä keskiajalla kellotettujen viittojen vuorissa. Keskitasoa edustivat talvi- eli harmaanahat. (*gråverk*). Kolmas ja huonoin laatu olivat sekalaiset nahat (*samfång*), joiden joukossa sai olla muutakin pikkuriistaa.³¹⁶

Yleisohje näyttää olleen, että mitä tummempi esimerkiksi ketunnahka oli, sen arvokkaampi se myös oli. Ketuista yleisin ja samalla halvin oli punakettu, kun taas kallein oli mustakettu. Maanlaki kielsi metsästämisestä ennen pyhäinpäivää, sillä vain tuuhea talviturkki oli arvokas.³¹⁷ Kärppä, joka oli oravan jälkeen yleisin turkiseläin, oli noin kaksi kertaa niin arvokas kuin orava. Oulun erämaan toteutuksessa verotuksessa kuusi kärpännahkaa vastasi 10 harmaanahkaa tai 15 sekalaista oravannahkaa.³¹⁸

Hirvenmetsästyksen periaatteissa varattu kuninkaita ja heidän seurueita varten, mutta hirvenajoa ja pyyntiä hirvihaudoilla lienee kuitenkin harjoitettu salaa kaikkialla.³¹⁹ 1600-luvulla kruunu palkkasi omia metsästyksiä ja jahtivoutejä Ylä-Satakuntaan ja Pohjanmaalle saadakseen vähenevistä riistakannoista hovin tarvitsemat nahat ja turkikset.³²⁰ Kaarle herttua antoi lappalaisille vuonna 1602 uuden verollepanoasetuksen. Tässä ohjeessa hän sovelsi kymmenysverotusta, ja kehotti voutejä verottamaan joka 10. syntyvän poronvasan ja joka 10. pyydetyn peuran. Käytännössä Kaarlen suunnitelmat eivät toteutuneet, eikä porotalous juuri edistynyt 1600-luvulla, sillä peuroja riitti vielä metsästettäväksi. Poroja käytettiin lähinnä veto- ja houkutuseläiminä peuranpyynnissä.³²¹

Veroparseliuudistuksen jälkeen 1600-luvun alussa tileistä poistuivat viimeisetkin jäänteet vuotuisista turkisveroista lukuun ottamatta Oulun erämaata eli Kajaanin pitäjää, missä kunkin savun eli talonpoikaistalon oli edelleen toimitettava vuotuisena verona kymmenen oravannahkaa.³²²

PUUTAVARA HALOISTA SYSIPUIHIN

Halkoja tarvittiin valtavasti niin linnojen, kuninkaankartanoiden kuin nimismiestalojen lämmitykseen, tiilien ja kalkin polttoon sekä raudan valmistukseen. LUUKKO toteaa Suomen historian yleisesityksessä, että metsäntuotteita verotettiin vain harvoin 1600-luvulla.³²³ Näin oli asianlaita kuitenkin lähinnä Pohjanmaalla, sillä etäisyydet monesta pitäjästä Korsholman kuninkaankartanoon olivat niin pitkät, ettei halkojen kuljetus tullut kysymykseen. Kaikissa muissa maakunnissa halot kuuluivat oleellisena osana useimpien pitäjien kruunun ja paikallishallinnon veroihin 1500-luvulla. Kirkon veroissa halot eivät esiintyneet.

316 Nikula 1987, 306–307.

317 Kristofferin Maanlain Rakennuskaaren 24. luku; Papunen 1996, 212; Pylkkänen 1956, 88.

318 KA 4972.

319 Papunen 1996, 213; Vuorela 1975, 56–59.

320 Melander 1928, 100–101.

321 HFH I, 276–277; Onnela 1995, 185–187.

322 KA 4864:5–8.

323 Luukko 1967, 142.

Taulukkoon 25 on koottu eri halkoverot ja niiden osuus eri maakunnissa. Vuoden 1542 tilien mukaan halkoja kannettiin kahden eri mittayksikön mukaan joko sylimittana tai kuormina, mikä vaikeuttaa tarkkaa vertailua. Sylen ja kuorman välinen suhde on summittainen. Verohintojen mukaan voidaan päätellä, että yksi syli halkoja käsitti noin neljä halkokuormaa, sillä halkokuorma oli 2 äyrin arvoinen, kun taas syli halkoja mainittiin 8 äyrin arvoiseksi.³²⁴ Kuorman suuruus lienee todettava vain määräksi, jonka hevonen pystyi kerralla vetämään.

Tilimerkintöjenkin perusteella puutavaraa kannettiin hyvin eri tarkoituksiin. Varsinais-Suomessa verona toimitettiin niin sanottuja pitkiä rankoja (*long ved*), jotka käytettiin ilmeisesti erilaisiin rakennustöihin. Hämeen ja Viipurin lääneissä talonpojat toimittivat halkoja, jotka käytettiin erityisesti tiilien polttoon (*tegelved*). Viipurin läänissä kruunu tarvitsi sypipuita (*kohlved*) raudan valmistukseen. Tavallisia lämmittämiseen tarkoitettuja halkoja toimitettiin sekä kuormittain (*lass ved*) että sylittain (*kast ved*). Sylimitalla kannettuja tavallisia halkoja kertyi yhteensä 1720 syltä ja ne on muutettu vertailun helpottamiseksi taulukkoon 25 kuorma-yksiköiksi. 1 720 halkosyliä mahtui 6 880 kuormaan.

Taulukko 25. Halot veroparselina ja niiden osuus maakunnittain v. 1542

	kuormaa	Varsinais-Suomi %	Ahvenanmaa %	Raasepori %	Porvoon lääni %	Viipurin lääni %	Savo %	Häme %
Halot	6880	7,2		6,7		29,6	56,4	
Rankapuut	497,8	100,00						
Tiilipuut	940					69,4		30,6
Kuormahalot	9627,0	28,3	3,7		20,1	48,0		
Sypipuut	892,0					100,0		
Yhteensä	18.836,8	19,7	1,9	2,5	10,3	43,6	20,6	1,5

Lähteet: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

Eniten halkoja joutuivat toimittamaan Viipurin ja Turun linnojen lähipitäjissä asuneet talonpojat sekä savolaiset kaikista pitäjistä tasapuolisesti.³²⁵ Kaikista veroina toimitetuista haloista lähes puolet kruunu sai Viipurin läänistä. Etenkin Viipurin, Säkkipjärven, Lappeen ja Taipaleen pitäjistä tuotiin kruunun tarpeisiin runsaasti halkoja. Lyhyet ja muutenkin hyvät etäisyydet, esimerkiksi vesireittejä pitkin Viipurin linnan ja linnan asema keskeisenä rajalinnana olivat muita suuremman halkoveron taustalla. Ahvenanmaalla halkoja toimitettiin vain nimismiehen taloihin nimismiehenverossa. Kruunulle talonpojat korvasivat entiseen linnanajoveroon kuuluneet halot rahana.

Turun linnan halkoja tuotiin Paraisilta ja Nauvosta saakka sekä veneillä että talvella rekikuormina jäitä pitkin. Liedosta, Kaarinasta ja Raisiosta toimitettiin li-

324 Asiakirjoja jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja 1500–1600-luvuilla, Vennola 1908, 47.

325 KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

säksi savuittain syli ”pitkiä puita”, jotka olivat erilaisiin rakennustarpeisiin tarkoitettuja rankoja tai aidaspuita. Varsinais-Suomessa suurimmassa osassa pitäjiä halot lisättiin kruunulle kannettuihin veroihin vasta vuoden 1586 verotarkistuksessa. Halkoja kannettiin verona siitä lähtien kaikissa pitäjissä lukuun ottamatta Hiittisten saaristoa. Raskain halkovero oli Piikkiön, kevyin taas Vehmaan kihlakunnassa. Savossa tilanne oli päinvastainen. Vain linnaa lähimpänä sijainneen Säämingin pitäjän talonpojat oli vapautettu halkoverosta, sillä he joutuivat puolestaan hoitamaan linnan viljelyksiä urakkaluontoisesti.³²⁶ Satakunnassa halot lisättiin vuotuiseen veroon vasta vuonna 1558.

Hämeessä halkovero rasitti talonpoikia varsin vähän. Ainoastaan Hattulan ja Sääksmäen kihlakunnista toimitettiin linnaan halkoja, jotka käytettiin tiilien poltossa.³²⁷ Ylisestä kihlakunnasta tuotiin halkojen sijaan kuivattua kalaa, sillä halkoja oli vaivalloista kuljettaa kaukaa. 1600-luvun alun veroparseliuudistuksen jälkeen Hämeen pitäjistä ei enää kannettu verona halkoja. Tiilien polttoon toimitetut halot oli ollut vanha jäännös, jolla ei ollut enää ehkä 1500-luvulla vastaavuutta.

1600-luvun alun veroparseliuudistuksen jälkeen halot jäivät osaksi vuotuista veroa Varsinais-Suomessa, Porvoon ja Viipurin lääneissä ja Savossa. (Kartta 22) Yleisin vero-ohje oli toimittaa kuorma halkoja ruokakuntaa kohti. Keskimäärin raskain halkovero oli sälytetty Lappeen ja Taipaleen talonpojille. Heidän tuli kuljettaa noin 2,5 kuormaa halkoja Viipuriin. Varsinais-Suomessa halkovero puuttui vain saaristosta Hiittisten, Korppoon ja Iniön talonpojilta. Muita kaksi kertaa suurempi vero oli määrätty Maarian, Hirvensalon ja Raision sekä koko Vehmaan kihlakunnan talonpojille.³²⁸

Tervan ohella toinen puunhiiltämistapa oli sysipuiden (*kohlved*) poltto. Sydenpoltton kultakausi alkoi vasta 1600-luvulla rautaruukkien myötä, mutta jo 1500-luvulla halot esiintyivät verotuotteena Viipurin läänissä. Sieltä toimitetut puut olivat juuri sydenpolttoon tarkoitettuja rankoja tai halkoja, ei siis valmiita hiiliä. Hiilet kirjattiin yleensä tileihin tynnyreittäin, ja sysipuut kuormina. Vain Kuusiston lampuodit toimittivat kruunulle hiiliä sopimusverona vuonna 1542.³²⁹ Savoön sysien poltto vakiintui myöhemmin, kun Visulahden ja Pellosniemen talonpoikien tuli polttaa linnan hiilimiilussa halkoja. Pitäjän velvollisuus oli toimittaa vuosittain 25 lästiä hiiliä. Tämä 300 tynnyrin suuruinen hiilvero oli harvoja pitäjäkohtaisia verovelvollisuuksia.³³⁰

Muita jalostettuja tuotteita metsäisten verotuotteiden joukossa edustivat tukit eli hirret (*stockar*), laudat (*bräder*) ja palkit (*bielkar*). Tukin veistäminen laudaksi kirveellä oli työlästä ja kulutti paljon puuta, eikä yksiteräisiä vesisahoja ollut kuin muutamilla paikkakunnilla 1500-luvulla.³³¹ Palkkeja eli nelisärmäiseksi veistettyjä paksuja lankkuja toimitettiin verona ainoastaan Raaseporin linnaläänistä sekä Var-

326 Rinne 1947, 176–181.

327 Halkoja toimitettiin Hämeen kahdesta kihlakunnasta lukuun ottamatta Hattulan, Vihdin, Jämsän ja Portaan pitäjiä.

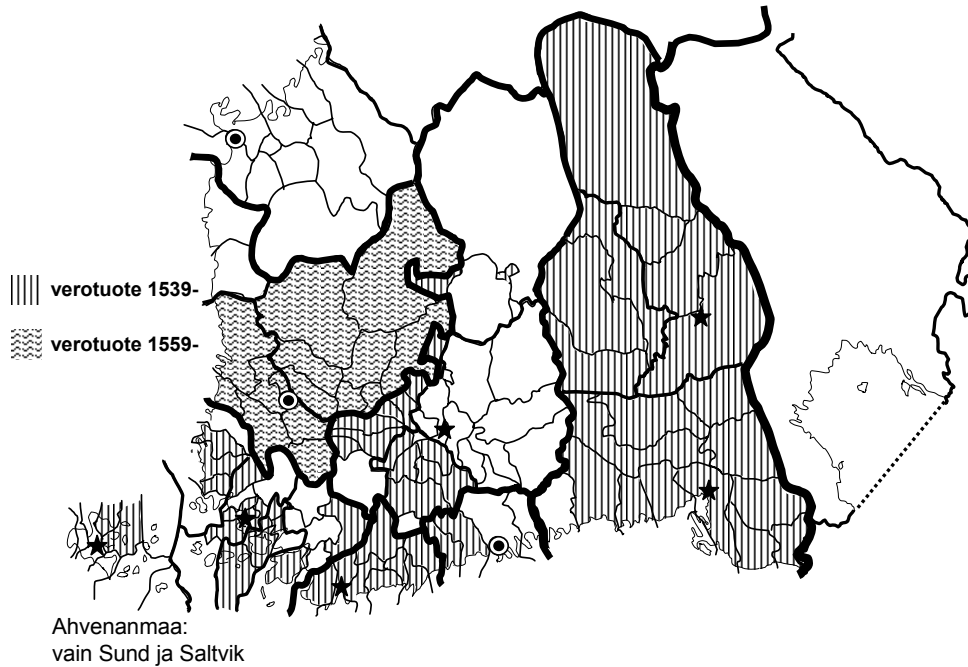
328 KA 358; KA 359.

329 KA 5:397v.

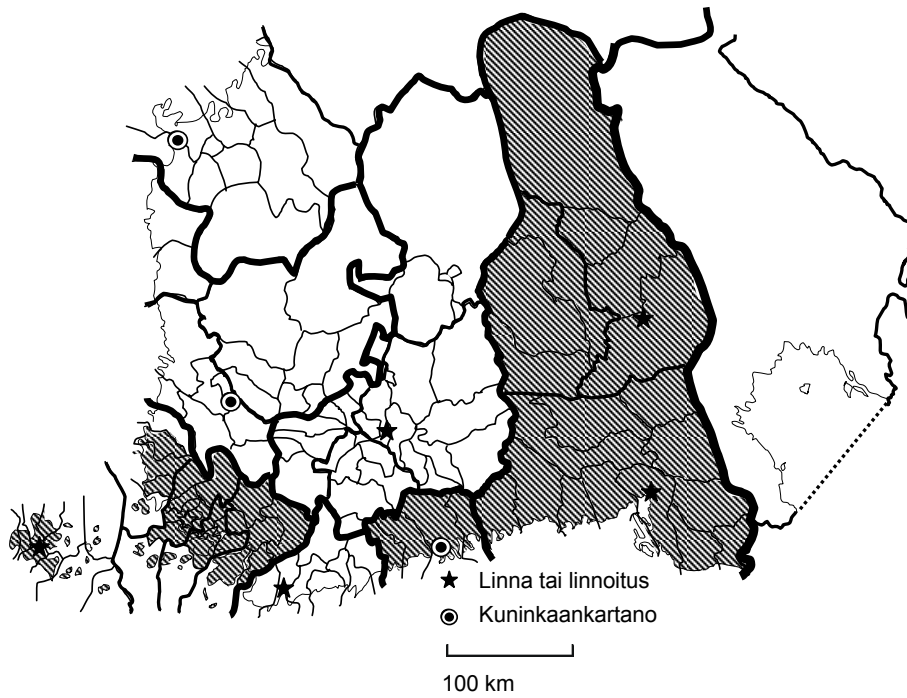
330 Arw.Handl. III, 309, 315, 317. Yksi lästi hiiliä käsitti 12 tynnyriä ja se oli rahalliselta arvoltaan 1 ½ markkaa.

331 Helander 1949, 56–57.

Kartta 22. HALOT VEROPARSELINA VUODESTA 1539 ALKAEN

HALOT VEROPARSELINA VUODESTA 1609 ALKAEN

sinais-Suomen pohjoisimmasta pitäjistä Pöytyältä. Samasta pitäjistä tuotiin kruunun rakennustarpeisiin talonpoikien veistämiä lautoja. Vuoden 1582 veroarvon mukaan palkit olivat kahdeksan äyrin arvoisia, kun taas tavallinen käsittelemätön tukki oli kahden äyrin ja lauta yhden äyrin arvoinen. Tukin hintaan verrattuna palkin veistämiseksi annettiin selkeä rahallinen arvo.³³²

Taulukko 26. Maakuntien osuus vuotuisista puutavaraveroista 1540-luvulta lähtien

	Varsinais-Suomi %	Raaseporin lääni %	Porvoon lääni %	Viipurin lääni %	Savo %	Hämeen lääni %
Tukkipuu	13	–	–	59,2	27,8	–
Palkki	38,7	61,3	–	–	–	–
Lauta	3,2	5	40,1	–	34,1	17,6

Lähde: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

Lautoja toimitettiin suhteessa eniten Porvoon läänissä, mutta myös Savosta sekä Etelä-Hämeestä. Viipurin linnaan tukkeja kuljetettiin Säkkijärveltä, Viipurin pitäjistä sekä Lappeen kihlakunnasta. Olennaista oli kuljettaa lautoja sieltä, missä puutavaraa oli runsaasti saatavana ja talonpojan saavutettavissa. Tosin myös lautatarvan tarve ratkaisi. Savossa linnan varustusta ja korjauksia varten lautoja oli kuljetettava kaukaakin.

Savossa ja Raaseporin läänissä puutavara kannettiin kollektiivisesti verokunnittain, mutta Porvoon läänissä, Hämeessä, Pöytyällä ja Viipurissa velvollisuus oli määrätty maaveroyksiköiden mukaan. Puutavara käytettiin osittain linnojen ja kartanoiden korjaustöihin, mutta osan kruunu lienee myynyt rannikon talonpoikaispurjehtijoiden tapaan ulkomaille varsinkin Uudeltamaalta.

Apuveroina kruunu määräsi talonpoikien toimitettavaksi usein tukkeja ja lautoja, sillä niitä tarvittiin nopeallakin varoitusaajalla linnojen ja kartanoiden rakennustöihin ja korjaukseen. Apurakennusparseleita ei kannettu välttämättä kaikilta tiloilta yhtä suurina määrinä, vaan veronkantoa perusteltiin usein seuraavasti: ”*icke efter wist Mantall, uthan effter hwar och ens förmögenhet*”.³³³ Rakennustarvikkeita toimittivat siis ne talonpojat, jotka siihen varallisuutensa puolesta kykenivät. Apuverojen lisäksi kruunu sai erilaista lautatavaraa vaihtotuotteina.

Veroparseliuudistuksen jälkeen laudat ja palkit eivät enää olleet osa vuotuista veroa, ja niiden osuus siirrettiin lähinnä raha- ja viljaveroihin. Tukkeja sen sijaan kannettiin edelleen Lappeen ja Taipaleen pitäjissä niin, että kukin täysvero toimitti neljä tukkia. Yhden tukin eli hirren arvo oli neljä äyriä eli se vastasi arvoltaan yhtä miestyöpäivää.

332 Asiakirjoja jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja 1500–1600-luvuilla, 1908, 47.

333 KA 1644.

Satakunnan kinkeriveron erikoisuutena olivat neljänneskunnittain maksetut tammi- eli oluttynnyrit (*eke tunnör / eke ölträ*) ja puuastiat (*spil trädh*).³³⁴ Muissa maakunnissa ei tunnettu tynnyreitä, saati tammipuuta, vuotuisina verotuotteina. Vero oli osa vanhaa keskiaikaista kinkeriveroa ja puuastiat kannettiin kunkin pitäjän (Närpiötä lukuun ottamatta) neljännes- ja kolmanneskunnilta. Vero-ohjeen mukaan kukin verokunta joutui toimittamaan kaksi tammitynnyriä ja kolme kappaletta muita puuastioita. Vaikka kinkerivero tuli osaksi kruunun tilinpitoa jo vuonna 1547, mainittiin tynnyrit ensimmäisen kerran vasta vuoden 1549 tileissä.³³⁵

Kinkerivero oli vanha ruokaruotsivero, joka oli ollut läänitettyä laamannille. Ainakin vuonna 1530 se tunnetaan nimellä laamanninkinkerä.³³⁶ Tammipuun esiintymisen verotuotteena ikivanhassa, ehkä 1300-luvulla syntyneessä, kinkeriverossa osoittanee sen, että tammen on täytynyt kasvaa luonnonvaraisena Kokemäenjoen pohjoispuolellakin ainakin jo muutamia satoja vuosia ennen veron syntyhetkeä. Lämmin ilmastovaihe on mahdollistanut tammen luontaisen esiintymisen pohjoisempana kuin mitä nykyään.³³⁷

Kannettiinko vero sitten tosiaan tynnyreinä? Vaihtoparseliluetteloiden mukaan esimerkiksi vuonna 1556 maksettiin kaikkien tynnyreiden sijaan rahaa, mutta puolestaan vuonna 1558 on Ylä-Satakunnasta todella toimitettu (tammi)tynnyreitä. Tammitynnyrin sai korvata kuuden äyrin rahamaksulla, kun taas tavallinen puuastia noteerattiin kolmen äyrin arvoiseksi.³³⁸ Vanha kinkerivero lopetettiin vuonna 1559 kokonaan, ja Satakunnan toisen verontasoituksen myötä se siirrettiin osaksi pääveroa. Samassa yhteydessä tynnyrit ja puuastiat poistuvat vuotuisten veroparselien joukosta.³³⁹

Tuohta kruunu tarvitsi lähinnä kateaineiksena linnoissa ja kartanoissa. Se oli monikäyttöinen ja pitkäikäinen raaka-aine niin rakennusten katoissa kuin monissa tarve-esineissä. Tuohi oli nahan veroinen raaka-aine myös jalkineissa.³⁴⁰ Koivun tuohi kiskottiin puista yleensä kesäkuussa joko levyinä tai kapeina spiraalimaisina nauhoina. Levyt käytettiin lähinnä kätteiksi, ja nauhoista punottiin kartanoiden ja linnojen tarpeisiin monenlaisia käyttöesineitä: vasuja, kontteja, virsuja ja myös köysiä.³⁴¹ Yksikkönä oli levy tai liuska (*flik*), joka oli yhden sylen pituinen.³⁴² Taulukon 27 mukaan tuohta toimitettiin verona lähinnä Länsi- ja Itä-Uudeltamaalta ja Savosta. Hämeessä tuohia toimittivat kruunun tarpeisiin ainoastaan Lehijärven, Janakkalan, Lopen ja Kalvolan talonpojat. Muut pitäjät korvasivat tuohiveron joko rahana, voina, ohrina tai kuivattuna kalana.

Lehmuksesta kiskottu niini oli niin talonpojan kuin kruununkin kartanotaloudessa hyödyllinen raaka-aine. Niini oli hampun ohella tärkeä raaka-aine erilaisten

334 Puuastia eli *spilträ* on ollut suolaisten kalojen säilytysastia, jonka vetoisuus oli 48 kannua eli noin 125 litraa. Se tunnetaan myös nimellä ”silltunna”. Jansson 1995, 242, 272.

335 KA 1931, KA 1936b:26.

336 Kameraalisiä Asiakirjoja I: s.11; Voionmaa 1912, 262–263, 268; Suvanto 1973, 350

337 Hulden 2001, 171–178.

338 KA 1992:7v, KA 1999:6, KA 2026:13.

339 Laakso 1982, 111–116.

340 Vuorela 1975, 411–414, 444–446.

341 Valonen 1952, 248–253.

342 Soininen 1961, 217.

Taulukko 27. Tuohi verotuotteena eri maakunnissa

Maakunta	veronkantoyksikkö (vky)	liuskaa/vky	Yhteensä
Raasepori	verokunta	400	22 950
Porvoon lääni	täysvero	30	28 200
Savo	arviokunta	25	30 000
Häme (*)	koukku	50	5 788
Häme (Kalvola)	neljänneskunta	500	1 500

(*) = tuohivero koski tässä tapauksessa vain Lehijärven, Janakkalan ja Lopen pitäjii.

Lähteet: KA 5: 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324.

köysien valmistuksessa, ja sitä käytettiin myös kalanpyydyksissä. Niini oli omiaan esimerkiksi nuotanpauloina, sillä se oli kevyttä, eikä mädäntynyt helposti. Tuohen tavoin myös niinestä punottiin koreja ja kontteja. Niinikuitua kiskottiin metsälehmuksen nilakerroksesta alkukesästä, kun kuori irtosi helposti. Suikaleet niputettiin ja liotettiin vedessä. Luonnonvaraisina lehmuksia kasvoi lähinnä enää Etelä-Suomessa, ja sielläkin vain harvoissa paikoissa. Niinimetsien luvattomasta käytöstä onkin monia käräjöntiesimerkkejä.³⁴³

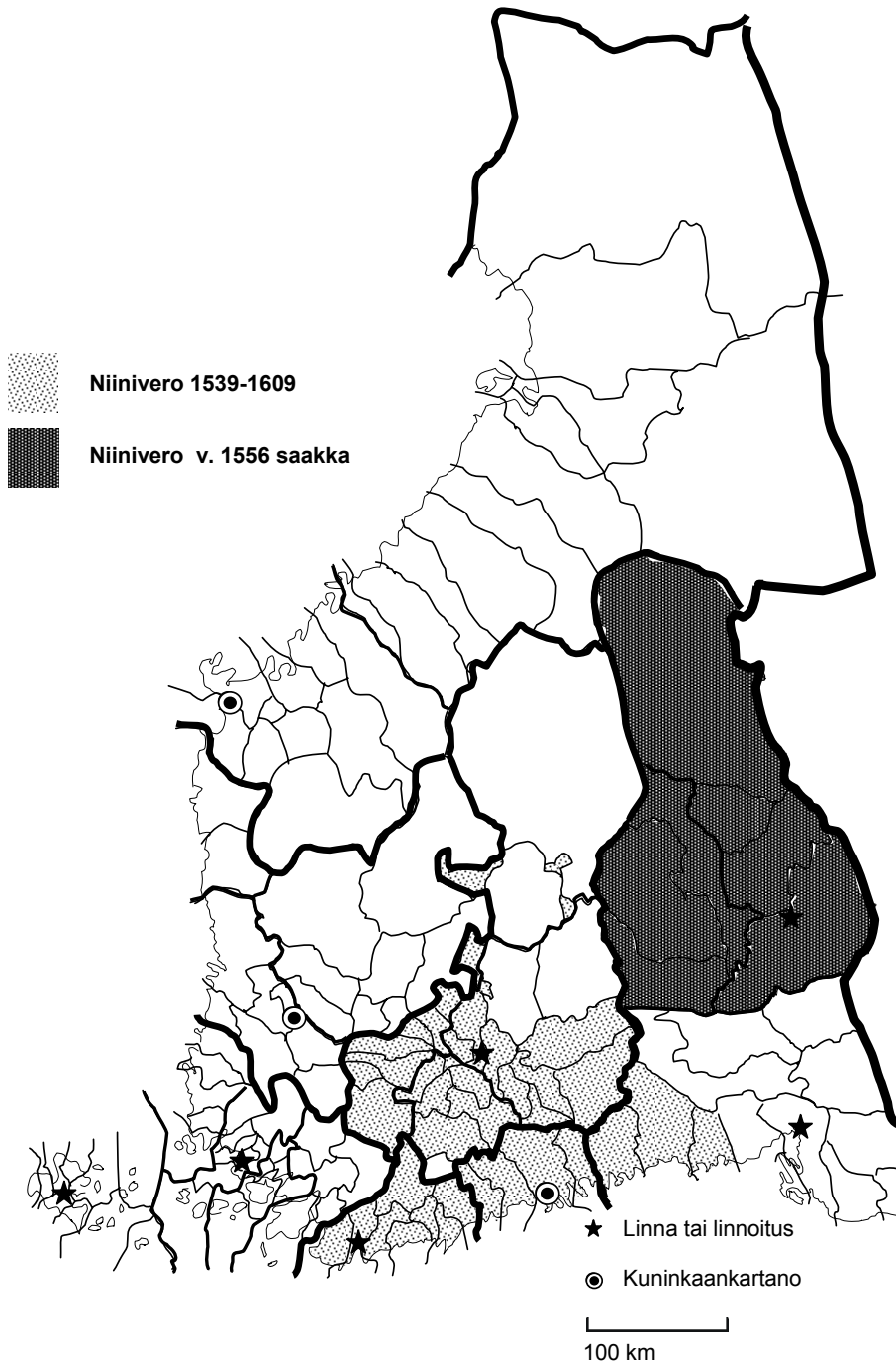
Niini tunnettiin veroparselina Uudellamaalla ja Kymenkartanon läänissä sekä Hämeessä Vihtiä ja Pohjois-Hämettä lukuun ottamatta. Savossa niintä kannettiin verona neljänneskunnilta vain vuoden 1556 verouudistukseen asti. Lehmusmetsät olivat ilmeisesti joutuneet siihen mennessä jo niin perusteellisesti kasketuiksi, että niiniveron maksuun ei ollut enää realistisia mahdollisuuksia. Kymenlaaksossa ja itäisellä Uudellamaalla niintä toimitettiin 7–10 naulaa kultakin täysverolta, kun taas Raaseporin läänissä niini kannettiin kollektiivisesti verokunnittain. Suurin osa niinestä (63 prosenttia) kertyi vero-ohjeiden mukaan Porvoon läänistä, itäiseltä Uudeltamaalta. (Kartta 23)

Lappeen ja Jääsken kihlakunnissa talonpojat maksoivat myöhäiskeskiajalla niinen sijaan niinirahaa. Veron osuus oli ollut aikoinaan pieni tai niinen veroarvo matala. Jääskessä kukin täysvero maksoi niinirahaa nimittäin vain 6 penninkiä. Lappeella ja Taipaleessa 2,5 äyrin niiniraha kerättiin nautakunnittain, jolloin sielläkin yhden täysveron osuudeksi tuli tällöin noin kuusi penninkiä. Vuotuisena verotuotteena niini ei esiintynyt enää missään maakunnassa 1600-luvun alun veroparseliuudistuksen jälkeen.

Kustaa Vaasan verouudistuksien eräs tyypillinen piirre oli, että lampuotien verotus ei näytä juuri muuttuneen 1500-luvun kuluessa. Yhtenä esimerkkinä voidaan pitää Varsinais-Suomen Sauvon pitäjässä sijainnutta Ruonankartanoa, joka oli kruunun omistama kartanolääni. Vero kannettiin kaikilta kartanoläänin talonpojilta ilmeisesti samansuuruisena, sillä heillä ei ollut savulukuja, joka olisi tarkemmin määritellyt veron suuruuden. Erikoisista verotuotteista voisi mainita aidakset

343 Hokka 1991, 1–20; Vuorela 1975, 447; Jokipii 1974, 382–384; Luukko 1957, 526.

Kartta 23. NIINI VEROTUOTTEENA VUODESTA 1539 ALKAEN

(*gierdsle*) ja katiskapuut (*katissewedh*).³⁴⁴ Ruonankartanon talonpojat olivat kruunun lampuoteja, mutta erityisasemansa vuoksi heidän maksamansa verot kirjattiin voudintileihin aina perintötalonpoikien kanssa samaan yhteyteen, eikä muiden lampuotien tiliselvitykseen.

Toinen esimerkki paikallisesta erityisverosta oli Koivistolla kannetut jalkajousen tukit (*arborste solor aff lö*n). Jokaisen täysveron tuli toimittaa kruunulle yksi tukki, joten sopimuksen mukaan veroa kertyi yhteensä 21 jalkajousen tukkia. Muissa tutkimusalueen pitäjissä tai maakunnissa vastaavaa varsin omaperäistä veroa ei esiintynyt.³⁴⁵ Tilikirjamerkintöjen mukaan jalkajousen tukki eli varsi oli vaahterapuuta, joka lujana ja kieroutumattomana puuaineksena soveltui hyvin jalkajousen varreksi.³⁴⁶ Koiviston Vasikkasaari oli vielä 1900-luvulla tunnettu erityisen rehevistä lehtometistä, jossa kasvoivat luonnonvaraisina tammi, lehmus, saarni, pähkinäpensas ja vaahtera.³⁴⁷ Vaahterapuun hankkiminen jalkajousia varten ei siis ollut mahdotonta. Veroa kannettiin edelleen 1500-luvulla ja se säilyi osana koivistolaisten veroa aina vuoden 1604 verouudistukseen asti.

KAUKIAISEN mukaan jalkajousina maksettu verosuoritus saattaa liittyä vanhaan ledung-järjestelmään, sillä perinteen mukaan talonpojista muodostettujen haminan- eli satamakuntien tuli varustaa sotalaiva muonan lisäksi yhdellä käsijousella ja 3 nuolella. Tanskassa perämies sai lisäksi jalkajousen. Vaikka Koivisto ei ollut oma hallintopitäjänsä, vaan osa Viipurin pitäjää, oli sillä silti oma erikoisasemansa. Tämä näkyi muun muassa siinä, että Koivistolla täysverolle määrätty vuotuinen vero oli selvästi kevyempi kuin muualla Viipurin pitäjässä. Kannetut vuotuiset verotuotteet olivat erilaiset, eikä koivistolaisten tarvinnut maksaa lainkaan nimismiehen veroa.³⁴⁸

Tervaa oli poltettu Suomessa pienimuotoisesti jo varhaisista ajoista lähtien, mutta esimerkiksi Olaus Magnus rinnastaa tervan merkityksen 1500-luvun kauppatavarana tuohiin eli taloudellinen merkitys oli hyvin vähäinen.³⁴⁹ Vuotuisena verona terva esiintyi uuden ajan alussa vain Porvoon läänissä, Kymenkartanossa, Viipurin läänissä sekä Savossa, ja vuotuiset veromäärät olivat sangen pieniä. Porvoon linnaläänissä, Pyhtäällä ja Elimäellä sekä Lappeen kihlakunnassa neljänneskunnat toimittivat puoli tynnyriä tervaa. Osuus täysveroa kohti jäi pieneksi myös Virolahdella ja Vehkalahdella, missä tervaveron suuruus kutakin täysveroa kohti oli kuusi naulaa.

Enin osa 1540-luvulla vuotuisena verona kannetusta tervasta saatiin Savosta. Tervaa toimitettiin 130 tynnyriä, joka oli lähes 90 prosenttia kaikesta tuon ajan verotervasta. (katso Liite 15) Tervan toimituksesta vastasivat pitäjien neljänneskunnat. Ainoastaan Visulahdelta ja Pellosniemeltä ei tervaa kuljetettu, vaan näistä pitäjistä tervan sijaan tuotiin ohraa. Muiden neljänneskuntien oli huolehdittava Olavinlinnan varusväelle kuusi tynnyriä tervaa. Vuonna 1556 tervavero jaettiin Savos-

344 KA 5: 39v–40v; MK 1540, 503–509; Alifrosti 1989, 29–33; Vuorela 1975, 111.

345 KA 4994:17–17v; KA 1: 7–13, 14–22.

346 Sirelius 1919, 49–52; Nordman C.A. KLNMI, 245–246. <http://honeybee.helsinki.fi/mmeko/ARBORETUM/vaahtera/vaahtera.htm#12> (19.10.2005)

347 Suomenmaa V, Viipurin lääni, 1923, 216.

348 Kaukiainen 1975, 33–37.

349 Kaila 1931, 51.

sa pienemmille veronkantoyksiköille arviokunnille. Vero-osuudeksi tuli kahdeksan naulaa, mikä oli varsin pieni määrä (3,4 kg).³⁵⁰ On kuitenkin syytä tähdentää, että 1500-luvulla kannetun vuotuisen veron yhteydessä toimitettu terva ei kruunulle riittänyt. Kruunun oli saatava tynnyrikaupalla tervaa pystyäkseen ylläpitämään ja kunnostamaan yhä suurempi sotalaivasto. Apuveroina tervaa vaadittiinkin sitten moninkertaisesti myös muissa maakunnissa.

1600-luvun alussa tervaa ei enää kannettu itäisessä osassa Suomea. Sen sijaan Pohjanmaalla tervasta tuli peräti kahdeksan pitäjän vuotuinen verotuote.³⁵¹ Tervaa kannettiin pohjalaisilta talonpojilta ½ tynnyriä kokomanttaalia eli maaveroyksikköä kohti. Verotervaa kertyi siis enimmillään noin 500 tynnyriä, mikä oli selvästi enemmän kuin ennen. Esimerkiksi vuonna 1582 vuotuista verotervaa kertyi Suomessa yhteensä vain 76 ½ tynnyriä.³⁵² (Kartta 24) Kruunun verona saamien tervatynnyriiden määrä oli kuitenkin vähäinen verrattuna koko Pohjanmaan tervan vientiin. Kaila arvelee viennin olleen 1600-luvun alkupuolella jo noin 20.000–25.000 tynnyriä. Tällöin tervasta tuli maamme tärkein vientiartikkeli ja Suomesta vähitellen maailman tärkein tervantuottaja.³⁵³ Tervaa poltettiin luonnollisesti monissa muisakin Pohjanmaan pitäjissä, missä sitä ei kuitenkaan kannettu vuotuisena verona.

Tervanpolton yleistyminen Pohjanmaalla selittyy pitkälti luonnonmaantieteellisillä tekijöillä. Pohjanmaan jokien keski- ja yläjuoksulta tervaa oli helppo kuljettaa suurina venekuormina pitkin merenrantaan. Maasto oli tasaista, ja joet liikennekelpoisia. Tervatynnyrit saatiin kuljetettua kaukaakin sisämaasta, missä koskemattomia metsiä oli runsaammin. Tervanpolton etuna oli lisäksi se, että ”pikku jääkauden” aikana se oli takuvarma tulolähde ja nälkäkuoleman estäjä. Jos halla vei viljan, antoi terva tarvittavia tuloja viljan ostoon.³⁵⁴ Puolestaan Etelä- ja Sisä-Suomessa rannikolle asti ulottuva epätasainen maasto sekä Salpausselän harju tekivät tervan kuljetuksen sekä kesällä että talvella hankalammaksi ja kalliimmaksi kuin Pohjanmaalla. Savon ja Pohjois-Hämeen mittava tervanpoltto alkoi vähentyä, ja huomattiin, että on kannattavampaa polttaa metsä kaskeksi ja myydä viljaa, jota on kevyempi kuljettaa kuin terva.³⁵⁵

MAAPERÄN TUOTTEET

Kruunun veroissa esiintyivät myös maaperän tuotteet: kalkkikivi ja harmaakivi sekä jalostetut tuotteet tiili ja rauta. Kalkkikivi esiintyi vuotuisena verotuotteena vain Sisä-Suomen linnamaakunnissa Savossa ja Hämeessä. Savossa sitä toimitettiin Visulahdelta ja Pellosniemeltä neljänneskunnittain kaksi tynnyriä vuodessa. Hä-

350 Arw.Handl. III, 277–316.

351 Tervaa kannettiin vuotuisena verona vuodesta 1609 lähtien Ilmajoella, Lapualla, Vöyrissä, Isokyrössä, Vähäkyrössä, Laihialla, Kokkolassa ja Oulun pitäjässä.

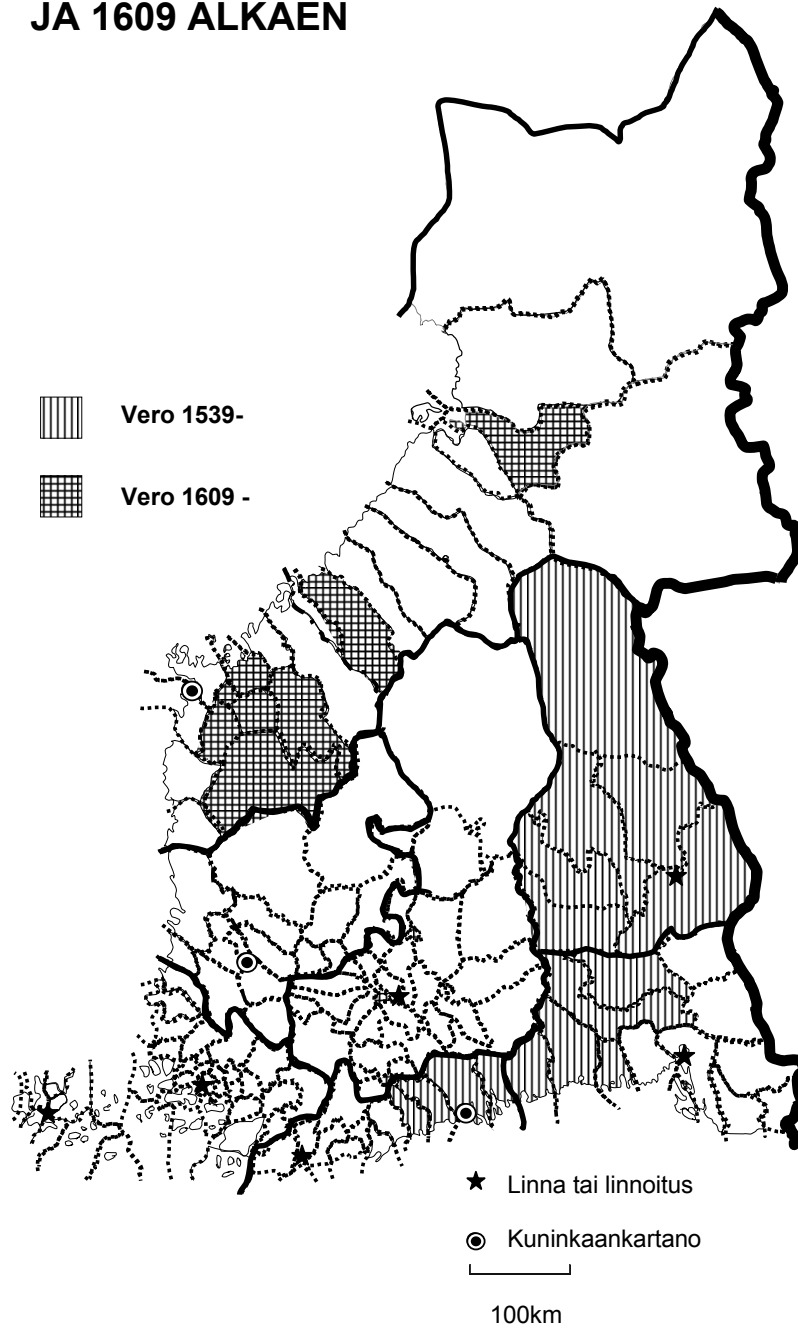
352 ASKO III:7, 8. Tässä on mukana Savon, Porvoon ja Viipurin linnaläänien vero. Varusväen tervaa ei enää kannettu Savossa vuoden 1556 jälkeen.

353 Kaila 1931, 62–64.

354 Jutikkala 1980, 233.

355 Vilkuna 1976, 333; Kaila 1931, 9–15, 49–52, 62–63.

Kartta 24. TERVA VEROPARSELINA VUOSISTA 1539 JA 1609 ALKAEN

meessä kalkkia toimitettiin verona osasta pitäjiä, niin, että kunkin neljänneskunnan veroksi oli aikanaan määrätty yksi tynnyri kalkkia.³⁵⁶ Tervan tapaan myös kalkki oli 1500-luvulla sangen yleinen apuveroparseli, mutta sitä myös ostettiin kruunun tarpeisiin. Kalkkia tarvittiin linnojen ja kirkkojen muuraamiseen. Turun linnaan kalkkikiveä ostettiin etenkin Ahvenanmaalta ja Paraisilta. Varsinkin Juhana-herttuan residenssikauden alussa 1550-luvulla, jolloin linnaan rakennettiin kolmas kerros, kalkkia tuotiin Paraisilta. Kalkkiapuvero hyvitettiin sittemmin talonpoikien vuotuisessa verossa. Linnan oma kalkkiproomu kuljetti kalkkilastit Paraisilta linnaan. Myös päivätöitä käytettiin kalkin ja hiekan polttamiseen.³⁵⁷ Kiviaines poltettiin valmiiksi kalkiksi vasta rakennustyömaan suurissa uuneissa.

Savossa talonpojat joutuivat toimittamaan myös harmaakiveä vuotuisena veroparselina Olavinlinnan rakentamista ja varustamista varten. Yhtä veronkantoyksikköä, arviokuntaa, kohti määrä oli $\frac{1}{4}$ syltä.³⁵⁸ Aluksi velvollisuus koski vain Vesulahden ja Pellosniemen asukkaita, mutta vuodesta 1556 lähtien myös Juva ja Rantasalmi eli koko Suur-Savon voutikunta tulivat veron piiriin. Pien-Savon voutikunnasta kiveä ei tarvinnut kuljettaa. Läänin pohjoisosasta olisi ollut kohtuuttoman pitkä matka Olavinlinnaan.³⁵⁹ Harmaakivi poistettiin Savon vuotuisten parseleiden joukosta vasta 1600-luvun alussa.

Tiiliä kannettiin talonpojilta apuveroina, minkä lisäksi niitä tarjottiin silloin tällöin vaihtoparseleina. Kaarinan pitäjään kuuluneen Kaksikerran verokunnan talonpojat polttivat vuonna 1571 tiiliä linnan tarpeisiin ja korvasivat tällä tavalla heinäveronsa. Tiilenpolto oli Kaksikerran saassa kalkin polton ohella yleinen tapa ja merkittävä sivuelinkeino. Pelot olivat pieniä, joten talonpojat harjoittivat sitäkin enemmän kalkin- ja tiilenpoltoa. Lisäksi painava aines oli mahdollista kuljettaa sekä vesitse että talvella jääteitse linnan käyttöön.³⁶⁰ Hämeessä tiilentekoon liittyi välillisesti sekä työvelvollisuus, savenpolkeminen, että halkojen toimitus tiilenpoltoa varten.

Klemetti-kirjurin veronpanon yhteydessä vuonna 1543 savolaisten neljänneskuntien maksettavaksi määrättiin harkkorautaa kolme leiviskää.³⁶¹ Tileissä siitä käytetään myös nimeä osmundinrauta (*osmundjärn*). Kruunun vuotuinen verosaatava oli näin ollen 60 leiviskää rautaa, mikä oli Ruotsin maakuntiin verrattuna luonnollisesti häviävän pieni määrä. Raudanvalmistuksella oli nimenomaan Savossa vakiintuneet perinteet. Esimerkiksi Kustaa Vaasa pyysi Savon linnanvoutia Kustaa Finckää lähettämään savolaisia seppiä Turun linnaan, koska oli kuullut heidän hyvistä sepäntaidoistaan.³⁶²

Harkkorauta valmistettiin kansanomaisesti järvi- ja suomalmista, joka sulatettiin hiekkarinteeseen rakennetuissa niinsanotuissa osmonuuneissa eli harkkohy-

356 KA 5: 200–236; KA 5: 248–325. Hämeessä vero puuttui Mäskälän, Vihdin, Portaan, Jämsän, Rautalammin sekä Lammin, Padasjoen, Sysmän, Asikkalan, Hollolan, Uudenkylän, Tennilän ja Elimäen veroista.

357 Gardberg 1959, 319–322.

358 1 syli oli noin 3 m³

359 Soininen 1961, 217.

360 KA 1163:40–41; Oja 1944, 136–137; Purola 1995, 203–205.

361 Soininen 1961, 224–225, 394. Harkkorauta (tackjärn)

362 Arw. hand. IV, no 52, 67, 71.

teissä sypipuita polttamalla. Valmis rauta taottiin monesti pitkulaisiksi kangiksi, sillä taottu kanki- eli takorauta kesti terätyökaluissa huomattavasti paremmin kuin hauras harkko- eli valurauta.³⁶³ Harkkoraudan yksikkönä käytettiin vatia, joka vienkymmenekseen oli synonyymi mittayksikölle kippunta.³⁶⁴

TYÖVELVOLLISUUDET OSANA VERONMAKSUA

PÄIVÄTYÖT, LINNANRAKENNUS JA KYYDIT

Rahan ja verotuotteiden lisäksi talonpoikaisen rahvaan verovelvollisuuksiin kuuluivat kruunun päivätyöt, joita käytettiin kuninkaankartanoiden viljely- ja kunnostustöihin, linnojen ja linnoitusten rakentamiseen sekä verotuotteiden kuljettamiseen. Päivätyövero lienee syntynyt monissa maakunnissa nimenomaan vasta linnanrakennuskaudella 1300–1400-luvuilla, jolloin maakunnissa tarvittiin säännöllisesti paljon työvoimaa. Sitä ennen kruununtilat olivat etupäässä pieniä lampuotien hoitamia tiloja, joiden viljelyyn ei ulkopuolista väkeä juuri tarvittu.³⁶⁵

Se, miten veronalainen rahvas suoritti päivätyövelvollisuutensa 1530-luvun lopussa, vaihteli sangen paljon eri maakunnissa ja varsinkin maakuntien eri pitäjissä. (Katso kartta 25)³⁶⁶ Maakunnista Savossa ja Raaseporin läänissä velvollisuus oli yhtenäinen kaikille pitäjille – työt tehtiin päivätöinä linnassa tai karjakartanoissa vuosittaisten tarpeiden mukaan. Myös Viipurin läänissä Koiviston pitäjää lukuun ottamatta vero suoritettiin päivätöinä. Pitäjissä, joissa työpäiviä ei vaadittu, korvattiin vero yleensä joko rahana tai veroparseleina. Vaikka alkuperäinen käyttötarkoitus olisi jo ajat sitten poistunut, kruunun tapana ei ollut yleensä menettää ”saavutettua etua” vaan esimerkiksi muuttaa kantotapaa. Siksi uuden ajan verotuksessa on nähtävissä tässäkin suhteessa monenlaisia verokerrostumia.

Varsinais-Suomessa ainoastaan Turun linnan lähiympäristössä asuvien, Kaarinan, Liedon, Raision, Maarian ja Rymättylän, pitäjien talonpojat suorittivat työveronsa päivätöinä lähinnä hoitaen vuorollaan linnan latokartanoita. Kukin manttaali eli ruokakunta joutui osallistumaan voudin määräämiin töihin viitenä päivänä vuodessa. Muut pitäjät maksoivat itsensä vapaaksi työvelvollisuudesta rahalla. Korvaava vero viidestä työpäivästä oli vuoteen 1549 asti arvoltaan vain 1,5 äyriä, mutta sen jälkeen päivätyöraha nostettiin vastaamaan paremmin todellista työpäivien arvoa viiteen äyriin.³⁶⁷ Ulkosaaristossa, Korppoossa ja Kemiön Hiittisissä, vero maksettiin turskana. Muurlassa päivätyöiden sijaan tarjottiin yksi panni maltaita.³⁶⁸

363 Vilkuna, KLM XIII, 46; Vuorela 1975, 428–430.

364 Jansson 1950, 23. Kippunta = 20 leiviskää = 170 kg

365 Voionmaa 1912, 296–316; Renvall 1949, 122–123. Vanhin tunnettu kirjallinen maininta pakollisesta verosta on ollut juuri työpalvelus hallitsijan ja yhteiskunnan hyväksi, ja muinaisessa egyptin kielessä ’työ’- sanan synonyymi on ollut juuri ’vero’, Myöhänen 1999, 1224.

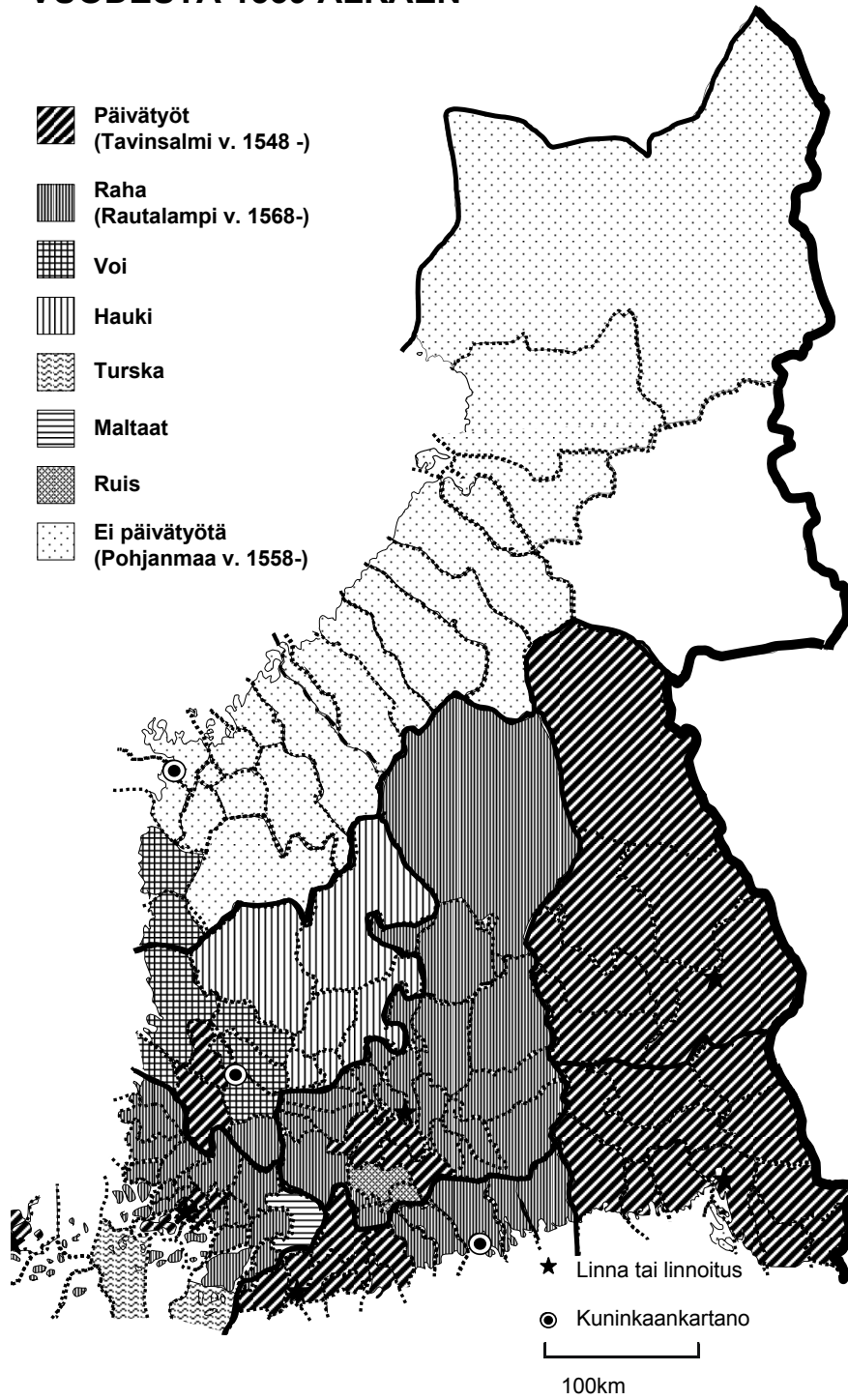
366 Kartta perustuu lähinnä voudintilin niteisiin KA 1 (v. 1539), KA 2 (v. 1540) ja KA 5 (v. 1542) sekä maakuntien omiin tileihin vastaavilta vuosilta.

367 Työmiehen palkka oli 1540- ja 1550-luvuilla 1 äyri. Nikula 1987, 158.

368 KA 5:30v. Päivätyö oli 1 äyrin, tynnyri turskaa 4 markan ja panni maltaita 1,5 markan (=12 äyriä) arvoisia.

Kartta 25.
PÄIVÄTYÖVEROT JA KORVAAVAT TUOTTEET
VUODESTA 1539 ALKAEN

Taulukko 28. Päivätyövero talonpoikaistilaa kohti Varsinais-Suomessa vuosina 1549–1586

Vero	määrä/ruokakunta	veron arvo	pitäjä
Päivätyöt	5 kpl	5 äyriä	Kaarina, Lieto, Raisio, Maaria, Rymättylä
Turska	1/8 tynnyri	4 äyriä	Korppoo
Turska	3/4 tynnyri	24 äyriä	Hiittinen
Maltaat	1 panni	12 äyriä	Muurla
Raha	5 äyriä	5 äyriä	Kaikki muut kuin em. pitäjät

Lähde: Renvall 1949, 242–247.

Muurlassa ja Hiittisissä päivätyöveron arvo oli muita suurempi, mutta toisaalta Muurlasta ei tarvinnut kuljettaa veroheiniä, ja Hiittisistä puuttuivat niin heinä-, vilja- kuin voiverokin. Yksittäisten verosuoritusten vertaaminen keskenään ei kerro koko totuutta veron raskaudesta. Päivätyöveron lisäksi Raision, Liedon ja Maarian talonpojat joutuivat suorittamaan toisenkin työvelvollisuuden. Kukin manttaali oli velvollinen jauhamaan linnan tarpeisiin kaksi puntaa linnatalouden omaa viljaa.³⁶⁹

Satakunnassa Kokemäenkartanon ylläpitoa avustivat lähipitäjien, Euran, Köyliön ja Kokemäen, talonpojat. Kukin manttaali eli ruokakunta työskenteli kartanolla kolme työpäivää vuosittain.³⁷⁰ Muissa Ala-Satakunnan pitäjissä sekä Närpiössä talonpojat saivat vaihtaa päivätyöveronsa voihin, niin, että kukin ruokakunta maksoi työveronaan 0,5 leiviskää voita. Tosin ei tässäkään tapauksessa sääntöä ilman poikkeusta. Ulvilan pitäjän Luvian neljänneskunta sai maksaa päivätyönsä sopimuksen mukaan haukina.³⁷¹ Merenrantakylille tämä tapa lienee ollut luontevinta.

Ylä-Satakunnan pitäjissä työvelvollisuus oli keskiajan lopussa selvästi kevyempi kuin Ala-Satakunnassa. Tyrvässä ja Karkussa vero maksettiin Ala-Satakunnan tapaan voina, mutta sopimusvero oli pitäjakohtainen ja käsitti yhteensä vain 20 leiviskää voita.³⁷² Myös muissa Ylä-Satakunnan pitäjissä vero oli kollektiivinen, mutta vanhoissa eränkäyntipitäjissä talonpojat maksoivat päivätyönsä kuivattuina haukina.³⁷³ Sopimukseen perustuva vero toimittaa kustakin pitäjistä yhteensä 48 leiviskää haukia oli kuitenkin jäänyt jälkeen asutuskehityksestä, ja kruunu näki tässäkin tilaisuuden korottaa veroa. Esimerkiksi Hämeenkyrössä, missä taloluku oli vuoteen 1540 mennessä kasvanut liki 400, maksettiin haukia päivätyöveron sijaan vain 2½ naulaa taloa kohti.³⁷⁴ Vuonna 1540 verorasitus jaettiin jousittain makset-

369 2 puntaa= 12 panna = 1080 litraa

370 1550-luvulla työpäivien määrä nousi Satakunnassa neljään työpäivään vuotta kohti.

371 KA 1:101v.

372 Tyrvään ja Karkun erilaisuus muun Ylä-Satakunnan verotukseen näkyy myös mm. kirkollisissa veroissa. Kyseenomaisissa pitäjissä veroa maksettiin ruotsalaisen oikeuden mukaan, kun taas muissa Ylä-Satakunnan pitäjissä kirkon verot maksettiin Kyrön oikeuden mukaan.

373 Laakso 1982, 88–90.

374 Papunen 1983, 236.

tavaksi, ja veroa korotettiin niin, että kukin jousi maksoi päivätyövelvollisuuden sijaan kuusi naulaa kuivattuja haukia.³⁷⁵ Kolme vuotta myöhemmin veroa nostettiin peräti kolminkertaiseksi 20 naulaan, ja veronkantoperuste oli tästä lähtien talo eli manttaali.³⁷⁶ Myös Tyrväässä ja Karkussa päivätyövoita kannettiin vuodesta 1540 lähtien manttaaleittain, niin että kunkin manttaalin osuus oli 0,5 leiviskää.

Kokemäenkartanon läänissä onnistuttiin muuttamaan vanhat kollektiiviverot vähitellen yksilöllisiksi maaveroiksi. Verotus yhdenmukaistui entisestään uudistuksen toisessa vaiheessa vuonna 1558, kun kaikkien pitäjien talonpojat (Närpiötä lukuun ottamatta) tekivät tästedes, ainakin virallisen ohjeen mukaan, päivätyövelvollisuutensa työpäivinä kruunun karjakartanoissa. Veron suuruus oli 12 työpäivää maaveroyksikköä savua tai koukkua kohti. Närpiössä vero suoritettiin edelleen korvaavana verotuotteena voina.³⁷⁷

Ahvenanmaalla maksettiin työvelvollisuus keskiajan lopussa pääosin rahana. Ainoastaan Kastelholman linnan lähellä sijainneiden Sundin ja Saltvikin pitäjien talonpojat vastasivat linnan karjakartanoiden ylläpidosta. Työmäärä oli vuosittain peräti 12 työpäivää kutakin savuyksikköä kohti. Muissa Ahvenanmaan pitäjissä päivätyöraha savua kohti oli vain neljä äyriä, mutta vuoteen 1547 mennessä päivätyövero nostettiin vastaamaan paremmin työpäivien todellista arvoa, 12 äyriin.³⁷⁸ Päivätyövero lienee otettu käyttöön linnanrakennuskaudella 1300-luvun lopulla, kuten myös veroyksikkö savu. Keskikokoisen manttaalin savuluku oli Sundissa ja Saltvikissä 1,05, joten työpäiviä kertyi yhtä tilaa kohti näissä pitäjissä todellakin keskimäärin 12.³⁷⁹ Muita maakuntia aikoinaan suuremmaksi muodostunut päivätyöiden määrä saattaa johtua siitä, että Kastelholman linnoituksen sotilaallinen merkitys Tukholman puolustukselle oli keskiajalla sangen merkittävä.³⁸⁰ Talonpoikien päivätöitä on saatettu tarvita myös parseleiden kuljetukseen Varsinais-Suomen ja Tukholman välisessä liikenteessä.

Myös **Raaseporin läänissä** päivätyöt lienevät syntyneet Raaseporin linnan rakentamisen aikoihin. Vuonna 1540 päivätyövelvollisuus oli Satakunnan tapaan kolme työpäivää vuodessa manttaalia eli ruokakuntaa kohti.³⁸¹ Lisäksi keskiajalla oli vakiintunut erityislaatuinen työsuoritus. Kunkin pitäjän vuotuisena velvollisuutena oli ollut lähettää yksi mies linnaan kirvesmiehen töihin ”Valpurista Marttiin” eli toukokuun alusta aina marraskuun alkupuolelle saakka. Koska Kustaa Vaasan intresseihin ei kuulunut Raaseporin kehittäminen, vaan päinvastoin linna hylättiin 1550-luvulla, ei tämänkaltaiselle verolle ollut jatkossa tarvetta. Rakennustyövero muutettiin vuodesta 1542 lähtien rahasuoritukseksi. Tätä kirvesmiehen rahaa (*timbermans penningar*) kukin manttaali maksoi 0,5 äyriä.³⁸²

375 KA 1919:4v–8v. Jousi- veroyksikön käyttö Ylä-Satakunnassa (poislukien Tyrvää ja Karkku) viittaa seudun läheisiin yhteyksiin Hämeen kanssa.

376 KA 1: 87–102; KA 2: 84–91; Laakso 1982, 89.

377 KA 2039, KA 2080; Laakso 1982, 115.

378 KA 5:103v–105; Arw. Handl. IX, 258.

379 Arw.Handl. IX, 54–56. Sundissa ja Saltvikissä oli yhteensä 226 tilaa, joiden yhteenlaskettu savuluku oli 237 ¼. Koko Ahvenanmaalla oli samana vuonna 1023 tilaa, joiden yhteenlaskettu savuluku oli 869 ¼. Keskimäärin Ahvenanmaalla yksi manttaali oli maaveroyksiköltään 0,85 savua.

380 Törnblom 1996, 82–85.

381 KA 2:116.

382 KA 5:112–138.

Viipurin läänissä päivätyöt tehtiin vanhastaan linnan töissä ja karjakartanoissa. Päivätöiden määrä oli vakiintunut kuudeksi työpäiväksi savua eli ruokakuntaa kohti. Päivätyövero oli Karjalassa ainoa tilakohtainen vero, joka oli jokaiselle ruokakunnalle samansuuruinen. Määrällisesti kaikista päivätyöistä peräti 45 prosenttia tehtiin Viipurin läänissä.³⁸³ Koivistolla päivätyöveroa tai sen korvaamista millään verotuotteella ei tunneta 1500-luvulla. **Porvoon läänissä** sen sijaan tunnettiin jo keskiajalla päivätyöraha, jota kannettiin täysveroittain, 2 ¼ äyriä. Kaikissa viidessä Itä-Uudenmaan pitäjässä yksi ruokakunta eli savu oli keskimäärin 0,4 täysveroa, joten päivätyöveron suuruus yhtä tilaa kohti oli keskimäärin ainoastaan alle yksi äyri. Vuodesta 1553 lähtien kaikki tilat joutuivat tekemään kolme päivää töitä kruunulle.³⁸⁴

Hämeen linnaläniin oli vakiintunut keskiajalla useita päivätyövelvollisuuksia. Vain lähellä linnaa sijainneiden Hattulan kihlakunnan pitäjien talonpojat tekivät päivätyönsä kruunun töissä, linnassa tai karjakartanoissa.³⁸⁵ Veron suuruus oli kolme työpäivää kutakin jousta eli täysi-ikäistä ja metsästystaitoista miestä kohti. Lopen asukkaat korvasivat päivätyöveron rukiilla ja kaikki loput muut Hämeen pitäjät rahamaksuna. Päivätyöraha oli vain 5 äyryistä eli alle kaksi äyriä, joten rahana veronsa maksavat selvisivät velvollisuudesta edullisemmin. Työpäivä oli Hämeessäkin 1540-luvulla yhden äyryn arvoinen.³⁸⁶

Toinen työvelvollisuus, savityöpäivät, lienee syntynyt linnanrakennuskaudella, kun Hämeen linnaa varten tarvittiin valtavasti tiiliä. Saven, hiekan ja veden sekoittaminen vaati runsaasti työvoimaa. Savimassa kuivatettiin puumuoteissa, jonka jälkeen tiilet vielä poltettiin tiilimiilussa.³⁸⁷ Varsinaisia saven sotkijoita lähettivät linnan työmaalle vain lähiseudun, Lehijärven, Rengon, Mäskälän, Hattulan ja Janakkalan, talonpojat. Samoista pitäjistä toimitettiin myös halkoja tiilen polttoon sekä lautoja ja tukkeja. Muut Hämeen pitäjät lienevät alusta lähtien korvanneet savityövelvollisuutensa muina veroesineinä. Savitöiden ja halkojen sijaan muista pitäjistä tuotiin linnaan joko rahaa, maltaita, rukiita, humalia, haukia tai ruokakalaa.³⁸⁸

Elimäki, joka kuului 1550-luvun puoliväliin asti Hämeeseen³⁸⁹, maksoi savityöpäivänsä varsin eksoottisina tuotteina: kuivattuina ankeriaina ja suolasilakoina. Kymijoen tuottoisa Ankkapurhan koski sekä elimäkeläisten pyyntimatkat Suomenlahdelle mahdollistivat näinkin erikoiset veroparselit Hämeen linnanherran pöytään. Samalla verolla korvattiin tiilihalot. Vihdissä maksettiin voiveroa vain ”kirvesmiehen töiden sijaan”, eikä savitöitä mainita lainkaan. Kirvesmiesvero viit-taakin enemmän Raaseporin lääniin, johon osa nykyisen Vihdin kylistä kuului 1500-luvulla.

383 KA 5: 193, 398v.

384 KA 5: 169–188; Rantanen-Kuvaja 1994, 66–67.

385 Hattulan kihlakunnan pitäjät: Lehijärvi, Renko, Mäskälä, Hattula, Janakkala ja Saarioinen. KA 5: 248–325. Vilkuna 1998, 89–93.

386 Nummela & Karonen 1993, 38–39.

387 Vuorela 1975, 457–461.

388 KA 5: 248–324.

389 Elimäki liitettiin verohallinnollisesti uuteen Kymenkartanon lääniin vuonna 1556, Oksanen 1981, 62–75.

Savon läänissä Olavinlinnan rakentaminen ja varustaminen vaativat vielä 1500-luvun alussa runsaasti talonpoikien päivätöitä. Suurimmasta osasta päivätyöveroja vastasi arviokunta, joka koostui noin 2–3 ruokakunnasta eli savusta. Koska arviokunnat olivat erikokoisia, oli ne verotuksen kohtuullistamiseksi jaettu kokoveroihin ja puoliveroihin. Kokoveroon kuului viisi tai enemmän veronahka-yksikköä, kun taas puolivero muodostui 1–4 veronahan maasta. Vaikka puoliverot maksoivat muita parseleita tasan puolet vähemmän, oli niiden työvelvollisuus suhteessa huomattavasti korkeampi kuin täysverojen. Köyhempinä ja vähemmän kaskimaita omistavina puoliverot eivät pystyneet maksamaan niin paljon viljaa ja muita verotarvikkeita, joten ne joutuivat kompensoimaan tämän seikan työnteolla. Kukin kokovero teki 12 viikkopäivätyötä vuodessa, kun taas kukin puolivero sai ahertaa 16 työpäivää kruunun tiluksilla.

Vuotuisten päivätöiden ohella savolaisilla teetettiin tarpeen mukaan apupäivätöitä. Lisäksi voutintileissä on tavallisista päivätöistä mainittu vielä erikseen työmiehet (*långarbetts karlar*), joiden työtehtävien mainitaan liittyneen rakentamiseen, muuraamiseen ja vartiointiin (*”...som byggia, mura och teckia skole på slottit.”*)³⁹⁰ Tämä linnan yleiseen kunnossapitoon ja varustamiseen kohdistettu työvelvollisuus tarkoitti käytännössä neljänneskuntien velvollisuutta lähettää kunkin vuonna kaksi miestä töihin 20 viikon ajaksi, keväästä syksyyn.³⁹¹ Myös nimismies oli aikoinaan ottanut oikeudekseen kutsua pitäjän talonpoikia päivätöihin. Kokoveron velvollisuus oli tehdä kaksi työpäivää nimismiehen osoittamissa tehtävissä, ja tämän lisäksi kunkin kymmenkunnan oli lähetettävä yksi mies nimismiehen luo viljanjauhatusiin kuuden päivän ajaksi (*malebönder*).³⁹²

RINNE on laskenut kunkin pitäjän tekemät päivätyöt yhteensä vuodelta 1555.³⁹³ Luettelosta tosin puuttuvat Säämingin, Vesulahden ja Pellosniemen apupäivätyöt. Näissä pitäjissä apupäivätyöt korvattiin urakkaluontoisilla suorituksilla, joiden määrä vaihteli vuosittain. Päivätyörasitus oli Rantasalmella ja Juvalla noin 10 päivää ja Tavinsalmella 8½ päivää kutakin savua eli tilaa kohti.³⁹⁴ Kun arvioi Pellosniemen, Vesulahden ja Säämingin urakkatyöpäivät mukaan, nousee näidenkin pitäjien päivätyövelvollisuus noin 10 työpäivään savua eli tilaa kohti. Työvelvollisuus oli huomattavasti suurempi kuin esimerkiksi Satakunnassa, jossa talonpojilta vaadittiin 1550-luvulta lähtien vain noin 2–3 työpäivää tilaa kohti.³⁹⁵

Pohjanmaan verojärjestelmä erosi myös päivätyöveron suhteen radikaalisti muista maakunnista. Pohjalaisten erityispiirre maksaa kruunun vero 1540-luvun alussa lähes yksinomaan rahana heijastui myös päivätöihin.³⁹⁶ Keskiajan verotuksessa korostuivat kollektiivisuus ja pitäjän neljänneskuntien vahva itsehallinnollinen asema. Tileissä mainittiin talonpoikien *”tietävän kussakin pitäjässä sen, kuinka*

390 KA 5:227v; Soininen 1961, 224. Soininen tosin käyttää ilmaisua *”pitkät työmiehet”*.

391 Säämingin pitäjistä oli lähetettävä vain yksi työmiehen kustakin neljänneskunnasta.

392 Rinne 1947, 177.

393 Rinne 1947, 180.

394 Ero johtuu lähinnä siitä, että Tavinsalmella oli kaksi neljänneskuntaa kun muissa pitäjissä niitä oli neljä.

395 Savossa ”savu” tarkoitti ruokakuntaa, Satakunnassa taas maaveroyksikköä. Satakunnassa kokosavun päivätyövelvollisuus oli 12 työpäivää, ja yksi tila oli keskimäärin 0,2 savua.

396 KA 4529; KA 1; KA 5.

*paljon heidän tulee veroa maksaa.*³⁹⁷ Maaveroyksiköitä ei keskiajalla tunnettu, eikä myöskään vuotuista päivätyövelvollisuutta. Korsholman kuninkaankartanon rakentamiseen pohjalaisetkin talonpojat varmasti osallistuivat, mutta pysyvää työvelvollisuutta ei syntynyt. Verotuksen itsellisyyden mahdollisti määrällisesti suppea, mutta tiheä asutus, joka kattoi vielä 1500-luvulla lähinnä vain merenrantavyöhykkeen ja jokiseudut. Haja-asutuskyliä oli 1500-luvun alussa vähän. Hyvät liikenneyhteydet, mutta ennen kaikkea muita maakuntia nuorempi asutus, mahdollistivat suuremman talonpoikaisen itsehallinnon.

VEROTAVAROIDEN KULJETUS

Talonpoikien kannalta ikäviin ja vastenmielisimpiin velvollisuuksiin kuuluivat sekä virkamiesten kyyditys että verotavaroiden kuljetus maakunnan keskuskartanoon tai linnaan. Nämä velvollisuudet olivat maanlain mukaan talonpojille kuuluvia työsuorituksia, eivätkä siis varsinaisia veroja. Verovelvollisuuksiin erikseen merkityiksi kuljetusveroiksi voidaan lukea sen sijaan pitkät kyydit eli kyytimatkat (*långskiuts ferder*), jotka tarkoittivat veroparseleiden kuljettamista maakunnasta toiseen.

Hämeen osalta kyytivero tarkoitti käytännössä parseleiden kuljetusvelvollisuutta hevosilla Hämeestä Turkuun pitkin Härkätietä. Talonpoikien matkanteko kesti kelistä riippuen noin 4–6 päivää.³⁹⁸ Kunkin kourun vastuulla oli yksi kyytimatka vuosittain. Keskimäärin hämäläinen talo, joka oli maaveroyksiköltään noin ¼ kourun suuruinen, joutui näin ollen ajamaan verotavaroita Turkuun joka neljäs vuosi. Käytännössä tämä ajovero kosketti vain lähimpänä linnaa sijainneita 13 pitäjää Hattulan ja Sääksmäen kihlakunnissa. Loput pitäjät korvasivat kyytivelvollisuuden rahana, niin että kukin kokokoukku maksoi kahdeksan äyriä. Elimäellä kyytivero korvattiin suolattuna siikana. Järvalueella Jämsässä, Sysmässä sekä Padasjoella kyydit puolestaan korvattiin pieninä haukina. Myös savolaiset joutuivat ajamaan verotavaroita Olavinlinnasta Viipuriin. Kukin neljänneskunta joutui luovuttamaan kruunun verotavaroiden kuljetukseen 12 hevosta vuosittain.³⁹⁹

Ahvenanmaan laivaäyrytyiset (*skeppsörtugar*) oli manttaalivero, joka liittyi vanhaan merisotavelvollisuuteen (*ledning*) ja talonpoikien velvollisuuteen ylläpitää ja varustaa laivoja sekä muonittaa laivamiehiä. Veron suuruus oli 8 penninkiä kultakin manttaalilta eli talolta.⁴⁰⁰ Raaseporin läänissä entinen laivarahtivelvollisuus eli verotavaroiden kuljetus Tukholmaan korvattiin ½ äyrin laivarahana (*skipspenningar*). Myös Karjalassa oli jääne kyytivelvollisuudesta. Tätä kyytirahojen nimellä tunnettua veroa maksettiin Lappeen ja Taipaleen pitäjissä sekä Äyräpään kihlakunnassa kuusi penninkiä kultakin täysverolta.

397 KA 1:108–109; Luukko 1950, 176.

398 Vilkuna 1998, 69–71.

399 KA 5: 206v–228; Arw.Handl. III, 249.

400 KA 1, KA 2599; Bertell 1993, 126. Voionmaa (1913, 70) on tulkinnut veron syntyneen korvaukseksi siitä, että talonpoikien ei tarvitse enää kuljettaa verotavaroita Tukholmaan. Bertell on kumonnut tulkinnan viittaamalla veron varhaiskeskiaikaisen perustaan osana ”skipvist”- veroa, (suom. ”laivaeväät”) joka on kannettu joko rahana tai ruokaparseleina. Ks. myös Sjöstrand, HTF 1998, 413–414.

Tavaroita kuljetettiin runsaasti myös sisämaassa vesireittejä pitkin. Vesikuljetusten ja veneiden tarpeellisuus Sisä-Suomessa käy ilmi myös tilimateriaalista. Hämeessä, Hollolan alueella, kannettiin ”uiskojen eli pitäjänveneiden sijaan ohria ja humaloita”. Aikaisemmin verovelvollisuutena oli ollut ilmeisesti varustaa uisko verotavaroiden kuljetusta varten. Viipurin läänin Lappeella ja Savon läänin Säamingissä tuli kunkin neljännekunnan toimittaa yksi kavassi eli kevyt matkavene sekä tervaa kruunun käyttöön vuodesta 1556 lähtien. Savossa muut pitäjät korvasivat veneveron maksamalla kavassiohria, niin että kukin neljänneskunta toimitti neljä pannia ohraa yhden veneen sijaan.⁴⁰¹ Savossa, Viipurin linnaläänissä sekä Porvoon läänissä verona kannettu terva lienee käytetty juuri veneiden tervaamiseen.

NENONEN korostaa maareittien merkitystä varsinkin tavaroiden kuljetuksessa. Varsinkin talvella, rekikuljetuksin, oli helpompi liikkua maa- kuin vesireittejä pitkin. Joet olivat monin paikoin matalia, kapeita ja koskisia, eivätkä ne soveltuneet pitkien matkojen tavarakuljetuksiin.⁴⁰² Kyytiverotkin viittaavat sisämaassa enemmän hevosilla tehtäviin kuljetuksiin. Savossa ja Viipurin läänissä, missä vesireittejä oli helpompi hyödyntää, käytettiin toki kesällä runsaasti venekuljetuksia, ja talvella kuljetettiin tavaraa reellä jätse järvenselkiä pitkin.

TEIDEN JA SILTOJEN KUNNOSSAPITO

Hämeessä ja Satakunnassa tunnettiin neljänneskunnittain maksettava tie- ja siltavero. Koska vero maksettiin ruokaparseleina, oli se määrätty alkujaan kerättäväksi teiden ja siltojen valvonnasta vastaaville henkilöille kuten esimerkiksi pitäjän tuomarille. Teiden ja siltojen kunnossapitoa ei kustannettu verovaroin, eikä siihen käytetty kruunun päivätöitä. Velvollisuudet kuuluivat, kuten kyydityksetkin, paikallisiin, pitäjakohtaisiin rasituksiin, joista asukkaat olivat yhteistuumin vastuussa. Tie- ja siltaveroa maksamalla ei siis vapautunut kunnossapito- ja rakennustehtävistä. Kustaa Vaasan verouudistuksen yhteydessä kaikki paikalliset ja erityishenkilöiden omat verot kirjattiin kruunun yhteiseen tuloluetteloon, josta puolestaan jaettiin virkamiesten palkat.

Vielä vuonna 1533 tie- ja siltavero oli maksettu Hämeessä oravannahkoina⁴⁰³, mutta vuoteen 1539 mennessä maksutavat olivat vakiintuneet peltoviljelytuotteiksi, lähinnä ohraksi ja humalaksi. Taustatekijöinä olivat sekä kruunun tarve saada enemmän ruokaparseleita ja raaka-ainetta oluen valmistukseen että oravien väheneminen tiheästi asutun Etelä-Hämeen alueella. Leimallisesti eränkäyntipitäjissä, Jämsässä, Padasjoella ja Sysmässä, tie- ja siltavero maksettiin haukina, ahvenina ja särkinä ja Elimäellä ankeriaina ja suolasiikana. Satakunnassa siltavero kuului osana neljännes- ja kolmanneskuntien vastuulla olevaan laamanninkinkeriin, ja se maksettiin muissa pitäjissä ohrana paitsi Köyliössä, jossa verona maksettiin siltapellavia.⁴⁰⁴

401 Kavassi oli eräänlainen vartioalus, Vilkuna 1976, 94.

402 Nenonen 1999, 144–147.

403 ASKO III:1, 21, 1892.

404 Suvanto 1973, 349–350.

PÄIVÄTYÖT KARTANOVOUTIKUNTIEN AIKANA

Kustaa Vaasan yksi 1550-luvulla kehitetyistä ideoista oli perustaa kruununkartanoita vähintään joka toiseen tai kolmanteen hallintopitäjään. Venäjän sota oli osoittanut, että armeijan huollon organisointi ei enää onnistunut vanhoihin konspteihin, sillä yhä kasvava ratsuväki oli muonitettava. Sen sijaan, että talonpoikien verorasitusta olisi korotettu, turvattiin huolto kasvattamalla kruunun omaa maataloustuotantoa.⁴⁰⁵ Lakonisesti kuningas mainitsee kirjeessään: ”*uutta rahaa voimme aina lyödä, mutta ennen kaikkea tarvitsemme ruokaa ja heinää*”.⁴⁰⁶ Toisena funktiona oli mallikartano- eli opetustilaidea. Ottamalla voutien johtamista kartanoista esimerkkiä talonpojat tehostaisivat myös omien tilustensa viljelyä ja sadot paransivat. Kaikki tämä toteutuisi loppujen lopuksi kruunun hyödyksi kokonaistuotannon kasvaessa. Kustaa Vaasan mielestä yksi valtion kulmakivistä tuli olla sen harjoittama tehokas maatalous kuninkaankartanoissa.

Uudet karjakartanot oli perustettava viljelyn ja karjanhoidon kannalta pitäjän parhaimpaan paikkaan. Monesti kartanoksi valittiin keskeisellä paikalla sijaitseva kirkolta kruunulle peruutettu tila. Kustaa Vaasa olisi halunnut karjakartanon jokaiseen pitäjään, mutta tämä toteutui ainoastaan Savossa. Muissa maakunnissa kartanovoutikunnan muodostivat 2–4 pitäjää yhdessä.⁴⁰⁷ Kruununkartanoita oli parhaimmillaan koko maassa yli 70.⁴⁰⁸ Niistä käytettiin vaihtelevasti nimityksiä kuninkaankartano, karjakartano (*ladugård, avelsgård*) tai mallikartano. Kaikilla tarkoitettiin jokseenkin samaa asiaa, joko voudin tai lampuodin hoitamaa, mutta kruunun omistamaa suurtilaa.⁴⁰⁹

Sekä Turun linnaläänissä että Ahvenanmaalla päivätöihin joutuivat uuden kartanovoutikuntajaon myötä kaikkien pitäjien perintötalonpojat. Päivätyövero kasvoi Turun linnaläänissä entiseen verrattuna lähes kaksinkertaiseksi. Veron ohjeen mukaan kunkin manttaalin oli tehtävä kahdeksan varsinaista työpäivää entisen rahaveron sijaan ja lisäksi tarvittaessa neljä apupäivätyötä.⁴¹⁰ Käytäntö vaihteli hie- man eri pitäjissä. Vuonna 1557 apupäivätöitä tekivät vain Lemun ja Maskun sekä Uudenkirkon, Laitilan ja Lapin talonpojat.⁴¹¹ Saaristossa päivätöihin ei tarvinnut lähteä, vaan Iniössä vero maksettiin rahana, Korppoossa edelleen silakkana ja Hiittisissä turskana.⁴¹² Vähitellen apupäivätyöt sulautuivat, esimerkiksi Maariassa vuodesta 1562 lähtien, varsinaisiin päivätöihin, ja määrä nousi 12:een.⁴¹³ Sinänsä veronkorotus on tässä suhteessa nurinkurista, sillä todellisten työtehtävien määrän voisi katsoa vähentyneen kuninkaan- ja karjakartanoiden siirryttyä lampuotien viljeltäviksi. Veronkorotus ei tarkoita, että todellisia päivätöitä olisi tarvittu tai tehty entistä enemmän. Kruunu hyväksyi sota-aikana kasvaneiden menojen takia

405 GVI reg. 1555, 489; Nyström 1936, 229–232; Vilkuna 2003, 246–248.

406 GVI reg. 1556, 395.

407 Nyström 1936, 231, 241;

408 Vilkuna 1998, 41.

409 Vilkuna 2003, 246–253; Ström 1932, 5.

410 KA 657:1–6, KA 674:1–6, KA 691:1–13, KA 697:1–5v; Renvall 1949, 124–125.

411 KA 703:5–6.

412 KA 651:3, KA 674:2.

413 KA 941.

mielihyvin, että talonpojat korvasivat työvelvollisuutensa rahana. Näin kruunu sai lisää verotuloja rahana.

Perniön kuninkaankartano, Näse, oli Turun linnaläänin Halikon, Perniön ja Kemiön talonpoikien taksvärkkitylän perustamisvuodesta 1556 lähtien aina 1560-luvun loppupuolelle. Suuri osa työpäivistä käytettiin rakennus- ja maanparannustöihin. Viljelyn osuus kasvoi 1560-luvulla kartanon saadessa kunnollista pelto- maata. Päivätöitä tarvittiin myös kalastukseen, kiven hakkaamiseen, hiilenpolttoon ja laivanrakentamiseen. Myös kartanon alueelle perustettu Suomen ensimmäisiin lukeutuva vesisaha tarvitsi työvoimaa. Kaikkia talonpoikien työvelvollisuuksia ei käytetty kartanon töihin, vaan osa työpäivistä tehtiin Turun linnaan ja osan työvelvollisuudesta sai maksaa rahana.⁴¹⁴

Hämeessä linnan lähistöllä sijainneiden karjakartanoiden Ojoisten ja Saarisen ja myöhemmin perustetun Hätilän peltotyöt hoidettiin pitkälti veropäivätöillä. Todellisuudessa vain linnan lähipitäjien talonpojat suorittivat päivätyövelvollisuutensa, kun taas muut pitäjät korvasivat veron rahana. Pääasiassa työpäivät kuuluivat kylvöön, sadonkorjuuseen, puintiin ja muihin maataloustöihin. Kuitenkin kun Hämeen linnaa varustettiin ja rakennettiin tykkitornit (1559–1560), tarvittiin talonpoikia myös savensotkijoiksi ja tiilenpolttoon. Talonpoikien käyttö päivätöiden tekijöinä tuli kruunullekin edullisemmaksi kuin suuri joukko vakituista palvelusväkeä.⁴¹⁵

Pohjanmaalla, Korsholman läänissä, talonpojat selvisivät huomattavasti pienemmällä työvelvollisuudella. Pohjanmaan ensimmäinen, tosin varsin alkeellinen, maanmittaus tapahtui vasta vuonna 1558, kun talonpoikien pellot arvioitiin panninmaina, kylvön mukaan. Talonpojat valittivat korotuksesta, mutta Kustaa Vaasa vastasi keväällä 1557 tiukasti: ”*äyri panninmaalta ei ole liian paljon, ei myöskään kaksi työpäivää 10 panninmaalta. Mutta koska osalla talonpojista on pitkä matka karjakartanoihin, saavat he maksaa päivätyönsä voina*”.⁴¹⁶ Päivätöiden korvaaminen voilla merkitsi sangen suurta helpotusta monille talonpojille. Tätä maavoiksi (*jordsmör*) kutsuttua veroa maksettiin sittemmin peltoalan mukaan, viisi naulaa voita jokaista 10 panninmaata kohti.⁴¹⁷

Korsholman kuninkaankartanon vouti määräsi lähiseudun talonpojat kuitenkin päivätöihin vuodesta 1556 alkaen. Mustasaaren, Vöyrin, Kyrön ja Ilmajoen talonpoikien oli tultava kolmeksi päiväksi kartanon työmaalle. Eniten työtä tarvittiin heinän tekoon kartanon niityillä. Myös kesannon muokkaus ja uusien niittyjen raivaus vaativat paljon työvoimaa. Seuraavina vuosina talonpoikien työvelvollisuus kutistui yhteen päivään. Heinän teko vaati edelleen eniten työväkeä, ja vasta sen jälkeen työpäiviä käytettiin halkojen hakkuuseen, lannan ajoon, sadon korjuuseen ja puintiin.⁴¹⁸ Erilaiset rakennustyöt teetettiin myös talonpojilla.

Kuninkaankartanoita varten annettiin vuosina 1556 ja 1558 voudin ohjeet, joissa Kustaa Vaasa määräsi tuotantotavoitteet. Niissä annettiin neuvoja oluen panosta,

414 Litzen 1980, 190–195, 200–201; Rinne 1963, 120–122; Törnblom 1996, 91–104.

415 Vilkuna 1998, 89–93, 173–178, 251–254.

416 Åkerblom 1928, 114.

417 Luukko 1954, 618.

418 KA 4558; KA 4569; KA 4585; Ström 1932, 8–9.

jauhatuksesta, leivän leipomisesta, teurastuksesta sekä siitä, mitä kussakin ”pöydässä” oli lupa syödä ja kuinka paljon. Määräysten mukaan jyväluvun olisi pitänyt olla esimerkiksi rukiilla kahdeksan (vuonna 1558 peräti 12), ohralla yhdeksän, ja pavuilla sekä herneillä peräti kymmenen. Yhden lehmän olisi pitänyt tuottaa vuodessa maitoa niin paljon, että siitä olisi saatu kirnuttua 4–5 leiviskää voita. Vuohenjuustoa olisi pitänyt kustakin kutusta saada seitsemän naulaa. Lampaanjuuston tuotantotavoitteeksi määrättiin viisi naulaa lammasta kohti. Kustaa Vaasa kehotti talonpoikia ylipäänsä lisäämään lammaskarjaa kartanoiden mallin mukaan.⁴¹⁹ Tavoitteet olivat utopistiset myös parhaina satovuosina. Talonpoikaistiloilla tuskin päästiin sen parempiin tuloksiin, sillä kuninkaankartanoissa oli varmasti karjalle tarjolla enemmän heinää. Oman heinäsadon lisäksi kartanoissa ruokittiin eläimiä talonpoikien veroheinällä ja -oljilla. Suuri määrä teuraskarjaa, siitoshevosten kasvatus ja vetohärkien ylläpito yhdistettynä suureen lihan kulutukseen erottivatkin kruununkartanot selkeästi talonpoikaistiloista, joissa karjan pääasiallinen tarkoitus oli tuottaa lantaa pelloille.⁴²⁰

Kartanon olisi pitänyt voida elättää sekä sotaväki että kartanon palvelusväki omalla tuotannollaan. Kustaa Vaasan ajatus oli, että sotaväen huolto ja majoitus tapahtuisi kuninkaankartanoissa myös rauhan aikana.⁴²¹ Toisaalta kruununkartanon alueelta kerättyjä verotuloja ei ainakaan kaikkia ollut tarkoitus käyttää kartanotaloudessa, vaan kartanon tuli olla esivarasto, josta verotuotteet kuljetettaisiin eteenpäin keskusvallan käyttöön. Käytännössä tämä ajatus ontui pahasti. Suuri osa talonpoikien verotavaroista jouduttiin käyttämään kuninkaankartanoissa pakollisiin palvelusväen ruoka- ja palkkakuluihin sekä muuhun kestitykseen.

Kuninkaankartanot eivät menestyneet Kustaa Vaasan ajattelemalla tavalla, vaan tuottivat ainakin osittain tappiota. Yhtenä syynä oli se, että vouti oli hallintomies, eikä välttämättä hallinnut suurtilan hoitamista. Pitkäjänteisyys ja suunnitelmallisuus puuttuivat, ja voutien virka-ajat olivat lyhyitä. Talonpoikien päivätöitä ei osattu kohdentaa oikein, eivätkä ne riittäneet kartanotalouden pyörittämiseen, sillä osa talonpojista maksoi mieluummin taksvärkkiveronsa rahana. Toisaalta myös kruunun vaatimukset osoittautuivat epärealistisiksi. Voutien saama tehtävä oli liian laaja ja epäkiitollinen. Heidän olisi pitänyt alueensa veronkannon ja tilityksen ohella kehittää kruununkartanoista mallikelpoisia suurtiloja, jotka tulisivat toimeen omalla tuotannollaan ja tuottaisivat jopa voittoa. Palkallista työväkeä oli liikaa eli ylläpitokustannukset olivat liian suuret.⁴²² Lisäksi osa karjakartanoista perustettiin alueille, joilla peltoviljely oli kannattamatonta tai vielä lapsenkengissä.⁴²³ Parhaiten kartanovoutikunnat toimivat Suomessa ja varsinkin Savossa, vaikka tavoitteisiin ei sielläkään päästy.

Kustaa Vaasan pojat eivät kehittäneet isänsä ideaa eteenpäin. Sodankäyntiin asennoituneiden hallitsijoiden ajatuksiin eivät mahtuneet ensisijaisesti ajatus kruunun oman maatalouden kehittämisestä. Erik XIV lakkautti hallinnollisesti liian

419 Arw.Handl. IV, 99–109; Arw.Handl. IV, 361–365.

420 Vilkuna 2003, 265–267.

421 Ström 1932,5; Nyström 1936, 23.

422 Nyström, 1936, 255–256.

423 Herten 1973, 267; Kossila 1958, 79–80.

pienet kartanovoutikunnat vuodesta 1562 lähtien, ja monien kartanoiden hoito uskottiin lampuodeille. Käytännössä palattiin takaisin voutikuntajakoon, joka oli ollut voimassa ennen vuotta 1556.⁴²⁴ Juhana III:n aikana kartanoita hoiti edelleen kruunun lampuoti. Kartanoita läänitettiin myös aatelisille palkaksi heidän tekemistään palveluksista. Valtion oman maatalouden harjoitus katsottiin tarpeettomaksi ja liian kalliiksi.⁴²⁵ Kartanovoutikunta-aika kesti Suomessa vain vajaa 10 vuotta, jolta ajalta on kuitenkin säästynyt erittäin edustava tiliaineisto kartanoiden tuloista, menoista ja inventaarioista.

TYÖVELVOLLISUUS KASVAA

1560-luvulla ja sen jälkeen työvelvollisuudessa ei kaikissa maakunnissa tapahtunut isoja muutoksia. Työpäivien määrä pysyi pääsääntöisesti ennallaan, vaikka kruunun maataloustöiden tarve väheni lampuotien ryhtyessä hoitamaan monia karjakartanoita. Talonpoikien päivätyöt olivat kuitenkin tärkeä osa kruunun taloutta. Ilman talonpoikien taksvärkkityötä kruunun olisi pitänyt palkata runsaasti palvelusväkeä kartano- ja linnataloutta pyörittämään. Kausiluonteisten töiden takia palkkaväen pitäminen olisi tullut erittäin kalliiksi. Päivätöiden markkamääräinen osuus koko Suomen verokertymästä oli vuonna 1582 noin 16 prosenttia.⁴²⁶

Varsinais-Suomessa uusi veronpano tapahtui vuonna 1586, jolloin Maskun ja Vehmaan kihlakunnissa työvelvollisuus määrättiin suoritettavaksi savu- eli maa-veroluvun mukaan, kuten lähes kaikki muutkin verotavarat. Päivätöiden määrä koko savulta nousi peräti 40:een. Kun yhden tilan savuluku oli näissä kihlakunnissa keskimäärin 0,32, kertyi päivätöitä vuodessa yhtä tilaa kohti peräti noin 13. Korp-poolaiset saivat korvata päivätyöveronsa tynnyrillä turskaa. Vero-ohjeen mukaan viisi manttaalia eli täystilaa yhdessä vastasivat turskatynnyristä. Iniössä työpäivät maksettiin 12 äyrillä rahaa.⁴²⁷ Koska työvelvollisuus oli kuitenkin hankala, jopa mahdoton, suorittaa savuluvun mukaan murto-osatyöpäivinä, palattiin vuoden 1589 verontasoituksessa takaisin vanhaan systeemiin eli 12 työpäivään manttaalia kohti.⁴²⁸ Piikkiön ja Halikon kihlakunnissa työveroa kannettiin niin, että kultakin manttaalilta edellytettiin 13 (vuodesta 1591 lähtien vain 12 päivää) työpäivää vuodessa.⁴²⁹

Kaarle herttuan veroparseliuudistuksen myötä 1600-luvun alussa päivätyövelvollisuus yhtenäistyi niin, että vero määrättiin suoritettavaksi kaikissa maakunnissa normin mukaan päivätöinä. Toki edelleen käytännön tarpeet ja vuotuiset olosuhteet sanelivat sen, saivatko talonpojat maksaa päivätyöt rahana vai joutuivatko he karjakartanoihin maataloustöihin tai kunnostamaan linnoja. Myös kuljetukset ja kyyditykset vaativat talonpoikien työvoimaa. Päivätöiden määrä oli monissa maa-

424 Pirinen 1982, 434–439.

425 Jokipii 1973, 77.

426 Todistuskappaleita Suomen historiaan III:7.vihko, 7–9,38–50.

427 KA 1465:3–9; KA 1518:8–8v.

428 Renvall 1949, 115; KA 1495; KA 1498.

429 KA 1460; KA 1494; Renvall 1949, 112–116.

kunnissa kuusi päivätyötä eli yksi työviikko kutakin manttaalia eli täystalonpoikaa kohti. Hämeessä päivätyöt tehtiin edelleen jousi-yksikön mukaan. Savossa, missä etäisyydet olivat pitkät, päivätyöiden määrä väheni huomattavasti. Yhtä maaveroyksikköä veromarkkaa kohti oli tehtävä yksi työpäivä. Tosin veromarkka, joka vastasi entistä veronahkaa, oli sangen pieni maaveroyksikkö. Keskimäärin veromarkkoja kertyi yhtä ruokakuntaa kohti kolmesta neljään.⁴³⁰

Niissä maakunnissa, joissa päivätyövero maksettiin maaveroluvun mukaan, (Savo, Satakunta, Pohjanmaa ja Ahvenanmaa) on rasitus laskettu keskikokoista tilaa kohti. Muissa maakunnissa, joissa ruokakunta vastasi verosta, on lähdetty olettamuksesta, että keskiarvotila on yksi kokotila. Pohjanmaalla maaveroyksikkönä oli vuoden 1608 maantarkastuksen tuottama manttaali, ja manttaalilta vaadittu päivätyömäärä oli kuusi. Keskimäärin päivätyötä kertyi yhtä tilaa kohti Etelä-Pohjanmaalla 4,3 ja Pohjois-Pohjanmaalla 3,3. (Liite 16: Päivätöiden määrä keskiarvotilaa kohti v. 1609 alkaen)

Erityisesti liitteen 16 kuvaajassa kiinnittää huomiota ahvenanmaalaisten talonpoikien suorittamien päivätyöiden suuri määrä. Ahvenanmaalla verouudistus ei juuri muuttanut talonpojan verotusta kuten muissa maakunnissa, ja lähes ainoa konkreettinen muutos koski päivätyötä. Päivätöiden määrä 12 työpäivää savulta⁴³¹ oli jo vanhastaan ollut sangen suuri verrattuna muihin maakuntiin, mutta 1600-luvun alussa päivätyöiden määrä nostettiin peräti 16:een. Tarvittiinko kaikki työpäivät karjakartanoita varten? Karjaa tosin pidettiin runsaasti, joten heinän keruu lie nee työllistänyt talonpoikia paljon. Huomion arvoista on lisäksi se, että päivätyön arvo Ahvenanmaalla oli vaihtoparseliluetteloiden mukaan vain kaksi äyriä eli ¼ markkaa, kun muissa maakunnissa se oli neljä äyriä eli ½ markkaa.⁴³²

Kuinka suuri osuus päivätyövero oli talonpojan koko verorasituksesta? Taulukoon 29 on valittu kustakin maakunnasta yksi tai useampia pitäjiä ja tarkasteltu päivätyöiden osuutta koko vuotuisesta verosta. Päivätyöt tai niiden sijaan maksetut parselit on muutettu rahamääräisiksi, ja sen jälkeen päivätyöiden osuutta on verrattu veroluvultaan keskimääräisen tilan koko vuotuisen veron määrään.

Suhteessa eniten päivätyövero rasitti Kymenkartanon läänin talonpoikia. Eli-mäellä päivätyöveron osuus kokonaisverosta nousi noin neljäsosaan koko vuotuisesta verosta. Tilanteeseen vaikutti ainakin osittain se, että kuninkaankartano sijaitsi lähellä. Vastaava tilanne oli Uudellamaalla. Talonpoikien päivätyöllä ylläpidettiin kruunun karjakartanoita. Vastaavasti mitä kauempana pitäjä (esimerkiksi Ylä-Satakunnan Kangasala tai Pohjois-Savon Tavinsalmi) sijaitsi maakunnan niin sanotusta keskuksesta ja kartanoista, sitä vähemmän vaadittiin päivätyötä. Pohjanmaan Kemin pitäjän suurehkoa prosenttilukua selittänee se, että koko muu vuotuinen vero oli pitäjässä selvästi pienempi kuin muissa Pohjanmaan pitäjissä, mutta päivätyörasitus manttaalia kohti oli kaikkialla Pohjanmaalla sama, kuusi työpäivää. Käytännössä työpäivät maksettiin monesti rahana. (kartta 26)

430 KA 4363, KA 4366, KA 4367, KA 6701, KA 6706.

431 Keskikokoinen tila oli Ahvenanmaalla 1600-luvun alussa 0,86 savuyksikköä, KA 2831:2–7v.

432 KA 2843:19; KA 1718.

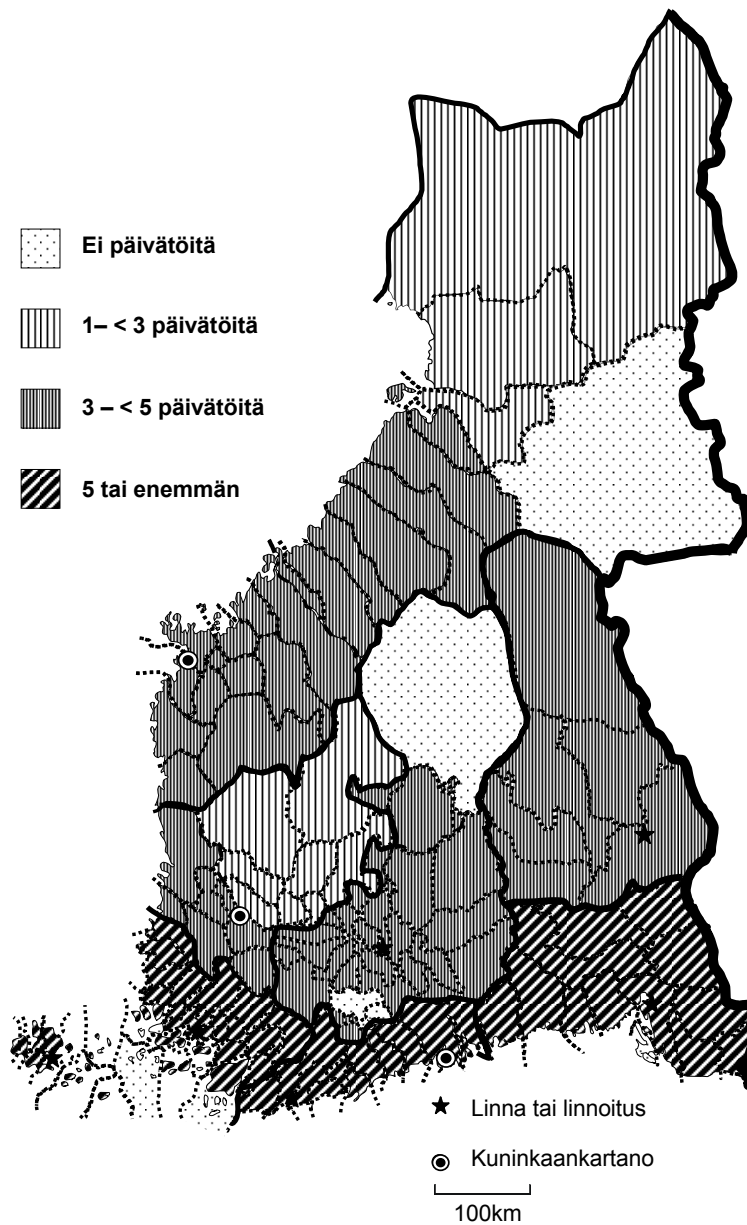
Taulukko 29. Päivätöiden osuus vuotuisesta verossa vuonna 1609

Maakunta	Pitäjä	Päivätöitä/ tila	Päivä- töiden arvo/tila (mk)	Koko vuotuinen vero (mk)	Päivä- työ- veron osuus (%)	Huom!
Varsinais-Suomi	1. Maaria	6	3	24,65	12,2	
	2. Parainen	6	3	28,99	10,4	
	3. Korppoo		2,5	18,89	13,2	Turska ¼ tynnyriä
	4. Marttila	6	3	22,23	13,5	
	5. Taivassalo	6	3	23,93	12,5	Iniö:ei päivätöitä
Satakunta	5. Ulvila	3,96	1,98	18,45	10,7	
	6. Kangasala	1,32	0,66	11,97	5,5	
	7. Närpiö		2,25	18,45	12,2	
Ahvenanmaa	8. Sund	13,76	3,44	28,59	12,0	
	9. Kökar	13,76	3,44	28,59	12,0	
Häme	10. Porras	3	1,5	13,65	11,0	
	11. Hattula	3	1,5	37,2	4,0	
	12. Asikkala	3	1,5	16,53	9,1	
	13. Rautalampi	0	0	7,34	0,00	Ei päivätyö- veroa
Länsi-Uusimaa	14. Lohja	6	3	16,17	18,6	
	15. Tenhola	6	3	28,08	10,7	
Itä-Uusimaa	16. Helsinki	6	3	23,51	12,8	
Kymenkartano	17. Elimäki	9	4,5	17,25	26,1	
Viipuri	18. Lappee	6	3	31,09	9,7	
	19. Koivisto	0	0	13,29	0,00	Ei päivätyö- veroa
Savo	20. Tavinsalmi	3,28	1,64	21,55	7,6	
Pohjanmaa	21. Pietarsaari	4,68	2,34	20,98	11,2	
	22. Kemi	2,76	1,38	9,89	14,0	
	23. Oulun erämaa	0	0	8,38	0,00	Ei päivätyö- veroa

Lähteet: KA 1640, KA 1644, KA 2453:2, KA 2551:2, KA 2841:8–8v, KA 3506:1–4v, KA 3508:3v–4v, KA 3516:5–8, KA 4363:4–9v, KA 4366:2–7, KA 4367:30–34v, KA 4862, KA 4864, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860, KA 6701:2–4, KA 6706.

Kokonaan päivätyövelvollisuus puuttui saaristoalueilta, Taivassalon Iniön verokunnasta ja Viipurin läänin Koivistolta. Myös Hämeen Rautalammin ja Pohjanmaahan kuuluvan Oulun erämaan talonpojat oli vapautettu päivätyöverosta. Korppoolaiset maksoivat päivätöiden sijaan turskaa, mutta muista Varsinais-Suomen pitäjistä ei korvaavia suorituksia toimitettu. Yhteistä edellä mainituille pitäjille oli peltoviljelyn

Kartta 26: PÄIVÄTÖIDEN MÄÄRÄ KESKIARVOTILAA KOHTI VUODESTA 1609 ALKAEN

vähyys ja eräelinkeinojen, varsinkin kalastuksen, suuri merkitys. Koko vuotuinen verotus oli näissä pitäjissä markkamääräiseltä arvoltaan ympäröivää maakuntaa pienempi. Kartassa 26 kiinnittyy huomio myös Hämeen läänin Lopen pitäjään, jonka talonpojat eivät maksaneet päivätyöveroa. Voikin kysyä, onko kyseessä kirjurin huolimattomuusvirhe vuoden 1609 tilien osalta, vai jonkinlainen verohelpotus. Tosin jo 1500-luvulla pitäjän asukkaat oli vapautettu työvelvollisuudesta ja he olivat saaneet maksaa työvelvollisuutensa rukiina.

TUONTITAVARA SUOLA VEROPARSELINA

Suola oli niin kruunun kuin talonpojan kannalta yksi tärkeimmistä tuontitavaroista. Suolaa tarvittiin lihan, kalan ja voin säilöntään, mutta sitä käytettiin myös esimerkiksi nahan parkitsemisessa sekä saviastioiden lasituksessa. Ilman suolaa kruunun talous oli erittäin haavoittuvainen. Sotaan valmistauduttiin suolaamalla ruokaa. Pitkään piiritykseen tarvittiin suolattua silliä, ankeriasta, lahnaa ja turskaa. On arvioitu, että 1500-luvun ihminen sai päivittäin peräti 50 grammaa suolaa ravinnon yhteydessä. Määrä on nykyisiin suosituksiin verrattuna melkoisen suuri.⁴³³ Suola oli rahalliselta arvoltaan toiseksi merkittävin tuontituote koko valtakunnassa heti verkakankaiden jälkeen. Suolaa tuotiin Suomeen lähinnä Danzigista. Turun kaupungin tuontituotteista suola oli määrältään tärkein.⁴³⁴

Talonpoika maksoi kaupungin porvarilta tai maakauppiaalta ostamansa suolan monesti voilla. Suola oli yksi harvoja välttämättömyystarvikkeita, joita oli ostettava tilan ulkopuolelta. Tästä huolimatta suola esiintyi myös verotavarana kestitysveroissa. Viipurin ja Porvoon läänin talonpojat toimittivat suolaa nimismiehenverosaan jo keskiajalla. Määrä ei kuitenkaan ollut suuri, sillä suolaa kannettiin keskimäärin vain noin ½ –1 naulaa kultakin täysverolta, ja vain harvoin yksi tila muodosti yhden täysveron tilan. Jääsken kihlakunnassa suolavero oli kuitenkin peräti neljä naulaa (noin 1,6 kg) täysveroa kohti. Savossa suola kannettiin kollektiivisesti neljänneskunnittain.

Myös Satakunnassa, Kokemäenkartanon läänissä, talonpojat olivat vanhastaan maksaneet suolaa laamanninkinkerin yhteydessä, ja tapa jatkui senkin jälkeen, kun vero yhdistettiin vuonna 1547 kruunun päätilinpitoon.⁴³⁵ Suolan määrä oli yksi leiviskä (8,5 kilogrammaa) neljänneskuntaa kohti, eli osuus yhtä talonpoikaa kohti jäi varsin pieneksi, kuten Savossakin. Satakuntalaisten toisessa verouudistuksessa vuonna 1558 laamanninkinkerin sulautettiin vuotuisen pääveroon, ja suola poistettiin vuotuisten verotuotteiden joukosta. Muissa rannikkomaakunnissa, Varsinais-Suomessa, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla välttyttiin suolaverolta koko 1500-luvun ajan, ellei joitakin harvoja apuveroja oteta huomioon. Mielenkiintoista sikäli ottaen huomioon, että juuri näissä maakunnissa harjoitettiin aktiivisesti talonpoikaispurjehdusta ja suolan tuontia talonpoikien omaan käyttöön.

433 Kurlansky 2007, 104–111. Nykyinen suositus on kymmenesosa tästä eli 5 grammaa suolaa päivässä.

434 Nikula 1987, 282–316.

435 Suolaa kertyi 3 tynnyriä. Yksi tynnyri veti 16 leiviskää suolaa. KA 1929:3; KA 1931:31; KA 1935:26.

Taulukko 30. Kruunun kantaman suolaveron kertymä maakunnittain vuodesta 1547 lähtien

Maakunta	leiviskää
Porvoon lääni	23,5
Viipurin lääni	44,6
Savonlinnan lääni	20,0
Kokemäenkartanon lääni	48,0
Yhteensä	136,1 leiviskää

Lähteet: KA 5: 150v–192, 233–233v, KA 1931:31, KA 1935:26

Kruunun verona saama suolan määrä oli hyvin pieni ajatellen koko kruunun taloutta linnoissa ja kuninkaankartanoissa. Ideaali verokertymä 136,1 leiviskää tarkoitti vain 8½ tynnyriä suolaa. Tämä suolamäärä, joka painoi 1150 kilogrammaa⁴³⁶ kului helposti esimerkiksi yhden linnan vuosikulutukseen, eikä edes siihen riittänyt.⁴³⁷

436 1 leiviskä= 8,5 kiloa, 136,1 leiviskää = 1156,85 kilogrammaa.

437 Vilkuna 1998, 292–296.

VEROTUKSEN UUDISTUKSIA 1600-LUVUN ALUSSA

PARSELIUUDISTUKSESTA MAANTARKASTUKSIIN – KAARLE IX:N VEROPOLITIIKKA

”Suurin koko maata koskeva muutos tapahtui Kaarle IX:n toimesta 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä”...”Samassa yhteydessä vähennettiin kaikkialla maassa radikaalisti vuotuisen veron parseleiden lukumäärää”, toteaa Mauno JOKIPII.¹ Kunnia verotuksen yksinkertaistamisesta ei siten kuulu pelkästään Kustaa Vaasalle, vaan myös hänen nuorimmalle pojalleen Kaarlelle. Veroparseliuudistus, joka toteutui kaikissa Suomen lääneissä, ja myös suurella osalla Ruotsia 1600-luvun alussa, on monissa aikaisemmissa tutkimuksissa ja yleisesityksissä saanut liian vähän huomiota osakseen.²

Kaarle-herttua nostatti itsensä valtionhoitajaksi keväällä 1600 syrjäyttäen Sigismundin. Kaarle tyytyi nimittämään itseään valtionhoitajaksi vuoteen 1604 asti, kunnes alkoi Norrköpingin valtiopäivien jälkeen käyttää kuninkaan nimeä. Uppsalan kruunajaisvaltiopäivillä vuonna 1607 hänet lopulta kruunattiin Kaarle IX:ksi.³

Kaarle pyrki liittämään Suomen entistä tiiviimmin Ruotsin yhteyteen. Käskynhaltijat ja voutien valvojina toimineet Turun laskukamarin kamreerit vastasivat omalta osaltaan yhtenäistämispolitiikasta. Myös aatelistolta herttua vaati uskollisuudenvakuutuksen.⁴ Kaarle-herttua pyrki ohjaamaan entistä tiukemmin verotulojen käyttöä. Käskykirjeiden mukaan kaikki rahatulot oli lähetettävä Tukholmaan ja muut veroparselit Turun ja Viipurin linnoihin. ”Sivulinnojen” poliittinen merkitys oli vähäinen, joten niiden oli tultava toimeen lähinnä karjakartanoiden tuotolla. Kustaa Vaasan ekonomitaidot olivat selvästi periytyneet nuorimmalle, vuonna 1550 syntyneelle pojalle Kaarlelle. Käytännön seikat johtivat kuitenkin siihen, että Suomen verotulot rahoineen ja muine verotuotteineen virtasivat Baltian sotajoukoille.⁵ Kaarle-herttuan ongelmia talouden tervehtymisessä olivat ennen kaikkea kallis sodankäynti itärajalla sekä hänestä riippumattomat syyt esimerkiksi katoavuodet 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa.

Kaarle antoi voudeille Porissa, 9. helmikuuta vuonna 1602 ”uuden päiväkäskyn”, joka loi merkittävän perustan koko 1600-luvun alkupuolen kruununtaloudelle. Voutisääntö koostui useista sangen tarkoista ja yksityiskohtaisista ohjeista, joiden tarkoitus oli yhtenäistää käytännön veronkantoa ja antaa voudeille erään-

1 Jokipii 1956, 165.

2 Dovring 1951, 198–200.

3 Suomen historia 2, 298–299.

4 Lehtinen 1961b, 126–127; Lehtinen 1961a, 39–41.

5 Lähteenmäki 2002, 112–115; Lehtinen 1961b, 137–138.

lainen johtosääntö voudin toimesta.⁶ Tässä Porin voutisäännössä herttua määräsi uudet ohjeet kymmenysten kanton, sillä ne oli tähän asti kannettu hänen mukaansa ”mielivaltaisesti”. Jokaista kylvettyä tynnyriä kohti joutui maksamaan verona yhdeksän kappaa viljaa. Jos tynnyrin kylvö tuotti keskimääräisesti kohtuullisena pidetyn nelinkertaisen sadon, oli kymmenysveron ”veroprosentti” tällöin noin seitsemän prosentin luokkaa. Kymmenystuloista kirkkoherra sai pitää 1/3 ja kruunulle oli tuloutettava loput. Määräämällä veron kylvön eikä sadon mukaan Kaarle herttua rikkoi Maanlain kirkkokaarta, joka neuvoi erottamaan viljakymmenykset pellon sadosta. Kymmenyssäännöstä huolimatta käytäntö vaihteli eri maakunnissa vielä pitkään. Viipurin ja Savonlinnan lääneissä säilyi kiinteä taksa, kun taas Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla arvioitiin kymmenykset edelleen sadon mukaan.⁷ Kymmenysvero koski niin perintö-, rälsi- kuin kruununtalonpoikia.

Kihlakunnan tuomari sai verona kaikilta tiloilta kuusi (myöhemmin 12) äyriä.⁸ Lisäksi tuomari sai puolet sakkorahoista. Laamannin vero oli samoin perustein neljä äyriä. Sotapalvelukseen otettiin joka 10. verotalonpoika, mutta aatelin lampuodeista vain joka 20. mies. Voudit eivät saaneet kantaa muita ylimääräisiä veroja kuin mitä kuningas määräsi.⁹

Voutisäännön mukaan myös mitat ja painot oli yhdenmukaistettava koko valtakunnassa, sillä eri maakunnissa esiintyi suuria eroja mittojen koossa. Painomittojen suhteen jatkui vanha käytäntö, niin että 20 naulaa painoi yhden leiviskän ja 20 leiviskää puolestaan painoi yhden kippunan. Vetomittoja sai olla laillisesti enintään neljä: tynnyri, panni, puolipanni ja kappa.¹⁰ Voudin tuli mitata tuotteet tarkasti käyttäen pyyhkäisy- eikä kukkuramittaa, mutta hän sai ottaa itselleen joka tynnyriltä niin kutsutun karistekapan. Vei kuitenkin oman aikansa, ennen kuin yhdenmukaistuminen saavutettiin.

Edelleen voutien tuli tarjota autiotiloja viljeltäväksi laillisilla käräjillä. Autiotilan viljelijä sai aluksi muutaman verovapausvuoden. Kaarle moitti vouteja siitä, että he eivät olleet kirjanneet ylös sitä, keneltä oli jäänyt rästiin veroja ja milloin. Voutien tuli luetteloida saadut verot ja kantamatta jääneet rästit talo talolta.

Käytännön veronkannon tuli olla vain voudin sekä hänen avustajiensa vastuulla. Talonpoikaisten verokuntamiesten tehtävät oli lakkautettava. Kaarlen mielestä ”mitä enemmän käsiä on veronkannossa, sitä enemmän on talonpojan veroa maksettava ja sitä vähäisempi on kruunun osuus verosta.” Samankaltaisia ajatuksia oli esittänyt hänen isänsä Kustaa Vaasa. Voudilla sai olla ainoastaan yksi kirjuri ja kolmesta neljään voudinmiestä. Verotavaroiden toimitus yhtenäistettiin tiettyihin ajankohtiin, esimerkiksi voi oli tuotava Laurinmessun ja vilja Tuomasmessun aikoihin. Vouti ei saanut hankkia mitään ylimääräisiä tarvikkeita linnoihin ja kuninkaan kartanoihin ilman kuninkaan tai laskukamarin lupaa. Voutien tuli ylläpitää, korjauttaa ja rakennuttaa kruunun kartanoita ja huolehtia niiden varastoista. Laiton maakauppa oli lopetettava, ja voutien tuli valvoa varsinkin turkiskauppaa.¹¹

6 HFH I, 255–268.

7 Lehtinen 1961b, 159–162; KA 4870:1–110, KA 4878:1–109.

8 Lehtinen 1961b, 161–162.

9 HFH I, 255–268.

10 Näiden suhde toisiinsa oli: 31 kappaa = 1 tynnyri ja 1 panni = 16 kappaa.

11 HFH I, 255–268.

Kaarle herttua kielsi tilojen yhdistämiset ja suurtilojen syntyminen, jotta kruunun saama vero ei pienenesi.¹² Keskusvallan otteen lujittuminen suurvaltakaudesta ei miellyttänyt talonpoikaa ja varsinkin sotaväenotto aiheutti vastarintaa.¹³ Itse voutteja sinänsä herttua uhkasi nimittää kruunun varkaiksi, mikäli he eivät kaikissa toimissaan ajatelleet kruunun saamaa hyötyä.¹⁴

Ensimmäinen Suomea koskeva uudenaikainen maantarkastus toteutui Pohjanmaalla vuonna 1608 parseliuudistuksen yhteydessä. Kaarle IX käski Pohjanmaalla tehtäväksi maantarkastuksen, koska ”joitakin verotetaan siellä liian paljon ja joillakin taas on peltoa enemmän kuin siitä maksavat veroa”. Mittauksessa tuli käyttää yhdeksän kyynärän pituista tankoa (noin 5,3 m) entisen kuuden kyynärän tangon tilalla. Tynnyrinmaaksi eli äyrinmaaksi mitattiin alue, joka oli 9 tankoa leveä (48 m) ja 18 tankoa pitkä (95,4 m). Tynnyrinmaan pinta-ala tuli vastaamaan kutakuinkin nykyistä puolta hehtaaria (0,494 ha). Jokaisessa Pohjanmaan pitäjässä määrättiin kuusi talonpoikaa, tuomari ja nimismies valvomaan maantarkastusta.¹⁵

Mustasaassa lokakuussa suoritetussa maantarkastuksessa vuonna 1608 jokainen talo sai uuden veroluvun, manttaaliluvun, joka oli useimmiten murto-osamanttaaleja. Vain suurimmat tilat olivat kokomanttaalin kokoisia tai sitä suurempia.¹⁶ Ohjeellisen normin mukaan kuuden tynnyrinalan eli äyrinmaan tilan (=kolme hehtaaria) olisi pitänyt olla yksi koko manttaali, mutta näin ei toteutunut kaikkialla. Eri pitäjissä laskettiin yhteen manttaaliin eri määrä äyrinmaita sen jälkeen, kun talon metsät, niityt, kalavedet ja muut etuudet oli otettu huomioon. Kalastusmahdollisuudelle annettiin melko suuri painoarvo. Esimerkiksi Isonkyrön sisämaapitäjässä yhteen manttaaliin laskettiin peräti 8 äyrinmaata peltoa, kun taas Mustasaassa joutui manttaalin suuruista veroa maksamaan jo 3,6 äyrinmaasta peltoa. Kalavesien ja niittyjen hyödyntämismahdollisuus arvioitiin sangen suuriksi niissä pitäjissä, jotka hyötyivät rantaviivasta. Manttaaliverosta tuli raskas juuri rannikon talonpojille. Vanhat hyvät kalavedet täytyivät vähitellen maan noustessa lietteellä, ja entiset erinomaisiksi luokitellut rantakalastusmahdollisuudet huononivat vuosittain.¹⁷

Maantarkastuksen mittaustarkkuutta voi syystäkin epäillä, sillä se valmistui koko Etelä-Pohjanmaan alueella sangen nopeasti, peräti kuudessa viikossa Närpiöstä Kruunupyhyyn. Mittamiehet eivät millään ehtineet käymään kaikkien kylien jokaisella tilalla, vaan kysyivät pitäjien nimismiehiltä tiedot talojen pelloista, heinäasadosta, kalavesistä sekä metsän laajuudesta ja laadusta.¹⁸

Muissa maakunnissa muutokset seurasivat veroparseliuudistusta pari vuosikymmentä myöhässä. Kustaa Aadolf jatkoi isänsä Kaarle IX:n talouspoliittisia oppeja ja maantarkastuksen toteuttamista.¹⁹ Hän antoi vuonna 1622 ohjeet maan-

12 Jutikkala 1939, 251–252.

13 Korhonen 1956, 10–11.

14 HFH I, 255–268.

15 HFH II, 382, Kaarle IX:n kirje 28.7. 1608; Luukko 1945, 376–381.

16 Keskimäärin Mustasaaren tilojen manttaaliluku oli 0,7. Åkerblom 1923, 47–51.

17 Luukko 1945, 375–381; Melander 1933, 54–56; Åkerblom 1950, 324.

18 Luukko 1945, 376–378; Åkerblom 1950, 324.

19 Kerkkonen 1947, 205.

mittausta varten. Pohjanmaalla oli tarkistettava 1600-luvun alun uudet manttaali-pohjaiset veroluvut, sillä talonpojat olivat valittaneet epäoikeudenmukaisesta arviointitavasta.²⁰ Verotuksen pääperusteena säilyi talon maaomaisuus, jonka suuruutta ilmaistiin 1620–30-luvuilta lähtien manttaalein. Maantarkastus oli aiheellinen, sillä monessa maakunnassa tilojen vanhat veroluvut perustuivat 1500-luvun puolivälin olosuhteisiin, eivätkä enää vastanneet todellisia pelto- ja muita resursseja.

Myös maakirjan ulkoasu muuttui, ja siihen merkittiin entistä tarkemmin tilan luonto, eli oliko kyseessä perintö-, kruunun- tai rälsstitila. Uudistuksen käytännön toteuttamisesta vastasivat kenraalikuvernööri Niilo Bielke ja kamreeri Juhana Ottenpoika. He ehdottivat, että nokkavero- ja lehmäverovoi sekä Hämeen jousivero poistettaisiin.²¹ Kaikki vanhat maaveroyksiköt olisi myös lakkautettava ja yhtenäistettävä. Tämä jäi kuitenkin vain haaveeksi. Uudet manttaaliluvut suhteutettiin kussakin maakunnassa *vanhoihin* maaverolukuihin.²² Työ edistyi hitaasti, ja vasta muutaman vuoden kuluttua työhön otettiin mukaan paikalliset olot tuntevat 24-miehiset lautakunnat. Maantarkastus valmistui 1630-luvun alussa, Savossa tosin vasta 1660-luvulla.²³

Arvioinnissa pyrittiin niin suureen tarkkuuteen kuin mahdollista. Tilan veroluku määriteltiin äyrin, äyrityisen, jopa penningin tarkkuudella.²⁴ Maanmittauksissa pyrittiin saamaan tilojen manttaaliluvut eri maakunnissa vertailukelpoisiksi, mutta epävarmoilla arviointimeteodeilla tavoitteen ei voi sanoa onnistuneen.²⁵ Ohjeellisenä kokoveron tilana eli kokomanttaalina pidettiin esimerkiksi Varsinais-Suomessa 5–6 tynnyrinalan eli 5–6 äyrin tilaa,²⁶ mutta tässäkin suhteessa esiintyi maakunnittaisia ja pitäjittäisiä eroja. Kruunu pyrki huolehtimaan siitä, ettei liian pieniä tiloja syntyisi, jotta veronmaksukyky säilyisi. Yleensä alle neljäosamanttaalin tiloja ei hyväksytty, eikä tiloja saanut halkoa tai yhdistää.

Rannikolla ja saaristossa saattoi joutua maksamaan edelleen enemmän veroa, kuin peltoala edellytti. Lopulliseen vero- eli äyrilukuun arvioitiin myös maan laatu ja niityt sekä kalastuksesta, hylkeenpyynnistä, talonpoikaispurjehduksesta ja tervanpoltosta arvioitu tuotto, joka joko nosti tai laski peltoalan mukaan määrättyä manttaalilukua. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa Maskun kihlakunnan eri pitäjissä arvioitiin vuoden 1633 maakirjan mukaan yhteen manttaaliin 2–6 tynnyrinalaa peltoa.²⁷ Kalastusmahdollisuus arvioitiin niin merkittäväksi resurssiksi, että saaristolaitalonpojat saivat huomattavasti suuremman manttaaliluvun, kuin mikä olisi peltoalan perusteella ollut kohtuullista. Tämä seikka korjattiin vasta 1890-luvun valtiopäivillä.²⁸ Toisaalta myös saaristoon määrätty manttaalilta maksettava vero oli suhteessa kevyempi kuin mantereen peltoviljelypitäjissä.

20 Martinoli 1976, 5–6.

21 Lehtinen 1961b, 186–192; Luukko 1967, 68,

22 Martinoli 1976, 5–7.

23 Soininen 1961, 20–23.

24 Lehtinen 1961b, 180–183.

25 Äyrinmaa oli kooltaan näin ollen 13 122 neliökynnärää, mikäli käytössä oli kuusi kynnärää pitkä tanko.

26 Lehtinen 1961b, 180; Melander 1933, 54–55. Martinollin (1976, 7) mukaan manttaali vastasi 6 äyrinmaan tilaa.

27 Lehtinen 1961b, 187–190.

28 Lappalainen 2005, 74.

Kruunun intressinä oli saada maaveroa vuosittain yhtä paljon maakirjassa määrätyn maaluvun mukaan. Maantarkastuksen menettelytapa kuitenkin ontui, sillä ensinnäkin maavero perustui 1600-luvun olosuhteisiin ja resursseihin, ja toiseksi tila tuli maksamaan maaveroa manttaalilukunsa mukaan seuraavat lähes 300 vuotta. Mahdollisia muutoksia ja muuttuneita olosuhteita, esimerkiksi pelto- ja kaskimaan raivausta, ei otettu huomioon. Manttaaliluku oli kuin kiveen hakattu – se ei muuttunut. Toiseksi pitäjän kaikki kylät eivät olleet identtisiä etuuskien kannalta, ja silti manttaaliluvun perusteet olivat kaikille saman pitäjän kylille samat. Esimerkiksi kalavesien laajuus ja metsänkäytön mahdollisuudet vaihtelivat.

Läänien väliset veronkantoperusteiden erot jäivät voimaan maantarkastuksen jälkeenkkin. Jos kahdella tilalla oli sama manttaaliluku eri maakunnissa, eivät tilat välttämättä olleet yhtä suuria tai yhtä varakkaita. Verotaakan epätasaisuutta lisäsi se, että maaverossa ei otettu huomioon esimerkiksi karja- ja metsätaloudesta saadun tuoton tuomia muutoksia.²⁹ Kaarle IX viittaa monesti siihen tavoitteeseen että Suomen verotusperiaatteet tulisi yhtenäistää emämaan kanssa.³⁰ Tavoite ei toteutunut, ja toisaalta Ruotsin maakunnissakin esiintyi edelleen paikallisia eroja verokäytännössä. Suomen erilaisten elinkeinoalueiden takia verotuksen yhtenäistämisen ei olisi onnistunut.³¹

Kruunu sai verotulonsa pääasiassa luontaistuotteina, mikä koettiin sota-aikana osittain ongelmaksi. Luontaistuotteet oli saatava muutetuksi mahdollisimman paljon rahaksi.³² Valtion verotulojen teoreettinen tuotto ja toteutunut nettotuotto olivat eri asia. 1620-luvulla parcelit hinnoiteltiin ja ne saivat kiinteät kruunun hinnat, joiden mukaan verotusarvo merkittiin maakirjoihin. Verovapautukset, autiotilat, läänitykset, lahjoitukset ja rälsiksi myynnit aiheuttivat lyhennyksiä (*avkortningar*) ja nämä puolestaan laskivat kruunun todellista verotuloa. KERKKONEN on laskenut, että 1620-luvun lopussa lyhennysten määrä oli 38 prosenttia teoreettisesta tuotosta, mutta nousi 1630-luvulla peräti 60 prosenttiin.³³ Alueelliset erot olivat suuria. Läänitykset olivat vielä Kustaa II Aadolfin aikana koskeneet vain vuotuista veroa, mutta kuningatar Kristiina ulotti ne myös ylimääräisiin veroihin, mikä osaltaan johti siihen, että valtakunnan finanssijärjestelmä sortui.³⁴

Kun valtion menot kasvoivat, ja verojen lahjoitukset lisääntyivät, oli vaje verotuloissa paikattava keksimällä ja määräämällä uusia suostuntaveroja tai myymällä tiloja rälsille.³⁵ Kokonaisverorasitus kasvoi vähitellen, sillä yhä suuremmat apuverot muuttuivat yhä säännöllisemmiksi. Sen sijaan talonpojan tulopohja ja varallisuus eivät juuri kasvaneet, koska olosuhteet ja resurssit pysyivät monilla alueilla samanlaisina. Kaikilla ei ollut kaskeamismahdollisuuksia, ja viljely- ja karjanhoitomenetelmät pysyivät lähes entisenlaisina aina 1800-luvulle asti. Vielä verokykyiset keskinkertaisesti menestyneet talot ahdettiin raskaan veroikeen alle.

29 Soininen 1974, 374.

30 Lehtinen 1961a, 38–45.

31 Karonen 1999, 271–280.

32 Kerkkonen 1947, 143.

33 Kerkkonen 1947, 177.

34 Jokipii 1956, 167–168; Karonen 1999, 252–254.

35 Luukko 1967, 67, 70–71.

Suuri osa apuveroista määrättiin rahana suoritettaviksi. Luontaistaloudessa eläneiden talonpoikien joukossa oli kuitenkin aina niitä, jotka joutuivat maksamaan apuveronsa vaihtoparseleilla. Apuverot siis todellisuudessa kirjavoittivat huomattavasti voudin lopullista verokertymää, vaikka kruunun tarkoitus lienee ollut päinvastainen eli rahaverojen lisääminen ja verotuksen yksinkertaistaminen.

Veroparselien vähentäminen ei ajan mittaan tyydyttänyt kaikkia, vaan haluttiin vielä radikaalimpaa yksinkertaistamista ja pienten parselien poistamista. Niilo Bielke ehdotti jo 1630-luvun maantarkastusten yhteydessä, että talonpojat maksaisivat veronsa vain neljänä keskeisenä tuotteena: viljana, voina, kaloina ja tervana. Ajatus ei radikaalisuudessaan toteutunut, mutta sitä sovelsi muun muassa Pietari Brahe Kajaanin vapaaherrakunnassa.³⁶ Koko maan kattavasti veroparselien yhtenäistäminen toteutui vasta 1840-luvulla.

Kameraalinen yhtenäisyys jäi vain haaveeksi 1600-luvulla, sillä yleiseurooppalainen sota vei voimat ja ajatukset kuninkaalta.³⁷ Kaarle IX oli pyrkinyt palauttamaan aateliston ruotuun, mutta säädyn asema oli parantunut välillisesti. Apuverojen kasvava tarve oli pakottanut kuninkaan kutsumaan valtiopäivät koolle, sillä kuningas ei saanut määrätä uusia veroja ilman säätyjen suostuntaa. Kaarle IX:n kuoltua määrätietoisen talousjohdon uupuminen heikensi yhdenmukaistumista. Autiotuminen johti myös tilojen yhdistämiseen, sillä talonpojat ostivat autiotiloja itselleen. Kruunu pyrki verottamaan autiotilojen viljelykseksi ottajaa vanhan veroluvun mukaan laillisten vapaavuosien jälkeen, mutta joskus autiotilojen verolukuja oli alennettava.³⁸

UUDISTUKSEN VAIKUTUKSET ERI MAAKUNNISSA

Vuoteen 1609 mennessä veroparseliuudistus oli toteutunut kaikissa Suomen maakunnissa, Pohjanmaalla maakunnista viimeisenä. Minkälaisina parseleina vero eri pitäjissä kannettiin, ja kuinka suuri osuus merkittävillä verotuotteilla rahalla, viljalla, voilla, kalalla ja heinällä oli kunkin pitäjän verotuksessa, tarkastellaan tässä luvussa ja tarkemmin liitteissä 17 ja 19.³⁹

Veroparseliuudistuksen myötä Savon läänin pitäjien verot yhtenäistyivät samanlaisiksi. Sekä Suur-Savon että Pien-Savon voutikunnissa veromääritelmä yhtä veromarkkaa kohti oli samanlainen kaikissa pitäjissä. Muissa maakunnissa esiintyi, joissakin enemmän, toisissa vähemmän eroavaisuuksia eri pitäjien kesken. Savolaisten pitäjien yhtenäinen verotus johtui vanhasta perinteestä, sillä jo 1500-luvulla veronkanto oli ollut lähes samanlainen kaikissa Savon kuudessa hallintopitäjässä. Myös Ahvenanmaan pitäjissä vero-ohjeet olivat samanlaiset lukuun ottamatta Föglön saaristopitäjään kuuluvaa Kökaria, jossa nimismiehen veroon kuului varras-

36 Lehtinen 1961b, 191; Lehtinen 1961a, 105; Jutikkala 1958, 106–107; Jokipii 1956, 172.

37 Lehtinen 1961b, 192.

38 Jutikkala 1939, 251–254.

39 Luku ja liitteet perustuvat pääasiassa voudintilien niteisiin: KA 358 (passim.) KA 359 (passim.) sekä KA 1640, KA 1644, KA 2453:2, KA 2551:2, KA 2841:8–8v, KA 3506:1–4v, KA 3508:3v–4v, KA 3516:5–8, KA 4363:4–9v, KA 4366:2–7, KA 4367:30–34v, KA 4862, KA 4864, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860, KA 6701:2–4, KA 6706.

kala, mutta ei ruis, heinä eivätkä halot. Porvoon läänissä Helsingin ja Sipoon verotus oli samanlainen, samoin Porvoon ja Pernajan. Myös Satakunnassa kahden voutikunnan väliset erot olivat varsin pienet.

Verotus vaihteli jonkin verran Korsholman, Kymenkartanon ja Raaseporin läänien pitäjissä lähinnä siinä, kuinka paljon mitäkin parselia oli määrätty maksettavaksi missäkin pitäjässä. Viipurin linnaläänissä, Hämeessä ja Varsinais-Suomessa veroparselit olivat pääsääntöisesti samat, paitsi saaristopitäjissä, esimerkiksi Koivistolla, Iniössä, Korppoossa ja Kemiössä, joissa elinkeinolliset olosuhteet asettivat verotukselle rajoituksia. Kaikissa rannikkopitäjissä esimerkiksi Varsinais-Suomessa, ei kuitenkaan arvioitu erilaista vuotuista veroa rannikkoalueen asukkailla ja niille, joilla omaa rantaa ei ollut.⁴⁰ Lisäksi pitäjän elinkeinolliset resurssit vaikuttivat siihen, kuinka paljon missäkin pitäjässä kannettiin esimerkiksi rahaa, viljaa ja voita maaveroyksikköä kohti. Verotus yksinkertaistui entiseen verrattuna, mutta ei täysin yhdenmukaistunut maakuntien eikä maakunnan pitäjienkään kesken.

Erilaisia maaveroyksiköitäkään uudistus ei poistanut. Vaikka tileissä esimerkiksi Satakunnan savua ja koukkua sekä Viipurin ja Porvoon täysveroja kutsuttiin yksinkertaisesti nimillä ”vero” (*skatt, skattar*), pysyivät vanhat yksiköt muuten samoina. Savon vuotuisessa verossa veronkantoyksikköinä aikaisemmin käytetyt arviokunnat eli koko- ja puoliverot poistettiin kokonaan. Pääveroa kannettiin tästedes ainoastaan veromarkan (entinen veronahka) mukaan. Kansan suussa veromarkka tunnettiin edelleen nimellä ”oravainen”.⁴¹ Yhdellä tilalla oli keskimäärin kolme veromarkkaa. Verotuksen yksinkertaistuminen Savonlinnan läänissä oli erityisen huomattava, sillä Savon pääveroon jäi ainoastaan kymmenen parselia.

Maaveron lisäksi tilakohtainen, kaikille tiloille pääsääntöisesti samansuuruinen, vero säilyi kaikissa muissa maakunnissa lukuun ottamatta Pohjanmaata, Satakuntaa ja Savoia. Tätä tilaveroa kannettiin kultakin manttaalilta tai savulta yhtä paljon.⁴² Kaikissa maakunnissa ei manttaali- termi kuitenkaan enää tarkoittanut sananmukaisesti todellista tilalukua. 1580-luvun verontarkistus oli tasannut apuverorasitusta ja pienimmät ja köyhimmät tilat olivat saaneet murto-osamanttaaliluvun. Enemmistö tiloista oli kuitenkin edelleen täystiloja.

Kruunun veropolitiikan tarkoitus oli saada verotuloina mahdollisimman paljon rahaa tai ainakin rahaksi helposti vaihdettavia parseleita. Koska rahaa oli kuitenkin talonpoikaistalouksissa vielä niukasti, oli vero kerättävä pääasiassa pellon kultana eli leipäviljana – rukiina tai ohrana. Muitakin ruokatarvikkeita tarvittiin linnojen ruokatalouteen, kestityksiin ja sotaväen muonitukseen. Kalan osuus kruunun vientituotteista oli edelleen suuri. Pohjanmaalla oli järkevintä kerätä vero vain muutamina parseleina, jotka oli helppo kuljettaa pitkiäkin matkoja. Linnojen lähipitäjien talonpojat toimittivat usein muita suurempia määriä heinää, halkoja tai olkia lyhyempien kuljetusmatkojen takia. Monesti tämä kompensoitiin heille niin, että jotakin muuta parselia vaadittiin heiltä vastaavasti muita vähemmän.

Vuotuista pääveroa kannettiin 26 eri tuotteena ja päivätöinä, kun otetaan huomioon kaikki läänit. (Liite 17: Vuotuisen veron parselit maakunnittain vuodesta

40 Poikkeuksena oli Raision pitäjään kuuluneella Luonnonmaan saarella sijainneet tilat.

41 Wirilander 1989, 52.

42 Maakunnasta riippuen täystilaa nimettiin joko manttaaliksi tai savuksi. Katso tarkemmin luku 3.

1609 lähtien) Yleisimmät parselit olivat raha, vilja, voi, heinä ja päivätyöt, joita kruunu onnistui saamaan kaikista kymmenestä läänistä. Myös kauraa, lihaa, lampaita ja halkoja toimitettiin yleisesti. Eniten erilaisia verotuotteita kertyi Varsinais-Suomesta ja Ahvenanmaalta. Molemmissa maakunnissa veroa kannettiin niin, että erilaisia parseleita kertyi 15. Kalaverojen runsaus heijastui veronmaksuun nimenomaan näissä maakunnissa. Kymenkartanon läänissä ja Satakunnassa puolestaan selvittiin toimittamalla vain kahdeksaa eri verotuotetta.

Ruista ja ohraa ei enää mainittu verotuotteina erikseen, vaan ne kirjattiin yksinkertaisesti leipäviljana (*spannemål*). Viipurin läänissä leipäviljaan luettiin ilmeisesti myös kaura, kun taas muissa maakunnissa kaura ilmoitettiin erikseen. Teuraskarjasta vuotuisen veroon jäivät vain lampaat. Tosin Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla lampaat eivät kuuluneet verotuotteiden joukkoon, vaikka lampaita varmasti pidettiin molemmissa maakunnissa. Syinä lienevät olleet hankalat ja pitkät kuljetusmatkat sekä vanha perinne. Pohjanmaalla ei karjaa ollut vanhan tavan mukaan toimitettu 1500-luvullakaan. Varsinais-Suomessa lampaita kannettiin verona enää vain Vehmaan kihlakunnasta, maakunnan luoteisosasta.

Kala oli yleinen verotuote, mutta ei kuitenkaan kaikkialla rannikkoseudulla. *Kuivatun kalan* lisäksi veroparseleina mainitaan erikseen kuivatut hauet, ahvenet ja särjet. *Suolattu kala* piti sisällään silakkaa ja sekalaista merikalaa. Pohjanmaalta ja Varsinais-Suomesta toimitettiin verona *silakkaa* ja Varsinais-Suomen ulkosaaristosta *turskaa*. Kalan osuus pääveron parcelina väheni entisiin veronormeihin verrattuna myös rannikolla ja Ahvenanmaalla. Vuotuista veroa tarkasteltaessa on syytä huomata, että Satakunnassa ja Raaseporin läänissä (pois lukien Tenhola) ei kruunun pääverossa kannettu kalaa lainkaan. Sopimus- ja osuuskalastus tosin säilyi näilläkin alueilla, kuin se oli ollut vanhastaan tapana. Kruunu ei hevin luopunut vanhoista verotuloistaan.

Suurta osaa loppuista parseleista (katso liite 17) kannettiin vain muutamassa maakunnassa tai pitäjässä. Veromäärät näiden tuotteiden osalta eivät siis ole suuret, mutta artikkelit olivat sitäkin tarpeellisempia. Kruunu sai käyttöönsä *traania* Koivistolta, *tervaa* Pohjanmaalta ja *oravannahkoja* Oulun erämaasta. Viipurin Karjalassa ja Ahvenanmaalla talonpojat toimittivat kuninkaankartanoihin *olkia* ja Lappeen kihlakunnassa *tukkeja*. *Silava* tunnettiin verotuotteena enää vain Savossa ja Ahvenanmaalla. Ahvenanmaalla verotuotteiden määrä pysyi suurena. Ahvenanmaan kinkeriveroon kuului edelleen 1600-luvulla pieni määrä *leipää, kynttilöitä ja lintuja*. Varsinais-Suomen Kemiöön kuuluvassa Hiittisten verokunnassa talonpojat toimittivat vanhan tavan mukaan sekä *lintuja* että vesilintujen *munia*.

Monia pieniä parselierä poistettiin verosta, mutta vastaavasti vilja- ja voivero kasvoivat. Kruunu ei toteuttanut verouudistuksia omaksi tappiokseen, mutta 1600-luvun alun vuotuisen veron parseliuudistus ei kuitenkaan itsessään vetänyt veroruuvia liian tiukalle. Kaarle IX ehkä ymmärsi kohtuuttomien veronkorotusten vain lisäävän autioiden määrää. Suuri muutos oli verotuksen kollektiivisen luonteen poistuminen Hämeestä, Savosta, Viipurin läänistä ja Uudeltamaalta, joissa verokuntaverot olivat vielä olleet käytössä. Yhteisölliset verot lakkautettiin ja vuotuinen vero määrättiin maksettavaksi pääasiallisesti talonpojan maaomaisuuden eli maaveroyksikön mukaan. Osa kirkon voi- ja sopimusveroista sekä nimismiesten ja neljännesmiesten kestitysverot sulautettiin kruunun pääveroon. Poikkeuksena voisi

mainita vanhan kirkollisen veron lehmäverovoin, jota kannettiin 1600-luvun alussa edelleen Uudenmaan ja Hämeen lääneissä.

Hämeessä vero kerättiin talonpojilta yhteensä 11 parselina. Hattulan kihlakunnan pitäjissä vero oli melko yhdenmukainen Vihtiä lukuun ottamatta. Vihti kuului hallinnollisesti Hämeeseen, vaikka se kirkollisesti katsottiin kuuluvaksi Uusimaahan. Vihdissä rahaa ja heinää kannettiin suhteessa muita pitäjiä vähemmän, kun taas vilja- ja humalavero olivat sangen suuret. Vihtiläisten kokonaisverorasituksesta viljan markkamääräinen osuus oli yli puolet. Kalaa ei toimitettu verona Hattulan kihlakunnasta lainkaan. (Katso liite 19)

Hämeen Ylinen kihlakunta voidaan jakaa verotuotteiden suhteen tavallaan erä- ja kalastusvaltaisiin pohjosiin pitäjiin sekä Hollolan ja Hauhon peltoviljelyseutuihin. Padasjoella ja Sysmässä rahavero oli keskimääräistä pienempi ja Sysmästä puuttui humalavero kokonaan. Sen sijaan edellä mainituista järviseutujen pitäjistä verotettiin vanhan tavan mukaan kalaa: kapahaukia ja ahvenia sekä särkiä. Jousivero säilyi vanhana jäänteinä vuotuisen veron joukossa. Kunkin jousen tuli luovuttaa voudille kolme naulaa kuivattua kalaa. Tämä jousivero kannettiin myös Uudesakylässä ja Asikkalassa. Lammin ja Hollolan seutu olivat vilja-aittoja, sillä näissä pitäjissä oli määrätty maksettavaksi viljaa peräti 8 tynnyriä koukulta, Tennilässä jopa 10 tynnyriä. Myös kauran määrä verossa oli muita isompi. Heinävero oli Hämeessä yllättävän yhdenmukainen. Kaikissa pitäjissä toimitettiin 12 parrasta heinää koukkua kohti lukuun ottamatta Padasjokea ja Vihtiä, joissa heinävero oli muita pienempi. Pitkien etäisyyksien takia Rautalammiltakaan ei heinää tarvinnut lähteä kuljettamaan.

Laajan Sääksmäen kihlakunnan erilaiset luonnonmaantieteelliset olosuhteet heijastuivat verotukseen ja siihen, mitä parselia painotettiin missäkin pitäjässä. Myös vanhat vero-ohjeet vaikuttivat taustalla niin, että edelleen toimitettiin veroina sitä, mitä talonpojat olivat tottuneet vanhastaan maksamaan. Portaan pitäjässä Lounais-Hämeessä, johon kuuluivat Tammelan ja Someron seurakunnat sekä Jokioisten neljänneskunta, oli muita pitäjiä kolme kertaa niin suuri voivero, vaikka nautakarjaa ei pidetty sen enempää kuin Hämeessä keskimäärin. Keskimäärin yhden tilan verorasitus ei ollut, voiverotkin mukaan lukien, sen raskaampi kuin muissakaan pitäjissä, sillä lounaishämäläisten talojen koukkuluvut olivat hyvin pieniä.

Kalvolan, Saarioisten, Sääksmäen, Kulsialan ja Pälkäneen pitäjien vero-ohjeet olivat lähes samanlaiset. Lähinnä raha- ja viljaverojen määrät vaihtelivat. Pälkäneen pitäjän Längelmäen neljänneskunnassa maksettiin muusta pitäjästä poikkeavaa veroa. Sekä vilja, kaura-, humala- ja voiverot olivat pienemmät, ja lampaat puuttuivat verojen joukosta kokonaan. Längelmäveden ympäristössä asuneilta talonpojilta vouti sai sen sijaan yhteensä 16 leiviskää kuivattua kalaa kultakin koukulta. Vieläkin suurempaa kalaveroa maksettiin harvaan asutuilla järviseuilla Jämsässä ja Rautalammilla, joissa oli siirrytty jo myöhäiskeskiajalla riistataloudesta eräkalastukseen. Jämsäläiset maksoivat kalan lisäksi heinää ja päivätöitä kuten muutkin, mutta raha-, ja viljaverot olivat pienemmät kuin muissa pitäjissä. Humalaa, lihaa ja lampaita ei verona toimitettu lainkaan. Voiverona oli pelkästään pieni lehmäverovoi nautakarjan lukumäärän mukaan. Suppein ja parselimäärältään pienin vero oli Rautalammilla, missä vero toimitettiin kahtena verotuotteena, rahana ja kuivattuna kalana. Koko koukun vero-ohjeena oli maksaa noin 15 markan rahavero sekä 18

leiviskää kuivattua kalaa. Kalan osuus rautalammilaisten talonpoikien verorasituksesta oli markkamääräisesti arvioituna yli puolet.

Pohjanmaalla säilyivät pitäjittäiset erot siinä, kuinka paljon viljaa, voita ja haukea kannettiin yhtä manttaalia kohti. Raha- heinä- ja päivätyöverot olivat kaikissa pitäjissä samat. Vaikka useissa pitäjissä oli sekä rannikko- että sisämaan asutusta, ei talonpoikia verotettu asuinpaikan mukaan eri tavalla. Tavallisimmista verotuotteista puuttuivat kuivattu liha, lampaat, halot ja humala. Tämä johtunee suurelta osalta siitä, että kyseenomaiset parselit eivät olleet aikaisemminkaan kuuluneet maakunnan veroihin. Viljavero vaihteli sängen paljon eri pitäjissä. Kun pohjoisen voutikunnan pitäjissä Iissä, Kemissä ja Hailuodossa kokomanttaalin tila selvisi toimittamalla 1/4 tynnyrin viljaa, maksettiin Vöyryn, Kyrön ja Limingan pitäjissä yhdeltä manttaalilta neljä kertaa suurempi määrä eli koko tynnyri viljaa. Myös voiveron suuruus vaihteli eri pitäjissä 8–24 naulaan. Liminkalaisilla talonpojilla oli laajoine rantaniittyineen suotuisat olosuhteet sekä peltoviljelylle että karjanhoidolle, mikä heijastui muita korkeampiin voi- ja viljaveroihin. Myös kalaa kannettiin enemmän kuin monista muista Pohjanmaan rannikkopitäjistä.

Vuotuista voiveroa ja vuoden 1626 nautavarallisuutta vertailtaessa selviää, että Keski-Pohjanmaan rannikkopitäjissä, missä voivero oli korkeampi, pidettiin lemmiä enemmän kuin Etelä-Pohjanmaalla. Samalla voi havaita, että pohjalaiset selvisivät erittäin pienellä voiverolla nautavarallisuutensa nähden. Esimerkiksi Viipurin läänissä tiloilla oli keskimäärin suurempi voivero, vaikka nautoja pidettiin puolet vähemmän.⁴³

Markkamääräiseltä arvoltaan merkittävin verotuote Pohjanmaalla oli raha, jonka osuus koko kruunun vuotuisesta verosta vaihteli 40–60 prosentin välillä. Pääsääntöisesti osuus oli sitä suurempi, mitä pohjoisempana pitäjä sijaitsi. Oulun erämaassa rahaveron osuus oli yli ¾ koko vuotuisesta verosta, ja rahan lisäksi sieltä maksettiin verona vain pieni määrä voita, oravannahkoja ja haukia. Pitkien etäisyyksien takia asia on helposti selitettävissä. Pohjanmaan pohjoiset pitäjät eivät olleet kruunulle vilja-aitta, joten pieni viljavero oli kompensoitava muita maakuntia suuremmalla rahaverolla. Päivätöiden osuus verorasituksesta oli noin 10–15 prosenttia, eikä voiveron osuus ylittänyt missään pitäjässä 20 prosenttia, vaikka maakunta oli Ahvenanmaan ohella yksi merkittävämpiä karjanhoitoalueita. Kalaveron osuus maaverosta oli sängen pieni. Kuivattua haukea maksettiin verona kaikilta pohjalaistiloilta, mutta sen osuus oli Kemiä, Iitä ja Oulun erämaata lukuun ottamatta minimaalinen. Silakkaa kannettiin vain Mustasaaren ja Maalahden sekä Saloisten pitäjissä. Osuus- ja sopimuskalaverot säilyivät kruunun tuloina edelleen, ja pohjoisten jokien lohennynti alistettiin entistä enemmän kruunun valvontaan.⁴⁴ Lohi toi vientiartikkelina kruunulle suuret tulot. Kaikkea ei suinkaan kulutettu hovin pöydässä ruokailuun.

Satakunnassa vuotuisena verona maksettiin rahaa, päivätöitä, leipäviljaa, kauraa, heinää, kuivattua lihaa ja lampaita. Verotus oli sen kahdessa voutikunnassa

43 Luukko 1958, 100–109; KA 5850.

44 Lohen osuus puuttuu muun muassa vuoden 1609 vuotuista verotusta kuvaavista kartoista, sillä se kuului ylimääräisiin sopimusveroihin.

muuten samanlainen, mutta Ala-Satakunnassa heinä- ja päivätyöverot olivat kaksi kertaa suuremmat, kun taas Ylä-Satakunnassa maksettiin niiden sijaan 4½ markkaa suurempaa rahaveroa. Verorasitus yhtä koukkua/savua kohti oli molemmissa voutikunnissa lähes sama. Raha ja vilja olivat ehdottomasti tärkeimmät parselit, ja niiden osuus vuotuisesta verosta oli yhdessä yli puolet. Kuivatun lihan, heinän ja päivätöiden osuudet olivat Ala-Satakunnassa noin 10 prosenttia. Hieman alle 10 prosentin jäivät voi- ja lammasperot. Kauraveron osuus oli runsaat kolme prosenttia.

Ahvenanmaa oli ainoa maakunta, jossa veroperusteet eivät 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä juuri muuttuneet. Kun vertaa esimerkiksi vuoden 1606 ja 1608 veroa, ei maakunnan vuotuisen veroparselien yhteissummassa ole muuta eroa kuin mitä yhden lisämanttaalien verotus tuo tullessaan. Tosin kirjanpidollisesti parselien jako eri ryhmiin veronkantoyksikön (savu, täysvero, manttaali sekä markanmaa) mukaan näkyy poistuneen. Vuodesta 1608 alkaen mainitaan vain kunkin talonpojan maksama yhteissumma parseleita hänen verolukujensa mukaan, mutta ei sitä, mitkä olivat veronkantoperusteet.

VUOTUISEN VERON SUURUUS ERI PITÄJISSÄ

Kvalitatiivisen tarkastelun ohella voidaan arvioida, kuinka suuri vuotuinen vero oli markkamääräisesti eri maakunnissa. Koska veroparseliuudistuksen myötä kollektiiviyksiköt poistuivat, ja parselimäärä väheni tuntuvasti, on verotuksen kvantitatiivisen rasiituksen arviointi eri pitäjien osalta helpompaa, kuin 1500-luvun verojen osalta. Verorasituksen vertailu on käytännössä tehty muuttamalla vuotuiset verotuotteet markkamääräisiksi. Voudintilien vaihtoparseliluetteloissa on mainittu esimerkiksi, mikä oli kruunun verohinta eri maakunnissa viljatynnyrille, voileiviskälle tai heinäkuormalle. Tuotteiden hinnat olivat 1600-luvun alussa jo sangen yhtenäiset, vaikka kiinteitä kruunun verohintoja ei vielä ollutkaan. Esimerkiksi tynnyri viljaa maksoi 1600-luvun alussa Pohjanmaalla 8 markkaa, kun taas muissa maakunnissa se arvioitiin 6 markan arvoiseksi. Vetomittojen yhtenäistäminen ei heti toteutunut, joten mittojen mahdollinen erilaisuus täytyy ottaa huomioon arvioitaessa veromäärää.⁴⁵

Verohinnat 1600-luvun alussa

1. Vilja	tynnyri	6–8 mk
2. Kaura	tynnyri	3 mk
3. Humala	leiviskä	2,5–10 mk ⁴⁶

45 Kaarle IX:n voudinohjeiden mukaan yksi tynnyri jakautui kahteen panniin ja toisaalta yksi tynnyri jakautui 30 kappaan. Pohjanmaalla 1 tynnyri veti puolestaan 32 kappa. Luukko 1945, 794.

46 Humalan hinta vaihteli suuresti eri maakunnissa 2 ½ markasta aina 10 markkaan leiviskältä. Hämeessä ja Viipurin läänissä leiviskä humalaa oli 2 ½ markkaa (KA4394:28v, KA 5568:29), Savossa ja Satakunnassa veroarvoltaan 3 markkaa (KA 2478:31v, KA 6720:9), Varsinais-Suomessa 3–5 markkaa (KA 1685:26v, KA 1688:29v, KA 1694:23v), Ahvenanmaalla ja Pohjanmaan

4. Voi	leiviskä	4 mk
5. Liha	leiviskä	1,5 mk
6. Lammas	kappale	2 mk
7. Hauki	leiviskä	1,5 mk
8. Kuivattu ahven/särki	leiviskä	1,5 mk
9. Suolattu kala	tynnyri	10 mk
10. Silakka	tynnyri	10 mk ⁴⁷
11. Turska	tynnyri	10 mk
12. Silava	leiviskä	2–3 mk
13. Lintu	kappale	0,25 mk
14. Leipä	kappale	0,24 äyriä
15. Heinä	parmas	0,5 mk
16. Päivätyö	kappale	0,5 mk
17. Olki	lyhde	6 penninkiä
18. Halot	kuorma	0,25 mk
Halot	syli ⁴⁸	1 mk
19. Tukkipuu	kappale	0,25 mk
20. Kynttilä	kappale	0,32 äyriä
21. Traani	leiviskä	2,5 mk
22. Oravannahat	kiihtelys	5 mk
23. Terva	tynnyri	4–6 mk
24. Varraskala	pihti	2 mk
25. Muna	kappale	6 penninkiä

Lähteet: KA 1640, KA 1644, KA 1685, KA 1688, KA 1694:23, KA 2478, KA 2857, KA 3506:1–4V, KA 3547:39–70, KA 3550:32–52v, KA 3545:44–74, KA 4824:14, KA 4854:23, KA 4862, KA 4864:15v, KA 5849, KA 5853, KA 5857, KA 5860, KA 6742:22V–38, KA 6746:28–40.

Kun lasketaan kaikkien parseleiden raha-arvot yhteen, saadaan summa, joka vastasi yhden maaveroyksikön suorittamaa veroa. Tämä ei kuitenkaan riitä vielä vertailuluvuksi eri maakuntien kesken. Ei ole mielekäästä vertailla aivan erisuuruisia maaveroyksiköitä. Esimerkiksi Savossa talonpoikaistilalla oli keskimäärin kolme veromarkkaa, kun taas Pohjanmaalla vain isoimmat ja varakkaimmat tilat joutuivat maksamaan kokonaisen manttaalien veron. Pohjalaisten tilojen manttaaliluku oli tyypillisesti $\frac{1}{2}$ ja $\frac{3}{4}$ manttaalien välillä.⁴⁹

Vertailun helpottamiseksi voi turvautua siihen, mikä oli kussakin pitäjässä maaveroluvultaan niin sanottu keskiarvotila. Keskiarvotilan maaveroluku on saatu jakamalla pitäjän maaverolukujen kokonaismäärä pitäjän tilamäärällä. Hyvä ja kattava lähdeaineisto löytyy vuodelta 1609, jolloin Pohjanmaan uudet manttaaliluvut ja

---

eteläisessä voutikunnassa 8 markkaa (KA 2857:10v, KA 4862:20v) ja Pohjanmaan pohjoisessa voutikunnassa, missä humalaa muutenkin viljeltiin niukasti, 10 markkaa leiviskältä (KA 4864:15v).

47 KA 4864:15v.

48 syli halkoja= noin 4 kuormaa

49 Kaikki Pohjanmaan pitäjät mukaan lukien keskiarvotilan manttaaliluku oli 0,64.

verotusperusteet esiintyivät tileissä ensimmäisen kerran.⁵⁰ Muissa maakunnissa maaveroyksiköitä ei juuri muutettu 1600-luvun alussa. Keskiarvotilan maksamaan vuotuisen maaveroon on vielä lisättävä tilakohtainen manttaali- tai savuvero sekä Uudenmaan ja Hämeen lehmäverovoi. Jotta eri verotuotteiden verorasitus saadaan vertailukelpoiseksi, on luontaistuotteiden osuus muutettu rahamääräisiksi yllämainittuja verohintoja apuna käyttäen. Markkamääräisiksi muutetuista verotuotteista laskettu yhteissumma kertoo sen, mitä yksi keskikokoinen tila kussakin pitäjässä joutui verona maksamaan.

Keskiarvotilan verorasitus vaihteli sangen paljon eri maakunnissa sekä myös maakuntien pitäjissä. Vaihtelivatko olosuhteet – esimerkiksi maanviljely, karjanhoito ja kalastus – niin paljon, vai oliko verojärjestelmän ja -lukujen kehitys vinoutunut? Pääsivätkö uudisasutusalueet ja myöhemmin asutetut maakunnat liian helpolla, vai olivatko ne esimerkiksi peltoresursseiltaan edelleen rintamaapitäjiä köyhempiä? Kysymyksiin on sangen vaikea vastata, sillä vertailukelpoista aineistoa talonpoikien omaisuudesta ja varallisuudesta ei ole saatavilla tarkasteltavana ajanjaksona kuin kahden varallisuusverotilin, hopeaveron ja 50-penninginveron osalta. Peltopinta-alan mittaaminen oli luonteeltaan arvioivaa, eikä erilaisia maanlaatuja pystytty vertailemaan tarkasti. Kun maantarkastuksia tehtiin todella harvoin, ei talonpojan maaveroluku välttämättä heijastanut suoraan todellista tilan tuottoa.

Toiseksi keskiarvo on harhaanjohtava funktio niissä pitäjissä, joissa tilojen maaverolukujen skaala yhden pitäjän sisällä oli hyvin suuri. Tällainen tilanne oli esimerkiksi monen pinta-alaltaan ja tilamäärältään suuren pitäjän kohdalla. Näissä pitäjissä oli vauraiden tilojen lisäksi suuri joukko maaveroluvultaan pieniä uudisasutustiloja, jotka laskevat keskiarvolukua. Aineiston laajuuden takia kaikkien tilojen maaverolukujen rekisteröinti ja niistä mediaanin ja keskihajonnan laskeminen olisi kuitenkin liian suuri tehtävä. Mitä suurempi pitäjä oli pinta-alaltaan ja tilamäärältään, ja vastaavasti mitä nuorempi asutukseltaan (esimerkiksi Porras, Loimaa, Kangasala, Rautalampi, Oulun erämaa, Kemi) sitä todennäköisempää oli, että pitäjässä oli suhteessa enemmän maaveroluvuiltaan pieniä tiloja kuin rintamaiden vanhoissa, vakiintuneissa, mutta samalla *tilamäärältään* pienissä pitäjissä (esimerkiksi Hattula, Kaarina, Lieto, Raisio, Tenhola).

Taulukkoon 31 on koottu tutkimuksessa käytettyjen esimerkkipitäjien osalta, kuinka paljon kunkin pitäjän veroluvultaan keskikokoinen tila maksoi vuotuista veroa.⁵¹ Keskimäärin korkein vero oli Varsinais-Suomen ja Hämeen rintamaapitäjissä, monissa Viipurin läänin ja Savon läänin pitäjissä sekä Ahvenanmaalla.⁵² Yhteistä näille alueille oli ennen kaikkea keskimääräistä suurempi viljavero, mutta myös muiden resurssien kuten esimerkiksi kalastuksen hyödyntäminen. Asutuksellisesti nämä alueet kuuluivat myös vanhimpiin ja vauraimpiin peltoviljelysalueisiin. Matalin vero oli Pohjoisen Pohjanmaan pitäjissä Iissä ja Kemissä, Varsinais-Suomen Kemiön pitäjään kuuluneessa verokunnassa Hiittisissä sekä uudisasutus-

50 Liitteen 19 tiedot perustuvat voudintilien niteistä KA 358, KA 359, KA 4394, KA 4862 ja KA 4864 kerättyihin tietoihin vuotuisesta verosta ja tilojen veroluvuista.

51 Kaikkien muiden pitäjien osalta tieto löytyy liitteestä 19.

52 Taulukossa Ahvenanmaata on käsitelty yhtenä kokonaisuutena, sillä sieltä ei kyseenomaisena vuonna ole tiedossa maaverolukujen mukaan tehtyä erittelyä pitäjittäin.

alueilla, Rautalammilla, Oulun erämaassa ja Ruovedellä. Selkeää eroa rannikon ja sisämaan välillä ei kuitenkaan ole. Pääsääntöisesti rannikkoseudulla vero oli korkeampi kuin sisämaassa Savoia lukuun ottamatta, jossa keskimääräinen vero tilaa kohti nousi sangen korkeaksi.

Pohjanmaalla korkein verorasitus pitäjän keskiarvotilaan verrattuna oli Laihialla, Isokyrössä, Vöyrissä ja Pietarsaassa. Muissa Pohjanmaan pitäjissä keskimääräinen vuotuinen verorasitus jäi alle 20 markaksi keskiarvotilaa kohti. Pääsääntöisesti verorasitus pieneni mitä pohjoisemmasta pitäjästä oli kyse. Liminka oli pohjoisen Pohjanmaan pitäjistä poikkeus, ja siellä olikin yhdelle koko manttaalille määrätty vero kaikista Pohjanmaan pitäjistä korkein. (Katso Liite 19)

Taulukko 31. Keskiarvotilan maksama vuotuinen vero vuonna 1609

	Pitäjä	Vero (markkaa)
Turun linnalääni	Maaria	24,6
	Parainen	29,0
	Taivassalo	23,9
	Iniön verokunta	15,4
	Marttila	22,2
Kokemäenkartanon lääni	Ulvila	21,8
	Kangasala	10,3
	Närpiö	18,4
Kastelholman lääni	Sund	28,6
Hämeen linnalääni	Hattula	37,2
	Porras	13,6
	Asikkala	16,5
	Rautalampi	7,3
Raaseporin lääni	Lohja	16,2
	Tenhola	28,1
Porvoon lääni	Helsinki	23,8
Kymenkartanon lääni	Pyhtää	21,6
	Elimäen nelj.kunta	17,3
Viipurin linnalääni	Lappee	31,1
	Koivisto	13,3
Savon lääni	Tavinsalmi	21,9
Korsholman lääni	Pietarsaari	21,0
	Kemi	9,9
	Oulun erämaa	7,7
	Keskiarvo	20,0
	Keskihajonta	7,7

Lähteet: KA 358, KA 359, KA 4394, KA 4862 ja KA 4864

1600-luvun alun verouudistus säilyi vuotuisen veron osalta sittemmin varsin pitkään aina 1840-luvulle asti. Vaikka apuveroja syntyi varsinkin 1600-luvulla lisää, pysyi vakituinen vuotuinen maavero kymmenysveroineen harvinaisen samanlaisena yli 200 vuoden ajan. Muutoksia suomalaisten veronmaksuun toivat lähinnä mitä erilaisimmat apuverot ja 1700-luvulla yleistyneet ylellisverot. Parseleiden kirjavuus säilyi 1800-luvulle asti, ja maakirjaan merkittiin edelleen tunnollisesti maakirjavero, manttaalivero ja tilakohtainen vero.

Autonomian ajan alussa aloitettiin vähitellen kehittämistyö verotuksen uudistamiseksi ja työ valmistui 1840-luvun alussa, kun Lars Gabriel von Haartmanin johtama komitea esitteli uudistuksen. Veronmaksajan osalta muutos oli melkoinen. Maaveroyksiköksi tuli nyt koko maahan verorupla, ja aikaisemmat kymmenet verotuotteet rajoittuivat rahan ohella neljään verotuotteeseen: leipäviljaa, kauraan, voihin ja taliin. Näistäkin tuotteista talonpoika sai maksaa halutessaan rahana voin ja talin osuudet sekä osan viljaveroan.⁵³ Maatalouden suorituksiin ja maaomaisuuteen perustunut vero säilyi tämänkin jälkeen vielä pitkään, kunnes itsenäisyyden ajan valtiopäivät viimein lakkauttivat maaveron vuonna 1924. Vasta tällöin Suomessa siirryttiin tulo- ja varallisuusverotukseen.⁵⁴

---

53 Lappalainen 2005, 16–41; Bonsdorff J.G 1833, osa II, 476–522.

54 Huuhka 1999, 65–75.

VEROTUS KÄYTÄNNÖSSÄ

VERONKANTOAJAT

Veroparselit toimitettiin kruunun voudille pääsääntöisesti kaksi kertaa vuodessa, talvi- ja kesäkäräjillä. Liitteeseen 18 on koottu Viipurin ja Porvoon läänin käräjille tuodut verotuotteet vuonna 1546 niiden maksu- ja toimitusajankohdan mukaan. Talvella veronmaksuvälineinä olivat ennen kaikkea syksyllä puitu vilja: ruis, maltaat, kaura, vehnä ja pavut sekä alkutalven metsätöiden yhteydessä veistetyt laudat ja palkit. Talvella oli lisäksi vaivattominta toimittaa linnojen ja kartanoiden lämmitykseen tarkoitettut halot sekä puutavara tiilien ja sysien polttoon. Ylivuotinen, kuivunut halko oli kevyempää ja rekikuljetukset helpompi järjestää kuin puiden kuljetus esimerkiksi vesitse. Myös jänikset ja metsälinnut kuuluivat talvella toimitettuihin tuotteisiin, samoin kuin Mikonpäivän aikaan teurastettujen sikojen ja nauktarjan liha, silava ja talista valmistetut kynttilät. Äyräpään kihlakunnassa talonpojat toivat talvikäräjille myös kuivatut hauet ja tynnyreihin suolatun kalan.¹

Kesällä toimitettiin suurin osa erilaisista rahaveroista. Rahaveroilla korvattiin monia aikaisemmin luontaistuotteina kannettuja parseleita, kuten nahkoja, munia, kanoja ja niintä. Myös verolampaat ja -lehmät kruunu otti talonpojilta vastaan kesällä. Talvella karja olisi ollut hankala kuljettaa, ja toisaalta kruunu ei halunnut muutenkin nälkiintyneestä karjasta talviruokintavaivaa. Kesäkäräjille tuotiin lisäksi voi, pääosa kuivatusta kalasta, suolattu silakka sekä lohi. Kevään hylkeenpyynnistä keitetty traanikin toimitettiin kesäkäräjille. Myös pienet veroerät: niini, terva, humala, hamppu ja koivistolaisten talonpoikien veroerikoisuus jalkajousen tukit kuuluivat kesällä kuljetettuihin verotavaroihin.² Päivätyöt tehtiin pääsääntöisesti kesällä ja syksyllä.

Veronkantoajat pohjautuivat vanhaan tapaan. Veronmaksu heijasti talonpojan vuotuista elämänrytmiä, luonnon kiertokulkua ja luonnonkalenteria, ja oli aikojen saatossa muovautunut tämänlaiseksi järjestelmäksi. On helppo ymmärtää, miksi tietyt tuotteet toimitettiin talvella ja mitkä taas kesällä. Oli myös kruunun etu ottaa vastaan verotuotteita juuri silloin, kun ne oli talonpojillekin helpointa toimittaa.

Porvoon kihlakunnassa tilanne oli hieman Lappeen ja Äyräpään kihlakuntia poikkeava. Talvella toimitettiin vain veroruis, ohra ja kaura sekä heinien sijaan maksettu rahavero. Suurin osa muista verotuotteista esimerkiksi terva, laudat ja kala toimitettiin kesäkäräjien aikaan. Porvoon läänissä kulkuyhteydet nimismiehen talolle olivat kenties Viipurin Karjalaa sujuvampia, sillä vesikuljetuksia pystyttiin hyödyntämään paremmin koko kihlakunnan alueella.

1 KA 5008:9–27v.

2 KA 5008:9–27v.

Pohjanmaalla, Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa verotuotteet tuotiin käräjille kolmesta neljään kertaan vuodessa. Laurinmessun aikaan (10.8.) toimitettiin voita, hylkeenrasvaa ja tervaa, kun taas noin puolitoista kuukautta myöhemmin Mikonpäivän (29.9.) jälkeen toimitettiin kapa- ja suolakala, hamppu, pellava ja liha. Loka-marraskuussa ennen Tuomaanmessua käräjille tuotiin riihessä kuivatettu vilja, humala, silava, heinä ja halot. Niinä vuosina, jolloin apuveroja kannettiin, mikä oli yhä yleisempää 1500-luvun jälkipuoliskolla, apuveroparselit toimitettiin tammihelmikuussa ennen paastonaikaa.³ Pohjanmaan verotavarat kuljetettiin 1530–40-luvuilla lähes poikkeuksetta suoraan Tukholman verokamariin. Tämä kuvaa hyvin Pohjanmaan erikoisasemaa muihin lääneihin nähden. Usein vouti oli saanut tehtäväksi ostaa verorahoilla mahdollisimman paljon turkiksia. Myöhemmin 1570-luvulta lähtien verokuljetusten suunta muuttui Baltiaan ja Viipurin lääneihin.⁴

VAIHTOPARSELIT KIRJAVOITTIVAT VEROKUORMAA

Koska veronmaksajat eli talonpoikainen rahvas oli elinoloiltaan varsin heterogeeninen ryhmä yhden voutikunnan ja varsinkin yhden linnaläänin sisällä, on ymmärrettävää, ettei verojen maksu mennyt aina täysin kruunun säätämien ohjeiden mukaan. Varsinkin apuverojen kohdalla tämä seikka korostui. Jos kuninkaan käskykirjeen mukaan jokaisen apuveromanttaalin oli toimitettava Varsinais-Suomessa vuonna 1571 yksi härkä, ei se taatusti onnistunut, sillä härkiä ei joka kylästä löytynyt. Kun vero oli jotenkin suoritettava, kruunu hyväksyi sen, että talonpojat maksoivat härän sijaan jonkun muun veroeläimen tai jotakin muuta ruoaksi kelpavaa: esimerkiksi tynnyrin suolattua lihaa, kaksi tynnyriä turskaa tai muuta suolattua kalaa.⁵ Erikoista on, että härän (tai sonnin) saattoi korvata vain yhdellä hieholla, yhdellä mullilla tai yhdellä lehmällä. Olihan härkä kuitenkin paljon arvokkaampi kuin hieho.

Linnaläänien ja voutikuntien tileissä on mielenkiintoista ja varsin vähän tutkitua aineistoa vaihdetuista verotuotteista. Voutikunnan tilinpäätökseen liittyviin vaihtoluetteloihin (*förbytning* tai *förvandling*) on kirjattu ao. voutikunnassa tehdyt veroparselien vaihtokaupat. Tileissä otsikoitu veronkantosuoma (*Summa Opburitt*) ei ole nimestään huolimatta todellinen ja toteutuneen veronkannon summa, vaan se tarkoitti vuotuista veroa, joka voutin olisi normien mukaan pitänyt saada voutikunnastaan lyhennysten jälkeen. Lopullinen verotilitys⁶ piti sisällään vuotuisen veron ja vaihtoparselien lisäksi kaikki sen vuoden apu- ja ylimääräiset verot.

Ylimääräisten verojen lisäksi lopullista veronkantoluetteloa muuttivat tilat, jotka olivat syystä tai toisesta lyhennyksien joukossa (*affkortningar*). Lyhennyksistä suurimmaksi ryhmäksi kasvoivat kameraalisesti autoituneet tilat, mikä tarkoitti

3 Luukko 1945, 372; Nallinmaa-Luoto 1983, 529; Matinolli 1976, 61.

4 Luukko 1950, 444–445.

5 KA 1174.

6 Lopullinen veronkantoluettelo oli otsikoitu seuraavasti: Så blifver hans Rätta opbörd pro anno...

käytännössä sitä, että tila ei pystynyt maksamaan veroja. Tähän ryhmään joutui, ellei pystynyt maksamaan kruununverojaan kolmeen vuoteen.⁷ Jos veroista vain pieni osa jäi maksamatta, ei tila pudonnut heti autioksi, vaan vero jäi siltä vuodelta rästiin seuraavaa vuotta varten. Nämä rästit oli voudin yritettävä perii seuraavana vuonna. Verovelkoja ei rekisteröity tiloittain esimerkiksi maakirjaan, vaan ne kirjattiin voutikunnittain yhteiseen summaluetteloon. Ei siis voida selvittää, missä kylissä ja millä tiloilla veroja jäi eniten maksamatta. Rästit eivät olleet välttämättä vähäpätöisiä, vaan esimerkiksi Jääsken pitäjässä oli rästissä ruista vuonna 1571 yhtä paljon, kuin mitä talonpoikien olisi pitänyt maksaa sinä vuonna vuotuisena verona. Rästit lisättiin asianomaisen vuoden veroluetteloon, mutta mitä todennäköisimmin tämä oikea tulokertymä jäi myös vuonna 1571 ideaaliksi. Tässä tapauksessa todellisen vuonna 1571 kannetun ja kruunun käyttöön kertyneen veron saa selville vasta, kun vähentää tästä ”Oikeasta veronkannosta” vuoden 1571 rästit, jotka ilmoitettiin seuraavan vuoden, 1572, tileissä.

Vertailtaessa vaihtoparselien käyttöä eri maakunnissa kolmen valitun esimerkivuoden, 1571, 1586 ja 1605, osalta on syytä tarkastella, vaikuttivatko raskas hopeavero vuonna 1571, sotavuosien rasitukset vuonna 1586 ja veroparseliuudistusten jälkeinen aika todelliseen veronmaksuun.⁸

Todelliseen veronmaksuun vaikuttivat talonpojan elinkeinoresurssien eli kalastusmahdollisuuksien, peltojen tuottavuuden ja niittyjen laajuuden lisäksi kunkin vuoden sato ja muut vuoden olosuhteet. Kun luontaistaloudessa eläneiden talonpoikien vuositulot eivät olleet ennalta arvioitavissa, oli veronkerääjien hyväksyttävä myös vaihtelut verojen maksussa. Esimerkiksi Kymenkartanon läänin kirjuri on todennut vuonna 1605, että ”*talonpojat maksavat veronsa seuraavilla parseleilla, sillä heillä ei ole varaa maksaa veroa rahaa tai voudin vaatimina parseleina.*”⁹ Kato vuosina oli talonpojan säästettävä viljaa mahdollisimman paljon. Mieluummin teurastettiin lehmä, kuin annettiin tärkeää siemenviljaa.

Kolmas seikka, joka selittää varsin laajaa vaihtoparseliluetteloa, on talonpoikien kaupankäynti verotavaroiden suhteen. Verovaihtokauppoja voi tutkia muunakin kuin voudin intressinä.¹⁰ Parselien vaihto antoi toki voudille mahdollisuuden päästä eroon turhista parseleista ja ostaa tilalle kruunun talouden kannalta tarpeellisia nahkoja, kankaita ja suolaa, mutta asiaa voi tarkastella myös talonpojan näkökulmasta. Vouti tuskin yksipuolisesti saneli, mitä talonpoika veroinaan todellisuus-

7 Mäkelä 1979, 14–21.

8 Vaihtoparselien vertailu on tehty kolmen vuoden osalta kaikista maakunnista. Vertailussa on käytetty seuraavia niteitä: **v. 1571:** KA 1163:37–43, 1169:35–43v, 1174:33–39v, 1181:25–32, 2237:13–15v, 2240:23–26v, 2799:19–23v, 3320:35–41v, 3325:32–35v, 4073:27–31, 4075:19–23v, 4079:33–39v, 4089:29–32v, 4721:9–17, 4725:11–13, 5351:26v–31v, 5360:18–23v, 5363:30–35v, 5365:16–19, 6443:21–27, 6449:13–17, 6452:16–21v.
v. 1586: KA 1460:48–55, 1465:42–49, 2376:15v–20v, 2380:24v–28v, 2816:31–36v, 3418:32v–37v, 3420:55–59, 4247:37–42v, 4249:30–34v, 4253:30–33v, 4775:19v–23v, 5568:27v–30v, 5570:45v–54, 5573:29–34v, 5575:24–28v, 5577:59v–62v, 6570:19–22v, 6573:21v–25v.
v. 1604–09: KA 1640:50–52, 1644:28–30v, 1648:18–20v, 2841:60–62v, 2853:13v–17, 2856:14–17, 3508:21v–23v, 3512:27–29, 4367:26–27, 4371:23v–25, 4862:12–21, 4864:8v–17, 5849:16v–19v, 5851:18–20v, 5853:8–10v, 5857:15–17v, 5860:9–12, 6715:6–15, 6720:8–10.

9 KA Voudintilit, 5851:19.

10 Oden 1955, 69–71, vrt. Seppälä 1999, 53–55.

dessa maksoi. Kullekin verotavaralle oli olemassa kruunun verohinta eli verotavaran suhde rahaan tai johonkin muuhun parseliin. Parselien vaihdettavuus antoi tarvittavaa joustoa niin kruunulle, voudille kuin talonpojallekin, mutta on vaikea erottaa, kenen intressistä on kyse missäkin vaihtokaupassa. Verohinta saattoi vaihdella maakunnittain tai siihen saattoi vaikuttaa voudin oma arvio parselin arvosta.

Ne veronmaksajat, joilla oli mahdollisuus valita maksamansa verotuotteet, saattoivat käyttää tilannetta jossakin määrin hyväkseen. Tämä edellytti tiettyä varakkuutta, elinkeinojen monipuolisuutta ja taloudellista silmää. Toisin sanoen talonpoika kävi kauppaa parseleilla. Hän maksoi esimerkiksi voiveron sijaan lihaa, jos tiesi saavansa voista paremman tuoton esimerkiksi kaupunkien porvareilta. Tai jos talonpojalla sattui olemaan veronkantoahetkellä esimerkiksi runsaasti nuorta karjaa, saattoi hän korvata esimerkiksi mallasveronsa ”muutamalla mullikalla”. Näin elintärkeä ohra säästyi oluenpanoon ja siemenviljaksi.

Voutia kehoitettiin hankkimaan verovaihtoina niin paljon kuin mahdollista hyviä vientitavaroita, esimerkiksi voita, tervaa ja kapakalaa. Kuningas halusi saavansa eräalueilta niin paljon nahkoja kuin mahdollista.¹¹ Lisäksi voudilla oli mahdollisuus hankkia veroina tuotteita, joita tarvittiin esimerkiksi palkanmaksuun tai kartanotalouden ylläpitoon, mutta jotka eivät kuuluneet vuotuisiin veroihin. Tällaisia vaihtoparseleita olivat esimerkiksi suola, verkakangas, puuastiat tai vuodat. Vaihtotuotteiden joukosta löytyi lähes kaikenlaista talonpoikaistaloudessa tuotettua esineistöä käsityötuotteista alkaen. Ala-Satakunnassa vouti lienee ostanut verona saamallaan rahalla satuloita, jalustimia ja kuolaimia maaseudun käsityöläisiltä.¹² Ahvenanmaalla tililuetteloon päätyi varmasti myös oston kautta talonpojilta hankittuja tuotteita, sillä vaihtoparseleiden joukossa oli verotuotteiksi harvinaisia esineitä: muutama pyssy ja pistooli, vene, nauvoja sekä pari satulaa.¹³ Hevosia tuskin myöskään luovutettiin mielellään vapaaehtoisesti, vaan vouti saattoi ostaa niitä saamallaan verorahoilla. Toisinaan vouti kehotti talonpoikia toimittamaan osan veroa suoraan jalostettuina tuotteina – ohrat oluena, jyvät ryyneinä, ja jauho leipinä.¹⁴ Linnojen ja karjakartanoiden työväki tarvitsi palkkansa ja sotilaat muonansa. Kruunu maksoi osan palkoista luontaistuotteina tai myi eteenpäin ylijäämäparselit.

Kun rahan arvo huononi 1570-luvun alussa, talonpojat halusivat maksaa veronsa enemmän rahana kuin luontaistuotteina. Kruunu taas olisi halunnut saada mieluummin tavaroita kuin rahaa. Ruotsissa, Smålannissa rahaa kertyi esimerkiksi vuonna 1573 kahdeksan kertaa niin paljon kuin olisi pitänyt, vuonna 1582 vain neljä kertaa niin paljon.¹⁵

Vaihtotuotteilla verojaan maksavia talonpoikia on valitettavasti mahdotonta identifoida edes pitäjittäin, sillä vaihtoluettelot ovat voutikunta- tai linnalääni-kohtaisia. Myöskään maakirjoihin ei merkitty poikkeavaa veronmaksua, vaan maakirjoista selviää lähinnä vain manttaalin haltija sekä maaveroluku. Ei voida siis sel-

11 Oden 1955, 70.

12 KA 2488:16–16v

13 KA 2852:11v–12.

14 Oden 1955, 69–70.

15 Oden 1955, 71; Heckscher 1935, 71

vittää, missä kylissä tai pitäjissä vero suoritettiin toisin, kuin mitä oli kuninkaan kirjeellä aikoinaan määrätty.

Joitakin rajauksia voidaan kuitenkin tehdä. Vaihtoparselit on rekisteröity vain niiden tilojen veroista, joita ei ollut lyhennetty tai verosta vapautettu. Lyhennettyinä olivat läänitykset, panttitilat, Suomen laamannien ja kihlakunnantuomarien elatukseen tarkoitettut verot, ratsumiehen varustaneet tilat, paikallisviranomaisten, nimismiesten ja pappien verotilat sekä kruunun sotalaivaston perämiehet.¹⁶ Lisäksi lyhennyksiin kirjattiin – eikä suinkaan vähäisimpänä ryhmänä – kameraalisesti autoituneet tilat ja muut köyhtyneet sekä tilapäisesti veronmaksukyvyttömät tilat. Tämä ryhmä kasvoi 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun kuluessa kaikissa maakunnissa. Tilapäisen verohelpotuksen saattoi saada, jos esimerkiksi isäntä oli kuollut, sato oli menetetty tai talo oli palanut. Ne talonpoikaistilat, jotka olivat säilyttäneet veronmaksukykynsä ja jotka näin ollen saattoivat maksaa veronsa vaihtoparseleina, eivät ainakaan olleet köyhimpiä ja varattomimpia.

Rahaa sekä vaihdettiin muihin parseleihin että toisaalta maksettiin luontaisparseleiden sijaan. Varsin yleistä oli, että osa rahaverosta korvattiin varsinkin Sisä-Suomessa eränkäyntituotteilla: turkiksilla, nahoilla ja kalana. Kuitenkin kruunu sai 1500-luvulla pääsääntöisesti vaihtojen kautta enemmän rahaa kuin oli normi. **Halot ja heinä** korvattiin mielellään rahamaksulla tai muilla parseleilla, sillä sekä halkokuorman että heinän verohinta oli halpa. Talonpojille sen sijaan näiden molempien hankinta, keruu ja varsinkin kuljetus oli työlästä.¹⁷ Halkojen kuljetus oli jo omiin tarpeisiinkin työlästä, saati sitten kruununkartanoihin asti. Heinä oli lisäksi luontaistuote, josta ei mielellään luovuttu, sillä sitä ei ollut kenenkään talonpojan tilalla liikaa hevosten ja karjan ruokintaan.

Kolmas suosittu rahana korvattava vero oli **päivätyövero**. Velvollisuus oli syntynyt linnanrakennuskaudella sen aikaisiin tarpeisiin, ja myöhäiskeskiajalla se jo joissakin lääneissä korvattiin rahamaksuna. Kustaa Vaasa halusi kuitenkin talonpoikien osallistuvan kuninkaan karjakartanoiden hoitamiseen, ja määräsi sen takia päivätyövelvollisuuden uudelleen pakolliseksi. Myös linnat tarvitsivat silloin tällöin useita miestyöpäiviä korjaus- ja kunnostustöihin. Päivätöiden korvaaminen rahalla tai muilla parseleilla tuli kuitenkin olemaan enemmän sääntö kuin poikkeus. Taksvärkkiä olisi pitänyt mennä tekemään juuri silloin, kun omalla tilallakin oli kiireisintä. Myös pitkät matkat verottivat halukkuutta. Kuninkaankartanot eivät saaneet missään maakunnassa päivätyöläisiä niin paljon kuin olisi pitänyt. Osaltaan tämän takia niiden elinvoimaisuus ja suuret karjamäärät jäivät vain haaveiksi.

Osa talonpojista korvasi rahaveronsa eränkäyntituotteilla turkiksilla ja nahoilla. Turkisten vaihtohinnat perustuivat voudin ja talonpojan väliseen kaupankäyntiin ja tinkimiseen, mutta luonnollisesti myös turkisten tarjontaan. Hintaan vaikuttivat turkiseläimen koko, laatu ja väri. Esimerkiksi ketunnahoilla saattoi olla jopa kymmenen eri hintaa saman voutikunnan tileissä. Turkikset edustivat kotimaista arvotavaraa ja ne olivat haluttuja vientiartikkeleita, mutta nahat kelpasivat myös oman hovin tarpeisiin.

16 Oden 1955, 319.

17 Neljän kuorman halkosyli oli arvoltaan 4 äyriä ja kuuden aamin heinäkuorma 8 äyriä. KA 2237:13–15v, KA 2240:23–26v.

Opbiritt för för: förbitte

Rulige, Kattelre,

föi 97 Snd 2 f 2 öis pringjar

12 ^{tt} - 12 f ^o	- Zoo	_____	1.	
12 ^{tt} - 10 f ^o	- Zoo	_____	4.	} - 9 p ^o
12 ^{tt} - 8½ f ^o	- Zoo	_____	1.	
12 ^{tt} - 8 f ^o	- Zoo	_____	1.	
12 ^{tt} - 5 f ^o	- Zoo	_____	1.	
12 ^{tt} - 4 f ^o	- Zoo	_____	1.	
12 ^{tt} - 3 f ^o	- Wai Dar	_____	1.	} - 8 p ^o
12 ^{tt} - 2½ f ^o	- Wai Dar	_____	3.	
12 ^{tt} - 18 ad	- Wai Dar	_____	2.	
12 ^{tt} - 2 f ^o	- Wai Dar	_____	1.	
12 ^{tt} - 1½ f ^o	- Wai Dar	_____	1.	} - 3 p ^o
12 ^{tt} - 4 f ^o	- Raffisar	_____	2.	
12 ^{tt} - 2½ f ^o	- Raffisar	_____	1.	} - 4 p ^o
12 ^{tt} - 4 f ^o	- Raffisar	_____	2.	
12 ^{tt} - 3½ f ^o	- Raffisar	_____	2.	
12 ^{tt} - 2½ f ^o	- Raffisar	_____	2.	} - 6 p ^o
12 ^{tt} - 2 f ^o	- Raffisar	_____	1.	
12 ^{tt} - 5 f ^o	- Raffisar	_____	2.	
12 ^{tt} - 4½ f ^o	- Raffisar	_____	2.	} - 6 p ^o
12 ^{tt} - 4 f ^o	- Raffisar	_____	2.	
12 ^{tt} - 3 f ^o 2 ad	- Raris Raffisar	_____	2.	} - 6 p ^o
12 ^{tt} - 3 f ^o	- Raris Raffisar	_____	3.	
12 ^{tt} - 2½ f ^o	- Raris Raffisar	_____	1.	} - 15 p ^o
12 ^{tt} - 1½ f ^o	- Brauy Raff	_____	15.	

Kuva 2: Kruunu sai vuonna 1586 Pohjanmaalta vuotuisten veroparselien lisäksi joukon verotuotteita, joita talonpojat tarjosivat vuotuisten verojen sijaan. Vaihtotuotteiden joukossa oli Pohjanmaalla erityisen paljon turkiksia: ilveksen, näädän, majavan, ahman ja suden nahkoja, jotka hinnoiteltiin laadun ja värin mukaan. Yleisimpiä nahkoja olivat kuitenkin ketun, saukon ja karpän nahat. Lähde KA Voudintilit 4775:21.

Vaihtotuotteissa esiintyi myös raaka-aineista jalostettuja ja kotiteollisuustuotteita. Leipä, olut, villalanka sekä sarka- ja palttinakangas ja puutyynnyrit olivat yleisesti käytettyjä maksuvälineitä. Tuotteisiin ei yleensä lisätty työn osuutta määriteltäessä niiden verotusarvoa. Talonpojan verona toimittama tynnyri olutta oli täsmälleen samanarvoinen kuin siihen käytetty mallas- ja humalamäärä yhteensä. Rannikkomaakunnissa maksettiin veroja myös tuontitavaroilla. Talonpoikaispurjehtijat toivat kauppamatkoiltaan esimerkiksi suolaa, verkkaa, viinejä ja venäläistä hampua. Nämä artikkelit kelpasivat voudille hyvin, sillä ne olivat kruununkin taloudessa ensiarvoisen tärkeitä.

Vaatetus heijasti parhaiten ihmisen säätyaseman ulospäin, sillä käytöstavat olivat kaikilla ihmisillä vielä 1500-luvulla melko karkeat. Hienoimmat silkki-, sametti- ja verkakankaat kuuluivat rälssin pukeutumisetikettiin. Tavallinen verka taas oli soveliasta sotapäällystölle ja alemmille virkamiehille. Vain alipäällystö saattoi joutua tyytymään kotimaiseen niin sanottuun Halisten verkaan, joka oli karkeampaa ja laadultaan huonompaa kuin ulkomainen verka. Kaikkea Halisten verkaa kun ei pystytty valmistamaan Englannista tuotujen lampaiden hienommasta villasta, vaan myös suomalaista villaa käytettiin.¹⁸ Kotikutoiseen, harmaaseen sarkaan pukeutuivat puolestaan talonpojat ja sotaväen jalkaväki. Talonpoikia kiellettiin herrastelemasta verkakankaista kudotuissa vaatteissa. Kustaa Vaasa nuhteli pohjalaisia siitä, että he pukeutuivat verkaan.¹⁹ Kielto oli tosin useimmille Suomen talonpojille aiheeton. Ulkomaisen veran hankkiminen olisi tullut 1500-luvulla monille aivan liian kalliiksi.

Kankaat olivat suolan ohella tärkeimpiä tuontitavaroita. Useimmat tuontikaista olivat verkakankaita, jotka kirjattiin tileihin monesti pelkästään valmistuspaikan mukaan, ilman verka- (*kläde*) sanaa. Suurin osa kankaista tuli hansakaupunkien kautta.²⁰ Eniten tuotiin flaamilaisia ja hollantilaisia kankaita. Saksalaista verkaa edustivat muun muassa Lyypekin, Munsterin ja Görlitzin verat. Kruunu osti ulkomaista verkaa kaupunkien porvareilta tai toi sitä itse, mutta pieni määrä verkaa tuli vuosittain myös verotuotteina talonpojilta. Vaihtoparseleiden joukossa esiintyi nimittäin rannikkomaakunnissa, Viipurin, Raaseporin ja Turun linnaläänneissä sekä Kymenkartanon läänissä hyvin usein erilaatuisia ja -hintaisia verkakankaita.²¹

Vaihtotuotteena verka on mielenkiintoinen parseli, sillä se oli lähes poikkeuksetta tuontituote. Suomessa verkaa valmistettiin ainoastaan Turun linnan alaisessa Halisten verkatehtaassa. Talonpoikainen kangas oli yleensä sarkaa. Järkevä talonpoika, jolla oli taloudellista silmää, toi arvokasta verkaa ja maksoi sillä osan tai jopa koko vuotuisen veronsa. Satakunnassa ja Ahvenanmaalla ei verkakankaita kolmen esimerkkivuosiaineiston puitteissa esiinny, mutta yllättävää kyllä jopa Hauhon ja Hollolan kihlakunnassa Hämeessä korvattiin vuonna 1586 pieni määrä rahaveroa veralla. Samana vuonna kruunu sai talonpoikien maksamista veroista verkaa noin 700 kyynärää, joista 75 prosenttia tuli Varsinais-Suomen talonpoikaispurjehtijoilta. 1600-luvun alussa talonpoikien verantuonti ilmeisesti väheni, sillä sitä kertyi vaihtoparselina vain muutama kyynärä Porvoon läänistä ja Pohjois-Pohjanmaalta.²²

Suomeen tuotiin useita eri verkalaatuja. Talonpoikien veroina luovuttamista kankaista yleisimpiä olivat Englannin (5–6 mk/kyynärä), Munsterin (3 mk/kyynärä) Lennepin (2 mk/kyynärä) ja Görlitzin (1 mk/kyynärä) verkakankaat.²³ Kun vaatettavan upseeriston ja sotaväen määrä kasvoi 1500-luvun lopulla, annettiin ali-

18 Pylkkänen 1956, 59; Vilkkuna 1998, 168; Toropainen 2000, 108–109.

19 HFH II, 295.

20 Taavitsainen 1982, 23.

21 KA 3325:32–35v, KA 1460:54–55, KA 1465:48–49, KA 3420:55–59, KA 3418:35v–36, KA 5570:45v–54.

22 KA 4253:31v, KA 3508:21v–23v, KA 4864:8v–17.

23 Hinnat ovat vuoden 1586 tileistä.

päällystölle myös halvempia kankaita, ja mannermaisten, saksalaisten kankaiden osuus kasvoi.

Vaikka Kustaa Vaasa oli kieltänyt talonpoikaispurjehduksen kuolemanrangaisuksen uhalla, ei sääntöä noudatettu, eikä sitä myöskään valvottu tarkkaan.²⁴ Kruunun oli pakko myöntää erivapauksia saaristolaisille ja varsinkin Pohjanmaalle, missä kaupunkeja ei vielä 1500-luvulla ollut. Tämä jousto murensi pohjaa pois säännöltä myös Suomenlahden rannikolla. Tavaroiden vienti ulkomaille jatkui entiseen malliin, joskin talonpoikien matkat suuntautuivat lähinnä lähikaupunkeihin Tallinnaan ja Tukholmaan. Talonpojat veivät esimerkiksi kalaa, voita, traania, nahkoja ja vuotia ja toivat suolaa, kankaita ja viljaa.²⁵ Eivätkä talonpoikaispurjehtijoiden laivat olleet suinkaan pieniä seilipaatteja, joilla olisi tuotu muutama suolatynnyri vain omaan käyttöön, vaan suurimmat kuutit vetivät jopa 14–16 lästin lastin. Näillä pystyi hyvinkin purjehtimaan esimerkiksi Riikaan ja Danzigiin asti.²⁶

Kaupunkien vähäinen määrä suosi talonpoikaispurjehdusta. Pitkin Suomen rannikkoa talonpojat jatkoivat omaa tavaroiden välitystä kielloista huolimatta. Esimerkiksi itäiseltä Suomenlahdelta oli edullista viedä kalaa, silakkaa, Tallinnaan, sillä siellä siitä sai paremman hinnan kuin Viipurissa. Paluumatkalle talonpoikaislaivuri varusti veneeseensä ennen kaikkea suolaa ja viljaa, mutta myös kankaita. Tarkat tiedot talonpoikaiskaupan laajuudesta puuttuvat, sillä viralliset tuonti- ja vientiluettelot eivät ilmiötä täysin tunne.²⁷

Verkakangas oli kruunun kannalta erittäin hyvä vaihtoparseli, sillä kuninkaan virkamiehet, sotilaat ja palvelusväki saivat palkkansa rahan lisäksi kankaina tai villana sekä kenkinä. Veralle oli siis aitoa kysyntää. Palkkakankaan vuotuinen määrä ja laatu vaihteli arvo- ja palvelusaseman mukaan. Kangaspalkan tuli riittää palvelusväellä hameeseen tai housuihin, pitkiin sukkiin ja röijyyn. Yleensä kangaspalkkaus oli noin kuusi kynnärää, josta sai valmistettua yhden puvun eli housut ja hihattoman jakun.²⁸ Juhana-herttuan aikana ylemmät virkamiehet saattoivat saada eri kangaslaatuja erilaisiin vaatekappaleisiin. Voudit, kirjurit ja sotaväen päällystöt, eli sen ajan ”valkokaulusväki” saivat pukeutua ulkomaisesta verkakankaasta ommeltuihin housuihin ja takkeihin, kun taas palvelusväki ja tavallinen sotaväki saivat halvempaa verkkaa tai sarkakankaita. Rahvaan säätysymboleina säilyivät harmaa kotikutoinen sarka ja rohdinpaita aina 1800-luvun lopulle asti.²⁹

Verkakyynärän hinta vaihteli eniten laadun ja alkuperän mukaan. Kankaan leveys ei vaikuttanut hintaan, sillä leveyksiä ei verkakankaiden osalta erikseen mainita. Entisajan kangaspuilla ei kuitenkaan voinut kutoa kovin leveitä kankaita, sillä loimet ja kaiteet olivat kapeita. Yleisenä villakankaan leveytenä pidetään yhtä kynnärää eli 60 senttimetriä. Kankaat olivat nykymittapuun mukaan siis varsin kapei-

24 Kaukiainen 1970a, 10–11.

25 Kaukiainen 1975, 49–68; Kallioinen 2000, 225–230; Grotenfelt 1887, 133–135; Alanen 1957, 35–37.

26 Heino 1987, 281. Yhteen lästiin laskettiin 12 tynnyriä eli suurimpiin laivoihin mahtui tavaraa noin 170–190 tynnyrin edestä.

27 Kerkkonen 1959, 149; Kaukiainen 1970a, 9–22, Kaukiainen 1975, 49–55.

28 Pylkkänen 1956, 60.

29 Sihvo 1985.

ta, ja vaatteet, esimerkiksi hameet, jouduttiin ompelemaan useista pitkistä kappa-leista.³⁰

Talonpoikaistalouksissa suomenlampaan villasta kudottu ja vanutettu sarkakangas (*vadmal*) esiintyy 1500-luvun verotuotteissa vaihtoparselina ja apuverotuotteena. Sarkaa vouti saattoi saada satojakin kyynäriä voutikunnastaan. Apuverona sitä kannettiin sotaväen vaatettamista varten. Käsittelemätön villalanka, jota mitattiin nauloittain ja leivisköittäin, kuului ainoastaan sopimuslampuotien verovelvollisuuteen. Villaa verona maksamalla talonpoika tavallaan maksoi kruunulle vuokraa kruunun omistamista lampaista. Perintötalonpoikien vuotuisessa verossa villa ei esiintynyt. Parhaita villantuottaja-alueita olivat Varsinais-Suomi ja Pohjanmaa, joissa kudonta ylitti oman tarpeen jo 1500-luvulla. Esimerkiksi vuonna 1566 Pohjanmaalla talonpojat vaihtoivat hyljekuudennekset sarkaan ja toimittivat laivaston ja sotaväen tarpeita varten 2500 kyynäriä sarkaa.³¹

Selvä trendi, minkä mukaan vaihdot toteutuivat, puuttuu. Tosin otos esimerkiksi vuosineen on myös sangen pieni, jotta siitä voisi vetää merkittäviä johtopäätöksiä. Joissakin maakunnissa maksettiin suurin osa rahaverosta luontaisparseleina, toisaalla taas päinvastoin. Varsin usein tarjottiin vaaditun kalaveron sijaan lihaa, mutta toisaalta Pohjanmaalla kalaa kertyi vero-ohjetta enemmän. Kalalla pohjalaiset korvasivat ennen kaikkea ohraveroaan. Talonpojat eivät muodostaneet homogeenistä veronmaksajaryhmää. Toisille vaihtoparselilla maksaminen oli pakko, toisille valintatilanne. Veroa maksettiin ylipäänsä niillä tuotteilla, mikä oli sinä vuonna edullisinta tai mahdollista.

Verotuksen yksinkertaistamispyrkimykset eivät siis täysin toteutuneet, jos mitariksi otetaan erilaisten verotuotteiden lopullinen määrä. Vaihtotuotteiden määrä kuitenkin väheni 1600-luvun alussa kaikissa maakunnissa jonkin verran. Voudin valta itse veronkantoon tiukentui, kun paikallisten verokuntamiesten toimi lakkautettiin. Kruunulle oli edullisinta saada mahdollisimman paljon niitä parseleita, jotka oli vaivaton kuljettaa ja tarvittaessa muuttaa helposti rahaksi.

TALONPOIKIEN SUHTAUTUMINEN PÄIVÄTÖIHIN

Työvelvollisuus oli vaihtoluetteloiden mukaan yhtä epämiellyttävä verosuoritus kuin esimerkiksi heinien tai halkojen toimitus. Mieluummin tarjottiin lähes mitä muuta tahansa, yleisimmin rahaa, sen sijaan, että olisi lähdetty pitkien matkojen takaa kuninkaankartanon töihin. Ruotsin 1500-luvun maataloushistoriaa tutkinut Janken MYRDAL on käyttänyt lähteinään runsaasti kuninkaankartanoiden tilamateriaalia. Hänen mukaansa kartanoita ja niiden satomääriä ja muuta tuottoa voidaan jossakin määrin rinnastaa ainakin isompiin talonpoikaistiloihin. Kartanoiden

30 Pirkko Sihvo (1985) mainitsee, että Etelä-Karjalassa kudottiin vielä 1800-luvun alussa juurakkokangaspuissa edelleen vain noin kyynärän eli 60 cm:n levyisiä pellava- ja villakankaita. Valmis verkakangas ei liene ollut kovin leveää, sillä kutomisen jälkeen kangas vielä kutistui vanutusvaiheessa.

31 Veroa tuli maksaa kruunulle 1/6 hyljesaaliista. Luukko 1954, 622.

inventaariluetteloissa on mainittu muun muassa päivätöiden määrä erilaisissa työtehtävissä. Ruotsin kuninkaankartanoissa heinänteko oli tärkein ja viljankorjuu toiseksi tärkein työtehtävä.³² Paikalliset olosuhteet kuitenkin ratkaisivat päivätöiden käytön. Esimerkiksi Hämeessä peltoviljelyyn (kyntöön, kylvöön, sadonkorjuuseen ja puintiin) käytettiin eniten työvoimaa. Heinänteko lienee onnistunut kartanon oman väen voimin, sillä niityt sijaitsivat linnan läheisyydessä.³³

On ymmärrettävää, etteivät talonpojat pitäneet päivätöistä, vaikka taksvärkki-päivien määrä vuotta kohti ei olisi ollutkaan suuri. Kruunun töihin oli tultava monesti juuri silloin, kun omallakin tilalla oli kiireisintä ja samat sadonkorjuutyöt odottivat. Ehkä osaltaan senkin vuoksi työvelvollisuutta vastustettiin ja haluttiin maksaa päivätöiden vero-osuus rahana, jos vain suinkin pystyttiin.

Tutkittaessa toteutunutta verotusta kolmen esimerkkivuoden osalta, vuosilta 1571, 1586 ja 1604–1609, huomataan, että sekä vuonna 1571 että vuonna 1604 kruunun käyttöön saama päivätöiden määrä oli pienempi kuin normin mukaan olisi pitänyt.³⁴ Tämä johtui siitä, että talonpojat vaihtoivat enemmän päivätöitä rahaksi kuin mitä kertyi lisäyksenä apupäivätöistä ja rästeistä. Sen sijaan vuonna 1586 kruunun toteutuneessa verossa päivätöitä kertyi noin 10 prosenttia enemmän kuin olisi vero-ohjeiden mukaan pitänyt. Ääripäitä edustavat Pohjanmaan pohjoinen voutikunta ja Ahvenanmaa. Pohjanmaalla talonpojilta ei vaadittu yhtään konkreettista päivätyötä, eli kaikki korvattiin rahana, kun taas Ahvenanmaalla kaikki vuotuiset ja apupäivätyöt tehtiin ainakin tilien mukaan todella työpäivinä. Päivätöiden korvaaminen rahana oli pohjalaisille lähes välttämättömyys, sillä matka Korsholman kuninkaankartanoon olisi monilta käynyt aivan liian pitkäksi. Samankaltainen tilanne oli Suur-Savossa, missä talonpojat saivat luvan maksaa päivätyönsä rahana sekä vuosina 1586 että 1606.

Kruunun käyttöön saama päivätöiden kokonaismäärä oli tarkasteluvuosista korkeimmillaan vuonna 1586. Käytettävissä olevaa rahaa oli vähemmän, ja toisaalta kruunu tarvitsi linnojen kunnostamiseen ja varustamiseen paljon apupäivätöitä. 1600-luvun alussa tilanne oli valtion oman taloustilanteen kannalta synkempi. Esimerkiksi Ala-Satakunnassa talonpoikien verotuotosta vain 17 prosenttia päätyi kruunun kassaan, kun taas 83 prosenttia oli lyhennettyinä autioitumisen, verolajajoitusten tai läänitysten takia. Lähtivätkö kruunun päivätöihin nimenomaan miehet vai myös naiset, ei selviä tileistä. Myös se jää arvailujen varaan, joko esimerkiksi nimismies työkäskyt, ja hoitiko talonpoika kaikki vuoden päivätyönsä yhtä-

32 Myrdal 1991, 325–340.

33 Vilkkuna 1998, 115–118.

34 **V. 1571:** KA 1163:37–43, 1169:35–43v, 1174:33–39v, 1181:25–32, 2237:13–15v, 2240:23–26v, 2799:19–23v, 3320:35–41v, 3325:32–35v, 4073:27–31, 4075:19–23v, 4079:33–39v, 4089:29–32v, 4721:9–17, 4725:11–13, 5351:26v–31v, 5360:18–23v, 5363:30–35v, 5365:16–19, 6443:21–27, 6449:13–17, 6452:16–21v.
V. 1586: KA 1460:48–55, 1465:42–49, 2376:15v–20v, 2380:24v–28v, 2816:31–36v, 3418:32v–37v, 3420:55–59, 4247:37–42v, 4249:30–34v, 4253:30–33v, 4775:19v–23v, 5568:27v–30v, 5570:45v–54, 5573:29–34v, 5575:24–28v, 5577:59v–62v, 6570:19–22v, 6573:21v–25v.
V. 1604–09: KA 1640:50–52, 1644:28–30v, 1648:18–20v, 2841:60–62v, 2853:13v–17, 2856:14–17, 3508:21v–23v, 3512:27–29, 4367:26–27, 4371:23v–25, 4862:12–21, 4864:8v–17, 5849:16v–19v, 5851:18–20v, 5853:8–10v, 5857:15–17v, 5860:9–12, 6715:6–15, 6720:8–10.

jaksoisesti. Hämeenkyröläiset ratkaisivat asian palkkaamalla rengin tai piian Kokemäenkartanoon ja keräämällä palkkarahat keskuudestaan. Tosin monesti jouduttiin palkan perimisen kanssa käräjille, mikäli yhteisvastuullinen palkanmaksu ei toiminut.³⁵

Ruotsin voutikuntatileissä on viittauksia siihen, että päivätöihin lähetettiin monesti nuorisoa ja työkyvyttöntä väkeä, eikä aikuisia työkuntoisia miehiä³⁶, kuten olisi pitänyt. Työvelvollisuuksista kieltäytyminen antoi aihetta suhteellisen paljon myös käräjöimiseen. YLIKANGAS on Länsi-Uudenmaan sakkoluetteloita tutkiesaan lajitellut käräjätapauksista erikseen ”velvollisuuksien laiminlyönnit”. Näihin kuuluivat teiden, siltojen ja aitojen kunnossapidon laiminlyönnit sekä niskuroinnit päivätöiden ja kyyditysten suorittamisessa. Kaikista sakoista vuosien 1541–1592 välisenä aikana 34 prosenttia kosketti juuri veronmaksun laiminlyöntejä.³⁷

Myös Hämeessä käräjäitiin veroniskuroinnin takia. Noin kolmannes käräjäasioista liittyi verojen maksuun ts. maksamatta jättämiseen. Talonpojat eivät niinkään kapinoineet olemassa olevia vuotuisia veroja vastaan, mutta kun Hämeen linnan vouti Eerik Stålarmer meni nostamaan talonpoikien vuotuisen kestitysheinän osuutta, jätettiin heinää toimittamatta. Hämeen linnan sotaväki oli kasvanut ja heinää tarvittiin ennen kaikkea sotaratsuille.³⁸ Hevosten ruoka heinä, aikakautensa ”benssiini” oli kuitenkin talonpojankin taloudessa tuiki tärkeä, eivätkä talonpojat halunneet kuljettaa sitä pitkän matkan takaa yhtään enempää kuin vuotuinen vero vaati. Vähitellen vastarinta kuitenkin murtui ja hämäläisen talonpojan oli mukauduttava suurempaan verorasitukseen yhä uusien apuverojen myötä.

Pohjanmaan käräjillä käsiteltiin keskimääräistä vähemmän verotukseen liittyneitä riitoja, mikä selittyy osittain sillä, että verotus oli siellä sangen kevyt. Kustaa Vaasa kyllä halusi käräjille mahdollisimman paljon riita- ja rikosasioita, ei niinkään vahvistaakseen talonpoikien oikeusturvaa, vaan saadakseen kruunulle tuloja sakorahoina.

KANSA VASTAAN VIRKAVALTA

Verotus herätti kansassa paljon tunteita ja sai aikaan valituksia, mutta suurilta veromellakoilta säilyttiin. Rahvaalla oli mahdollisuus valittaa liian korkeiksi kokemistaan veroista tai esimerkiksi voutien ja kirjurien toimista, mutta harvoin valitukset johtivat toimenpiteisiin. Varsinkin kirjurit, jotka olivat usein tekemisissä rahvaan kanssa, saivat syytöksiä, kun talonpojat epäilivät heidän laittaneen osan keräämistään apuveroista omaan pussiin.³⁹

Kustaa Vaasan aikana yksi vakavimmista, pitkälti verorasitukseen liittyvistä kiistoista oli Lappeen talonpoikaikapina vuosina 1551–1553. Taustalla oli Viipurin läänissä koettu kestitys- ja kinkerijärjestelmän raskaus. Kustaa Vaasa oli lisännyt

35 Nallinmaa–Luoto 1983, 530–531.

36 Myrdal 1999, 327.

37 Ylikangas 1971, 90–91, 99–104, 118.

38 Vilkkuna 1998, 64–65, 126–128; Blomstedt 1960, 195.

39 Kiuasmaa 1962, 420–429; Kivistö 2006, 22–26.

kestitysten lukumäärää, korottanut veroeriä ja määrännyt kestitysverojen ylijäämän linnaan. Talonpoikien syytökset kohdistuivat kuitenkin pitkälti kihlakunnan-tuomaria Pärttyli Jönsinpoikaa vastaan. Kiista syveni kevättalvella vuonna 1553, jolloin pidettiin kuninkaankäräjät ja oli tarkoitus toimittaa tutkinta verorästeistä ja käräjien määrästä. Kiihottajat kielsivät talonpoikia maksamasta verojaan ja tästä hyvästä heidät teloitettiin. Ainakin tässä tapauksessa talonpojat suostuivat vuosittaisiin neljiin käräjiin sekä käräjäkestitykseen ja kärsivät karvaan tappion saamatta etuja.⁴⁰

Lappeen talonpoikaskapina toimi tavallaan Nuijasodan esinäyttämönä. Nuijasodan, joka sai alkunsa Pohjanmaalta marraskuussa 1596 ja jonka Klaus Fleming joukkoineen taltutti Ilmajoella helmikuussa 1597, on nähty etupäässä johtuneen talonpoikia jo pitkään hiertäneestä linnaleiriongelma. Osassa maakuntia vuotuinen vero ja apuverot eivät riittäneet sotaväen muonitukseen, ja sotilaita oli sijoitettava aseleposkausina talonpoikaistalouksiin.⁴¹ Linnaleiriä varten kannetut ruokatarvat oli määrä vähentää talonpoikien muista apuveroista, mutta verorasituksen kasvaessa väärinkäytöksiä ilmeni ainakin osassa maakuntia. Viimeinen pisara, joka kuohutti talonpoikia, oli linnaleirin jatkaminen vielä vuonna 1595 solmitun Täysinän rauhan jälkeen. Protesti kosketti lähes koko Suomea, mutta sen liikkeellelähettä nimenomaan Pohjanmaalta on selitelty monissa tutkimuksissa.⁴² Pohjanmaa oli etäällä ja syrjässä sotilaallisista keskuksista, joten siellä oli tilaa toimia ja luoda omaa puolustusorganisaatiota. Pohjalaiset olivat tottuneet puolustamaan omaa aluettaan ja he kokivatkin linnaleirin laittomaksi tavaksi kantaa veroa. Kiukkua herätti myös 1570-luvulta alkanut taloudellinen taantuma ja viljan hinnan nousu. Pohjalaiset kun olivat muita maakuntia riippuvaisempia kaupankäynnistä ja viljan tuonnista. Pohjanmaalla oli myös vilkkaat yhteydet talonpoikaispurjehduksen myötä Pohjanlahden yli Ruotsiin, joten talonpojat osasivat hyödyntää kuninkaissa käyntiä muita paremmin. Kaarle-herttuan avun pyytäminen vuoden 1595 valtiopäivillä oli KATAJALAN mukaan ainutlaatuinen ilmiö Suomen talonpoikaislevottomuuksien yhteydessä.⁴³

Nuijasota oli ääriesimerkki talonpoikaislevottomuuksista ja viimeinen laatuaan Ruotsin valtakunnassa.⁴⁴ Vähemmän radikaaleja esimerkkejä kansan tyytymättömyydestä ilmeni kuitenkin usein paikallisilla kihlakunnankäräjillä sekä talonpoikien tekemissä kirjallisissa valituksissa kruunulle. Näitä rahvaan suoraan kuninkaalle teettämiä valituskirjelmää (*allmogens besvär*) tunnetaan Suomesta 1500-luvulla yli sata ja noin 2/3 tapauksista oli kyse verovalituksista. Suurin osa valituksista sijoittuu 1570–1580-luvuille 25-vuotisen sodan aikoihin.⁴⁵ Yleinen asetelma valituksissa oli se, että ”köyhät alamaiset” tai ”yhteinen rahvas” lähestyi hyvää kuningasta syyttäen ”ilkeitä ja ahneita kirjureita ja vouteja” julmuuksista. Talonpojat

40 Pirinen 1939, 40–51; Katajala 2002, 168–178.

41 Pirinen 1982, 655–661.

42 Luukko 1950, 516–517, 546–555; Ylikangas 1977, 22–41; Mäkelä 1979, 178–180; Orrman 1986, 159–160; Katajala 2002, 181–190.

43 Katajala 2003, 12–17.

44 Katajala 2002, 204–205.

45 Priha 1967, 56–57.

valittivat lisääntyneestä verorasituksesta, ylimääräisistä työvelvollisuuksista ja kyydityksistä ja varsinkin apuveroista. Joskus myös anottiin kuninkaalta erityisiä satunnaisia verohuojennuksia⁴⁶, mutta useimmiten taustalla oli valitus kruunun alempia toimihenkilöitä vastaan, sillä nimenomaan heihin konkretisoitui se ärtymys, jota talonpoika koki verorasituksen noustessa.

Vouteja saatettiin syyttää liian suurien tai väärin mittojen ja painojen käytöstä ja rästien keräämisistä.⁴⁷ Myös kirjurien hankkima maaomaisuus ja sen lisääminen korostuvat valituksissa. Esimerkiksi vuonna 1589 talonpojat syyttivät vouteja ja kirjureita rikastumisesta talonpoikien kustannuksella. Rahvaan mukaan voudit ostelivat huolettomasti maatiloja, viettivät huoletonta elämää ja kiertelivät sukulaispiirinsä kanssa ahneesti ympäri voutikuntaa kestitystä nauttimassa.⁴⁸ Säilyttääkseen talonpoikien luottamuksen Kustaa Vaasa ratkaisi asian monesti erottamalla asianomaisen voudin voutikunnastaan ja siirtämällä hänet toiseen maakuntaan. Tilapäisiä verohuojennuksia myönnettiin, mutta vuotuisia veroja Kustaa Vaasa ei katsonut voivansa alentaa, ei ainakaan pysyvästi.⁴⁹ Luonnonkatastrofit olivat asia erikseen. Esimerkiksi vuosien 1601–1602 katovuodet tunnetaan nimellä olkivuodet, jolloin erittäin märkä kevät ja kesän hallat veivät suurimman osan talonpoikien sadosta lähes koko maassa ja vielä kahtena vuonna peräkkäin. Tällöin Kaarle herttuakin heltyi ja antoi talonpoikien rästiin jääneet verot anteeksi kahtena vuonna peräkkäin. Tyhjistä oli paha maksaa kruunun saatavia.⁵⁰

---

46 Verohuojennusten anomisen yleisimpiä syitä olivat tulipalo, sotaväen rasitukset tai huono sato.

47 Priha 1967, 1–3, 22,68–80; Kiuasmaa 1962, 420–434.

48 Arw.Handl. VI, 420–421, Kiuasmaa 1962, 420–421.

49 Priha 1967, 78–80.

50 Oja 1955, 32–39; Jutikkala 2003, 292–293; Heino 1987, 228.

APUVEROJEN MUKANAAN TUOMAT MUUTOKSET

Talonpoikien verorasitusta kasvattivat vuotuisen veron, kymmenyksien, muiden kirkon verojen sekä kalastusverojen lisäksi erilaiset apuverot toisina vuosina enemmän, toisina vähemmän. Apuveroista käytettiin myös nimityksiä epävarmat ja ylimääräiset verot (*hjälpeskatter, extraordinarie skatter, owisse räntor, gärder*). 1500-luvun apuveroja ja verorasitusta on tutkittu tähän asti sangen vähän, joskin niihin viitataan useissa tutkimuksissa. Eljas ORRMAN on tutkinut varsin perusteellisesti Varsinais-Suomen apuverorasitusta kolmen pitäjän osalta. Hän on selvittänyt, kuinka suuri apuverojen osuus oli koko verorasituksesta vuosien 1549–1606 välisenä aikana. Samaa menetelmää on käyttänyt Anneli MÄKELÄ Hämeen ja Porvoon läänien osalta vuosien 1555–1606 välisenä aikana.¹ Linnaleiriasiaa, joka liittyy läheisesti apuveroproblematiikkaan, on pohdittu tutkimuksessa jonkin verran enemmän. Tosin voutintilaineistoon perustuvaa perustutkimusta linnaleiristä ei ole olemassa kaikista maakunnista. Katsauksen 1600-luvun alun ylimääräisiin veroihin on kirjoittanut Werner TAWASTSTJERNA ja sangen perusteellisen yleisselvityksen 1600-luvun apuveroista on tehnyt K.R. MELANDER.²

Tässä luvussa tarkastellaan yleisesti apuverojen taustaa 1500-luvulla ja erityisesti sitä, mitä erilaisia apuveroja kannettiin eri maakunnissa 1600-luvun alussa. Vuonna 1609 maksettujen apuverojen perusteellinen tarkastelu kaikkien linnaläänien osalta mahdollistaa läänien välisen vertailun. Samalla voidaan luoda perusteellinen tutkimus siitä, mitkä apuverot vakiintuivat tarkasteluajankohtana, ja mitkä olivat tilapäisempiä. Apuverojen määrä ja rasitus vaihtelivat suuresti sekä eri vuosina että jonkin verran myös maakunnittain ja pitäjittäin. Ensisijaisesti tarkoitusta on selvittää, mihin eri tarkoituksiin apuveroja kannettiin ja mikä oli apuverojen merkitys kokonaisverotuksen kannalta. Olivatko vaaditut parselit erilaisia, kuin mitä esiintyi vuotuisen veron yhteydessä? Mitä kantotapaa käytettiin apuveroissa vuonna 1609 ja mitkä siihen asti kerätyt apuverot jäivät voimaan?

SODANKÄYNTI LISÄSI KRUUNUN TULOTARVETTA

Ruotsin maanlakien mukaan kuninkaan ja kruunun oli pääsääntöisesti tultava toimeen vuotuisen veron sekä Upsalan kuninkaankartanoiden ja muiden kruunun maatilojen tuotolla. Uusia rasituksia ja veroja oli mahdollista määrätä vain neuvot-

1 Orrman 1986, 200–226; Mäkelä 1979, 189. Katso myös mm. Österberg 1977, Renvall 1949, Melander K.R. 1897.

2 Tavaststjerna 1935, Melander K.R. 1896, passim., Ylikangas 1977, Fagerlund 1991.

telemalla siitä yhdessä säätyjen kanssa valtiopäivillä. Vuonna 1442 voimaan tulleen Kristofferin maanlain mukaan ylimääräisille veroille oli olemassa kuusi laillista perustetta, jotka olivat joko vihollisen hyökkäys, valtakunnan sisäinen kapina, kuninkaalliset häät, kruunajaiset, kuninkaan tekemä maakuntakierros (Eriksgatan) tai linnojen ja kartanoiden korjaus.³ Apuverot olivat säätyjen hyväksynnän edellyttämiä ylimääräisiä ja tilapäisiä veroja, joille annettiin suostumus valtiopäivillä. Harvalukuinen ja vaikutusmahdollisuuksiltaan heikko talonpoikaissäätö jäi kuitenkin äänestettäessä uusista veroista lähes tulkoon aina vähemmistöön. Aina ei talonpoikaissäätö edes ollut kovin suurilukuisesti edustettuna valtiopäivillä. Joskus saatettiin kuninkaan kirjeeseen lisätä erityinen vetoisuus talonpojille. Esimerkiksi Erik XIV motivoi pohjalaisen rahvaan vuonna 1564 veronmaksuun toteamalla, että ”pohjalaisillakin oli sodassa ystäviä ja sukulaisia, joiden pelastamiseksi apuverot on tarkoitettu”.⁴

Keskiajalla apuverot maksettiin pääsääntöisesti rahana. Verot hyväksyttiin rahalla perustelujen kera lääni kerrallaan, ja useimmiten apuverot suostuttiinkin maksamaan.⁵ Apuverojen merkitys kruunun veropolitiikassa alkoi kasvaa 1560-luvulta lähtien. Sitä ennen myöhäiskeskiajalla ja Kustaa Vaasan hallitsijakaudella ne olivat olleet suhteellisen pieniä ja kevyitä. Apuveroja oli kannettu lähinnä satunnaisia isompia kestityksiä, kuninkaan matkoja varten tai kruunun rakennuksien kunnostamiseen.

Kustaa Vaasa teki matkan Suomeen vuonna 1555–1556 Venäjän sodan takia. Suomessa vietetty aika elokuusta 1555 seuraavan vuoden heinäkuuhun asti ei kuitenkaan heijastunut apuveroihin erityisesti muita lähivuosia raskaampana. Tätä vierailua varten kannettiin esimerkiksi Turun ja Kastelholman linnaläänneissä ainoastaan tavanomaisen kokoinen muonavero (*kostgiärd*). Veroparselit olivat pitkälti samoja kuin mitä kannettiin kruunun vuotuisessa verossa: leipäviljaa, rehua, voita, silavaa, kalaa ja teuraseläimiä.⁶ Lisäksi talonpojilta perittiin apuverona kynttilöitä ja olutta. Olut ei sinänsä valmiina juomana esiintynyt koskaan vuotuisena verotuotteena, vaan oluen panoa varten verona kannetut raaka-aineet, ohramaltaat ja humalat, kuljetettiin kuninkaankartanoihin. Varsinais-Suomen Korppoon pitäjältä koko vuotuinen verokertymä vietiin kyseenomaisena vuonna 1556 Ahvenanmaalle, Kastelholmaan, kuninkaan seurueen käyttöön, kun taas esimerkiksi Pöytyältä muonavero toimitettiin Kokemäenkartanoon Juhana herttualle.⁷

Raha-apua, eli *kuninkaan markkoja* pyydettiin talonpojilta vuonna 1561, kun Juhana herttua teki puhemiesmatkan Englantiin kosiakseen kuningatar Elisabeth I:tä veljelleen Erikille. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa veron suuruus oli 4 markkaa kultakin savulta ja Raaseporin läänissä 2 markkaa veromarkkaa kohti.⁸ Vuoden 1585 muonavero tunnettiin puolestaan hääverona, sillä ruokatavarat toimitettiin

3 MEL Kuninkaankaari 5.luku 6.artikla ja 6.luku 4.artikla sekä Kuningas Kristofferin maanlaki 1442, 1978, 28–30.

4 KA 4659:50.

5 Kivistö 1999, 80–90; Kivistö 2000, 80–82.

6 KA 609, KA 612:8–9, KA 613:28, KA 617: 26, KA 627:25–26, 636:3–4, KA 2657, KA 2677:1–12.

7 KA 612:8–9, KA 627: 25–26.

8 Orrman 1986, 213–215; Soikkeli 1929, 245; Pylkkänen 1956, 7.

Juhana III:n ja hänen toisen vaimonsa Gunilla Bielken häitä varten. Voudintileissä veroa perusteltiin seuraavasti: ”kansan on iloittava kuninkaallisesta kihlauksesta ja sen sallitaan armollisesti maksaa hääveroa.”⁹

Sodankäynti lisäsi huomattavasti kruunun menoja, ja vastaavasti se köyhdytti talonpoikia uusien ja yhä raskaampien apuverojen takia. Erik XIV joutui käyttämään isänsä Kustaa Vaasan jälkeen jättämiä kruunun varoja pohjoismaisen 7-vuotisen sodan aikana, vuosina 1563–1570. Hopeavero, (*silverskatt*), joka koostui pääasiassa reformaation aikana takavarikoiduista kirkkohoipeista, kului pitkälti ammattisotilaiden palkkoihin.¹⁰ Sitä ennen käyty Ruotsin ja Venäjän välinen sota vuosina 1555–1557 ei vielä vaikuttanut merkittävästi apuverorasitukseen.

Varsinaisesti apuverot suurenivat ja vakiintuivat Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan (1570–1595) aikana ja varsinkin 1580-luvulta lähtien. Uusiin ja ylimääräisiin veroihin kohdistui suuri paine kaikissa maakunnissa. Sotaväki tarvitsi ruokaa, vaatteita ja kenkiä ja heidän hevosensa rehua. Myös hevosia tarvittiin lisää itärajan puolustukseen, ja ratsuja joutuivat luovuttamaan talonpoikien ohella myös pitäjien vauraampi väki papit ja nimismiehet.¹¹ Talonpojilta alettiin kantaa lähes vuosittain erityistä muonaveroa (*kostgård*), joka ruoan ja hevosten rehun lisäksi sisälsi sarka- ja palttinakangasta sekä kenkiä. Lisäksi sotalaivaston ylläpitoon kannettiin apuverona tervaa ja hamppua. Hamppu kannettiin sekä lankana että valmiiksi kudottuna kankaana. Hamppukuidusta punottiin laivaston tarvitsemat köydet, ja palttinasta ommeltiin laivoihin purjeet. Hamppu oli purjekankaana pellavaa kestävämpi ja sieti suolavettä paremmin.¹² Toisinaan apuveroparselit saattoivat vaikuttaa ilmoitettuun tarkoitukseensa nähden perin oudoilta. Esimerkiksi vuonna 1564 kannettiin talonpojilta apuverona sotalaivaston tarpeisiin ketun- ja jäniksennahkoja. Nahat oli sittemmin määrä vaihtaa Turussa purjekankaaseen.¹³

Aivan uuden verovelvollisuuden, salpietariveron, taustalla oli kruunun jatkuva sodankäynti. Tuliaseiden käyttö lisääntyi, ja ruudin valmistamiseen tarvittiin rikkiä, hiiltä ja salpietaria. Ruudin raaka-aineista nimenomaan salpietarin osuus oli lähes 3/4. Vaikka osa salpietarista tuotiin ulkomailta, oli kotimainen tuotanto jo tavarantoimituksen kalleuden takia välttämätöntä. Vielä 1560-luvulla Suomessa oli vain viisi salpietarikeittimöä, mutta 1590-luvun alussa jo lähes kaksikymmentä. Raaka-aineen – mullan, lannan, tuhkan, oljet ja halot – salpietarinkeittäjät kantoivat verona alueensa talonpojilta. 1580-luvun alussa Suomi erotettiin omaksi salpietarinvalmistuspiiriksi, ja keittimöiden mestarit olivat suoraan tilivelvollisia kruunun laskukamarille. Läänin- tai kuninkaankartanontileissä ei talonpoikien toimitamia verosuorituksia siis näy.¹⁴

Salpietarin suuri tarve tuli esille Juhana III:n antamissa määräyksissä 1590-luvun alussa. Kunkin kokomanttaalin tilan tuli toimittaa viisi tynnyriä salpietarimul-

9 KA 3414:89–90.

10 Oden 1966, 56–57, 174; Karonen 1999, 89; ”De svenska skatternas historia”, Riksskatteverket ”Utbildning och Information”, av. Susanne Löwnertz, 1983.

11 KA 6522:48–49.

12 Kaukonen 1946, 22; Vilkuna 1998, 167–168.

13 KA 999:67–71.

14 RA Finska Cameralia, vol. 74; Haggren 1997, 163–166; Tommila 1937, 1–5.

taa, tynnyri lampaan- tai vuohenlantaa, kaksi kuormaa halkoja, lyhde olkia sekä puoli tynnyriä tuhkaa. Kaarle herttua lievensi veron määrää vuonna 1602 niin, että multaa tuli tuoda keittimöille vain kaksi tynnyriä, tuhkaa 8 kappaa ja halkoja yksi kuorma. Tämä oli kuitenkin vain väliaikainen helpotus, sillä Kustaa II Aadolf joutui käytännössä uudelleen kaksinkertaistamaan veron vuonna 1616. Myöhemmin, vuodesta 1644 lähtien, salpietarivero muutettiin rahamaksuksi. Kunkin manttaalin maksettavaksi tuli 6 1/8 markkaa.¹⁵ Salpietarin raaka-aineiden toimittaminen tuntui talonpojista erittäin vastamieliseltä. Siitä valitettiin usein ja sen maksamattomuuden takia monia sakotettiin käräjillä.¹⁶ Varsinkin mullan toimitus oli talonpojille varsin hankala velvoite. Salpietarin raaka-aine eli käytännössä navettojen alta kerätty lanta oli myös peltoviljelyksen kannalta elintärkeää. Tuskastuneen talonpojan sanonta ”Viekää tuhkatkin pesästä”, juontanee juurensa juuri salpietariveron aikoihin.¹⁷

VARALLISUUDEN VEROTUS

Hopeaveron, joka kannettiin vuonna 1571, oli siihen mennessä suurin yksittäinen apuvero, joka valtiopäivien päätöksellä määrättiin aatelissäätävä lukuun ottamatta kaikkien maksettavaksi. Veron taustalla oli Älvsborgin linnan takaisin lunastaminen Tanskalta pohjoismaisen sodan päättyessä vuonna 1570. Rajamuutoksia sodankäynti ei aiheuttanut, mutta tanskalaiset vaativat Ruotsin luovuttamaan 150 000 taalarin lunnaat seuraavien kahden vuoden aikana, jos mielivät linnan takaisin. Götajoen suulla sijaitseva linna oli Ruotsille strategisesti merkittävä, sillä se oli ainoa linnoitussatama, josta Ruotsilla oli yhteydet suoraan Pohjanmerelle. Valtionkassasta näin suurta summaa ei luonnollisesti saatu kasaan, vaan kuninkaan oli pyydettävä valtiopäivien suostumus ylimääräiseen suostuntaveroon. Veroa kutsuttiin sittemmin Älvsborgin lunnaksi. Veronkantoperusteeksi tuli raha, metallivarallisuus (lähinnä hopea, tina, kupari ja messinki) sekä hevoset ja muu karja siipikarjaa lukuun ottamatta. Omaisuuden arvo määriteltiin tiettyjen kaikkien yhteisten kriteereiden mukaan ja omaisuudesta joutui maksamaan kruunulle kymmenesosan rahana. Tosin ei tässäkään sääntöä ilman poikkeusta. Oulujärven erämaan uudisasukkaat, jotka olivat ehtineet asua uusilla asuinsijoillaan vasta noin 15 vuoden ajan, selvisivät hopeaverosta maksamalla rahan sijaan kuivattuja haukia. Heidän karjavarallisuutensa oli vielä varsin pieni.¹⁸

Hopeaveron kantoluettelot ovat säilyneet varsin hyvin koko maasta, ja niistä koottuja lähdeluetteloita on käytetty runsaasti niin kotimaisessa kuin ruotsalais-

15 HFH I 238–241; Haggren 1997, 165; Melander 1896, 414–418.

16 ks. esim. Nallinmaa–Luoto 1983, 532; Heino 1987, 268.

17 Mäkelä, 2003, 197; teoksessa Suomen maatalouden historia I.

18 Ks. esimerkiksi Roos 1944, XI–XVIII ja Karonen 1999, 133–135. Karjan verotusarvo vaihteli 1,25 markan arvoisista sioista ja lampaista aina 15 markan arvoisiin härkiin. Nautakarja arvioitiin iän mukaan, mutta hevosten arvo määriteltiin tapauskohtaisesti. Oulun erämaan hopeaverosta katso Keränen 1986, 290; KA 4725:30.

sakin tutkimuksessa.¹⁹ Hopeaveroa varhaisempia tietoja talonpoikien karjavarallisuudesta Suomessa on tiedossa lähinnä vain Satakunnasta ja Pohjanmaalta.²⁰ Vaikka hopeaveroluetteloiden lähdearvo on suuri, ei kovin kauaskantoisia johtopäätöksiä ja vertailuja kaikkien alueiden yleisestä varallisuudesta voida kuitenkaan näiden perusteella tehdä. Esimerkiksi Viipurin Karjalassa Jääsken ja Äyräpään kihlakunnissa hopeaveroa ei tilien mukaan voitu kantaa. Voudinkirjurin mukaan ”*sitä apuveroa, jota pitäisi voida maksaa kymmenesosa, talonpojat eivät voi maksaa, sillä venäläiset ovat ryöstäneet ja polttaneet pitäjän ja lyöneet hengiltä ne, kenet ovat kiinni saaneet.*”²¹ Venäläisten ryöstöretket pohjoismaisen 25-vuotisen sodan aikana heijastuivat varmasti myös muihin Viipurin läänin pitäjiin, ja näin ollen hopeaveroluetteloista saa kuvan todellisuutta köyhemmästä Karjalasta.

Vuonna 1600 määrättiin talonpoikien sekä porvarien maksettavaksi apuvero, joka tunnetaan myös nimellä ”viidennenkymmenennen penningin vero”. Tämän vuoden 1571 hopeaveron lailla varallisuuteen perustunut vero ilmoitettiin kerättävän sotaväen ylläpitoa varten. Todellisuudessa tuleva kuningas Kaarle IX keräytti varoja Suomeen tehtävää sotaretkeä varten, ellei aatelisto ja suomalainen ratsuväki suosiolla siirtyisi kuninkaan kannattajiin.²² Veron suuruus oli nimensä mukaisesti 1/50 omaisuudesta. Metalliomaisuutta ei tällä kertaa noteerattu, mutta karjavarallisuuden ohella talonpoikien kylvömäärä. Kustakin kylvämästä viljatynnyristä talonpojan oli maksettava veroa kaksi äyriä eli saman verran kuin yhdestä omistamastaan lehmästä, sonnista tai tammahevosesta. Vuoden 1600 varallisuusvero maksettiin maaseudullakin pääasiassa rahana.²³

MITEN APUVEROJEN SUURUUS MÄÄRÄYTYI?

Aina keskiajalta 1580-luvulle asti apuverot rasittivat useimmiten niin varakasta kuin köyhää tilaa yhtä paljon, sillä apuveroa ei yleensä määrätty maksettavaksi maaveroluvun mukaan. Kukin täystila – savu tai manttaali – maksoi veroa saman verran.²⁴ Pian huomattiin järjestelyn ontuvuus, sillä veroja jäi yhä enemmän rästiin. Kun apuverojen osuus koko verorasituksesta kasvoi, pyrittiin tila- eli manttaaliluvutkin arvioimaan uudelleen. Muita pienemmistä ja köyhemmistä tiloista tuli osamanttaaleita, yleisimmin 1/2 tai 2/3- manttaaleita.²⁵ Pieniltä tiloilta oli parempi saada edes puolet määrätystä apuverosta kuin ei mitään. Toisaalta kruunu

19 Ks. esimerkiksi Myrdal 1999, 246–248; Suomen hopeaveroluettelot, Suomen historian lähteitä V:I–VIII. Suomen historiallinen seura.

20 KA 1919, KA 1: 87, KA 4569, KA 4586, KA 4592, KA 4597, ks. myös Laakso 1982, 87–88 ja Luukko 1950, 423–425.

21 KA 5363:1.

22 Melander 1897, 204–208. Tilimateriaali puuttuu tämän veronkannon osalta Pohjanmaalta, osasta Varsinais-Suomea sekä Hämeen läänin Sääksmäen kihlakunnasta. Kaupungeista ainoastaan Porin ja Rauman 50.penningin veroluettelo on säilynyt.

23 Melander 1897, 209–212.

24 Talosta eli ruokakunnasta käytetty veronimitys vaihteli eri linnalääneissä 1500-luvun puolivälissä. Hämeen, Savon ja Viipurin lääneissä sekä Itäisellä Uudellamaalla ruokakunnan nimenä käytettiin savua, kun taas muualla tilaa tarkoittava yksikkö oli manttaali.

25 Katso esimerkiksi Voudintilit KA 4265a, KA 1460, KA 1465; Kerkkonen 1947, 142,

paikkasi vajetta nostamalla joidenkin isoimpien tilojen manttaaliluvut puolitoistai- tai kaksinkertaiseksi. Manttaaliluvun alentaminen oli kuitenkin huomattavasti yleisempää.²⁶

Manttaalin lisäksi veronkantoyksikkönä käytettiin maaverolukua, verokuntaa tai jopa pitäjää. Vähitellen apuverojen kantoperusteeksi tuli koko maassa manttaaleista eli taloista muodostettu apuverokunta. Yleisin apuverokunnan koko oli 16 manttaalia. Myös kuuden, neljän tai jopa vain kahden manttaalin apuverokuntia käytettiin veronkannossa.

Joidenkin verojen yhteydessä kantoperuste on jäänyt epäselväksi. Kuninkaan-kartanoita ja linnoja varten kannettujen rakennustarvikkeiden²⁷ yhteydessä mainittiin usein vain kootun veron yhteismäärä, eikä sitä, kuinka paljon kukin talonpoika veroa maksoi. Selitykseen on toisinaan liitetty huomautus, että ”*seuraavia parseleita ei kanneta tietyn säännön mukaan, vaan ainoastaan niiltä talonpojilta, joilla on ollut tähän veronmaksuun varaa.*”²⁸ Tällöin apuvero kannettiin enemmän tai vähemmän yhteisvastuullisesti. Köyhimmät ja pienimmät tilat eivät välttämättä osallistuneet näiden verojen maksamiseen lainkaan tai osallistuivat vain hyvin pienellä osuudella.

Myös lisääntyvä liikkuminen vaati oman veronsa. Kyyditysveron taustalla oli sota-aika ja kyyditystarpeen yleinen kasvu. Juhana III uudisti majatalojärjestelmän vuonna 1584, sillä talonpojat olivat valittaneet laittomista kyydityksistä. Kestikievarin pito annettiin monissa pitäjissä nimismiehen vastuulle. Talonpojat vapautuivat tehtävästä maksamalla kahden markan kyyditysveron eli tavernamaksun (*skjutsfärdspenningar*). Väärinkäytökset jatkuivat sota-aikana, ja niistä kärsivät varsinkin pääteiden ja tärkeimpien vesireittien varsilla asuvat talonpojat, jotka saivat vastineeksi lievennyksiä tai jopa kokonaan vapautuksen veronmaksusta. Kievarit eli nimismiestalot eivät selvinneet yksin kyydityksistä, joten osa talonpojista joutui sekä maksamaan tavernamaksun että tarjoamaan kyytiä matkalaisille.²⁹

Apuverojen kasvu oli osittain verrannollinen myös tilojen autioitumiseen. Kruunun oli paikattava se vaje, mikä syntyi, kun varattomat ja köyhtyneet tilat eivät enää pystyneet maksamaan edes vuotuista pääveroaan. Väliinputoajia olivat ne keskinkertaisesti toimeentulevat talonpojat, jotka olivat vielä juuri ja juuri veronmaksukykyisiä, mutta joilta vietiin apuveroina viimeinenkin äyri tai ylimääräinen viljasäkki.

26 KA 1460, KA 1465.

27 Varsinais-Suomessa vuonna 1589 kannettu rakennusapu sisälsi tukkipuita, lautoja, siimaa, aidaksia, kimpilautaa, tiinupuita, halkoja, tuohia, katiskapuita ja katiskapajua. Lisäksi vaadittiin apupäivätöitä. KA 1498.

28 KA 1644: 28v.

29 Tavaststjerna 1918–1920, 712–713; Renvall 1949, 130; Piilonen 2007, 464.

APUVEROJEN MERKITYS KOKONAISSVERONKANNOSSA VUONNA 1609

Kaarle herttua, joka oli vuoden 1599 helmikuussa tunnustettu Ruotsin hallitsevaksi perintöruhtinaaksi, tarvitsi uskollisuudenvakuutuksen vielä Suomen ja Viron aatelisilta, jotka olivat yhä Sigismundin kannattajia. Kaarle-herttua valloitti vielä samana vuonna Suomen ja Viron tärkeimmät linnat, mutta riita hänen ja Sigismundin välillä jatkui. Taistelu siirtyi vuonna 1600 Puolan omalle alueelle, Liivinmaalle, minne tarvittiin kipeästi huoltoapua³⁰.

1600-luvun alussa apuverojen kanto alkoi yhtenäistyä eri maakunnissa. Taustalla oli Kaarlen ajama yhtenäistämispolitiikka ja pyrkimys lopettaa Suomen erityisalueasema. Apuveroja kannettiin muun muassa kyyditsemisten järjestämiseen, sotaväen muonitukseen ja laivojen huoltoon. Rahana saaduista verotuloista osa käytettiin sotilaiden palkanmaksuun ja muihin sotamenoihin. (Katso Liitetaulukko 20).³¹

Raskain apuvero oli kuukausivero (*månadskost*). Tämä rahana kannettu apuvero määrättiin talonpojan maksettavaksi Norrköpingin valtiopäivillä vuonna 1604. Pahojen katovuosien, eli olkivuosien (1601–1602), takia monet verot olivat jääneet kantamatta, eikä vakinaisilla verotuloilla pystytty ylläpitämään sotaväkeä. Talonpoikaissäädyn velvollisuudeksi määrättiin maksamaan kuukausiapua sotaväelle. Veron suuruus kutakin manttaalia eli täystilaa kohti oli yksi markka kuukaudessa eli 12 markkaa vuodessa. Kruunun lampuodit maksoivat veroa saman verran, mutta rälssitalonpojat selvisivät kuudella markalla.³²

Pariskuntaverosta (*hjonelagspenningar*) päätettiin Tukholman valtiopäivillä 15.8.1609, ja uutta veroa perusteltiin sillä, että kuukausivero ei riittänyt ratsu-
miesten palkkaamiseen Liivinmaalla käydyssä sodassa. Kukin pariskunta määrättiin maksamaan veroa kuusi markkaa. Leskimies maksoi neljä markkaa, kun taas leskivaimon vero oli vain kaksi markkaa. Vuonna 1610 Kaarle IX yhdisti kuukausiveron ja pariskuntaveron, ja määräsi, että kunkin talonpojan oli maksettava vuosittain veroa itsestään 8 markkaa, vaimosta ja rengistä 4 markkaa ja piiasta 2 markkaa. Talonpoikaistalo, jossa oli isännän ja emännän lisäksi yksi renki ja yksi piika, maksoi veroa yhteensä 18 markkaa, joten verorasitus pysyi yhtä suurena kuin ennen uudistusta. Tarkoitus oli alentaa niiden kuukausiveroa, joilla ei ollut varaa pitää palkollisia, kun taas talot, joissa palkollisväestöä oli keskimäärin enemmän, maksoivat veroa pienempienkin talojen edestä. Tämän voidaan katsoa olleen aikansa yksinkertaistettua progressiivista veropolitiikkaa.

Sotaväen, virkamiesten ja yksityistenkin henkilöiden kyyditys oli raskas velvollisuus talonpojille. Kaarle herttua määräsi perustettavaksi majataloja yleisten

30 Tavaststjerna 1935, 1–23.

31 Koko luku ja liitetaulukko perustuvat seuraaviin Kansallisarkiston voutintilien lähteisiin v. 1609: KA 1714:47v–60, KA1716:30–48, 1718:34–51, KA 1722:43–46, KA 1723:29–42, KA 2488:21–29, KA 2492: 25–40, KA 2852:23–27, KA 3545:44–74, KA 3547:39–70, KA 3550:32–52v, KA 4401:38–52, KA 4404:30v–47v, KA 4862:29–44v, KA 5913:23v–34, KA 5916:16v–28v, KA 5919:17–28, KA 5922:9v–26v, KA 6742:22v–38, KA 6746:28–40.

32 Tavaststjerna 1935, 223–227.

maanteiden varsille. Majatalojen ylläpito rahoitettiin sekä käyttömaksuilla että verotuloilla, kuten oli tehty myös Juhana III:n aikana. Jokainen matkustaja suoritti maksun kyydityksestä, ruoasta ja majoituksesta, mutta sen lisäksi talonpojilta kannettiin erityistä kyytimatkaveroa (*skjutsfärdspenningar*).³³ Veron suuruus oli kussakin maakunnassa kaksi markkaa.

Ketunnahkavero (*räfskinskatt*) määrättiin ensimmäisen kerran vuonna 1607. Sitä kannettiin kaikissa linnalääneissä Ahvenanmaata lukuun ottamatta.³⁴ Veroa maksettiin yksi ketunnahka tai sen sijaan neljä markkaa rahaa maaveroyksikköä kohti.³⁵ Koska turkisriistaa oli koko Etelä-Suomessa enää varsin vähän, sai veron maksaa alusta lähtien rahana. Talonpojat valittivat verosta useaan otteeseen, sillä se oli heidän mielestään täysin perusteeton niillä alueilla, missä ei ollut enää aikoihin ollut mahdollisuuksia merkittävään turkiseläinten pyyntiin (muun muassa ”eteläisissä lääneissä” Varsinais-Suomessa, Uudellamaalla, Ala-Satakunnassa ja Viipurin läänissä). Vuonna 1634, useiden valitusten jälkeen, Viipurin läänin asukkaat saivat lopulta kruunulta vastauksen, ettei ikivanhaa veroa voi mennä muuttamaan, toisin sanoen lopettamaan.³⁶

Vuonna 1609 talonpoikien velvollisuus oli lisäksi maksaa kolmea erilaista ruoka-apua. Varsinainen sotaväen ja ratsujen ruokintaan kannettu muonaveron (*kostgård*)³⁷ oli samansisältöinen kaikissa maakunnissa. Tosin Kymenkartanon läänissä veroa ei vuonna 1609 kannettu. Veroparseleina kannettiin kultakin manttaalilta viljaa, herneitä, voita, kuivattua lihaa ja kalaa, humalia, heinää, härkiä ja lampaita. Muonaveron tarpeen Kaarle IX perusteli kyseenomaisena vuonna siten, että se tarvitaan vieraan sotaväen elatukseen (*till fremmande folk nödtorftet*) eli käytännössä ulkomaisille palkkasotilaille. Vierasta sotaväkeä tarvittiin, sillä ruotsalaiset olivat kuninkaan mukaan olleet haluttomia tekemään sotapalvelusta.³⁸ Toisessa sota-apuverossa kunkin manttaalin maksama veromäärä oli ½ tynnyriä viljaa, 10 naulaa lihaa ja 2 naulaa voita. Kolmas muonaveron, joka on kirjattu tileihin ”*Presternes gård*”-nimisenä, oli parseleiltaan sama, mutta sitä kannettiin yhteisesti 16 manttaalin apuverokunnalta. Ruoka-avun ohella kannettiin vielä raha-apua yksi markka kultakin manttaalilta.³⁹

Talonpoikien apua tarvittiin myös sotaväen vaatettamiseen sekä laivaston ylläpitoon ja kunnostamiseen. Kahdesta neljään manttaalia yhdessä toimitti parin kenkiä ja yhden lampaannahan sotilaiden käyttöön. Suur-Savon voutikunnassa, Porvoon ja Raaseporin lääneissä kenkiä ja nahkoja ei kannettu. Sen sijaan näissä lääneissä hankittiin laivastoa varten hampppua köysiin, palttinakangasta purjeisiin sekä tervaa laivojen kunnostamiseen. Porvoon, Kymenkartanon, Viipurin ja Savon

33 Tavaststjerna 1935, 240–243. Vrt. Juhana III:n aikana kannettiin myös kyyditysveroa.

34 KA 2852:23–27.

35 Pohjanmaalla vero laski v. 1616 kahteen markkaan, sillä pohjalaiset valittivat liian suuresta apuverosta.

36 Melander 1896, 345–347.

37 Muonaveron tunnettiin myöhemmin maaretkenverona (*landtågsgård*), ja sitä kannettiin vakinaistettuna apuverona vuodesta 1624 lähtien.

38 Tavaststjerna 1935, 229

39 Tätä yhden markan suuruista raha-apuveroa ei kannettu Hämeen Hattulan ja Hollolan kihlakunnissa, eikä Pohjanmaan eteläisessä voutikunnassa.

länissä veroon kuului myös kaksi naulaa rautaa.⁴⁰ Viipurin länissä kannettiin kaikkia edellä mainittuja parseleita, hamppuköyttä, purjekangasta, tervaa ja rautaa. Lisäksi itärajalla, Viipurin ja Savon lääneissä, kannettiin talonpojilta heinää hevosten rehuksi. Kunkin täysveron osuus oli neljä parmasta heinää. Idässä vero oli siis hieman raskaampi kuin läntisessä osassa Suomea.

Yksittäisen talonpojan kannalta on olennaista tarkastella sitä, kuinka paljon hän maksoi kokonaisuudessaan veroa ja mikä oli apuveron osuus siitä. Vuoden 1609 osalta verorasitus on laskettu Turun linnaläänin Maarian pitäjistä, Hirvensalon verokunnasta. Taulukkoon 32 on laskettu vuotuisen veron luontaisparseleiden arvo rahana. Keskimäärin Hirvensalon tilojen maaveroluku oli 1600-luvun alussa 0,22 savuyksikköä, ja suurin osa tiloista oli yhden manttaalin tiloja.⁴¹ Vuotuisena maaverona kukin talo maksoi rahan lisäksi leipäviljaa, kauraa, voita, lihaa, halkoja ja heiniä. Lisäksi kustakin kokomanttaalin talosta oli lähdettävä vuosittain kuutena päivänä taksvärkkiin linnaan tai kruununkartanoihin. Kun lasketaan jokaiselle luontaistuotteelle rahallinen arvo, nousee vuosittaisen maa- ja manttaaliveron suuruus yhteensä 20,6 markkaan.⁴²

*Taulukko 32. Vuotuinen vero Hirvensalon verokunnassa v. 1609
(suluissa luontaisparselin arvo markkoina)*

Maavero	(1 savua kohti)		Manttaalivero		
Raha	6 mk läyri 18p.	(6,2 mk)	Raha	2 mk 6 äyriä	(2,7 mk)
Vilja	6 tynnyriä	(36 mk)	Halot	2 kuormaa	(0,4 mk)
Kaura	2 tynnyriä	(6 mk)	Heinä	3 aamia	(1,5 mk)
Voi	2,5 leiviskää	(10 mk)	Päivätyö	6 päivää	(3,0 mk)
Kuivattu liha	0,5 leiviskää	(0,75 mk)			
		58,95 mk			7,6 mk
0,22 savun maavero		13,0 mk			
1 manttaalin vero		7,6 mk			
Yhteensä		20,6 markkaa			

Lähteet: KA 1640:1–5.

Taulukkoon 33 on puolestaan laskettu Hirvensalon verokunnasta samana vuonna kannetut apuverot.

40 Ks. esim. KA 3545:69v.

41 Hirvensalon verokunnassa kaksi taloa oli ½ manttaalin ja kaksi taloa 1 ½ manttaalin suuruisia. Kaikki muut olivat yhden kokomanttaalin suuruisia. KA 1645:143–146v.

42 Muualla Maarian pitäjässä talojen maaveroluvut olivat keskimäärin hieman isompia kuin Hirvensalossa, sillä maa- ja manttaaliveron yhteenlaskettu arvo oli Maarian pitäjän mantereen puoleisessa verokunnassa 24,7 markkaa.

Taulukko 33. Vuonna 1609 kannetut apuverot Maarian pitäjän Hirvensalon verokunnassa

Veronimitys	kantoyksikkö	Veron suuruus	Apuvero/manttaali (markkaa)
Kuukausivero	manttaali	12 mk	12,00
Kyytimatkavero	manttaali	2 mk	2,00
Pariskuntavero	pariskunta	6 mk	6,00
	leskimies	4 mk	
	leskinainen	2 mk	
Ketunnahkavero	savu	4 markkaa	0,88
Sota-apuvero	manttaali	0,5 tynnyriä viljaa	3,00
<i>”Hielppen...som pålades</i>	manttaali	2 naulaa voita	0,40
<i>effter K.M. mandat</i>	manttaali	10 naulaa lihaa	0,75
<i>aff hvarth fullgård...”</i>			
Toinen sota-apuvero	manttaali	1 mk	1,00
Presternes gård	16 manttaalia	0,5 tynnyriä viljaa	0,19
	16 manttaalia	2 naulaa voita	0,03
	16 manttaalia	10 naulaa lihaa	0,04
Sotilasapuvero	manttaali	viljaa 9 kappa	1,80
<i>..till fremmande folk</i>	manttaali	voita 2 naulaa	0,40
<i>nödortfret...</i>	manttaali	lihaa 5 naulaa	0,38
	manttaali	kuivattua kalaa 5 naulaa	0,38
	manttaali	humalia 2 naulaa	0,40
	manttaali	härkä 1/20	0,90
	manttaali	lammas ¼	0,50
Sotaväen huoltovero	4 manttaalia	1 pari kenkiä	0,125
	4 manttaalia	1 kpl lampaannahka	0,13
Laivastoa varten kannettu vero	1 manttaali	2 kyyn purjepalttinaa	0,50
	Rahaverot yhteensä		21,9
	Muut parselit yhteensä		9,9
	Yhteensä		31,8

Lähteet: KA 1718:34–51, KA 1640:7–19, KA 1644:1–8, KA 1676:28.

Lähes vakinaisiksi muuttuneita apuveroja oli useita ja niiden yhteisrasitus oli 1600-luvun alkuvuosina jo huomattavasti vuotuista verorasitusta suurempi.⁴³ Apuveroja maksettiin vuonna 1609 markkamääräisesti laskettuna 31,8 markan edestä, sikäli kuin talonpoikaistila siihen kykeni. Apuverojen osuus oli näin ollen peräti 60 prosenttia kokonaisverosta (52,4 markkaa), kun vuotuisen veron osuus oli laskenut 40

43 KA 1718:34–51, KA 1640:7–19, KA 1644:1–8, KA 1676:28.

prosenttiin. Suurin osa apuveroista oli määrätty maksettavaksi rahana, mutta kunkin yksittäisen apuveron kantoon liitetyistä vaihtoparseliluetteloista voi todeta, että rahan sijaan tarjottiin yleisesti lähes kaikkia tuotteita, mitä talonpoikaistaloudesta saattoi löytyä. Useimmiten ei kaikkia veroina vaadittuja tuotteita tai tarpeeksi rahaa veronmaksuun löytynytäkään, ei ainakaan katovuosina.

Talonpojan taloudessa rahatalouteen siirtyminen oli hidasta ja tämä korostui maan sisäosissa, joissa kaupankäynti tapahtui vielä pitkälti tavaravaihtoperiaatteella ilman rahaa. Apuverojen raskaus oli yksi suuri taustatekijä yhä kasvavalle määrälle kameraalisesti autioituneita tiloja. Tiloilla asuttiin, mutta verotusteknisesti ne olivat autioita eli veronmaksukyvyttömiä. Perintötilat kävivät vähitellen harvinaisiksi, kun yhä useampi perintötalonpoika siirtyi kruunun tilallisten yhä kasvavaan joukkoon kolmen vuoden verorästien jälkeen.⁴⁴ Autiotilojen kasvu puolestaan aiheutti sen, että kruunun vuotuiset kokonaisverotulot laskivat. Ja kun kruunu ei saanut enää tarpeeksi varsinaisia perintötalonpoikien maksamia verotuloja maksaakseen palkkaa virkamiehilleen ja sotaväelle, kasvoi läänitysten määrä vähitellen yhä suuremmaksi. Läänitysten määrän lisääntyessä yhä suurempi osa talonpojista maksoi veronsa suoraan läänityksen haltijalle. Suoraan veronsa kruunulle maksaneiden osuus pieneni vähitellen 1600-luvun kuluessa.

Apuveroja kannettiin myös kruunun ja rälssin lampuodeilta. Kruunun lampuodit eli vuokratalonpojat rinnastettiin usein perintötalonpoikiin, mutta rälssin lampuodit selvisivät verosta puolet pienemmällä suorituksella. Myös nimismiehet ja papit, jotka oli vapautettu vuotuisesta verosta, saivat maksettavakseen joitakin apuveroja. Apuveroista varsinkin sodankäyntiin välittömästi kannetut verot olivat kaiken kaikkiaan yllättävän samanlaiset kaikissa lääneissä. Ehkä apuverot oli helpompi määrätä kaikkiin maakuntiin samansuuruisina veroina, kun taas vanhaa pääveroa oli vaikeampi mennä muuttamaan ilman talonpoikien vastalauseita.

---

44 Katso esim. Pylkkänen 2006, 86–91; Kuisma 1990, 77–85; Heino 1987, 156; Virrankoski 1956, 138–139.

TULOKSET JA POHDINTAA

Verotus oli syntynyt ja kehittynyt keskiajalla aikojen saatossa, eri linnalääneissä eri aikaan ja erilaisissa olosuhteissa. Mitään yleissääntöä tai ohjetta siitä, kuinka paljon mitäkin parselia kannettiin missäkin maakunnassa, ei kruunun taholta ollut. Erilaisia veronkantotapoja syntyi uusiin tarpeisiin ja niillä oli tapana pikemminkin vakiintua kuin unohtua, vaikka alkuperäinen tarkoitus olisi jo lakannut olemasta voimassaoleva. Keskiajalla kuninkaan vaikutusvalta maakuntien sisäisiin asioihin oli pieni. Talonpojat toivat vanhan tavan mukaan vakiintuneita lahjaveroja linnaan sekä kestitsivät kuningasta, laamannia ja kihlakunnan tuomaria seurueineen heidän kiertäessään maakunnissa viettämässä ruokaruotsia. Lisäksi rahvas maksoi kirkollisia veroja piispalle, kirkkoherralle ja pitäjän kirkolle sekä nimismiehelle.

Pohdittaessa sitä mikä vaikutti eniten siihen, minkälaiseksi verotus muodostui, kiinnittyy huomio lähteisiin tai toisin sanoen niiden luonteeseen. Kun lähdeaineistosta ei löydy selkeitä ohjeita tai sääntöjä käytännön verotuksesta, saattaa se tarkoittaa sitä, että asioista sovittiin paljolti paikallisesti yhdessä vouden ja talonpoikien kanssa, eikä dokumentteja ole sen takia säilynyt. Talonpojilla oli omat vaikutusmahdollisuutensa veronkanton, eikä kruunulla ollut selkeää käskyvaltaa siihen, mitä veroina toimitettiin. Verotus oli vakiintunut monien muutosten kautta siihen muotoon, mikä tunnetaan vuoden 1539 ensimmäisissä voudintileissä. Monien maakuntien osalta viitataan verojen kannon ja voutikunnan tilityksen yhteydessä vanhaan tapaan (*aff en gammal stadga*).

Kustaa Vaasan tiukka ote ja kontrolli valtion taloudessa heijastuivat veronkanton luonnollisesti myös verotulojen kasvuna. Vaikka nimimiehen ja kirkon verojen peruutukset kruunulle toivat suhteessa suurimman kasvun verotuloihin, niin myös talonpoikien maaverolukujen nosto, kirjanpidon valvonta ja kontrolli sekä tehokkaampi verorästien keruu nostivat kruunun tuloja. Myös entistä suurempi osa verotuloista kulkeutui linnalääneistä Tukholmaan, eikä jäänyt pelkästään linnanväen käytettäväksi.

Kustaa Vaasan kautta voidaan pitää hallinnollisesti vielä siirtymävaiheena, sillä paikallisilla talonpoikaistaustaisilla nimismiehillä ja verokuntamiehillä oli sängen suuri tehtäväkenttä ja vastuu. Hajanaista valtakuntaa ja paikallisia tapoja ei pystytty yhtenäistämään muutamassa vuosikymmenessä. Asioiden muuttaminen vei aikaa. Kustaa Vaasa ymmärsi myös sen, että vanhaan ”ikiaikaiseen” vuotuiseen pääveroon oli psykologisesti ja myös laillisesti maanlain hengessä vaikea puuttua. Vuodesta toiseen samanlaisena säilynyt verotus edusti talonpojille turvallisuutta ja jatkuvuutta. Kustaa Vaasalla ei ollut tarve muuttaa veronkantojärjestelmän yleistä linjaa kovin radikaalisti. Oli helpompi määrätä uusia apuveroja ja ylimääräisiä maksuja sekä nostaa talonpojan verolukua, kuin puuttua vuosikymmeniä vanhoihin vuotuisiin verotusyksiköihin ja verotuotteisiin.

Veronkantoa säätelivät ainakin osittain vanhat tavat ja perinteet sekä talonpojan luonnonkalenteri. Kruununvouti tuskin on itsevaltiaan tavoin sanellut sitä,

minä parseleina vero maksetaan, vaan verotuotteet olivat muotoutuneet ja vakiintuneet sen mukaan, mikä oli ollut myös veronmaksajalle helpointa. Paikalliset elinkeinojen erot ovat vaikuttaneet siihen, millä tuotteilla verot maksettiin. Parselitalous oli kruunullekin edullisempi, kuin että vero olisi maksettu pelkästään rahana, sillä elintarvikkeista oli kysyntää Tukholmassa.

Parhaiten Kustaa Vaasa onnistui uudistuksissaan Kokemäenkartanon läänissä eli Satakunnassa, missä uudenaikaisen verotuksen ideat toteutuivat sangen hyvin. Ensinnäkin kruunun tulot nousivat, kun nimismiehen ja kirkon verot peruutettiin kruunulle ja toiseksi veronkanto onnistuttiin yhtenäistämään ja yksinkertaistamaan yhdeksi kruunun pääveroksi. Kolmanneksi verotuksesta tuli oikeudenmukaisempi verovelvollisten keskuudessa, sillä vuotuinen verotus perustui pelkästään talonpoikien maaverolukuihin. Merkittävää on lisäksi huomata, että luonnonolosuhteiltaan vaihtelevan Satakunnan pitäjissä vuotuinen vero kannettiin jo vuodesta 1559 lähtien täysin samoina parseleina lukuun ottamatta Närpiötä ja Ruoveden uudisasutuspitäjää. Vastaavaan yhteneväisyyteen ei päästy esimerkiksi Varsinais-Suomessa tai Hämeessä. Oliko satakuntalaisten vouti erityisen aktiivinen ja talonpoikien vastarinta heikko? Yhtenä selityksenä voidaan pitää verouudistuksen toteutumista hyvänä aikana, jolloin talonpoikien veronmaksukyky oli vielä kohtalainen. Liialliset apuverot, sodat tai katovuodet eivät olleet vielä raskauttaneet maakunnan taloutta.

Maakuntia voidaan karkeasti ryhmitellä veronkannon yleisen luonteen mukaan. Verotus muuttui hitaimmin Ahvenanmaalla ja Hämeessä. Runsaasti kestitysveroja ja rakennustarvikkeita verotettiin Varsinais-Suomessa, Raaseporissa, Viipurin ja Porvoon lääneissä, Hämeessä ja Savossa. Rahaverolla oli pääpaino Pohjanmaalla ja Satakunnassa. Kruunun tarve ja linnatalouden laajuus vaikuttivat selvästi verotuksen sisältöön. Kustaa Vaasan ansioksi voidaan lukea veronkannon tehostuminen, mutta ei verotuksen yksinkertaistumista ja yhtenäistämistä. Verotuksen sisällöllinen uudistus toteutui Kustaa Vaasan aikana vain osassa maakuntia: lähinnä Satakunnassa, Varsinais-Suomessa, Pohjanmaalla ja Savossa.

Veronkannon pääasiallisena perustana oli jo 1540-luvun alussa useimmissa maakunnissa maaomaisuus. Pohjanmaalle maaverotus vakiintui tosin vasta 1550-luvulla. Talonpoika maksoi suurimman osan verostaan yksilöllisen maaverolukunsa mukaan. Tämä korostui entisestään 1600-luvun alussa, jolloin viimeisetkin kollektiiviverot lakkautettiin. Ruokakuntavero eli kaikille tiloille (manttaaleille / savuille) samansuuruinen vero säilyi silti suuressa osassa maakuntia, mutta sen osuus oli yleensä maaveroa pienempi.

Asutuksen ikä ja kruunun erityistarpeet eri maakunnissa heijastuivat esimerkiksi työvelvollisuuksiin. Rajamaakunnissa Savon läänissä ja Viipurin läänissä päivätöitä tarvittiin kuninkaankartanon maatöiden lisäksi linnan varustamiseen, korjaamiseen ja ylläpitoon. Pohjanmaalla päivätyöt tehtiin pääsääntöisesti Korsholman kuninkaankartanoon, eikä linnoitusta niinkään tarvittu, sillä maakunnan sotilaallisstrateginen sijainti oli sangen vähäinen.

Eri maakuntien ja pitäjien elinkeinolliset olosuhteet kuten esimerkiksi kalastus, viljely ja karjanhoito otettiin verotuksessa huomioon. Se oli sekä kruununvoudin että veroa maksavan talonpojan etu. Verotusjärjestelmä pyrittiin ainakin jossain määrin sovittamaan kunkin alueen hallitsevaan talousmuotoon. Olisi ollut epätar-

koituksenmukaista kantaa esimerkiksi lohta Varsinais-Suomessa, sillä maakunnan jokiin ei lohi juuri noussut. Oluenvalmistuksessa vaadittava humala ei puolestaan juuri kuulunut Pohjanmaan talonpoikien verokuormaan, sillä humalasalot olivat siellä vielä 1500-luvulla melko harvinaisia. Viljaa kannettiin verona eniten vanhoilta peltoviljelyalueilta Varsinais-Suomesta, Etelä-Hämeestä ja Viipurin läänistä, kun taas kuivattu kala ja tynnyriin hapatettu tai suolattu kala oli yleinen verotuote Sisä-Suomen järviolueella Pohjois-Hämeessä ja Savossa.

Perinteisellä, vanhastaan totutulla veronmaksuvälineellä oli monesti suuri merkitys. Lounais-Hämeessä Portaan ja Vihdin hallintopitäjissä kannettiin voita muita hämäläisiä pitäjiä huomattavasti enemmän, vaikka karjavarallisuus ei ollut muita pitäjiä jokseenkaan suurempi. Syynä tähän oli ennen kaikkea se, että kun kruunun verotus oli vakiintunut Hämeeseen, oli näiden pitäjiä pysyvä asutus vielä nuorta. Uudisasutusalueen oli helpompi maksaa veronsa enemmän voina kuin viljana. Verotustavat ja -perinne muuttuivat hitaasti, ja muita suurempi voivero jäi voimaan vielä 1600-luvun alussa. Sen sijaan Pohjanmaalla voita kannettiin verona sangen vähän runsaaseen karjavarallisuuteen nähden. Voin sijaan pohjalaiset maksoivat veronsa etupäässä rahana, kuten olivat tottuneet tekemään jo keskiajalla ja 1500-luvulla.

Erityisesti rannikko- ja saaristopitäjissä voimakkaasti harjoitettu kalastus vaikutti maksettuihin vuotuisiin verotuotteisiin. Saaristossa pienet pellot eivät tuottaneet niin paljon leipäviljaa, että sitä olisi riittänyt verojen maksuun, vaan viljaa oli ostettava omaankin käyttöön. Kaupankäynti oli saaristotalonpojille välttämätöntä toimintaa hengissä pysymisen kannalta, ei vain ylimääräinen tulonlähde. Saariston asukkaat esimerkiksi Viipurin läänin Koivistolla ja Varsinais-Suomen Iniössä, Hiittisillä ja Korppoossa arvioitiin kuitenkin ilmeisesti köyhemmiksi, sillä heidän vuotuinen veronsa oli markkamääräiseltä arvoltaan muita pienempi veroparseliuudistuksen jälkeenkin. Huomattavasti muita pienempää vuotuista veroa maksoivat myös Sisä-Suomen uudisasutusalueiden erätalonpojat esimerkiksi Ruovedellä, Rautalammella ja Oulun erämaassa (Kainuussa). Tosin myös verojen kuljetus oli näiden pitäjiä asukkailla vaivalloisempaa. Myös Pohjanmaan pohjoisen voutikunnan pitäjissä, Kemissä ja Iissä, vuotuinen vero oli muita Pohjanmaan pitäjiä pienempi. Tosin vääristymää aiheuttaa jonkin verran se, että laskelmasta puuttuu näiden pitäjiä rasitteena ollut ylimääräinen kalastus- eli lohivero.

Kaikkia verotuotteita ei kannattanut kuljettaa ja säilyttää pitkiä matkoja ja aikoja, vaan ne sananmukaisesti nautittiin pitäjässä paikan päällä kestityksissä. Osa tuotteista, esimerkiksi tuore kala ja munat, ei edes olisi kestänyt pitkiä kuljetus- ja säilytysaikoja. Yksi tärkeitä verotuksen tehtäviä oli toimittaa ruokatarvikkeita kestitystä varten, mikä tarkoitti oikeutta syödä linnan tai kartanon pöydässä kruunulle tehtyjä palveluksia vastaan. Muonitusta ei ollut kuitenkaan järkevä hoitaa pelkästään linnoissa, vaan linnojen väki ja kruunun virkamiehistö kiersi myös maakuntaretkillä ruokaruotsia nauttimassa. Maantieteelliset seikat ja etäisyydet vaikuttivat paljonkin siihen, mitä parseleita mistäkin toimitettiin. Erityisesti tämä näkyi siinä, mistä ja kuinka paljon toimitettiin heinää ja halkoja ja mistä käytiin päiväteissä, mutta myös rahaveron määrässä. Sekä Pohjanmaalla, Ylä-Satakunnassa että Pohjois-Hämeessä talonpojat maksoivat veronsa enemminkin rahana ja kevyinä, vähän tilaa vievinä tuotteina, sillä monesta pitäjästä oli pitkä ja hankala matka linnaan tai kuninkaankartanoon.

Sodankäynti heijastui kruunun verotukseen ennen kaikkea uusina apuveroina ja parseleina, mutta myöhemmin myös yhä lisääntyvänä autioitumisena. Kruunu tarvitsi varusteita erityisesti yhä kasvavalle sotaväelle, ja suuri osa tarvikkeista hankittiin nimenomaan verotuotteina talonpojilta. Sotamiehille kannettiin ruoan lisäksi sarkaa takkeihin ja housuihin sekä lampaannahkoja kenkiin. Laivastoa varten tarvittiin tervaa ja hammppuköysiä sekä hammppulangasta kudottua purjekangasta. Hevosille tarvittiin rehua: heinää ja kauraa ja jopa ruumenia. Harvinaisia eivät olleet nekään apuverot, joissa esimerkiksi 20 talonpojan oli yhdessä toimitettava hevonen kruunun käyttöön. Ruoka-apuverojen määrä lisääntyi 1500-luvun lopulla ja apuverot vakinaistuivat vähitellen 1560-luvulta lähtien lähes jokavuotisiksi.

Vanha tapa ja perinteet vaikuttivat vielä Kaarle IX:n ajan veroparseliuudistuksessa. Tämä 1600-luvun alussa toteutettu verouudistus otettiin käyttöön viimeisimmässä maakunnassa Pohjanmaalla vuonna 1609. Verouudistus vähensi eri verotuotteiden määrää ja kollektiivisista, yhteisöllisistä veroista luovuttiin. Sen sijaan tilakohtaiset, kaikille talouksille samansuuruiset tilaverot jäivät edelleen voimaan suuressa osassa maakuntia. Ahvenanmaalla vuotuisen verotuksen rakenne näyttää muuttuneen vähiten 1600-luvun alussa.

Uudistuksessa veroparselien määrä putosi yli puoleen. Kun vielä 1600-luvun ensimmäisinä vuosina vuotuista veroa kannettiin 59 eri verotuotteena, oli verotuotteiden määrä tippunut yli puolella 26:een vuoteen 1609 mennessä. Kaikissa maakunnissa verona kannettiin rahaa, leipäviljaa, heiniä ja voita. Myös kuivattua ja suolattua kalaa, eläviä lampaita, kuivattua lihaa, kauraa ja humalia kannettiin useimmissa maakunnissa. Muut verotuotteet olivat sellaisia, että ne esiintyivät vain osassa maakuntia tai pitäjää. Täydellinen verojen yhtenäistäminen koko valtakunnassa ei olisi ollut kruununkaan etu. Silloin olisivat jääneet kruunulta saamatta monet tarpeelliset tavaraerät, kuten esimerkiksi Koiviston traani, Hiittisten vesilinnut ja lintujen munat, Kainuun oravannahat, Pohjanmaan terva ja Varsinais-Suomen ulkosaariston turska. Veroparseliuudistuksella oli erittäin kauaskantoinen merkitys. Se vakiinnutti kruunun vuotuisen verotuksen perustan aina 1840-luvulle, jolloin vasta parselien määrä väheni koko Suomessa viiteen - rahaan, viljaan, kauraan, voihin ja taliin.

Verotuksessa otettiin huomioon elinkeinolliset erot, mutta lähinnä vain pitäjakohtaisesti. Selkeästi esimerkiksi Varsinais-Suomen mannerpitäjiksi luetuissa pitäjissä ei kalaa kannettu verona, vaikka rantaviivaa pitäjässä olisikin ollut. Mannerpitäjien merenranta- tai jokivarsikylien talonpojat maksoivat verona kalaa vain, jos kuuluivat niihin nuottakuntiin, joiden tuotosta kuningas keräsi osuusveron.

On huomattava, että maaverolukuun vaikuttivat vain olemassa olevat resurssit, ei välttämättä niiden hyödyntäminen. Verotus perustui ideaaliin tilanteeseen, jossa kaikkia verolukuun vaikuttavia resursseja käytetään maksimaalisesti. Elävässä elämässä näin kuitenkin toteutuu harvoin, ja siksi verotus muodostui joillekin tiloille aivan liian raskaaksi. Osa talonpoikaistiloista puolestaan onnistui kasvattamaan resurssejaan ja näin ollen hyötymään tavallaan jälkeen jääneestä maaveroluvusta. Monipuoliset talousmuodot, esimerkiksi tervanpoltto sekä kaskimaiden olemassaolo, vähensivät autioitumisriskiä ja lisäsivät talon mahdollisuutta selviytyä huonoista satovuosista. Jos elinkeinona oli pääasiassa peltoviljely, saattoi katovuosina käydä kehnosti. Toisaalta täytyy pitää mielessä inhimilliset tekijät, jotka saattoivat

muuttaa tilanteen nopeastikin. Ulkoiset olosuhteet eivät loppujen lopuksi ratkaisseet, selvisikö talo voudin vierailun jälkeen. Satunnaiset tekijät saattoivat olla kohalokkaita, jos sota vei tilan ainoan pojan tai rengin tai tauti tappoi hevosen.

Petri KARONEN on pohtinut Suomen eri alueiden menestystä 1600-luvulla ja toteaa Pohjanmaan olleen yksi Suomen vauraimmista alueista.¹ Tätä väitettä voi perustella vertaamalla esimerkiksi omaisuusveroluetteloita ja tervanpolton volyyymiä ja siitä saatua tuottoa 1600–1700-luvuilla pohjalaisten maksamaan vuotuiseseen veroon. Pohjanmaan vuotuinen verotus ei korreloi selkeästi maakunnan vaurauden kanssa, vaan maavero jäi 1600-luvun alussa maaverouudistuksen ja maantarkastuksen jälkeen sangen pieneksi. Voi siis pohtia, edistikö veron pienuus osaltaan maakunnan vahvuutta ja kasvua, kun esimerkiksi voi- ja tervaverot pysyivät vuosikymmenestä toiseen samoina, vaikka tervanpolton ja karjanhoidon merkitykset jatkossa vain vahvistuivat.

Toiseksi esimerkiksi voidaan ottaa tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäänyt ja venäläisiltä saatu voittomaa *Käkisalmen Karjala* ja verrata siellä voimassa ollutta verojärjestelmää muun Suomen vuotuiseseen veroon. Käkisalmen läänissä, joka pohjoisosiltaan vastaa pitkälti nykyistä Pohjois-Karjalaa, verotus perustui vuosittaisiin arviointeihin sadon määrästä, kun taas muualla Suomessa maaveroluku oli vakio, vaikka resurssit olisivat lisääntyneet.² Idässä verotus perustui paremmin vuotuisen satoon ja muihin olosuhteisiin, mutta toisaalta myös yritteliäisyydestä sakoitettiin. Uuden viljelysmaan raivaus ja satomäärien kasvu nostivat veroa Käkisalmen läänissä. Muun Suomen maakunnissa veroluviista tuli puolestaan maantarkastuksen jälkeen pysyviä.

Talonpoikien suhtautumista verotukseen ja siihen, minä parseleina vero loppujen lopuksi maksettiin voidaan tutkia ainakin sakkoluetteloiden ja vaihtoparselien avulla. Kun veroja pystyi todellisuudessa maksamaan lähes kaikilla mahdollisilla hyödykkeillä, oli verotuotteiden lukumäärä lopulta todella suuri. Uusia parseleita kirjattiin kruunun tuloihin useita kymmeniä. Vaihtoparselien joukossa oli lähes kaikenlaisia talonpoikaistaloudessa valmistettuja tuotteita, hamppu- ja pellavapalttinaa, puuastioita, lautoja, lankkuja, leipiä ja juustoja. Suuri osa vaihtoparseleista liittyi eräelinkeinoihin, kaloihin ja turkiseläimiin. Myös ylimääräistä teuraskarjaa ja vuotia tarjottiin vuotuisten veroparselien sijaan. Voudille tarjottiin edellä mainittuja tuotteita ennen kaikkea sen takia, kun vaadittuja tavaroita ei omasta talosta löytynyt. Verotuksen yksinkertaistamispyrkimykset eivät siis toteutuneet, jos mittapuuksi otetaan erilaisten verotuotteiden lopullinen määrä.

Valtakunnan kannalta suureksi finanssiongelmaksiksi muodostui 1600-luvulla verolyhennysten (*avkortningar*) yhä kasvava määrä. Osa kruunun normin mukaisista verotuloista oli luovutettava aatellisille palkkioksi kruunun hyväksi tehdyistä palveluksista. Monissa voutikunnissa lyhennysluetteloiden suurimman ryhmän muodostivat kuitenkin kameraalisesti autioituneet tilat. Tilalla asuttiin, mutta kolmen vuoden verorästien jälkeen talonpoikaistila sai tilikirjaan yhä yleistyvän lisämäärän: autio.

1 Karonen 1999, 271–280. Suomen kolme erityisaluetta olivat karjan, tervan ja sahateollisuuden Pohjanmaa, viljan ja raudan Etelä-Suomi sekä kaskirukiin ja tervan Itä-Suomi.

2 Kuujo 1959, 200–202; Katajala 1994, 79–80, 101–103.

Kun kruunun omaan käyttöön saatujen vuotuisten verotulojen määrä vuosi vuodelta pieneni, sen oli pakko hyväksyttää säädyillä uusia ja yhä raskaampia apuveroja. Näistä osa oli keksimällä keskittyjä, kuten esimerkiksi ketunnahkavero, joka määrättiin kannettavaksi alun perin ”rahana nahkojen sijaan”. Turkisriistaa ei eteläisessä Suomessa riittänyt enää niin paljon, että vero olisi voitu kantaa nahkoina. Osaltaan oli kyse myös siitä, että ei uskallettu purkaa vanhaa verotusjärjestelmää, vaan siihen lisättiin vähitellen uusia elementtejä. Apuverot korvasivat osittain ne vuotuisen veron tulot, jotka jäivät saamatta kruunun menettäessä autioituneiden tilojen verotulot. Vielä verokykyisten talojen veroaste kasvoi köyhien kustannuksella.

1500-luvun ja 1600-luvun alun verouudistukset eivät pystyneet luomaan tarpeeksi kestävää järjestelmää. 1600-luvun puoliväliin tultaessa maavero ei ollut talonpoikien ainoa kruunun velvollisuus. Suurvallaksi pyrkivän Ruotsin kruunun oli määrättävä yhä lisää taloudellisia velvoitteita talonpoikien hartioille sodankäynnin rahoittamiseksi. Veroruuvi kiristyi vuosi vuodelta. Vanhan vuotuisen maaveron rinnalle muodostuneiden ylimääräisten apuverojen osuus kasvoi vähitellen maaveroa suuremmaksi. Vain ani harva tila kesti 1600-luvulla tämän verorasituksen. Suurin osa talonpoikaistiloista putosi kolmen peräkkäisen verorästivuoden jälkeen kruununlallisten yhä kasvavaan joukkoon. On kuitenkin syytä muistaa, että Suomea verotettiin samoin normein kuin muuta Ruotsia, eivätkä lähteet viittaa siihen, että suomalaisten kohdalla veroruuvia olisi kiristetty selkeästi muita valtakunnan alueita tiukemmalle.³

Verotuksessa on aina kaksi päänäkökulmaa, veronmaksajan ja veronkantajan. Tässä tutkimuksessa on keskitytty tutkimaan ensin mainittua eli verotavaroiden että palveluiden virtaa talonpoikaiselta rahvaalta kruunulle. Tutkimuksen ulkopuolelle jäivät tarkemmat tiedot siitä, mihin veroja valtakunnassa käytettiin. Oma tutkimuksen kohteensa voisi olla verrata, mihin kruunun verotuloja käytettiin ja toimitettiin eri maakunnissa, ja miten tilanne muuttui 1500-luvun lopulla, kun sodankäynnistä tuli lähes jokavuotista. Osa verotuloista jäi paikallisviranomaisille, läänitysten haltijoille ja maakunnan keskuskartanoihin ja linnoihin, mutta varsinkin 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla suuri osa verotavaroista lähetettiin suoraan sotaväen tarpeisiin itärajalle tai valtakunnan laajentuessa Suomenlahden eteläpuolelle Baltiaan.

---

3 Villstrand 2000, 225.

LÄHDELUETTELO

LYHENTEET:

Arv. Handl.	Arwidsson: Handlingar till upplysning af Finlands häfder
ASKO	Todistuskappaleita Suomen historiaan, Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja.
BFH	Bidrag till Finlands historia
GVI reg.	Konung Gustaf den förstes registratur 1521–1560
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HFH	Waaranen: Handlingar upplysande Finlands historia I, II
HH	Historiska handlingar
Hist. Tutk.	Historiallisia tutkimuksia
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
KLNM	Kulturhistorisk Lexicon för Nordisk Medeltid
Kr ML	Kristofferin maanlaki
MEML	Maunu Eerikinpojan maanlaki
MK 1540	Suomen vanhimmat maakirjat, Varsinais-Suomi v. 1540
SAO	Svenska Akademiens Ordbok
THArk	Turun Historiallinen Arkisto

MAAKUNNAT JA NIISTÄ TAULUKOISSA KÄYTETYT LYHENTEET:

VS	= Varsinais-Suomi, Turun linnalääni
AM	= Ahvenanmaa, Kastelholman linnalääni
Satak.	= Satakunta, Kokemäenkartanon lääni
LU	= Länsi-Uusimaa, Raaseporin linnalääni
IU	= Itä-Uusimaa, Porvoon kuninkaankartanon lääni
Kymi	= Kymenkartanon lääni
Viipuri	= Viipurin Karjala, Viipurin linnalääni
Häme	= Hämeen linnalääni
Savo	= Savonlinnan lääni
PM	= Pohjanmaa, Korsholman lääni

ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Vanhempi tilikirjasarja, Voudintilit vuosilta 1538–1610, niteitä väliltä: KA 1 – 6746.

Luettelo eniten käytetyistä niteistä:

KA 1–6, 49b, 76, 358, 359, 366, 484–486, 501, 546, 591, 609, 612, 613, 617, 627, 636, 650, 651, 657, 674, 691, 697, 703, 715, 941, 999, 1163, 1169, 1174, 1181, 1302, 1308, 1448, 1451, 1460, 1465, 1472, 1494, 1495, 1498, 1500, 1518, 1598, 1640, 1644, 1645, 1648, 1676, 1685, 1688, 1694, 1714, 1716, 1718, 1722, 1723, 1919, 1921, 1929, 1931, 1935, 1936b, 1998, 2003, 2039, 2080, 2105, 2237, 2240, 2267, 2277, 2289, 2292, 2376, 2380, 2424, 2453, 2478, 2488, 2492, 2551, 2598, 2599, 2604, 2657, 2677, 2799, 2816, 2841–2843, 2850, 2852, 2853, 2856, 2857, 2920, 3320, 3325, 3363, 3365, 3414, 3418, 3420, 3435, 3439, 3506, 3508, 3512, 3516, 3545, 3547, 3550, 3668, 3677, 3682, 3685, 3891, 4073, 4075, 4079, 4089, 4134, 4136, 4139, 4157, 4159, 4162, 4186, 4241, 4247, 4249, 4253, 4265a, 4363, 4366, 4367, 4371, 4373, 4376, 4394, 4401, 4404, 4529, 4554, 4558, 4559, 4569, 4585–4587, 4592, 4597, 4600, 4624, 4659, 4721, 4725, 4745, 4763, 4775, 4776, 4795, 4820, 4824, 4827, 4832, 4843, 4854, 4861a–d, 4862, 4864, 4870, 4871, 4878, 4883, 4972, 4974, 4975, 4977, 4979, 4983, 4994, 5000, 5008, 5009, 5014, 5032, 5161, 5179, 5184, 5351, 5360, 5363, 5365, 5422, 5424, 5568, 5570, 5573, 5575, 5577, 5628, 5849, 5850, 5851, 5853, 5857, 5860, 5913, 5916, 5919, 5922, 6134, 6251, 6266, 6331a, 6443, 6449, 6452, 6490, 6493, 6522, 6570, 6573, 6701, 6706, 6715, 6720, 6742, 6746.

Kammararkivet, Tukholma,

Finska cameralia, strödda kamerala handlingar. Mikrofilmattuna Kansallisarkistossa.

Danmarks Riksarkivet (DR), Kööpenhamina

Visborg regnskaber A, tilivuosi 1603–1604, Mikrofilmi 18853, s.1–26
Malmö regnskaber M, tilivuosi 1582, Mikrofilmi 18495, book no:2.

LÄHDEJULKAISUT JA HAKUTEOKSET:

Arwidsson 1856.

Adolf Iwar Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder, 2. 3., 4. ja 8. delen. Stockholm. (Arv. Handl.)

Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500–1600-luvulta II, 1991
toim. Kimmo Katajala, Sari Hirvonen, Joensuu.

Fellman 1915.

toim. Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne IV. Helsingfors.

Fontell 1892.

toim. A:G. Fontell, Finlands sölskattsregister af år 1571, Egentliga Finland. Helsingfors.

Hausen 1881–83.

red. Reinhold Hausen, Bidrag till Finlands Historia I. Helsingfors. (BFH)

Hausen 1904.

red. Reinhold Hausen, Bidrag till Finlands Historia III. Helsingfors.

Historiska handlingar, 12:1, "Rikshufvudboken för 1573". Stockholm 1883. (HH)

- Jokipii 1953.
toim. Mauno Jokipii, Suomen hopeaveroluettelot 1571. IV Satakunta. Turku.
- Kerkkonen 1965.
toim. Gunvor Kerkkonen, Suomen hopeaveroluettelot 1571. V Ahvenanmaa. Turku.
- KLNM, Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid I–XXII. 1956–1978.
- Konung Gustaf den förstes registratur I 1521–1560. Handlingar rörande Sveriges historia med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Riksarchivet. Stockholm 1861–1916.
- Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. (KrML) Muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi. SKS. Vaasa. 1978.
- Magnus Erikssons Landslag 1962. (MEML)
I nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessen. Rätthistoriskt bibliotek, sjunde bandet. Lund.
- Mikander 1959.
red. Kaj Mikander, Åländska handlingar 1530–1634 II:1, Jordeböcker 1557–1605. Helsingfors.
- Mikander 1964.
red. Kaj Mikander, Åländska handlingar 1530–1634 I:2, Skattböcker 1537–1539. Mariehamn.
- Roos 1944.
toim. John E. Roos, Suomen hopeaveroluettelot 1571. III Häme. Helsinki.
- Soikkeli 1912.
toim. Kaarle Soikkeli, Suomen hopeaveroluettelot 1571 II. Uusimaa. Helsinki.
- Suomen asutus 1560-luvulla, Kyläluettelot 1973.
Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 4. Helsinki.
- Suomen asutus 1560-luvulla, 1973.
Kartasto, Suomen historiallinen seura, käsikirjoja VII, Forssa.
- Suomen historian kartasto 1949. Toim. Eino Jutikkala. Porvoo.
- Suomen historian kartasto 2007: päätoim. Pertti Haapala, toim. Raisa Maria Toivo. Karttakeskus.
- Svenska Akademiens Ordbok (SAO), Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademi, Lund 1932.
- Todistuskappaleita Suomen historiaan III. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja (ASKO) I, IV ja VII vihko, toim. J.H. Vennola. SHS Helsinki 1892–1904.
- Waaränen 1863–1878.
Johan E. Waaränen, Handlingar upplysande Finlands historia 1600–1613 I–V. (HFH) Helsingfors.
- Varsinais-Suomen maakirja vuodelta 1540. Suomen vanhimmat maakirjat I. Helsinki 1930.
- Walta 1985.
toim. Matti Walta, Suomen hopeaveroluettelot 1571, VI Pohjanmaa. Jyväskylä.
- Walta 1987.
toim. Matti Walta, Suomen hopeaveroluettelot 1571, VII Karjala. Jyväskylä.
- Walta 1996.
toim. Matti Walta, Suomen hopeaveroluettelot 1571, VIII Savo. Jyväskylä.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

- Ahlbäck Ragna 1952: En åländsk skatteundervisning från år 1539. HTF. Helsinki.
- Alanen Aulis 1957: Suomen maakaupan historia. Jyväskylä.
- Alifrosti Kari 1989: Kaksi varsinaissuomalaista kartanolääniä – suuntaviivoja varhaiskeskiaikaisen kartanohallinnon tutkimiseen, THArk 44. Tammisaari.
- Alifrosti Kari 1990: Sauvon historia I. Salo.
- Allardt Anders 1898: Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden åren 1539–1571. Helsingfors.
- Almquist Joh. Ax. 1919–1922: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1610, andra delen. Stockholm.
- Bertell Erik 1983: Skattedistrikt och förvaltningsområden på Åland under tidigt 1500-talet. Mariehamn.
- Bertell Erik 1993: Medeltida skattesystem på Åland. Skrifter utgivna av Ålands kulturstiftelse 15. Mariehamn.
- Björnhag Göran och Myrdal Janken 1994: Nötkreaturens produktion och utfodring enligt 1500-talets kungsgårdsräkenskaper, Svenska husdjur från medeltid till våra dagar. Stockholm.
- Björnhag Göran 1997: De svenska husdjursrasens historia. Agrarhistoria, red. Bengt M P Larsson, Mats Morell, Janken Myrdal. Stockholm.
- Blomstedt Kaarlo 1921: Henrik Klaunpoika Horn. Historiallisia tutkimuksia III:1, Helsinki.
- Brahe, Per 1971 (alkuperäinen vuodelta 1571): Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk / Per Brahe; utgiven med inledning, kommentar och ordförklaringar av John Granlund och Gösta Holm.
- Bonsdorff Johan Gabriel von 1833: Stor-furstendömet Finlands kameral-lagfarenhet: systematisk framställd, osat II–III. Helsingfors.
- Carlsson Albert W 1993: Med mått mätt, Svenska och utländska mått genom tiderna. Stockholm.
- Dillner T.S. 1894: Tabeller rörande Finlands handel åren 1570–1622. Historiallinen Arkisto XIII, 1894. Helsinki.
- Dovring Folke 1951: De stående skatterna på jord 1400–1600. Lund.
- Enbuske Matti 2008: Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemin lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Bibliotheca Historica.113, SKS, Helsinki.
- Ericson Lars 2004: Johan III. En biografi. Historiska Media. Lund.
- Fagerlund Rainer 1991: Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa 1523–1617. Varsinais-Suomen historia V:7.
- Fagerlund Rainer 2000: Vanhempi Vaasa-kausi 1523–1617. Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523–1809. Tammisaari.
- Friberg Nils 1983: Stockholm i bottniska farvatten. Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa. En historisk-geografisk studie i samarbete med Inga Friberg. Uppsala.
- Gardberg C.J. 1959: Åbo Slott under den äldre vasatiden: en byggnadshistorik undersökning. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsingfors.
- Gardberg C.J. 1968: Karis socken från forntiden till våra dagar V. Ekenäs.
- Gardberg C.J. 1993: Suomen keskiaikaiset linnat. Keuruu.
- Grotenfelt Kustavi 1887: Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikana. Helsinki.
- Haggren Georg 1997: Perniön Näsen salpietarinkeittimö (1592–1640), s.163–170. Teoksessa Perniö – kuninkaan ja kartanoiden pitäjä, toim. Marianna Niukkanen. Helsinki.
- Haggren Georg 2008: Saari kuninkaankartanona. s.62–93. Teoksessa Saaren kartano Mynämäellä. Toim. Hanna Nurminen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Halila Aimo 1989: Iitin historia osa 1. (2. painos) Iitti.
- Hallenberg Mats 2001: Kungen, fogdarna och riket. Lokalförvaltning och statsbyggande under tidig Vasatid. Stockholm.
- Hammarström Ingrid 1956: Finansförvaltning och varuhandel 1504–540. Uppsala.
- Hautala Kustaa 1957: Hämeen historia II:1. Hämeenlinna.
- Heckscher Eli F 1935: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, I delen. Stockholm.
- Heikkinen Sakari 1994: Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia. Helsinki.
- Heino Ulla 1987: Eurajoen historia I. Jyväskylä.
- Heinonen Jouko 1997: Päijät-Häme I, Unohdettu maakunta, Päijät-Hämeen synty, valloitus, unohdus ja uuden nousun alku. Jyväskylä.
- Helander A. Benjamin 1949: Suomen metsätalouden historia, WSOY, Helsinki.

- Helenius Johanna 1992: Turun linnan ruokatalous. Julkaisematon pro gradu- tutkielma. Turun yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Hentilä Seppo– Krötzl Christian– Pulma Panu 2002: Pohjoismaiden historia, Keuruu.
- Hertzen Erik von 1973: Paimion historia, Hämeenlinna.
- Hiekkanen Markus 2007: Suomen keskiajan kirkot, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1117. Tampere.
- Hiltunen Esa 1988: Liedon historia I, Lieto.
- Hokka Maria 1991: Suomalainen niinimatto, Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen tutkimuksia 16. Helsinki.
- Hulden Lena 2001: Ektunnor och den medeltida värmeperioden i Satakunda. Terra 113:3, s.171–178.
- Huuhka Esa 1999: Maaverojen lakkauttaminen. Valtiopäiväkeskustelut 1863–1924. Verotushistoriaa I, toim. Jussi T. Lappalainen, s. 65–76. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turku
- Hämynen Tapio 1994: Mikä Karjala?, teoksessa Kahden Karjalan välillä kahden Riikin riitamaalla, Studia Historica Humanistica 5. Tampere.
- Hämäläinen Albert 1930: Hylkeenpyynti keskisen Pohjanlahden Suomenpuoleisella rannikolla, Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 37:2. Helsinki.
- Hänninen Jari & Vuorinen Ilppo 2004: Itämeren monimuotoisuuden sääntely. Teoksessa M.Walls & M.Rönkä (toim.) Veden varassa. Suomen vesiluonnon monimuotoisuus. Helsinki.
- Isenmann Eberhard 1995: Medieval and Renaissance Theories of State Finance, Ed. by Richard Bonney, Oxford.
- Itkonen T.I. 1948: Suomen Lappalaiset II. Porvoo.
- Jalkanen K.J. 1892: Verot Rautalammilla vuosina 1562–1620, Historiallinen Arkisto XII. Helsinki.
- Jansson Sam Owen 1995: Måttordboken. Andra reviderade och utökade upplagan, Stockholm.
- Jern Kurt 1977: Svenska Österbottens historia I; Förvaltning, beskattning och befolknings utveckling i Svenska Österbotten före 1809. Vasa.
- Jern Kurt 1980: Svenska Österbottens historia III, Näringsliv och levnadsvillkor i svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår. Vasa.
- Jokipii Mauno 1956: Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat, Historiallisia tutkimuksia 48:1, Forssa.
- Jokipii Mauno 1959: Vanhan Ruoveden historia I. Vammala.
- Jokipii Mauno 1973: Kokemäenkartano satakuntalaisten rakennettavana. Suomen Museo. Espoo.
- Jokipii Mauno 1974: Satakunnan historia IV. Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan. Pori.
- Jokipii Mauno 1999: Keski-Suomen vaiheet keskiajalta kunnallishallintoon. Keski-Suomen historia I, Jyväskylä.
- Julku Kyösti 1985: 1500-luku. Faravidin maa, Pohjois-Suomen historia, toim. Kyösti Julku. Oulu.
- Jutikkala Eino 1939: Veromaalla vuoden 1600 vaiheilla tapahtunut suurtilojen muodostuminen. Historiallinen Arkisto 45. Helsinki.
- Jutikkala Eino 1957: Väestö ja yhteiskunta, Hämeen historia II:1. Hämeenlinna.
- Jutikkala Eino 1958: Suomen talonpojan historia, 2. painos, SKS. Turku.
- Jutikkala Eino 1977: Feodalismi Suomessa, Historiallinen Arkisto 72, Helsinki.
- Jutikkala Eino 1980: Asutus ja väestö, Maanviljelijän talous, s. 149–233. Suomen taloushistoria I, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sve-Erik Åström. Helsinki.
- Jutikkala Eino 1983: Talonpoika – Aatelismies – Kruunu. Maapolitiikkaa ja maanomistusoloja Pohjoismaissa 1550–1750. SKS, Juva.
- Jutikkala Eino 2003: Peltojen sarkajako, s. 239–245; Halla aina uhkana; s. 292–299. Suomen maatalouden historia I, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Jyväskylä.
- Juvelius Einar W 1925: Sysmän pitäjän historia I–II. Lahti.
- Järvi T.H. 1932: Suomen merikalastus ja jokipyynti. Porvoo.
- Kaila E.E. 1931: Pohjanmaa ja meri 1600–1700- luvuilla – Talousmaantieteellis-historiallinen tutkimus, Historiallisia tutkimuksia 14. Helsinki.
- Kallioinen Mika 2000: Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle. Helsinki.
- Kallioinen Mika 2001: Kirkon ja kruunun välissä. Suomalaiset ja keskiaika. Helsinki.
- Karonen Petri 1999: Pohjoinen suurvalta Ruotsi ja Suomi 1521–1809. Juva.
- Katajala Kimmo 1994: Nälkäkapina, Historiallisia tutkimuksia 185. Helsinki.
- Katajala Kimmo – Tsernjakova Irina 1998: Karjala – kansa historia ja kulttuuri, toim. Sihvo, Nevalainen.
- Katajala Kimmo 2002: Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800), Historiallisia tutkimuksia 212, SKS, Helsinki.

- Katajala Kimmo 2003. Miksi nuijasota syttyi Pohjanmaalla? Tieteessä tapahtuu 3/2003, s. 12–17. Helsinki.
- Kaukiainen Yrjö 1970a: Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–35), Historiallisia tutkimuksia 79, Helsinki.
- Kaukiainen Yrjö 1970b: Virolahden historia I. Lappeenranta.
- Kaukiainen Yrjö 1975: Koiviston merenkulun historiaa, Koivisto I. Lahti.
- Kaukiainen Yrjö 1980: Suomen asuttaminen. Suomen Taloushistoria I. Helsinki.
- Kaukonen Toini-Inkeri 1946: Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa, Kansatieteellinen arkisto VII. Helsinki.
- Kaukonen Toini-Inkeri 1985: Sarkakankaan kansanomaisen valmistus ja vanutus. Suomen kotiteollisuusmuseon julkaisuja, ”Lammas on hyvä eläin: ei pure eikä potki”, toim. Maija-Liisa Hirvi ja Leena Korpela. Jyväskylä.
- Kerkkonen Veikko 1947: Ruotsi-Suomen finansseista 1600-luvun alkupuoliskolla. Historiallinen Arkisto 52. Helsinki.
- Kerkkonen Gunvor 1959: Bondesegel på Finska viken, Borgå.
- Kerkkonen Gunvor 1964: Pohjan pitäjän historia, osa 1. Porvoo.
- Keränen Jorma 1984: Kainuun asuttaminen, Studia Historica Jyväskyläensia 28. Keuruu.
- Keränen Jorma – Huurre Matti 1986: Kainuun historia I. Kajaani.
- Kiuasmaa Kyösti 1962: Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla, Historiallisia tutkimuksia 63, Helsinki.
- Kivistö Terhi 1999a: Kruunun verotus Turun linnaläänissä vuosina 1470–1530. Julkaisematon pro gradu- tutkielma. Turun yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Kivistö Terhi 1999b: Keskiajan ’alkukantaisuus’? Turun linnaläänin verotuskäytäntöä 1470–1530. Verotushistoriaa I, toim. Jussi T. Lappalainen, s. 25–46. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turku
- Kivistö Terhi 2000: Muuttuva yhteiskunta – muuttuva verotus. Keskiajan verotuksen vertailuongelmia. Verotushistoriaa II, toim. Jussi T. Lappalainen, s. 73–89. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58. Turku
- Kivistö Terhi 2002: Ympäristön vaikutus veronmaksuun keskiajan Varsinais-Suomessa. Ympäristöhistorian monet kasvot. Toim. Anna Saukkonen, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 62. Turku
- Kivistö Terhi 2006: Den finländska allmogens möjligheter att påverka kronans beskattning under medeltiden. (red. Christer Kuvaja) Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal. Edita. Helsingfors.
- Kopisto Aarne – Palokoski Toivo 1967: Viipurin pitäjän historia I vuoteen 1865. Joensuu.
- Kossila Heikki 1958: Suomen kuninkaankartanoiden maanviljelys ja karjanhoito v. 1555–1575. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston historian laitos, Suomen ja Skandinavian historia.
- Knuutila Jyrki 2007: Kirkon verotuksesta. Teoksessa: Mikael Agricola, Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542, toimittaneet Jyrki Knuutila, Anneli-Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1129. Helsinki.
- Korhonen Arvi 1956: Suomalaisen kansanvallan juuret. Suomalaisen kansanvallan kehitys. Porvoo.
- Korpela Jukka 2004: Viipurin läänin historia 2, Viipurin linnaläänin synty. Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen. Lappeenranta.
- Kuisma Markku 1990: Helsingin pitäjän historia II. Jyväskylä.
- Kurlansky Mark 2007: Suola. Eräs maailmanhistoria. Keuruu.
- Kuujo Erkki 1959: Taka-Karjalan verotus vuoteen 1710, Historiallisia tutkimuksia 52. Helsinki.
- Kähönen Ester 1959: Vanha Äyräpää I (vuoteen 1700). Helsinki.
- Laakso Veikko 1982: Kustaa Vaasan verouudistusten toimeenpano ja vaikutukset Kokemäen kartanon läänissä. Turun Historiallinen Arkisto 37. Turku.
- Laakso Veikko 1986: Suur-Loimaan historia I. Loimaa.
- Lagerqvist Lars O & Åberg Nils, 1994: Mat och dryck i forntide och medeltid ”om den ärbara vällusten”. Stockholm.
- Lappalainen Jussi T. 1991: Verot verta joivat – vai joivatko? Verotushistorian tarpeesta. Academia Scientiarum Fennica. Suomalaisen Tiedeakatemian vuosikirja 1990–1991. Vammala.
- Lappalainen Jussi T. 1999: Verot verta joivat – vai joivatko? Kehityksen vuosisataiset pääpiirteet. Verotushistoriaa I, toim. Jussi T. Lappalainen, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51, Turku.
- Lappalainen Jussi T. 2005: Parselit, jakopalkat, vakanssimaksut ja augmenttiverot. Maaveron vaiheet autonomian aikana. Suomen sukututkimusseuran vuosikirja 46. Porvoo.

- Lappalainen Jussi T. 2006: Kronobeskattningsens problem i autonomitidens Finland. (red. Christer Kuvaja) Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal. Edita. Helsingfors.
- Larsson Lars-Olof – Österberg Eva 1985: Sveriges historia 1521–1809.
- Lehtinen Erkki 1961a: Hallituksen yhtenäistämispoliittika Suomessa 1600-luvulla (1600– n.1680). Historiallisia tutkimuksia 60. Helsinki.
- Lehtinen Erkki 1961b: Suomen kameraalinen keskushallinto 1600-luvun alkupuolella. Historiallinen Arkisto 57. Turku.
- Lehtinen Erkki 1967: Keskiajalta 1860-luvulle, Suur-Uvilan historia I. Pori.
- Lehto Martti 1970: Satakunnan nimismiehet 1500–1600-luvuilla. Julkaiseaton pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Lempiäinen Terttu 2003: Kasviarkeologiaa Aurajoen rannoilla. Teoksessa Kaupunkia pintaa syvemmällä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Toim. Liisa Seppänen. Turku.
- Lindegren Jan 1985: The Swedish Military State, *Scandinavian Journal of history*, s. 305–336.
- Lindkvist Thomas 1988: Plundring, skatter och den feodala statens framväxt, Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid, *Opuscula Historica Upsaliensia* 1, Uppsala.
- Litzen Veikko 1980: Perniön historia I, Salo.
- Lundholm Kjell 1991: Elinkeinojen kehitys. Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle. Toim. Olof Hederyd, Yrjö Alamäki ja Matti Kenttä. Malung.
- Luukko Armas 1945: Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta isoonvihaan. Vaasa.
- Luukko Armas 1950: Etelä-Pohjanmaan historia II. Helsinki.
- Luukko Armas 1952: Kustaa Vaasan rikkaat pirkkalaiset, *Historiallinen Aikauskirja* 1952. Helsinki.
- Luukko Armas 1954a: Suur-Jämsän historia I, Forssa.
- Luukko Armas 1954b: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Oulu.
- Luukko Armas 1957: Elinkeinot, Hämeen historia II:1, Hämeenlinna.
- Luukko Armas 1958: Suomen karjavarallisuus 1620-luvulla, *Historiallinen Aikauskirja* 1958. Helsinki.
- Luukko Armas 1967: Suomen historia 1617–1721 VIII-osa, Porvoo.
- Lähteenmäki Eija 2002: Ruotsin suomalaismetsien synty. Savolainen liikkuvuus vanhemmalla Vaasa-kaudella. *Bibliotheca Historica* 77, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Läntinen Aarre 1978: Turun keskiaikainen piispanpöytä, *Studia historica Jyväskyläläisiä* 16. Jyväskylä.
- Läntinen Aarre 1981: Kuninkaan perintöä ja omaa, arf och eget, Kameraalihistoriallinen tutkimus Kustaa Vaasan maaomaisuudesta Suomessa vuosina 1531–1560. *Studia historica Jyväskyläläisiä* 21. Tampere.
- Magnusson Lars 1996: Sveriges ekonomiska historia, Falun.
- Manninen Ohto 1984: Suomen hallintopitäjät vuoteen 1809. Suku ja tieto 2. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 38. Helsinki.
- Matinelli Eero 1976: Varsinais-Suomen historia VI:4, Kruununverotus. Turku.
- Matinelli Eeva 1982: Rymättylän historia I. Turku.
- Melander K.R. 1891: Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista 1500-luvulla, *Historiallinen Arkisto* XI. Helsinki.
- Melander K.R. 1896: Suomen ynnä Käkisalmen läänin ja Inkerin veroista vuosilta 1617–1634, *Historiallinen Arkisto* XIV:2. Helsinki.
- Melander K.R. 1897: Muutama tieto apu- eli viidennenkymmenennen rahan verosta Suomessa, *Historiallinen Arkisto* XV. Helsinki.
- Melander K.R. 1928: Metsästyksestä maassamme 1500- ja 1600-luvulla, *Historiallinen Aikauskirja* 1928, s. 89–111. Helsinki.
- Melander K.R. 1931: Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudestamme, *Historiallisia tutkimuksia* 12. Helsinki.
- Melander K.R. 1933: Vanhimmat maanjaot. Suomen maanmittauksen historiaa I, Porvoo.
- Morell Mats 1988: Om mått- och viktsystemens utveckling i Sverige sedan 1500-talet, *Research Report* no 16. Uppsala.
- Morell Mats 1997: *Kosthållets utveckling. Agrarhistoria*, red. Bengt M P Larsson, Mats Morell, Janken Myrdal. Stockholm.
- Myrdal Janken – Söderberg Johan 1991: Kontinuitetens dynamik – Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige. *Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Economic History* 15. Stockholm.
- Myrdal Janken 1994: Svenska husdjur från medeltid till våra dagar. Red. Janken Myrdal & Sabine Sten (red.). Stockholm.

- Myrdal Janken 1997: En agrarhistorisk syntes. Agrarhistoria, red. Bengt M P Larsson, Mats Morell, Janken Myrdal. Stockholm.
- Myrdal Janken 1999: Det svenska jordbrukets historia, Jordbruket under feodalismen 1000–1700. Borås.
- Myöhänen Sami 1999: Verotuskäytännön keskeiset kehityslinjat muinaisista korkeakulttuureista Euroopan kaksoisvallankumoukseen, s. 1222–1259, Lakimies 8–1999.
- Mäkelä Anneli 1979: Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autoituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. Historiallisia tutkimuksia 109. Forssa.
- Mäkelä-Alitalo Anneli 2003: Verotus, autoituminen ja väenotot. Suomen maatalouden historia I. Jyväskylä.
- Mäkelä-Alitalo Anneli 2004: Vanhat käsialat. Avain Ruotsin ajan asiakirjoihin. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1010. Tampere.
- Mäkelä-Alitalo Anneli 2007: Translitteraatio ja suomennus, teoksessa: Mikael Agricola, Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542, toimittaneet Jyrki Knuutila, Anneli-Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1129. Helsinki 2007.
- Mäkinen Anssi 2002: Linnaleirit ja vainovalkeat. Viipurin läänin asutus kaksikymmentäviisivuotisen sodan (1570–1595) jaloissa. Bibliotheca Historica 73. SKS, Helsinki.
- Nallinmaa-Luoto Terhi 1983: Hämeenkyrön historia I, Vammala.
- Nenonen Marko 1999: Juokse sinä humma, teoksessa: Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860, toim. Tapani Mauranen, Helsinki.
- Niemelä Jari 1998: Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelu, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteluna. Historiallisia tutkimuksia 199, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Niitemaa Vilho 1955: Hämeen keskiaika, Hämeen historia I, Hämeenlinna.
- Niitemaa Vilho – Hovi Kalervo 1991: Baltian historia, Jyväskylä.
- Nikula Oscar 1938: Tenala och Bromarf socknars historia I, Helsingfors.
- Nikula Oscar 1987: Turun kaupungin historia 1521–1600, II nide. Turku.
- Nilsson Sven A. 1952: Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Lund.
- Nilsson Sven A. 1990: De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle. Uppsala 1990.
- Nordgren Bertil & Nissfolk Rafael, Bondeseglare från Närpes på Stockholm åren 1541–1608. Luettavissa vain verkkoversiona <http://sydaby.eget.net/ody/bs.html> (viitattu 31.1.2009)
- Nordlund K.I. 1931: Blad ur Närpes historia, II delen. Vasa.
- Norrman Eric 1997: Svensk husdjursskötsels historia. Agrarhistoria, red. Bengt M P Larsson, Mats Morell, Janken Myrdal. Stockholm.
- Nummela Ilkka 1989: Taloudellinen eriarvoistuminen Satakunnassa 1500-luvun lopulla. Pysy lujana omalla maalla. Erkki Lehtiselle omistettu juhlakirja. Studia Historica Jyväskyläläisiä 40. Jyväskylä.
- Nummela Ilkka 1990: Savolaisten varallisuuserot historian valossa – vuoden 1571 hopeaveroluettelosta tämän vuosisadan alkuun. Snellman-instituutin B-sarja 17. Kuopio.
- Nummela Ilkka 1993: Alueelliset varallisuuserot Suomessa uuden ajan alussa, käsikirjoitus, Jyväskylän yliopisto. (tekijän hallussa)
- Nummela Ilkka – Karonen Petri 1993: Hinnat ja palkat Hämeessä vuosina 1541–1617. Suomen historian julkaisuja 18. Jyväskylä.
- Nummela Ilkka 2003: Asutus, pelto ja karja. Suomen maatalouden historia I, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Jyväskylä.
- Nyström Sven 1936: Avelsgårdsprojektet 1555–1556, Scandia IX, Lund.
- Oden Birgitta 1955: Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet. Lund.
- Oden Birgitta 1966: Kronohandel och finanspolitik 1560–1595, Lund.
- Oden Birgitta 1967: Naturaskatter och finanspolitik – ett finansiellt dilemma, Scandia 1967. Lund.
- Oja Aulis 1939: Kirkkopitäjä ja hallintopitäjä. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa, Historian Aitta IX. Jyväskylä.
- Oja Aulis 1944: Maarian pitäjän historia I. Tampere.
- Oja Aulis 1955: Katovuosi 1601 Lounais-Hämeessä, Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja 24. Forssa.
- Ojanen Eeva 1992: Tammelan historia I. Forssa.
- Oksanen Väinö 1911: Katsaus vuotuiseseen veroon Varsinais-Suomessa uuden ajan alussa, Historiallinen Arkisto 22:1. Helsinki.

- Oksanen Eeva-Liisa 1981: Anjalan historia. Myllykoski.
- Oksanen Eeva-Liisa 1985: Elimäen historia. Anson Oy. Helsinki.
- Olaus Magnus Gothus. Historia om de nordiska folken 1–4, 2. Uppl. Stockholm. 1976.
- Onnela Samuli – Kehusmaa Aimo 1995: Suur-Sodankylän historia 1. Jyväskylä.
- Orrman Eljas 1975: Autiotilojen esiintyminen maakirjoissa Kustaa Vaasan aikana. Historiallinen aikakauskirja. Helsinki.
- Orrman Eljas 1977: Om enheterna rök och krok i Finland under medeltiden. HTF s. 336–352, Helsingfors.
- Orrman Eljas 1979: Medeltida skatte-enheter i södra Finlands svenskbygder, HTF, s. 217–233, Helsingfors.
- Orrman Eljas 1982: Bidrag till Finlands prishistoria. Priserna på råg, smör, tjära och salt i Egentliga Finland 1541–1610, HTF, s. 361–384, Helsingfors.
- Orrman Eljas 1983: Den medeltida bebyggelseutvecklingen i Egentliga Finland i ljuset av medeltidens skatte-enheter. HTF, s. 280–295, Helsingfors.
- Orrman Eljas 1984: Maanomistuksen kehitys 1400- ja 1500-luvuilla Suomessa, Historiallinen Arkisto 84, SHS, Helsinki.
- Orrman Eljas 1986: Bebyggelsen i Pargas, St. Märten och Vemo socknar i Egentliga Finland under senmedeltiden och på 1500-talet, Historiallisia Tutkimuksia 131. Vammala.
- Orrman Eljas 1990: Den svenska bebyggelsens historia. Finska skären, Helsingfors.
- Papunen Pentti 1952: Peltaloista Ylä-Sastamalassa kreivin aikaan. Satakunta XV. Vammala.
- Papunen Pentti 1966: Rauman seudun historia I, Rauma.
- Papunen Pentti 1983: Hämeenkyrön historia I, Vammala.
- Papunen Pentti 1996: Ikaalisten entisen emäpitäjän historia I vuoteen 1640. Vammala.
- Pirinen Kauko 1939: Lappeen talonpoikaikapina v.1551–1553. Historiallinen Aikakauskirja 1939: 1.
- Pirinen Kauko 1955: Kirkkoreduktio Varsinais-Suomessa ja sen seuraukset, Varsinais-Suomen historia V:3. Turku.
- Pirinen Kauko 1962: Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota, Historiallisia tutkimuksia 55. Helsinki.
- Pirinen Kauko 1982: Savon historia II:1. Pieksämäki.
- Pirinen Kauko 1987: Koukkuverotuksen alkuperä. Muinaisrunot ja todellisuus. – Historian aitta XX, Jyväskylä.
- Pirinen Kauko 1988: Savon historia I. Keskiäika. Kuopio.
- Pohjolan-Pirhonen Helge 1960: Suomen historia VII, v. 1523–1617. Porvoo.
- Priha Päivi 1967: Rahvaan valituskirjeet 1500-luvulla. Erityisesti verotuskysymysten esiintyminen niissä. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston historian laitos, Suomen ja Skandinavian historia.
- Pulkila Uno 1947: Padasjoen historia, Jyväskylä.
- Purola Mika 1995: Tiiliä, jauhoja ja kaupankäyntiä, teoksessa Kaksikerta 2. Saaret, ihmiset, vaiheet, toim. Jussi T. Lappalainen, Jyväskylä.
- Pylkkänen Ali 2006: Joki yhdisti ihmiset. Salon ja Uskelan historia n. 1150–1868. Salo.
- Pylkkänen Riitta 1956: Renessanssin puku Suomessa 1550–1620. Porvoo.
- Ramsay August 1922: Skattmarkstal och äkervidd på 1500-talet, Hark XXXI: 2, Helsinki.
- Ramsay August 1924: Espoo I. Espoon pitäjä ja kartano 1500-luvulla. II painos, 1984, Jyväskylä.
- Ranta Sirkka-Liisa 2006: Hellettä ja heinäpoutaa. Heinänteon kulttuurihistoriaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1049. Jyväskylä.
- Rantanen Arja & Kuvaja Christer 1994: Sipoon pitäjän historia vuoteen 1868, II osa. Jyväskylä.
- Rasila Viljo 1982: Suomen Taloushistoria 2. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki.
- Renvall Pentti 1949: Varsinais-Suomen historia V:1. Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys. Turku.
- Renvall Pentti 1949: Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa. Helsinki.
- Rinne Juhani 1947: Hallinto ja verotus keskiajan lopulla, Savon historia I, Kuopio.
- Rinne Toivo T. 1963: Varsinais-Suomen talonpoikaiskauppa, kalastus ja teolliset elinkeinot 1500-luvulla. Varsinais-Suomen historia V:6. Turku.
- Rosen Ragnar 1936: Vehkalahden pitäjän historia I. Suurvehkalahden asutus- ja aluehistoria noin vuoteen 1610. Helsinki.
- Rosen Ragnar 1960: Kymmin historia I. Kouvola
- Rousi Arne 1997: Auringonkukasta viiniköynnökseen – Ravintokasvit. Porvoo.
- Ruuth J.V. 1892: 1500-luvun maakirjoissa mainituista ”flöte-veroista”. Historiallinen Arkisto 12:1. Helsinki.

- Räsänen Matti 1977: Ohrasta olutta, rukiista ryyppättävää, Jyväskylän yliopiston etnologian laitos, Tutkimuksia 6. Jyväskylä.
- Salminen Tapio 1993: Suomen linnojen ja voutikuntien hallinto vuosina 1412–1448. Tutkimus Suomen linnojen suhteesta keskushallintoon vanhemmalla unioniajalla. Julkaisematon pro gradu- tutkielma. Tampereen yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Salminen Tapio 2007: Joki ja sen väki. Kokemäen ja Harjavallan historia jääkaudesta 1860-luvulle. Kokemäen ja Harjavallan historia I:1. Gummerus, Jyväskylä.
- Salo Unto 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. Kirjassa Hämeen käräjät. Hämeenlinna.
- Saloheimo Veijo A. (toim.) 1959: Rautalammin historia, Pieksämäki.
- Salonen Ilmari 1915: Sairilan kartano vuosina 1557–1570, Historiallinen Arkisto XXV, Helsinki.
- Schöneck Annelies 1997: Vilja – historiaa ja ruokaohjeita. Tampere.
- Seppälä Suianna 1996: Saariston, rannikon ja mantereen perintötalonpokien maksamat veroparselit Maskun kihlakunnassa vuosina 1540–1610. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Turun yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Seppälä Suianna 1999: Veronmaksun joustavuus, Saiko Vaasa-kauden kruunu haluamansa parselit? Verotushistoriaa I, toim. Jussi T. Lappalainen, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51, Turku.
- Seppälä Suianna 2000: Päivätyöt, linnanrakennus, kyydit. Työvelvollisuus osana veronmaksua vuosina 1539–1609. Verotushistoriaa II. toim. Jussi T. Lappalainen, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58, Turku.
- Seppälä Suianna 2000: Talonpoikien kruunulle maksamat verot Suomessa vuosina 1539–1609. Painamaton lisensiaatintutkielma. Turun yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Seppälä Suianna 2001: Ruokaruotsi, linnan ylläpito ja sotilaiden huolto – Hämmäläisten perintö-talonpoikien maksamat vuotuiset verot vuosina 1539–1603. Arx Tavastica 11. Hämeenlinna.
- Seppälä Suianna 2002: Porin kuninkaankartanon arkipäivää Juhana-herttuan aikaan. Kirjassa Arki ja läheisyys. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta. THArk 55. Vaasa.
- Seppälä Suianna 2006: Lokala variationer i beskattningen i Finland 1540–1610. (red. Christer Kuvaja) Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal. Helsingfors.
- Sihvo Pirkko 1985: Verkatakki – Sarkanuttu, Villa vaatetuskaana. ”Lamma on hyvä eläin: ei pure eikä potki”. Suomen kotiteollisuusmuseon julkaisuja, toim. Maija-Liisa Hirvi ja Leena Korpela. Jyväskylä.
- Sirelius U.T. 1919: Suomen kansanomaista kulttuuria I. Helsinki.
- Sirelius U.T. 1921: Suomen kansanomaista kulttuuria II. Helsinki.
- Sjöstrand Per Olof 1998: Om Ålands äldsta skattesystem, HTF 3:98. Ekenäs.
- Soininen Arvo M. 1961: Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa, Historiallisia tutkimuksia 58. Helsinki.
- Soininen Arvo M. 1974: Vanha maataloutemme – Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle, Historiallisia tutkimuksia 96. Helsinki.
- Ström Halvdan 1933: Korsholms kungsgård åren 1556–1622. Historiallinen Arkisto 39. Helsinki.
- Suistoranta Kari – Asplund Henrik 1997: Kemiön suurpitäjän historia I. Tammisaari.
- Sundqvist 1931: Meddelanden från Generalstabens krigshistoriska avdelning, osa II: Finlands folkmängd och bebyggelse i början av 1600-talet. Stockholm.
- Suomenmaa V 1923: Viipurin lääni. Helsinki.
- Suvanto Seppo 1954: Akaan historia. I osa. Vammala.
- Suvanto Seppo 1973: Keskiäika, Satakunnan historia III. Pori.
- Suvanto Seppo 1995: Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 193. SHS Helsinki.
- Säihke Irja 1963: Varsinais-Suomen maanviljelys ja karjanhoito 1500-luvulla, Varsinais-Suomen historia V:5, Turku.
- Söderwall K.F. 1891–1900. Ordbok öfver svenska medeltids språket. Lund.
- Taavitsainen Jussi-Pekka 1982: Keskiäjan kangaskaupasta kirjallisten ja esineellisten lähteiden valossa, Suomen museo.
- Talve Ilmar 1973: Suomen kansanomaisesta ruokataloudesta, Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 2. Turku.
- Talvio Tuukka 2002: Raha Suomessa ennen euroa. Museoviraston näyttelyjulkaisu, 2002. Helsinki.
- Tarkiainen Kari 2008: Finlands svenska historia 1, Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa. Helsingfors.
- Tavaststjerna Werner 1905: Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana, HArk XIX, Helsinki.

- Tavaststjerna Werner 1918–1920: Pohjoismainen viisikolmattavuotinen sota, Hist. Tutk. 1. Helsinki.
- Tavaststjerna Werner 1935: Kaarle IX:n ja Sigismundin taistelu Viron ja Liivinmaan omistamisesta, Hist. Tutk. XIX, Helsinki.
- Teerijoki Ilkka 1993: Tornionlaakson historia II, toim. Yrjö Alamäki.
- Tegengren Helmer 1952: En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark, studier i Nordfinlands kolonisationshistoria. Åbo.
- Tiihonen Seppo – Tiihonen Paula 1983: Suomen hallintohistoria. Helsinki.
- Tiihonen Seppo 1994: Herruus, osa II, Ruotsi ja Venäjä, Helsinki.
- Tiima, tiu ja tynnyri 2005: Miten ennen mitattiin? Suomalainen mittasanakirja. (toim.) Jarmo Grönroos – Arja Hyvönen – Petteri Järvi – Juhani Kostet – Seija Väärä. Turun maakuntamuseon julkaisuja 9. Neljäs uudistettu painos.
- Tommila Eero 1937: Entisaikojen salpietarin valmistuksesta Suomessa. Eripainos Suomen kemistilehdessä. Helsinki.
- Tornberg Matleena 1973: Varsinais-Suomen karjatalous 1600-luvulla. Julkaisematon lisensiaattitutkielma. Turun yliopiston historian laitos, Suomen historia.
- Tornberg Matleena 1989: Ilmaston- ja sadonvaihtelut Lounais-Suomessa 1550-luvulta 1860-luvulle. Turun Historiallinen Arkisto 44. Tammisaari.
- Toropainen Veli-Pekka 2000: Aurajoen Halistenkosken historiaa. Turun seudun sukututkijat ry. vuosikirja 2000, Turku.
- Toropainen Veli-Pekka 2004: Aurajoen Halistenkosken historiaa. Launista lohipatoon. Jokikalastuksen historiaa. Turun maakuntamuseon näyttelyesite 35. Turku.
- Tourunen Auli 2008: Animals in an Urban Context. A Zooarchaeological study of the Medieval and Post-Medieval town of Turku. Ann. Univ. Turkuensis B 308. ISBN 978-951-29-3534-5 (pdf)
Väitöskirja julkaistu Turun yliopiston kirjaston julkaisuarkistossa: <https://oa.doria.fi/handle/10024/36630>.
- Tuomi-Nikula Outi 1982: Keskipohjalaisen kalastajan vuosi, Helsinki.
- Törnblom Lena 1996: Kastelholm, en nyckel till Sverige. Ett slottslän politiska och militära betydelse åren 1470–1523, Bibliotheca Historica 11. Helsinki.
- Vahtola Jouko 1991: Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle. Oulu.
- Vahtola Jouko 1997: Kemijokisuun asutuksen synty ja kehitys vuoteen 1600. Keminmaan historia. Jyväskylä.
- Vahtola Jouko 2003: Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Helsinki.
- Webber Carolyn & Wildavsky Aaron 1986: A History of taxation and expenditure in the Western world. New York.
- Vennola J.H. 1901: Pohjois-Suomen maalaisvarallisuus 16:lla ja 17:llä vuosisadalla, Tutkimuksia Suomen taloudellisesta historiasta. Helsinki.
- Wikström Kauko 1982: Verotus taloustieteen historian valossa, Oikeustiede – Jurisprudentia XV 1982, s. 279–330.
- Wikström Kauko 1985: Valtion tuloveron rakenne, Tutkimus tuloveron rakenteesta ja sen peruspiirteiden historiallisesta kehityksestä, Turku.
- Vilkuna Anna-Maria 1998: Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä, Bibliotheca Historica 31. Helsinki.
- Vilkuna Anna-Maria 2000: Vuodenaikojen ja kirkkovuoden rytmittäjä ruokatalous, s. 211–217. Teoksessa: Ristin ja Olavin kansaa. Tampereen museon julkaisuja 55, Tampere.
- Vilkuna Anna-Maria 2003: Kruunun maatalous: kuninkaankartanot. Suomen maatalouden historia I, Jyväskylä.
- Vilkuna Asko 1965: Kalannimistä kulttuurintutkimuksen lähteenä, Suomi-sarja 111:2, Forssa.
- Vilkuna Kustaa 1935: Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta, Varsinais-Suomen historia III:2. Porvoo
- Vilkuna Kustaa 1974: Lohi. Keuruu.
- Vilkuna Kustaa 1976: Isien työ. Kolmas uudistettu painos. Helsinki.
- Vilkuna Kustaa 1976: Keskiäikainen matka- ja partiovene, Turun Historiallinen Arkisto 31, Vammala.
- Villstrand Nils-Erik 2000: Suurvaltakausi 1617–1721. Teoksessa Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523–1809.
- Wilmi Jorma 2003: Tuotantotekniikka ja ravinnonsaanti, Teoksessa Suomen maatalouden historia I, Jyväskylä.
- Virrankoski Pentti 1956: Suur-Kalajoen historia I. Kokkola.
- Virrankoski Pentti 1963: Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809–noin 1865). Historiallisia tutkimuksia 64. Helsinki.

- Virrankoski Pentti 1973: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu.
- Virrankoski Pentti 1997: Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa, Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa. Kokkola.
- Voionmaa Väinö 1910: Veropiirijärjestelmästä Suomessa uuden ajan alussa, Historiallinen Arkisto XXI. Helsinki.
- Voionmaa Väinö 1912: Suomalaisia keskiajan tutkimuksia: Veroja, laitoksia ja virkamiehiä. Porvoo.
- Voionmaa Väinö 1913: Maamarkka – talonpoikaismarkka – Tanskan markka. Lisiä markka-järjestelmän historiaan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia J.R. Danielson-Kalmarin täyttässä 60 vuotta, s. 374–385. Helsinki.
- Voionmaa Väinö 1914: Karjalan yksijaloista ja libereistä uuden ajan alussa, Historiallinen Arkisto XXIV:2. Helsinki.
- Voionmaa Väinö 1915: Suomen karjalaisen heimon historia. Helsinki.
- Voipio Viljo 1914: Katovuosi 1601 Varsinais-Suomessa, Historiallinen Arkisto XXIV. Helsinki.
- Vuorela Toivo 1975: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.
- Vuorela Toivo 1976: Suomen kansankulttuurin kartasto, toim. Toivo Vuorela. Helsinki.
- Ylikangas Heikki 1971: Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvulla Suomessa, Historiallinen Arkisto 65. Loviisa.
- Ylikangas Heikki 1973: Lohjalaisten historia I. Helsinki.
- Ylikangas Heikki 1977: Nuijasota, Helsinki.
- Ylikangas Heikki 1992: Paikallisen itsehallinnon kehityksestä Suomessa. Suomen oikeushistorian pääpiirteet (2. painos), toim. Pia Letto-Vanamo, Jyväskylä.
- Ylikangas Heikki 1996: Wallesmanni, Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä. Jyväskylä.
- Ylönen Aulikki 1957: Jääsken kihlakunnan historia I. Forssa.
- Ylönen Aulikki 1976: Lappeen kihlakunnan historia I. Lappeenranta.
- Ylönen Aulikki 1949: Jääsken Soinin vero, Historiallinen Aikakauskirja 1949. Helsinki.
- Ågren Maria 1997: Ågande och beskattning. Agrarhistoria, red. Bengt M P Larsson, Mats Morell, Janken Myrdal. Stockholm.
- Åkerblom K.V. 1923: Kvevlax historia. Vasa.
- Åkerblom K.V. 1928: Korsholms sockens historia 1500-talet I:2. Vasa.
- Åkerblom K.V. 1950: Pedersöre storsockens historia intill 1865. Jakobstad.
- Åström Sven-Erik 1980: Suomen asema Ruotsin valtion- ja sotataloudessa. Teoksessa Suomen taloushistoria I. Helsinki.
- Österberg Eva 1977: Kolonisation och kriser – Bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300–1600, Lund.

LUETTELO TAULUKOISTA, KARTOISTA JA LIITTEISTÄ

TAULUKOT

Asetelma 1	Veronkantojärjestelmä	26
Taulukko 1	Maanomistussuhteet omistusuuteen mukaan	29
Taulukko 2	Ruotsin kruunun tulot ja menot 1573	32
Taulukko 3	Ruotsin kruunun tulot ja menot 1582	33
Taulukko 4	Maaveroyksiköiden suhde viljelypinta-alaan 1500-luvulla	47
Taulukko 5	Närpiön verotus v.1541 lähtien	53
Taulukko 6	Tilaveron osuus koko vuotuisesta verosta v.1609 lähtien	71
Taulukko 7	Valtakunnan verotulot	89
Taulukko 8	Kruunun vuotuiset tulot v.1573 ennen lyhennyksiä	90
Taulukko 9	Rahaverojen jakautuminen Suomen maakunnissa vuonna 1542. Rahavero keskimäärin perintötilaa kohti	93
Taulukko 10	Rahana maksettujen verojen osuus kaikista verotuloista Ruotsin valtakunnassa v. 1573 ja 1582	95
Taulukko 11	Vuotuisena verona maksettu rahavero tilaa kohti vuonna 1609	97
Taulukko 12	Keskimääräisen tilan kylvömäärä Suomessa 1620–30-luvuilla	101
Taulukko 13	Keskimääräisen tilan vuotuinen vilja- ja voivero Maarian pitäjässä 1540-luvun alussa	104
Taulukko 14	Vuotuisena verona kannettu vilja maakunnittain ja verona maksettu vilja keskimäärin yhtä tilaa kohti vuonna 1542	105
Taulukko 15	Heinäverojen kokonaiskertymä Suomessa vuonna 1542	120
Taulukko 16	Nautakarjan lukumäärä tilaa kohti Hämeen pitäjässä vuonna 1556 verrattuna vuoteen 1571	130
Taulukko 17	Voivero karjaveroon verrattuna 1600-luvun alussa	132
Taulukko 18	Riistasta sianlihaan – Savon vuotuisessa verossa tapahtunut muutos vuonna 1556	135
Taulukko 19	Kynttilä verotuotteena vuonna 1542	136
Taulukko 20	Kruunun vuotuisessa verossa kannetun kalan määrä v. 1542	141
Taulukko 21	Kruunun lohiverojen tuotto Pohjanmaan pohjoisessa voutikunnassa v. 1542–1592	148
Taulukko 22	Traanivero Pohjanmaalla ja Viipurin läänissä vuonna 1558	156
Taulukko 23	Linnut vuotuisena veroparselina v. 1542	159
Taulukko 24	Jänis veroparselina Suomessa v. 1542 lähtien	160
Taulukko 25	Halot verotuotteena ja niiden osuus maakunnittain v. 1542	165
Taulukko 26	Maakuntien osuus vuotuisista puutavaraveroista 1540-l. lähtien	168
Taulukko 27	Tuohi verotuotteena eri maakunnissa	170
Taulukko 28	Päivätyövero talonpoikaistilaa kohti Varsinais-Suomessa vuosina 1549–1586 ..	178
Taulukko 29	Päivätöiden osuus vuotuisessa verossa vuonna 1609	189
Taulukko 30	Kruunun kantaman suolaveron kertymä maakunnittain v. 1547 lähtien	192
Taulukko 31	Keskiarvotilan maksama vuotuinen vero v. 1609 (otanta)	206
Taulukko 32	Vuotuinen vero Hirvensalon verokunnassa v. 1609	229
Taulukko 33	Vuonna 1609 kannetut apuverot Hirvensalon verokunnassa	230

KARTAT

KARTTA 1:	Tutkimusalue	15
KARTTA 2:	Maaveroyksiköt vuonna 1539	49
KARTTA 3:	Maaveroyksiköt vuodesta 1558 alkaen	60
KARTTA 4:	Maaveroyksiköt vuodesta 1609 alkaen	61

KARTTA 5:	Tilayksiköt vuodesta 1539 alkaen	64
KARTTA 6:	Tilayksiköt vuodesta 1609 alkaen	69
KARTTA 7:	Miesyksiköt vuodesta 1539 alkaen	73
KARTTA 8:	Kollektiiviveroyksiköt vuosina 1539–1558	77
KARTTA 9:	Kollektiiviveroyksiköt vuodesta 1558 1600-luvun alkuun	78
KARTTA 10:	Rahavero keskiarvotilaa kohti vuodesta 1609 alkaen	98
KARTTA 11:	Viljavero keskiarvotilaa kohti vuodesta 1609 alkaen	110
KARTTA 12:	Humalavero vuosina 1540-1609 ja vuoden 1609 jälkeen	114
KARTTA 13:	Hamppu verotuotteena vuosina 1539–1609	116
KARTTA 14:	Heinävero keskiarvotilaa kohti vuodesta 1609 alkaen	122
KARTTA 15:	Lammas verotuotteena vuodesta 1609 alkaen	128
KARTTA 16:	Voivero keskiarvotilaa kohti vuodesta 1609 alkaen	133
KARTTA 17:	Suolattu kala vuotuisena verotuotteena vuodesta 1609 alkaen	150
KARTTA 18:	Kuivattu kala vuotuisena verotuotteena vuodesta 1609 alkaen	151
KARTTA 19:	Kalan osuus keskiarvotilan vuotuisesta verosta vuodesta 1609 alkaen	153
KARTTA 20:	Lintu veroparselina vuodesta 1539 alkaen	159
KARTTA 21:	Jänis veroparselina vuodesta 1539 alkaen	161
KARTTA 22:	Halot veroparselina vuodesta 1539 alkaen ja vuodesta 1609 alkaen	167
KARTTA 23:	Niini verotuotteena vuodesta 1539 alkaen	171
KARTTA 24:	Terva veroparselina vuosista 1539 ja 1609 alkaen	174
KARTTA 25:	Päivätyöverot ja korvaavat verotuotteet vuodesta 1539 alkaen	177
KARTTA 26:	Päivätöiden määrä keskiarvotilaa kohti vuodesta 1609 alkaen	190

Karttapohjana on käytetty ”Linnaläänit 1540-luvulla” – sekä ”Hallintopitäjät v. 1635” -karttoja, (Jutikkala 1949, 29–32), joista viimeksimainitun rajoja on soveltuvin osin muokattu kuvaamaan 1500-luvun ja 1600-luvun alun tilannetta.

LIITTEET

LIITE 1:	Käyteyt mitat	252
LIITE 2:	Kirkon verot : Viljakymmensoikeus	255
LIITE 3:	Kirkon verot: Sopimusvero-oikeus	256
LIITE 4:	Rahaverot maakunnittain v. 1542	257
LIITE 5:	Vilja ja rehu vuotuisessa verossa v.1542	258
LIITE 6 a	Savon päävero yhdeltä veronahalta	259
LIITE 6 b	Savon toteutunut päävero v. 1557–1558	259
LIITE 7:	Heinäverot esimerkkipitäjittäin 1540-luvulta lähtien	260
LIITE 8:	Karjatalouteen liittyvät parselit v. 1542	261
LIITE 9:	Kruunun voiverot 1540-luvulta lähtien	262
LIITE 10:	Lihaverot 1540-luvulta lähtien	263
LIITE 11:	Lihan osuus vuotuisessa verossa keskiarvotilaa kohti v. 1609 lähtien	264
LIITE 12:	Kala ja traani vuotuisessa pääverossa 1540-luvulta lähtien	265
LIITE 13:	Kruunulle toimitetut ylimääräiset kalaverot v. 1576	266
LIITE 14:	Kalaverojen osuus vuotuisesta verosta v. 1609 lähtien	267
LIITE 15:	Metsän ja maaperän verotuotteet 1540-luvulta lähtien	268
LIITE 16:	Päivätöiden määrä keskiarvotilaa kohti v. 1609 lähtien	269
LIITE 17:	Vuotuisen veron parselit maakunnittain v. 1609 lähtien	270
LIITE 18:	Verotavaroiden kuljetus Viipurin läänissä vuonna 1546	281
LIITE 19:	Kruunun vuotuinen verotus läänittain ja pitäjittäin vuonna 1609	273
LIITE 20:	Apuverot vuonna 1609	286
LIITE 21:	Hallintopitäjät vuonna 1609	291
LIITE 22:	Kartta 27a Hallintopitäjät (pohjoinen)	293
	Kartta 27b Hallintopitäjät (eteläinen)	294

LIITTEET

LIITE 1:

KÄYTETYT MITAT:¹

Painomitat (esimerkiksi voi, liha, humala ja kuivattu kala)

1 naula	= 425 g
1 leiviskä (20 naulaa)	= 8,5 kg
1 kippunta (20 leiviskää)	= 170 kg

Vetomitat (esimerkiksi vilja ja muut kiinteät tavarat)

Kapan, pannin ja tynnyrin suhde vaihteli 1500-luvulla eri maakunnissa

Esim. Häme: 24 vakkaa =1 panni, 5 pannia =1 punta	
Raasepori: 20 vakkaa =1 panni, 6 pannia=1 punta	
Kappa	= 4,6 l
Kylmitta (3 kappa)	
Panni (20 kappa)(Tukholman)	= 92 l
Tynnyri (1 1/2 pannia tai 30 kappa)	= 138 l
Punta (6 pannia)	= 552 l
(Hämeessä punta= 5 pannia)	
Lästi (12 punttaa)	= 7908 l
30 vakkaa	= 1 panni

Pohjanmaa:

1 nimismiehen vakka	1/8 tynnyriä (Kyrö)
1 nimismiehen vakka	¼ tynnyriä (Mustasaari)
1 lukkarinvakka	1/8 tynnyri
1 Pohjanmaan panni	16 kappa
1 tynnyri	2 pannia (n. 146,5 l)
1 punta	8 pannia

Savo:

Panni	5–6 oravaista eli "kolmannesta", noin 22 kappa
Karpio	½ pannia

Juoksevat mitat: (mm. suolakala, olut, viini, traani)

kannu = 2 tuoppia	= 2,6 l
nelikko	= 31,4 l
tynnyri = 48 kannua, 16–20 leiviskää	= 125,6 l
aami / vati traania	= 157 l (=20 leiviskää)
tynnyrilästi	= 12 tynnyriä

Heinämitat

aami ~ parmas (noin 4 rukoa)	= noin 51 kg
vero- , kinkeri- tai talvikuorma	= 16 aamia
kaplaskuorma tai kesäkuorma	= 6 aamia

1 Tämän liitteen tiedot 1500-luvulla käytetyistä mitoista perustuvat lähinnä seuraaviin lähdeeteoksiin: Måttordbok 1995 (1.painos, S.O. Jansson 1936); Tiima, tiu ja tynnyri (toim. Juhani Kostet) 4.uudistettu painos 2005, sekä voutintileihin eri vuosilta.

HEINÄMITAT vuonna 1542

Aami (åm)	Varsinais-Suomi	6 aamia = 1 kesäkuorma 16 aamia = 1 talvikuorma
Parmas(parm)	Savo	4 parmasta = 1 kuorma
Syli(famn)	Ahvenanmaa	6 syliä = 1 kuorma
Ruko(fång) ³	Pohjanmaa	2 ruko = 1 kuorma ⁴
Vetonuora (draga)	Länsi-Uusimaa	4 vetonuoraa = 1 kuorma ⁵
Vetonuora (dragan)	Itä-Uusimaa, Viipuri	2 vetonuoraa = 1 kuorma
Kuorma (lass)	Satakunta, Raasepori	
Talvikuorma (vinterlass)	Häme	12–16 parmasta

Halkomitat

syli		3–6 kuormaa (vanha kuutiosyli ~ 2,8 m ³) ⁶
------	--	--

Pinta-alamitat:

Tynnyrinala (äyrinmaa) (å 9 kyynärää)		= noin 1/2 ha. 9x18 tankoa
--	--	----------------------------

Punnanmaa		= 10 panninmaata (Pohjanmaa)
Panninmaa (=karpionala)		= noin ¼ tynnyrinalaa (Pohjanmaa)

Pituusmitat:

Syli		= 178 cm. (= 3 kyynärää)
Kyynärä		= 59,4 cm

Rahat:

1 taaleri		= 4 markkaa = 32 äyriä
1 markka		= 8 äyriä
1 äyri		= 24 penninkää
1 äyri		= 4 ½ killinkää
		(1 Ruotsin markka= 36 killinkää)
1 äyriäinen		= 8 penninkää (1/3 äyriä)

Kappalemitat:

kiihtelys (timber)		= 40 nahka
taakka (börda)		= 50 liuskaa tuohia
pihti (klova)		= pihti tuohia tai pihti pieniä kaloja ~ 100 kpl. ⁷
toltti lautoja		= 12 kappaletta

Muita vastaavuuksia:⁸

100 kpl kynttilöitä		= 1 leiviskä
100 kpl leipää		= 1 tynnyri
Varsinais-Suomessa tynnyri leipää painoi 4 leiviskää, Viipurin läänissä 6 leiviskää		

2 KA 5: 6, 90, 112, 142, 200.

3 Ruko eli haravasylys. Fång = ...så mycket hö som man med hjälp av räfsan kan bära i famnen på en gång”, Jansson 1995, 90. Etelä-Pohjanmaan historiassa käytetty termiä ”ruko”, Luukko 1950.

4 1 ruko heinää = ½ kuormaa, Åkerblom 1950.

5 Vetonuoralla (draga) saatetaan tarkoittaa myös takkavitsaa tai heinäkelkkaa. Vuorela 1975, 213; Jansson 1995, 62.

6 Tiima, tiu, tynnyri, Miten ennen mitattiin?, 2005, 104.

7 Vertailun vuoksi yhteen pihtiin mahtui jopa 1000 kappaletta kuivaa, pientä kalaa Viipurin läänissä vuonna 1574. KA 5363:31.

8 Vastaavuudet ovat Varsinais-Suomesta vuodelta 1585 ja vuodelta 1586. KA 1451 ja KA 1457:49v. Kaikissa mitoissa on syytä pitää mielessä suuri vaihtelevuus ja variaatio.

VILJANA, NAHKOINA, KAPAKALANA

1 tynnyri krampesillia	= 3 leiviskää
1 kylmäsavustettu lohi	= 4 naulaa
1 savustettu siika	= 1 naula
1 siankylki / sian sivu	~ 1-1,5 leiviskä
1 kinkku	~ 6 naulaa
1 naudan ruho	~ 6 leiviskä
1 lintu/kana	~ 1 naula
1 hanhi	~ 3 naulaa
1 kuorma olkia	= 30 lyhdettä

LIITE 2. KIRKON VEROT: VILJAKYMMENYSOIKEUS

Maakunta	Oikeus	Kymmenykset	periaate	Ruoka-lisä	Määrä	Nokka-vero	Määrä	Lehmä-vero	Määrä	Muuta
Varsinais-Suomi	Oikeus suomalaisen ruotsalainen saaristo	vilja- vilja- kala-	periaate sadon mukaan sadon mukaan sopimus-	vilja voi	1 panni/tila 1/2 leiv./tila	- voi	- 1 nautla	- voi	- 1 nautla/lehmä 1/2 nautla/maho	Muuta piispalle ruiskymmenyksiä
Ala-Satakunta (+Tyrvää, Karkku)	suomalainen ruotsalainen	vilja- vilja-	sadon mukaan sadon mukaan	vilja voi	1 panni/tila 1/2 leiv./tila	- voi	1 nautla	voi	1 nautla/lehmä 1 nautla/lehmä 1/2 nautla/maho	piispalle ruiskymmenyksiä
Ahvenanmaa	Närpiö Ahvenanmaan	vilja- karja-	sadon mukaan joka 10. karitsa	voi tuhrraha	12 nautla/tila 1/2 ä/tila	hauki voi	20 leiv./pitäjä 1 nautla	-	-	sopimusvero lehmäveroi korvattiin lammaswymmenyksillä
Uusimaa (*)	Helsingin	vilja-	sadon mukaan kalakymmenykset	voi	1/2 leiv./tila 7 n /Ve,Vi	voi	1 nautla	voi	1 nautla/lehmä	Itä-Umm: vain talonpojan perhe Lä-Umm: kaikki talon nokat
Pohjanmaa	Pohjanmaan Kemi	vilja- lohi- hylje-, kala-	sadon mukaan vain Kemissä	voi	1/2 leiv./tila	voi hauki lohki kiltriraha	1 nautla 5 /10 nautla 1 vakka 5 nautlaa 1 äyri	voi	1 nautla/ 1/2 nautla/maho	osa Kyrön pitäjää vain lin pitäjää

(*) Helsingin oikeutta sovellettiin Itä- ja Länsi-Uudellamaalla sekä Vehkalahdella (Ve), Virolahdella (Vi) ja Sakkijärvellä. maho = poikimatot, so. lypsämätön lehmä

Lähteet: Pirinen, Kymmenyveroitus Suomessa ennen kirkkoreduktiota, 1962: Voudintilit KA 6.

LIITE 3: KIRKON VEROT: SOPIMUSVERO-OIKEUS

Maakunta	Papin vero	määrä	yksikkö	Kirkon vero	määrä	yks.	Pispan vero	määrä	yks.	HUOM.
Ylä-Satakunta	ohra	3 pannia	koukku	rahaa	8 penn.	jouisi	kilttiraha	3 äyriä	koukku	
Kyvön oikeus	kaura	1,5 pannia	koukku	(aikaisemmin: harranaanhka)			(aikaisemmin: 4 valkonahkaa)			
	heinä	3 pikukuorma	koukku							
	valkonahkaraha	2 äyriä	koukku							
	humala	1 naula	talo							
	hamppu	3 naulaa	talo							
	karjaverovoi	1 naula	lehmä							
	kincku(pöyssi)	1 kpl/1/2 äyriä	talo							ei pikukuymenysksiä! Rahavero niitä, jotka eivät kalastaneet
	kapahauki	1/2 leiviskä/1 äyri	talo							
Häme	raha	2 äyriä	koukku	rahaa	8 penn.	jouisi	rahaa	3 ä/4 ä	koukku	
Hämeen oikeus	ohra	4 karpiota	koukku	(aikaisemmin: harranaanhka)			(aikaisemmin: 4 valkonahkaa)			
	kaura	2 karpiota	koukku							
	heinä	3 pikukuorma	koukku				sopimusshauet	sopimusvero		
Somerolla	kalavero	1/2 le haukia/1 äyri	talo							
ruotsal. oikeus)	ruokalisäutus	1/3 pannia *	talo							*)määrä vaihteli pitäjittäin
	hamppu	2-4 naulaa	talo							
	humala	1 naula/ 1/2 äyriä	talo							
	lehmäverovoi	1 naula/1/2 naula	lehmä							
	kincku(pöyssi)	1 kpl/ 1/2 äyriä	talo							
Savo	leipiväkkäris	2 kolmannesta *	talo	rahaa	6 penn.	jouisi	kilttiraha	1-2 kill.	talo	*) 6 killinkkiä (kirvestalopojat)
Savon oikeus	ohra	1 kolmannes	talo				(kiltti=puolivero myöh. kokovero)			
	kincku	1 kpl/ 1/2 äyriä	talo				ei turkisveroa koskaan			*) tai karpio <i>kaivaa</i> tai 1 äyri rahaa
	heinä	1/2 parmas *								
	lehmäverovoi	1 naula/ 1/2 naulaa	lehmä							
	vuotuisset vaihtelut / kaskiala ortetin huomioon									
Karjala	paavin uhritahjoja, mikä tapa säilyi pitkään			rahaa	6 penn.	jouisi	kilttiraha	1 äyri	kokovero	
Karjalain oikeus	viijä (ruisi/ohra)	1 karpio	jouisi	(aikaisemmin jousinahka)			(ennen 2 valko-nahkaa)		(ennen ruokakunta)	
	raha	5 killinkkiä (=1ä 6 p) *	jouisi							
	Karjalain jouset tarkoitti uuden ajan alussa jo 1 taloa									
	Rannikon vero erillainen: traania, siakkaa & ankeriaita, voita									

ä= äyri, p= penninki, k= killinkki, le= leiviskä

Lähteet: Pirinen, Kymmenyveroitus Suomessa ennen kirkkoreduktiota, 1962, 118–166; Voudintitit KA 6.

LIITE 4: RAHAVEROT MAAKUNNITTAIN v. 1542												
Veron nimi	markkaa	Turun linnalaani	Kaustholman laani	Kokemäenkartanon laani	Raaseporin laani	Porvoon laani	Viiipurin linnalaani	Savonlinnan laani	Hämeen laani	Korsholman laani	% kaikista rahaverosta	MUUTA
1 Kruunun päävero (skattepenningar)	20878,8	x	x	x	x	x	x		x	x	52,7	
2 Sopimusraha	260,5	x	x			x	x		x		0,7	
3 Työraha	1042,6	x				x					2,6	
4 Kinkeriraha	752,7	x							x		1,9	
5 Lahjaraha	176,3	x		x							0,4	
6 Voiraha	5,6	x									0,01	Nousiainen
7 Kalaraha	14,5	x									0,04	Mynämäki
8 Oluttraha	15,9	x									0,04	Häittäinen
9 Härkäraha	30,4	x		x							0,1	Laitila
10 Savuraha	2,7	x									0,01	Parainen
11 Päivätyöraha	1311,3		x						x		3,3	
12 Linnanajoraha	550,8		x								1,4	
13 Kanaraha	66,7		x				x				0,2	
14 Munaraha	96,1		x			x	x				0,2	
15 Markanmaaraha	128,6		x								0,3	
16 Veroheinäraha	1969,3		x	x		x			x		5,0	
17 Kinkerheinäraha	207,0						x				0,5	
18 Neljännesmiehen heinäraha	755,0								x		1,9	
19 Nimismiehen heinäraha	1642,5			x							4,1	
20 Nautaraha	385,7		x								1,0	
21 Lammasraha	72,1		x	x							0,2	
22 Hanhiraha	16,1		x								0,04	
23 Jänisraha	27,2		x				x				0,1	
24 Karitsaraha	11,4						x				0,03	
25 Markanveroraha	174,7		x								0,4	
26 Jäännösäyrytyiset	22,2		x								0,1	
27 Laivaäyrytyiset	45,5		x								0,1	
28 Laivaraha	80,4				x						0,2	
29 Laamanninraha	23,6		x								0,1	
30 Saariraha	6,0		x								0,02	
31 Vuokraraha	59,8		x								0,2	
32 Tervaraha	13,6				x						0,03	
33 "Flöte"- raha	20,1				x						0,1	
34 Kirvesmiesraha	80,4				x						0,2	
35 Silavaraha	198,8					x	x				0,5	
36 Kiviraha	78,8					x					0,2	
37 Nahkaraha	120,0						x				0,3	
38 Soininraha	55,7						x				0,1	
39 Niiniraha	19,5						x				0,05	
40 Kyytiraha	19,5						x				0,05	
41 Pitkien kyytien raha	237,0								x		0,6	
42 Verotynnyrikalaraha	58,8						x		x		0,1	
43 Neljännesmiehen tynnyrikalaraha	39,8								x		0,1	
44 Olkiraha	30,2								x		0,1	
45 Neljännesmiehen olkiraha	30,2								x		0,1	
46 Kilttiraha	204,3						x				0,5	
47 "Tekte"- raha (tectepenningar)	18,0						x				0,05	Viiipuri
48 Kyökkimestarinraha	35,3			x		x	x				0,1	
49 Satamamaksuraha	30,5									x	0,1	
50 Muurimestarinraha	105,3								x		0,3	
51 Palkkiraha	53,3								x		0,1	
52 Tuohiraha	16,8								x		0,04	
53 Rekiraha	12,7								x		0,03	
54 Kypsiraha (lintujen sijaan)	228,6								x		0,6	
55 Yösijaraha	6,0								x		0,02	
56 Kestitysraha	47,5								x		0,1	
57 Oravannahkaraha	26,9								x		0,1	
58 Savityöraha	7,5								x		0,02	
59 Tonttiraha	24,3			x							0,1	
60 Nimismiehen kestitysraha	4087,3			x							10,3	
61 Taksaverot	2300,0										5,8	kaupungit
62 Tulliraha	612,6										1,5	kaupungit
yhteensä rahana vaadittuja veroja	39650,9	10	18	9	5	8	16	-	20	2	100,0	
Lähde: KA 5:387-393.												

LITTE 5: VILJA JA REHU VUOTUISSESSA VEROSSA V. 1542

PARSELLI	mittayksikkö	Varsinais-Suomi	Ahvenanmaa	Satakunta	Raasepori	Porvoo	Häme	Viipuri	Savo	YHT.	%
Ruis	lästi	46,6	2,5		9,6	19,2	30,7	51,6	3,9	164,1	100,0
Ruisjauho	lästi	28,4	5,4		5,9	11,7	18,7	31,5	2,4	5,4	100,0
Ohra	lästi		17,3			6,8	4,9	61,4	89,0	118,0	100,0
Maltaat	lästi	47,5	5,4		5,8	13,1	69,5	29,4	75,4	208,8	100,0
Kaura	lästi	22,8			12,0	6,3	33,3	61,4	15,7	181,5	100,0
Vehniä	lästi	48,2			11,2	14,7	51,1	28,7	8,6	181,5	100,0
Yhteensä lästiä		142,2	30,5		32,8	65,7	156,2	143,1	108,5	679,1	100,0
Pavut	punta									10,2	100,0
Leipä	kappale	21219,8	2862,0		40,3	15,5	794,7	10,2	30,0	25981,8	100,0
Hammala	leiviskä	81,7	99,3		3,5	1,4	67,0	7,3	2,6	1143,4	100,0
Hamppu	leiviskä				9,7		32,1	163,7	40,0	208,7	100,0
Heinä	kuorma	2721,2	250,6		2,9	3,7	1226,6	81,5	626,0	6294,6	100,0
Oliki	lyhde	4880,0	2954,0		7,1	10,6	1932,0	796,8	9,9	18154,0	100,0
Olikinanto	kappale	26,9	16,3				40,0	4621,0		40,0	100,0

Lähteet: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

LIITE 6 A

SAVON PÄÄVERO YHDELTÄ VERONAHALTA

Pääsääntöisesti 1 veronahkan vero = 0,5 panna ohraa tai ruista
Viljaveron saattoi kuitenkin korvata allamainituilla verotuotteilla,
seuraavan vastaavuussuhteen mukaan.

	vastaavuussuhde	verotuote
1 veronahka	5 äyriä	raha
1 veronahka	13,5 naulaa	lohi/hauki
1 veronahka	14 naulaa	traani
1 veronahka	4 naulaa	humala
1 veronahka	0,5 kappale	lammas/vuohi
1 veronahka	0,16 kappale	härkä/lehmä
1 veronahka	7 – 8 kappale	hienoimmat oravananahat
1 veronahka	10 – 12 kappale	sekalaiset oravannahat
1 veronahka	2 kappale	hilleri
1 veronahka	2 kappale	kärppä
1 veronahka	1 kappale	vesikko
1 veronahka	0,33 kappale	saukko
1 veronahka	0,25 – 0,33 kappale	punakettu
1 veronahka	0,25 – 0,33 kappale	näätä
1 veronahka	0,25 kappale	ristikettu
1 veronahka	0,25 kappale	ahma
1 veronahka	0,16 – 0,20 kappale	nuori ilves
1 veronahka	0,14 kappale	hirven talja
1 veronahka	0,08 – 0,1 kappale	täysikasvuinen ilves

Vaihtosuhdetta saattoi muuttaa turkiseläimen ikä, koko ja laatu.

Lähde: KA 1:43v, KA 5:202, KA 6134:2.

LIITE 6 B

SAVON TOTEUTUNUT PÄÄVERO V. 1557 JA 1558

Parseleiden osuus (%) pääverosta Tavinsalmella ja Juvassa

VUOSI	PITÄJÄ		NELJ.KUNTA								VERONAHAT
			ohra	ruis	lammas	vuohi	hauki	raha	turkis	autiot	
1557	Tavinsalmi	Savilahti		52,5	26,1	2,2	2,9	3,1	9,3	7,1	551
1557	Tavinsalmi	Saamainen		50,2	26,0	0,4	0,9	2,6	2,6	10,4	570
1558	Juva	Koikkala	40,1		32,6	7,5					613
1558	Juva	Juva	65,4		27,8	6,8					589
1558	Juva	Vesikansa	58,2		32,9	8,1	0,2		0,7		595
1558	Juva	Joroinen	39,9		56,3	2,3	1,0		0,5		611

Lähde: KA 6251:8–9, 16v–17, KA 6266: 2–20v.

LIITE 7: HEINÄVEROT ESIMERKKIPITÄJITTÄIN 1540-LUVULTA LÄHTIEN

PITÄJÄ	verotyyppi	määrä	yksikkö	veronkantoyksikkö	maa- vero	ruokakunta- vero	kollektiivi- vero	HUOM.
Maaria	päävero	8	aami	savu	x			
	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		kuorma = 6 aamia
Parainen	päävero	2	aami	manttaali		x		
	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		kuorma = 6 aamia
Taivassalo	päävero	10,66	aami	savu	x			
	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		kuorma = 6 aamia
Iniö	päävero	8	aami	savu	x			
	nm-vero	0,33	kuorma	manttaali		x		kuorma = 6 aamia
Marttila	päävero	8	aami	savu	x			
	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		kuorma = 6 aamia
Ulvila	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		V. 1559-> 18 aami/savu
Kangasala	nm-vero	1	kuorma	manttaali		x		v. 1559-> 18 aami/koukku
Närpiö								EI veroa
Sund	nm-vero	2	sylys	manttaali		x		6 sylystä = kuorma
Hattula	päävero	1	talvikuorma	koukku	x			
	nm-vero	1	talvikuorma	koukku	x			
Porras	päävero			neljänneskunta	x			HEINÄraha 8 äyriä
	nm-vero	1	talvikuorma	koukku	x			
Asikkala	päävero			neljänneskunta	x			HEINÄraha 8 äyriä
	nm-vero	1	talvikuorma	koukku				
Rautalampi	päävero							EI veroa
Lohja	verokuntav.	4	kuorma	verokunta			x	
	nm-vero	0,5	kuorma	manttaali		x		
Tenhola	verokuntav.	4	kuorma	verokunta			x	
Helsinki	nm-vero	0,5	vetokuorma	täysvero	x			HEINÄraha 4,5 äyriä
				täysvero	x			2 aamia = 1 vetokuorma
Elimäen nelj.kunta	päävero							EI veroa
	nm-vero	1	talvikuorma	koukku	x			v. 1563-> 1 talvik./ täysvero
Lappeen kk.	päävero	2	kuorma	täysvero	x			
	nm-vero	0,5	vetokuorma	täysvero	x			
Koivisto	päävero							EI veroa
Tavinsalmi	kinkerivero	1	parmas/aami	arviokunta	x			v. 1548-
	nm-vero	1	parmas/aami	arviokunta	x			v. 1548-
	nelj.m.vero	0,5	parmas/aami	arviokunta	x			v. 1556 -
	kymmenm.v	1	parmas/aami	kymmenkunta			x	v. 1556 -
Pietarsaari	nm-vero	1	ruko (fång)	panninmaa	x			v. 1558 -
Kemi								EI veroa
Oulun erämaa								EI veroa

nm-vero = nimismiehen vero
 nelj.m.vero = neljännesmiehen vero
 kymmenm. = kymmenkuntamiehen vero

Lähde: KA 5, KA 2003:16–23, KA 3240: 12, KA 4586, KA 4592, KA 4597, HFH III, 283–317.

LIITE 8: KARJATALOUTEEN LIITTYVÄT PARSELIT V. 1542

PARSELI	yksikkö	Varsinais-Suomi	Ahvenanmaa	Raasepori	Porvoon lääni	Vipuri	Savo	Häme	Satakunta	Pohjanmaa	Yht.	%
Lehmä	kappale	108,0	18,7	58,5	10,1	154,0	26,6	149,0	25,8		578,5	100,0
Lammas	kappale	219,0	14,2	168,5	11,0	357,5	23,3	539,0	35,1		1537,0	100,0
Karitsa	kappale	112,0	32,5	55,5	16,1	137,5	39,9	40,0	11,6		345,0	100,0
Kana	kappale	104,0	4,7	393,5	17,6	540,0	24,2	616,0	27,6		2233,5	100,0
Muna	kappale	25522,5	60,5	2296,0	5,4	4880,0	11,6	7100,0	16,8		42198,5	100,0
Kynntilät	kappale	23468,3	40,3	1286,0	2,2	5729,0	9,8	22498,4	38,6		58241,7	100,0
Tali	leiviskä		3,1		3,9			75,5	96,1		78,6	100,0
Kuivattu ilha	leiviskä	1104,5	42,6	29,3	1,1	135,5	5,2	757,9	29,2		2595,6	100,0
Silava	leiviskä	9,8	3,3	29,3	9,8			2,0	0,7		298,2	100,0
Sianilha	siansivu					237,0	100,0				237,0	100,0
Voi	leiviskä	1992,2	31,1	681,8	10,7	884,7	13,8	167,2	2,6	863,0	6397,7	100,0

Lähteet: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

LIITE 9: KRUNUN VOIVEROT 1540-LUVULTA LÄHTIEN

	PITÄJÄ	verotyyppi	määrä	yksikkö	veronkantoyksikkö	maa- vero	ruokakuntaver- o	kollektiivivero
1	Maaria	päävero	1	leiviskä	savu	x		
2	Parainen	päävero	1	leiviskä	savu	x		
3	Taivassalo	päävero	1	leiviskä	savu	x		
		nimismiesvero	1	naula	manttaali		x	
4	Iniö	nimismies	0,33	naula	manttaali		x	
5	Marttila	päävero	1	leiviskä	savu	x		
6	Ulvila	päivätyövero	0,5	leiviskä	savu	x		
		kinkerivero	2	naula	savu	x		
7	Kangasala	kinkerivero	2	naula	koukku	x		
8	Närpiö	päivätyövero	0,5	leiviskä	manttaali		x	
9	Sund	täysvero	0,5	leiviskä	täysvero	x		
		markanmaavero	1	naula	markanmaa	x		
		nimismiesvero	2	naula	manttaali		x	
10	Hattula	neljännesmiehenvero	1	leiviskä	neljänneskunta			x
11	Porras	muurimestarivoi	10	leiviskä	neljänneskunta			x
		lautojen sijaan	5	leiviskä	neljänneskunta			x
		tuohien & halkojen sijaan	5	leiviskä	neljänneskunta			x
12	Asikkala	neljännesmiehenvero	1	leiviskä	neljänneskunta			x
13	Rautalampi	<i>EI VOIVEROA</i>	1	leiviskä	neljänneskunta			x
14	Lohja	päävero	0,35	leiviskä	veromarkka	x		
		manttaalivero	3	naula	manttaali		x	
		kestitysvero	0,5	leiviskä	verokunta			x
15	Tenhola	päävero	0,35	leiviskä	veromarkka	x		
		manttaalivero	3	naula	manttaali		x	
		kestitysvero	0,5	leiviskä	verokunta			x
16	Helsinki	päävero	1	leiviskä	täysvero	x		
		nimismiesvero	0,5	naula	täysvero	x		
17	Elimäen nelj.kunta	nimismiesvero	0,5	leiviskä	koukku		x	
18	Lappeen kk.	nautakuntaver- o	1	leiviskä	nautakunta			x
		nimismiesvero	1	naula	täysvero	x		
19	Koivisto	päävero	1,05	leiviskä	täysvero	x		
		nautakuntaver- o	3,5	leiviskä	nautakunta			x
20	Tavinsalmi	ruokaruotsivero	1	leiviskä	neljänneskunta			x
21	Pietarsaari (v.1558-)	päivätyövero	5	naulaa	10 panninmaa	x		
22	Kemi (v.1558 -)	päivätyövero	37	leiviskää	pitäjä			x
23	Oulun erämaa	voivero vasta vuodesta 1609-						

Muutokset, huomiot (pitäjänumeron mukaan)

1) Varsinais-Suomi: v. 1586 voivero nousi monissa pitäjissä kolminkertaiseksi.

6, 7) Satakunnassa kinkeriveroon kuuluva voi ilmestyi kruunun tileihin v. 1547.

15) Tenholan saaristotalonpojat eivät maksaneet voiveroa.

17) Elimäen päävero v. 1563 lähtien: 1 leiviskä voita/täysvero, nimismiesvero 1 naula/täysvero

20) Sekä neljännes- että nimismiesverossa 2 naulaa/arviokunta v. 1556 lähtien

Lähde: KA 5, KA 1931:31–38, KA 3240: 12, KA 4586, KA 4592, KA 4597.

LIITE 10: LIHAVEROT 1540-LUVULTA LÄHTIEN

	pitäjä		verotyyppi	määrä	mittayks.	veronkantoyksikkö	maa- vero	ruokakuntaver- o	kollektiivivero
1	Maaria			-					
2	Parainen			-					
3	Taivassalo		nimismies-	4	naula	manttaali		x	
4	Iniö			-					
5	Marttila		nimismies-	6	naula	manttaali		x	
6	Ulvila	silava	kinkeri-	2	naula	savu	x		
		kuivattu liha	kinkeri	4	naula	savu	x		
7	Kangasala	silava	kinkeri	2	naula	koukku	x		
		kuivattu liha	kinkeri	4	naula	koukku	x		
8	Närpiö			-					
9	Sund	kuivattu liha	nimismies-	10	naula	manttaali		x	
		silava	täysvero	10	naula	täysvero	x		
10	Hattula	kuivattu liha	nimismies-	20	naula	koukku	x		
11	Porras	kuivattu liha	nimismies-	20	naula	koukku	x		
12	Asikkala	kuivattu liha	nimismies-	20	naula	koukku	x		
13	Rautalampi			-					
14	Lohja	silava	verokunta-	0,7	leiviskä	verokunta		x	
		silava	kestitys-	0,5	leiviskä	verokunta		x	
		kuivattu liha	kestitys	0,5	leiviskä	verokunta		x	
15	Tenhola	silava	kestitys	0,5	leiviskä	verokunta		x	
		kuivattu liha	kestitys	0,5	leiviskä	verokunta		x	
16	Helsinki	<i>silavaraha</i>	päävero	1,5	äyri	täysvero	x		
		kuivattu liha	nimismies-	1,5	naula	täysvero	x		
17	Elimäen nelj. kunta	kuivattu liha	nimismies-	20	naula	koukku	x		
18	Lappeen kk.	siansivut	nautakunta-	2	kappale	nautakunta			x
		kuivattu liha	nimismies-	1,5	naula	täysvero	x		
19	Koivisto			-					
20	Tavinsalmi	kuivattu liha	ruokaruotsi	2	leiviskä	neljänneskunta			x
21	Pietarsaari			-					
22	Kemi			-					
23	Oulun erämaa			-					

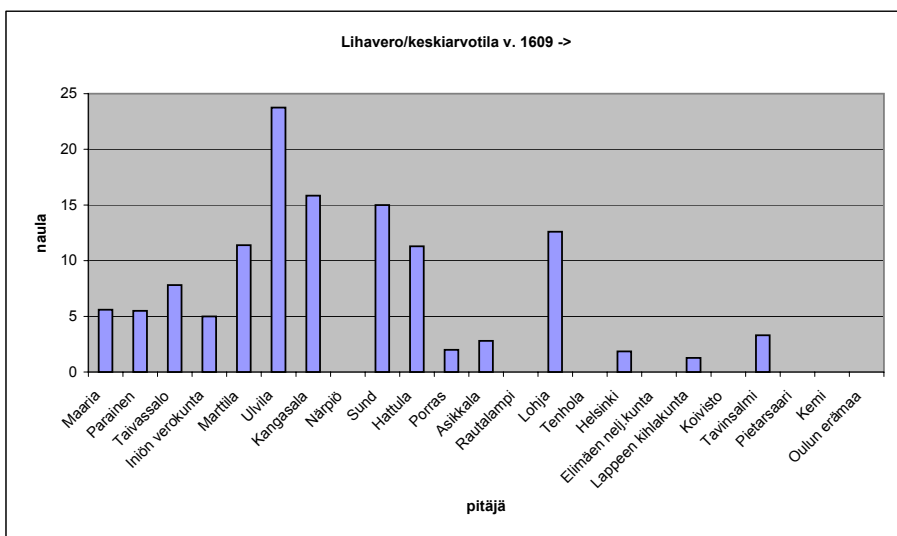
VIITTEET (pitäjänumeron mukaan)

- 1) lihavero 5 naulaa/ savu v. 1586 –
- 2) lihavero 5 naulaa/ savu v. 1586 –
- 3) ei lihaveroa lainkaan v. 1586 –
- 4) ei lihaveroa lainkaan v. 1586 –
- 5) lihavero 27 naulaa / savu v. 1586 –
- 17) Kuivattu liha 1,5 naulaa/ täysvero ja silavaraha 1,5 äyriä /täysvero v. 1563 –

Lähde: KA 5, KA 1460, KA 1465, KA 1931: 31–38, KA 3240: 12.

LIITE 11: LIHAN OSUUS VUOTUISSESSA VEROSSA KESKIARVOTILAA KOHTI V. 1609–

	Pitäjä	Kuivattu liha (nauta/lammas) naulaa	Sianliha naulaa	Yhteensä naulaa
1	Maaria	5,6		5,6
2	Parainen	5,5		5,5
3	Taivassalo	7,8		7,8
4	Iniön verokunta	5		5
5	Marttila	11,4		11,4
6	Ulvila	23,75		23,75
7	Kangasala	15,84		15,84
8	Närpiö	-		-
9	Sund	10	5	15
10	Hattula	11,3		11,3
11	Porras	2		2
12	Asikkala	2,8		2,8
13	Rautalampi	-		-
14	Lohja	12,6		12,6
15	Tenhola	-		-
16	Helsinki	1,85		1,85
17	Elimäen nelj.kunta	-		-
18	Lappeen kihlakunta	1,26		1,26
19	Koivisto	-		-
20	Tavinsalmi	-	3,3	3,3
21	Pietarsaari	-		-
22	Kemi	-		-
23	Oulun erämaa	-		-

Lähde: KA 358, KA 359, KA 4862, KA 4864.

LIITE 12: KALA JA TRAAANI VUOTUISSESSA PÄÄVEROSSA 1540-LUVUULTA LÄHTIEN												
			Varsinais-Suomi	Ahvenanmaa	Raaseporin lääni	Porvoon lääni	Viiipurin lääni	Savon lääni	Hämeen lääni	Satakunta	Pohjanmaa	YHTIENSÄ
			%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
PARSELI	yksikkö											
Lohi	tynnyri										31	48,6
Turska	tynnyri	57,9	90,6	3	4,7	2,3	15,3	31,4				63,9
Silakka	tynnyri	72,1	91,2	5	6,3				2	2,5		79,1
Suolattu siika	tynnyri								2	100		2,0
Tynnyrikala	tynnyri			13,3	11,2	7	5,9	26	72	60,9		118,3
Varraskala	kappale	34875	91,4	3300	8,6				661	18,7		38175,0
Kuivattu hauki	leiviskä			257,13	7,3			300	18	100		3526,8
Pikkuhauki	leiviskä							690	1176,72	44,2		18,0
Kuivattu ruokakala	leiviskä											2659,3
Kuivattu ankerias	leiviskä				77,7	300,5	11,3	414,4	3	100		3,0
Kuivattu lahna	leiviskä								34	100		34,0
Tuore, jäinen kala	leiviskä							60	75	100		60,0
Tuore kala	kassi											75,0
Traani	tynnyri						29,5	100				29,5

On huomattava, että tässä taulukossa on mukana vain kruunun vuotuisen veron osuus. Ylimääräiset verot, sopimusverot, kruunun kalastamojen oma tuotto ja Pohjanmaan traani puuttuvat tästä laskelmasta.

Lähteet: KA 5: 81–81v, 104v–105, 112–112v, 150v–192, 233–233v, 323–324, 358, 365–368v, 394–395v.

VILJANA, NAHKOINA, KAPAKALANA

LIITE 13: KRUVUULE TOIMITETUT YLIMÄÄRÄISET KALAVEROT VUONNA 1576																												
LÄÄNI	voutikunta/ khihakunta	LOHI	KYLÄMÄSÄVULOHI	LOHENMÄTI	SIIKA	SIIANMÄTI	SAVUSTETTU SIIKA	KUIVATTU SIIKA	SILAKKA	TURSKA	NAHKIAISET	SUOL. RUOKAKALA	TUORE KALA	KRAMPESILLI	KRAMPESILLI	VARRASKALA	KUIVATTU KALA	HAUKI	LAHNA	AHVEN	KUORE	SÄYNÄVÄ	SÄYNÄVÄ	HYLKEEN IHRA	TRAANI	KUUTTI		
																											lynn	kapl
Turun linna-ala	Halkko ja Pikkio (1)								43,25																			
	Mäskö ja Vehmaa (2)								30																			
Kokemäenkartanon lääni	Ala-Satakunta	89,5	45	1,5	67,5	3,75	920		9,25			42,75	25,75														10,3	
	Ylä-Satakunta																											
Kastellon lääni										2	6	7	12				23	10,5										
Korsholman lääni		166			1,25				37	63,25	1								240	13	166	103		20			36,65	
Viiipurin lääni	Rannan kk.								9,5					100	20												26	
	Lappeen kk.																											
	Jääskän kk.																											
	Äyräpää																											
Kymerkartanon lääni	maamerpitäjät	51	23		11	0,25			4					876													1,3	
	ulkosarat																											
Porvoon lääni																												
Raaseporin lääni																												
Savon lääni	Suur-Savo																											
	Pien-Savo																											
Hämeen lääni	Hattulan kk.																											
	Sääksmäen kk.																											
	Hauho ja Ylämpi																											
yhteensä		306,5	68	1,5	79,75	4	920	37	207,25	6	1	49,75	37,75	976	20	23	53,7	240	13	166	103	2850	20	64		46,95	39	
1) 1/4 - 1/2 pynnäviä nuotakuntaa kohti																												
2) Säynävat kannettiin pekkästään Vehmaan khihakunnasta																												
Lähteet: KA Voudintililt. 1302:58-58v. 1308. 2289. 2292. 2799. 4745. 5422:19v-20. 5424:16-32. 5426. 5428. 5430. 3365:21v. 3365:36-36v. 6490. 6493. 4134. 4136. 4139.																												
Aivensaamaan osalla tiedot ovat vuodelta 1569.																												
Lytteet: lynn = pynnäviä, leiv = leivisiä, kk = khihakunta																												

LIITE 14: KALAN SUHTELLINEN OSUUS VUOTUISISSA VEROSSA VUODESTA 1609 LÄHTIEN

Maakunta	Pitäjä / Verokunta	Hauki				Suolattu (tynnyri)kala			Osuus koko vuotuisen veron veroarvosta
		%	%	%	%	%	%	%	
Turun linnalääni	Taivassalo				3,66	24,4			28,1
	Iniö						16,4		16,4
	Korpoo				4,1	27,5	17,6		49,2
	Rymättylä					26,3			26,3
	Nauvo					7,5			7,5
	Parainen					29,57			29,6
	Kemiö					5,3			5,3
	Hiittinen				29,7	22			51,7
Kastelholman lääni	<i>kaikki pitäjät</i>				1,2				1,2
Raaseporin lääni	Tenhola					13,5			13,5
Porvoon lääni	<i>kaikki pitäjät</i>				1,3				1,3
Viipurin lääni	Sakkijärvi					1,65			1,7
	Viipuri					2,45			2,5
	Koivisto					12,6			12,6
Hämeen lääni	Rautalampi	32	32						64,0
	Jämsä	20,9	25,7						46,6
	Längelmäki	15,8	12,3						28,1
	Padasjoki	15,9	9,1	1,36					26,4
	Sysmä	16,02	13,7	1,49					31,2
	Asikkala			1,36					1,4
	Uusikylä			1,68					1,7
Savon lääni	<i>kaikki pitäjät</i>				22,5				22,5
Korsholman lääni	Mustasaari	2,8				9,5			12,3
	Maalahti	2,8				9,5			12,3
	Ilmajoki	2,3							2,3
	Lapua	2,3							2,3
	Uusikaarlepyy	2,5							2,5
	Pietarsaari	2,2							2,2
	Närpiö	1,2							1,2
	Lappfjärd	1,2							1,2
	Vöyri	2,2							2,2
	Isokyrö	1,1							1,1
	Vähäkyrö	1,1							1,1
	Laihia	1,1							1,1
		Kruunupyy	1,2						
Kokkola		1,0							1,0
Kalajoki		1,2							1,2
Pyhäjoki		1,2							1,2
Lohtaja		1,2							1,2
Saloinen		1,1				9,2			10,3
Liminka		2,6							2,6
Oulun pitäjät		2,8							2,8
Hailuoto		1,5							1,5
Ii		11,2							11,2
Kemi		11,2							11,2
Oulun erämaa		9,0							9,0

Lähteet: KA 358, KA 359, KA 4862, KA 4864.

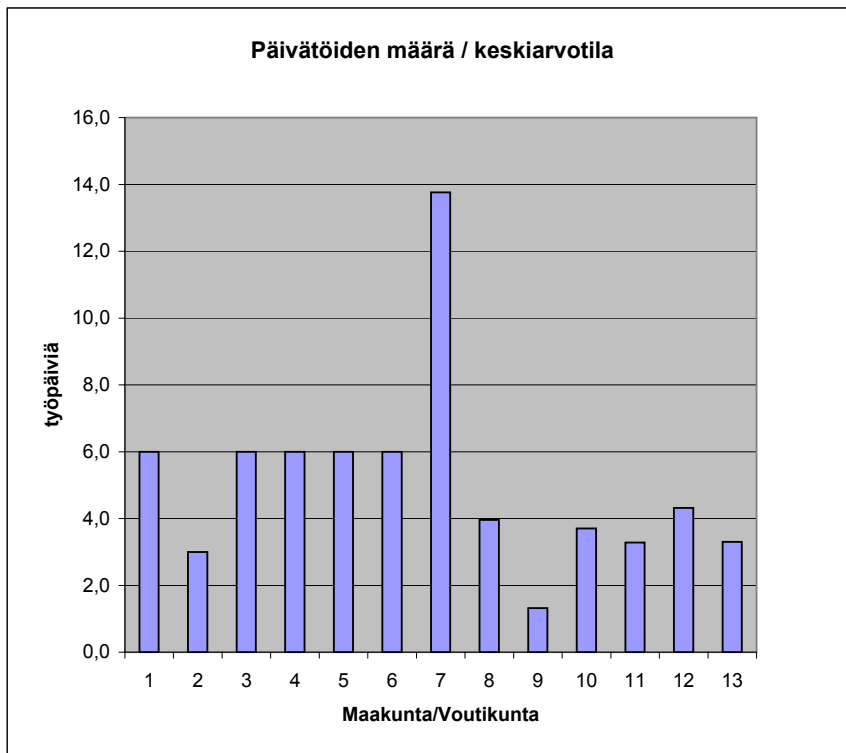
LITTE 15: METSÄN JA MAAPERÄN VEROTUOTTEET 1540-LUVULTA LÄHTIEN																			
PARSELLI	yhhteensä	yksikkö	Varsinais-Suomi	%	Ahvenanmaa	%	Raasepori	%	Porvoon lääni	%	Viipuri	%	Savo	%	Häme	%	Satakunta	Pohjanmaa	Huom.
Liintu	1576,3	kappale	28,3	1,8							510,0	32,4	500,0	31,7	538,0	34,1			Huom.
Hanh	86,5	kappale	28,0	32,4			58,5	67,6					20,0	100,0					
Höyhenet	20,0	lev.											17,5	100,0					lahjavero
Oravanahat	17,5	kiinteys											180,0	21,2					
Jänis	848,0	kappale	28,0	3,3							640,0	75,5							
Näädänahat	7,0	kappale																	7,0
Tukki(puu)	862,0	kappale	112,0	13,0					510,0	59,2	240,0	27,8							V-S: Ruonankartano
Palkki	95,5	kappale	37,0	38,7	58,5	61,3					800,0	34,1	413,7	17,6					V-S: Pöyryä
Laut	2344,7	kappale	74,0	3,2	117,0	5,0			940,0	40,1			510,0	29,6					V-S: Pöyryä
Halot	1720,6	svli	123,8	7,2			115,9	6,7					971,0	56,4					V-S: Maaria
Pirkät puut	124,4	svli	124,4	100,0															
Tiilihalot	235,0	svli									163,0	69,4							
Kuornahalot	9627,0	kuorma	2723,0	28,3	351,0	3,6			1932,0	20,1	4621,0	48,0							
"Hiili" puut	892,0	kuorma									892,0	100,0							
Hilli	156,0	tyynyti	156,0	100,0															Kuusiston lamppuodit
Terva	149,6	tyynyti							10,0	6,7	9,6	6,4	130,0	86,9					
Niini	524,3	leviskä							40,3	7,7	329,0	62,7	20,0	3,8	67,0	12,8			
Tuohi	88437,5	luskkaa					22950,0	26,0	28200,0	31,9			30000,0	33,9	7287,5	8,2			
Aidaspuit	56,0	kuorma	56,0	100,0															V-S: Ruonankartano
Katiskat	28,0	kappale	28,0	100,0															V-S: Ruonankartano
Vene	4,0	kappale									4,0	100,0							Karjalat: Lappee
Jalkajousen tukki	21,0	kappale									21,0	100,0							Karjalat: Korvisio
Kalkki	59,5	tyynyti											16,0	26,9	43,5	73,1			
Harmakivi	142,3	svli											142,3	100,0					Vesalahiti ja Pellosniemi

LÄHTEET: KA 5: 81-81v, 104v-105, 112-112v, 150v-192, 233-233v, 323-324, 358, 365-368v, 394-395v.

LIITE 16: PÄIVÄTÖIDEN MÄÄRÄ KESKIARVOTILAA KOHTI V.1609 LÄHTIEN

Maakunta/ voutikunta	työ- päivää	veroyksikkö	keskiarvotilan veroyksikkö	työpäiviä/ tila
1 Varsinais-Suomi	6	manttaali	1,0	6,0
2 Häme	3	jousi/manttaali	1,0	3,0
3 Porvoon lääni	6	manttaali	1,0	6,0
4 Raaseporin lääni	6	manttaali	1,0	6,0
5 Viipurin lääni	6	savu	1,0	6,0
6 Kymenkartano	6	savu	1,0	6,0
7 Ahvenanmaa	16	savu	0,9	13,8
8 Ala-Satakunta	12	savu	0,3	4,0
9 Ylä-Satakunta	6	koukku	0,2	1,3
10 Suur-Savo	1	veromarkka	3,7	3,7
11 Pien-Savo	1	veromarkka	3,3	3,3
12 Etelä-Pohjanmaa	6	manttaali	0,7	4,3
13 Pohjois-Pohjanmaa	6	manttaali	0,6	3,3

Ahvenanmaalla, Satakunnassa, Savossa ja Pohjanmaalla (rivit 7–13) päivätyövelvollisuus suoritettiin maaveroluvun mukaan

Huom. Ahvenanmaan päivätyön veroarvo oli vain 2 äyriä, muissa maakunnissa 4 äyriä.

Lähteet: KA 358, KA 359, KA 2841: 8–8v, KA 4862, KA 4864

LIITE 17: VUOTUISEN VERON PARSELIT MAAKUNNITTAIN V. 1609–
Vuotuisten verotuotteiden kanto maakunnittain

		PARSELI	Varsinais-Suomi	Ahvenanmaa	Raaseporin lääni	Porvoon lääni	Viipurin lääni	Kymenkartano	Savo	Häme	Satakunta	Pohjanmaa	Yhteensä
1	Raha	Raha	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
2	Vilja	Vilja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
3		Kaura	x		x	x		x	x	x	x		7
4		Humala		x	x		x			x			4
5		Leipä		x									
6	Rehu	Heinä	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
7		Olki		x			x						2
8	Karja	Voi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
9		Liha	x	x	x	x	x			x	x		7
10		Silava		x					x				2
11		Kynttilä		x									1
12		Lammask		x		x	x	x	x	x	x		8
13		Muna		x									1
14	Kala ja hylje	Hauki							x	x		x	3
15		Ahven/särki								x			1
16		Kuivattu kala	x	x		x							3
17		Pihtikala		x									1
18		Suolattu kala	x		x		x						3
19		Silakka	x									x	2
20		Turska	x	x									2
21	Traani					x						1	
22	Riista	Lintu	x	x									2
23		Oravannahat										x	1
24	Metsä	Tukkipuu					x						1
25		Terva									x		1
26		Halot	x	x		x	x	x	x				6
27	Työ	Päivätyöt	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
Parselit yhteensä			15	15	10	10	13	8	10	11	8	9	
Vertailu vuonna 1542			32	21	26	23	36		32	37	5	3	

Viitteet: (viittaus rivinumeroon)

- 7) Olkia ei kannettu verona Viipurin pitäjässä, Sakkijärvellä ja Koivistolla.
- 12) Lammas oli verotuotteena Varsinais-Suomessa ainoastaan Vehmaan kihlakunnassa.
- 13) Vero esiintyi ainoastaan Kemiön Hiittisten verokunnassa.
- 14) Hämeessä haukia verotettiin vain osasta pitäjiä.
- 15) Hämeessä ahvenia ja särkiä verotettiin vain osassa pitäjiä.
- 17) Pihtikala kuului vain Kökarin verokunnan verotuotteisiin.
- 18) Raaseporissa suolattua kalaa verotettiin Tenholassa.
- 20) Turska oli verotuote Korppoossa, Iniön verokunnassa ja Ahvenanmaalla Kökarissa.
- 21) Traania kannettiin vuotuisena verona Koivistolla.
- 22) Lintuja kannettiin verotuotteena Hiittisten verokunnassa.
- 23) Oravannahat kuuluivat vain Oulun erämaan verotuotteisiin.
- 24) Tukkeja tuotiin vain Lappeen kihlakunnan pitäjistä.
- 25) Terva oli verotuotteena vain osassa Pohjanmaan pitäjiä.

Lähde: KA 5, KA 358, KA 359, KA 2835, KA 4862, KA 4864

LIITE 18. VEROTAVAROIDEN TOIMITUS VIIPURIN LÄÄNISSÄ V. 1546

TALVIKÄRÄJILLE TOIMITETUT VEROTUOTTEET:

	Kihlakunta/ Voutikunta		
Parseli:	LAPPEEN KIHLAKUNTA	ÄYRÄPÄÄN KIHLAKUNTA	PORVOON VOUTIKUNTA
Heinäraha	x		x
Jänisraha	x		
Silavaraha	x		
Veroruis	x		x
Veromaltaat	x	x	x
Ruis päivätöiden sijaan	x	x	
Ohra päivätöiden sijaan	x	x	
Verokaura	x	x	x
Verosilava	x	x	
Lahjavehnä	x	x	
Lahjapavut	x	x	
Lahjajänikset	x	x	
Lahjalinnut	x	x	
Verohinäraha	x	x	
Verohalot	x	x	
Palkit ja laudat	x	x	
Verotiilipuut	x		
Verohiilipuut	x	x	
Sopimusruis		x	
Sopimusmaltaat		x	
Verokynttilät		x	
Verohauet		x	
Päivätyöhauet		x	
Suolattu tynnyrikala		x	

KESÄKÄRÄJILLE TOIMITETUT VEROTUOTTEET

	Kihlakunta		
Parseli	LAPPEE	ÄYRÄPÄÄ	PORVOO
Veroraha	x	x	x
Nahkaraha	x	x	
Kanaraha	x	x	
Munaraha	x	x	x
Niiniraha	x	x	
Kyytiraha	x	x	
Tynnyrikalaraha	x		
Karitsaraha	x	x	
Kilttiraha	x	x	
Sopimusraha	x	x	x
Vuokraraaha		x	

VILJANA, NAHKOINA, KAPAKALANA

Soininraha		x	
"Tekteraha"		x	
Verolehmä	x	x	x
Verolampaat	x	x	x
Sopimuslampaat			x
Naudanparannusmaltaat	x	x	x
Lahjakaritsa	x	x	
Verovoi	x	x	x
Nautavoi	x	x	
Sopimusvoi	x		x
Veropuntakala	x	x	x
Verokanat	x		
Veromunat	x		
Verohumala	x	x	
Verohamppu	x		
Sopimuslohi	x		x
Veroniini	x		x
Veroterva	x		x
Veroveneet	x		
Päivätyöt	x	x	
Tervaraha		x	
Silavan sijaan voi		x	
Verotraani		x	
Jalkajousen tukit		x	
Suolattu silakka		x	
Silavaraha			x
Kiviraha			x
Suolattu tynnyrikala			x
Laudat			x
Tuohet			x

Lähde: KA 5808:9-27v

Turun linnaläänin vuotuiset verotuoitteet ja niiden raha-arvo vuonna 1609 3/3

	Vero / maaveroyksikkö						Keskiarvo						Kalan osuus					
	markkaa	mk	mk	%	markkaa	%	naulaa	%	markkaa	%	naulaa	%	markkaa	%	naulaa	%		
Vehmaan kk																		
Taivassalo	savu	41,0	0,4	16,0	23,9	22,0	0,6	15,9	2,5	19,5	15,6	28,0						
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Iniö	savu	30,6	0,4	11,9	15,4	19,6	0,0	23,1	2,8	26,2	15,6	16,4						
	manttaali	3,4						45,5	0,0	29,1	0,0							
Vehmaa	savu	60,6	0,4	24,9	32,8	59,4	2,5	11,8	2,9	13,2	16,4							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Uusikirkko	savu	60,4	0,3	16,9	24,8	59,6	1,7	11,4	1,9	13,3	11,2							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Laitila	savu	60,4	0,3	16,3	24,2	59,6	1,6	11,4	1,9	13,3	10,8							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Lappi	savu	61,5	0,3	19,1	27,0	58,6	1,9	13,0	2,5	13,0	12,4							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Maskun kk																		
Masku	savu	55,3	0,5	25,4	33,4	54,3	2,3	23,1	5,9	14,5	18,4							
	manttaali	8,0						41,4	0,0									
Lemu	savu	60,5	0,4	21,2	29,2	59,5	2,1	19,8	4,2	13,2	14,0							
	manttaali	8,0						41,4	0,0									
Mynämäki	savu	60,8	0,3	18,2	26,2	59,3	1,8	20,2	3,7	13,2	12,0							
	manttaali	8,0						41,4	0,0									
Nousiainen	savu	60,3	0,4	22,3	30,3	59,7	2,2	19,5	4,4	13,3	14,8							
	manttaali	8,0						41,4	0,0									
Pöytyä	savu	79,8	0,2	16,8	21,8	52,6	1,5	25,5	4,3	12,5	10,5							
	manttaali	5,1						3,7	0,0									
Maaria	savu	59,7	0,3	16,7	24,6	60,3	1,7	10,3	1,7	16,8	14,0							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Hirvensalo	savu	59,0	0,3	16,5	23,6	61,0	1,0	10,5	1,7	17,0	14,0							
	manttaali	7,1						38,0	0,0									
Raisio	savu	60,7	0,5	27,9	35,8	59,4	2,8	11,8	3,3	16,5	23,0							
	manttaali	7,9						38,6	0,0									
Luonnonmaa	savu	13,0	0,5	6,0	19,5			69,2	4,1	30,8	9,2							
	manttaali	13,5						44,5	1,0	24,4	0,0							
Rymättylä	savu	38,0	0,5	17,9	25,8	31,6	0,9	21,1	3,8	21,0	18,8	26,3						
	manttaali	7,9						46,8	0,0									
Korppoo	savu	36,4	0,4	14,2	18,9	33,0	0,8	13,5	1,9	22,0	15,6	31,6						
	manttaali	4,7						46,7	0,0									

kihlakunta	pitäjä	veroyksikkö	raha		vilja		kaura		humala		humala		voi		liiha		liiha		lammas		lammas		heinä		heinä		päivätyöt		päivätyöt		hauki		hauki		ahven ja särki		ahven ja särki			
			mk	lynnnyri	mk-arvo	lynn.	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula				
Hattula	Hattula	koukku	21,2	3,2	19,0	2,7	8,0	24,0	3,0	48,0	9,6	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Hattula	manttaali	1,5	0,3	2,0																																			
	Lehjärvä	koukku	21,4	3,7	22,0	3,0	9,0	24,0	3,0	48,0	9,6	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Lehjärvä	manttaali	1,5	0,3	2,0																																			
	Renko	koukku	26,7	3,5	21,0	3,0	9,0	24,0	3,0	24,0	4,8	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Renko	manttaali	1,5	0,6	3,7																																			
	Mäskälä	koukku	23,4	4,7	28,0	3,3	10,0	24,0	3,0	24,0	4,8	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Mäskälä	manttaali	1,5	0,6	3,7																																			
	Janakkala	koukku	24,0	5,7	34,0	3,3	10,0	48,0	6,0	24,0	4,8	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Janakkala	manttaali	1,5	0,6	3,7																																			
	Loppi	koukku	23,0	5,7	34,0	3,7	11,0	24,0	3,0	24,0	4,8	24,0	1,8	12,0	6,0	3,0	1,5																							
	Loppi	manttaali	1,5	0,6	3,7																																			
	Vihri	koukku	6,6	7,0	42,0	3,0	9,0	48,0	6,0	44,0	8,8	24,0	1,8	6,0	3,0	3,0	1,5																							
	Vihri	manttaali	0,3																																					
Sääksmäki	Porras	koukku	15,5	6,0	36,0	4,0	12,0	30,0	3,8	60,0	12,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Porras	manttaali	0,6	0,1	0,8																																			
	Kalvola	koukku	16,3	6,3	38,0	3,3	10,0	20,0	2,5	20,0	4,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Kalvola	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Saariöinen	jousi	0,2																																					
	Saariöinen	koukku	18,3	6,3	38,0	3,3	10,0	10,0	1,3	20,0	4,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Saariöinen	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Sääksmäki	jousi	0,2																																					
	Sääksmäki	koukku	18,6	5,2	31,0	3,3	10,0	20,0	2,5	20,0	4,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Sääksmäki	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Kulislala	jousi	0,2																																					
	Kulislala	koukku	23,1	4,7	28,0	3,3	10,0	20,0	2,5	20,0	4,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Kulislala	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Pälkäne	jousi	0,2																																					
	Pälkäne	koukku	18,6	5,2	31,0	3,3	10,0	20,0	2,5	20,0	4,0	20,0	1,5	2,0	4,0	12,0	6,0																							
	Pälkäne	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Pälkäneen	jousi	0,2																																					
	Pälkäneen	koukku	17,6	4,0	24,0	3,0	9,0	10,0	1,3	10,0	2,0	20,0	1,5																											
	Längelmäki	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Längelmäki	jousi	0,2																																					
	Jämsä	koukku	7,0	1,3	8,0	1,3	4,0																																	
	Jämsä	manttaali	1,6	0,3	2,0																																			
	Jämsä	jousi	0,2																																					

HÄMEEN VUOTUISEN VERON VERO TUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO v.1609 3/3

kihlakunta	pitäjä	vero / maaveroyksikkö	keskiarvotilan veroluku	keskiarvotilan maavero	keskiarvotilan koko vero	Viljan osuus		Rahan osuus		Voin osuus		Voivero / keskiarvotila		Kalan osuus
						markkaa	%	tyhnyriä	%	markkaa	%	naulaa	%	
Hattula	Hattula	koukku	68,5	0,5	32,2	27,7	1,5	30,9	10,0	14,0	22,6			
		manttaali	5,0	1,0	5,0	37,2	39,8	0,3	30,1	1,5				
		Lehtjärvi koukku	72,7	0,4	27,6	30,2	1,4	29,4	8,1	13,2	18,2			
		Lehtjärvi manttaali	5,0	1,0	5,0	32,6	39,5	0,3	30,6	1,5				
		Renko koukku	72,3	0,4	27,5	29,1	1,3	36,9	10,1	6,6	9,1			
		Renko manttaali	6,7	1,0	6,7	34,2	55,4	0,6	22,3	1,5				
		Mäskälä koukku	77,0	0,3	26,2	36,3	1,6	30,4	8,0	6,2	8,2			
		Mäskälä manttaali	6,7	1,0	6,7	32,9	55,4	0,6	22,3	1,5				
		Janakkala koukku	86,5	0,3	26,0	39,3	1,7	27,7	7,2	5,5	7,2			
		Janakkala manttaali	6,7	1,0	6,7	32,7	55,4	0,6	22,3	1,5				
		Loppi koukku	83,5	0,2	20,0	40,7	1,4	27,5	5,5	5,7	5,8			
		Loppi manttaali	5,3	1,0	5,3	25,3	70,8	0,6	29,2	1,5				
		Vihli koukku	77,2	0,1	9,3	54,4	0,8	8,6	0,8	11,4	5,3			
	Vihli manttaali	5,8	1,0	5,8	15,0	0,0	4,3	0,3	69,6	20,0				
Sääksmäki	Porrass koukku	90,8	0,1	9,1	39,7	0,6	17,1	1,6	13,2	6,0				
	Porrass manttaali	3,3	1,0	3,3	23,3	0,1	16,8	0,6	59,8	10,0				
	Kalvoia koukku	82,2	0,3	23,0	46,2	1,8	19,8	4,6	4,9	5,6				
	Kalvoia manttaali	3,6	1,0	3,6	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Saaroinen koukku	1,7	0,8	1,3	27,9	45,8	1,1	22,0	3,1	4,8	3,4			
	Saaroinen manttaali	3,6	1,0	3,6	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Sääksmäki koukku	1,7	0,6	1,0	18,7	39,9	1,5	23,9	5,6	5,2	6,0			
	Sääksmäki manttaali	77,5	0,3	23,3	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Kustiala koukku	1,7	0,6	1,0	27,8	35,4	1,3	29,2	6,5	5,1	5,6			
	Kustiala manttaali	79,0	0,3	22,1	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Palkane koukku	1,7	0,4	0,7	26,4	39,9	1,3	23,9	4,8	5,2	5,2			
	Palkane manttaali	77,5	0,3	20,2	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Palkaneen koukku	3,6	1,0	3,6	28,1	0,5	20,6	2,3	2,3	1,3	28,1			
Palkaneen manttaali	85,3	0,1	11,1	54,9	0,3	45,1	1,6							
Langelmäki koukku	3,6	1,0	3,6	11,7	0,6	1,0	15,7							
Langelmäki manttaali	1,7	0,6	1,0	15,7										
Sääksmäki	Jämsä koukku	46,7	0,2	7,9	17,1	0,2	14,9	1,2						
	Jämsä manttaali	3,6	1,0	3,6	54,9	0,3	45,1	1,6						
	Rautalampi koukku	1,7	0,6	0,9	12,5	11,1	0,1							
	Rautalampi manttaali	42,2	0,1	5,1	36,0	1,8								
	Hauho koukku	1,2	1,0	1,2	100,0	1,2								
	Hauho manttaali	1,1	1,0	1,1	7,3	100,0	1,1							
	Hauho koukku	67,6	0,4	23,7	35,5	1,4	24,9	5,9	7,1	8,4				
	Hauho manttaali	4,8	1,0	4,8	62,7	0,5	37,3	1,8						
	Tuulos koukku	2,2	0,8	1,8	30,3	28,8	0,8	28,4	4,8	7,7	6,5			
	Tuulos manttaali	62,6	0,3	16,9	4,7	1,0	4,7	31,4	0,6					
	Lammi koukku	4,7	1,0	4,7	49,4	2,0	18,9	4,6	4,9	6,0				
	Lammi manttaali	97,2	0,3	24,3	2,2	0,9	2,0	35,6	1,7	0,0				
	Tennilä koukku	4,7	1,0	4,7	64,4	0,5	35,6	1,7	0,0					
Tennilä manttaali	2,2	0,6	1,2	30,2	54,6	2,2	10,6	2,6	4,4	5,3				
Hollola koukku	109,9	0,2	24,2	1,8	1,0	1,8	43,8	0,1	56,2	1,0				
Hollola manttaali	2,1	0,7	1,4	27,4	28,6	0,1	13,0	1,8	5,1	3,6				
Hollola koukku	93,5	0,2	14,0	51,4	1,2	43,8	0,1	56,2	1,0					
Hollola manttaali	1,8	1,0	1,8	17,9	44,4	0,2	51,2	0,9	13,3	1,4	2,6			
Uusikylä koukku	93,8	0,1	10,3	43,1	0,1	13,7	1,8	5,1	3,4					
Uusikylä manttaali	1,8	1,0	1,8	50,7	1,1	13,7	1,8	5,1	3,4					
Asikkala koukku	94,8	0,1	13,3	43,1	0,1	56,9	1,0							
Asikkala manttaali	1,8	1,0	1,8	16,5	36,4	0,7	8,2	1,0	7,3	4,3	25,0			
Padesjoki koukku	66,0	0,2	11,9	3,1	1,0	3,1	51,0	0,3	49,0	1,5				
Padesjoki manttaali	1,7	0,9	1,5	16,5	36,6	0,6	11,8	1,2	7,3	3,6	29,7			
Symä koukku	71,6	0,2	10,7	61,5	0,4	38,5	1,5							
Symä manttaali	3,9	1,0	3,9	16,0										
Symä koukku	1,7	0,8	1,4	13,0										
Symä manttaali	1,7	0,8	1,4	13,0										

Satakunnan ja Raaseporin vuotuiset verotuotteet ja niiden raha-arvo vuonna 1609 1/2

MAAKUNTA	pitäjä/ kihlakunta	veroyksikkö	raha	vilja	vilja	kaura	kaura	humala	humala	voi	voi	ilha	ilha	ilha	lammas	lammas	lammäs	heinä	heinä	päivät	päivät	suolattu kala	suolattu kala
			mk	tyynyri	mk-arvo	tym.	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	naula	naula	mk-arvo	naula	naula	naula	mk-arvo	kappale	mk-arvo	parmas	mk-arvo	kappale	mk-arvo
Kokemäenkartanon lääni Ala-Satakunta	Ulvila	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Eurajoki	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Eura	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Köyliö	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Kokemäki	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Huittinen	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Loimaa	savu	14	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	12	6	12	6	12	6		
	Tyrvää	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Karkku	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Kyrö	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Piirkkala	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Kangasala	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Lempäälä	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
	Vesilähti	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3		
Ruovesi	koukku	18	2,4	14	0,6	1,8		naula	24	4,8	72	5,4	2	4	6	3	6	3	6	3			
Raaseporin lääni	Espoo	veromarkka	1,3	1	6	0,5	1,5	4	0,5	10	2	10	0,8		3	1,5							
	Kirkkonummi	veromarkka	0,8	0,8	4,5	0,5	1,5	2	0,3	10	2			1	2	2	1						
	Siuntio	veromarkka	0,8	0,8	4,5	0,5	1,5	2	0,3	10	2			1	2	2	1						
	Lohja	veromarkka	1	0,8	4,5	0,5	1,5	4	0,5	10	2	20	1,5		2	2	1						
	Pohja	veromarkka	0,8	0,8	4,5	0,5	1,5	2	0,3	10	2			1	2	2	1						
	Tenhola	veromarkka	0,9	0,8	4,5	0,5	1,5	10	2					0,5	1	2	1						
	kaikki pitäjät	nokka- ja lehmävero						4,3	0,9													2,7	1,7
	kaikki pitäjät	manttaali	1,3	0,3	1,5			10	2													6	3

Satakunnan ja Raaseporin vuotuiset verotuotteet ja niiden raha-arvo vuonna 1609 2/2

MAAKUNTA	pitäjä/ kihlakunta	veroyksikkö	vero / maaveroyksikkö	keskiarvotilan veroluku	keskiarvotilan maavero	keskiarvotilan koko vero	Viljan osuus	Viljavero / keskiarvotila	Rahan osuus	Rahavero / keskiarvotilaa	Voin osuus	Voivero / keskiarvotila	Kalan osuus
			markkaa	mk	mk	%	tynnyriä	%	markkaa	%	naulaa	%	
Ala-Satakunta	Ulvila	savu	55,9	0,4	21,8	21,8	25,8	0,9	24,2	5,3	8,6	9,4	
	Eurajoki	savu	55,9	0,4	20,7	20,7	25,8	0,9	24,2	5,0	8,6	8,9	
	Eura	savu	55,9	0,4	19,6	19,6	25,8	0,8	24,2	4,7	8,6	8,4	
	Köyliö	savu	55,9	0,3	18,4	18,5	25,8	0,8	24,2	4,5	8,6	7,9	
	Kokemäki	savu	55,9	0,4	23,5	23,5	25,8	1,0	24,2	5,7	8,6	10,1	
	Huittinen	savu	55,9	0,3	14,0	14,0	25,8	0,6	24,2	3,4	8,6	6,0	
	Loimaa	savu	55,9	0,3	14,0	11,7	25,8	0,6	24,2	3,4	8,6	6,0	
Ylä-Satakunta	Tyrvää	koukku	54,4	0,2	11,4	11,4	26,5	0,5	33,1	3,8	8,8	5,0	
	Karkku	koukku	54,4	0,2	10,9	10,9	26,5	0,5	33,1	3,6	8,8	4,8	
	Kyrö	koukku	54,4	0,2	11,4	11,4	26,5	0,5	33,1	3,8	8,8	5,0	
	Pirkkala	koukku	54,4	0,2	11,4	11,4	26,5	0,5	33,1	3,8	8,8	5,0	
	Kangasala	koukku	54,4	0,2	10,3	10,3	26,5	0,5	33,1	3,4	8,8	4,6	
	Lempäälä	koukku	54,4	0,3	16,3	16,3	26,5	0,7	33,1	5,4	8,8	7,2	
	Vesilahti	koukku	54,4	0,3	18,0	18,0	26,5	0,8	33,1	5,9	8,8	7,9	
	Ruovesi	koukku	54,4	0,1	6,0	6,0	26,5	0,3	33,1	2,0	8,8	2,6	
Raaseporin lääni	Espoo	veromarkka	13,5	0,6	8,5	17,1	44,4	0,6	9,3	0,8	14,8	6,3	
	Kirkkonummi	veromarkka	12,0	1,3	15,0	23,6	37,5	0,9	6,3	0,9	16,7	12,5	
	Siuntio	veromarkka	12,0	1,3	15,0	23,6	37,5	0,9	6,3	0,9	16,7	12,5	
	Lohja	veromarkka	12,0	0,6	7,6	16,2	37,5	0,5	8,3	0,6	16,7	6,3	
	Pohja	veromarkka	12,0	1,0	11,4	20,0	37,5	0,7	6,3	0,7	16,7	9,5	
	Tenhola	veromarkka	12,6	1,6	19,5	28,1	35,8	1,2	7,0	1,4	15,9	15,5	13,4
	kaikki pitäjät	nokka- ja lehmävero	0,9	1,0	0,9							4,3	
	kaikki pitäjät	manttaali	7,8	1,0	7,8		19,4	0,3	16,1	1,3	25,8	10,0	

ITÄISTEN LÄÄNIEN VUOTUISEN VERON VEROTUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO v.1609 1/3

MAAKUNTA	pitäjä/ kihlakunta	veroyksikkö	raha		vilja		kaura vilja		humala		voi		liha		lammas		heinä		
			markkaa	tyynyri	mk-arvo	tynn.	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo
Porvoon lääni	Porvoo ja	täysvero	1,2	2,0	12,0	1,5	4,5												
	Pernaja	nokka-ja lehmävero																	
		manttaali	1,3																
	Helsinki ja Sipoo	täysvero	1,6	2,0	12,0	1,5	4,5												
Kymen-kartanon lääni		nokka-ja lehmävero																	
		manttaali	1,3																
	Virolahti	täysvero	9,4	3,0	18,0	1,0	3,0												
	Vehkalahti	täysvero	9,2	3,0	18,0	1,0	3,0												
Viipurin lääni	Pyntää	täysvero	2,0	2,0	12,0	1,3	4,0												
	Elimäen nelj.	täysvero	5,5	2,0	12,0	1,3	4,0												
	Virolahti	savu	0,1	0,1	0,6														
	Vehkalahti	savu	0,1	0,1	0,6														
Viipurin lääni	Pyntää	savu	0,2																
	Elimäen nelj.	savu	0,2																
	Viipurin pitäjä	täysvero	2,5	4,5	27,0														
	Säkkijärvi	täysvero	2,5	4,0	24,0														
Savon lääni	Koivisto	täysvero	1,0	0,5	3,0														
	Lappeen kk.	täysvero	4,0	7,0	42,0														
	Jääsken kk.	täysvero	3,0	8,5	51,0														
	Äyräpään kk.	täysvero	2,0	9,0	54,0														
Savon lääni	Viipurin pitäjä	savu	0,4																
	Säkkijärvi	savu	0,0	0,1	0,6														
	Koivisto	savu	0,1																
	Lappeen kk.	savu	0,3	0,2	1,0														
Savon lääni	Jääsken kk.	savu	0,1	0,2	1,2														
	Äyräpään kk.	savu	0,1	0,1	0,5														
	Juva	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												
	Vesulahti	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												
Savon lääni	Pellosniemi	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												
	Sääminki	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												
	Rantasalmi	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												
	Tavinsalmi	veromarkka	0,8	0,5	3,0	0,1	0,3												

ITÄISTEN LÄÄNIEN VUOTUISEN VERON VEROTUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO v.1609 2/3

MAAKUNTA pitäjä/ kihlakunta		veroyksikkö		päävetyöt																																					
				päävetyöt		hauki		hauki		kuivattu kala		kuivattu kala		suolattu kala		suolattu kala		halot		halot		halot		halot		olki		olki		silava		silava		tukit		tukit		traani		traani	
Porvoon lääni	Porvoon ja Pernaja	täysvero	nokka-ja lehmävero	kappale	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	lyhyde	mk-arvo	naula	mk-arvo	kappale	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo				
	Heisinki ja Sipoo	täysvero	nokka-ja lehmävero	6,0	3,0	0,3	0,4	0,3	0,4	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2	1,0	0,2				
			6,0	3,0																																					
Kymen-kartanon lääni	Virolahi	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Vehkalahi	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Pyhtää	täysvero	täysvero	9,0	4,5																																				
	Elimäen nelj.	täysvero	täysvero	9,0	4,5																																				
Viipurin lääni	Viipurin pitäjä	täysvero	täysvero	2,0	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0				
	Sakkilävi	täysvero	täysvero	2,0	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0			
	Koivisto	täysvero	täysvero	12,0	7,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5			
	Lappeen kk.	täysvero	täysvero	8,0	0,2	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1		
	Jääsken kk.	täysvero	täysvero	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1	4,0	0,1		
Savon lääni	Äyräpään kk.	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Viipurin pitäjä	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Sakkilävi	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
Savon lääni	Koivisto	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Lappeen kk.	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Jääsken kk.	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Äyräpään kk.	täysvero	täysvero	6,0	3,0																																				
	Juva	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5		
Vesilahi	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5			
Pellosniemi	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5			
Sääminki	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5			
Rantasalmi	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5			
Tavinsalmi	täysvero	täysvero	1,0	0,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5	1,0	1,5			

ITÄISTEN LÄÄNIEN VUOTUISEN VERON VEROTUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO v.1609 3/3

MAAKUNT/ pitäjä/ kihlakunta			veroyksikkö		vero / veroyksikkö	keskiarvotilan veroluku	keskiarvotilan maavero	keskiarvotilan koko vero	Viljan osuus	Viljaveron määrä	Rahan osuus	Rahavero / keskiarvotila	Voin osuus	Voivero / keskiarvotila	Kalan osuus	
					markkaa	markkaa	markkaa	%	tyynyriä	%	markkaa	%	naulaa	%		
Porvoon lääni	Porvoo ja täysvero		28,4	0,4	10,5			42,2	0,7	4,2	0,4	17,6	9,3	1,3		
	Pernaja nokka-ja lehmävero		0,9	1,0	0,9							100,0	4,3			
		manttaali	6,5	1,0	6,5	17,9					19,8	1,3	30,9	10,0		
	Helsinki ja Sipoo	täysvero nokka-ja lehmävero	27,8	0,6	16,1			43,1	1,2	5,7	0,9	18,0	14,5	1,3		
		manttaali	0,9	1,0	0,9							100,0	4,3			
			6,5	1,0	6,5	23,5				20,2	1,3	30,8	10,0			
Kymen-kartanon lääni	Virolahti täysvero		52,4	0,3	17,3	22,6	34,3	1,0	18,0	3,1	22,9	19,8				
	Vehkalahti täysvero		52,2	0,3	15,1	20,4	34,5	0,9	17,7	2,7	23,0	17,4				
	Pyhtää täysvero		29,0	0,5	14,8	21,6	41,4	1,0	6,9	1,0	17,2	12,8				
	Elimäen nelj. täysvero		32,5	0,3	10,4	17,3	36,9	0,6	17,0	1,8	15,4	8,0				
	Virolahti savu		5,3	1,0			11,4	0,1	1,2	0,1	26,7	7,0				
	Vehkalahti savu		5,3	1,0			11,4	0,1	1,2	0,1	26,7	7,0				
	Pyhtää savu		6,8	1,0					2,3	0,2	29,2	10,0				
	Elimäen nelj. savu		6,8	1,0					2,3	0,2	29,2	10,0				
Viipurin lääni	Viipurin pitäjä täysvero		51,0	0,3	16,3	19,7	52,9	1,4	4,9	0,8	19,6	16,0	2,5			
	Säkkijärvi täysvero		46,0	0,3	13,3	19,0	52,2	1,2	5,4	0,7	17,4	11,6	2,7			
	Koivisto täysvero		38,8	0,3	13,2	13,3	7,7	0,2	2,6	0,3	15,5	10,2	19,3			
	Lappeen kk. täysvero		64,0	0,4	26,9	31,1	65,6	2,9	6,3	1,7	3,1	4,2				
	Jääsken kk. täysvero		66,4	0,3	20,6	25,3	76,9	2,6	4,5	0,9	2,4	2,5				
	Äyräpään kk. täysvero		66,7	0,3	22,7	26,6	81,0	3,1	3,0	0,7	3,6	4,1				
	Viipurin pitäjä savu		3,4	1,0					11,1	0,4						
	Säkkijärvi savu		5,6	1,0			10,7	0,1	0,6	0,0	35,5	0,5				
	Koivisto savu		0,1	1,0					100,0	0,1						
	Lappeen kk. savu		4,2	1,0			22,8	0,2	5,9	0,3						
	Jääsken kk. savu		4,7	1,0			25,5	0,2	2,7	0,1						
	Äyräpään kk. savu		4,0	1,0			12,0	0,1	3,1	0,1						
Savon lääni	Juva veromarkka		6,7	4,5	30,1	30,1	45,0	2,3	11,2	3,4	1,5	2,3	22,5			
	Vesulahti veromarkka		6,7	4,7	31,1	31,2	45,0	2,3	11,2	3,5	1,5	2,3	22,5			
	Pellosniemi veromarkka		6,7	4,8	31,8	31,8	45,0	2,4	11,2	3,6	1,5	2,4	22,5			
	Sääminki veromarkka		6,7	4,0	26,7	26,7	45,0	2,0	11,2	3,0	1,5	2,0	22,5			
	Rantasalmi veromarkka		6,7	4,0	26,7	26,7	45,0	2,0	11,2	3,0	1,5	2,0	22,5			
	Tavinsalmi veromarkka		6,7	4,0	26,7	26,7	45,0	2,0	11,2	3,0	1,5	2,0	22,5			

PITÄJÄ		KORSHOLMAN LÄÄNISSÄ KANNETUT VUOTUISEN VERON VEROTUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO																												
		raha	vilja	vilja	voi	voi	heinä	heinä	päivätyöt	päivätyöt	hauki	hauki	silakka	silakka	terva	terva	oravannahka	oravannahka	vero / maaveroyksikkö	keskiarvotilan veroluku	keskiarvotilan maavero	keskiarvotilan koko vero	Viljan osuus	Viljavero / keskiarvotila	Rahan osuus	Rahavero/ keskiarvotila	Voin osuus	Voivero / keskiarvotila	Kalan osuus	
Eteläinen voutikunta	Mustasaari	mk	tyynyri	mk-arvo	hauka	mk-arvo	parmas	mk-arvo	kappale	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	tyynyri	mk-arvo	tyynyri	mk-arvo	kappale	mk-arvo	markkaa	mk	mk	%	tyynyriä	%	markkaa	%	haukaa	%		
	Maalathi	12,0	0,8	6,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,5	0,8	0,3	2,5					26,4	0,7	19,0	19,0	22,8	0,5	45,5	8,6	6,1	5,8	12,3	
	Ilmajoki	12,0	0,8	6,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,4	0,6		2,5	0,5	2,0			25,7	0,6	15,9	15,9	23,3	0,5	46,7	7,4	6,2	5,0	2,3	
	Lapua	12,0	0,8	6,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,4	0,6			0,5	2,0			25,7	0,5	13,4	13,4	23,3	0,4	46,7	6,2	6,2	4,2	2,3	
	Uusikaarlepyy	12,0	0,8	6,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,4	0,6							23,7	0,7	16,4	16,4	25,3	0,5	50,6	8,3	6,8	5,5	2,5	
	Pietarsaari	12,0	0,8	6,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,4	0,6							26,9	0,8	21,0	21,0	22,3	0,6	44,6	9,4	17,8	18,7	2,2	
	Närpiö	12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							24,6	0,8	18,5	18,5	16,3	0,4	48,8	8,8	19,5	18,0	1,2	
	Lappfärd	12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							24,6	0,7	18,0	18,0	16,3	0,4	48,8	8,8	19,5	17,5	1,2	
	Vöyri	12,0	1,0	8,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,4	0,6			0,5	2,0			27,7	0,8	21,3	21,3	28,9	0,8	43,3	9,2	5,8	6,2	2,2	
	Isokyrö	12,0	1,0	8,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3			0,5	2,0			27,4	0,8	21,4	21,4	29,2	0,8	43,8	9,4	5,8	6,2	1,1	
	Vähäkylä	12,0	1,0	8,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3			0,5	2,0			27,4	0,7	20,3	20,3	29,2	0,7	43,8	8,9	5,8	5,9	1,1	
	Laihia	12,0	1,0	8,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3			0,5	2,0			27,4	0,8	21,9	21,9	29,2	0,8	43,8	9,6	5,8	6,4	1,1	
	Pohjoinen voutikunta	Kruunupyö	12,0	1,0	8,0	10,0	2,0	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							25,8	0,8	19,9	19,9	31,0	0,8	46,5	9,2	7,8	7,7	1,2
		Kokkola	12,0	0,8	6,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3			0,5	2,0			28,6	0,6	16,9	16,9	21,0	0,4	42,0	7,1	16,8	14,2	1,0
		Kalajoeki	12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							24,6	0,6	15,0	15,0	16,3	0,3	48,8	7,3	19,5	14,6	1,2
		Pyhäjoki	12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							24,6	0,6	15,0	15,0	16,3	0,3	48,8	7,3	19,5	14,6	1,2
Lohtaja		12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							24,6	0,6	15,0	15,0	16,3	0,3	48,8	7,3	19,5	14,6	1,2	
Saloinen		12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3	0,3	2,5					27,1	0,5	13,6	13,3	14,8	0,3	44,3	6,0	17,7	12,0	10,3	
Liminka		12,0	1,0	8,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,5	0,8							29,1	0,6	17,4	17,4	27,5	0,6	41,3	7,2	16,5	14,4	2,6	
Oulun pitäjät		12,0	0,5	4,0	24,0	4,8	1,0	0,5	6,0	3,0	0,5	0,8			0,5	2,0			27,1	0,4	10,8	10,8	14,8	0,2	44,4	4,8	17,7	9,6	2,8	
Hailuoto		12,0	0,3	2,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	0,2	0,3							19,4	0,5	10,3	10,3	10,3	0,1	61,9	6,4	8,2	4,2	1,5	
Kemi		12,0	0,3	2,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	1,6	2,4							21,5	0,5	9,9	9,9	9,3	0,1	55,8	5,5	7,4	3,7	11,2	
Oulun erämaa	12,0	0,3	2,0	8,0	1,6	1,0	0,5	6,0	3,0	1,6	2,4							10,0	1,3					71,6	5,5	11,9	4,6	9,0		

AHVENANMAALLA KANNETUT VUOTUISEN VERON VEROTUOTTEET JA NIIDEN RAHALLINEN ARVO V.1609

veroyksikkö	raha	vilja	vilja	humala	humala	voi	voi	vilja	vilja	ilha	ilha	heinä	heinä	päivätyöt	päivätyöt	kuivattu kala	kuivattu kala	halot	halot	olki	olki	silava	silava	ilintu	ilintu	leipä	leipä	kynttilä	kynttilä	mk-arvo
	mk	tyynyri	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	naula	mk-arvo	parmas	mk-arvo	kappale	mk-arvo	leiviskä	mk-arvo	kuorma	mk-arvo	lyhde	mk-arvo	naula	mk-arvo	kappale	mk-arvo	kappale	mk-arvo	kappale	mk-arvo
savu	0,5													16,0	8,0	2,0	0,4							2,0	0,5					
täysvero	1,5	0,7	4,0			10,0	2,0									0,5	0,8			3,0	0,1		10,0	1,5						
manttaali	0,1	1,2	7,0	2,0	0,8	12,0	2,4	10,0	0,8	1,0	2,0														4,0	0,1	4,0	0,2		
markanmaa	0,0					1,0	0,2																							

veroyksikkö	vero / maaveroyksikkö	keskisarvotilan veroluku	keskisarvotilan maavero	keskisarvotilan koko vero	Viljan osuus	Viljaverot / keskisarvotila	Rahan osuus	Rahaverot / keskisarvotila	Voin osuus	Voivero / keskisarvotila	Kalan osuus
	markkaa	markkaa	markkaa	markkaa	%	tyynyriä	%	markkaa	%	naulaa	%
savu	9,4	0,9	8,1		5,3	0,4					
täysvero	9,7	0,5	4,8		41,0	0,3	15,0	0,7	20,7	5,0	7,8
manttaali	13,4	1,0	13,4		52,3	1,2	0,5	0,1	17,9	12,0	
markanmaa	0,2	10,8	2,3	28,6	7,2	0,2	10,8				

LIITE 20: APUVEROT VUONNA 1609 1/5

APUVERON NIMI / veron kohde	VARSINAIS-SUOMI				SATAKUNTA				AHVENANMAA	
	Maskun kk.	Vehmaan kk.	Haikon kk.	Piikkion kk.	Aia-Satakunta	Ylä-Satakunta				
	kantoyksikkö	parseil	määrä	yksikkö	määrä	yksikkö	määrä	yksikkö	määrä	yksikkö
Kuukausivero	manttaali	raha	12	markka	12	markka	12	markka	12	markka
Kyymättävero	manttaali	raha	2	markka	2	markka	2	markka	2	markka
Pariskuntavero	pariskunta	raha	6	markka	6	markka	6	markka	6	markka
	leskinainen	raha	4	markka	4	markka	4	markka	4	markka
	leskinainen	raha	2	markka	2	markka	2	markka	2	markka
Sota-apuvero 18.8. 1609 kirjeen mukaan	manttaali	vilja	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
	manttaali	voi	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	liha	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
Papistolle kannettu vero	manttaali	raha	1	markka	1	markka	1	markka	1	markka
	16 mantt.	vilja	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
	16 mantt.	voi	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	16 mantt.	liha	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
Kätunnahkavero	saviu	markka	4	markka	4	markka	4	markka	4	markka
Sotilasapuvero <i>till fremmande folk</i> <i>nodotter</i> kirje 29. 11. 1609	manttaali	vilja	9	kappa	8	kappa	9	kappa	9	kappa
	manttaali	herne	-	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	voi	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	liha	5	naula	5	naula	5	naula	5	naula
	manttaali	kuiv.kala	5	naula	5	naula	5	naula	5	naula
	manttaali	humala	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	härkä	0,05	kpl	0,05	kpl	0,05	kpl	0,05	kpl
	manttaali	heinä	0,5	aami	-	aami	0,5	aami	0,5	aami
	manttaali	lammas	0,25	kpl	0,25	kpl	0,25	kpl	0,25	kpl
Laivastovero	1 manttaali	pattina	2	kyynärä	2	kyynärä	1	kyynärä	2	kyynärä
	16 mantt.	terva			1		1		1	
Sotaväen tarpeisiin kannettu vero	4 manttaalia	kenkäpari	1	pari	1	pari	1	pari	1	pari
	4 manttaalia	lampaan-nahka	1	kpl	1	kpl	1	kpl	1	kpl

Lähteet: KA 1722:43-46 KA 1716:30-48 KA 1714:47V-60 KA 2488:21-29 KA 2492:25-40 KA 2852:23-27

KA 1723:29-42, ka 1718:34-51.

Lyhenne kk= kihlakunta

LIITE 20: APUVEROT VUONNA 1609 2/5

APUVERON NIMI / veron kohde	PORVOON LÄÄNI			RAASEPORIN LÄÄNI			
	kantoyksikkö	parseli	määrä	yksikkö	kantoyksikkö	määrä	yksikkö
Kuukausivero	manttaali	raha	12	markka	manttaali	12	markka
Kyytimatkavero	manttaali	raha	2	markka	manttaali	2	markka
Pariskuntavero	pariskunta	raha	6	markka	pariskunta	6	markka
	leskimies	raha	4	markka	leskimies	4	markka
	leskinainen	raha	2	markka	leskinainen	2	markka
Sota-apuvero	manttaali	vilja	0,5	tyynyri	manttaali	0,5	tyynyri
18.8. 1609 kirjeen mukaan	manttaali	voi	2	naula	manttaali	2	naula
	manttaali	liha	10	naula	manttaali	10	naula
Papistoille kannettu vero	manttaali	raha	1	markka	manttaali	1	markka
	16 mantt.	vilja	0,5	tyynyri	16 mantt.	0,5	tyynyri
	16 mantt.	voi	2	naula	16 mantt.	2	naula
	16 mantt.	liha	10	naula	16 mantt.	10	naula
Ketunnahkavero	savu	markka	4	markka	savu	4	markka
Sotilasapuvero	manttaali	vilja	8	kappa	manttaali	9	kappa
<i>till fremmande folk</i>	manttaali	herne	1	kappa			
<i>nödortfret</i>	manttaali	voi	2	naula	manttaali	2	naula
kirje 29.11. 1609	manttaali	liha	5	naula	manttaali	5	naula
	manttaali	kuiv.kala	5	naula	manttaali	5	naula
	manttaali	humala	2	naula	manttaali	2	naula
	manttaali	härkä	0,05	kpl	manttaali	0,05	kpl
	manttaali	heinä	-		manttaali	-	
	manttaali	lammas	0,25	kpl	manttaali	0,25	kpl
Laivastovero	2 manttaalia	rauta	2	naula	4 manttaalia	1	kenkäpari
	2 manttaalia	purjekangas	3	kyynärä	4 manttaalia	1	lampaanvuota
	2 manttaali	hamppu	5	naula	4 manttaalia	1	kyynärä purjekangas
Sotavaen tarpeisiin kannettu vero	16 manttaalia	terva	1	tyynyri	16 manttaalia	1	tervatyynyri

KA 3545:44-74 KA 3547: 39-70

LITE 20: APUVEROT VUONNNA 1609 3/5

APUVERON NIMI / veron kohde	kantoyksikkö/parsei	HÄME		HÄME		POHJANMAA			
		Hattula & Hollola määrä	yksikkö	Sääksmäen määrä	yksikkö	Etel.voutikunta määrä	Pohj.voutikunta määrä	yksikkö	
Kuukausivero	manttaali	12	markka	-		9	markka	12	markka
Kylymatkavero	manttaali	2	markka	-		2	markka	2	markka
Pariskuntavero	pariskunta	6	markka	-		6	markka	6	markka
	leskimies	4	markka	-		4	markka	4	markka
Sota-apuvero 18.8. 1609 kirjeen mukaan	leskinainen	2	markka	-		2	markka	2	markka
	manttaali	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
Papistolle kannettu vero	manttaali	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
Ketunnahkavero	raha	-		1	markka	-		1	markka
	16 mantt.	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
Sotilasapuvero till fremmande folk nödortfret kirje 29.11. 1609	16 mantt.	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	16 mantt.	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
Laivastovero	ilha	4	markka	4	markka	4	markka	4	markka
	manttaali	8	kappa	8	kappa	8	kappa	8	kappa
Sotaväen tarpeisiin kannettu vero	herne	1	kappa	1	kappa	1	kappa	1	kappa
	vo	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
Laivastovero	ilha	5	naula	5	naula	5	naula	5	naula
	manttaali	5	naula	-		5	naula	5	naula
Laivastovero	kuiv.kala	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	hummala	0,05	kpl	0,05	kpl	0,05	kpl	0,05	kpl
Laivastovero	härkä	0,25	kpl	0,25	kpl	0,25	kpl	0,25	kpl
	heinä								
Laivastovero	lammas	2	kynnärä	2	kynnärä	1	kynnärä	-	
	manttaali	1	tyynyri	1	tyynyri	1	tyynyri	-	
Sotaväen tarpeisiin kannettu vero	16 mantt.	1	kpl	1	kpl	1	kpl	1	kpl
	4 manttaalia	1	kpl	1	kpl	1	kpl	1	kpl
Sotaväen tarpeisiin kannettu vero	4 manttaalia	1	kpl	1	kpl	1	kpl	1	kpl
	4 manttaalia	1	kpl	1	kpl	1	kpl	1	kpl

KA 4401 : 38-52

KA 4404:30v-47v

KA 4862: 29-44v

KA 4864

LIITE 20: APUVEROT VUONNA 1609 4/5

APUVERON NIMI /	KYMEN- KARTANO	VIIPURI Rannan kk.	VIIPURI Lappeen kk.	VIIPURI Jääsken kk.	VIIPURI Äyräpään kk.					
						määrä	yksikkö	määrä	yksikkö	määrä
veron kohde	kantoyksikkö	parseli								
Kuukausivero	manttaali	raha	12	markka	12	markka	12	markka	12	markka
Kyymatkatvero	manttaali	raha	2	markka	2	markka	2	markka	2	markka
Pariskuntavero	pariskunta	raha	6	markka	6	markka	6	markka	6	markka
	leskimies	raha	4	markka	4	markka	4	markka	4	markka
Sota-apuvero	leskinainen	raha	2	markka	2	markka	2	markka	2	markka
	18.8. 1609 kirjeen mukaan	vilja	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri
Papistolle kannettu vero	manttaali	voi	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	16 mantt.	liha	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
	16 mantt.	raha	1	markka	1	markka	1	markka	1	markka
Ketunnahkavero	16 mantt.	vilja	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri	0,5	tyynnyri
	16 mantt.	voi	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	16 mantt.	liha	10	naula	10	naula	10	naula	10	naula
Sotilasapuvero till fremmande folk rödforret kirje 29.11. 1609	savu	raha	4	markka	4	markka	4	markka	4	markka
	manttaali	vilja	-		8	kappa	8	kappa	8	kappa
	manttaali	herne	-		1	kappa	1	kappa	1	kappa
Laivastovero	manttaali	voi	-		2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	liha	-		5	naula	5	naula	5	naula
	manttaali	kuiv.kala	-		5	naula	5	naula	5	naula
Sotavaen tarpeisiin kannettu vero	manttaali	humala	-		2	naula	2	naula	2	naula
	manttaali	härkä	-		0,05	kpl	0,05	kpl	0,05	kpl
	manttaali	heinä	-		0,25	kpl	0,25	kpl	0,25	kpl
Laivastovero	manttaali	lammas	-		2	naula	2	naula	2	naula
	täysvero	rauta	2	naula	2	naula	2	naula	2	naula
	täysvero	purjekangas	3	kyynärä	3	kyynärä	3	kyynärä	3	kyynärä
Sotavaen tarpeisiin kannettu vero	täysvero	hamppu	5	naula	5	naula	5	naula	5	naula
	8 täysveroa	terva	1	tyynnyri	1	tyynnyri	1	tyynnyri	1	tyynnyri
	4 savua/tiilaa	kenkäpari	-		1	kpl	1	kpl	1	kpl
Sotavaen tarpeisiin kannettu vero	4 savua/tiilaa	lampaanvuoto	-		1	vuoto	1	vuoto	1	vuoto
	täysvero	heinä	-		4	parmas	4	parmas	4	parmas
	täysvero	tukki	-		1	kpl	1	kpl	2	kpl

KA 3550:32-52v KA 5913:23v-34v KA 5916:16v-28v KA 5919:17-28 KA 5922:9v-26v

LIIITE 20: APUVEROT VUONNNA 1609 5/5

APUVERON NIMI / veron kohde	kantoyksikkö	parseli	SAVO		SAVO	
			Suur-Savo	yksikkö	Pien-Savo	yksikkö
Kuukausivero	savu (*)	raha	määrä	markka	määrä	markka
Kyymättömyysvero	manttaal	raha	2	markka	2	markka
Pariskuntaverot	pariskunta	raha	6	markka	6	markka
	leskimies	raha	4	markka	4	markka
	leskinainen	raha	2	markka	2	markka
Sota-apuvero	savu	vilja	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
	18.8. 1609 kirjeen mukaan	voi	2	naula	2	naula
	savu	liha	10	naula	10	naula
Papistolle kannettu vero	savu	raha	1	markka	1	markka
	16 savua	vilja	0,5	tyynyri	0,5	tyynyri
	16 savua	voi	2	naula	2	naula
	16 savua	liha	10	naula	10	naula
Ketunnahkavero	1 "vero"	raha	4	markka	4	markka
Sotilasapuvero till fremmande folk nödtorffet kirje 29.11. 1609	savu	vilja	8	kappa	8	kappa
	savu	herne	1	kappa	1	kappa
	savu	voi	2	naula	2	naula
	savu	liha	5	naula	5	naula
	savu	kuiv.kala	5	naula	5	naula
	savu	humala	2	naula	2	naula
	savu	hätkä	0,05	kpl	0,05	kpl
	savu	terva	1	kpl	1	tyynyri
	20 savua	lammas	0,25	kpl	0,25	kpl
	savu	rauta	-	-	2	naula
Laiyastovero	savu	purjekangas	-	-	3	kyynnärä
	savu	hamppu	-	-	5	naula
Sotaväen tarpeisiin kannettu vero	4 savua	kenkäpari	-	-	1	kpl
	4 savua	lampaanvuota	-	-	1	kpl
	10 veromarkkaa	heinä	-	-	4	parmas

KA 6742: 22v-38 KA 6746:28-40

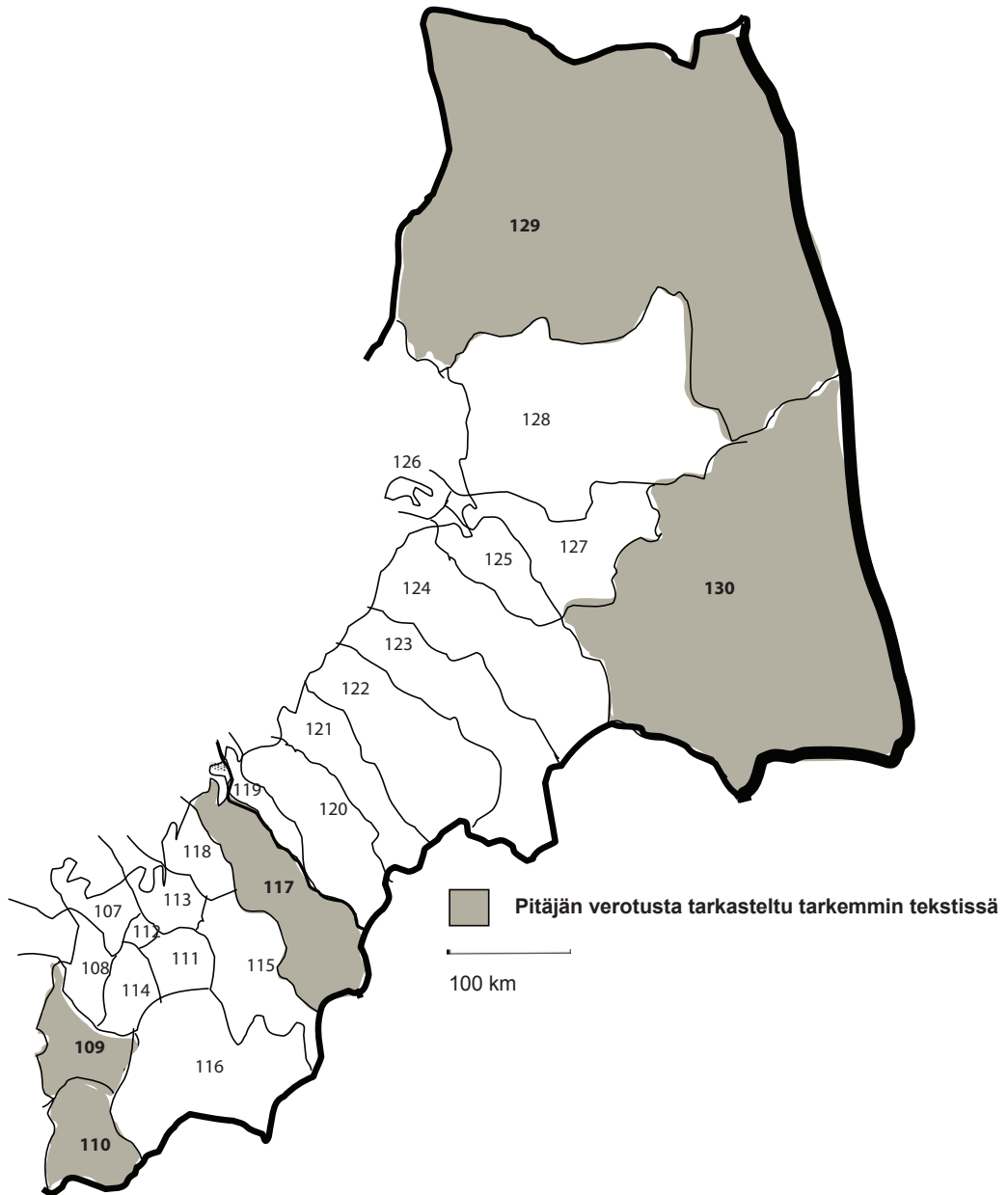
Savo: 1 "vero"= 10 veromarkkaa

LIITE 21. HALLINTOPITÄJÄT VUONNA 1609			Numero	
Lääni	Kihlakunta	Pitäjä	kartassa 27	
Turun linnalääni	Vehmaa	Taivassalo	1	
		Vehmaa	2	
		Uusikirkko	3	
		Laitila	4	
		Lappi I. Rauma	5	
		Masku	Masku	6
		Lemu	7	
		Mynämäki	8	
		Nousiainen	9	
		Pöytyä	10	
		Maaria	11	
		Raisio	12	
		Rymättylä	13	
		Korppoo	14	
		Piikkiö	Lieto	15
			Piikkiö	16
			Kaarina	17
			Sauvo	18
			Nauvo	19
			Parainen	20
		Halikko	Marttila	21
			Paimio	22
			Halikko	23
			Muurla	24
			Perniö	25
			Kemiö	26
Kokemäenkartanon lääni	Ala-Satakunta	Loimaa	27	
		Huittinen	28	
		Kokemäki	29	
		Eura ja Köyliö	30	
			Eurajoki	31
			Ulvila	32
		Ylä-Satakunta	Tyrvää	33
			Karkku	34
			Hämeenkyrö	35
			Pirkkala	36
			Kangasala	37
			Lempäälä	38
			Vesilahti	39
			Ruovesi	40
Kastelholman lääni		Föglö	41	
		Kökar	42	
		Lemland	43	
		Jomala	44	
		Hammarland	45	
		Eckerö	46	
		Finström	47	
		Saltvik	48	
		Sund	49	
		Kumlinge	50	
Raaseporin lääni		Tenhola	51	
		Pohja	52	
		Karjaa	53	
		Lohja	54	
		Inkoo	55	
		Siuntio	56	
		Kirkkonummi	57	
	Espoo	58		
Porvoon lääni		Helsinki	59	
		Sipoo	60	
		Porvoo	61	
		Pernaja	62	
Kymenkartanon lääni		Pyhtää	63	
		Elimäen nelj.kunta	64	
		Vehkalahti	65	
		Virolahti	66	

VILJANA, NAHKOINA, KAPAKALANA

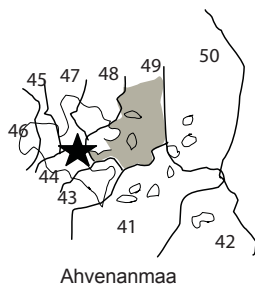
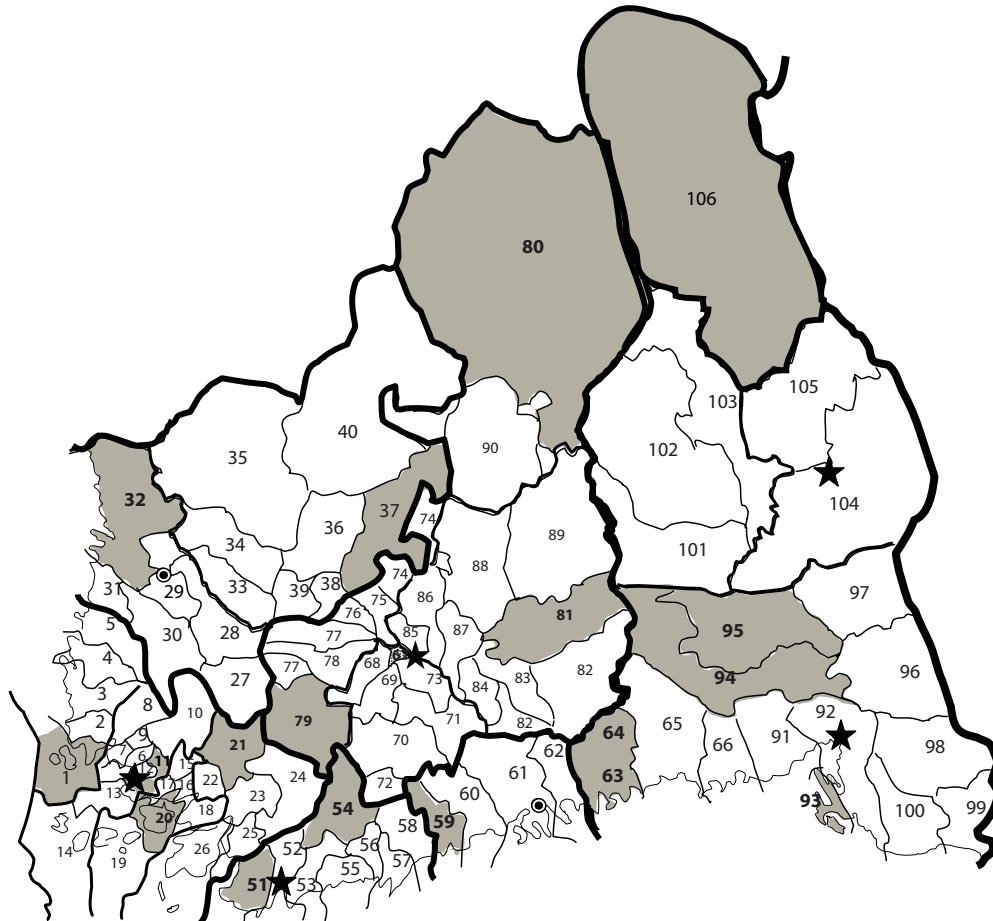
Hämeen linnalääni	Hattula	Hattula	67
		Lehijärvi	68
		Renko	69
		Loppi	70
		Janakkala	71
		Vihti	72
		Mäskälä	73
	Sääksmäki	Pälkäne ja Längelmäki	74
		Kulsiala	75
		Sääksmäki	76
		Saarioinen	77
		Kalvola	78
		Porras	79
		Rautalampi	80
	Hollola	Asikkala	81
		Uusikylä	82
		Hollola	83
		Tennilä	84
	Hauho	Hauho	85
		Tuulos	86
		Lammi	87
		Padasjoki	88
		Sysmä	89
		Jämsä	90
Viipurin linnalääni	Ranta	Säkkijärvi	91
		Viipurin pitäjä	92
		Koivisto	93
	Lappee	Lappee	94
		Taipalsaari	95
	Jääski	Jääski	96
		Ruokolahti	97
	Äyräpää	Muolaa	98
		Kivennapa	99
		Uusikirkko	100
Savon lääni	Suur-Savo	Pellosniemi	101
		Vesulahti	102
		Juva	103
	Pien-Savo	Sääminki	104
		Rantasalmi	105
		Tavinsalmi	106
Korsholman lääni	Eteläinen voutikunta	Mustasaari	107
		Maalahti	108
		Närpiö	109
		Lappfjärd	110
		Isokyrö	111
		Vähäkyrö	112
		Vöyri	113
		Laihia	114
		Lapua	115
		Ilmajoki	116
		Pietarsaari	117
		Uusikaarlepyy	118
	Pohjoinen voutikunta	Kruunupyö	119
		Kokkola	120
		Lohtaja	121
		Kalajoki	122
		Pyhäjoki	123
		Saloinen	124
		Liminka	125
		Hailuoto	126
		Oulun pitäjä	127
		Ii	128
		Kemi	129
		Oulujärven erämaa	130
Lähdeviitteet: KA 358: 29–93, 107–191v KA 359: 2–143, KA 2841:8.8v, KA 4363:2–7, KA 4864:12–14v			

KARTTA 27a HALLINTOPITÄJÄT VUONNA 1609 (POHJOINEN)

Pitäjänumerot viittaavat liitteeseen 21.

KARTTA 27b. HALLINTOPITÄJÄT VUONNA 1609 (ETELÄINEN)

■ Pitäjän verotusta tarkasteltu tarkemmin tekstissä

★ Linna tai linnoitus

● Kuninkaankartano

100 km

Pitäjänumerot viittaavat liitteeseen 21.

SUMMARY

GRAIN, SKINS, DRIED FISH.

CROWN TAXES PAID BY PEASANTS IN FINLAND DURING THE YEARS
1539–1609

INTRODUCTION

According to an old wisdom there are only two things certain in life: taxes and death. Finnish people have had to deal with regulated taxation and with tax authorities since the Middle Ages. In the Middle Ages it was typical of taxation that the tax collection system developed differently in different parts of Finland due to diverse geographical circumstances. A significant feature of the Finnish taxation system was the payment of taxes in the form of natural products. Up until the beginning of the 20th century, a quarter of taxes was paid in natural products.

The purpose of this research is to study how and why the annual taxation varied in different provinces in the 16th century. Finland, the area under study, was a part of Sweden and was divided into nine provinces in the 1540s. The acreage was fairly large, but sparsely inhabited compared with many other Swedish provinces. According to estimations, the number of people living in Finland in the 1570s was between 250,000 and 300,000, which was a third of the whole population of the realm.

The main focus of the study is to analyse and to compare the annual main tax of the Crown, into which the local administrative ¹ shrieves' taxes were integrated in the beginning of the 1540s, and later on also the church taxes. As regards the 17th century, additional taxes are studied. The purpose is to find out what kinds of different units of tax collection existed in the 16th century and how their usage changed. The second main focus of the study concerns the tax parcels, in other words products, which were used for the payment of taxes to the Crown by peasants. What parcels did the Crown want as taxes and from which provinces? Which tax parcels were the most important ones and why did the Crown need them in particular? How did the wars in the 16th century affect taxation? The third important aspect in focus is the tax parcel reform, which was introduced during the reign of Charles IX in the beginning of the 17th century. Did the reform change taxation in different provinces? And what was the proportion of different tax parcels of the total tax collected in different provinces?

---

1 Shrieve, *länsman*; a person with a peasant background who was chosen to act as a confidant/trustee of the parish. Shrieves' duties included, amongst other things, the collection of taxes. A shrieve was not an official of the Crown.

GUSTAV VASA AS A MODERN SOVEREIGN

Taxation was created in the Middle Ages and it developed in the castle provinces at different times. There was no general rule imposed by the Crown regarding the tax parcels collected and from which province. The sources, the bailiff's accounts, from many provinces, make reference to old customs when referring to tax collection. Different tax collection practices developed due to new demands and they usually became established customs, although the original purpose had ceased to exist. During the Middle Ages the King's authority over provinces' internal affairs was small. According to an old custom, the peasants brought gift taxes to the castle and wined and dined the King and his companions during their travels in the provinces. In addition, the peasantry paid church taxes to the bishop, priest, and parish as well as to the 'shrieve. The peasantry had its way to influence the tax collection, and the Crown had no clear authority over what was paid in taxes.

The nature of the Crown's authority changed in the mid-16th century. Gustav Vasa can be regarded as the first modern state ruler, who managed to gather the scattered provinces under one centralised power. Gustav Vasa centralised the power, subjugated the Church to the Crown and changed the religion from Catholic to Lutheran. It is clear that the increase in the King's authority was based on the state economy becoming more efficient. The increase in tax income made it possible to reinforce the infantry and the navy.

In order to guarantee the collection of tax and the regular income to the Crown, Gustav Vasa transferred the responsibility from castle lords to district bailiffs. It was often the same bailiff who was in control of the district as well as its centre, the royal manor. Gustav Vasa wanted the responsibility over the economy of the bailiff's district to be in the hands of one man. The Crown manor project can be regarded as one of Gustav Vasa's most significant reforms. Crown manors were constituted so that two or three villages on average constituted a tax collection district and tax parcels were delivered to the crown manor, which was run by a bailiff. The bailiff brought the essential information – information regarding tax income, instalments and the levied tax – to the central government.

During the reign of Gustav Vasa's sons, Erik XIV and John III, the expenditure of the Crown increased. The upkeep and the salaries of the army required money, food, clothes, and at the same time there were castles and manor houses to be repaired. The maintenance of external security absorbed the majority of the tax income from 1570 onwards. At the same time, less and less tax was collected, as many farms became camerally deserted, in other words, they were unable to pay their taxes. The annual tax income was no longer sufficient, which resulted in resorting to an ever-larger number of different ² additional taxes. The law prohibited the increase of annual tax.

During the Middle Ages, a large number of different taxes had been introduced, and they often varied within provinces from one parish to another. Due to the fact that taxation became established in different provinces and parishes at different

---

2 Additional taxes were extraordinary taxes, which were collected in addition to the statutory taxes.

times, also the bases of taxation were formed differently. In most provinces the annual tax included three forms of collection, which had originated at different times: 1) **Land value tax**, which was based on the land ownership and other resources such as fishing waters or fields, 2) **Farm tax** (³land tax or ⁴smoke), which was an equal amount regardless of the size of the farm, 3) **Collective tax**, which was a communal tax and the liability was divided between 10-20 peasants.

The land value tax units had different names in different provinces such as smoke, ⁵tax mark, ⁶full tax, ⁷hook and ⁸leather. The comparison between farms according to their size is difficult, because the units for land tax value in different provinces are not comparable. Therefore, in order to find out how the "full tax" approximately equated to the cultivated area in a particular province, it is necessary to establish the size of the sown area. This study includes charts with all tax units and the most common tax products. Charts show which tax collection units were used in different provinces and the proportion of tax levied in money, grain, butter and fish in different parishes.

TAX PARCELS IN DIFFERENT PROVINCES

Provinces can be broadly grouped according to the general nature of tax collection. During the 16th century the taxation changed the least in Åland and in Tavastia. Tax levied in money was very important in Ostrobothnia and in Satakunta. The requirements of the Crown and the extent of the castle economy had an impact on the contents of taxation. The main basis of tax collection in most provinces in the beginning of 1540s was land property, although in Ostrobothnia land value tax was not established until the 1550s.

The age of the settled area and the special needs of the Crown in different provinces were reflected on, for example, obligations to work. Near the eastern border in Savonia and in Vyborg province daily labour was needed to upkeep the castle and supply provisions for it. In Ostrobothnia, daily labour was only carried out at Korsholma Castle, and there was no need to supply the fortress with provisions, because its strategic location in military terms was insignificant. The conditions of livelihood such as fishing, grain growing and animal husbandry were taken into consideration in taxing. It was both to the advantage of the Crown bailiff and the peasant. The aim was to adjust the taxation system to the economic structure of each area. Grain was collected as tax in particular from the old arable land areas of Southwest Finland, Tavastia and Vyborg province, and dried fish from the Lake District of central Finland. In the coastal and island municipalities, fishing trade affected the tax products. In the archipelago the small fields did not

-
- 3 Land tax, *mantal*; a taxation unit referring to a normal sized farm.
  - 4 Smoke, *rök*; a taxation parameter referring to the pillar of smoke coming out of a house.
  - 5 Tax mark, *skattmark*; a taxation parameter based on the cultivated area.
  - 6 Full tax, *fullskatt*; a taxation parameter based on land tax.
  - 7 Hook, *krok*; a taxation parameter, which was equal to one farm / household.
  - 8 Leather, *skattskinn*; a taxation parameter referring to squirrel skins.

produce enough grain for the payment of taxes. Grain had to be bought, and therefore the fishing trade was a necessary livelihood for survival, not just an additional source of income.

It was not worth carrying all tax parcels for long distances, and they were literally savoured at parish feasts. One of the main roles of taxation in the beginning of the modern times was to collect tax parcels for the purpose of feasts (*förtäring*), which meant “the right to eat at bailiff’s table” in return for services to the Crown. Geographical circumstances had a great impact on the collection of tax parcels and the area they were collected from. This was evident particularly in the collection of hay and firewood and in day labouring – from where and how much of hay and firewood was collected and where day labourers came from. Distances to the realm’s central castles also affected how high the tax levied in money was. Due to the long distances to the Crown manor, peasants in Ostrobothnia, northern Satakunta and northern Tavastia paid taxes in money and dried fish instead of hay and firewood, which was difficult to transport.

The exchange tax parcel records of the bailiff’s accounts prove that taxes could be paid in other products, and therefore the final number of tax parcels was extremely large. There were almost all kinds of products produced in farming economy among the exchange tax parcels: leathers, hemp and linen textiles, wooden cooking ware, boards, bread and cheese. A large part of the parcels used for exchange had to do with hunting: fishing and fur animals. The attempts to simplify the taxation were therefore not realised if the criteria is the number of different tax products.

OUTCOMES

Gustav Vasa’s tight grip and control over the state economy resulted in clear increase in tax income. Although the annulment of the ¹shrieve and church taxes generated the greatest increase in the Crown’s tax income, also the raise in the peasants’ land value tax rates, controlled bookkeeping and more efficient collection of tax arrears increased the Crown income. Furthermore, a larger fraction of the tax income from the castle provinces found its way to Stockholm and was therefore not spent by the castle residents only. To Gustav Vasa’s credit it can be said that the collection of tax became more effective, but hardly more simplified or consistent in most provinces. Contentual reform of taxation was accomplished only in some provinces, in Satakunta, Southwest Finland, Ostrobothnia and Savonia.

From the administrative point of view the Gustav Vasa era was still a transition period, since the ¹shrieve had rather vast duties and responsibilities. The scattered realm and local habits were impossible to unify in just a few decades. Reforms took time. Gustav Vasa understood that interfering in the age-old annual taxation was difficult as for the peasants it represented safety and continuity. It was safer to impose new additional taxes and temporary payments, and raise the peasants’ tax rate rather than to meddle with the decades old tax rules. Tax collection was regulated, at least to some extent, by old customs and traditions as well as by the nature calendar of the peasants. The tax parcels had been defined and fixed

according to the convenience of the taxpayers. Natural economy was favourable from the Crown's point of view as well – instead of the taxes being paid in money only – as there was a demand for food products in Stockholm.

Traditions still had a partial effect on the tax parcel reforms carried out between 1604 and 1609, under the reign of Gustav Vasa's youngest son Charles IX. Collective taxes were abolished but over 20 various tax products still existed across the country. In all provinces taxes were levied in money, bread grains, hay and butter. Also dried and salted fish, live sheep, dried meat and oats were levied in many provinces. Complete tax unification would not have served the interest of the Crown either. The Crown would have had a shortage of many necessary products, such as hop, train oil, wild fowl, squirrel skins and tar. The tax reform carried out during the reign of Charles IX fixed the basis of the taxation of land as far as the 1840s. It was only then that the number of parcels in Finland was reduced to five – to money, bread grain, oats, butter and tallow.

It should be noted that the rates of the land value tax were influenced only by the existing resources, not necessarily how they were exploited. The taxation was based on an ideal according to which all the existing resources influencing the rate of taxation were used to maximal advantage. In reality, this was rare and consequently, the taxation became a burden too heavy to bear for many farms. On the other hand, some farms managed, by increasing the resources, to take advantage of the "too small" land value tax rate. Diverse forms of economy, for example tar burning and exploitation of the burn-beaten areas increased the farm's chances of surviving the years of bad harvest. If crowing grain was the principal livelihood, a bad harvest could have meant ruin. On the other hand, the human factors are also to be considered. External circumstances did not finally resolve whether a farm survived the visit from the bailiff. Accidental factors were often fatal, such as the farmer losing his only son or farmhand to the war, or if an illness killed the horse.

Petri Karonen has studied the success of the different areas in Finland in the beginning of the 17th century and notes that Ostrobothnia was one of the wealthiest provinces in Finland. This claim can be supported for example by comparing the property tax data as well as the amounts of tar burning with the annual tax paid by the Ostrobothnians. Taxation in Ostrobothnia does not, however, correlate with the wealth of the province, since the annual land value tax was rather small after the 17th century land tax reformation. One can therefore consider, whether the modest taxation promoted the economical growth of the province. The taxation remained at the same level, although burning tar and animal husbandry became increasingly profitable.

As a second example we can look at the Karelia's Käkisalmi, a territory conquered from the Russians, and compare the taxation system in force there to the rest of Finland. In the Käkisalmi province (nowadays part of the North Karelia), the taxation was based on a yearly assessment of the peasant's annual yield. The circumstances in the years of crop failure were taken into consideration, but at the same time, entrepreneurialism was penalized. Clearing new land for cultivation and consequently the growth in crop yield raised tax burden, whereas in other provinces in Finland the land value tax rates remained the same for decades.

For the realm, the increasing number of instalments (*avkortningar*) created a major economic problem in the 17th century. The tax income could no longer all be used by the centralized government. Instead, the Crown had to sign over tax provinces to noblemen as compensation for their services to the Crown. Also the camerally depopulated farms (farms unable to pay their taxes) were marked on the instalment registers. As the Crown's tax income diminished year after year, it had to submit for approval new and all the more heavy additional taxes. Some of the additional taxes were "invented", as for example the fox skin tax imposed on all provinces in the beginning of the 17th century and levied as money from the start. Part of the problem was the lack of courage to abolish the old system; instead new elements were added one after another. In a way, the additional taxes replaced the income from the annual taxes that were not obtained as the Crown lost the income from depopulated farms. Consequently, the farms that were still able to pay tax, saw their tax rate increase.

The tax reforms in the 16th and the early 17th century did not succeed in creating a system sustainable enough. The land value tax was not the peasants' only duty to the Crown. Sweden, aspiring to become a great power, had to impose more and more financial obligations to finance its warfare. The warfare was visible mainly in yearly additional taxes. The Crown needed equipment for the armed forces and a large part of the supplies was collected as tax parcels from the peasants. The levied additional taxes included food for the soldiers, frieze for clothes and leather for shoes. Tar, hemp ropes and linen for sails were needed to upkeep the navy. Horses needed hay and oats. The tax screw was tightened year after year. The extra additional taxes, developed alongside the old annual land value tax, grew eventually even greater than the land value tax itself. Very few farms survived this tax burden in the 17th century. Most peasants, due to their tax arrears from many years, were forced to join the large group of Crown tenants. It should be remembered, however, that Finland was taxed under the same norms as the rest of Sweden and the sources do not indicate that the tax screw would have been tightened any tighter in Finland than in the other regions of the realm.

Transl. Tina Ahonen & Sanna Mustonen

ASIASANAHAKEMISTO

- apupäivätyöt 181, 184, 217
apuvero 21, 24, 26, 32–35, 39, 209, 221–231
apuveromanttaali 209
arviokunta 49, 63, 181
arvioverotus 17
autioituminen 22, 32, 198
bol 48, 57, 76, 77, 82
epävarmat verot 25, 31–33, 221
flöte-vero 48
halkovero 165–166
hallintopitäjä 16, 24, 40, 74–75, 184, 198
heinäraha 85, 91, 120
heinävero 25, 65, 118–122, 145, 175, 201
hevosohra 66
hopeavero 13, 18, 41, 80, 91, 124, 130, 159, 223–225
hyljevero 145, 154, 156
härkäkaura 85
häävero 222–223
inventaarikarja 28
irtaimistovero 52, 58
jahtivouti 164
jakolohko 50–51
jalkajousen tukki 172, 208
jousi 58, 62, 72–74, 144, 148, 163
jousivero 70, 71, 163, 196, 201
jänisraha 27, 160, 161
jäännösäyrytyiset 92
kalastusverot 25, 26, 30, 45, 143, 146
kangaspalkka 215
kantoluettelo 27, 35, 209, 224
karja- ja kylövero 22, 54, 101, 124
karjakartano 35, 39, 56, 81, 99, 100, 103, 106, 118, 120, 127, 179, 184, 185, 188, 193, 212
karjavero 51, 75–76, 94, 124–127
kassikala 141, 143
kavassiohra 83, 183
keittiömestarinraha 27, 85
kestitysraha 66, 87
kestitysvero 66, 75, 79, 81–83, 120, 125, 141, 145, 160, 191, 200, 219
kesäkäräjät 58, 208
kesäsyöttö 83
kesävero 58, 82, 163
ketunnahkavero 228, 230, 237
kihlakunnan vouti 38
kihlakunnankäräjät 40, 219
kihlakunta 27–28, 38, 79, 82–83, 90, 96, 103, 121, 130, 140, 158, 170, 182, 187, 194, 196, 201, 208, 214, 225, 228
kilttiraha 74, 163
kilttivero 27, 149
kinkerihärkä 85
kinkerikala 85
kinkerikaura 85, 87
kinkeriraha 85
kinkerisiika 86
kinkerivero 45, 53, 63, 79, 80, 83, 87, 94, 105, 117, 125, 126, 134, 136, 169, 200
kirkkopitäjä 40, 75, 129
kirkon verot 19, 26, 41–43, 48, 68, 71, 74, 130, 164, 178, 221, 232–233,
kirvesmiehen raha 179
kokovero 46, 57, 63, 83, 181, 196
kollektiivivero 25, 26, 36, 43, 46, 74–80, 82–84, 179, 233
kolmanneskunta 53, 76–77, 79–80, 169, 183
koukku 46–49, 51–52, 57, 60–61, 72, 80–81, 85, 87, 113, 125, 130, 132, 136, 154, 170, 179, 182, 199, 201, 203
kruununhintaa 197
kruununalonpoika 84, 194
Kuningas Kristofferin maanlaki 34, 113, 222
kuninkaankartano 34, 38–39, 41, 44, 56, 81, 82, 99–101, 103, 106, 111, 113–118, 120–124, 126, 129, 134, 137, 176, 182, 184–186, 212, 216–217, 221–223, 226, 233–234
kuninkaankinkereri 35–36, 83, 123
kuukausivero 227, 230
kymmenkunta 76–78, 83, 181
kymmenkuntamies 75, 83, 88
kymmenluettelo 20, 22, 54, 102, 106–107
kymmenysvero 13, 30, 48, 52, 59, 102, 106, 155, 164, 194, 207
kypsiraha 67
kyytimatkavero 228, 230
kyytiraha 182
kyytivero 182, 183
käräjäkala 86, 87
käräjälammas 125
käräjälehmä 87, 125
käräjäliha 85
laamanninkinkereri 79, 160, 169, 183, 191
lahjajänis 160
lahjakana 126
lahjakaritsa 125
lahjalammas 125
lahjamuna 126
lahjaraha 66, 85, 91, 160
lahjavehänä 108
lahjavero 35, 67, 91, 160, 162, 232
laivaraha 182
laivaäyrytyiset 182
lammasraha 125
lampuoti 18, 25–28, 32, 38–39, 50, 81, 91, 120, 127, 166, 170, 172, 176, 184, 187, 194, 227, 231
latokartano (ks. karjakartano) 176
ledung 172, 182
lehmäverovoi 26, 27, 42, 43, 71, 130, 196, 201, 205
linnalääni 5, 10–20, 24–25, 27, 49, 57, 62, 80, 85,

- 172, 180, 183–185, 199, 206, 209, 221–222, 232
- linnanajovero 54, 165
- lintuvero 158, 160
- lyhennykset 14, 21, 31–33, 90, 197, 209, 212, 236
- läänitukset 21, 31–32, 36, 39, 84, 197, 212, 217, 231, 237
- maakirja 18, 22, 35, 38, 46, 54, 59, 62, 66–70, 80, 82, 196–197, 207, 210, 211
- maantarkastus 22, 28, 37, 43, 48, 52–53, 59, 68, 70, 80, 82, 93–94, 105, 109, 119, 157, 188, 193, 195–198, 205, 236
- maavero 19, 26, 46, 49, 51, 54, 60, 63, 66, 70–72, 81, 94, 124–125, 142, 179, 197, 199, 202, 205, 207, 229, 233, 236, 237
- maavoi 185
- manttaali 36, 46, 52, 54–56, 61, 63–70, 72, 86, 104, 130–131, 176, 178–180, 199, 203, 205, 225, 230
- manttaalintarkastus 59, 68
- markanmaa 47, 49, 54, 61, 92, 203
- markanverokestitys 83
- markanveroraha 55, 56
- markkakunta 80
- moisio 50
- muonavero 90, 112, 222, 223, 228
- mål-mittaus 45
- nahkaraha 162
- naudanparannusmaltaat 27, 79, 82
- nautakunta 54, 76–78, 80, 82, 86, 108, 117, 159–160, 170
- nautaraha 91
- neljänneskunta 17, 56, 58, 71, 75–83, 86–88, 117, 121, 123, 125, 126, 134, 162, 169, 172, 175, 181–183, 191,
- neljänneskuntamies 88, 105, 134
- neljänneskuntavero 79, 80, 123
- niinivero 170, 171
- nimismiehen taksa 85, 87
- nimismiehen vero 41, 54, 66, 72, 83–87, 91, 94, 104, 111, 118, 123, 135–136, 172, 198, 233
- nimismies 18, 21, 37–41, 54, 66–67, 72, 75, 84–88, 94, 111, 118–121, 125, 134, 160, 165, 181, 195, 200, 208, 212, 217, 223, 226, 231–232
- nimismiespitäjä 27
- nokkaverohauki 42, 52, 53
- nokkaverovoi 26, 42, 70
- nuijasota 219
- nuottakuntavero 143
- olkivuodet 103, 220, 227
- oravainen 199
- oravannahkaraha 162
- osamanttaali 196, 225
- osuuskalastus 142, 152, 200
- osuusvero 142, 143, 145, 149, 156, 235,
- Oulun erämaa 15, 17, 44, 49, 59–61, 64, 68–69, 71, 73–74, 77–78, 82, 97, 109, 118, 147, 152, 162, 164, 189, 200, 202, 205–206, 234
- palvelusväen pöytä 100
- panninmaa 47, 55, 59, 60, 82, 87, 185
- pariskuntavero 227, 230
- perintötalonpoika 18, 63, 84, 127, 172, 216, 231
- piispankiltti 43
- piispanverot 41, 43
- Pirkkalaisten vero 163
- pitkät kyytimatkat 182
- punnanmaa 47, 59
- puolimanttaali 63
- puolivero 63, 83, 181, 199
- päivätyöraha 65, 91, 176, 179, 180, 181, 188
- päivätyöturska 138
- päivätyövero/ -velvollisuus 52, 65, 67, 72, 74, 80, 141, 176–182, 184–185, 187–189, 191, 202–203, 212
- päivätyövoim 53, 179
- ruokakunta 19, 46, 51, 54, 59, 62–63, 67–68, 70, 74, 82, 86, 162, 166, 176, 178–181, 188, 233
- ruokalisä, ruokalisävero 25–26, 42, 70, 113, 127,
- ruokaruotsi, -vero 35, 75, 79, 83, 125–126, 129, 169, 232, 234
- ruokaruotsiohja 27
- Ruonankartanon lääni 170
- ruotsalainen oikeus 42, 51, 52, 103, 129, 178
- rälssilampuoti 32, 39
- saaristotalonpoika 155, 234
- salpietarivero 223–224
- sarkajako 50, 52, 62, 76, 118
- savityöpäivä 180
- savu 37, 46–55, 57, 60–70, 73–76, 79, 85–87, 92, 103–104, 125, 135–136, 155–156, 159, 164, 166, 179–181, 187–188, 199, 203, 222, 225, 229–230, 233
- savuluku 48, 50–52, 54, 65–67, 72, 79, 85, 103, 126, 170, 179, 187
- Soinin raha 92
- sopimuskalastus 142, 152, 200
- sopimus oikeus (kirkon verot) 13, 26, 42, 102
- sopimusvero 9, 50, 52, 58, 60, 63, 74, 77–78, 86, 124–125, 131, 134, 140, 142, 144–145, 155–156, 166, 178, 200
- sopimusverolampuoti 28
- spitaaliraha 67
- suolavero 191–192
- suomalainen oikeus 42, 50–52
- suostuntavero 91, 197, 224
- syöttövero 83
- sääntövero 81, 163
- taksa 83–85, 87–88, 91, 125, 163, 194
- taksavero 18, 25–26, 92
- talonpoikaiskapina 218
- talonpoikaispurjehdus 10, 80, 191, 196, 214–215, 219
- talvikäräjät 58, 163, 208
- talvivero 58, 163
- tammitynnyrivero 79, 169
- tangonalan vero 50, 51, 55
- tanko 45, 50–52, 55–57, 59, 195
- tervavero 172, 236
- tie- ja siltavero 183
- tilavero 26, 46, 63, 65–66, 68, 71, 199, 235

- tullikalala 143
 tullitraani 143
 tuohivero 169–170
 tuottoverolampuoti 28
 turkisvero 43, 58, 162, 164
 tynnyrikala 81, 138–139, 141–142, 173
 tynnyrinala, tynnyrinmaa 45, 47, 51–52, 56, 59, 102, 109, 195–196
 työvelvollisuudet 35, 83, 91, 95, 141, 176, 178–182, 185, 187, 191, 216–218, 220, 233
 täystila 63, 68, 72, 187, 199, 225, 227
 täysvero 45, 47–49, 54, 56–57, 60–62, 80, 82, 86–88, 92, 108, 111, 125, 132, 136, 155, 162, 168, 170, 172, 180–182, 191, 199, 203, 229
 täysverotalonpoika 63
 uudisasutuksen verovapaus 44
 vaihtoparseli 19, 21, 23, 95, 111, 117, 123, 129, 134, 138, 154, 161, 175, 198, 209–212, 214–216, 236
 vaihtoparseliluettelot 20, 23, 169, 188, 203, 210, 231
 valkonahka 43, 57, 163
 vanha manttaali 46, 56
 varraskala 66, 140–141, 143, 145–146, 204
 varusväen terva 173
 verokamari 37, 209
 verokunnan kestitysvero 75, 82
 verokunta 21–22, 27, 36, 51, 65–66, 72, 75–83, 85–86, 152, 159–160, 168–170, 175, 189, 200, 206, 226, 229–230
 verokuntamies 27, 38, 40, 75, 79–80, 82, 84–85, 194, 216, 232
 verollepano 37, 43, 55, 59
 veroluku 28, 35, 43, 45–48, 50–52, 56, 59, 68, 76, 102, 109, 132, 188, 195–196, 198, 203, 205, 232, 235–236
 verolyhennykset (ks. lyhennykset)
 veromarkka 47, 49, 55–56, 58, 60–61, 66, 82, 86, 124–125, 149, 188, 198–199, 204, 222
 veromarkkaluku 54–55, 58, 70
 veromiehen sauva 35
 veronahka 46–47, 49, 59–60, 62–65, 68, 74, 82, 104, 125, 134, 147, 162, 181, 188, 199
 veronkantoajat 208
 veroparseliuudistus 12, 18–19, 23–25, 50, 53, 68, 70, 72, 109, 121, 130–131, 147, 149, 152, 154–155, 160, 164, 166, 168, 170, 187, 193, 195, 198, 203, 210, 234–235
 verorästi 22, 38, 84, 123, 219, 231–232, 237
 verotalonpoika 27, 28, 38, 50–53, 56, 63, 194
 verovapaus 21, 27, 40–41, 44, 48, 75, 84, 149, 197
 verovuosi 21
 viljavero 25, 36, 82, 103–105, 107–110, 113, 132, 134–135, 149, 168, 201–202, 205, 207
 voudinpöytä 100, 137,
 voudintilit 11, 16, 18, 20, 22–25, 35, 62, 81, 84–85, 112, 140, 172, 181, 203, 213, 223, 232
 vuotuinen verotus 14, 24–25, 152, 191, 233, 236
 ylimääräiset verot 21, 26, 30, 68, 142, 156, 209, 221
 yökunta 75
 Älvsborgin lunnaat 91, 224
 äyrinmaa 50, 52, 57, 195
 50. penningin vero 23, 124, 225

